

VICTOR HUGO

SEFİLLER

KLASİKLER

mayi
yelken

SEFİLLER

I.

Yıl, 1815... Şarl Fransuva Bienyenü Myriel, Diny'de piskopos olarak görev yapıyordu. O yıllarda, 75 yaşlarında olan yaşlı adam, dokuz yıldır bu görevi yapıyordu. Eski bürokratlardan birinin oğlu olan Myriel, babası çok istediği için genç yaşta evlenmişti. Bu evliliğe rağmen Şarl Myriel'in kendisinden çok söz ettirdiği söylenir. Kısa boylu olması atak bir genç olmasını engellemedi. Yakışıklı, zarif ve sürekli gülümseyen genç, kadınlar tarafından çok şımartılmıştı. Myriel, hayatının en güzel yıllarını zevk ve sefa içinde geçirmişti. Daha sonraki yıllarda Fransız İhtilâli'nin ortaya çıkmasıyla bir çok olayın patlak vermesinden dolayı, aristokrat ailelerin, ülkeden çıkıp giderken her tarafı yağmalamaları onun ruh dünyasında berbat bir etki bırakmıştı.

Myriel, olayların ilk günlerinde, ailesiyle birlikte İtalya'ya gitti. Eşi uzun zamandır rahatsız olduğu için zayıf vücudu hastalığın üstesinden gelememi ve orada öldü. Birdenbire gelen bu ölüm, Myriel'in hayatında önemli değişiklik meydana getirdi. Eski Fransız sosyetesinin yıkılışı, kendi ailelerinin dağılması ülkelerinden kaçmak zorunda kalanların şahit oldukları dehşet sahneleri, genç adamın farklı düşüncelerin ortaya çıkmasına neden oldu. Hiç kimse onun iç dünyasında kopan fırtınaların özünü bilemeyecekti fakat İtalya'ya döndüğünde tamamen değişmiş ve kendini dine adamıştı. Öyle ki, 1804 yılında Brinyol papazlığına atandığında çok yaşlanmıştı. Her zamankinden farklı ve çok sakin bir hayat yaşamaya başlamıştı.

Napolyon'un taç giyme töreninin hazırlıkları yapıyordu. Bir iş için Paris'e uğrayan Myriel, Kardinal Fesh'yi görmeye gitmişti. O sırada dayısını ziyarete gelen imparatorla karşılaştı. Yaşlı bir din adamının kendisini görmek istemesinden şüphelenen Napolyon, birden başını çevirerek, yardımcılarından birine sordu:

— Bana böyle garip garip bakan bu adamı tanıyor musun?

Myriel, duruşunu bozmadan cevaplandırdı:

— Kralım, siz sıradan birine bakıyorsunuz. Halbuki ben muhteşem bir imparatora bakıyorum. Bundan ikimiz de yararlanabiliriz.

O akşam, Napolyon, Kardinal'e bu papazın adını soruyordu. Bir süre sonra Myriel, Diny piskoposluğuna atandığını büyük bir şaşkınlıkla öğrenmişti.

Myriel şehre geldiğinde, beraberinde kız kardeşini ve hizmetçisi Madam Magluvar'ı da getiriyordu. Ağabeyinden tam on yaş küçük olan Matmazel Baptistin, ince yapılı, uzun boylu, soluk tenli bir kadındı. Güzel değildi. Yaşının gereği olsa gerek farklı bir özelliği vardı. Bu durum kendisine yalancı bir güzellik veriyordu. Kutsal görevlerle dolu hayatı, onu sanke nura boğmuştu.

Madam Magluvar ise, biraz kilolu ve beyaz tenli ve yüzlü bir kadındı. Astım hastası olmasına rağmen sürekli hayır işlerine koşuyordu.

Myriel, görevlendirildiği kente geldiğinde hemen piskoposluk sarayına yerleştirildi Şanlı, şöhretli bir işe tayin edilmiş. Ziyaretine ilk gelenler, vali ve belediye başkanı olmuştu. Saraya iyice yerleşmişlerdi ama kasaba halkı yeni gelen piskoposun neler yapacağını merakla beklemeye başlamıştı. Piskoposluk sarayı, hastaneye çok yakındı, hatta bitişikti. Saray, bir piskoposluk sarayından çok krallara layık bir bina idi. Salon ve yatak odaları, Floransa modasına uygun kemerlerle süslü şeref avlusu, süslü ağaçlarla dolu bahçeleri göz kamaştırarak bir güzellikteydi. Eski yıllarda, kilisenin en ünlü kişileri, burada ağırlanmıştı. Fakat hastane, minik bahçeli, tek katlı, küçük bir yapı idi.

Şehirde görevlendirildiğinin üçüncü gününde, piskopos ilk ziyaretini hastaneye yaptı. Ziyaret bittikten sonra, hastane baş hekiminden evine gelmesini rica etti. Başhekim, birkaç saat sonra yanındaydı.

— Müdür Bey... Hastanede kaç hastanız var?

— Efendim, herhalde yirmi altı hastam var.

— Doğru... Ben de o kadar saymıştım.

— Fakat yataklar birbirlerine çok yakın.

— Doğru.

— Koşuşlar dar ve odaları havalandırmak zor oluyor.

— Haklısınız.

— Güneşli günlerde bahçe hastalara yetmiyor.

— Ben de bunu düşünüyordum.

— Salgın hastalıklar olduğunda, hastaların sayısı yüze kadar çıkıyor fakat elimizden bir şey gelmiyor. Öyle çaresiz kalıyoruz.

Yeni piskoposun muhteşem yemek salonunda konuşuyorlardı. Birden Myriel başını arkaya atarak sordu:

Sizce buraya kaç yatak sığar?

Başhekim şaşırmişti:

— Ama efendim... Burası sizin yemek salonunuz, dedi. Söylemek istediğiniz nedir?

Piskopos gözleriyle çevresini taradı. Kendi kendine hesaplar yapıyordu. Sonra birden konuştu:

— Buraya yirmi yatak konulabilir. Bana bakın doktor bey, size bir teklifim olacak; bana kalırsa bu işte bir yanlışlık yok mu? Siz beş ya da altı odalık küçücük bir binaya yirmi altı kişiyi sığdırmaya çalışıyorsunuz, oysa en azından altmış kişiyi barındıracak bu kocaman sarayda, biz yalnızca üç kişiyiz. Bunda bir yanlışlık var. Siz hastalarınızla buraya, ben de sizin bulunduğunuz binaya yerleşeceğim. Haydi en kısa zamanda evimi boşaltın. Burası ancak size yakışır.

Ertesi gün yirmi altı hasta piskoposluk sarayına, Myriel de, hastane binasına yerleşmeye başladı.

Meşhur ihtilâl döneminde, ailesi bütün malını-mülkünü kaybettiğinden, Myriel'in serveti de yok olmuştu. Ancak kız kardeşinin ömür boyu alacağı beş yüz franklık yıllık geliri vardı. Bu para onun rahip evindeki masrafına yeterdi. Myriel, piskopos olarak devletten on beş bin frank maaş alırdı. Bu paranın hemen hepsini yoksullara harcardı. Ev masrafı için yalnızca bin frank kadar bir para ayırmıştı. Kendini hayır işlerine adanmış olduğunu söylediğimiz kız kardeşi onun bu davranışına hiç ses çıkarmazdı. Ağabeyini sevdiği kadar ona saygı da duyan kardeşi onun emirlerine baş kaldırmamasını asla düşünemezdi. Fakat aşçıları Magluvar, bu duruma biraz bozuluyordu.

Çevre kasabalardan, bir köy papazı Diny'yi ziyarete geldiğinde, piskopos onu en iyi biçimde ağırılıyordu. Bunu madam Magluvar'ın tutumluluğuna ve kız kardeşinin akıllıca harcamasına borçlu idi.

Şehre geldiklerinin üzerinden üç ay geçmişti. Myriel bir gün:

— Şu sıralar para sıkıntısı çekiyorum, dedi.

Ondan bu çıkışı bekleyen hizmetçi Magluvar, hemen atıldı:

— Elbette çekersiniz efendim... Bakanlığın size vermek için ayırdığı harcırahı istemelisiniz.

Taşra piskoposları için bu çok eski bir gelenektir. Yol ve araba masrafları...

— Tamam, dedi Myriel... Haklısınız...

Hemen ertesi sabah, bakanlığa bir dilekçe gönderdi. Bir süre sonra üç bin franklık para adresine gönderildi. Fakat onun bu isteği şehirde dedikoduya sebep olmuştu. Eski bir senatör, merkeze bir mektup yazarak, dört bin kişilik bir kasabada araba ve yol masrafları için bir din görevlisine bu kadar para gönderilmesinin anlamsız olduğunu bildiriyordu.

Bütün bunlar olup biterken, evin emekçisi Madam Magluvar buna çok sevinmişti:

— Şükür şu para geldi de biraz rahatladık. İyilik eden iyilik bulur derler. Efendimiz hayır işlerine maaşını harcıyor, hiç değilse bu fazladan para bize kalır.

Fakat kadıncağz kısa süre içinde derin bir hayâl kırıklığına uğrayacaktı. Çünkü aynı günün akşamı, piskopos, yeni bir harcama planı hazırlıyordu:

- Yol masrafları için üç bin frank geldi. Hastalara et suyu verilmesi için binbeşyüz, Kimsesiz Çocuklar Derneği'ne 250, Draginyan Yardım Derneği'ne 250, yetimhaneye 500, yoksullara 500 frank verirsek, üç bin frank hayırlı bir işe gidecek...

Piskopos M. Myriel böyle eli açık bir adamdı.

Jan Valjan- I

Yıl 1815... Ekim ayı... Güneşin batmasına bir saat kala, yaya seyahat eden bir adam, Diny'ye giriyordu. O sırada evlerinin önünde ya da pencerelerinden bakan tek tük kent halkı, yeni gelen adamı şüpheli gözlerle izlediler. Oralarda bu adamdan daha sefil görünümlü birini görmek hemen hemen imkânsızdı. Gelen orta boylu, tıknaz ve güçlü bir adamdı. Kırk altı, kırk sekiz yaşlarında kadardı. Deri kasketi, güneş ve rüzgârlardan yanık yüzünün bir kısmını örtüyordu. Küçük bir gümüş çıpa ile iliklenmiş kaba sarı keten gömleği, kıllı göğsünü meydanda bırakmıştı. Aşınmış ve solmuş mavi bez pantolonunun dizleri delinmiş, sırtında yepyeni bir asker çantası taşıyor, elinde budaklı bir baston tutuyordu. Gömleğinin üzerine rengi atmış lime lime gri bir ceket giymiş, boynuna ipe dönmüş bir kravat bağlamıştı. Çıplak ayaklarına çivili kunduralar giymişti. Başı traşlı, sakalı uzundu. Yaya yolculuktan dolayı her tarafı ter içinde kalmıştı. Üzerini kaplayan kir ve toz, onun bu berbat kılığını daha da acıklı bir hale koymaktaydı. Kimse tanıımıyordu, onu. Herhalde yabancı bir yolcu olacaktı. Nereden geliyordu? Belki güneyden, belki de deniz kıyısından?

Yedi ay önce, Cannes'dan Paris'e giderken Diny'den geçen Napolyon'un geçtiği yoldan, şehre gelmişti. Bu adam bütün gün yürümüşü, çok yorgun görünüyordu... Kentin aşağı mahallesindeki kadınlar, onun kapılara yakın çeşme başında azıcık dinlendiğini ve su içtiğini görmüşlerdi. Puvaşöver sokağına girdiğinde sola döndü ve il merkezine girdi. Onbeş dakika sonra, oradan çıkmıştı. Kapıda bir jandarma bekliyordu. Yabancı adam, kasketini çıkararak jandarmayı saygıyla selâmladı. Jandarma selâmına karşılık vermeden, onu uzun uzun süzdü, sonra yerinden kalkarak binanın içine girdi.

O günlerde, Diny'de çok güzel bir han vardı. "Kolba Haçı" adındaki bu hanı, Jaken Lâbar adında, birisi işletirdi. Yabancı, kentin en gözde hanı olan "Kolba Haçı"na girdi. Zemin katındaki mutfakta bütün gün fırınlar, gürül gürül yanıyordu, şöminedeki neşeli ateş etrafı aydınlatıyordu. Aynı zamanda, aşçıbaşılık yapan hancı, kaynayan tencerelerine bakıyor ve bitişik salonda gülen ve şakalaşan müşterilerine hazırladığı nefis yemeği gözden geçiriyordu. Seyahat edenlerin aşağı yukarı hepsi, arabacıların masraftan kaçmadıklarını, boğazlarına çok düşkün olduklarını bilirler. Ocakta beyaz bildircin ve sülünlerle birlikte besili bir tavşan kızarıyordu. Tencerelerde, tatlı su balıkları pişiyor, mangallarda patatesler kızarıyordu. Hancı, kapının açıldığını duyunca, gözlerini mangallardan kaldırmadan sordu:

— Bayım, ne istersiniz?

— Yemek ve yatak, dedi yolcu.

Hancı gülerken:

— Bundan kolayı var mı, dedi. Sonra başını çevirerek yeni geleni tepeden tırnağa süzdükten sonra ekledi:

— Parasını verdikten sonra.

Yabancı cebinden meşin bir kese çıkartarak cevap verdi:

— Benim param var.

— Tamam öyleyse emrinizdeyim.

Adam kesesini yeniden cebine yerleştirdi. Sırtındaki heybeyi yere indirdi ve sopasını kapı dibine dayayarak ateş karşısındaki alçak bir iskemleye oturdu. Yemekleri hazırlayan hancı, yeni gelen adamı gözden kaçırmıyordu. Yabancı sordu:

— Yemek hemen hazırlanır mı?

— Biraz sonra...

Adam ısınıyordu. Hancı Jaken Lâber, cebinden bir kurşun kalem çıkarttı, pencere önündeki masadan eski bir gazetenin ucunu kopartarak kâğıda birkaç satır karaladı. Kendisine yardımcı olan bir çocuğu çağırarak ona bu pusulayı verdi ve kulağına birşeyler mırıldandı. Çocuk şimşek gibi koşarak uzaklaştı. Yolcu bunların hiçbirini farketmemişti. Yeniden sordu:

— Yemek ne zaman oluyor?

— Az sonra!

Çocuk geri döndü. Kâğıdı geri getirmişti. Hancı cevap bekleyen birisinin aceleci tavrıyla pusulayı açtı, dikkatle okudu başını salladı bir an kararsız göründü.

Daha sonra acı düşüncelere dalmış görünen yolcuya yaklaşarak:

— Bayım, sizi kabul edemeyeceğim, dedi.

Adam birden yerinden fırladı:

— Bu ne demek oluyor böyle? Yoksa para vermeyeceğimden mi korktunuz? Ama benim param var, isterseniz hemen, peşin veririm.

— Hayır mesele bu değil.

— Peki ne var?

—Paranız var, fakat...

— Ee?

— Boş odam yok.

Yorgun yolcu umursamadan cevap verdi:

— Üzülünüzü şeye bakın, ben ahırda bile yatarım.

— Hayır ben bunu yapamam.

— Niçin?

Çok fazla atım var benim. Onlardan yer kalmaz size...

Yabancı adam direndi:

—Samanlıkta da mı yeriniz yok? Ben saman üzerinde de uyurum, yemekten sonra bunu hallederiz.

— Kusura bakmayın size yemek veremeyeceğim.

Kesin bir sesle bildirilen bu karar, müşteriyi kızdırdı:

— Ama beyefendi ben açlıktan ölmek üzereyim, dedi. Güneş doğarken yola çıktım, paramı verdikten sonra neden yemek yemeyeyim?

— Size verecek yemeğim yok.

Adam, hancının bu sözlerini bir kahkahayla karşıladı. Elini ocak ve tencerelere uzatarak sordu:

— Peki ya bunlar?

— Bütün bunların müşterisi var.

— Kimler?

— Arabacılar...

— Onlar kaç kişi?

— On iki kişi.

— Burada yirmi kişilik yiyecek var.

— Onlar hepsini kendilerine ayırttılar ve parasını peşin ödediler.

Adam yerine oturdu ve sesini yükseltmeden:

— Bu bana vız gelir, dedi. Handayım, karnım aç ve burada kalıyorum.

Hancı, adamın kulağına eğildi ve ürperten bir sesle:

— Hemen defolun buradan, dedi.

Ocaktaki ateşleri maşayla karıştıran yolcu birden doğruldu, cevap vermek için ağzını açıyordu ki kendisine yırtıcı gözlerle bakan hancı alçak sesle:

— Hemen, dedi. Bu kadar konuşmak yeter. Size adınızı söyleyeyim mi? Adınız Jan Valjan.

İsterseniz şimdi de size kim olduğunuzu söyleyeyim; zaten kapıda sizi görünce kuşkulandıyım, vilayetten sordurdum, bakın ne cevap geldi, okumak ister misiniz?

Adam kâğıdı uzattı, yolcu bir göz attı, kısa bir suskunluktan sonra hancı ekledi:

— Müşterilerime karşı terbiyemi bozmak istemem, haydi artık gidin buradan.

Adam başını eğdi, yere bıraktığı heybesini aldı ve handan çıkıp gitti. Anayoldan yürümeye başladı. Sağına soluna bakmadan gözleri yolda, gelişi güzel yürüyordu. Utanmış, ezilmişti sanki. Bir kez bile başını çevirip bakmadı. Eğer geriye baksa, kapısının eşeğinde müşterilerinin ortasında, onu parmağıyla gösterip heyecanla bir şeyler anlatan hancıyı görürdü. Kısa bir zaman içinde, gelişinin kentte bir olay yaratacağını anlardı. Adam böylece bir süre bilmediği sokaklarda yürüdü durdu. Öylesine üzülmüştü ki, yorgunluğunu bile unutmuştu. Birden açlık yine kendisini rahatsız etti. Gece yaklaşmıştı, kendine bir barınak bulabilmek için, etrafına bakındı. O güzel han, kendisine kapılarını kapatmıştı, birden sokağın sonunda bir ışık gördü. Burası eski bir meyhaneydi. Yolcu camdan içeriye göz attı.

Masalardan birinde, bir gaz lâmbası salonu aydınlatmıştı, ocakta kütükler yanıyordu, birkaç kişi içki içiyorlardı. Ocaktaki zincire bağlı tencerede yemek kaynıyordu. Bir çeşit han olan bu meyhanenin iki kapısı vardı: Biri sokağa açılıyor, diğeri gübreli bir avluya çıkıyordu. Yolcu büyük kapıdan girmeye cesaret edemedi, bir süre bekledi sonra çekinerek tokmağı çevirdi. İçeri girdiğinde meyhaneci sordu:

— Kimsiniz?

— Çorba içmek ve geceyi geçirmek isteyen bir yolcu.

— Buyurun... Zaten burada yenilir ve yatılır.

Adam içeri girdi, içki içenlerin hepsi başlarını ona çevirdiler. Bir yandan lâmba, bir yandan ocaktaki alevler salonu iyice aydınlatıyordu. Bir süre onu incelediler.

Meyhaneci:

— Ateş başına oturun. Tencerede yemek pişiyor, gelin ısının dostum, dedi.

Yolcu, ateşin yanına oturdu, yürümekten sızlayan ayaklarını, şöyle bir uzattı, tencereden nefis kokular yükseliyordu. Adamın kasketinin altından görünen yüzünde mutlu bir ifade belirmişti. Oysa bu çok acı çekmiş birisinin yüzü idi. Ne var ki meyhane müşterilerinden birisi buraya girmeden önce Labar'ın hanının önüne atını bağlayan bir balıkçı idi. Yabancı adam hakkındaki söylenenleri duymuştu; birden hancıya göz kırptı. Meyhaneci ona yaklaştı birlikte birşeyler fısıldaştılar. Yolcu kendi düşüncelerine dalmış, başı önünde birşeyin farkında değildi. Meyhaneci ocak önündeki dinlenen adama yaklaştı ve elini onun omzuna dayayarak:

— Buradan gitmelisin, dedi.

Yolcu başını çevirdi ve yumuşak bir sesle cevap verdi:

— Demek siz de öğrendiniz?

— Evet!

— Öbür handan da beni kovdular.

— Ben de seni buradan kovuyorum.

— Peki ben, nereye gideceğim?

— Cehenneme kadar yolun var...

Adam bastonunu ve heybesini alarak, yine yola düştü. Dışarı çıktığında "Kolba Haçı"ndan bu yana onu izleyen birkaç mahalle çocuğu adama taş attılar, o geri döndü ve onlara sopasıyla tehdit etti. Çocuklar çil yavrusu gibi dağıldılar. Yabancı cezaevinin önünden geçti. Kapıda demir bir zincire asılı bir çan vardı zincire asıldı kapı açıldı. Yabancı saygıyla kasketini çıkartarak:

— Kapıcı efendi, dedi. Ne olur beni bu gecelik misafir eder misiniz?

Bir ses cevap verdi:

— Cezaevi yolcu hanı değildir, ancak tutuklanırsanız sizi barındırırız.

Bahçeli evlerin bulunduğu bir yola girdi, bu bahçeli evciklerin arasında tek katlı minik bir ev dikkatini çekti. Az önce meyhane önünde yapmış olduğu gibi camdan içeriye baktı. Burası yeni badana edilmiş bir odaydı. Basma örtülü temiz bir yatak ve köşede bir beşik gördü. Duvarda bir tüfek asılıydı. Beyaz örtüyle süslenmiş masayı bakır bir lâmba aydınlatıyordu, çinko ibrik gümüş gibi pırıldıyordu ve şarapla dolu idi. Masanın ortasında kocaman bir kâseden sıcak çorbanın dumanları tütüyordu. Sofraya neşeli yüzlü, kırk yaşlarında bir adam oturmuştu, dizlerinde küçük bir çocuğu hoplatıyordu, genç bir kadın, beşikte yatan öbür çocuğunun yanına koştu. Baba gülüyor, çocuk gülüyordu. Yabancı bir süre, bu tatlı görüntü karşısında, düşünceli düşünceli durdu. Şu anda neler düşünüyordu, kim bilir? Belki de bu mutlu evin kendisini bir gecelik barındıracağı sanmıştı. Böylesine mutlu kimseler sevmesini ve acımasını bilirlerdi. Yavaşça cama vurdu. Önce onu duymadılar. Bir kez daha camı tıklattı.

Kadının:

— Galiba birisi camı vuruyor, dediğini duydu.

— Ben duymuyorum, cevabını verdi adam.

Yabancı üçüncü kez vurdu. Adam masadaki lâmbayı kaparak, kapıyı açtı. Bu uzun boylu, yan köylü, yan sanatkâr bir adamdı. Vücudunu kaplayan meşin önlüğün cebinden çekiçler, mendiller ve bir barut kabı görünüyordu. Başını arkaya atmıştı, yakası açık gömleğinden boğa boynunu andıran beyaz ve kuvvetli boynu görünüyordu.

Kaşları, kalın, şakaklarını süsleyen favorileri siyahtı. Gözlerinde ve yüzünün tüm ifadesinde evinde bulunduğundan ötürü bir memnunluk göze çarpıyordu. Yolcu çekingen bir sesle:

— Beyim, dedi. Sizi rahatsız ettiğim için başışlayın. Bana bir tabak çorba verebilir misiniz parasını öderim; bir de bahçenizdeki şu ahırın bir köşesinde geceyi geçirmeme izin verirseniz beni mutlu ederdiniz.

Ev sahibi sordu:

Siz kimsiniz?

Yolcu cevap verdi:

— Ben Püyü Muason'dan geliyorum, dedi. Bütün gün yürüdüm, ne olur size para verirsem, beni doyurur musunuz? Çok da uykum var...

Köylü:

— Bana para verecek birisini doyurmak ve barındırmak isterim. Hem de iyi para verirse, fakat, neden sanki hana gitmediniz?

— Orada bana yer olmadığını söylediler.

— Olur şey değil, panayır değil, yortu değil. Labar'ın hanına uğradınız mı?

— Evet, beni kabul etmek istemedi.

— Şafo sokağındaki meyhaneye gittiniz mi?

— Oradan kovdular...

Birden köylünün yüzünü bir şüphe bürüdü. Adamı daha dikkatle tepeden tırnağa süzdü, sonra birden ürpererek haykırdı:

— Yoksa siz sakın o yabancı olmayasınız?

Hemen geriye atladı ve duvardan tüfeğini indirerek, yabancıya dikildi. Kocasının bu sözlerini duyan kadın, çocuklarını kapıp onun arkasına sığınmıştı.

Bütün bunlar birkaç dakikada oluvermişti. Yeni gelene bir yılanı bakar gibi bakan ev sahibi, ona emir verdi:

— Git buradan!

Adam yalvardı:

— Allah aşkına, bir bardak su.

Köylü kaba bir gülüşle:

— Bir el ateş, dedi.

Kapıyı, hırsıyla çarptı, adam onun sürgüyü çektiğini duydu. Bir dakika sonra panjur da örtülmüştü.

Gece daha da bastırmıştı. Alp dağlarının buz gibi rüzgâr esiyordu. Gecenin ayazında, yabancı adam bahçelerin birinde, çimlerden ve kuru otlardan yapılmış bir baraka gördü. Tahta çitten atlayarak bahçeye daldı, kapı yerine daracık bir delik vardı, yol işçilerinin barındıkları barakalara benziyordu. Adam bunun bir işçi barakası olduğunu sandı. O kadar üşümüştü ki, aç kalmaya razı olarak, geceyi burada geçirmeye karar verdi. Yüzü koyun yatarak, barakaya sürüklenerek girdi. İçerisi sıcaktı, samandan rahat bir yatak buldu. Bir süre, bu samanlar üzerinde sırt üstü uzandı, öylesine bitkindi ki, parmağını bile kıpırdatacak hali kalmamıştı. Sonra birden sırtında taşıdığı heybenin kendisini rahatsız ettiğini düşünerek doğruldu, bunu çıkartarak yastık gibi kullanmaya karar verdi. Tam o anda, korkunç bir homurtu duyuldu. Gözlerini kaldırdı. Kocaman bir köpeğin başı barakanın kapısında göründü. Burası bir köpeğin eviydi. Adam güçlü ve cesurdu, hemen sopasını kaptı ve heybesini de kalkan gibi kullanarak kendisini hayvana karşı savundu. Üstündeki yırtıklara yenilerini ekleyerek zorlukla köpeğin ininden çıkabildi. Tekrar yola çıktığında üzüntülü bir sesle:

— Bir köpek kadar olamadım, dedi.

Bitkin düşmüştü. Bir taş üzerine yığıldı, birkaç dakika sonra, tekrar yerinden kalkarak yürümeye devam etti. Kentten çıktı, bu civarlarda bir ağaç altında ya da bir saman yığınına gömülerek uyumayı düşündü. Uzun bir süre başı önünde böyle yürüdü, sonra birden çevresine bakındı. Doğanın bile kendisine düşman görüldüğü bu gecede, dağ bayır dolaşmaktan vaz geçerek, az önce ayrılmış olduğu kasabaya geri döndü. Diny kentinin kapıları kapanmıştı. Din savaşlarında birkaç kez kuşatılmış olan Diny'nin 1815 yılında hâlâ kapıları geceleyin kapatılırdı. Adam surların birinde bulunduğu bir delikten içeri girdi.

Saat gecenin sekizi olabilirdi. Sokakları bilmediğinden, yine gelişi güzel yürümesine devam etti. Kaymakamlık binasının bulunduğu meydana geldi. Katedral önünden geçerken kiliseye doğru yumruğunu salladı. Tam orada bir matbaa vardı, adam her şeyden bezmiş bir halde, bu matbaanın önündeki taş sıraya büzüldü. O sırada kiliseden çıkan ihtiyar bir kadın, yabancıyı gördü:

— Burada ne yapıyorsunuz dostum? diye sordu.

— Görüyorsunuz ya, yatıyorum işte, kadın.

Adam sert bir sesle cevap vermişti. Aslında bu kadın çok iyi bir kalpli bir hanımefendi olan, soylu Markiz de R. idi.

— Nasıl olur bu taş üzerinde mi? diye sordu.

Adam:

— Ne çıkarmış cevabını verdi, tam 19 yıl tahta bir şilte üzerinde yattım.

— Asker miydiniz?

— Evet, kadın askerdim.

— Neden hana gitmediniz?

— Çünkü param yoktu.

Markiz de R. sızlandı:

— Ne yazık ki, benim de kesemde ancak birkaç metelikten başka param kalmadı.

— Verin, olsun.

Adam, Markiz'in verdiği paraya uzandı. Madam de R. sözüne devam etti:

— Burada yatamazsınız, bu kadar az parayla sizi hana da kabul etmezler, fakat bir denesiniz. Geceyi böyle geçiremezsiniz, geceler çok soğuk olur. Kim bilir, belki de açsınız. Kimse size acımadı mı?

— Her kapıyı çaldım.

— Ee sonra?

— Her yerden kovuldum.

Kadıncağz adamın koluna elini değdirdi ve piskoposluk sarayının bitişindeki tek katlı harap bir evi gösterdi:

— Şu kapıyı çaldınız mı? diye sordu.

— Hayır.

— Öyleyse bir kez de, orasını deneyin.

II

Akşam Diny piskoposu, kentteki gezintisinden sonra, geç vakte kadar çalışmıştı. Saat sekize gelmiş olmasına rağmen, hâlâ çalışmasına devam ediyordu ki. Birden Madam Magluvar odasına girdi. Kadın, her akşam yaptığı gibi, Piskoposun yatağının yanındaki dolaptan gümüş sofrta takımlarını çıkarmaya gelmişti. Az sonra, Piskopos sofranın kurulduğunu ve kız kardeşinin kendisini beklediğini düşünerek, kitabını kapattı, çalışma masasından kalktı ve yemek odasına girdi. Yemek odasında şömine yanıyordu, buranın kapısı sokağa açıktı. Madam Magluvar, henüz sofrayı kurmasını tamamlamamıştı. Hem iş yapıyor, hem de bu arada Matmazel Baptistin'e bir şeyler anlatıyordu. Kadıncağz akşam yemeği için, bir şeyler almaya çıktığında çarşıda acayip söylentiler duymuştu. Korkunç yüzlü bir serseriden söz ediliyordu. Kaymakam ile belediye başkanının iyi geçinemediklerini herkes bilirdi, bundan dolayı, polisten medet ummak gereksiz olurdu. Halka kendilerini korumak için kapılarını sıkı sıkı kapatmaları tavsiye edilirdi. Madam Magluvar, bu kapalı kapı üzerinde uzun uzun durdu. Çünkü Piskoposun sokak kapısının ne kilidi vardı, ne de sürgüsü. Dışarıdan tokmağı çeviren kolaylıkla içeri girebilirdi. Matmazel Baptistin, titretilen sesle ağabeyine:

— Duydunuz mu kardeşim, diye mırıldandı.

Piskopos:

— Evet ben de böyle şeylerden söz edildiğini duymuştum, cevabını verdi. Büyük bir tehlikenin bizi tehdit ettiğini sanmam.

Madam Magluvar, hikâyesine yeni baştan başladı. Yalınayak bir serseri, bir çingene, tehlikeli bir adam, şu anda kentte başı boş dolaşmaktaydı. Önce Jaken Labar'ın hanına uğramış, hancı onu kovmuştu. Kimse onu barındırmak istememişti.

— Ya öyle mi? diye sordu Piskopos.

Onun bu sorusu Madam Magluvar'a daha da cesaret verdi.

— Evet efendim, bu gece kentte bir felâket olmasından korkuluyor. Herkes bunu söylüyor, jandarmaların ne kadar yeteneksiz olduğunu bilmeyen kalmadı.

Ah dağlık bir kasabada yaşamak ve geceleyin sokaklarda fener bile bulunmaması, ne korkunç. Hele bizim bu evimizdeki kapının kilidinin bile olmaması beni çok ürkütüyor. İzin verirseniz, gidip bir çilingir çağırayım. Kapımıza bir kilit taksın, bir sürgü koysun. Gece yarısı bir yabancı tokmağı çevirerek içeri girebileceğini düşündükçe tüylerim ürperiyor, inan olsun.

Tam o anda kapı vuruldu. Piskopos:

— Girin, dedi.

Kapı açıldı, bir adam girdi. Bu bizim tanıdığımız, o garip yolcu idi.

Kapıyı iterek girdi içeri, fakat daha fazla ilerlemeden eşikte durdu. Heybesini sırtına atmıştı, elinde sopası, gözlerinde bezgin, korkunç bir ifade, ocaktan yayılan aydınlıkta, tüyler ürpertici bir görüntüsü vardı. Bu sanki cehennemden gelmiş bir insanın yüzüydü. Madam Magluvar'ın bağırmasına bile kuvveti kalmamıştı, ürpererek olduğu yerde kalakaldı. Matmazel Baptistin başını çevirdi, yeni geleni gördü ve ürkerek doğruldu, fakat ağabeyine bir an gözü iliştikten sonra, birden içindeki korku kayboldu. Piskopos, yabancıya sakin ve rahat bakıyordu. Tam ağzını açıp, ona ne istediğini soracaktı ki, adam iki eliyle sopasına dayandı ve sırayla yaşlı kadınlara ve ihtiyar adama baktıktan sonra, piskoposun söze başlamasına meydan vermeden şunları söyledi:

— Benim adım Jan Valjan, ben bir kürek mahkûmuyum, on dokuz yılımı cezaevinde geçirdim. Tam dört gün önce, serbest bırakıldım. Dört günden beri yürümekteyim. Tulon'dan buraya kadar yaya geldim. Bugünde, akşama kadar yürüdüm, açlıktan ölmek üzereyim. Bir hana uğradım, beni kabul etmek istemediler, jandarmaya göstermek zorunda kaldığım sarı pasaport yüzünden her yerden kovuldum. Bütün kapılar bana kapandı. Başka bir hana uğradım, oradan da geri çevrildim. Cezaevinin kapısına yalvardım, o da bana kapıyı açmak istemedi. Bir köpek kulübesine sığındım, hayvan geldi beni ısırды, sanki o bile benim kimliğimi bilmiş gibi bana saldırdı. Bu kez yıldızların altında uyuyabilmek için, tarlalara saptım, fakat yıldız da yoktu. Kente döndüm bir kapının altına sığınmak için.

Kasabanın meydanında taş bir sıranın üzerine büzüldüğümde, iyi kalpli bir hanım, bana bu kapıyı çalmamı tavsiye etti. Burası neresi? Bir han mı? İstediyiniz parayı veririm, param bol, on dokuz yılda biriktirdiğim yüz doksan frank ve kırk santimim var. Çok yorgunum ve açım. Beni bu gece burada barındırır mısınız?

Piskopos:

— Madam Magluvar, dedi. Sofraya bir tabak daha koyun.

Adam üç adım daha atarak, masaya yaklaştı, sanki iyi anlamamış gibi sordu:

— Şey, benim söylediklerimi duymadınız mı? Ben bir kürek mahkûmuyum cezamı bitirdim, oradan dönüyorum, bakın.

Sonra cebinden çıkardığı sarı bir kâğıdı gösterdi:

— İşte sarı pasaportum, her gittiğim yerde bunun yüzünden kovuluyorum. Siz beni bu gece yatırabilir misiniz? Beni barındıracak bir ahırınız var mı?

Piskopos:

— Madam Magluvar, dedi. Konuk odasının yatağına temiz çarşaflar serin.

Piskopos adama döndü:

— Oturunuz Mösyö ve ısının, dedi. Birkaç dakika sonra yemek yeriz, bu arada yatağınızı hazırlarlar.

Adam artık anlamıştı. O ana kadar haşin ifadeli yüzü, birden değişti sanki çıldırmış gibi, heyecana başladı:

— Sahi mi? Ne? Beni kovmuyor musunuz? Benim gibi bir kürek mahkûmuna Mösyö dediniz ha? Bana "defol köpek burası senin yerin değil" demediniz. Oysa ben ta baştan, size kimliğimi açıklamıştım. Oh, beni buraya yollayan iyi kadından Tanrı razı olsun. Demek çorba içeceğim, şikeli ve çarşafı gerçek bir yatağa yatabileceğim. Gitmemi istemediniz. Oh, sizler ne iyi insanlarsınız... Yediklerimin hepsinin parasını veririm, bol param var. Bağışlayın hancı efendi, adınız ne? Ne isterseniz veririm, hiç pazarlık etmem, siz çok mert bir insansınız! Hancısınız değil mi?

Piskopos:

— Hayır evlâdım, ben burada oturan bir din adamıyım, dedi.

— Bir rahip ha... Oh, iyi kalpli bir rahip, ya demek benden para da almayacaksınız. Papaz, demek şu kilisenin papazı. Ya öyle ya, ne budalayım, başınızdaki takkeyi görmemiştım...

— Hayır dostum, dedi Piskopos, sizden para alacak değilim. Bu parayı kaç yılda kazanmıştınız?

— Tam on dokuz yılda.

M. Myriel, derin derin içini çekti.

Adam, heybesini ve sopasını yere bırakmış, şöminenin önündeki alçak iskemleye çökmüştü. Bu arada Piskopos açık kalan kapıyı kapattı.

Madam Magluvar elinde gümüş takımlar, içeri girdi. M. Myriel:

— Madam Magluvar, dedi. Konuşumuzu mümkün olduğu kadar ateşe yakın oturtalım. Alp dağlarında geceler soğuk olur. Herhalde üşümüş olacaksınız, Mösyö?

Tatlı sesiyle, her Mösyö deyişinde, yabancıнын yüzü aydınlanıyordu. Bir kürek mahkûmuna saygı göstermek, ona Mösyö demek, aç ve susuz birisine bir bardak su vermekten daha hayırlı bir harekettir. Piskopos birden:

— Şu lâmba hiç de iyi aydınlatmıyor, dedi.

Madam Magluvar onun ne demek istediğini anlamıştı, koşup rahibin yatak odasındaki şömine üzerinde duran nefis gümüş şamdanları getirip, masanın üzerine bıraktı.

Yabancı adam:

— Papaz efendi, dedi. Siz çok iyi kalplisiniz. Beni hor görmediniz, beni evinize aldınız, benim için en süslü şamdanlarınızı yaktınız, beni soylu bir konuk gibi ağırlıyorsunuz, oysa ben sizden kimliğini saklamadım. Sefil bir adamım ben.

Rahip, elini onun eline deydirdi:

— Bana kim olduğunuzu söylemenizin hiç gereği yok. Burası benim evim değil, Tanrının evi. Bu kapıdan girene adı sorulmaz. Tüm umutsuzlara, aç çekenlere açıktır. İstirap çektiniz, açsınız ve yorgunsunuz, hoş geldiniz. Teşekkür etmeyin.

Sizi ağırladığım için bana asla minnettar kalmayın, burası kimsenin evi değil, herkesin evi. Buradaki her şey, benim kadar sizindir. Adınızdan bana ne? Aslında, siz bana kim olduğunuzu söylemeden önce, ben biliyordum. Adam şaşkın şaşkın gözlerini açtı:

— Sahi mi? Adımı biliyor muydunuz? diye sordu.

Evet, dedi Piskopos. Siz benim kardeşimsiniz.

Yabancı haykırdı:

— Sağolun papaz efendi, öyle sevinçliyim ki, bakın buraya geldiğimde çok açtım, fakat şimdi artık açlığımı bile duymamaktayım.

Piskopos ona uzun uzun bakarak sordu:

— Çok mu acı çektiniz, dostum?

— Ne demezsiniz. Sırtımızda kırmızı kazak, ayaklarımızda zincir, geceleri bir tahta üzerinde uyurduk. Sıcak, soğuk durmadan çalışmak. Bir hiç için kırbaçlanır yemeğimizi vermezlerdi. Bir baş kaldırma için, zindana tıklamak hiçten bile değildi. Hastalanıp yatağa düştüğümüzde bile ayaklarımızdan zinciri çıkartmazlardı. Köpekler bile bizden daha talihlidirler.

Piskopos:

— Haklısın yavrum, dedi. Siz bir keder yuvasından geri dönüyorsunuz, ne var ki bu ıstırap yuvasından kalbinizde kinle çıkarsanız, size acının, yok eğer insanları bağışlar ve onları sevmekte devam ederseniz, siz hepimizden üstünsünüz o zaman, Cennetimizi kazanırsınız.

Bu arada Madam Magluvar, yemeği getirmişti. Zeytinyağlı çorbanın içerisine, kızarmış ekmekler doğranmıştı, azıcık domuz yağı, bir parça koyun eti söğüşü, kuru incir, taze peynir ve çavdar ekmeği. Kadın kendiliğinden bir şişe de şarap eklemişti.

Birden Piskoposun yüzü güldü, konuğuna neşeyle seslendi:

— Haydi masaya geçelim.

Adamı sağ tarafına oturttu, kız kardeşini soluna aldı. Piskopos şükran dualarını okudu, daha sonra kendi eliyle yabancıнын tabağına çorbadan doldurdu, adam oburlar gibi yemeye başladı.

Birden Piskopos, hizmetçi kadına döndü:

— Madam Magluvar bana kalırsa, bu masada bir eksik var.

Aslında aşçı kadın masaya gereken sofrta takımlarını koymuştu. Oysa Piskoposun yegâne kaptisi ve zevki, konukları olduğunda, masasını altı kişilik gümüş çatal ve bıçak takımlarıyla donatmaktı. Yoksulluğu bile vakarla karşılaşmasını bilen bu evin tek lüksü, beyaz örtünün üzerinde ışıdayan bu gümüş çatal, kaşık ve bıçaklardı.

Madam Magluvar kendisinden isteneni anlamıştı, tek kelime söylemeden çıktı, az sonra Piskoposun istediği üç gümüş takım herkesin önüne konmuştu.

III

Yemek bittiğinde piskopos, masa üzerindeki gümüş şamdanlardan birini kendi eline aldı, diğerini konuğa uzatarak:

— Şimdi sayım, sizi odanıza götüreyim, dedi.

Adam onun peşinden gitti. Ev öyle yapılmıştı ki, konuk odasına girmek için, onun yatak odasından geçmek, gerekiyordu. Onlar bu odaya girdiklerinde Madam Magluvar bulaşıkları yıkamış, gümüş takımları efendisinin yatağının yanı başındaki dolaba yerleştiriyordu. Kadın yatmadan önce, her gece bunu yapardı. Piskopos, konuğunu beyaz çarşaflarla donatılmış yatağın başına götürdü:

— Haydi dostum, dedi. Rahat uyuyun, yarın gitmeden önce, ineklerimizin sütünden bir bardak içersiniz.

Adam:

— Teşekkür ederim rahip efendi, dedi.

Bu sakın sözleri, henüz söylemişti ki, birden ruhunda fırtınalar koptu, anlaşılacak bir bunalım içindeydi. Sanki kendisine bu kadar iyilik eden adamı, uyarmak istemişti? Nedenini bilmediği bir iç güdünün etkisiyle birden kollarını göğsünde kavuşturdu ve ev sahibine korkunç gözlerle bakarak, vahşi bir sesle haykırdı:

— Olur şey değil, demek korkmadan, beni böyle yanınızda yatırılıyorsunuz?

Birden sustu ve çirkin bir gülüşle, ekledi:

— Hakkımda, ne biliyorsunuz? Katil olmadığımı, size kim söyledi?

Piskopos, başını tavana kaldırdı ve sakın bir sesle, şu şaşırtıcı cevabı verdi:

— Bu, Tanrının işi.

Daha sonra dudaklarını kıpırdatarak, iki parmağını uzattı ve önündeki adamın alnında bir istavroz işareti çizerek onu takdis etti. Dışarı çıktıktan sonra, Monsenyör Bienvenü, kapının önünde diz çökerek kısa bir dua mırıldandı. Birkaç dakika sonra, bahçeye çıkmış, karanlıkta yürüyordu. Ruhu ve düşüncesi, Tanrının geceleri görebilen gözlerle, gösterdiği esrarla dolmuştu. Adama gelince, aslında öylesine bitkindi ki, yatağının temiz ve bembeyaz çarşaflarını bile göremiyordu. Bir üfleyişte mumu söndürmüş ve giyinik olarak, kendisini şiltenin üzerine atmıştı. Beynine bir tokmak yemiş gibi derin bir uykuya daldı. Kilisenin saati, on ikiyi çalarken, Monsenyör Bienvenü bahçedeki gezintisinden içeri döndü. Birkaç dakika sonra yoksul evde, herkes uyumuştur. Gece yarısından iki saat sonra, Jan Valjan uyandı.

Jan Valjan Brie köylerinden birinin yoksul bir ailesinde dünyaya gelmişti. Çocukluğunda okuma-yazma öğrenmemişti. Büyüdüğünde Faverol'da meyve ağaçlarını budayarak hayatını kazanıyordu. Çok küçük yaşta ana ve babasını kaybetmişti, kendisini ablası büyütmişti. O sıralarda zavallı kadın da, yedi çocuğuyla birlikte dul kalmıştı. Oysa kocasının sağlığında, kardeşinden hiçbir şey esirgememiş onu evlâtlarından biri gibi saymıştı. Jan Valjan bundan böyle kendisine analık etmiş dul ablasının çocuklarına bakmaya başladı. Babalarını yitirdiklerinde çocukların en büyüğü sekiz, en küçüğü ise bir yaşındaydı. O yıl Jan Valjan, tam yirmi yaşını sürüyordu. Delikanlı bu ağır yükü kendiliğinden omuzlarına almıştı. Köyde onun kızlarla konuştuğunu gören olmamıştı. Zavallının aşık olmaya vakti yoktu.

Akşam olunca bitkin bir halde eve döner, tek söz söylemeden çorbasını içerdi. Ablası "Jan Ana" kardeşinin tabağındaki bir et parçasını gizliden alır, kendi çocuklarından birinin ağzına tıkarı. Oysa Jan Valjan bunu görmemezlikten gelir, saçları tabağa dökülerek hiçbir şeyin farkında değil gibi, yemesine devam ederdi.

Budama mevsiminde günde yirmi dört metelik kazanırdı, bununla yetinmez, hasat zamanı gider, tarlalarda çalışır, bahçeleri çapalar verilen işlerin hiçbirini geri çevirmezdi. Elinden gelenden fazlasını yapardı Jan Valjan. Ablası da çalışıyordu bir yandan, ne var ki, yedi çocuklu bir kadın, ne kadar çalışabilirdi? Yoksulluk bu sefilleri bir havlu gibi sarmış ağır ağır boğmaktaydı. Bir yıl, kış çok çetin oldu. Jan Valjan işsiz kaldı. Aile ekmek bulamadı, yedi çocuk aç kaldı.

Bir pazar gecesi, kasabanın fırıncısı, tam yatmaya hazırlanıyordu ki camekânından müthiş bir gürültü duydu. Kırık camların arasından, bir kolun ekmeklerden birini kapıldığını gördü.

Hırsız olanca gücüyle koşuyordu, fırıncı peşinden koşup, onu yakaladı. Hırsız ekmeği yere atmıştı, fakat kolu kanlar içinde kalmıştı. Bu ekmeğin hırsız Jan Valjan'dı.

Bu olay 1795 yılında geçiyordu. Jan Valjan geceleyin haneye saldırı suçuyla mahkemeye verildi. Delikanlının evinde bir tüfeği bulunuyordu, arada bir kaçak avlanırdı, bu da onun zararına oldu, kanunlar kaçak avcılara karşı zalim davranır. Her neyse Jan Valjan suçlu hükmünü giydi.

1796 yılında İtalyan Ordusu kazandığı zaferi kutlarken, bir sürü mahkûm zincire vuruluyordu. Jan Valjan'da bu zincire vurulanlar arasındaydı. Onu Tulon'a yolladılar, yirmi yedi günlük yolculuktan sonra, boynunda zincir, liman kentine vardı. Tulon'da sırtına kırmızı kazak giydirdiler. Eski hayatı olduğu gibi silinmişti. Artık adına kadar her şeyi unutacaktı. O artık Jan Valjan bile değildi, yalnızca 24601 numara olmuştu. Kız kardeşi ve yetim yeğenler ne olmuşlardı. Onlarla kim uğraşıyordu? Tulon'da kaldığı süre içinde ancak bir kez Jan Valjan, ablasından haber aldı. Aileyi tanıyan birisi ablasını Paris'te görmüştü. Kadın, Paris'e gitmişti, beraberinde tek bir çocuğu, en küçük oğlu vardı. Öteki altı evlâdı, ne olmuşlardı?

Belki bunu kadının kendisi bile bilemezdi. Her sabah Sabo sokağındaki bir matbaaya çalışmaya gidiyordu. Sabahın altısından önce iş başı yapması gerekiyordu, kışın alacakaranlık olurdu. Matbaanın bulunduğu binada bir de çocuklar için anaokulu bulunuyordu. Kadın bu okula küçük oğlunu yazdırmıştı. Ne var ki, kendisi saat altıda matbaada bulunduğundan, çocuğunu evde yalnız bırakamazdı, oysa okul ancak saat yedide açılırdı. Çocuk avluda bir saat titreyerek, okulun açılış saatini beklerdi. Çocuğun matbaaya girmesini yasaklamışlardı. Avluda taşlar üzerinde başını sepetine dayayarak uyuklayan, bu çocuğa işçiler çok acırlardı. Yağmurlu günlerde, iyi kalpli bir kadın olan kapıcı kadın, çocuğu odasına alır, o da ısınmak için kadının kedisini koynuna alarak, minderin üzerine büzülürdü. İşte Jan Valjan'a bunları anlatmışlardı. Bu birden açılan bir pencere gibi, kısa bir an için ona vaktiyle sevmiş olduğu kimseleri şimşek gibi bir gösterdi, sonra bir daha onlardan söz edildiğini duymadı. Hepsisi bu kadar. Bir daha onları göremeyecekti.

Mahkûmiyetinin dördüncü yılında kaçmak istedi ve yakalandı. Böylece cezasına üç yıllık bir ekleme yapıldı, altı yıl sonra yine kaçma fırsatı gelmişti, yine başaramadı, bu kez cezasına sekiz yıl eklendi, böylelikle cezası on üç yıla çıkmıştı. Bir üçüncü kaçma girişimi de suya düşünce üç yıl daha yedi, artık on altı yıl kalacaktı, yine bir başarısızlık, cezasını tam on altı yıldan, on dokuz yıla çıkardı. 1815 yılının ekim ayında, nihayet cezaevinin kapılan kendisine açıldı. 1796 yılında oraya bir ekmeğin çalmak suçuyla tıkmıştı.

Ne var ki cezaevine mutsuz ve pişman giren mahkûm, oradan çıktığında umutsuzluğa düşmüş, hiçbir şeye aldırmayan taş gibi sert yürekli, bir adam olarak çıkmıştı.

Şunu da belirtmek isteriz ki, Jan Valjan çok güçlü bir adamdı. Dört mahkûmun işini kolaylıkla başarırdı, hatta çok dayanıklı olduğundan arkadaşları ona bir de lakap takmışlardı. Onu "Kriko Jan" diye çağırırlardı. Çok kez güçlü sırtı, kriko görevini yerine getirmişti.

Bu arada çevikliği, güçlülüğünü aşıyordu. Adaleleri esnekti, kol ve bacaklarını tam bir cambaz gibi kullanabilirdi. Jan Valjan'e düz duvara tırmanmak bile hiç gelirdi. Az konuşur, hiç gülmezdi. Şeytanın kahkahasını andıran kürek mahkûmunun kahkahasını, ondan duymak için, müthiş bir heyecana kapılması gerekirdi. Bu da ancak yılda bir ya da iki kez olmuştu.

Yıllar geçtikçe, ruhu da kurumuştu, kalbi ve gözleri kupkuru olmuştu. Cezaevinden çıktığında yirmi yıldan bu yana tek gözyaşı dökmemişti. Kendisine "Artık serbestsin, çıkıyorsun" dediklerinde birden kulaklarına inanamadı. Sanki nur gibi bir ışık, tüm ruhunu kapladı; ne var ki bu nur az sonra kararacaktı. Jan Valjan, yeni bir hayatın başladığına inanmamıştı, ancak bu serbestliğinin, yalnızca sarı pasaportlu bir özgürlük olduğunu anladı. Bu arada, bir hayli hayâl kırıklıklarına uğradı. Çalıştığı yıllar boyunca, edindiği paranın, yüz yetmiş bir frank ettiğini hesaplamıştı, oysa vergi keser gibi bazı kesintiler yaparak, eline yalnız yüz dokuz frank ve kırk metelik vermişlerdi.

Jan Valjan bundan pek bir şey anlamamış ve devletin kendisinden para çaldığına inanmıştı.

Kurtulduğunun ertesi günü, Gras'da bir lavanta fabrikasının önünden geçerken adamların çuvaları taşıdıklarını gördü, kendisi de iş almak için baş vurdu, çalışmaya koyuldu, akıllı güçlü ve becerikli idi, elinden geleni yapıyordu.

Ne var ki, çalışırken bir jandarma onu gördü ve kâğıtlarını istedi. Sarı pasaportunu göstermek zorunda kalmıştı, Jan Valjan.

Akşam olduğunda ustadan parasını istedi, kendisine yalnızca yirmi beş metelik verildi. Jan Valjan, bunun az olduğunu yüz meteliğe pazarlık etmiş olduğunu söylediğinde, adam ona müthiş gözlerle bakarak:

— Sana çok bile kürek kaçkını, diye haykırdı.

Çalıştığı yıllar boyunca, parasından kesen devlet, dolandırmıştı onu, oysa şimdi de kişi olarak dolandırılıyordu.

Cezasını bitirme, tam bir özgürlük sayılmazdı, evet gerçi, belki kürek mahkûmiyetinden kurtulmuştu, fakat suçlu olmaktan bir türlü arınamayacaktı.

Sosyetenin kendisine basmış olduğu damgayı nasıl silecekti?

Evet Gras'da böyle bir davranışla karşılaşmış, Diny'de her kapıdan kovulmuştu.

Katedral'in saati, tam ikiyi çalarken, Jan Valjan gözlerini açtı, herhalde, rahat batmıştı kendisine. Yirmi yıldan beri, böyle yumuşak bir şiltede yatmamıştı. Soyunmamış olmasına rağmen, mis gibi lavanta çiçeği kokan çarşafın üzerinde yatmak, onu bayağı tedirgin etmişti.

Dört saatten fazla uyumuştur. Artık tamamıyla dinlenmişti. O dinlenmeye fazla zaman ayırmazdı.

Gözlerini açarak, çevresindeki karanlıklara bakındı, sonra yeniden uyumak için tekrar gözünü yumdu.

Heyecanlı günlerin gecesinde, insanın uykusu kaçır, artık Jan Valjan'ın uykusu tamamıyla açılmıştı. Şu anda fikirleri tamamıyla dağınıktı, âdeta kafası karışmıştı.

Günün olayları, eski anılarına karışıyordu, fakat zihnindeki düşünceleri tek bir gaye bastırıyordu. Madam Magluvar'ın masaya dizdiği sofraya takımlarına, o canım gümüş çatal ve bıçaklara aklı takılmıştı.

Bu gümüş takımlar, onu âdeta rahatsız ediyordu. Bunlar bir kaç adım ötesinde duruyordu. Odasına bitişik ihtiyar rahibin yatağının baş ucundaki dolaba kaldırmıştı onları, yaşlı hizmetçi. Jan Valjan bu takımları satarak, en azından iki yüz frank kazanacağını biliyordu. Bu da onun on dokuz yılda biriktirdiği paranın, hemen hemen iki katı idi.

Bir saat kadar böyle düşündü durdu. Saat üçü çalmıştı. Nihayet gözlerini açtı, elini uzattı, heybesini elledi, sonra ayaklarını uzatarak, nasıl olduğunu bilmeden kendisini yatağında oturur vaziyette buldu.

Bir süre böyle dalgın dalgın durduktan sonra, nihayet heybesini eline aldı, pabuçlarını oraya tıktı, iyice kapattıktan sonra, heybesini sırtına vurdu başına kasketini geçirerek el yordamıyla sopasını aradı, daha sonra heybesinden çıkartıp cebine koymuş olduğu eğeyi elledi.

Bu eğeyi neden almıştı yanına? Aslında, bu bir madenci ege-siydi. Bunu sağ eline aldı ve ayaklarının ucuna basarak, piskoposun kapısının önüne ilerledi, kapıyı aralık buldu. Adam kapısını kapatmamıştı.

Jan Valjan kulak kabarttı. Çıt çıkmıyordu. Kapıyı itti. Nihayet bir kedinin sessizliğiyle, içeri yavaşça süzüldü. Kapı gıcırdamıştı, birden bu ses, günahkâr adama kıyamet gününün borazanı gibi geldi.

Ürpererek bekledi, yine kulak kesilerek, etrafını dinledi. Hele şükür, kimsecikler uyanmamıştı. Adam şakaklarının attığını, kanının başına çıktığını hissetti. Bu gürültüden, yaşlı kadınların uyanacağını, ihtiyar rahibin yatağından kalkarak, kendisini suçüstü yakalayıp, kapı dışarı edeceğine inanmıştı. Birkaç dakika sonra, kendisini jandarmaya teslim edeceklerdi.

Yine mahvolmuştu. Olduğu yerde, taş kesilmiş gibi durdu. Gıcırdayan kapı, evde kimseyi uyandırmamıştı. Bu tehlike geçmişti yine de Jan Valjan gerilemedi, onun için en önemlisi işini çabucak bitirmekti. Oda, büyük bir sessizlik içindeydi. Birkaç adım atan adam, birden durdu, yarı karanlıkta yatağın baş ucuna gelmişti. Yarım saatten beri bulutlarla kaplı gökyüzünden, bulutlardan en kocamanı sıyrılmış ve solgun bir ay ışını yatakta uyuyan ihtiyarın yüzüne vurmuştu. Jan Valjan, melekler gibi uyuyan ihtiyarı seyretti.

Piskopos soğuk gecede üşümek için, boğazına kadar düğmeli kahverengi yünden bir ceket giymiş, başını yastığa devirmişti. Rahip yüzüğüyle süslü eli sarkıyordu. Yüzünde tatlı ve nurlu bir ifade vardı. Sanki bütün ruhuyla kimsenin görmediği güzel görüntülere gülümsüyordu. İyi insanların ruhları uykularında, mistik gökleri görür. Bu göklerin yansıması sanki Piskoposun alınına düşmüştü. Aslında, bu mistik cennet, onun ruhu idi. Bu mışıl mışıl saf bir çocuk gibi uyuyan adamda, üstün bir nitelik seziliyordu. Nurlara boğulmuş, bu ihtiyarın karşısında, karamsarlığa düştü Jan Valjan. Şapkası elinde bir süre kıpırdamadan durdu, o şimdiye dek böylesine güzel bir şey görmemişti. Din adamının güveni, onu etkilemişti. Günahkâr birisinin, günâh işleyeceği sırada, saf ve temiz birisini uyurken seyretmesi gerçekten ibret verici bir olaydır. Jan Valjan'ın, ruhunda neler döndüğünü anlamak kolay değildi. Aslında duygularını kendisi de bilemezdi. Yalnız bir robot gibi, kasketini çıkartıp, uyuyan ihtiyarı selâmladı ve sağ elindeki demiri sallayarak, saçları başında diken diken olmuş, karşısına görmeyen gözlerle baktı.

Piskopos bu korkunç adamın önünde sakin uyumasına devam ediyordu. Birden Jan Valjan, kararını vermiş gibi, kasketini başına geçirdi, sert adımlarla dolaba yürüdü, kilidi kırmak istercesine demir eğeyi soktu, fakat bunun gereği yoktu, çünkü anahtar kilitte idi. Çekmeceyi açtı ilk gördüğü gümüşlerin sepeti oldu, onu kaptı bu kez gürültü etmemeye boş vererek koşar adımlarla pencereye yöneldi. Bir sıçrayışta bahçeye atladı. Gümüş takımları heybesine boşalttıktan sonra, sepeti bahçeye, çiçeklerin arasına fırlattı, bir kaplan gibi sıçrayarak oradan uzaklaştı.

Ertesi sabah güneş doğduktan birkaç dakika sonra, Monsenyör Bienvenü bahçesinde dolaşırken Madam Magluvar nefese ona doğru koştu:

- Efendim, diye haykırdı kadın, gümüş sepetinin nerede olduğunu biliyor musunuz?
- Evet, cevabını verdi Piskopos.
- Tanrıya şükürler olsun, oysa ben kayboldu sanmıştım.

Piskopos çalılarının arasında sepeti bulmuştu, onu kadına uzattı:

- İşte!..
- Fakat içi boş, peki ya gümüş takımlara ne oldu?
- Siz gümüşler için mi tasalandınız? Ben de nerede olduğunu bilmiyorum.
- Eyvah demek çalındı, ah dün geceki, o uğursuz adam çaldı, desenize?

Madam Magluvar, acı bir çığlıkla, adamın gece yattığı odaya koştu ve birkaç dakika sonra, telâşla piskoposun yanına döndü.

- Monsenyör, yabancı adam kaçmış, gümüşlerimizi çalarak kaçmış.

Piskopos, bir saniye konuşmadan durdu ve sonra Madam Magluvar'a tatlı bir sesle, şu soruyu sordu:

- Bu gümüş takımlar bize ait miydi?

Madam Magluvar, bir saniye şaşırmış göründü, cevap veremedi. Rahip daha tatlı bir sesle ekledi:

- Aslında ben gereksiz yere, bu kadar kıymetli bir eşyayı evimde alıkoyuyordum. Bu gümüş takımlar, yoksullar içindi. Bu yabancı kimdi? Yoksul bir zavallı.

Madam Magluvar, ağlamaklı bir sesle:

- Fakat Monsenyör, dedi. Bana vız gelir, ama siz bundan böyle, hangi takımla yemeğinizi yiyeceksiniz?

- Çinko takımlar, yok mu?
- Çinko kötü kokar.
- Peki ya demir, sofraya takımlarına, ne dersiniz?
- Demir ağızda acı lezzet bırakır.
- Pekâlâ, dedi rahip, o zaman ben de tahta çatal kaşık kullanırım, buna da itirazınız olmaz herhalde.

Birkaç dakika sonra, gece Jan Valjan'ın oturmuş olduğu masada, sabah kahvaltısını ediyordu. Matmazel Baptistin hiç konuşmadan ağabeyinin anlattıklarını dinliyordu ki birden kapılan vuruldu.

Piskopos:

— Buyurun, diye bağırdı.

Kapı açıldı, acayip bir kalabalık belirdi. Üç adam bir dördüncüsünü yakasından yakalamışlardı. Adamların üçü jandarma idiler, dördüncüsü Jan Valjan'dı. Jandarma çavuşu olan birisi içeri girdi ve Rahibi saygıyla selâmladıktan sonra:

— Monsenyör, diye söze başladı:

Bu lakabı duyan Jan Valjan, birden canlandı, yeis içindeki yüzünü kaldırarak şaşkın şaşkın kekeleydi:

— Monsenyör, ha, oysa ben onun kilisenin papazı sanmıştım.

— Sus, diye uyardı, jandarmalardan biri. Kendisi Monsenyör Piskopostur.

Bu arada ihtiyar din adamı, hemen yerinden fırlamış, yeni gelenleri karşılamak istercesine onlara yaklaşmıştı. Gözlerini Jan Valjan'ın yüzüne dikerek:

— Siz misiniz dostum, dedi. Geri döneceğinizi biliyordum, size şu gümüş şamdanları da vermiştim, onları götürmeyi unutmuşsunuz. Bunlardan iki yüz frank kazanabilirdiniz. Gelmişken bunları da alın bari, neden sanki götürmediniz?

Jan Valjan gözlerini hayretle açarak, şaşkın şaşkın ona baktı, yüzünde hiç bir dilin ifade edemeyeceği bir anlam belirmişti.

Jandarma çavuşu:

— Monsenyör, demek adamın söyledikleri yalan değildi, dedi. Az önce kendisine rastladığımızda, kaçan birisi gibi koşuyordu. Biz bakmak için onu durdurduk. Üzerinde bu gümüşleri bulduk...

Piskopos gülümseyerek:

— O da size bunları kendisine benim verdiğimi söyledi değil mi? Siz de ona inanmadan, buraya getirdiniz. Bir yanlışlık olmuş.

Çavuş sordu:

— Onu, serbest bırakalım mı?

— Elbette.

Jandarmalar, Jan Valjan'ın yakasını bıraktılar.

Adam, sanki uykusunda konuşur gibi, boşuk bir sesle söylendi:

— Beni serbest mi bırakıyorsunuz? Rahip gülümseyerek:

— Dostum, dedi. Gitmeden önce şu gümüş şamdanlarınızı da alın, onlar da sizin.

Şömineye yaklaştı, orada duran ağır, nefis şamdanları kaparak, Jan Valjan'a uzattı. Jandarmalar kıpırdamadan, bu sahneyi izliyorlardı.

Jan Valjan baştan aşağı titriyordu, robot gibi şamdanları aldı, yüzünde şaşkın bir ifade belirmişti.

Rahip yumuşak sesiyle:

— Haydi artık selâmetle gidebilirsiniz, dedi. Hem de dostum, bir daha geldiğinizde bahçeden geçmeniz gereği yok, sokağa açılan kapıdan girebilirsiniz. Kapım gece gündüz açıktır.

Daha sonra jandarmalara, dönerek:

— Beyler, dedi. Gidebilirsiniz. Jandarmalar onu selâmlayarak, uzaklaştılar. Jan Valjan, bayılmak üzereydi. Piskopos ona yaklaştı ve kısık bir sesle:

— Unutmayın, dedi. Siz bu parayı namuslu bir adam olmaya kullanacağınıza bana söz vermişsiniz.

Jan Valjan böyle bir söz verdiğini hatırlamıyordu. Şaşkın şaşkın durdu. Rahip kelimelerin üzerine basa basa konuşmuştu, daha sonra vakur bir sesle şu sözleri ekledi:

— Jan Valjan kardeşim, artık siz kötülüğün değil, iyiliğin malı oldunuz. Sizin ruhunuzu satın alıyorum bu gümüşlerle. Sizi karanlıklardan, günahlardan arındırdım ve Tanrıya verdim.

Jan Valjan peşinde kovalayanlar varmış gibi, kentten koşarak çıktı. Tarlalardan hızlı hızlı yürüdü, patikalara sapıyor, bazı yine aynı yere döndüğünün farkına bile varmıyordu. Sabahleyin öğlene kadar böyle nereye bastığını bilmeden, çılgınlar gibi dolaştı durdu. Yepyeni duyguların esiri olmuştu. Farkına varmadan bir öfkeye kapılmıştı. Kime kızdığını bilemiyordu. Arada bir, boğazına bir düğüm takılıyor, ağlamamak için kendisini zor tutuyordu. Anlayamayacağı düşünceler beyninin içinde dans ediyordu.

Akşam oluyordu, güneş ufuklarda alçalmıştı ki, Jan Valjan ıssız bir ovada bir ağaç kütüğüne yaslanarak oturdu.

Birden bir gürültü duyarak, başını çevirdi. Sağ yönündeki patikadan bir çocuk koşarak iniyordu. Bu türkü söyleyen, güleç yüzlü Savuyalı bir çocuktur. Yamalı pantolonuna rağmen neşe içindeydi. Boynuna sazını asmış, elinde ucu çingiraklı sopası vardı.

Çocuk bir yandan şarkısını okuyor, bir yandan cebindeki metelikleri şıkırdatıyordu. Bu paralar arasında, kırk metelik gümüş bir para da bulunuyordu.

Küçük oğlan Jan Valjan'ı görmeden, onun bulunduğu çalının ardından geçerken, şıkırdattığı paraları elinde oynatmaya başladı. Ne yazık ki kırk metelik (iki frank)hk gümüş parası Jan Valjan'ın ayağının dibine yuvarlandı.

Jan Valjan, ayağını paranın üzerine bastı. Fakat çocuk bunu görmüştü. Hiç şaşmadan, ona doğru yürüdü. Oldukları ova tamamıyla ıssız bir yerdi. Yükseklerden uçun kuşların kanat çırpmalarından başka, ses duyulmuyordu.

Çocukluğa özgü güvenle küçük oğlan, tatlı bir gülüşle:

— Mösyö, dedi. Paramı verir misiniz? Jan Valjan sordu:

— Adın ne senin?

— Küçük Jerve efendim.

— Git buradan, dedi Jan Valjan.

— Mösyö, diye direndi çocuk, bana kırk meteliğimi geri verin.

Jan Valjan başını eğdi, ona cevap bile vermedi.

— Param, beyim.

Jan Valjan, gözlerini yere dikmişti. Çocuk ağlamaklı olmuştu, haykırdı:

— Paramı isterim, gümüş iki frangımı isterim. Sanki Jan Valjan, onu duymuyordu.

Çocuk onun yakasına yapıştı, onu sarstı, bu arada parasını zapteden çivili kundurayı itmek için, onu tekmeliyordu.

— Paramı isterim, paramı verin.

Çocuk ağlıyordu. Jan Valjan başını kaldırdı. Hâlâ oturuyordu. Gözleri çılgın gibiydi. Bir süre hayretle çocuğa baktı, daha sonra elini sopasına uzatarak, korkunç bir sesle haykırdı:

— Kim o? Çocuk cevap verdi:

— Benim Mösyö, ben küçük Jerve, şu paramı bana versenize. Haydi beyim, ne olur, çekin ayağınızı.

Küçük olmasına rağmen, tehdit edici, bir görüntü almıştı:

— Ey yetti artık, çekin ayağınızı bakayım.

Jan Valjan birden, sanki derin bir uykudan uyanmış gibi, yerinden doğruldu, ayağa kalkarak:

— Hâlâ sen misin, ne diye vızıldyorsun, dedi. Defol bakalım.

Ürken çocuk ona hayretle baktı, sonra tepeden tırnağa titreyerek kaçmaya başladı. Öylesine dehşete düşmüştü ki ne başını çevirdi, ne de sesini çıkardı.

Birkaç saniye sonra, çocuk gözden kayboldu. Güneş batmıştı.

Jan Valjan'ın etrafını gölgeler sarıyordu. Bütün gün, ağzına bir lokma koymamıştı, belki de ateşi vardı.

Ancak çocuk kaçtıktan sonra, ayağa kalkmıştı. Hırıltılı, hırıltılı nefes alıyordu, birden ürperdi, gecenin ayazı ta iliklerine kadar işlemişti.

Kasketini alnına yerleştirdi, pırtık ceketini iliklemeğe uğraştı, öne doğru, bir adım attı ve yere düşürdüğü sopasını almak için eğildi.

Tam o anda, çocuğun düşürdüğü, iki franklık madeni parayı gördü.

Birden sanki elektrik çarpmış gibi titremeye başladı. Dişlerinin arasından mırıldandı:

— Bu da ne ki?

Karanlıklarda ışıldayan bu madenî yuvarlak, sanki onu gözetleyen bir göz idi.

Birkaç dakika sonra yerdeki parayı kaptı ve uzaklara, ovaya doğru gözlerini dikti. Sanki gölgeleri delmek istiyordu. Hiçbir şey göremedi. Gece oluyordu ova ıssız ve soğuktu, gün batımında mor gölgeler düşüyordu.

Ya! diye haykırarak, koşmaya başladı, çocuğun kaçmış olduğu yöne saldırdı, yüz adım sonra durdu, kimseyi görememişti.

O zaman olanca, gücüyle:

— Küçük Jerve... Küçük Jerve, diye haykırmaya başladı. Sustu ve bekledi, ama bir cevap alamadı.

Kırlar bomboştu. Uçsuz bucaksız bir düzlük kaplıyordu çevresini. Gözleri bir karaltı ve bu sonsuzlukta kulakları boş yere bir yankı aradı.

Ayaz çıkmıştı, insanı donduran buz gibi bir rüzgâr esiyordu Alp dağlarından. Yapraklan dökülmüş cılız ağaçlar sıska dalgalarını yalvarırcasına kararan göklere uzatmışlardı. Sanki onlar da bir şeyler istiyor, birisini kovalıyorlardı.

Jan Valjan, yeniden koşmaya başladı arada bir duruyor, ıssız yollarda yeis dolu bir sesle, çağrısını tekrarlıyordu:

— Küçük Jerve, Küçük Jerve!..

Aslında çocuk duysa bile, onun bu sesine cevap vermezdi. Fakat çocuk herhalde, çok uzaklaşmış olmalıydı.

Bir ara at üzerinde bir rahibe rastladı, adama sordu:

— Papaz efendi, bir çocuğa rastladınız mı?

— Hayır.

— Emin misiniz?

— Kimseyi görmedim.

Jan Valjan cebinden beşer franklık iki madeni para çıkartarak, adama uzattı.

— Buyurun papaz efendi bunu yoksullarınıza verin, bakın on yaşlarında kadar küçük bir oğlan çocuğu idi, boynunda sazı asılı, elinde ucu çingiraklı bir değneği vardı, türkü söyleyerek gidiyordu, Savuyalı çalgıcı çocuklardan biri.

— Görmedim böyle birisini...

— Küçük Jerve, buralara yakın hiçbir köy yok mu?

— Dediğiniz, yabancı bir çocuk olma! Çoğu zaman, buradan geçerler belki de dağlardaki köyüne dönüyordu.

Jan Valjan beşer franklık iki ekü daha alarak, adamın eline tutuşturdu:

— Bunu da fakirlere dağıtın. Daha sonra çılgın gibi söylendi:

— Beni de jandarmaya teslim edin papaz efendi, ben bir hırsızım.

Rahip bayağı ürkmüştü, atını kamçılıyarak oradan süratle uzaklaştı.

Jan Valjan, ilk saptığı patikadan koşmaya devam etti. Uzun bir süre haykırarak koştu, koştu, fakat kimseler rastlamadı.

Birkaç kez, ovada gördüğü bir karaltıyı çömelmiş bir çocuğa benzeterek o yöne koştu. Bunlar çalılar ve kayalardı. Nihayet üç patikanın birleştiği bir kavşakta durdu. Ay gökyüzünde parlıyordu, uzaklara bakarak son bir kez seslendi:

— Küçük Jerve, Küçük Jerve.

Haykırışı sisler içinde kayboldu, bir yankı bile uyandırmamıştı, bir kez daha, "Küçük Jerve" diye mırıldandı. Bu, onun son gayreti oldu, birden dizleri büküldü, sanki vicdan azabı onu yere sermişti, bitkin bir halde, kocaman bir taşın üzerine yığıldı, yüzünü elleri arasına alarak:

— Ben bir canavarım, diye mırıldandı.

Birden sanki kalbi parçalanmıştı, ağlamaya başladı. Hıçkıra hıçkıra ağlıyordu, on dokuz yıldan beri, ilk kez ağlıyordu.

Jan Valjan, Piskoposun evinden çıktığında, neye uğradığını şaşırılmıştı. Karşılaştığı o melek yüzlü adamın iyiliği, onun ruhunda korkunç bir kasırga yaratacaktı. Yıllar yılı, çektikleri kalbini katılaştırmıştı, bu göz yaşlarıyla sanki tüm günâhlarından arınmış gibi buldu kendisini.

Birden kendi hayatını düşündü, ruhunun ta derinliklerinde sanki bir alev yanmıştı, bir meşaleyi andıran bir nura boğulmuştu. Birden bu meşalenin kendisine yardım eden piskopos olduğunu anladı. Piskopos ile kendisini kıyaslayacak oldu. Düşündükçe piskopos gözünde, büyüyor ve kendisi Jan Valjan daha da küçülüyor daha kararıyordu. Birden bir gölge oldu, daha sonra o da silindi, şu anda karşısında yalnızca Piskopos kalmıştı. Din adamı, bu mutsuzun ruhunu göz kamaştırıcı bir nurla doldurmuştu. Jan Valjan ağladı, uzun uzun ağladı. Kanlı göz yaşları döktü hıçkırıklarla ağladı, bir kadın gibi ağladı, korkan bir çocuk gibi ağladı.

Ağladıkça, sanki fikirleri açılıyordu.

Geçmiş yaşamını, daha da karanlık görüyor cezaevinde geçirdiği o korkunç yılların acısı ruhunun karanlıklara gömülmesini kalbini bürüyen intikam ve kin duygularının korkunçluğunu şimdi daha iyi anlıyordu. Monsenyör Bienvenü'nün iyiliklerine karşılık, onun gümüşlerini çalmasını, hele saf çocukcağızın iki frangını zorla almasını bir türlü affedemiyordu. Kendisinden korktu ve utandı. Hayatına baktı ve dehşete düştü. Ruhuna baktı, onu da karanlık buldu. Oysa hayatının ve ruhunun üzerine yepyeni bir güneş doğuyordu, umut güneşi, Cennet aydınlığında şeytan görür gibi oldu. Kaç saatini böyle ağlayarak geçirdi, ağladıktan sonra, neler yaptı, nereye gitti bunu hiç kimse bilmiyor. Ancak şöyle bir söylentiye göre o aynı günün gecesinde, sabahın üçünde Grenöbl'dan dönen bir posta arabasının arabacısı Piskoposun evinin önünden geçerken, kaldırımında dua eder gibi diz çökmüş bir adam gördüğünü anlatacaktı. Bu adam, Monsenyör Bienvenü'nün kapısında, ellerini kavuşturmuş hareketsiz duruyormuş.

FANTİN- I

1817 yılı Fransa tarihinde büyük değişimlerin yaşandığı bir yıl olmuştu. Aynı yıl Parisli dört genç, sevdikleri hanımlara güzel bir şaka yapmaya karar vermişlerdi. Aslında hiçbiri Parisli sayılmazdı, hepsi de taşradan gelmiş çocuklardı, ancak üniversitede okuduklarından Parisli diyoruz. Bunlardan en yaşlısı Tuluz'dan gelen Fliks Tomolyes, ikincisi Kahor'lu Listolye, üçüncüsü Limofdan Famöy ve nihayet Montoban'da doğmuş Blaşövel'di. Normal gençlerdi, diğer öğrencilerden aşırı bir üstünlükleri yoktu, ne var ki gençliğin verdiği neşe ve yakışıklıkla göze hoş görünüyorlar, sözlerini dinleyenler onları esprili buluyorlardı. Bunların her birinin metresi vardı. Blaşövel, Favorita adındaki güzel kıza tutulmuştu. Listolye Dalya'yi severdi. Famöy, Zefin'e tapıyordu. Tomolyes'e gelince o da kendisine Fantin'yi seçmişti.

Kızların dördü de, şık zarif güzel kokulara bürünen, kızlardı. Dördü de aynı moda evinde çalıştıklarından atölyede tanışmışlardı. Aralarında en yaşlısı Favorita en genci de henüz on sekizinde bulunan Fantin'di. O henüz ilk aşkı yaşlıyordu. Yirmi üç yaşını süren Favorita ile öteki kızların daha tecrübeli olduklarını söylemek zorunda kalacağız. Yine de dördü de namuslu hanım hanımcık kızlardı.

Delikanlılar yakın arkadaş oldukları gibi kızlar da birbirleriyle iyi anlaşılan dostlardı. Arkadaşlıkla astarlanmış bu gibi aşklar, daha uzun sürer.

Fantin, Montröy-sür-mer'de dünyaya gelmişti. Kimse tanımazdı ailesini. Anasız babasız büyümüşü, hatta vaftiz bile olmamıştı, çünkü o devrede kiliseler kapanmıştı. Yalın ayak sokaklarda koşan küçük kıza, birisi "Fantin" adını takmıştı. Hakkında kimsenin daha fazla bilgisi yoktu. On yaşlarına geldiğinde küçük Fantin, dolaylardaki çiftliklerden birine girmiş, on beşini doldurduğunda şansını denemek için Paris'e geçmişti. Ünlü bir terzinin yanında çalışıyordu.

Fantin güzel olduğu kadar da akli başında namuslu kızdı. Aslında üniversiteli Tomolyes onun ilk sevgilisi olmuştu. Güzel dişleri olan nefis bir sarışındı. Serveti altın ve incilerdi. Bunları üzerinde taşırdı. Altınlarını başında, incilerini de ağzının içinde saklardı. Yaşamak için çalıştı, sonra yine de yaşamak için sevdi.

Evet Tomolyes'yi sevdi, genç adam için geçici bir sevda olan bu macera Fantin'in bütün hayatını etkileyecekti.

Dört delikanlıyla, dört güzel kız beraber gezer, beraber eğlenirlerdi. Ekip başı çok esprili ve neşeli olan Tomolyes'di.

İçlerinde en yaşlısı Tomolyes'di, otuzuna merdiven dayamıştı, fakat çok zengin bir aile çocuğu idi. Yaşlandığı için saçları dökülmeye başlamış, dişleri çürümüşü, fakat dış görünüşünün bozulmasına karşılık neşesi daha da artıyordu. Bir tiyatro eseri yazmış, kabul edilmemişti arada bir mısralar karalar herkesten her şeyden kuşkulandır, kimseye aldırılmaz görünürdü. Cahil gençler bundan böyle, onu kendilerine reis seçmişlerdi. Günün birinde Tomolyes, arkadaşlarını etrafına toplayarak, onlarla şöyle konuştu:

— Çocuklar aşağı yukarı bir yıldan beri metreslerimiz bizden bir sürpriz beklemekteler. Biz de onların çok hoşuna gidecek bir şaka hazırlayacağımıza söz vermiştik. Artık bunun vakti geldi derim, haydi bunu kararlaştıralım.

Tomolyes sesini alçaltarak arkadaşlarına uzun uzun bir şeyler anlattı. Çocuklar heyecanlanmışlardı. Blaşövel, bir kahkaha atarak:

— Oldu, dedi yaman adamsın Tomolyes, inan olsun.

Bu konuşmanın neticesi ertesi pazar, dört delikanlının dört güzel kızı davet ettikleri bir kır eğlencesi oldu. Öğrenciler ve dikişçi kızların sık sık katıldıkları bir kır yemeğiyle sona erecekti bu açık hava eğlencesi. Kızların dördü de, birbirinden güzeldi. Favorita saçları sırtında, dalgalanarak genç bir tanrıça gibi hendeklerden atlayarak, en önden koşuyordu. Dalia ve Zefin daha nazlı, daha dişi güzellerdi, onlar birbirlerinin bellerine sarılmış, güzelliklerini sanki birleştirerek pekiştirmek istercesine sevimli başlarını yaklaştırmış kol kola ilerliyorlardı. Fantin, en arkadan geliyordu. O sanki bahar perisi kadar güzeldi. Altın ışınlar saçan saçları beline kadar iniyor, pembe dudakları hayata, aşka gülüyordu.

Uzun kirpiklerin gölgelediği kadife teninin beyazlığını meydana çıkaran eflâtun bir keten roba giymişti, hasır şapkasını elinde tutuyordu. Bileklerinde kurdelelerle tutuşturulmuş, Romalı hanımların giydikleri sandallar geçirmişti minik ayaklarına. Fantin güzelliğinin farkında olmayan saf bir kızdı. Neşeliydi fakat aynı zamanda çekingen ve utangaçtı. Aşk, belki bir hata olabilir fakat Fantin'in saflığı, bu hayatı bile bir nitelik haline getirmişti.

Gün neşeli geçiyordu, tarlalarda çiçek koparan kızların, sevgilileri ıslık çalarak onları eğlendiriyorlardı, kelebekleri kovalayan, korularda koşuşan bu orman perileri akşamleyin sevgililerinin kendilerine hazırladıkları sürprizi heyecanla bekliyorlardı. Nihayet akşam yaklaşmış, genç sevgililer şarapla suladıkları yemeklerini yemişlerdi. Daha henüz masadan kalkmamışlardı ki, birden Tomolyes ciddi bir tondan:

— Çocuklar, dedi. Aylardan beri size verdiğimiz sakalı sürprizi öğrenmenizin artık vakti geldi, bizi bir saniye bekler misiniz?

Blaşövel:

— Şakamız bir buseyle başlar, dedi. Tomolyes:

— Evet alınızdan öperek, sürprizimize başlıyoruz, diye ekledi.

Gençlerin her biri, ciddi ciddi sevgililerini alınlarından öptüler, daha sonra gözlerinde muzip ışınlar, parmaklarını dudaklarına götürerek, kapıya doğru yöneldiler. Favorita onları el çırparak uğurladı. Fantin, seslendi:

— Çok gecikmeyin, sizi beklediğimizi unutmayın.

Yalnız kalan güzel kızlar, merakla birbirlerine bakıştılar. Zefin sordu:

— Bize ne getirecekler dersiniz?

Dalia:

— Herhalde, güzel bir armağan olmalı, dedi.

Favorita:

— Ben altın olmayan mücevherleri sevmem, diye haykırdı. Daha sonra oturdukları salonun önündeki ırmağa bakarak bir süre oyalandılar. Bu arada bulunduktan hanın öbür kapısı yol üzerinde olduğundan posta arabalarının gürültüleri de geliyordu. O devirde Güney ve Batıya giden posta arabalarının hemen hemen hepsi, buldukları yol üzerinden geçirdi. Arada bir san ya da siyah boyalı, sandık ve bavullarla yüklü tepeleme dolu bir yolcu arabasının, sürücüsü kamçısını şaklatarak hayvanlarını dört nala koşturduğunda genç kızlar şen kahkahalar atarak el çırpırlardı.

Favorita:

— Amma da şamata yapıyorlar, dedi. Sanki zincirler uçuyor.

Bir seferinde ağaçların ardından görünen arabalardan biri, kısa bir süre için durmuş ve sonra yine süratle uzaklaşmıştı. Fantin, buna şaşmış göründü ve:

— Allah Allah, dedi. Ben posta arabalarının burada mola verdiklerini bilmiyordum.

Favorita omuz silkti:

— Çok tuhafsın Fantin, neden durmasın? En basit şeylere şaşarsın, belki de araba buradan bir yolcu almıştır.

Bir zaman geçti, Favorita derin bir uykudan uyanır gibi, ürperdi:

— Hey, dedi. Nerede kaldılar şu bizimkiler. Hani sürprizimiz.

Fantin:

— Geciktiler, diye mırıldandı.

Henüz içini çekerek susmuştu ki, kendilerine servis yapan garson göründü adamın elinde pusulaya benzer bir kâğıt vardı.

— Beyler bir saat önce, bunu sizin için bırakmışlardı, dedi. Favorita adamın elindeki zarfı kaptı hemen okumaya başladı:

"Ey güzel sevgililerimiz:

İşte beklediğiniz sürpriz. Bizim de ana baba evlâdi olduklarımızı unutmayın, çoktan beri bu zavallılar bizleri özlediklerini yazarak yanlarına çağırdılar. Nihayet onları sevindirmeye karar verdik. Şu satırları okuduğunuzda bizler, uzaklarda olacağız. Vatana ve ailelerimize faydalı olmak yolunu tutuyoruz. Meslek edineceğiniz ve evlenip çocuk yetiştirmek isteriz. Bize acıyın ve saygı duyun. Aslında bizler vatana kendilerini feda eden, biçare kurbanlarız.

Arkamızdan ağlayın, fakat uzun süre yas tutmayın, güzel gözlerinize yazık olur. Yeni sevgililer edinerek, onlara bizden söz edin. Bir yıldan fazla bir zamandan beri sizleri mutlu kıldık bize kin beslemeyin.

Not: Yemek ücreti ödenmiştir. Blaşövel Famöy Listolye Feliks Tomolyes”

Kızların dördü de hayretle bakiştılar. Sessizliğı önce Favorita bozdu:

— Tamam, dedi iyi oyun ettiler, hoş bir şaka.

— Çok güldürücü, diye ekledi Zefin. Favorita:

— Bana kalırsa bu Blaşövel'in buluşu, dedi. İnan olsun ona olan aşkım daha da arttı.

Dalia itiraz etti:

— Yoo hayır bence bu Tomolyes'in buluşu. Favorita:

— Öyle ise yaşasın Tomolyes, diye haykırdı. Dalia ve Zefin kahkahadan, diye tekrarladılar.

Fantin de arkadaşlarının neşesine katıldı. Fakat bir saat sonra odasına döndüğünde ağlıyordu. Zavallı kızın hayatında ilk erkekti Tomolyes. Onu koca bilmişti ve ondan bir de çocuğı vardı.

Paris dolaylarındaki Montferney kasabasında, on dokuzuncu yüz yılın başlangıcında, bir han bulunurdu. Burasını Tenardiye adını taşıyan garip bir çift işletirdi. Kapının üzerine asılı bir levhada, sırmalı apoletleri bulunan yaralı bir generali sırtında taşıyan bir asker resmi bulunuyordu.

Tablodan ancak bu kadarı seçilirdi, geri kalan kısım, toz dumana karışmış bir savaş sahnesiydi. Altında şu kelimeler: "Vaterlo'nun kahraman çavuşu" han kapısının eşiğine oturmuş kaba saba bir kadın bir ipi çekerek, kırık bir arabanın arasına yaptığı beşiğı sallıyordu. Bu beşikte birbirinden güzel iki yavru gülüyordu. Gül yanaklı bebeklerden biri uç, ötekisi bir buçuk yaşlarında vardı, temiz pak giydirilmiş çocuklardan biri kumral, diğeri parlak siyah saçlıydı. Birkaç adım ilerde kapının eşiğine oturmuş anneleri, hiç de sevimli görünmüyordu, fakat şu anda, evlâtlarına öyle tatlı gözlerle bakıyordu ki, ana sevgisi onun kemikli suratına bile bir çeşit nur saçmıştı. Kadın bir yandan beşiğın ipini çekiyor, bir yandan son günlerin modası olan bir romanın ilk mısrasını mırıldanıyordu.

Sevgilim savaşa gitti

Oysa ben burada kaldım yalnız ve üzgün...

Şarkısına ve evlâtlarına seyre öylesine dalmıştı ki, çevresindekilerin farkında bile değildi, birden kulağının dibinde bir ses duydu:

— Ne güzel çocuklarınız var, madam?

Kadın başını çevirdi karşısında yabancı bir kadın gördü bu kadının da kucağında bir yavru vardı.

Sol eliyle taşıdığı heybe, bir hayli ağır görünüyordu. Kadının çocuğı bir melek yavrusundan farksızdı. Aşağı yukarı iki yaşlarında bir küçük kızdı.

Beşikteki bebekler kadar temiz giyinmiş, hatta belki onlardan daha şıktı. Başlığı dantellerle süslü, önlüğü renkli kurdelelerle donatılmıştı. İpekli fistanının altından, tombul beyaz bacakları görünüyordu. Pembe beyaz bir bebektir. Onu gören yanaklarını elma sanarak ısırabilirdi. Şu sırada uyuduğundan gözlerinin rengini görmek mümkün değildi, fakat kirpiklerinin uzunluğu dikkati çekiyordu.

Anneye gelince, o yoksul ve mutsuz görünüyordu daha iyi günler görmüş bir işçi kadın kılığına girmişti. Gençti. Güzel miydi? Giysileri onun güzelliğini örtüyordu. Başına şekilsiz bir yün başlık giymişti, gerçi alınının üzerine sarı bir bukle düşüyordu, ama çenesinin altından bağladığı bu örtüyle, güzel saçlarını tamamıyla gizlemişti. Gülünce kadınlar güzel dişlerini gösterirler, fakat Fantin artık hemen hemen hiç gülmüyordu ki. Gözleri de uzun zamandan beri yaşlı idi. Solgun, yorgun ve hasta görünüyordu. Kollarında uyuyan çocuğına derin bir şefkatle bakıyordu. Elleri kızarmış ve şişmiş çillerle dolmuştu sağ elinin işaret parmağı iğneden delinmiş ve nasırlaşmıştı.

Bir yıl önce sevgilisi Tomolyes'in kolunda ormanda gezintiye çıkan o periler kadar zarif ve güzel kıza ne olmuştu? Fantin tanınmayacak bir hale gelmişti; yine de ona dikkatle bakan bir göz, onda güzellik kalıntılarını görebilirdi. Dudağını sağa çeken kederli bir ifade, yüzüne mahzun bir hava veriyordu.

Eski muslin ve ipekli giysilerinin hepsini bozmuş, kızını süslemişti.

O korkunç şakadan bu yana, iki yıl geçmişti.

Çocuğunun babası gittikten sonra Fantin, tek başına kalmıştı. Artık çalışmasını da unutmamıştı. Sevgilisinin kaçtığı günden beri, işini terkederek Fantin, bir daha çalışmaya hevesi kalmadığından parasını da tüketmişti. Önce Tomolyes'e bir mektup yollamış cevap alamamış, bir daha, bir daha, bir daha yazmıştı. Hiçbirine cevap gelmeyince çapkın dostunun, kızına da önem vermediğini anlamıştı. Evet, belki Fantin bir hata işlemişti fakat kalbi temiz ve namuslu kızdı. Paris gibi bir kentte daha fazla kalırsa, düşeceğini hissederek doğum yeri olan kasabaya dönmeye karar verdi. Kim bilir, belki orada birisi kendisini hatırlar ve ona iş verirdi. Bu arada suçunu gizlemesi gerekiyordu, bu kez çocuğundan ayrılmasının zorunlu olduğunu düşünerek, büyük bir yeise düştü önce yine de kararını verdi. Fantin aslında yürekli kızdı.

Eşyasını ve dantellerini sattı, eline geçen iki yüz frankla küçük borçlarını ödedikten sonra geriye seksen frankı kalmıştı. Fantin yirmi yaşını doldurduğu gün güzel bir bahar sabahı, Paris'ten ayrıldı,

Yolun bir kısmını arabada, bir kısmını yaya yapan Fantin öğleyi az geçte Montferney de bulunuyordu. Tenardiye hanının önünden geçerken beşiklerinde oynayan küçük kızların görüntüsü dikkatini çekmişti. Bu mutluluk tablosu önünde azıcık durakladı. Bu şirin küçük kızlar, genç annenin kalbini çelmişlerdi. Heyecanla onlara baktı, baktı. Melekleri görmek, Cenneti müjdeler. Birden bu rastlantıda kaderin işaretini görür gibi oldu, küçük kızlar öylesine bakımlı, besili ve neşeliydiler ki, bir ara kendisini tutamadan tekrarladı:

— Ne güzel kızlarınız var bayan.

En yabancı yaratıklar bile evlâtlarının övülmesinin karşısında yumuşarlar. Ana başını kaldırdı, teşekkür etti ve yabancı kadını yanına oturttu.

Kadınlar çene çalmaya başladılar.

Küçük kızların anası:

— Adım Tenardiye, dedi. Şu hanı işletiyoruz.

Madam Tenardiye, iri yarı, kemikli, kızıl saçlı, çilli suratlı bir kadındı. Henüz genç sayılırdı otuzunda vardı belki ne var ki bu çam yarması yapılı kadın oturuyordu ayakta durmuş olan Fantin onun heybetinden ürker, ona laf atmaya bile cesaret edemezdi. Kader ne küçük ayrıntılara bağlı. Bir kadının ayakta duracağı yerde oturmuş olması Fantin'in tüm hayatını değiştirecekti.

Yolcu kadın, birkaç kelimeyle acıklı hayatını anlattı. Paris'te bir dikiş atölyesinde çalışıyordu, kocası ölmüş kızıyla yalnız kalmıştı. Orada iş bulamadığından, vatani olan Montrey kasabasına dönmeye karar vermişti. Aynı günün sabahı Paris'ten ayrılmış yolunun bir kısmını arabada gitmiş, yarım saatten beri de yürüyordu. Kızı da azıcık yürümüşü. Fakat küçük olduğundan hemen yorulmuş, annesinin kucağına çıkarak, derin bir uykuya dalmıştı.

Bu sözlerle, kızını şefkatle öptü. Çocuk gözlerini açtı. Anasının gözlerinin eşi iri mavi gözler, daha sonra çocuk gülmeye başladı ve anasının ısrarlarına rağmen yere atlayarak beşikteki küçük kızlara doğru koştu.

Tenardiye ana da, kızlarını beşikten indirdi ve:

— Haydi üçünüz birden oynayın azıcık, dedi.

Bu yaşta arkadaş olmak hiçten değildir. Birkaç dakika sonra küçük kızlar yaşlarının verdiği saflıkla kaynaşmışlardı bile.

Yeni gelen kız, çok neşeliydi. Durmadan gülüyordu. Ananın ahlâkı çocuğun neşesinde belirir. İyi kalpli Fantin, evlâdını hiç hırpalamadığından yavru ağlamak nedir bilmezdi.

Kadınlar konuşmalarına devam ettiler:

— Kızınızın adı ne?

— Kozet.

— Kaç yaşında?

— İkisini yeni bitirdi.

— Benim büyük kızımdan birkaç ay küçük.

Madam Tenardiye şu anda, el ele vermiş küçük kızlara bakarak:

— Sanki yıllardan beri tanışıyorlarmış gibi nasıl da anlaştılar, dedi. Üç kardeş gibi...

Bu söz herhalde öbür annenin beklediği işaretti. Birden otelci kadının elini yakaladı, ona derin gözlerle baktı ve yalvarırcasına sordu:

— Kızımı size emanet edebilir miyim? Ona bakar mıydınız? Kadın birden şaşırıp, fakat ne hayır, ne de evet dedi. Kozet'in annesi, sözlerine devam etti:

— Baksanıza, kızı doğduğum kasabaya götüremiyorum. Oraya çalışmaya gidiyorum çocuk bana ayak bağı olur. Hem de bizim köyde çocuklu kadına kolay iş vermezler. Acayip düşünceleri vardır. Tanrı sizi karşıma çıkardı. Az önce kapınızdan geçerken kızlarınızı gördüm ve kendi kendime işte şefkatli iyi kalpli bir ana dedim. Oldu, değil mi? Üçü de kardeş gibi yetişirler. Hem de belli olmaz ki belki işlerimi yola koyar, daha çabuk dönerim. Kızımı alırmısınız?

— Bilmem ki, diye mırıldandı Madam Tenardiye.

— Ayda altı frank veririm. Birden handan bir ses yükseldi:

— Olmaz, yedi franktan da aşağı kurtarmaz. Hem de altı aylık peşin alırım.

Madam Tenardiye:

— Altı kere yedi kırk iki eder, dedi. Zavallı anne:

— Veririm, diye atıldı. Erkeğin sesi ekledi:

— İlk ayların aşırı masrafları için fazladan on beş frank. Madam Tenardiye:

— Toplam elli yedi frank eder.

— Veririm, diye haykırdı Fantin. Seksen frankım var yanımda. Bununla memlekete gidebilirim. Yaya giderim. Orada para kazanırım, gerekeni biriktirince gelir, yavrumu alırım.

Erkek sesi sordu:

— Çocuğun elbiseleri var mı? Tenardiye:

— Bu bey benim kocam.

— Elbette var. Evet madam, kocanız olduğunu anladım. Hem de kızımın nefis bir çeyizi var Mösyö. Düzinelerle gömlekler, elbiseler, hırkalar. İpekli ve dantelle süslü çamaşırlar, zengin kızı gibi. İşte şu sırtımdaki heybede.

Adam söylendi:

— Onu da bırakacaksınız.

— Elbette bırakacağım, kızımı çıplak koyacak değilim ya... Birden han sahibi:

— Oldu, dedi.

Pazarlık sona ermişti. Ana geceyi handa geçirdi parasını verdi, kızını bıraktı. Heybesini boşalttı, yükü bir hayli hafiflemişti. Ertesi sabah yakında döneceğini tekrarlayarak yola düştü.

Tenardiyelerin bir komşusu bu mutsuz anayı görmüştü, hana girdiğinde onlara:

— Sokakta ağlayan bir kadın gördüm, kalbim sızladı, dedi. Kozet'in anası gidince, adam karısına:

— Yaşa be karı, dedi. Şu yüz on franklık bonomun mühleti yarın sona eriyordu hiç değilse bunu ödeyebilirim, oh, oh sen küçük kızlarla iyi bir tuzak kurdun.

— Bunu bilerek yapmadım, dedi kadın.

II

Tenardiye ailesi çok karışık bir yapıda idi. Hangi sınıfa ait oldukları tam kestirilemiyordu. Ne işçi sayılırlardı, ne de kent soylusu. Her iki sınıfın kusurlarına sahip, hiçbir niteliği olmayan yarı serseri yarı esnaf kişilerdi. Kadının hamurunda kabalık, haşinlik, erkeğin ruhunda sahtekârlık vardı. Kötülük yolunda onlardan ustası olmazdı. Erkeğin yüzüne bir bakmak, onun ne mal olduğunu anlamaya yeterdi. Gözlerinin karanlık bakışı sesindeki kuşku, onun hayatında büyük sırlar olduğunu izlenimi verirdi.

Tenardiye 1845 yılında Vaterlo savaşında dövülmüştü, hatta galiba orada bir hayli kahramanlıklar göstermişti. Daha sonraları onun bu savaşta kahramanlıklarını öğreneceğiz. Meyhane kapısındaki tablo, onun kahramanlığın resmiydi. Her işten azıcık anlayan Tenardiye, fırça oynatmasını da başardığından, bu resmi kendisi çizmişti. Eşi madam Tenardiye'ye gelince, en bayağı romanlarla ruhunu beslemiş katı kalpli, miskin bir kadındı. Gençliğinde durmadan okuduğu bu bayağı hikâyelerden esinlenerek, kızlarına acayip adlar takmıştı. Büyük kızının adı "Eponine" di, küçük kıza gelince biçare yavru Gülnar adı gibi gülünç bir isme sahip olacaktı ki, tam o arada bir şans eseri, yeni bir roman okuyan anası, ona daha az gülünç olan Azelma adını takmakla yetindi. Fakat şu var ki, zengin olmak için kötü ruhlu olmak yetmezdi. Her nedense hanın işleri durmadan bozuluyordu. Yabancı kadının elli yedi frangının sayesinde bir süre Tenardiye borçlarını ödeyebilmişti. Sonraki ay para sıkıntısı yine baş gösterdiğinden bu kez Kozet'in çeyizine rehine koydular.

Buna karşılık aldıkları altmış frangi da harcadıktan sonra, Tenardiye ailesi için Kozet, evlerine sığıntı olarak aldıkları, bir çocuk oldu. Bundan böyle ona karşı davranışları da değişti. Küçük kızın giysilerini sattıklarından onu Eponine ve Azelma'nın eskileriyle giydirdiler. Sofra artıklarıyla besleniyordu. Köpekten daha iyi yiyor, kedi gibi içecek süt bulamıyordu. Aslında Kozet'in tek arkadaşı kedi ve köpekti, kızcağız masa altında onlarla birlikte yemek yedi.

Bu şehirde yerleşen annesi, her ay yazıyor, daha doğrusu kendisi yazmasını bilmediğinden yazdırıyordu. Tenardiye'ler kendisine hep aynı cevabı veriyorlardı: "Kozet çok iyi..."

İlk altı ay sona erdiğinde, genç kadın yedinci ay için yedi frank yolladı ve her ay düzenli olarak parasını yollamakta devam etti. Henüz yıl sonu gelmemişti ki, Tenardiye karısına çıkıştı:

— Sanki bu serseriye neden başımıza belâ gibi aldık. Annesinden on iki frank aylık isteyeceğim.

Bu isteğini mektupla bildirdi, çocuğunun sağlıklı ve mutlu olduğunu sanan genç kadın, hiç düşünmeden on iki frank yollamaya başladı.

Bazı kimseler birini severlerse, mutlak bir başkasından nefret etmek ihtiyacını duyarlar. Tenardiye Ana da, işte böyle bir huya sahipti. Kendi kızlarını çılgınlar gibi seven cadı karı, yabancı çocuktan nefret ediyordu. Bir ananın sevgisinin böyle çirkin tepkilerinin olabileceğini düşünmek iç paralayıcıydı, ama ne yazık ki bu bir gerçektir. Kadın Kozet'in her şeyini kıskanıyordu. Bu kadının da diğer kadınlar gibi her gün dağıtacağı buseler ve tokatlar vardı. Okşamaları öpüşleri kendi kızlarına, çimdikleri tokat ve tekmeleri zavallı öksüz kız içindi.

Kozet'i evine almamış olsaydı, belki de sevgili kızlarını hırpalayacaktı. Biçare yavrucağın nefes alması bile suç sayılırdı. Bir sevgi havası içinde yaşayan küçük kızların yanında daima dayak yer horlanırdı.

Tenardiye, anne Kozet'e kötü davrandığından, küçük kızlar da onu hırpalarlardı. Bu yaşta çocuklar, annelerin taklit ederler. Bir yıl geçmiş ikinci yıl sona eriyordu. Köyde, Tenardiye'ler için şu sözler yükseliyordu:

—Tenardiye'ler çok varlıklı kimseler olmadıkları halde, yetim bir kızı büyütüyorlar.

Herkes Kozet'in annesi tarafından terkedildiğini sanıyordu. Bu arada Tenardiye'ler, Kozet'in babasının belli olmadığını öğrendiklerinden, Fantin'yi sıkıştırarak, ondan ayda on beş frank koparmasını başarmışlardı. Kızın büyüdüğünü ve çok yediğini yazmışlardı ona. Her yıl çocuk büyüyor ve sefaleti de artıyordu. Kozet çocuk olduğu süre içinde, kızların hırpaladıkları, daima ezilen bir oyun arkadaşı olmakla kalmıştı, fakat gelişmeye başlayınca bu kez de evin hizmetçisi oldu.

Daha beş yaşına basmamıştı ki, hain Tenardiye Ana, ona durmadan iş buyuruyordu. Kozet'i alışverişe yolluyorlar, salonu süpürtüyorlardı. Avluyu yıkıyor, bulaşıkları yıkıyor, hatta yük bile taşıyordu. Bu arada işleri iyi gitmeyen Fantin, birkaç ay çocuğunun aylığını gönderemeyince, onu daha ziyade hırpalamaya başlamışlardı.

Kızını bıraktıktan üç yıl sonra Fantin, Montferney'e dönse, dünyada onu tanıyamazdı. Tombul, pembe beyaz bir çocuk olarak hana gelen Kozet'in artık sıksalıktan kemikleri sayılıyordu. Yüzü sapsarı, gözleri üzgündü. Haksızlık onu aksileştirmiş, sefalet onu çirkinleştirmişti. Evet üç yıl önceki melek yavru kadar güzel çocuk çirkin bir kız olmuştu. Yüzünde tek güzelliği, gözleriydi. Parlak mavi olan, bu gözlerde insanın içini burkan bir üzüntü okunuyordu. Daha henüz altı yaşına basmayan bu zavallı kızın kış aylarının soğuklarında paçavraların içinde, şiş ve kızarmış ellerinde bir süpürge, avluyu süpürdüğünü görmek insanın içini sızlatırdı. Köyde ona "tarla kuşu" adını takmışlardı. Bir kuş kadar zayıf kızcağıza bu lakabı lââyık bulmuşlardı. Fakat bu " tarla kuşu" hiç ötmezdi.

Madlen Baba- I

Zavallı kadıncağızın başına neler gelmişti, nerdeydi ve ne yapıyordu, bunu kimse bilmiyordu. Küçük Kozet'i, Tenardiye'lerin yanına bıraktıktan sonra Fantin doğduğu kasabaya gitmişti. Genç kadın yaklaşık on yıldan beri köyünden ayrı kalmıştı. Kendisi sefaletten sefalete sürüklenirken, doğduğu kent kalkınmış, refaha kavuşmuştu. İki yıldan beri, büyük bir sanayi hamlesi şehri baştan başa değiştirmişti.

Baştan beri Montrey sür Mer'in bir özelliği vardı. İngiliz siyah boncuklarını ve Alman siyah camlarını taklit ederlerdi. Fakat hammaddelerin pahalılığı dolayısıyla, uzun yıllar bu sanayi hiç de gelişmemişti. Oysa Fantin, şehrine döndüğünde, olağanüstü bir değişiklikle karşılaştı. O yıllarda Montrey sür Mer'e yerleşen bir yabancı, bu endüstriyi kalkındırmıştı. Reçinenin yerine gomalak kullanılmasını akıl eden bu akıllı iş adamının sayesinde, kentin endüstrisinde bir devrim yapmıştı. Bu küçük değişim sayesinde, hammadde fiyatları yarı yarıya eksilmiş bunun sonucu el emeği olarak işçilere verilen ücretler artmış, bu da memleket için çok hayırlı olmuştu. Tüketici boncuklan kolaylıkla yaptırabiliyor ve ucuza satmasına rağmen üç kat kâr ediyordu.

Bu yöntemin üç sonucu olmuştu. Üç yıl kadar bir süre içinde bu metodu uygulayan adam zengin olduğu gibi çevresindekileri de servete kavuşturmuştu. Onun kimliği hakkında kimsenin aşırı bilgisi yoktu. Kente yalnızca bir kaç yüz franklık bir servetle geldiği söylenirdi. Bu ufak sermayeye olağanüstü buluşunu eklemiş metotlu çalışması sayesinde, kısa zamanda kendisini ve bulunduğu kenti refaha kavuşturmuştu. Bu adamı ilk görenler kılığında ve konuşmasından onun bir işçi olduğunu sanmışlardı. Aralık ayının yağışlı bir akşamında, kente giren yabancı, kasabada bir yangınla karşılaşmıştı. Adam büyük bir cesaretle alevlerin arasına atılmış ve iki çocuğun hayatını kurtarmıştı. Garip bir rastlantı olarak, bunları Jandarma Yüzbaşısının çocuklarıydı. Adamdan pasaport bile istenmemişti. O gün, adını öğrenmişlerdi: "Madlen Baba"...

Elli yaşlarında görünen dalgın tavırlı, iyi yüzlü bir adamdı. Geliştirdiği bu endüstri sayesinde Montrey sür Mer büyük bir sanayi kenti olmak yolundaydı. Siyah boncuklardan çok kullanan İspanya her yıl önemli siparişler veriyor ve kasaba bu ticaretinde Londra ve Berlin'le rekabet ediyordu. Madlen Baba'nın kârları öylesine yüksekti ki kente geldiğinin ikinci yılında bir fabrika kurmuştu. Bu fabrikanın iki atölyesi bulunuyordu, biri kadınları, diğeri erkekleri çalıştırıyordu. Çalışmak isteyen Montrey sür Mer'de aç kalmazdı, her isteyene bol iş, bol para vardı. Madlen Baba'nın işçilerinden istediği iyi niyet ve dürüstlük idi. Kadınları özellikle ayrı atölyede çalıştırmasının nedeni onların namuslu kalmalarını sağlamak içindi. Madlen Baba, namusa çok önem verirdi.

Aslında bir kışla kenti olan Montrey sür Mer'de, kötü yola sapan kızlar çoktu, "Madlen Baba'nın kente gelişiyle, kadınların bu gevşekliğine de bir son verilmişti. Onun gelmesinden önce kasabanın gevşek bir yaşamı vardı, oysa artık tüm kentliler, arı gibi çalışıyordu, sefalet ve işsizlik ortadan kalkmıştı. Her cebe para, her eve mutluluk girmişti. Bu çalışmanın ortasında Madlen Baba, gerçek servetini kurmuştu fakat, onda bir ticaret kafası yoktu, o kendisinden fazla başkalarını düşünürdü. 1820 yılında, Lafit Bankasında altı yüz otuz bin frangı bulunduğu söyleniyordu, oysa rahatça milyoner olabilirdi. Kendisine bu serveti ayırmadan önce kasaba için milyonlar harcamıştı.

Hastaneyi yetersiz bulmuş, on yatak daha ekletmişti. Montrey sür Mer yukarı kent ve aşağı kent olarak ikiye ayrılır. Madlen Baba'nın oturduğu aşağı kentte tek bir okul vardı. Fabrikatör iki okul daha yaptırmıştı. Birinde kızlar diğlerinde erkek çocuklar okuyordu. Kendi cebinden okul öğretmenlerinin maaşlarını iki katına çıkarmıştı. Buna şaşan birisine, şu cevabı vermişti: — Bence, devletin en önemli iki memurundan biri, süt nine, diğeri de öğretmendir.

Çalışamayacak kadar ihtiyarlar için bir bakım evi kurduğu gibi işçilerin haklarını korumak için bir de yardım sandığını akıl etmişti. Fabrikasının bulunduğu mahalleye bedava bir eczane açtırmıştı.

İşe ilk başladığından dedikodu etmişler ve onun için:

- Zengin olmak isteyen bir maceracı, demişlerdi.

Kendi servetini kurmadan ülkeyi zenginleştirdiğini görenler onun için:

- Kendini beğenmiş, ihtiraslı bir ukala, diye eklemişlerdi.

Madlen Baba dinine bağlı bir adamdı, düzenli bir şekilde kiliseye giderdi, bu da o günlerde hoş giden bir tutumdu.

1819 yılında kentte şöyle bir söylenti yayılıyordu:

- Kralın emri üzerine M. Madlen, belediye reisi olarak seçilecekti. Yeni gelenin hırslı olduğunu söyleyenler bu fırsattan yararlandılar. Gerçekten ertesi günü bütün gazetelerde bu atanmadan söz ediliyordu. Daha sonraları şaşkıncu bir söylenti yayıldı. Madlen Baba, belediye başkanlığını red etmişti.

Eninde sonunda bu adam bir esrar küpüydü. Kentsoylular omuzlarını silkerek onun için, bir maceracı, bir serseri demekle yetindiler. Yine aynı yıl endüstri sergisinde malları gösterildiğinden Madlen Baba'ya altın bir nişan yollandı, adam bunu da geri çevirdi. Ülkede herkes ona borçlu idi. Öylesine faydalı bir adamdı ki, kendisini zorla saydırmasını başarmıştı. Çok yumuşakbaşlı olduğundan, onu sevmeye de başlamışlardı. Özellikle emrinde çalışan işçiler adeta kendisine taparlardı.

Adam bu sevgiyi alçakgönüllülükle karşılıyordu. Zengin olduğu iyice bilinince ona, Madlen Baba demekten vaz geçtiler, "Mösyö Madlen" diye çağırdılar. Kent soyluları kendisini, selamlamaya başladılar, ancak işçiler ve kasabanın çocukları onu Madlen Baba diye çağırmakta devam ediyorlardı. Aslında adamın istediği bu idi. İşleri iyi gittikçe, halkın gözünde büyüyordu. Sesyete üyeleri onunla görüşmek için can atıyorlardı. Önce kendisine açılmayan kapıların hepsi ardına kadar açılmıştı. Kentin salonlarından davetler yağıyordu, Madlen Baba gitmiyordu.

Bu kez yine dedikodu yapmaktan geri kalınmadı onun için:

— Bilgisiz ve kaba adam dediler, onun nereden çıktığını bilen yok, herhalde salonlarda nasıl davranılacağından habersiz olduğundan, soylu kişilerin arasına karışmaktan çekiniyor. Kim bilir, belki de okuması bile yoktur?

Para kazandığını görenler, onun için tüccar demişlerdi, parasını yoksullara dağıttığını görenler, ona muhteris dediler, şan ve şerefi red ettiğini görenler onu maceracı olmakla suçlamışlardı. Kendisine yapılan çağrılarını red etmesinin karşısında, onu kaba olmakla tanımladılar.

1820 yılında kente gelişinden tam beş yıl sonra, kasabaya yaptığı hizmetler yüzünden Kral bir kez daha kendisini Belediye Başkanı atadı, bu kez Madlen Baba yine kabul etmek istemedi. Fakat kentin kaymakamı ona karşı çıktı kentin bütün ileri gelenleri kendisine ricaya geldiler, halk sokaklarda yolunu kesti, bu ısrar karşısında Madlen Baba kabul etmek zorunda kalmıştı.

Şöyle anlatıyorlardı, yine reddedeceği sırada, yoksul bir ihtiyar kadının şu sözleri karşısında boyun eğmişti:

— İyi bir belediye reisi, hepimize faydalı olur, hey Madlen Baba, yoksa bize yardım etmek istemez misin?

Bu onun üçüncü yükselişi sayılırdı, yabancı yolcu Madlen Baba olmuş daha sonra kendisini Mösyö Madlen diye çağırmışlardı, artık bundan böyle ona Sayın Başkan diyeceklerdi.

Aslında o ilk günkü kadar sade, kendi halinde kalmasını başarmıştı. Saçları gri, bakışları ciddi, yüzü yanık ve düşünceliydi. Başında geniş kenarlı şapkası, çenesine kadar iliklediği kalın kumaştan koyu renkli ceketiyle dolaşırdı. Belediye Başkanlığı görevini tam manasıyla yerine getiriyordu, yapılacak işleri bitirdikten sonra, tek başına yaşamasına devam ediyordu. Çok az görüştükleri vardı. Kendisine yapılan çağrılardan kaçır acele bir selâmla yetinir konuşmamak için gülümser, gülümsememek için selâm verirdi, kadınlar onun için "Tam bir dağ ayısı, fakat iyi kalpli bir ayı," derlerdi. En büyük zevki kırlarda dolaşmaktı.

Yemeklerini yalnız yer, sofrada kitabını okurdu. İyi düzenlenmiş bir kitaplığı vardı. Kitapları severdi, kitap emin ve sadık bir arkadaştır. Serveti artıkça, zihnini geliştirmeye vakti de oluyordu. Kasabaya yerleşmesinden az sonra, konuşmasında bir düzelme farkedildi gezintilerinde yanına daima bir tüfek alır, fakat onu hemen hemen hiç kullanmazdı, kullandığında hedefi hiç kaçırmazdı. Zararsız bir hayvanı küçük bir kuşu öldürmemiştir.

Genç olmamasına rağmen, onun üstün bir güce sahip olduğu söylenirdi. Yardıma muhtaç olanlara el uzatmaktan geri kalmaz, düşen bir atı kaldırır çamura saplanan bir tekerleği kurtarır, boşanan bir boğayı boynuzlarından yakalayarak durdururdu. Evinden cepleri dolu çıkar, boş dönerdi. Köyden her geçtiğinde, çocuklar onun etrafını sararlardı.

Vaktiyle köylü olduğu sanılırdı. Çünkü tarım işlerinden çok anlardı hatta bu yolda köylülere çok yararlı öğütlerde bulunuyordu.

Kilise kapısında, bir yas örtüsü gördüğünde hemen girerdi. Herkesin vaftiz ve düğünlere gittiği gibi o da cenazeleri kaçırmazdı. Dullara ve yetimlere acırdı. Ölünün ailesine katılır, üzgün bir yüzle duaları dinlerdi.

Başkalarının yaptıkları kötülükleri gizlendiği gibi, o da hayrını gizli gizli yapardı. Akşam karanlığında aralık kapılardan evlere süzülür para ve armağan bıraktıktan sonra, sessizce çekilirdi. Harap kulübesine akşamleyin dönen yoksul bir işçi kapısının açıldığını hatta zorlandığını görerek: "Eyvah evime hırsız girmiş" diyerek korku ile girdiğinde, yatağının üzerinde birkaç altın bulurdu. Güler yüzlü olmasına rağmen, daima gizli bir kederi varmış gibi üzgün dururdu. Halk onun için şöyle derdi:

— Hiç de kibirli olmayan bir zengin adam, hiç de neşeli olmayan, mutlu bir adam.

Birçokları, onun bir sihirbaz olduğunu söylemeye bile yeltenmişlerdi. Odasında ölü kafaları ve buhurdanlıklar olduğunu yaymışlardı. Bunu duyan Montröy'ün şık ve soylu hanımlarından biri, bir gün gülererek ona sormuştu:

— Sayın başkan, sizin bir mağarada yattığınızı söylerler, doğru mu?

M. Madlen gülümseyerek, bu meraklı hanıma odasına göstermişti. Bu kadar zengin bir adamın, duvarları birkaç kuruşluk bir kâğıtla kaplı, yan boş bir odada yatmasını kentlin soyluları pek anlayamamışlardı. Valinin odasında tek değerli eşya, şömine üzerinde ışıltılı duran bir çift ağır gümüş şamdanlıktı.

Onun Banker Latfit'e milyonlarını emanet ettiği de söylenirdi. Oysa aslında bu milyonlar, az önce söylediğimiz gibi, altı yüz otuz bin franktan ibaretti.

1821 yılının ilk günlerinde gazetelerde bir haber yayımlandı. Seksen iki yaşındaki Diny piskoposu "Monsenyör Bienvnü Myriel" nihayet ölmüştü.

Bu haberi sabah gazetesinde okuyan Madlen, ertesi gün siyah elbiseler giymiş, şapkasına yas alameti olarak siyah bir kurdele takmıştı. Onun piskoposun yasını tutması kentte çeşitli dedikodulara yol açmıştı, hatta birçokları onu piskoposun akrabası sanarak, ona daha saygılı davranmaya başlamışlardı. Yine birgün, kasabanın en eski ailelerinden yaşlı bir hanım, kendisine sordu:

— Herhalde Monsenyör Bienvenü yakın akrabanızdı, acaba teyze oğlunuz muydu?

— Hayır Madam!

— Fakat onun için üzüyorsunuz...

— Gençliğimde onların konağında hizmetkarlık yapmıştım. Bunu da onun bir şakası sanarak uzun uzun gülmüşlerdi.

Yeni başkanın acayip bir huyu daha vardı, kasabadan ne zaman bir ocak temizleyici, Savuya'lı bir çocuk, ya da bir delikanlı geçse, onu çağırır adını sorar ve ona para verirdi. Bunu duyan küçük ocak temizleyicileri bu iyi kalpli beyden yararlanmak için, yollara düşsün düşmesin Montrey sür Mer kasabasına uğramayı adet edinmişlerdi.

Zamanla başkan Madlen bütün kasaba halkını kendisine bağlamıştı. Bütün kent halkı, onu saymasını ve sevmesini öğrenmişti. Onun mübarek bir adam olduğunda herkes birleşirdi, çevredeki kasabalardan ona danışmaya gelenler bile olurdu. M. Madlen kavgaları yatıştırır, düşmanlıklara son verirdi. Dargınları barıştırır, davalara engel olur, düşmanların dost olmalarını bile sağlardı. Herkes onun sağ duyusuna inanmıştı. Onu sevmek onu saymak adeta kasabada bir gelenek olmuştu. Bütün kentte bu sevgiye katılmayan tek birisi vardı. M. Madlen ne yaparsa yapsın, bu adam onu bir türlü sevmiyordu. Çoğu zaman M. Madlen, bir kalabalık arasından geçerken uzun boylu koyu renk palto giymiş, gözlerini örten şapkalı bir adam uzun zaman onu gözleriyle izlerdi. Daha sonra bu adam dudaklarını kısarak kendi kendisine şöyle söylenirdi:

— Tanrım ben bu yüzü gördüm. Şu adamı bir yerden tanıyorum, yüzü bana hiç de yabancı gelmiyor.

Bu kuşku adam Javier adında bir polis memuru idi. O Montrey sür Mer'e geleli henüz çok olmamıştı. Mr. Madlen'in zamanından çok sonra atanmıştı kasabaya. Hatta Javier, Montrey kasabasına geldiğinde Madlen Baba, kentin belediye başkam olmuştu bile. Javier bir kurttan doğan bir köpeğe benzerdi. Kendisi zindanda doğmuştu. Anası bir kumarbaz, babası bir kürek mahkûmu idi. Çocuk büyüdükçe kendisini sosyete dışı buluyor ve kendisini dünyaya getiren ailesine karşı kini de büyüyordu. O, dürüst, namuslu ve iyi olmasını isterdi. Serserilere, çingenelere düşmandı. Büyüyünce polis okuluna girdi. Yeni mesleğinde başarılı oldu. Kırk yaşına bastığında müfettiş oldu.

Müfettiş Javier'in dört köşe bir yüzü, basık bir burnu vardı. Yanaklarını kara favoriler süslüyordu, burun delikleri kocamandı. Onun ilk gören şöyle bir irkilirdi. Javier güldüğünde, gerçi kırk yılda bir gülerdi, ince dudakları ayrılır ve yalnızca dişleri değil, diş etleri de görülürdü burnunun etrafında, vahşi bir hayvanın yüzü gibi, bir kınşma belirirdi. Javier ciddi durduğunda bir bekçi köpeğini andırır, güldüğünde bir kaplan olurdu. Alnı dar, fırça gibi saçları gözlerinin üzerine dökülürdü, yüzünde vahşi bir otoritenin izleri okunurdu. Bu adam iki duygu canlandırır. Biri devlete karşı olan saygısız otoriteye hayranlığı, diğeri de asayişsizliğe beslediği nefret. Javier için iki çeşit insan vardı, hiçbir zaman aldanmayan, hata işlemeyen devlet memuru, ya da kanun adamı, bir de insanlıkla ilişkisini kesmiş bütün kötülükleri yapabilecek serseri sınıfı. Ona göre suç işleyen bir daha adam olmazdı. Bir hırsız ya da bir caninin, yeniden doğru yola dönmesini imkânsız görürdü. Bütün hayatını şu iki kelimeye özetlemişti: "Gözetmek ve beklemek."

Babasını yakalasa ölüme yollar, anasını suçlardı. Bütün bunlara ek bir evliya yaşamı sürerdi. Kendisinden her şeyi esirger, az yer, içer, hiçbir zevk ve eğlenceye yer ayırmazdı. Çok dürüst ve namuslu idi. Kimse onun bir kadına baktığını bile görmemişti.

Boş kaldığı zamanlarda okuyarak avunurdu. Javier koyu cahil değildi. Onun hiçbir kusuru olmadığını söyledik, çok keyiflendiğinde, azıcık enfiye koklardı. Ancak bu tek tutkusuyla, insan olduğunu belirtirdi. İşte Javier böyle bir adamdı. Javier'in gözü hiçbir zaman M. Madlen'in üzerinden ayrılmazdı. Bir ara o bunu farketmiş, fakat buna pek aldırmamıştı doğrusu. O yine Javier'e her zamanki gibi davranır, daimî bir gözetim altında olduğunu farketmemiş görünürdü.

Javier, Madlen'in geçmişi hakkında bir araştırma yapmış, fakat istediği bilgiyi bir türlü elde edememişti. Bir keresinde kendi kendisine konuşan polis şöyle mırıldanmıştı:

- Herhalde onu enseledim.

Sonra üç gün derin derin düşünmüş tek bir kelime söylememişti. İpin ucunu kaçırmış olacaktı. Günün birinde Javier'in kendisiyle uğraşması M. Madlen'i de çok etkileyecekti.

II

Günün birinde Madlen Baba kentin bozuk bir yolundan geçerken, bir kalabalığın toplandığını görerek, oraya doğru koştu. Foşlövän adındaki bir ihtiyar arabasının altına düşmüştü.

Foşlövän, Madlen Baba'yı hiç sevmezdi. Nedeni çok saçma sayılırdı. Bir rastlantı sonucu, Madlen'in kasabaya geldiğinde, Foşlövän'in işleri bozulmaya başlamıştı. Yabancı endüstriyi geliştire dursun, ihtiyar köylünün, işleri daha da kötüleşmişti, bundan böyle kendisi sefalete sürüklenirken, durmadan kazanan bu yabancıya derin bir kin beslemeye koyulmuştu. Daha sonra, tamamıyla iflâs eden Foşlövän elinde avucundakiyle bir eski araba ve ihtiyar bir at satın almış ve ekmek parası için arabacılığa başlamıştı.

Atın kalçası kırılmıştı, yerinden kıpırdamıyordu. İhtiyar adam tekerleklerin arasına sıkışmıştı. Öylesine berbat bir düşüş yapmıştı ki araba tüm yüküyle onun göğsünü eziyordu. Araba çok yüklüydü. Zavallı Foşlövän Baba, yürekler paralayıcı çığlıklarla halktan imdat istiyordu.

Yanlış bir hareket, beceriksiz bir jest, arabayı daha da sıkıştırarak onun ölümüne sebep olurdu. Ancak araba kaldırılarak onu kurtarmak mümkündü.

Kaza esnasında oraya gelen Javer, acele bir kriko getirtmek için adamlarını yollamıştı.

Mösyö Madlen geldiğinde, kalabalık saygıyla yarıldı, ihtiyar Foşlövän haykırıyordu:

— İmdat! İhtiyarı kurtaracak kimse kalmadı mı? M. Madlen seyircilere döndü:

— Bir kriko yok mu? Köylülerden biri cevap verdi:

— Getirmeye gittiler.

— Ne zaman gelir?

— Vallahi bilinmez. Nalbanta gidildi, en azından yine bir on beş dakika çeker.

Madlen Baba, haykırdı:

— Bir çeyrek mi?

Bir gün önce yağmur yağmıştı, yerler çamurlu idi. Araba ıslak toprağa saplandıkça ihtiyarın göğsüne batıyordu, beş dakikaya kalmaz kaburgaları kırılacaktı. M. Madlen kendisine bakan köylülere:

— Bakın, dedi bir çeyrek bekleyemeyiz, adam ölüyor. Arabanın altında bir kişilik yer var, birisi arabanın altına girsin ve sırtı ile kaldırsın, bizler de zavallı adamı çeker, çıkarırız. Burada sırtının kuvvetine güvenen biri yok mu? Onu kurtarana, beş altın var.

Kimse kıpırdamadı. Madlen Baba, haykırdı:

— On altın...

Oradakiler gözlerini yere indiriyorlardı, içlerinden biri mırıldandı.

— Bunun için çok güçlü olmak gerekir, bir de üstelik ezilmek var hesapta.

Madlen Baba üsteledi:

— Haydi gayret yirmi altın.

Yine sessizlik.

Birden bir ses, duyuldu:

— Onlarda eksik olan cesaret değil, dedi.

Madlen başını çevirdi Javer'i gördü, polis sözlerine devam etti:

— Bunun için üstün bir güce sahip olmak gerekir. Böyle bir yükü sırtıyla kaldırmak her yiğidin harcı değil.

Daha sonra gözlerini M. Madlen'in gözlerine dikerek, kelimelerin üzerine basa basa devam etti:

— Mösyö Madlen, sizin istediğinizi yapacak tek bir adam tanıdım ben...

Madlen ürperdi.

Javer ilgisiz bir sesle, fakat gözlerini Madlen'in yüzünden ayırmadan devam etti.

— Bu bir kürek mahkûmu idi.

— Ya öyle mi? diye sordu Madlen Baba.

— Evet, Tulon cezaevinde tutuklu idi. Madlen ölü gibi sarardı.

Bu arada arabanın tekerlekleri daha da batıyordu çamura. Foşlövän Baba hırıyordu:

— Boğuluyorum, nefes alamıyorum, kaburgalarım eziliyor bir kriko, bir şey yapın.

Madlen etrafına bakındı:

— Yirmi altın kazanmak ve şu zavallıyı kurtarmak isteyen kimse yok mu?

Kimse ses vermedi. Javer:

— Bunu ancak bir tek kişi yapabilirdi, o bir krikonun yerini tutardı, o kürek mahkûmu...

İhtiyar haykırdı:

— Ölüyorum.

Madlen başını kaldırdı, Javer'in üzerine diktiği gözlerini gördü hareketsiz bekleyen köylülere baktı ve acı acı gülümsedi, sonra tek bir söz söylemeden yere diz çöktü, kalabalığın haykırmasına, itiraz etmesine aldırmadan, arabanın altına girmişti.

Korkunç bir bekleme anı başladı.

Bu öldürücü yükün altında sürünen Madlen'in boş yere iki kez dirseklerini sıkarak dirseklerini dizlerine birleştirmek istediğini gördüler ona haykırdılar:

— Çekilin oradan Madlen Baba, ezileceksiniz. Hatta Foşlövân'ın kendisi bile haykırdı:

— Yapmayın Mösyö Madlen, benim gibi bir ihtiyar için hayatınızı tehlikeye atmayın, ne yapalım kaderde ölmek de varmış.

Madlen cevap vermedi.

Seyirciler nefes bile almıyorlardı, tekerlekler daha da çamura saplanmıştı. Madlen'in oradan sağ çıkması imkânsız görünüyordu.

Birden kocaman kitlenin kıpırdandığını gördüler, araba ağır ağır kalkıyordu, boğuk bir ses duyuldu:

— Haydi çabuk olun, gayret!

Bu, artık son çabasını yapan M. Madlen'in haykırışı idi.

Hep birden koşuştular. Bir kişinin fedakârlığını hepsini güçlendirmişti. Yirmi kol birden uzandı, araba havaya kaldırıldı, ihtiyar Foşlövân kurtulmuştu.

Madlen yerinden kalktı. Yüzünde bir damla kan kalmamıştı, alnından terler süzülüyordu. Giysileri yırtılmış üstü başı çamurlara bulanmıştı. Hepsi ağlıyorlardı, ihtiyar adam, kurtarıcının dizlerini öpüyor, ona "Tanrım" diye sesleniyordu. Madlen'in yüzünde tanrısal bir ıstırap ifadesi mutlu bir anlam belirmişti. Kendisini dikkatle izleyen Javer'e, sakın bakışlarını dikti.

Bu düşüşte dizi çıkan Foşlövân'ın iyice tedavi edilmesi gerekiyordu. Madlen Baba, onu hastaneye kaldırdı. Ertesi sabah, ihtiyar adam yastığın altında bir pusula ve bin frank buluyordu. Madlen Baba, ona kendi eliyle şu kelimeleri yazmıştı: "Atınızı ve arabanızı satın alıyorum."

Araba paramparça olmuş, at da ölmüştü. Foşlövân iyileşti, fakat dizi hiçbir zaman tamamıyla iyileşmeyecekti. Başkanın, tavsiyesi üzerine onu Paris'te Sent-Antuvan rahibe manastırına bahçıvan olarak aldılar.

Bu olaydan az sonra Madlen Baba, kente Vali olarak atanıyordu. Javer onu önce otoritesinin simgesi olan mavi beyaz kırmızı atkıyla görünce birden ürperdi. Kılık değiştirmiş bir köpek gibi homurdandı.

O günden sonra yeni validen hep uzak durdu.

Montrey sür Mer'in kalkınması, halkı da az çok refaha kavuşturmuştu. İş çok olunca, halk vergilerini de sızlanmadan veriyordu.

Fantin geri döndüğünde, ülkenin durumu bu haldeydi. Kimse artık onu hatırlamıyordu. Ne var ki M. Madlen'in fabrikasının kapısı genç kadına bir dost gibi açılmıştı. Derhal müracaat etti ve kadınlar atölyesine alındı.

Meslek genç kadın için yeni bir işti, bunun acemisi idi çalışma gününden fazla bir kâr edemiyordu, fakat hiç değilse bu ona yetiyordu.

Sorun halledilmişti, hayatını kazanıyordu.

Fantin ekmek parasını çıkarabildiğini görünce birden kendisini büyük bir sevince kaptırdı. El emeğiyle dürüst bir şekilde yaşayabilmek, ne nimetti...

Çalışma hevesine tutuldu. Kendisine bir ayna satın aldı, gençliğini, güzelliğini altın saçlarını, beyaz dişlerini seyretmekten zevk duydu.

Birçok kederlerini unutmuştu, bundan böyle tek gayesi, Kozet'yi yanına alabilmektir.

Hemen, hemen mutlu idi. Küçük bir oda kiraladı ve ilerideki kazançlarına güvenerek, borç parayla eşya satın aldı. İşte bunda yanılmıştı.

Evli olduğunu söyleyemezdi, bundan böyle kızından da kimseye bahsetmedi.

İlk aylarda Tenardiye'lere düzenli para yolluyordu. İmzadan başka yazı bilmediğinden, mektuplarını bir genel yazıcıya yazdırıyordu.

Durmadan mektup yazması çevresindekilerin merakını uyandırmıştı. Atölyede kadınlar Fantin'in mektuplar yazmasından kendisini beğenmesinden kuşkulunmalardı.

Bazı kimseler, sırf kötülük etmek için başkalarına zarar vermekten zevk alırlar. Fantin'yi göz hapsine almışlardı. Aslında onun gençliğini güzelliğini, gür saçlarını, inci dişlerini kıskanıyorlardı.

Atölyede çalışırken, arada bir yanaklarına süzülen bir yaş silmesi dikkati çekti. O anlar, zavallı ananın evlâdını özlediği anlardı.

Kim bilir belki de arada bir, sevmiş olduğu erkeği arıyordu. Geçmişin tüm bağlarını koparmak pek kolay olmaz. Ayda iki kez, hep aynı adrese yazdığını biliyorlardı. Adresi elde ettiler: Mösyö Tenardiye, Montferney'de Hancı."

Meyhanede genel yazıcıya içki içirerek ağzını aradılar. Nihayet Fantin'in bir çocuğu, bir küçük kızı olduğunu öğrendiler. Bu meraklılar içinde bir kadın ta Montferney'ya kadar giderek, Tenardiye'leri konuşturmuştu. Kadın, kasabaya döndüğünde:

— Oh helâl olsun, dedi. Vallahi otuz beş frankıma acımıyorum, hiç değilse çocuğu gördüm.

Aslında bu mahalle karısı, Madam Viktürniyen adında kötü kalpli bir cadalozdu. Gençliğinde bu cadı, manastırdan kurtulmuş bir rahip kaçağı ile nikâhlanmıştı. Madam Viktürniyen sıska, kemikli, ekşi suratlı bir yaratıktı.

Kendisini dul bırakan kocasını andıkça, ondan yemiş olduğu dayaklan da hatırlardı. Restorasyon devrinde işi sofuluğa dökmüştü. Öyle ki rahipler onun bir zamanlar, bir manastır kaçkını papaz ile evlenmiş olmasını bile bağışlamışlardı.

Bütün bunlar olalı, hayli zaman geçmişti. Fantin bir yıldan beri fabrikada çalışmaktaydı. Bir sabah atölye şefi kadın, onu yanına çağırılmış ve kendisine bir elli frank uzatarak, bundan böyle M. Madlen'in onu işten kovduğunu da bildirmişti. Hatta Vali bey, onu ülkeyi terketmesini rica ettiğini de eklemişti.

Tam o ay Tenardiye'ler on iki franklık aylığı on beş franka çıkartmışlardı.

Fantin beyninden vurulmuşa döndü, ne yapabilirdi? Kirasını ve eşyalarının bedelini tamamen ödememişti. Elli frank bu borçları temizlemesine yetmezdi.

Yalvardı, yakardı boş yere. Aslında Fantin çok becerikli bir işçi olmadığından, müdüre hanım, ona derhal atölyeden çıkmasını emretti. Zor duruma düşen genç kadın başı önünde odasına döndü. Demek hatasını artık herkes öğrenmişti.

Bundan böyle, tek kelime söyleyecek gücü kalmamıştı. Kendisine Vali beyi görmesini tavsiye ettiler, fakat Fantin buna cesaret edemedi. M. Madlen, iyi kalpli olduğundan kendisine elli frank veriyor, fakat doğru adam olduğundan işinden atıyordu. Genç kadın, bu yargıya boyun eğdi.

Kaçak rahibin karısı yapacağını yapmıştı.

Aslında M. Madlen'in bütün bunlardan haberi bile yoktu. Vali'nin atölyelerine girmek adeti değildi. Kadınlar atölyesine baş olarak ihtiyar bir kızı memur etmişti. Papazın önerdiği bu yaşlı hanım, aslında fena kadın değildi, ne var ki bağışlamasını bilmeyen bir yaradılıştaki olduğu gibi, kendi işlemediği hataları anlayamazdı. M. Madlen ona tam yetki vermiş, onun işlerine asla karışmazdı. Bu yetkiye güvenen gözlemci kendiliğinden Fantin'e elli frank vermiş ve onu işinden atmıştı. Hatta o, bu parayı M. Madlen'in yoksullara ayırdığı paradan vermişti.

Fantin hizmetçilik etmek için kapı kapı dolaştı, kimse onu evine istemedi. Borçlan yüzünden kasabadan uzaklaşamıyordu. Eşyalarını aldığı dükkâncı kendisine:

— Kenti bırakırsan seni hırsız gibi yakalatırım, demişti. Ev sahibi kendisine:

— Genç ve güzelsin, ödeyebilirsin, dedi.

Kadıncağzı elli frangını ev sahibi ile döşemeci arasında paylaştı. Eşyalarının bir kısmını adama geri verdi ve yalnızca yatağını alıyordu. Bu arada beş parasız ve işsiz kalması da caba, bir de üstelik yüz frank borcu vardı.

Kışladaki askerler için kaba saba gömlekler dikme işini aldı. Bunun için kendisine günde on iki metelik verirlerdi, oysa Kozet için her gün on metelik ayırması gerekirdi, işte o günlerde Tenardiye'lere de aylıklarını aksatmaya başladı.

Akşamları odasına girerken, kendisine mum tutan ihtiyar bir komşu kadını ona sefaletle geçinmenin hünerini öğretti. Azla yetinmek hiçle yaşamaya bitişiktir. Birisi loş oda, ötekisi karanlık odadır.

Fantin kışın ateş yakmadan yaşamasını iki günde bir meteliklik yem yiyen kuşundan vazgeçmesini, etekliğinden yorgan, yorganından eteklik yapmasını, akşam karanlığında komşunun ışığından faydalanarak ekmek yemesini öğrendi.

Namuslu kalmış ve yoksulluk çekmiş bir kimsenin tek bir metelikle neler alabileceğini çok iyi öğrenmişti. Bu da bir sanattır. Fantin de bu hüneri öğrenince azıcık yüreklendi.

Komşusuna şöyle diyordu:

— Geceleri beş saat uyur, günün geri kalan kısmında dikişlerimi dikerek ekmeğimi nasıl olsa çıkartırım. Hem de üzgünken, insanın iştahı da olmaz.

Bir yandan acılarım, üzüntüm, bir yandan birkaç lokma ekmek beni bol bol besler. Çorbanın gereği yok.

Bu karanlık günlerinde kızının yanında olması kendisine güç verirdi. Bir ara kızını yanına getirmeyi düşündü, daha sonra onu da sefalete sürüklemekten vazgeçti. Hem de Tenardiye'lere borçlanmıştı, hem de parasız o kadar uzaklara nasıl giderdi?

Kendisine tutumlu olmanın yollarını gösteren ihtiyar kadın, gerçekten Tanrı'sını bilen iyi kalpli bir kadındı. İmzasını atmasından başka bilgisi olmayan bu komşunun adı Margerit idi. Merhametli iyi yürekli bir kadındı.

Bu ölümlü dünyada böylesine iyi kalpli ve merhametli kişilerden, bir hayli bulunur günün birinde onları Tanrı Cennetinde toplayacaktır. Çünkü bu hayatın bir yarını olduğuna inanıyoruz.

Önce, Fantin fabrikadan kovulduğuna öylesine utanmıştı ki sokağa bile çıkmaya cesareti yoktu. Yolda herkesin kendisine bakmasından korkuyordu.

Küçük kentlerde daima bir zavallıyı alaya almak, ona eziyet etmek bir gelenek haline gelmiştir. Paris'te olsa, utancını ve hatasını kalabalıkta gizlerdi, kimse ona aldırılmazdı.

Sefaletle alıştığı gibi, hor görülmeğe de alışmasını öğrendi. Bir zaman sonra, kararını verdi iki üç ay geçtikten sonra, utancından sıyrıldı ve sanki bir şeycikler olmamış gibi başı dik çıkmaya başladı. "Bana vız gelir," diyordu.

Yüzünde acı bir gülümseyişle gezip dolaşmasına başladı.

Madam Viktürniyen penceresinden arada bir Fantin'in üzgün üzgün yürüdüğünü görür ve şu yaratığa iyi bir ders verdiğini düşünerek, için için sevinirdi. Hain kalplerin mutlulukları da karanlık olur.

Aşırı çalışmalar ve gıdasızlık Fantin'i yormuştu. Kuru öksürüğü daha da arttı. Arada bir komşusu Madam Margerit'e:

— Ellerimi tutun, bakın ne kadar sıcak, derdi.

Ne var ki sabahları aynanın önünde güzel saçlarını taradığında, geçici bir mutluluk duyuyordu.

Kış sonlarına işine nihayet verilmişti; yaz geçti, kış yine geri geldi. Günler kısalmış işler kışlaştı. Kışın havalar soğur insan da daha fazla acıkir. Günler hemen geceye bitişiktir. Sabah akşama, hemencecik kavuşur.

Sisli puslu loş karanlık günler, sabah oldu derken birden akşam oluverir.

Gökler kapalı, günler zindanda geçer gibi sıkıntılıdır. Kış göklerin suyunu dondurur, insanların kalplerini taşa çevirir. Fantin'i alacaklıları rahatsız ediyordu.

Genç kadın, çok az kazanıyordu. Bu arada borçları da artmıştı. Parasını vaktinde alamayan Tenardiye mektuplarıyla zavallı anayı tehdit ediyordu. Günün birinde, ona küçük Kozet'in elbisesiz kaldığını üşüdüğünü yazdılar. Kıza, yünlü bir jupon gerekirdi, bunun için anasından on frank istediler. Kadıncağız bütün gün mektubu ellerinde buruşturdu durdu. Akşama doğru, bir berbere girdi tarağını çekerek saçlarını döktü. Dizlerine kadar iniyordu altın saçları, berber haykırdı:

- Oh, ne güzel saçlar.
- Kaç para verirsin?
- On Frank.
- Haydi kes.

Yünden örme bir eteklik alarak Tenardiye'lere yolladı. Bu jüponu gören karı koca, ifrit kesildiler, onların derdi giysi değil para idi. Etekliği kendi kızları Eponine'ye giydirdiler. Zavallı "tarla kuşu" titredi durdu. Oysa Fantin mutlu idi, şöyle düşünüyordu: Artık kızım üşümüyor, onu saçlarımla giydirdim. Başına minik başlıklar giyiyor, bu da ona daha da yakışıyordu. Fantin'in ruhunda acayip bir değişim başlamıştı. Sabahları ayna karşısında saçlarını tarayamayınca, birden çevresindekilerin hepsine bir nefret duydu. Uzun zaman, bütün kasabalılar gibi, Madlen Baba'yı sevmiş ve saymıştı.

Fakat birden kafasında bir şimşek çaktı, kendisini fabrikasından kovduran, ekmezsiz bırakan, bu taş yürekli adamdı. Bundan böyle fabrika önünden geçerken, arsız arsız gülmeye, şarkı söylemeye başladı. Kızını çok özlemişti, onu taparcasına seviyordu.

Fantin sefalete gömüldükçe, ahlâkça düştükçe çevresindeki karanlıkları delen bir nur vardı, bu da melek gibi yavrusu Kozet kendi kendisine hep şöyle söyleniyordu: "Günün birinde, param olacak, kızımı yanıma alacağım."

Öksürüğü hiç dinmiyordu, geceleri ateşleniyor, buz gibi terler döküyordu.

Günün birinde Tenardiye ailesinden şöyle bir mektup aldı: "Kozet ateşlendi, bu kasabayı kırıp geçiren bir bulaşıcı hastalık. Çok pahalı ilâçlar gerekiyor, dolaylarda birkaç ölü oldu. Bir haftaya kadar bize kırk frank yollamazsanız, kızınızın ölüm haberini alırsınız."

Fantin çılgına dönmüştü, kahkahalarla gülmeye başladı. İhtiyar komşusuna dert yandı:

— Olur şey değil, bunlar galiba kaçırılmış, kırk frank yani iki altın eder ben bu serveti nereden bulurum.

Fakat merdiven başındaki pencere önüne giderek, mektubu tekrar tekrar okudu.

Daha sonra merdivenlerden koşarak indi, durmadan gülüyordu.

Hatta yolda rastladığı birisi, kendisine sordu:

— Neden böylesine neşelisiniz? Sizi sevindiren, ne var ki? Fantin cevap verdi:

— Ne olacak köylülerin bana yazdıkları bir şaka, benden kırk frank isterler budala köylüler.

Kasabanın meydanından geçerken bir sürü halkın birikmiş olduğunu gördü. Acayip şekilli bir arabanın etrafını halk sarmıştı, arabanın içinde kırmızılar giyinmiş bir adam vaaz verir gibi, bağırarak konuşuyordu. Bu turneye çıkmış gezici bir dişçi olacaktı. Ahaliye takma dişler, diş beyazlatacak ilâçlar teklif ediyordu.

Fantin kalabalığa karıştı ve diğerleri gibi adamın saçmalarını gülere dinledi. Birden dişçi, güzel kızı fark etti ve ona dikkatle bakarak:

— Hey şurada gülen kız, dişlerin pek güzel, diye haykırdı. Şu öndeki iki dişini sat bana, iki altın alırsın.

Fantin:

— Olur şey değil, diye haykırdı.

Dişsiz bir koca karı, bu konuşmayı duymuştu:

— İki altın, tam kırk frank eder, dedi. Ne mutlu karılar var, şu dar dünyada.

Fantin oradan sıvıştı, adamın arkasından seslenmesini duymamak için elleriyle kulaklarını tıkadı. Adam haykırıyordu:

— İyi düşün güzel kız, iki altın az para değil. Gönlün olursa akşama bana gel. "Gümüş Saban" hanında kalıyorum.

Fantin hırsla odasına döndü, olayı komşusu iyi kalpli Madam Margerit'e anlattı:

— Düşünün sersem birisi, ön dişlerimi satın almaya kalktı. Olur şey değil, kim bilir ne kadar çirkin olurum, saç haydi, yine neyse yeniden uzar fakat dişlerimi hiç verir miyim? Onları çektirmektense kendimi beşinci kattan kaldırıma atayım, daha iyi.

Margerit sordu:

— Sana kaç para önermişti?

— İki altın.

— Tam da kırk frank eder.

— Evet, diye tekrarladı Fantin, kırk frank eder. Düşünceli düşünceli dikişinin başına oturdu. Bir çeyrek saat sonra başını kaldırarak yanında örgü ören komşusuna sordu:

— Bulaşıcı hastalıktan insan ölür mü dersin?

— Olabilir.

— İlâcın faydası olur mu?

— Elbette, baksana ilâçların sayesinde artık hastalar eskisi gibi ölmüyor.

Fantin, odasından çıktı, merdiven başında pencereye başını yaklaştırarak cebinden çıkardığı mektuba boş gözlerle baktı.

Akşamleyin başını örterek evinden çıktı. Onun hanların bulunduğu Paris Caddesine doğru ilerlediğini gördüler.

Madam Margerit ve Fantin tek bir mum yakmak için, daima beraber çalışırlardı. Ertesi sabah, gün doğmadan kızın odasına giren ihtiyar kadın Fantin'yi yatağının üzerine giyimli olarak oturur buldu. Başından başlığı, yere düşmüştü bütün gece yanmış mumu, tükenmişti.

Margerit odanın düzensizliğine şaşarak, eşikte durdu:

— Tanrı aşkına söyle, ne oldu? diye haykırdı. Mum sonuna kadar yanmış daha sonra saçsız başını kendisine çeviren Fantin'e baktı.

Fantin bir gecede sanki on yıl yaşlanmıştı:

— Neyiniz var Fantin, ne oldunuz? Fantin cevap verdi:

— Bir şeyim yok, tam tersine çok mutluyum çocuğum ölmeyecek, onu ben kurtardım.

Bu sözlerle masanın üzerinde ışıldayan iki altını işaretledi. Margerit şaşakalmıştı, haykırdı:

— Ulu Tanrım fakat bu bir servet bunu nereden buldunuz?

— Buldum, cevabını verdi Fantin.

Aynı zamanda gülümsedi. İhtiyar kadın elindeki mum ışığı Fantin'in yüzünü aydınlattı. Bu kanlı bir gülümseyişti, dudaklarından kanla karışık bir tükürük akıyordu, ağzı karanlık bir delik olmuştu.

Ön dişlerini çektirmişti. Kırk frankı Montferney'ye yolladı. Aslında Tenardiye'lerin para koparmak için bir hilesiydi bu, Kozet hasta falan değildi. Fantin aynasını pencereden attı. Birkaç zaman sonra, ikinci kattaki geniş odanın aydınlığını ödeyemediğinden çatı kadında tavana açılan tek pencereye taşınmıştı. Bu tavan arasında başını eğerek yürüyor kendisini kollamasa kafasını kirşlere çarpıyordu. Zavalılık kaderine baş eğdiği gibi odasında da sürünerek yürüyebilirdi. Karyolası da yoktu, paramparça bir şiltede yatıyor üzerine delik deşik bir örtü örtüyordu. Kırık bir saksıda büyüyen bir gül fidanı susuzluktan kurumuştu, başka bir köşede kırık bir ibrik bulunuyordu. Kışın bunun içindeki su da donardı. Fantin utanmasını unuttuğu gibi, kendisine bakmaktan da vazgeçmişti. Sefaletinin en son işareti başına geçirdiği kirli başlıklarıydı. Öylesine, kendisini bırakmıştı ki artık söküklüklerini bile dikmiyordu. Çorapları yırtıldıkça topuklarını yamalı ayakkabılarının içine çekiyordu. Borçlu olduğu esnaf yolunu kesiyor, durmadan kendisine hakaret ediyordu. Onlara sokakta rastlıyor evinin merdivenlerine kadar peşinden geliyorlardı. Geceleri düşünüyor, düşünüyordu. Gözleri ışıl ışıl, sırtında bıçak gibi bir sancı vardı. Çok öksürüyordu. Bütün kalbiyle Madlen Baba'dan nefret ediyor ve halinden asla sızlanmıyordu. Günde tam on yedi saat, iki büklüm dikiş dikerdi. Fakat cezaevinde tutuklu kadınları çalışma yöntemi uygulanınca gündelikleri de dokuz meteliğe inmişti, günde on yedi saat çalışmaya karşı ancak dokuz metelik. Acıma bilmeyen alacaklılar peşini bırakıyorlardı. Hemen hemen bütün eşyalarını geri alan döşemeci ona durmadan:

— Ne zaman paramı vereceksin kahpe? diye yolunu kesiyordu.

Fantin artık tuzağa düşürülmüş bir yabancı hayvana benzetiyordu kendisini. Aslında o güne dek bilmediği vahşi duyguların geliştiğini dehşetle görüyordu. Tam o sıralarda Tenardiye'lerden yeni bir mektup aldı, borçlarının biriktiğini tam yüz frank istediklerini bildirdiler aksi halde Kozet'i sokağa atacaktı. Fantin dehşete düştü:

— Yüz frank aman yarabbim, bunu nasıl bulurum.

Günde bu kadar para getirecek bir meslek var mı?

Birden kafasında bir şimşek çaktı. Esasen o kadar çok şeyini yitirmişti ki daha fazla neden çekinecekti... Sokak kadını olmaya karar verdi. Evet vücudunu satacaktı.

III

Fantin'in bu acıklı hikâyesi kendisine esir satın alan Sosyetenin sonu gelmeyen öyküsüdür. Kimden kurtarılıyordu bu esir? Açlıktan, sefaletten mi? Belki, bir lokma ekmeğe sayılan bir ruh.

Bu kadar dert gören Fantin, eski kişiliğinden çok şey yitirmişti. Çamura bulandıktan sonra mermer kesildi. Ona dokunan üşürdü. O her şeye boyun eğmiş, tüm acıları çekmiş her şeyinden vazgeçmişti. Çok ağlamıştı, artık göz yaşlan da kurumuştu. Hiçbir şeyden ürkmüyordu, dünya üzerine yıkılsa kendisine vız gelirdi. Yitirecek neyi kalmıştı ki? Neden korkacaktı? İstirap uçurumunun ta dibine kadar inmemiş miydi? Yine de biçare kadın çilesinin sona erdiğini sanmakla aklanıyordu, hayır henüz eziyet ve sıkıntıları bitmemişti.

Her kasabada her kentte yan gelip keyfine bakan ailesinin geliriyle yaşayan mirasyediler bulunur, Montröy sür Mer'de de, böyle züppelere çok rastlanırdı.

Karlı bir günde, yine böyle kendisini beğenmiş bir kentsoylu, altın saplı bastonunu sallayarak, kentin en son moda gazinosunun önünde duruyordu.

Bu arada, sırtında balo elbisesi, saçlarında çiçekler, kaldırımlarda bir aşağı bir yukarı gezinen bir zavallı kadın, her önünden geçtiğinde adam ona çirkin çirkin takılıyordu. Kendini beğenmiş şişko mirasyedi, ona söz atmakla espri yaptığını sanıyordu. Kadına şöyle sesleniyordu:

— Hey! Ne kadar çirkinsin, dişin tırnağın dökülmüş, yıkıl karşımdan...

Bu cici beyimizin adı Mösyö Bamatabuva idi. Oysa bir hayalet gibi kederli ve süslü kadın da, bizim Fantin'den bir başkası değildi. Boş gezenin boş kalfası, kadının bu ilgisizliğine dayanamazdı, birden kaldırımdan bir avuç kar alarak, bunu kadının çıplak ensesinden aşağı soktu. Kaldırım gülü, acı bir feryat kopardı ve dişi bir kaplan gibi, adamın üzerine atılarak, onun yüzünü tırmaladı. Bu arada şık beyimizin şapkası yere düşmüştü, kadın onu bir güzel çiğnedi.

Dişsiz ağzını açarak en kötü ve en kaba küfürleri de sıralamaktan geri kalmadı.

Bu gürültüyü duyan subaylar gazinodan çıktılar, kalabalık kadınla adamı çevirdi. Kimi alkışlıyor, kimisi de gülüyordu. Kadınla, adam birbirlerine girmiş kedi köpek gibi boğuşuyorlardı. Kadın yumruk ve tekme atıyordu durmadan. Saçları kesik, dişsiz kadın öfkesinden daha da çirkin olmuştu. Hatta korkunç denecek kadar iğrençti.

Birden kalabalıktan birisi, uzun boylu bir adam ayrıldı, kadının çamurlu saten elbisesinin yakasından yakaladı ve müthiş bir sesle ona:

— Peşimden gel, dedi.

Kadın başını kaldırdı, birden öfkeli sesi boğazında düğümlendi. Gözleri bulanmış, yüzü sapsarı kesilmişti, dehşetten titriyordu. Javer'i tanımıştı.

Şık mirasyedimiz, bu fırsattan yararlanarak oradan uzaklaştı. Javer, seyircileri eliyle uzaklaştırdı ve peşinden sefil kadını sürükleyerek, koşar adımlarla, karakola doğru ilerledi.

Fantin bir robot gibi polis şefinin peşinden yürüyordu. Seyirciler bu görüntüden çok keyiflenmiş kötü şakalar yaparak onları uğurladılar.

Komiserlik, alçak tavanlı loş bir odaydı. Javer, kadınla birlikte içeri girdi. Fantin girer girmez, ürkmüş bir köpek gibi bir köşeye sindi.

Nöbetçi çavuş, bir mum getirdi, Javer masa başına geçti bir-şeyler yazmaya koyuldu. İşini bitirdiğinde imzasını attı, kâğıdı katladı ve çavuşa uzattı:

— Haydi yanına üç adam al ve kızı cezaevine götür. Daha sonra Fantin'e dönerek:

— Altı ay yatacaksınız, dedi.

Mutsuz kadın ürperdi, dehşete düşmüş gibi haykırdı:

— Ne? Altı ay mı? Altı ay hapis mi yatacağım? Altı ay, günde yedi metelikle ben ne yaparım? Ya kızım, ne olacak? Kozet, zavallı Kozet'im. Fakat Tenardiye'lere daha yüz frank borcum var, bunu biliyor muydunuz Müfettiş Bey?

Adamın çamurlu çizmeleriyle kirlenmiş taşların üzerinde sürüklenerek Javer'in dizlerine sarıldı:

— Mösyö Javer, diye yalvardı, iyi kalpli Mösyö Javer, ne olur beni bağışlayın.

Size yemin ederim ki, pek de haksız sayılmam. Siz görseniz bana acırdınız. Hiçbir şey yapmadığım halde, şu kentsoylu gelip sırtıma bir avuç kar attı. Oysa ben onu hiç tanımadım bile. Ona bir kötülük yapmamıştım ki, neden böyle saldırdı? Birden kendimi kaybettim. Aslında ben biraz hastayım beyim, hem de durmadan beni kızdırıyordu, bana dışın yok, çirkinsin diyordu.

Evet dışım olmadığını ben de biliyordum, ona cevap bile vermiyordum, eğlenmek isteyen zengin bir bey diyordum kendi kendime, tam o anda birden ta içimi ürperten şu karları sırtıma attı. Mösyö Javer; iyi kalpli efendim, seyirciler arasında yalan söylemediğimi görenler oldu. Belki kızmakta, hata ettim. Belki beyin şapkasını çiğnemekle yanlış yaptım o buz gibi şey omuzlarımdan aşağı inince, birden kendime hâkim olamadım. Ne olur efendiciğim, o beyi bulup kendisinden özür dileyeceğim, belki o da beni bağışlar. Cezaevinde, günde ancak yedi metelik kazanıldığını bilir misiniz? Oysa benim yüz frank biriktirmem gerekiyor, aksi halde yavrumu sokağa atacaklar. Oh yâ Rabbim, çocuğum yollara düşecek, ben ne yaparım? Onu alamam ki. Yaptığım iş, öylesine kötü ki o Kozet'çiğim, o benim küçük meleğim. Size söylüyorum, onu barındıran anlayışsız köylüler, acıma nedir bilmezler. Yalnızca para isterler, para, para. Beni tutuklamayın, çocuğum sokağa atılacak bize acıyın Mösyö Javer.

Aslında ben kötü kadın değilim aç gözlülük ve şehvet yüzünden düşmedim bu yola. Sefalet, beni bu çukura sürükledi. İspirto içiyorsam, yine de sefaletten hiç değilse, kısa bir süre için kendimi unutamıyorum. Daha mutlu olduğum günlerde, dolaplarıma baksanız düzenli bir kadın olduğumu görürdünüz. Çamaşırlarım dizi dizi idi, bana acıyın Mösyö Javer.

İki büklüm olmuş hiçkırıklarla ağlıyor, bir yandan da yalvarıyordu. Çıplak ellerini burkuyor, kesik kesik içi paralanır gibi öksürüyordu. Büyük acılar, en sefilleri bile değiştiren ilâhi bir nura benzer. O anda Fantin, güzel bile olmuştu. Arada bir duruyor ve polislin ceketinin eteklerini öpüyordu. Taştan bir kalbi yumuşatabilirdi fakat Javer yumuşamadı.

Bu kaldırım kızı, bir kentsoyluya hakaret etmişti, bu onun için bağışlanmayacak bir suçtu.

— Haydi haydi, dedi, sonunda seni çok dinledik. Her şeyi söyledin mi? Haydi yürü artık, Ulu Tanrı bile, seni kurtaramaz.

İşte o zaman Fantin yargının kesin olduğunu anladı, yere yığılarak:

— Bağışlayın diye inledi. Javer sırtını döndü.

Jandarma erleri kadını kollarından yakaladılar.

Birkaç dakikadan beri içeri birisi girmişti. Adam kapıya dayanmış ve biçare Fantin'in acı dolu sızlanmalarının hepsini dinlemişti.

Kalkmak istemeyen sefil kadını, erler sürüklerken, bir adım atarak gölgelerden çıkan adam:

— Bir dakika lütfen, dedi.

Javer, başını kaldırdı. M. Madlen'i tanımıştı. Şapkasını çıkartarak onu saygı ile selâmladı:

— Affedersiniz Vali bey...

Vali bey sözü Fantin'in üzerinde acayip bir tepki yarattı. Birden hayalet görmüş birisi gibi, kollarını uzattı, kendisini tutan askerleri itti ve olağanüstü bir güçle yerinden fırlatarak, yeni gelene yaklaştı:

— Demek Vali sensin ha.

Daha sonra bir kahkaha atarak, onun yüzüne tükürdü. M. Madlen yüzünü silerek:

— Mösyö Javer, bu kadını serbest bırakın, dedi.

Javer, çıldıracağını sandı. Bu anda tüm hayatında duymadığın en şiddetli duyguların etkisindeydi. Bir sokak kadını bir genelev kızı valinin suratına tükürüyordu, bu öylesine korkunç bir şeydi ki yüz yıl yaşasa böyle birşey göremezdi. Bu arada beyinde bir yakınlaşma yaparak bu kadının kim olduğunu ve Vali'nin kim olabileceğini düşününce bu saldırıyı normal görür gibi oldu. Fakat Vali'nin yüzünü silerek: "Bu kadını serbest bırakın," demesi onu büsbütün şaşırttı. Artık şaşacak şey kalmamıştı. Bir an dilsiz gibi durdu.

Bu sözler Fantin'yi de çok şaşırtmıştı, birden çıplak kolunu kaldırarak düşmemek için sobanın anahtarına tutundu. Çevresine bakınarak, kendi kendine konuştu:

— Serbestim ha? Demek beni bıraktınız? Bunu kim söyledi? Hayır, o söyleyemez yanlış duymuş olacağım. Bu canavar Vali demedi, değil mi? Evet siz söylediniz. Beni serbest bıraktıran sizsiniz, Mösyö Javer, iyi efendim benim. Evet sizin bana acıyacağını biliyordum.

Her şeyi söyleyeceğim ve benim gitmeme ses etmeyeceksiniz, değil mi? Bu canavar Vali, bu kart hergele, beni işimden attırdı. Evet, her şeye o sebep oldu. Evet Mösyö Javer, ben fabrikada çalışıyor pekâlâ hayatımı kazanıyordum, günün birinde bu taş kalpli herif beni işten kovdurdu. Olur şey mi namuslu namuslu ekmeğini kazanan bir kadını işinden çıkarmak? Ondan sonra, iş bulamadım, para tükendi ve felâketler birbirini kovaladı. Aslında siz polis beyler, şu cezaevi müteahhitlerinin zavallı dikişçilere zarar vermesini önlemelisiniz. Gündeliklerimiz on iki metelikten dokuz meteliğe İndi.

Bakın size bunu anlatayım: Gömlek dikerek günde on iki metelik kazanırken, iyi kötü yaşabiliyordum. Fakat gündelik dokuz meteliğe inince, ne yapabiliyordum. Kozet için para göndermek gerekiyordu. Saçlarımı sattım, dişlerimi sattım, bundan böyle tek satacak vücudum kalmıştı.

İşte bu yüzden kaldırımlara düştüm, küçük Kozet'imi beslemek için... İşte anladınız mı, bütün felâketime şu hain valinin sebep olduğunu. Evet belki o beyin şapkasını çiğneyerek ezdim, fakat o da karla ıslatarak elbisemi mahvetmişti. Biz zavallı kadınlar geceleri için bir tek ipekli elbisemiz var. Bakın Mösyö Javer, ben kimseye bir kötülük yapmadım, benden çok daha hain kadınlar, çok daha mutlu. Oh Mösyö Javer beni serbest bıraktığınızı siz söylediniz değil mi? Hakkımda bir araştırma yapın ev sahibim kiramı düzenli ödediğimi size söyleyecek. Of Tanrım, özür dilerim istemeyerek sobanın anahtarını oynattım oda dumana boğuldu.

M. Madlen, onu dikkatle dinliyordu. O konuşurken yeleğinin cebinden kesesini çıkartmış ve açmıştı, Fantin'e sordu:

— Borcunuz ne kadardı?

Javer'den başkasına bakmayan Fantin, ona döndü.

— Sana ne, dedi. Ben seninle konuşmuyorum.

Daha sonra askerlere döndü:

— Siz de gördünüz ya aslanlarım, nasıl tükürdüğümü o pisin suratına. Ha ihtiyar vali, buraya beni korkutmaya geldin ama hiç tasalanma seni kim takar? Ben sadece Mösyö Javer'den korkarım. İyi kalpli Mösyö Javer'den korkuyorum.

Böyle konuşarak yeniden polis memuruna döndü:

— Aslında siz haklıydınız Mösyö Javer. Ben kabahatliyim sırtıma azıcık kar attıysa kıyamet kopmazdı ya! O bey bunu gülmek için yapmıştı. Subayları güldürmek istemişti. Bizim işimizde bu değil mi, erkekleri eğlendirmek? Elbette siz görevinizi yaptınız, suçlu olduğum için beni tutukladınız. Fakat iyi kalpli olduğunuzdan, size anlattıklarımın sonra bana acıdınız ve beni bağışlamaya karar verdiniz. Bir daha yapmam efendim, fakat bu kar sırtımı dondurmuştu, hastayım geceleri çok öksürüyorum midemde beni yakan bir ateşten top var sanki. Doktor bana, kendine iyi bak demişti. Bakın ellerim nasıl ateş gibi.

Artık ağlamıyordu, okşayıcı cilveli bir sesle konuşuyordu. Beyaz billur gibi gerdanına Javer'in kıllı elini dayadı.

Birden silkinerek, eliyle eteklerini düzeltti ve kapıdaki askerleri başıyla selâmlayarak:

— Haydi civanlarım, dedi. Müfettiş bey, beni serbest bıraktı. Elini tokmağa koydu, bir dakika sonra, sokağa çıkıyordu.

O ana kadar taş kesilmiş gibi olduğu yerde kalan Javer, bir canlandı.

— Çavuş, diye haykırdı. Ne yapıyorsunuz? Uykuda mısınız, baksanıza kahpe gidiyor. Onu kim serbest bıraktı?

— Ben, dedi Madlen.

Javer'in haykırışında titreyerek olduğu yerde kalan Fantin, birden gözlerini Valiye dikti. Tek kelime söylemeden tek bir jest yapmadan, bakışlarını Javer'den Valiye, Validen Javer'e gezdirdi.

Javer, kısık bir sesle:

— Fakat bu imkânsız Vali Bey, dedi.

— Neden?

— Çünkü bu sefil kadın, bir kentsoyluya hakaret etti. Vali M. Madlen, sakın bir sesle:

— Mösyö Javer, dedi. Sizin görevine sadık, dürüst bir memur olduğunuzu bilirim. Bakın size işin aslını anlatayım.

Siz kadınla buraya gelirken ben de meydandan geçiyordum, kalabalıktan olayı sorup öğrendim. Aslında suçlu olan bu zavallı değil, tutuklamak isterseniz, o kentsoyluyu yakalattın. Javer atıldı:

— Fakat bu kahpe az önce size hakaret etti.

— Bu bana ait bir sorun. Hakaret beni ilgilendirir.

— Hayır Vali bey, bu hakaret sizin şahsınızda Hükümet otoritesini ilgilendirir.

M. Madlen:

— Bana bakın Javer, dedi. İlk adalet vicdandır. Kadının anlattıklarını duydum. Ben ne yaptığımı biliyorum.

— Görevim bana bu kadının altı ay yatmasını emreder. M. Madlen, tatlı bir sesle:

— Beni dinleyin dostum, dedi. Kadın bir gün bile yatmayacak. Size kanunen seksen birinci maddesini hatırlatırım. 1799 yılının 13 Aralık ayında çıkartılan bu kanunda...

— Vali bey izin verin.

— Tek söz yok.

— Oysa.

— Çıkın dışarı.

Javer, kurşun yemiş bir asker gibi dimdik bu darbeyi karşıladı. Valiyi yere kadar eğilerek selâmladı ve kapıdan çıktı.

Fantin, kapiya yaslanmış, dehşet dolu gözlerle bu sahneyi izlemişti.

Genç kadının ruhunda korkunç bir kasırga kopuyordu. İki zıt kudretin kendisi için çarpışmasına şahit olmuştu. Adamların ikisinin de ellerinde hayatı, ruhu ve çocuğu vardı. Bunlardan biri, onun karanlıklardan kurtarmak istiyor, diğeri uçurumlara fırlatıyordu. Heyecanı arasında, genç kadına bu adamlar dev gibi görünmüştü. Bunlardan birisi ifrit, diğeri koruyucu meleği gibi konuşuyordu. Oysa kendisine el uzatan kurtarıcı, kendisini hayata aydınlığa çıkartmak isteyen adam, o güne dek, nefret ettiği ve az önce suratına tükürdüğü Vali idi. Hakaret gören adam onu kurtarıyordu. Yoksa Fantin, aldanmış mıydı? Yoksa bütün inançlarını değiştirmesi mi, gerekiyordu. Artık hiçbir şey bilemiyordu.

Tir tir titriyordu. Şaşkın şaşkın dinledi. M. Madlen'in sözlerini kalbini saran kin çemberinin eridiğini hissetti. Birden kalbine bir aydınlık doldu. Sevinç, güven ve sevgiyi yeniden tadacağına inandı.

Javer dışarı çıkınca, M. Madlen ona döndü ve göz yaşlarını tutmak isteyen birisinin ciddiyetiyle, onunla şöyle konuştu:

— Söylediklerinizi duydum, anlattıklarınız hususunda hiçbir şey bilmiyordum. Hata benim atölyemde çalıştığınızı ve işinize son verildiğini bile duymamıştım. Neden sanki, bana başvurmadınız? Fakat artık üzülmeyin, bundan böyle kendinizi bana bırakın. Borçlarınızı öderim, çocuğunuzu buraya getirtirim ya da isterseniz siz onun yanına gidersiniz. İster Paris'te yaşarsınız ister burada. Bundan böyle sizin ve çocuğunuzun bakımı bana ait. Size gereken, bütün parayı veririm. Mutlu olunca yine namuslu olursunuz. Hem de bakın, daha şimdiden size söylerim ki, esasen sözlerinizden hiç şüphe etmemiştim, siz belki düştünüz. Fakat hiçbir zaman günâh işlemediniz. Vah, zavallı kadın.

Artık bu kadarı zavallı Fantin'in bile dayanacağından fazlaydı... Kozet'e kavuşabilmek, bu korkunç hayattan kurtulmak paralı mutlu yaşamak ve kızıyla birlikte yaşamak... Sefaletin içinde cennetin gerçeklerini görebilmek. Birden sersem sersem kendisine bunları söyleyen adama baktı, yalnızca; "oh, oh," diye bir iki kez hıçkırdı.

Daha sonra, bacakları büküldü ve M. Madlen'in önünde dize geldi. Adamın kendisine engel olmak istediğini anladı, bu arada onun elini yakalayarak dudaklarını yapıştırdı.

Daha sonra bayıldı.

Javer

M. Madlen, Fantin'i evindeki revire taşıttı. Onu rahibelere teslim ederek, temiz bir yatağa yatırttı. Kadın şiddetli bir üşütme sonucu ateşlenmişti, bütün geceyi sayıklayarak geçirdi. Nihayet sabaha karşı uyuyakaldı.

Fantin ertesi günü öğleye doğru uyandı. Yanında birinin nefes aldığını duyunca yatağının perdesini itti, baş ucunda M. Madlen'i gördü. Adam üzgün gözlerle yatağın baş tarafındaki asılı bir puta bakıyordu.

Artık Fantin, M. Madlen'i bambaşka gözlerle görüyordu. O, sanki nura boyanmıştı. Adam, bir duaya dalmıştı. Genç kadın bir süre onu rahatsız etmemek için nefes almaktan bile çekindi, daha sonra sordu:

— Orada ne yapıyorsunuz?

M. Madlen, bir saatten beri onun uyanmasını bekliyordu, nihayet Fantin'in nabzını yokladı, dinledikten sonra ona sordu:

— Bugün nasılsınız? Genç kadın:

— Galiba iyiyim, dedi. Uyudum herhalde iyileşirim.

M. Madlen bütün gün ve geceyi Fantin hakkında bir araştırma yapmakla geçirmişti. Artık onun hakkında her şeyi biliyordu ve şöyle konuştu:

— Zavallı ana! Çok acı çektiniz, yok hayır sızlanmayın, Tanrı sevdiklerini sınavdan geçirir. Böylelikle insanlar meleklerin katına ulaşır. Bak yavrum, senin çıktığın bu cehennem, cennetin eşiğidir, buradan geçmen gerekliydi.

Adam derin derin içini çekti, oysa Fantin, ona gülümsüyordu. Dişsiz ağızıyla acıklı bir gülüştü bu.

O akşam, Javer yazmış olduğu bir mektubu Paris'e postalamıştı. Mektup şu adresi taşıyordu:

"Polis Müdürü Mösyö Şabuye."

O akşamki olay bir hayli gürültü yapmıştı, postanede çalışan kadın ve birkaç kişi adresi görünce, Javer'in yazısını tanıdılar. Onuri istifa etmek istediğini sandılar.

M. Madlen, derhal Tenardiye'lere bir mektup yolladı. Fantin'in onlara yüz yirmi frank borcu birikmişti, Vali onlara üç yüz frank göndererek, çocuğu derhal Montrey sür Mer kasabasına getirmelerini tembih etti. Hasta anası kızını istiyordu.

Bu havadan gelen para Tenardiye'nin gözünü kamaştırmıştı. Bu işte büyük kâr olacağını sezmişti. Karısına:

— Bana bak kaşık düşmanı, dedi. Kızı yollamayacağım, dur bakalım şu sıska serçe, altın yumurtlayan bir tavuk olmak üzere. Bana kalırsa budalanın biri, anasına abayı yakmış olacak.

Derhal bir mektup yazarak beş yüz franklık bir hesap pusulasını da ekledi.

Bu pusulada üç yüz franklık ilâç, iki yüz franklık da hekim masrafları yazılmıştı. Aslında, bunlar kendi kızlarının hastalığında ettikleri masraflardı, çünkü Kozet hasta olmamıştı. Buna hile denmezdi, yalnızca bir ad değişimi. Tenardiye bu pusulanın altına yalnızca üç yüz frankı ödendi diye karaladı.

M. Madlern derhal üç yüz frank daha gönderdi ve hemen Kozet'in yollanmasını istediğini de bildirdi.

Oysa Tenardiye bir türlü çocuğu yollamak niyetinde değildi.

Rahibeler, önce Valinin getirdiği bu kaldırım kadını, hor görmüşler sırf sevap işlemek için ona bakmışlardı. Fakat kısa bir zaman sonra, Fantin onları yumuşatmıştı. Öylesine yumuşak ve tatlı konuşuyordu ki hele kızından söz ederken en taş yüreklileri bile merhamete getirirdi. Bir gün yine rahibeler onun şöyle sayıkladığını duydular:

— Evet ben günâh işledim kötü kadın oldum, lâkin çocuğuma kavuştuğumda Tanrı'nın beni bağışladığına inanacağım. Kötülük ettiğim günlerde, Kozet'imi yanıma alamazdım. Onun hayret dolu ve üzgün bakışlarını nasıl karşıladım. Oysa onu beslemek için düşmüştüm, bundan böyle Tanrı beni bağışladı ya... Kozet geldiğinde kendimi Cennette sanacağım. Onu görmek bile bana iyi gelir. O hiçbir şey bilmiyor. O bir melek, kardeşlerim.

Bu yaşta henüz meleklerimizin kanatları düşmemiştir.

M. Madlen, onu günde iki kez yoklar ve her seferinde Fantin sorardı:

— Kozet'imi ne zaman göreceğim?

— Çok yakında, belki yarın ya da öbür gün gelir. Ben de bekliyorum.

Ananın solgun yüzü aydınlanırdı:

— Oh, ne kadar mutlu olacağım.

Oysa zavallı Fantin iyiye doğru gitmiyordu. Tam tersine omuzlarının arasına atılan kar kadını üşütmüş ve yıllardan beri kuluçkalanan hastalığını birden azdırıvermişti. Yine bir sabah Fantin'in göğsünü dinleyen doktor, üzgün üzgün başını salladı. M. Madlen, hekime sordu:

— Nesi var?

— Duyduğuma göre, onun görmek istediği bir çocuğu varmış.

— Evet.

— Öyleyse çocuğu acele getirtin. Kadının ömrü kısa. M. Madlen birden ürperdi.

Fantin ona soruyordu:

— Doktor beni nasıl buldu? Ne dedi? Vali gülümsemeye çalışarak:

— Kızınızı acele getirmemi söyledi, onun yanında daha çabuk iyileşeceğinizi söyledi.

— Ya, oh ne kadar da haklı. Fakat neden sanki Tenardiye'ler kızımı yollamazlar. Oh o gelecek, mutluluğa kavuşacağım deseneze...

Tenardiye'ye gelince, bir türlü kızı bırakmıyor ve bunun için de bin bir dereden su getiriyordu, yok yollar bozuktu, yok kız henüz tamamıyla iyileşmemiştir. Aslında şu Tenardiye çok alçak ve namussuz bir adamdı. Bir zamanlar yıllar önce Vaterlo savaş alanında, bir generalin hayatını kurtardığını anlatarak övünür dururdu. Hatta bunun için acemice yaptığı resmi kapısına bile asmıştı. Oysa işin aslı başkaydı. Savaş akşamı Fransızlar yenilgiye uğradıktan sonra ölümlerin üzerlerini soyan çavuş Tenardiye, yine bir cesetten altın köstek ve saati cebine indirirken adamın kıpırdandığını görerek, onu sırtına almış ve birkaç adım ileride bir su kenarına götürerek, alnını ve yüzünü ıslatmıştı. Gözlerini açan yaralı, ona:

— Tanrı senden razı olsun hayatımı kurtardın demiş, sonra sormuştu.

— Savaşı kim kazandı?

— İngilizler.

— Eyvah kaybettik. Senin adın ve rütben ne, aslanım?

— Çavuş Tenardiye.

— Yaşamamı sana borçluyum bunu asla unutmayacağım benim adım da Pontmercy, sen de unutma. Adamın nefes gibi bir sesle mırıldandığı adı duymamıştı Tenardiye. Hırsız yalnızca çıkarını düşünen bir soysuzdu.

Bu arada Fantin bir türlü iyileşmiyordu. Nihayet Madlen Baba, kararını verdi:

— Kozet'i gidip, ben getireceğim, dedi.

Fantin'in yazdırdığı şu satırları, hasta kadına imzalattı: "Mösyö Tenardiye. Kozet'i bu pusulayı getiren beye teslim edin. Borçlarınız ödenecektir, sizi saygıyla selâmlarım.

Fantin."

Ne yazık ki tam bu arada bir aksilik çıkacaktı. Ne yaparsak yapalım kaderimizi asla değiştiremiyoruz, talihimizin kara damarı, yine bir yerden karşımıza çıkıyor.

M. Madlen bir sabah çalışma odasında iken kendisine Javer'in geldiğini bildirdiler. Bu adı duyan M. Madlen acayip bir hissin etkisine kapıldı. Olay gecesinden bu yana ikisi de karşılaşmamışlardı.

— İçeri alın, dedi.

M. Madlen, şömüne yanında masa başında oturuyordu, elinde kalemi, önündeki dosyayı inceliyordu. Javer için, yerinden kıpırdamadı.

Javer odanın ortasına kadar ilerledi. Javer ruhi bir sarsıntı geçirdiği yüzünden okunuyordu. Alında dürüst, vicdanlı ve vazifesine bağlı bu adamın büyük bir heyecana kapıldığını anlamak işten bile değildi. İçeri girince Vali Madlen'in önünde, derin bir saygı ile eğildi. Şu anda disiplinli bir asker gibi tutumuyla bekliyordu. Üzgün yüzünden, hiçbir ifade okunamazdı.

Nihayet Vali kalemini hokkaya koyarak sordu:

— Hoş geldiniz Javer, ne var?

Javer bir süre düşünür gibi bekledi, sonra kederli sesini yükseltti:

— Onarımı imkânsız bir hata yapıldı, Vali Bey.

— Nasıl bir hata?

— Otoritenin alçak kademesindeki bir memur, amirine karşı büyük bir saygısızlıkta bulundu. Görevim olduğundan, bunu size bildirmeye geldim.

M. Madlen sordu?

— Kim bu adam?

— Ben.

— Siz mi?

— Evet ben.

— Sizden şikâyet edebilecek, amir kim?

— Siz. Vali Bey.

Vali koltuğundan fırladı, Javer önüne bakarak, aynı renksiz sesle:

— Vali bey beni bundan böyle işten atmanız için sizden ricaya geldim.

Vali şaşırmişti, tam konuşacağı anda, Javer ona fırsat vermedi:

— Evet belki istifamı verebilirdim, fakat bunu yeterli bulmuyorum. İstifa etmek şerefli bir davranış, oysa ben suçluyum cezalanmalıyım, beni koymalısınız.

Bir bekleyişten sonra, ekledi:

— Vali bey, geçen akşam haksız yere benimle sert konuştunuz, oysa bugün bana haşin davranmalısınız.

— Bu da nesi? diye haykırdı M. Madlen. Bu ne karışık iş, bana karşı nasıl bir hakarete bulunabilirsiniz? Bütün bunlardan, bir şey anlamadım. Yerinize bir başkasının geçmesini mi istersiniz?

— Hayır, kovulmak isterim.

— Kovulmak mı, fakat neden?

— Anlayacaksınız Vali Bey. Javer, derin derin içini çekti:

— Vali Bey, bundan birkaç hafta önce, şu sokak kadını olayından sonra size çok kızmıştım, sizi ihbar ettim.

— İhbar mı ettiniz?

— Evet Paris Polis Müdürlüğüne...

Javer, gibi fazla gülmesini sevmeyen M. Madlen, birden güldü:

— Yani polisin görevlerine el koyan Vali olarak mı benden şikâyet ettiniz?

— Hayır eski bir kürek mahkûmu olarak, sizi ele verdim. Vali, sapsarı kesilmişti.

Gözlerini önünden kaldırmayan Javer, anlatmasına devam etti:

— Bundan hemen hemen emindim, çoktan beri şüpheleniyordum. Yüzünüzün benzeyişi yürüyüşünüz, hele şu Foşlövan kazasında gösterdiğiniz cesaret ve üstün gücünüz. Bir de isabetli nişancılığınız ve yürürken şu sol bacağınızı biraz sürüklemeniz vardı ki, bunu onda görmüştüm. Her neyse, sizin Jan Valjan olduğunuzdan emindim.

— Ne dediniz? Nasıl bir ad söylediniz?

— Jan Valjan. Yirmi yıl önce Tulon'da gardiyan muavini olduğumda tanımıştım onu. Duyduğuma göre hapisten çıkınca şu Jan Valjan bir piskoposun evini soymuş, fakat din adamı, bunu örtbas etmiş. Daha sonra onun yol eşkiyalığı yaptığını, bir ocak temizleyicisinin iki frangını çaldığını duydum. Sekiz yıldan beri, izini kaybetmişim, kim bilir, nerelerde gizleniyordu. Oysa ben her neyse öfkeme hakim olamayarak sizi ihbar ettim.

Vali birkaç dakikadan beri, önündeki dosyayla oynuyordu, sakın bir sesle sordu:

— Nasıl bir cevap aldınız?

— Bana deli olduğumu söylediler.

Ya?

— Evet haklıydılar.

— Bunu akıl etmenize sevindim.

— Elbette, çünkü gerçek Jan Valjan yakalandı.

M. Madlen'in elindeki kâğıt yere düştü Javer'i derin bir bakışla süzdü sonra birden içini çekti:

— Ya! Javer anlattı:

— Bakın Vali Bey olay şöyle oldu: "Kasabamıza yakın köylerin birinde çok sefil bir adam var, ona Şampamatyö Baba derler. Kimsenin aldırmadığı zavallı bir sefil. Böylelerinin neyle yaşadıkları bile bilinmez. Birkaç zaman önce güz aylarında Şampamatyö Baba tutuklanmıştı, galiba komşu çiftliklerin birine elma ya da şıra çalmak için girerken onu duvarda yakalamışlar. Bunun için de kodese tıkmışlar, bu kadan bir şey değil, birkaç hafta ceza ile kurtulabilirdi. Fakat Tanrı'nın işine bakın Vali Bey, cezaevinde onarım yaptırmak gerektiğinden, uygun buldu. Oysa, orada bir eski pranga mahkûmu varmış. Herif uslu durduğundan, onu gardiyanlık görevine yükseltmişler. Şampamatyö'yü görünce, Breve haykırmaya başlamış:

— Hey ben bu herifi tanıdım sen Jan Valjan değil misin? Oysa Şampamatyö bir şey anlamaz pozunda:

— O da nesi? Ben Jan Valjan adında birini tanımam, diye direne dursun, durum aydınlanmış. Şöyle bir otuz yıl kadar önce, bu Şampamatyö'nün Faverol kazasında çiftçilik yaptığı meydana çıkmış, sonradan izini kaybetmişler."

Oysa Jan Valjan zindana girmeden önce ne iş yapardı? Toprakta çalışan bir çiftçi değil miydi? Hem de Faverol köyündendi. Bir husus daha var: Onun adı Jan, anasının soyadı ise Matiyö idi. Bu adam başka kasabaya gidince şive farkı olduğundan, Jan, Şam olur. Beni anlayabildiniz mi Vali Bey?

Faverol'da yapılan araştırmadan Jan Valjan ailesinden kimseye rastlanmadı. Belki bilirsiniz, bu sefil ailelerde, arada bir yok olma görünür.

Aslında böyle adamlar çamurdan tozdan farklı değillerdir ki, bugün var yarın yok. Hem de hikâye aşağı yukarı otuz yıllık. Faverol'da Jan Valjan'ı tanıyan kimse olmayanca, Tulon'da araştırma yapılır. Orada Jan Valjan'la birlikte yatmış iki pranga mahkûmu daha varmış. Koşpay ve Şenildiyö, onlar da buraya getirtildi. Hep birden herifin Jan Valjan'ın ta kendisi olduğuna yemin ettiler. Esasen her şey uyuyor, aynı yaş, elli dört yaşı, aynı boy, aynı adam. Paris'e ihbarımı yolladıktan az sonra, bu haberi aldım. Bana delirdiğimi, Jan Valjan'ın Aras'da cezaevinde yargılanmayı beklediğini söylediler. Daha var, kendim Aras'a gittim herifi gördüm ve tanıdım evet o Jan Valjan.

M. Madlen çok kısık bir sesle sordu:

— Bundan emin misiniz Javer? Polis şefi, acı bir gülüşle cevap verdi:

— Elbette Vali Bey. Hatta gerçek Jan Valjan'ı tanıdıktan sonra, sizi onunla karıştırmış olabileceğimi düşünerek, ben bile buna şaşıyorum. Beni başışlayın Vali Bey.

Birkaç zaman önce kendisini jandarma erlerinin önünde, küçük düşüren bir adamdan af dileyen Javer, şu anda mahcup ve aynı zamanda nazik bir sesle konuşmuştu. Madlen, onun bu ricasına, bir soru ile cevap verdi:

— Peki, adam ne diyor?

— Vali Bey, herifin işi tamam. Komşunun duvarını aşip elma çalmaktan suçlanmak başka eski bir pranga mahkûmu olan Jan Valjan olduğunu öğrenmek başka. Herif tilkinin biri, sanki şaşmış rolü oynuyor böyle birisini tanımadığını, kendi adının asla Jan Valjan olmadığını, neden kendisini bir başkasına benzettiklerini söyleyip duruyor. Ne var ki, hapı yuttu, Jan Valjan olduğuna göre, yeniden prangaya mahkûm edilecek demektir.

Herif cezaevinden çıktıktan bu yana, rahat durmamış, bir piskoposun evini soyduğu gibi, küçük bir oğlan çocuğunu, bir Savuyalı ocak temizleyicisinin parasını almış. Bu da eşkiyalık suçu olarak yargılanacak. Yarın Aras'da herif yargılanıyor, ben de bu akşamki posta arabasıyla duruşmada bulunmak için gidiyorum. Jan Valjan'i tanıdığım için benim de tanıklık etmemi istediler.M. Madlen ürpererek sordu:

— Bu iş ne kadar sürer?

— Bir günü aşmaz, herhalde yarın akşama doğru karar alınır. Ancak ben kararı bekleyecek değilim, herife tanıklık eder etmez dönerim.

— Oldu, dedi M. Madlen ve bir el işaretleriyle Javer'e izin verdi. Fakat adam, yerinden kıpırdamadı.

— Affedersiniz Vali Bey, size birşey hatırlatmak isterim. Beni işimden atacaktınız, unuttunuz mu?

M. Madlen, yerinden ağır ağır kalktı:

— Hayır Javer, siz şerefli bir erkeksiniz. Siz alçalmaya değil, yükselmeye lâyıksınız, görevinizi yapmak istediniz, yerinizde kalmanızda özellikle ısrar edeceğim.

Javer soğuk, fakat dürüst gözlerini Vali'ye dikti, kısık bir sesle anlatmaya başladı:

— Hayır Vali Bey ben bunu kabul edemem. Gerçi haksız yere sizden şüphelendim, fakat bu bir suç sayılmazdı. Nihayet insan aldanır, ama elimde hiçbir delil olmadan, sırf öfkemi yenemeyerek, sizi itham ettim, buna hiç de hakkım yoktu. Sizin gibi saygı değer bir memuru, devletin en yüksek kademeli memurlarından birini bir pranga mahkûmu ile karıştırdım.

Sizin kimliğinizde, otoriteye hakaret etmiş oluyorum. Eğer benim emrimde çalışanların biri, böyle davransaydı, onu derhal işinden attırırdım. Bakın Vali Bey görevim sırasında, çoğu zaman sert olduğum söylenir, fakat asla haksızlık etmedim bir başkasına uyguladığımı kendime de uygulamazsam, doğruluğum nerede kalır? O zaman ben yalnızca başkalarını cezalandırmış, kendisini bağışlamış bir sefil olurum. O zaman diğerleri benim için sahtekâr Javer, diyebilirler ve buna hak da kazanırlar. Hayır Vali Bey, ben iyilik istemem, sizin aşırı iyiliğinizin zararlarını ben idrak ediyorum. Bir kentsoyluyu tahkir eden bir sokak kadınına bağışlamak, sosyetenin yıkılması için çıkartılan birinci taş sayılır. İşte böyle tutumlarla, otoriteye karşı gelinir. Evet Vali Bey iyi olmak işten bile değil, mesele doğruyu seçmekte. Ah şunu da iyi bilin ki sizin gerçekten o pranga mahkûmu olduğunuzu bilsem, sizi asla bağışlamazdım.

Başkalarına gösterdiğim sertliği, kendime göstermek zorundayım, beni anlayın. Kaç kez, canileri cezalandırırken, bir hata işlediğimde kendime karşı yumuşak davranmayacağımı da tekrarladım. İşte fırsat geldi, ben de suçlu sayılırım, kendimi cezalandıracağım, hepsi bu kadar. Evet Vali Bey, otoritenin bozulmaması için ben bir örnek olmalıyım, polis şefi Javer, görevinden alınacaktır.

Bu sözleri renksiz, ama aynı zamandı içten bir sesle söyledi. İnançlarından şaşmayan tutucu, ancak çok dürüst bir adamdı şu Javer.

M. Madlen:

— Bakalım? dedi.

Yerinden kalkarak Javer'e elini uzattı: Javer birkaç adım geriledi ve titrek bir sesle:

— Olmaz Vali Bey, dedi. Bir Vali, bir polis bozuntusunun, bir gammazın elini tutamaz. Ben âdi bir casusum.

Sonra dişlerinin arasından mırıldandı:

— Evet, görevimin otoritesini kötüye kullandığıma göre bir ispiyoncudan başka bir şey değilim.

Sonra âmirini saygıyla selâmladı ve kapıya ilerledi. Oraya vardığında başını çevirdi ve gözleri yerde:

— Vali Bey, dedi. Yerime bir başkasını yollayacakları güne dek hizmette devam edeceğim.

Dışarı çıktı. M. Madlen bir süre dalgın dalgın durdu. Ayak sesleri koridorda uzaklaştı, etrafı derin bir sessizlik kaplamıştı.

Rahibe Semplisi- I

Javer'in ziyaretini izleyen günün akşamı, M. Madlen her zamanki gibi Fantin'i görmeye gitti. Hastanın yanına girmeden önce Rahibe Semplisi'yi çağırttı.

Revirde görevli hemşirelerin ikisi de, manastırda eğitim görmüş rahibelerdi. Bunlardan biri kaba saba bir köylü kadını olan Hemşire Perpetü diğeri ise sanki nurdan yoğrulmuş bir meleği andıran Rahibe Semplisi idi. Kimse onun yaşını kestirmezdi, sanki hiç genç olmamış ve hiçbir zaman ihtiyarlamayacak tiplerdendi.

Sapına ağır gelen bir çiçek kadar nazlı idi, insan onun kırılmasından korkardı, aslında taştan bile dayanıklı idi. Mutsuzlara hastalara narin beyaz parmaklarıyla dokunduğunda onları ferahlatırdı. Sanki sözlerinde bir sessizlik sezilirdi, tam gerektiği kadar konuşur, insanın kulağının pasını açan tatlı sesiyle en teselli verici sözleri söylerdi. Hemşire Semplisi'nin bir başka özelliği korkunç denecek derecedeki dürüstlüğü idi. O hayatında asla yalan söylememişti. Bundan böyle, ruhunun nuru dış görünüşüne bulaşmıştı. Gülümseyişi nurlu olduğu gibi, gözleri de nurlu idi. Bu melek kadının vicdanında en ufak bir lekeye bile rastlanmazdı. Kardan bile temizdi.

Manastıra girdiğinde Hemşire Semplisi'nin iki önemsiz kusuru vardı ki zamanla bunlardan da sıyrılmıştı. Şekerli meyvelere olan aşırı düşkünlüğü ve kendisine gelen mektupları tekrar tekrar okumak. Oysa artık Latince bir dua kitabında başkasını okumazdı. Gerçi Latince'yi anlamıyordu fakat kitabı çok iyi anlardı.

Bu melek kadın, zavallı Fantin'i sevmesini öğrenmişti. Onun ruhunun temizliğini anlamıştı. Bundan böyle, ona yalnızca Semplisi hemşire bakıyordu.

O akşam, M. Madlen Hemşire Semplisi'yi bir kenara çekerek ona Fantin'i emanet ettiğini söylemişti. Hemşire, Vali Beyin çok ciddi olduğunu daha sonraları hatırlayacaktı.

M. Madlen, Fantin'in yatağına yaklaştı.

Hasta kadın, Valinin ziyaretlerini güneşi bekleyenler gibi sabırsızlıkla beklerdi. Rahibelere şöyle derdi:

— Ben ancak Vali Beyin karşısında yaşadığımı duyuyorum.

O gün yine zavallı Fantin'in, ateşi yükselmişti, Valiyi görür görmez sordu:

— Ya Kozet?

Adamcağız gülümseyerek cevap verdi:

— Gelmesi yakın.

M. Madlen, Fantin'le her zamanki gibi görüştü. Ancak genellikle yarım saat onun yanında kalan adam bu kez tam bir saat kaldı. Fantin de buna çok sevinmişti doğrusu. Vali, hastasının yanından ayrılırken onun hiçbir şeyinin ihmal edilmemesi için tekrar tekrar uyanlarda bulundu. Bir ara çok üzgün ve düşünceli durduğunu farketmişlerdi, fakat doktorun kendisine hastanın çok ağırlaştığını söylemesine verdiler, bunu.

Daha sonra Vali, vilâyete döndü. Odasını temizleyen hademe, onun uzun bir süre haritaları incelediğini hayretle gördü. Bir kâğıdın üzerine kurşun kalemle birşeyler de karalamıştı.

Daha sonra Vali Beyimiz, kentin uzak bir mahallesinde bulunan at ve araba kiraya veren bir Felemenk tacirin evine uğradı.

İki tekerlekli bir arabayla, bir at kiraladı ve bunların birkaç saat sonra, yani ertesi sabahın henüz dördünde kapısında bulunmasını söyledikten sonra dışarı çıktı ve birkaç dakika geçmiş geçmemişti ki Felemenk ustanın kapısı yeniden çalındı. M. Madlen, geri dönmüştü, kaygısız bir sesle sordu:

— Mösyö Skofler, bana kiraladığınız at ve arabanın değeri sizce ne kadar eder?

— Yoksa Vali Bey arabayı benden satın almak mı isterler? Şişko Felemenk gülerek, sormuştu bu soruyu.

— Hayır fakat, ne olur ne olmaz, belli değil, size bir garanti vermek isterdim. Sizce iki tekerlekli bir arabayla, onu çekecek atın fiyatı ne kadar eder?

— Aşağı yukarı beş yüz Frank, Mösyö.

— Buyurun.

M. Madlen masa üzerine bir banknot bıraktıktan sonra, dışarı çıktı.

Felemenk buna şaşırmişti, karısını çağırıp, onunla buna bir yorum aradılar.

Kadın:

— Herhalde Valimiz Paris'e gidiyor, dedi.

— Sanmam, cevabını verdi Felemenk.

M. Madlen in şömine üzerinde rakamlarla dolu bir kâğıt unuttuğunu görerek, bunu eline aldı, inceledi:

— Beş, altı, sekiz, bunlar herhalde mola yerleri olmalı, diye mırıldandı.

Birden karısına döndü gözleri ışıldıyordu:

— Buldum Vali Bey Aras'a gidiyor, dedi.

Bu arada M. Madlen evine dönmüştü. Ne var ki, evine dönmek için kestirme yolu seçmemiş, sanki ayakları kendisini zorla sürükler gibi, kilisenin önünden geçmiş uzun bir süre kapıda kararsız durmuştu. Nihayet girmemeye karar vererek, yattığı odanın bulunduğu binaya varmıştı. Odasına çıkmış, kapısını kilitlemişti. Bu da normal sayılırdı çünkü kentte herkes Vali Beyin çok erken yattığını bilirdi. Ancak fabrikanın kapıcısı ve aynı zamanda M. Madlen'in hizmetçisi olan yaşlı kadın, tam o sırada işinden dönen kasadara şöyle dedi:

— Yoksa Vali Bey, rahatsız mı? Onu pek endişeli gördüm. Bu kasadar M. Madlen'in odasının bir kat altındaki bir odada yatardı.

Gece yarısına doğru uyanan adam, üzerinde birisinin gezindiğini hayretle farketmişti. Sonra bir dolap açıldı, bir eşyanın yeri değiştirildi ve tekdüze ayak sesleri yeniden duyuldu. Kasadar yerinden kalktı ve penceresinin önüne giderek, karşı duvara yansıyan ışıkları görünce, bu gürültünün M. Madlen'in odasından geldiğini anladı. Bu ışık titrek bir ışıktı, galiba Vali Bey lâmbasını değil, şöminesini yakmış olacaktı. Adam yeniden uyudu, sabaha karşı uyandığında üzerindeki odada yeniden gezinildiğini duydu.

Okuyucu herhalde Madlen'in Jan Valjan'in ta kendisi olduğunu anlamakta gecikmemiştir.

Bir garip huylu adamın ruhunda kopan fırtınaları biliyoruz bir kez daha onun üzerine eğileceğiz. Şu anda vicdanıyla nasıl mücadeleye ettiğine tarak olacağız.

Okuyucu Jan Valjan'in başını gelenleri öğrendi. Piskoposun istekleri yerine gelmiş Jan Valjan namuslu bir adam olmuştu.

Bir süre ortadan yok olmuş, daha sonra piskoposun verdiği gümüşleri satarak, bunları paraya çevirmişti. Mübarek adamdan hatıra olarak yalnızca gümüş şamdanları saklamıştı. Kent kent dolaştıktan sonra, bir yangın akşamı Montröy sür Mer'e gelmiş, yangından çocukları kurtarmış ve daha önceden anlattığımız gibi kendi servetini kasabanın refahı için harcamıştı. Bundan böyle, sakin ve mutlu bir hayata başlamıştı. Artık onun tek amacı namuslu ve iyi bir yaşam sürmek insanlardan kaçarak, Tanrı'sına yaklaşmaktı.

Piskoposun hatırasına öylesine bağlıydı ki, bütün tedbirleri elden bırakarak, onun şamdanlarını muhafaza etmiş, onun yasını tutmuştu. Bu arada geçmişle tüm ilişkilerini kesmediğinden, abla ve yeğenlerinden haber almak için Faverol'da araştırma yaptırmış ve bir akşam bilmeden işlediği hatayı onarmak için, kasabadan geçen bütün Savuyalı çocukları geri çevirmesini adet edinmişti. Bütün mübarek kişiler gibi, ilk görevinin kendisini korumak olmadığını biliyordu.

Ne var ki, talih kendisine güler yüz göstermiş ve yıllar yılı kimsenin ondan kuşkulunmak aklına bile gelmemişti.

Piskoposun etkilediği bu mükemmel adamın, hiç düşünmeden kendisini gidip teslim etmesi beklenirdi. Fakat böyle olmayacaktı. Önce Jan Valjan kendisini korumak isteğiyle yanıp tutuştu. Bütün gününü sakin geçirmesine rağmen Javer'in anlattıkları ruhunda korkunç fırtınaların kopmasına sebep olacaktı. Bir ara ne yapacağını düşünemedi bile, kafası iyice karışmıştı.

Her zaman yaptığı gibi Fantin'i yoklamaya gitti, sırf kadıncağıza acıdığından ziyaretini uzattı, birkaç günlük uzaklaşacağını düşünerek onu hemşirelere emanet etti. Daha sonra herhalde Aras'a gitmesinin gerekeceğini düşünerek bu yolculuk için bir araba kiraladı. Ancak daha henüz gitmeye kesin bir karar vermiş değildi. Oldukça iştahlı yemeğini yedi.

Odasına çekilince derin derin düşünmeye başladı.

Durumu inceledi ve çok acayip buldu.

Birden yerinden kalkarak odasını kilitledi, sanki dışarıdan gelecek bir tehlikeye karşı koruyordu kendisini.

Az sonra mumunu üfledi, aydınlık kendisini rahatsız ediyordu, sanki birisi gözetliyordu onu.

Ne yazık ki, kovmak istediği kendi vicdanı idi. Vicdanı daha doğrusu Tanrı...

Önce kendisini aldatmaya çalıştı, başını elleri arasına alarak şöyle düşündü:

— Neredeyim? Yoksa düş mü görüyorum? Bana ne dediler? Javer'i görüp onunla görüştüğüm gerçek mi? Şu Şampamatyö de kimin nesi? Demek bana bu kadar benziyor? Oysa daha dün hiçbir şeyden habersiz ve çok rahattım. Bunun sonu neye varacak?

İşte böyle bir karmaşaya saplanmıştı. Fikirlerini düzenleyemiyordu. Başlı ateşler içinde yanıyordu. Pencere önün giderek camını açtı, gökler yıldızsızdı, karanlık bir gece... Masasının başına oturdu. Bir saatini böyle düşünerek geçirdi. Daha sonra ağır ağır düşüncelerini düzenleyebildi, duruma hakim olduğunu hayretle gördü. Kaderi şu anda kendi elindeydi. Bundan böyle hayatına istediği yönü verebilmek onun elindeydi.

Bu arada yıllar boyunca kendisini aldatmaktan başka bir şey yapmamış olduğunu düşündü. Evet devekuşu gibi başını kuşlara sokmuş kendi kendisinden kaçmıştı. Uykusuz gecelerinde en korktuğu kâbus birden karşısında belirmişti. Eski adını duymak onun için en korkunç bir ihtimâldi. Bu ad altında yaşamaya başladığında yeni edindiği ruhtan sıyrılacağını da biliyordu. Bundan böyle dağ başında Küçük Jarve'den iki frank çalmakla yine zindanda kendisini bekleyen boş yere döneceğini anlamıştı. Bir uçurum kenarındaydı. Yanlış bir adım onu ilelebet mahvedebilirdi. Fakat neydi bu yanlış adım? Susup kimliğini saklamak ve herkesin sevip saydığı M. Madlen olarak kalmak kendi yerine bir masumu cezaya yollamak olacaktı.

Birden mumu yaktı:

— Sanki neden korkacaktım? diye mırıldandı. İşte tamamıyla kurtulmuş sayılırım. Aslında bu köylünün yerime tutuklanması benim için büyük şans. Geçmişin bu aralanmış kapısı da artık kapandıktan sonra kimin benden şüphelenmek aklına gelir? Aylardan, yıllardan beri beni göz hapsine tutan şu yırtıcı Javer bile hatasını anladı. Onun da beni rahat bırakacağından eminim. O gerçek Jan Valjan'ı yakaladı ya... Kaderin bu cilvesine neden karışacağım? Kim bilir belki de Tanrı bunu böyle olmasını istedi? Onun yaptıklarını bozmak ne haddime? Buna hiç karışmayacağım bana ne? Fakat neden sanki mutlu değilim. Benim bu dar dünyada bir görevim var. İyilik etmek yoksullara el uzatmak bir fazilet ve iyilik örneği olmak. Aslında bir kiliseye gidip papaza günâh çıkartıp ona danışsam çok iyi ederdim. O bana doğru yolu gösterirdi. Neden sanki bunu yapmaya korkuyorum? Oysa rahibin bana bu işlere burnumu sokmamamı tavsiye edeceğinden eminim. Evet işleri oluruna bırakalım.

Birden yerinden kalktı, artık karar vermişti yine de bundan ferahlayamadı.

Tam tersine vicdanında bir mücadele başlamıştı. Vicdan azabı denilen korkunç duygunun pençesine düşmüştü. Sonra birden bütün bunlarla boş yere kendisini aldatmak istediğini anladı. Susturmak istediği sesi kalbinin sesini bir türlü bastıramıyordu.

Sekiz yıldan bu yana zavallı adam ilk olarak yeniden bir günâh işlemek üzere bulunduğunu anladı. Birden dehşete düştü. Kendi kendisine sorular sormakta devam etti. Evet hayatının hedefine varmıştı? Fakat bu hedef yalnızca adını gizlemek miydi? Polisi mi aldatacaktı? Haydi insanları aldatsa bile Tanrı'yı aldatabilir miydi? Oysa bedenini değil ruhunu kurtarması gerekiyordu. Namuslu ve dürüst olmak. Doğru bir adam olmak Piskopos ondan bunu istemişti ona şöyle demişti:

— Geçmişine kapıyı kapat.

Ancak susmakla Jan Valjan bu kapıyı kapatmıyor, tam tersine ardına kadar açmış oluyordu.

Bu kez hırsızlıktan büyük bir suç işliyor, kendi yerine bir suçsuzu ölüme ya da ölümden bile beter olan prangaya yolluyordu. Bir adamın ruhunu öldürüyor bu nedenle katil oluyordu. Oysa eski adına dönerek, Jan Valjan olarak bir masumu kurtarmak ve çıktığı cehennemlerin kapısını ilelebet kapatmak olurdu.

Aslında cehenneme düşmekle iyice kurtulmuş olacaktı. Evet bunu yapmalıydı. Bunu yapmadığı takdirde hiçbir şey kazanmamış sayılırdı. Sekiz yıllık gayretlerinin hepsi boşa giderdi. Şu anda Jan Valjan karşısında piskoposu görüyordu sanki.

Ölmüş olan Monsenyör Bienvenü ona sitem dolu gözlerle bakıyor, pranga mahkûmu Jan Valjan'ın saygıya lâyık bir adam olacağını kendisine fısıldıyordu. Evet belki insanlar onun maskesini görüyorlardı, ama Piskopos onun gerçek yüzünü biliyordu. Evet Aras'a gidecek, sahte Jan Valjan'ı kurtarmak için kendisini ele verecekti. Bu şimdiye kadar yapmış olduğu fedakârlıkların en büyüğü idi, fakat bunu yapması gerekiyordu. Bu aşılacak son adımdı. Acı kader, ancak insanların gözünden düşerek Tanrının katında yükselebilecekti.

— Oldu, diye mırıldandı. "Vazifemizi yapalım, şu zavallıyı kurtaralım."

Farkında olmadan yüksek sesle konuşmuştu: Hesaplarını düzene koydu, yoksul tüccarların borçlarının yazılı olduğu, bazı evrakları ateşe attı. Bir mektup yazdı üzerine şu adresi karaladı:

"Mösyö Dafitte Benker. Artuva caddesi — Paris —"

Onun bu işleri yaptığını görenler, içinde kopan fırtınalardan şüphe bile etmezlerdi.

Rahatlamış göründü, sonra kafasında bir şimşek çaktı. Birden Fantin'i hatırlamıştı. Çevresindekilerin aniden değiştiğini gördü "Fakat şimdiye kadar yalnızca kendimi düşünmüştüm" diye söylendi, gidip teslim olup olmamak, yalnızca benim şahsımı ilgilendiren bir tutumdu, oysa şu anda, bunun bir bencillik olduğunu anlıyorum. Biraz da başkalarını düşünsem? Ben gidip, adımın Jan Valjan olduğunu söyledim. Ne olacak? O mahkûm serbest bırakılacak, yerine beni kodese tıkacaklar. Sonra? Burası bir endüstri kenti oldu, burada fabrikalar kurdum. Benim yaşattığım yüzlerce, binlerce aile var. Her tüten ocakta, kendi payım olduğunu düşünerek huzur duyuyordum. Ben buradan gidince kurmuş olduğum bu düzen bozulacak. Her şey yıkılacak. Hele şu zavallı kadın, yıllardan bu yana, en büyük acıları çekmiş olan şu biçare ana, ne olur? Hani gidip kızını getirecektim? Yaptığım kötülüğe karşılık bu kadına, birşeyler vermeliyim? Benim gitmemle kadın ölür, çocuk da mahvolur, evet adımı bildirdiğimde bunların böyle olacağını görür gibi oluyorum.

Bir an durdu, yine kararsızdı, sonra yeniden kendi vicdanıyla konuşmasına devam etti:

— Birşey yapmadığım takdirde, şu zavallı ihtiyar köylü prangaya mahkûm edilecek fakat ne yapalım, o da hırsızlık etmişti. Ben burada kalır işime devam ederim. On yıl sonra, kazanacağım on milyonu, yoksullara dağıtarak ülkeyi daha da kalkındırmış olacağım. Yoksulluk ortadan kalkacak kasaba zengin olacak. Fantin namuslu bir hayata kavuşarak, kızını büyütecek. Sefaletle, sefahat, fuhuş, hırsızlık, cinayetler, hepsi zamanla yok olacak. Yok yok galiba ben az önce çıldırmıştım. Bencillik edecek, kendi huzurum için, yüzlerce yuvanın yıkılmasına sebep olacaktım. Bir hırsızın özgürlüğü için, bütün bir kentin yıkılmasını, bir zavallı ananın mutsuz ölmesini, küçük masum bir kızın sokaklara düşmesini göze alamam. Olur şey değil, az kalsın büyük bir hata işleyecek, bir ananın evlâdına kavuşmasını, bir yavrunun anasını tanımaya engel olacaktım. Oysa kim bilir, şu serseri elma hırsızının daha bunca ne gibi, suçları vardır?

Yerinden kalkarak odasında aşağı yukarı yürümesine, devam etti. Bu kez rahatlamış görünüyordu. İnsanoğlu, en değerli elmasları toprağın, karanlıklarından söker alır. Birden o da böyle bir elması bir gerçek elmasını, elinde tuttuğuna inandı.

— Evet, diye düşündü. Oldu, haklıyım. Artık kararımdan vazgeçmeyeceğim. Madlen oldum, bu adı inkâr etmeyeceğim. Jan Valjan diye yakalananın canı cehenneme. Ben o herifi tanımam bile, ondan bana ne? Bu uğursuz ad kimin başına düşerse onu yıkıyor.

Gözü şömüne üzerindeki aynaya ilişti:

— Oh, oh, diye mırıldandı. İyi ki acele etmemiştim, artık doğru yolu seçtiğimden eminim.

Birkaç adım daha attı, sonra birden durakladı.

— Haydi artık duraksama yok, kararım kesin. Fakat ne yazık ki, beni şu lânetli Jan Valjan'a bağlayan anılar var. Hatta bu odada bile beni suçlayan anılar bulunmakta, bütün bunları yok etmeliyim.

Cebinden kesesini çıkarıp içinden küçük bir anahtar aldı. Duvardaki bir dolabı açtı, dolabın içinde gizli bir çekmecedan bazı yırtık pırtık giysileri çıkardı, mavi bez bir pantolon, san bir gömlek, budaklı bir sopa, eski bir heybe.

Gümüş şamdanları muhafaza ettiği gibi bunları da saklamıştı. Ne var ki piskoposun hediye ettiği şamdanlar, şömüne üzerinde bulunduğu halde, bu paçavraları iyi gizliyordu.

Kilitli olmasına rağmen, kapının açılmasından korkar gibi, yan yan baktı.

Sonra yıllardan bu yana, koruduğu bu giysilerini ani bir hareketle ateşe attı.

Birkaç saniye içinde ocaktan yükselen alevler odayı aydınlattı. Her şey gürültüyle yanıyordu. Soba yanarken, odanın ortasına kadar kıvılcımlar saçtı.

Heybe yanarken, birden açılmış ve küllerde bir yuvarlak madenî para ışıldamıştı. Bu herhalde küçük Jerve'den çalmış olduğu iki franklık gümüş para olacaktı.

Oysa adam, ateşe bakmıyor, odada bir aşağı bir yukarı gezinmesine devam ediyordu. Birden bakışları alevlerde ışıldayan gümüş şamdanlara takıldı "Eyvah," diye haykırdı. "Jan Valjan daha henüz burada, bunu da yok etmeli."

Gümüş şamdanları aldı.

Gümüşleri eritecek, onlardan bir külçe yapacak kadar ateş vardı ocaktı. Ateşleri gümüş şamdanlarla karıştırdı. Bir dakika sonra, onları da alevlerin içine atmıştı.

Birden "Bir ses duyar gibi oldu:

— Jan Valjan... Jan Valjan...

Saçları dimdik oldu, korkunç birşey duyan birisine benzedi, ses haykırmasına devam ediyordu:

— Evet evet yaptıklarını tamamla, şu şamdanları da erit bu anıyı da yok et. Piskoposu unut, her şeyi unut, bırak şu Şampamatyö senin yerine ceza giysin. Ne de olsa, herif ihtiyarın biri, kendisinden ne istediklerini' bile anlamayacak kadar sersem. Lânetli adının, mahvettiği bir masum daha, o senin yerine zindanlarda çürüsün. Sen namuslu adam rolüne devam et. Vali Bey olarak kal, saygıdeğer ve sevilen Vali. Kentini kalkındır, yoksulları doyur, yetimleri yetiştir, mutlu olarak yaşamına devam et. Sen burada keyif çatarken bir başkası senin yerine kırmızı kazak sırtında kürek sallasın. Evet oldu bile, ah sefil...

Alnından terler akıyordu, şamdanlara çılgın gözlerle baktı. Oysa ses devam ediyordu:

— Jan Valjan çevrende seni takdis eden pek çok sesler yükselecek. Ne var ki kimsenin asla duyamayacağı bir ses, karanlıkta seni daima rahatsız edecek.

Ancak şunu da unutma ki, bu hayatın sonu geldiğinde, Tanrı'nın huzuruna çıktığında beraberinde ancak seni lanetleyecek o sesi götüreceksin.

Birden bu son sözleri öylesine belirli olarak duydu ki, bir başkasının odada konuştuğunu sanarak, etrafına bakındı. Dehşetle sordu:

— Kim var burada?

Daha sonra bir budalanın kahkahasına benzeyen, bir gülüşle:

— Ne kadar sersemim, dedi. Kim olacak benden başka... Oysa bir başkası daha vardı. Ancak bu başkasını insanoğlunun gözleri göremezdi.

Şamdanları şöminenin üzerine koydu. Daha sonra altındaki odada uyuyan adamı uyandıran yürüyüşüne başladı.

Bu yürüyüş onu hem ferahlatıyor, hem de âdeta sarhoş ediyordu. Sanki hareket ederek, bir karara varacağını sanıyordu, sanki kendi kendisinden kaçmak istiyordu.

Birden almış olduğu, her iki zıt karardan vazgeçmiş göründü. İkisi de kendisine korkunç görünüyordu. Hay Allah, tam nefes alacağı bir sırada, şu Şampatyö'nün yakalanması, onun Jan Valjan olarak tanınması, kaderin çok zalim bir oyunuydu.

Bir an geleceğini düşündü. Teslim olmak. Ulu Tanrı teslim olmak... Nelerden vazgeçmek zorunda kalacağını büyük bir üzüntüyle düşündü. Bu iyi, bu temiz yaşamına veda edecek, saygıya, fazilete sırt çevirecekti.

Bir daha özgür olamayacaktı, tarlalarda yürüyüşe çıkamayacak, mayıs ayında kuşların ötüşlerini duymayacaktı, küçük çocuklara sadaka veremeyecek, üzerine dikilen minnet dolu bakışları göremeyecekti. Yaptırılmış olduğu bu evi, bu odayı bırakacaktı. Oysa şu saatte, bu küçük odası gözüne ne kadar güzel görünmüştü. Kitaplarını da bırakmak zorunda kalacaktı, şu masa üzerinde bir daha yazamayacaktı. Bunun yerine ayağı zincirli kamçı altında yakıcı güneşlerde, yük taşıyacak, kazma kürek sallayacaktı. Ne yapmalıydı, ne yapmalıydı?

Sabahın üçü... Bitişik kilisenin saati de çalmıştı. Tam beş saatten beri bir aşağı, bir yukarı yürüyordu ki, birden iskemlesinin üzerine yığıldı. Uyudu ve bir rüya gördü.

Herhalde görmüş olduğu bu rüyanın kararında rolü olacaktı ki, uyandığında, her yanı buz kesilmişti. Açık penceresinden giren sabah ayazı onun kolunu bacağını uyuşturmuştu. Ateş de sönmüştü. Zavallı adam kalktı, gökyüzü henüz karanlıktı, göklerde yine yıldız görünüyordu. Mumu sönmek üzereydi.

Birden evinin avlusunda bir gürültü duydu, aşağı bakınca karanlıkta ışıldayan iki fener etrafı aydınlattı. Henüz rüyasının etkisinde olduğundan şöyle düşündü:

— Allah Allah, demek yıldızlar da gökten yere indiler.

Birden uyku sersemliği dağıldı. Bir zincir şıkırtısı aklını başına getirmişti. Yıldız sandığı bu ışıkların, bir arabanın fenerleri olduğunu anladı. Fenerlerin aydınlığında, bunun iki tekerlekli hafif bir araba olduğunu seçti. Kendi kendisine düşündü:

"Bu arabanın sabahın köründe, kapımda ne işi var?"

Tam o anda, kapısını tıkırdattılar.

Birden tepeden tırnağa ürpererek, korkunç bir sesle sordu:

— Kim var orada? Birisi cevap verdi:

— Vali Bey sabahın beşi oldu.

— Bundan bana ne?

— Vali Bey araba geldi.

— Ne arabası?

— Vali Bey araba ısmarladıklarını unuttular mı?

— Hayır, cevabını verdi.

— Arabacı sizi almaya geldiğini söyledi.

— Hangi arabacı?

— Atları kiralayan Mösyö Skofler'in yolladığı arabacı.

Birden zihninde bir şimşek çakmıştı, yüzü karmakarışık oldu. İhtiyar hizmetçisi o anda onu görse korkardı.

Uzun bir sessizlik oldu. Adam önüne bakıyor, ihtiyar kadın kapının arkasında bekliyordu. Nihayet kadın yeniden sordu:

— Vali Bey, arabacı cevap bekler?

— Geliyorum, beklesin hemen iniyorum.

II

Araş posta arabaları imparatorluk devrinden kalma modası geçmiş, aşınmış arabalardı. O gece Montröy sür Mer istikametine gelen bir posta arabası, bir kavşakta iki tekerlekli bir araba ile çarpışmıştı. Bu küçük arabada, paltosuna sarılmış orta yaşlı bir erkek vardı. Araba bir hayli hırpalanmış, posta arabasının sürücüsü yolcuya durmasını öğütledi, ancak yabancı adam onu dinlemeden yoluna devam etti.

Böyle acele yoluna devam etmek isteyen bu yolcu acınacak bir adamdı. Nereye gidiyordu, bilemezdi? Neden acele ediyordu? Onu da bilmiyordu. Herhalde Aras'a gidiyordu, belki de başka yere gidiyordu.

Bir uçuşuma saplanır gibi dalmıştı bu karanlık geceye. Kendisini iten bir şeyin, varlığından haberli idi.

Aslında daha henüz hiçbir karar almamıştı.

Neden gidiyordu Aras'a?

Sonuç ne olursa olsun, duruşmada bulunmak, kendi yerine mahkûm edilecek adamı görmek istemişti. Evet belki o sefil hırsızı gördükten sonra onun yerini almadığını anlayarak daha da rahatlayabilirdi.

Kaderine hakim olduğunu bilmek kendisini güçlendiren bir düşünceydi. Aras'a gitmese de olurdu. Yine de gidiyordu.

Bu arada atını kamçılıyor, arabasını daha hızlı sürmeye çalışıyordu. Gün doğarken açık kırlarda olduğunu gördü. Montrey sür Mer kentini bir hayli ardında bırakmıştı. Bir kış sabahının şafağın hayret dolu gözlerle baktı. Sabahleyin de geceleyin olduğu gibi hayaletler dolaşır, ancak yolcu bunları görmüyordu.

Yol kıyısında tek tük çiftliklerin önlerinden geçerken kendi kendine o evlerde uyuyan saf ve mutlu insanların olduklarını tekrarlıyordu.

Atın nal sesleri, koşumun çingirakları yollarda tekerlek gürültüsü tatlı ve tek düze bir ses çıkartmaktaydı.

Hesdin köyüne geldiğinde iyice gün doğmuştu. Bir han önünde durarak atına nefes aldırdı ve ona azıcık arpa yedirdi.

At iyi bir cinsti. Görünüşü pek güzel olmamakla beraber en dayanıklı beygir soyundandı. İki saatte bir hayli yol almış olmasına rağmen, terlememişti bile.

Yolcu arabasından inmişti. Atına arpa getirmiş olan seyis birden sordu:

— Uzağa mı gidiyorsunuz? Yolcu dalgın dalgın cevap verdi:

— Neden sordunuz? Seyis yine sordu:

— Uzaklardan mı geldiniz?

— Bir hayli uzaktan, aşağı yukarı beş fersah yaptım. Fakat neden bana soruyorsunuz bunları?

Seyis tekerleğe eğildi ve kendi kendine konuşur gibi söylendi.

— Belki bu tekerlek beş fersah yapmış olabilir, ancak ne var ki bundan sonra beş dakika bile götürmez sizi.

Yolcu arabasından aşağı atladı:

— Ne dediniz dostum?

— Bana kalırsa bir hendeğe devrilmeden beş fersahlık yoldan gelmeniz bir mucize. Baksanıza?

Tekerlek iyice çatlamıştı. Posta arabasıyla çarpışmak, onu hemen hemen ikiye bölmüştü, ancak bir iki santimlik bir yerde tutuyordu.

Adam sordu:

— Dostum buralarda bir araba tamircisi bulunur mu?

— Elbette.

— Nerede?

— İki adımlık mesafede, bakın.

Gerçekten araba tamircisi Burgayar usta kapısının eşiğinde bekliyordu. Geldi tekerleği muayene etti. Yolcu sordu:

- Bana şu tekerleği hemen onarır mısınız?
- Olur beyim.
- Ne zaman yola çıkabilirim?
- Yarın, efendim.
- Ne... Yarın mı?
- Bu tekerleğin üzerinde bir günlük iş var. Yoksa efendinin acelesi mi var.
- Evet, en çok bir saat sonra, yeniden yola çıkmalıyım.
- İmkânı yok efendim.
- İsteddiğiniz kadar bol para veririm.
- Olamaz.
- Hiç değilse iki saate kadar hazır olsun.
- Bugüne yetiştiremem, tekerleği onarmak yeni baştan yapmak gibidir. Yarın sabah yola çıkabilirsiniz.
- İşim yarını beklemez, onaracağınız yere, bir yenisini taksanız olmaz mı?
- Hazır tekerleğim yok, hem iki tekerlek birden yapmam gerekir ki, bu da bütün günümü alır.
- Kasabada sizden başka araba tamircisi yok mu?
- Hayır efendim.

Seyis ve araba tamircisi bir ağızdan cevap vermişlerdi. Birden yolcu, derin bir sevince kapıldı. Bu erteleme Tanrının bir lûtfu idi. Kendisi bir masumu kurtarmak için elinden geleni yaptığı halde talih buna izin vermiyordu. Kadere karşı gelinmezdi. Javer'le görüştüğü günden bu yana, ilk olarak rahat bir nefes aldı. Kalbini çevreleyen demir çember sanki gevşemişti. Tanrı kendisini koruyordu.

Tam geri dönmeye hazırlanıyordu ki, karşısına ihtiyar bir kadınla bir çocuk çıktı.

— Beyzadem, dedi kocakarı. Çocuktan duyduğuma göre, bir araba istemişsin? Benim bir arabam var.

İhtiyar kadının hasır örtülü kaba saba bir arabası vardı. Seyis ve araba tamircisi, temiz müşteriyi elden kaçırmamak için araya girdiler:

— Bu araba, sizi iki adım ileride bırakır inan olsun. Öylesine eski ki, yolda dağılır.

Evet adamlar haklıydılar, ne var ki bu korkunç araç, tekerlekleri olan ve kendisini Aras'a ulaştırabilecek bir araba idi. Yolcu kendi beyaz atını yeni kiraladığı arabaya koşturdu, ötekisini araba tamircisine bıraktı, dönüşte uğrayıp alacağım bildirdi, daha sonra yeniden yola koyuldu.

Henüz birkaç adım ilerlemişti ki, bir sesin kendisine seslendiğini duyarak umuda benzeyen bir sevinçle yuları kıstı.

İhtiyar kadının oğlu, soluk soluğa:

— Mösyö, diyordu. Bu arabayı size ben buldum!

— Eee, ne olmuş?

— Bahşişimi vermediniz.

Herkese bol keseden dağıtan M. Madlen Baba çocuğun bu isteğini pek yersiz, hatta korkunç buldu.

— Seni gidi haylaz oğlan, sana metelik koklatmam, dedi.

Hesdin'de çok vakit yitirmişti arabayı acele sürmek istedi. Fakat şubat ayında olduklarından yollar kaygandı, hem de bu araba önceki iki tekerlekli araba kadar hafif değildi, zor ilerliyordu.

Hesdin'den Sent-Pol'a tam dört saatte vardı. Kasaba yolu üzerindeki ilk hana girdi, hanın önünde indi, atına yem yedirirken kendisi başında durdu. Bu arada hancının eşi kendisine yemek isteyip istemediğini soruyordu.

— Elbette, dedi. Hatta çok aç sayılırım.

Güleç yüzlü genç kadının peşinden basık tavanlı çiçeklerle süslenmiş yemek salonuna girdi:

— Yalnız servis çabuk olsun, acelem var, dedi.

Şişman bir Felemenk kızı, sofrayı kurdu. Kızın sevimli yüzü insanın içini açıyordu. Yolcu düşündü "Herhalde açlıktan bozulmuştu asabım."

Yemeği getirdiklerinde, ekmeğe sarıldı, bir lokma ısırıktan sonra masa üzerine bıraktı. Bitişik masada yemek yiyen bir arabacıya sordu:

— Neden ekmekleri bu kadar acı?

Müşteri Alman olduğundan, onun sözlerini anlamamıştı, cevap veremedi.

Önündekilere el sürmeden ahıra atının yanına döndü. Bir saat sonra Sent-Pol'da ayrılmış, Aras'a beş fersahlık mesafede olan Tink kasabasının yolunda ilerliyordu.

Bu yol esnasında neler düşünmedi? Sabahleyin yaptığı gibi, gözlerinin önünde bir şerit gibi çözülen peyzaja, ağaçlara, samanla örtülü damlara, sürülmüş tarlalara ve her dönemeçte değişen görüntüye bakıyordu. Seyahat etmek, her an doğup ölmek gibidir. Belki de yolcu bu değişen ufuklarla insan hayatı arasında bir yakınlaşma yapıyordu. Hayatta daima bir çok şey bizden kaçmaktadır. Gölgeler aydınlığı kovalar. İnsan bakar, koşar durmak ister, el uzatır fakat geçenleri yakalayamaz. Her olay bir yol kavşağı gibidir. Birden insan kendisini yaşlanmış bulur, her yer kararmıştır. Bizi sürükleyen hayatımızın, kara atı, birden durur ve peçeli ve bilinmeyen birinin atı gölgelerde süzülerek uzaklaştığını dehşetle görürüz.

Gün batımı yaklaşmıştı, okuldan çıkan çocuklar yabancı yolcunun kasabaya girdiğini gördüler. Adam henüz sınırın dışına çıkmıştı ki yolda çalışan bir işçi başını kaldırarak:

— Atınız pek yorgun görünüyor, dedi. Yoksa Aras'a mı gidiyorsunuz?

— Evet.

— Bu tempoda giderseniz geceleyin yolda kalırsınız. Yolcu atını durdurarak sordu:

— Araş buraya kaç fersah çeker?

— En azından yedi.

— Fakat nasıl olur? Yol haritası beş fersah gösteriyordu.

— Evet, ancak ana yol onarılıyor, bundan böyle, bir çeyrek sonra soldaki Karensy yoluna sapıp, ırmak boyunu izleyeceksiniz, yol da uzayacak.

— Fakat ben buraların yabancısıyım yolumu kaybederim.

— Bakın beyzadem; dedi işçi. Haddim olmayarak size bir akıl vereyim. Atınız yorgun, gelin Tink'e dönüp, geceyi handa geçirin yarın erken yola koyulursunuz.

— Olmaz, bu gece Aras'a varmalıyım.

— Öyleyse yine hana dönün ve başka bir at alın, seyis size kestirme yolları gösterir.

Adam işçinin öğütlerini tuttu. Yarım saat sonra, yanında atın seyisi aynı yoldan son sürat geçtiler. Artık kaybedecek vakti olmadığını anlamıştı. Gece iyice bastırmıştı, yol gittikçe bozuluyordu, hendeklere bata çıka ilerliyordu.

Yolcu, seyise:

— Hızlı sür, bahşişini iki katına çıkartırım, dedi.

Tam o arada bir çıtırdı duyuldu, arabanın falakası kırılmıştı. Seyis:

— Beyim bu durumda yola devam etmek tehlikeli olur. Tink'e dönüp konaklayalım, yarın sabah gün doğmadan yola çıkarız.

Yolcu sordu:

— Bıçağın ve azıcık ipin var mı?

— Evet efendim.

Yolcu ağaçların birinden bir dal kesip bir falaka yaptı.

Yine yirmi dakika boşa gitmişti fakat arabayı uçarcasına sürdüler. Adam, soğuktan donuyordu, sekiz yıl önce Diny ovalarından kaçmasını hatırladı, sanki dün gibi geldi kendisine. Uzak kiliselerden birinden saat çaldı, seyise sordu:

— Saat kaç.

— Yedi efendim, iki fersah kaldı, sekizde Aras'da oluruz. Gece daha da bastırmıştı.

Saat sekizi az geçe arabaları kente giriyordu. Altı saatlik yolu tam on dört saatte almıştı. Madlen Baba birden sevince kapıldı, herhalde 'duruşma sona ermiş, buralara kadar boş yere gelmişti. Ertesi sabah geldiği yere dönerdi. Fakat bilmediği bir sesin çağrısına uyar gibi kentin karanlık sokaklarında yürümeye koyuldu. Bir ara, kasabalılardan bir ihtiyara rastladı, ona sordu:

— Adalet sarayı nerede? Adamcağız:

— Buralı olmadığınız anlaşılıyor beyim, dedi. Ben de o tarafa gidiyorum.

Ancak Polis Müdürlüğüne gideceksiniz. Adalet Sarayı onarılıyor duruşmalar Polis Müdürlüğü'nün bulunduğu binada yapılmakta.

— Ağır ceza davalarına da, orada mı bakılır?

— Elbette beyim. Yalnızca duruşma için gecikmiş olmanızdan korkarım. Genellikle oturumlar en geç saat altıda sona erer.

Konuşarak büyük meydana gelmişlerdi, kasabalı eliyle ışıklanmış pencereleri göstererek sevinçle haykırdı:

— Valla beyim, şansınız varmış, dedi. Baksanıza bu kez uzun sürmüş. Bakın şu aydınlık camlara, ağır ceza duruşmalarının görüldüğü salonda iş uzamış gece oturumu yapıyor olmalılar. Tanık olarak mı geldiniz?

— Hayır yalnızca dava vekillerinden biriyle, konuşacaklarım vardı.

Rehberi:

— Oldu, dedi. Bakın efendim işte kapı, merdivenlerden çıkın karşınıza çıkacak büyük salon.

Yolcu içeri daldı merdivenleri tırmandı, koridorda bir avukatla karşılaştı, sordu:

— Mösyö duruşma ne merkezde?

— Bitti, dedi avukat.

— Ne bitti mi?

Öylesine yeisle haykırmıştı ki, avukat şaşırdı, sordu:

— Bağışlayın beyim yoksa sanık akrabalarınızdan mıydı?

— Yoo hayır, burada tanıdığım yok benim. Hüküm giydi mi?

— Evet suçlu küreğe mahkûm edildi. Adam kısık bir sesle sordu:

— Demek biçarenin kimliği ispat edildi? Avukat iyice afallamıştı:

— Neler söylersiniz dostum, dedi. İspatlanacak kimliği de nereden çıkardınız, suç bal gibi meydana, iş çok basitti. Esasen canavar karı çocuğunu boğduğunu itiraf etti. Onu ölünceye dek mahkûm ettiler.

— Ya demek suçlu bir kadındı?

— Elbette. Limozen adında günahkâr bir kız evlilik dışı çocuğunu kendi eliyle öldüren bir sefil. Siz neler anlatmak istersiniz?

— Hiçbir şey bilmiyorum, ama duruşma bittiğine göre, salon neden aydınlık?

— Bu da iki saat önce başlayan başka bir duruşma. Korkunç suratlı bir herifin, eski bir pranga mahkûmunun davası. Herif budala rolü oynuyor boş yere, o adam olmadığına da ısrarla direniyor, oysa onu bir görmek, ne mal olduğunu anlamaya yeter. Onun da az sonra prangaya yollanacağına kalıbımı basarım.

— Mösyö, salona girmek mümkün mü?

— Sanmam içerisi tıklım tıklım, fakat oturuma azıcık ara verildi bir deneyin.

Avukat yanından ayrıldı. Birkaç dakika içinde o bir yığın heyecan tatmıştı. Adamın lafları buzdan iğneler ve ateşten korlar gibi kalbini deliyordu. Henüz her şeyin bitmediğini öğrenince rahat bir nefes aldı. Fakat bu ferahlamanın, neden ileri geldiğini şu anda, kendisi de bilmiyordu. Seviniyor mu, yoksa üzülüyor muydu?

Koridorda konuşanlara rastladı, söylenenleri dinledi, sanık elma çalmakla suçlanıyordu, ancak daha bunu bile ispat edememişlerdi. Aslında bir zamanlar onun Tulon cezaevinde ağır kürek mahkûmlarının arasından yatmış olması başını belâya sokuyordu. Soruşturma bitmiş, tanıklar dinlenmişti. Mahkûmların üçü de Breve, Şenildiyö ve Koşpay, sanığın yıllar önceki hücre arkadaşlarından Jan Valjan olduğunu bir kez daha ısrarla bildirmişlerdi. Adamın tutuklanması işten bile değildi. Savcı kurbanlarına nefes aldırılmayacak kadar güçlü bir kanun adamı idi.

Duruşma salonunun kapısında bekleyen mübaşire sordu:

— Kapı ne zaman açılır?

— Açılmayacak.

— Nasıl olur, oturum yeniden başladığında açmayacak mısınız?

— Hayır.

— Ama neden?

— Neden olacak? Salon tepeleme dolu da ondan. Oturacak yer kalmadı ancak mahkeme üyelerinin arkalarındaki koltuklar boş, bunlar da en yüksek rütbeli memurlar içindir.

Yolcu yine merdivenlerden ters yüzü indi, başı önünde sanki çok önemli bir karar verir gibi, yavaş yürüyordu. Yirmi dört saatten bu yana ruhunu kasıp kavuran mücadele henüz sona ermemiştir. Birden tırbazana dayanarak, kollarını göğsünde kavuşturdu. Sonra ceketinin cebinden kâğıt, kalem çıkardı:

"Montrey sür Mer, Valisi M. Madlen," kelimelerini çizdi ve basamakları dörder dörder çıkararak pusulayı mübaşire verdi:

— Bunu mahkeme reisine götürün, dedi.

Bir süre olduğu yerde kaldı, derin bir düşünceye dalmıştı. Birden saygılı bir ses, kulağına:

— Beyefendi lütfen benimle gelmek zahmetine katlanır mısınız? diyordu. Bu az önce kendisine yüz vermeyen, sırt çeviren mübaşirdi, herif yerlere kadar eğilerek ona bir kâğıt uzattı.

Kâğıdı aldı şu kelimeleri okudu:

— Ağır Ceza Reisi M. Madlen'e saygılarını sunar."

Kâğıdı elinde buruşturdu ve mübaşirin peşinden yürüdü. Adam meşe lambrilerle kaplı ufak bir çalışma odasına almıştı onu. Ayrılmadan önce:

— Beyefendi, dedi. Sizi Danıştay odasına getirdim, şu tokmağı çevirdiğinizde, Reis beyin koltuğunun ardında, duruşma salonunun arkasında olursunuz.

Mübaşir onu yalnız bıraktı, korkunç an gelip çatmıştı. Ne var ki kaderinin son perdesinin oynayacağı şu dört duvar arasında o dağılmış düşüncelerini toplayamayacak kadar dalgın ve perişandı.

Yirmi dört saatten bu yana ağzına bir lokma koymamıştı. Araba sarsıntıları, uykusuzluk onu harap etmişti. Fakat şu anda hiçbir şey duymuyordu ne açlığını, ne de yorgunluğunu.

Siyah bir çerçeve içinde duvara asılı Paris Valisi Jan Nikola Paş'ın ihtilâlin II inci yılı 9 Haziran tarihini taşıyan bir bildirisini belki defalarca okudu. Vali bu belgede tutukladığı Bakan ve yüksek görevli memurların listesini yollamıştı.

Yine görmeyen gözlerini kapının bakır tokmağına dikti. Önce durgun durgun bakan bu gözler birden çılgın bir ifadeye büründü. Saçlarından fıskıran ter alınından süzülürdü.

Daha sonra birden yepyeni bir karara varmış gibi kapıyı açarak dışarı fırladı. Gelmiş olduğu koridordan ters yüzü döndü ve sanki kendisini kovalıyorlarmış gibi koşmaya başladı. Nefesi kesilmişti, durdu taş duvara yaslandı, dışarıya kulak verdi. Çevresini hep aynı gölgeler ve aynı sessizlik sarıyordu. Bu karanlıkta durdu ve düşündü. Bütün gece ve bütün bir gün düşünmüş olduğu gibi, düşündü.

Bir çeyrek saat daha böyle geçti, sonra geri döndü. Sanki çok ağır bir yük taşır gibi, iki büklüm yürüyordu. Danıştay odasına tekrar girdi.

İlk gözüne çarpan şey, duruşma salonuna açılan kapının bakır yuvarlak tokmağı oldu. Bir kaplanın karşısında ürken bir koyun gibi ürkek bakışlarını bu tokmağa dikti. Arada birkaç adım atıyor kapıya yaklaşıyordu. Sonra kendisinin de nasıl olduğunu anlamadan birden çevirdi tokmağı. Kapı açıldı.

Duruşma salonundaydı artık.

Bir köşede cübbeleri aşınmış bezgin bezgin esneyen yargıçlar tırnaklarını kemiriyorlardı. Seyircilerin çoğunluğu paçavralar giymiş bir kalabalıktı. Avukatlar, dürüst ve haşin yüzlü askerler, duruşmayı izlemekteydiler.

Onun salona girmesi kimsenin dikkatin çekmemişti. Mumların aydınlattığı tahta bir sıranın üzerinde iki jandarma erinin ortasında, bir adam oturuyordu.

Bu, işte o adamdı.

Onu aramadan gördü, sanki o yüzü önceden tanır gibi gözlerini ona dikti.

Sanki kendisini görüyordu. Evet bu adamın ifadesi yıllar önce onun yüzünü saran ifadeydi. Kalbinde kin ve nefret, sekiz yıl önce Diny'ye girdiğinde o da tıpkı şu karşısındaki sanık gibi korkunç bir görünüşteydi. Evet, tam on dokuz yıl, kürek mahkûmluğu sürdüren bir sabıkalının korkunç düşünceleri böyle tiksindirici bir yüz yaratırdı. Ürpererek düşündü.

"Aman Yâ Rabbim, yine mi buna benzeyeceğim?"

Birden kıpırdandı, yanındakiler sanki kendisine yer vermek ister gibi geri çekildiler. Mahkeme başkanı, gelenin Vali Madlen olduğunu görerak, onu başıyla gülümseyerek selâmladı. Kendisini önceden tanıyan savcı da, saygıyla başını eğdi. Oysa hiçbir şeyin farkında değildi, sanki büyülenmiş gibi bakıyordu çevresine. Yargıçlar, mahkeme yazmanı, jandarmalar, gerçek yargıçlar et ve kemikten yapılmış insanlardı. Geçmişinin korkunç hayaletleriyle, yine karşılaşmıştı, sanki önünde uçsuz bucaksız bir uçurum açılıyordu. Dehşete düşmüştü, gözlerini yumdu ve içinden and içti: "Asla asla geri dönmeyeceğim bu cehenneme."

Kendisini çıldırtan bir rastlantı, kaderinin acı bir cilvesi hayatının dramı oynandığında kendi rolünü bir başkası almıştı. "Jan Valjan" diye çağrılan bir yabancı. Bir perdelik hayatını görüyordu ve bu oyunun aktörü, suçsuz, zavallı bir adamdı.

İskemleye çöker gibi oturdu, yargıçların masasındaki evrakların ardına yüzünü gizledi. Zamanla kendi kendisini toparladı, azıcık sakinleşti.

Jüri heyeti arasında, Montrey sür Mer kentsoylularından işsiz güçsüz Mösyö Barmatabuva bulunuyordu. Bu Fantin'in sırtına kar doldurarak, onu yataklara düşüren haylaz, gençti...

O, gözleriyle Javer'i aradı göremedi. Saniğin avukatı konuşmaktaydı duruşma üç saatten beri sürüp gidiyordu. Bu uzun zamandan beri halk korkunç bir suçlamanın yüküyle ezilen zavallı adamı seyrediyordu. Bu meçhul adam —bu sefil— bu serseri, bulduğu kırık bir dalı götürürken yakalanmıştı. Onu bitişik meyve bahçesinin çitini aşip bu elmaları çalmakla suçluyorlardı. Kimdi bu adam? Ve savcı şöyle haykırmıştı:

"Şu anda karşınızdaki adi bir hırsız, bir serseri değil. Eski bir kürek mahkûmu, yıllardan bu yana aranan, bu korkunç suçlu sekiz yıl önce küçük Jerve adında dağlı bir çocuğa saldırarak, onun yolunu kesmiş ve parasını çalmıştır.

Suçlunun avukatı onu savunmasında gevşek davranıyordu. Saniğin yeniden pranga cezasına çarpılması işten bile değildi.

III

Duruşmanın sonu yaklaşıyordu. Başkan saniğa ayağa kaldırtmış ona geleneksel soruyu soruyordu:

— Savunmanıza ekleyerek bir diyeceğiniz var mı?

Sanık tamamıyla sersemlemişti, elinde yünlü yırtık başlığını buruşturarak, boş gözlerle çevresine bakındı. Başkan sorusunu tekrarladı, sanık bu kez anladığını belirtti. Sanki yeni uyanan birisi gibi seyircilere, jandarmalara, avukatlara ve jüriye baktı. Daha sonra, bakışlarını savcıya dikerek konuştu. İpe sapa gelmeyen, abuk sabuk şeyler söyledi. Sanki uzun zamandan beri kendisini tutarmış gibi kelimeleri bir sel gibi akmaktaydı:

— Diyeceğim şu ki ben Paris'te çalıştım. Araba tamiri yapardım. Hatta Mösyö Balu'nin atölyesinde bile çalıştım. Bu zor iştir doğrusu, açık havada yapılır. Patronlar iyi kalpli olursa hiç değilse başımızdan yağmur, kar yağmasın diye üstü kapalı yanları açık hangarlarda çalıştırır öyle her yanı kapalı atölyede yapılmaz ha, çünkü geniş yer, bol alan lâzım. Kışın insan öylesine donar ki eller buz keser, ısınmak için kollarımızı sallarsınız, olduğumuz yerde tepiniriz. Bu iş insanı çabuk yıpratır, zamanından önce ihtiyaçlar gidersin, inan olsun. Kırk yaşından sonra, bu işte işçi işe yaramaz. Oysa ben elli üç yaşındayım. İşçiler de kötü kalpli oluyor ha! Yaşlanan ustalarına saygı beslemek ne gezer, onu "Moruk, bunak" diye hor görürler. Patronlar beni yaşlı bulduklarından, bana kıt gündelik verirlerdi. Bu arada kızıma da bakıyordum. O tazecik de ırmakta çamaşır yıkardı. İkimiz kazandıklarımızı ekleyerek zar zor geçinirdik. Kışta, kar kıyamette, bütün gün yarı beline dek su içerisinde çamaşır yıkardı. Bir ara "Kızıl Çocuklar" çamaşırhanesine girmişti, orası kapalı yerd, hem de kaynar su musluklardan akarmış. Orada üşümezdi. Bu kez de kaynar su buharı gözlerini bozdu. Akşamın yedisinde girerdi yatağına ne kadar da yorulurdu. Kocasını da döverdi onu. Öldü kızcağımız, dayanamadı bu kadar cefaya. Hiç de mutlu olmadık sayılır. Ne kadar uslu bir kızdı hiç ziyanı yoktu, baloya bile gitmemişti gençliğinde. Hiç unutmam bir karnaval yortusunda geceleyin saat sekizde yatmıştı. Evet inan olsun yalanım yok, bir sorsanız yeter. Ancak neye ve kime soracaksınız ki? Paris bir uçurum gibi yutar oturanları. Kim kime, dum duma? Kim hatırlar Şampamatyö Babayı? Evet bir kez Mösyö Balu'dan sorun beni. Benden ne istersiniz ki, alıp veremediğiniz ne var ki?

Adam susup bekledi. Bütün bu sözleri kısık acı ve hırslı bir sesle sıralamıştı. Saf ve vahşi bir öfkeye kapıldığı anlaşılıyordu. Sustuğunda dinleyiciler kahkahalarla gülmeye başladılar. Sanık da ne olduğunu anlamadan onların gülüşlerine katıldı.

Tam o sırada, sabırlı ve iyi bir insan olan mahkeme başkanı, sesini yükseltti. Jüri heyetine saniğin eski patronu, Bay Balu'nin bulunmadığını hatırlattı. İflâs eden eski arabacı, atölyesini kapatmıştı. Daha sonra saniğa yeniden sordu:

— En ciddi suçlamalarla karşı karşıyasınız iyi düşünün ve bana cevap verin. Önce Piyeron'un meyve bahçesinin çitini kırıp içeri girerek elmaları çaldınız mı? Daha sonra, şunu cevaplandıracaksınız, sekiz yıl önce serbest bırakılan pranga mahkûmu Jan Valjan mısınız?

Sanık iyice anlamamış gibi birkaç kez kafa salladı, ağzını açarak başkana döndü:

— İlkönce, diye söze başladı. Sonra bir elinde başlığı, şaşkın şaşkın tavana bakarak sustu.

Savcı insanın kanını donduran bir sesle:

— Sanık sorgularımıza saçma cevaplar veriyor, en akla gelmez şeyleri söylüyorsunuz, dedi. Heyecanınız sizi ele veriyor, sizin Şampamatyö olmayıp, Jan Valjan olduğunuzu biliyoruz.

Sanık oturmuştu, savcı sözünü bitirince biçare, adam hırsla yerinden kalktı:

— Yağmur yağmış, dere taşmıştı, tarlalarda rastgele yürürken yerde üzeri pıtrak gibi elmalarla dolu, kırık bir dal gördüm. Düşünmeden eğilip aldım, başıma bu kadar belâ açacağını bilsem tövbe elimi bile sürmezdim. Üç aydır kodeste yatıyorum. Durmadan bana aynı soruyu soruyorlar. İyi çocuk olan jandarma bile "Haydi söylesene," diye beni dirsekliyor. Ne söyleyeyim? Benim okumam yazmam yok ki. Ben fakir adamın biriyim. Kimse bunu anlamak istemiyor. "Jan Matiyö" diyor "Jan Valjan" diyorsunuz. Ben o adamları tanımam bile. Kimdir bu adlarını sıraladığınız herifler? Benim gibi yoksul köylüler mi? Ben Hastane Bulvarı'nda oturan Bay Balu'nin atölyesinde çalıştım. Adım da Şampamatyö.

Çocukluğumda beni "Küçük" diye çağırırlardı oysa artık şimdi de "İhtiyar" diyorlar. Evet Overnaya'da bulundum. Faverol'a gittim, bu da mı suç? Şu kılıksız herifler durmadan benim de kendileri gibi kürek mahkûmu olduğumu söyler dururlar. Beni kime benzetirler ki? Anlayamadım inan olsun. Yemin ederim ki, ben asla haram mala el sürmem, hiçbir şey çalmadım, yerdeki elmaları aldım, fırtınadan kırılan daldaki elmaları topladım. Hem de adım Şampamatyö Baba, benden ne alıp vermediğiniz var?

Savcı ayağa kalkmıştı, başkana dönerek:

— Reis beyefendi, sanık kurnazca inkârlar sayesinde kendisini boş yere geri zekâlı yerine koymak ister. Bir kez daha Breve, Koşpay ve Şenildiyö adındaki mahkûmları yüksek huzura çağırmanızı rica edeceğim. Bu arada polis şefi Javer'i de bir daha dinlemek isteriz.

Mahkeme başkanı:

— Savcı bey, polis Javer'in soruşturması sonunda mahkemeyi terk edip Möntréy sür Mer kentine döndüğünü hatırlatmak isterim.

— Haklısınız Reis beyefendi, ancak Mösyö Javer'in yokluğunda, jüri üyelerine onun gitmeden önce söylemiş olduklarını da ben hatırlatmak isterim. Javer, amirlerinin saygısını ve güvenini kazanmış, görevine bağlı dürüst bir memurdur. Tanıklığını şöylece özetledi: "Sanığı görür görmez tanıdım. Bu adamın adı Şampamatyö değildir. Kendisi çok zorlu ve tehlikeli bir haydut olup, adı Jan Valjan'dır.

Hırsızlık suçuyla prangaya mahkûm edilmiş, birkaç kez kaçmak istemiş bu yüzden cezası uzatarak on dokuz yıl yatmıştır. Tahliye edildikten sonra ocak temizleyicisi olan küçük Jerve'nin parasını çaldığı gibi mübarek bir din adamı olan Diny piskoposunun evinde hırsızlık yapmış olduğundan kuşkuluyum.

Tulon'da gardiyan muavinliği yaptığım günlerden tanırım, ben onu.

Bu kesin ifade, halkı ve jüriyi çok etkilemişti. Savcı, Javer burada bulunmadığına göre, öteki üç tanığın yeniden dinlenmelerini önerdi. Başkan'ın mübaşire bir işareti üzerine Tanıklar Odası'nın kapısı açıldı. Mübaşir bir jandarma yardımıyla, Breve adındaki mahkûmu içeri soktu. Başkan şöyle söze başladı:

— Breve, bir kürek mahkûmu olmanız nedeniyle yemin etme hakkından yoksunsunuz.

Breve altmış yaşlarında sinsî suratlı bir mahkûmdur. Başkanın bu sözlerini gözleri yerde, dinledi. Reis devam etti:

— Bu saatte, sizin bu yüksek duygularınıza sesleniyorum. Söyleyecek tek bir yanlış kelime bir adamın hayatına, özgürlüğüne mal olabilir. Bir sözünle, onun kaderini değiştirebileceğinizi unutmayın. Sanık ayağa kalkın, Breve sanığa iyice bakın ve hatıralarınızı iyice toplayın, bu adam sizin eski zindan arkadaşınız Jan Valjan mı? Evet mi, hayır mı?

Breve tanığa baktı, sonra başkana dönerek:

— Evet Reis bey, dedi. Aslında onu ilk tanıyan ben oldum. İddialarımda ısrar ediyorum. Bu adam Jan Valjan'dır. 1796 yılında Tulon cezaevine girdi ve 1815 yılında çıktı. Ben de ondan bir yıl sonra serbest bırakılmıştım. Onu kuşkusuz tanıdım.

— Oturun, dedi Başkan. Sanık siz ayakta bekleyin.

Şenildiyö getirildi. O ömür boyunca ceza yemişti, kırmızı kazağı ve yeşil bonesi bunu açıklıyordu. Tulon cezaevinde, tutukluydu. Buraya tanıklık etmesi için getirilmişti. Aşağı yukarı elli yaşlarında kara kuru ufak yapılı bir adamdı. Gözlerinden sonsuz bir kudret seziliyordu. Başkan az önce Breve'ye söylediklerini ona da tekrarladı. Kendisinden tanığı tanıyıp tanımadığını sordu. Şenildiyö şeytani bir kahkaha ile cevap verdi:

— Tanımaz olur muyum hiç? Beş yıl aynı zincire bağlı yaşadık. Hey neden somurtuyorsun dostum? Bana kafa tutma.

— Yerinize oturun, dedi Başkan.

Öteki mahkûm Koşpay getirildi. O da Pirene dağlarının bir köyünde doğmuştu, aslında dağ ayısını andıran görüntüsü vardı. Başkan ona da aynı soruyu tekrarladı.

Koşpay:

Evet bu herif Jan Valjan'dır, dedi. Buna kalıbımı basarım. Halin çok güçlü olduğundan onu Kriko Jan diye çağırırdık.

Sanık aptallaşmış gibi, bu suçlamaları dinlemişti. Nihayet başkan kendisine:

— Sanık duydunuz, bu suçlamalara karşı vereceğiniz bir cevap var mı? diye sorduğunda adam:

— Valla bundan iyisi, can sağlığı, dedi.

Adamın hapı yuttuğunu anlamak için kâhin olmak gerekmezdi.

Başkan:

— Mübaşir, dedi. Salonunda sessizlik sağlayın, duruşmayı kapatıyorum.

Tam o anda Reis'in yanbaşında bir kıpırdanma oldu. Bir ses duyuldu:

— Breve, Şenildiyö, Koşpay bu yana baksanıza...

Bu sesi duyanlar iliklerine kadar ürperdiler. Bu çok acıklı ve iç paralayıcı bir haykırıştı. Bütün gözler o yana çevrildi. Reis'in hemen arkasında oturanlardan biri kalkmış, mahkeme üyelerini salondan ayıran bölmei itererek salonun ortasına kadar ilerlemişti.

Başkan, savcı ve M. Bamatabuva ve yirmi kişi daha onu tanımışlardı. Hep bir ağızdan:

— Mösyö Madlen. Vali Bey, diye haykırdılar.

Zabıt kâtibinin lâmbası yüzünü iyice aydınlatıyordu. Şapkası elinde, üstü çok derli toplu idi. Redingotu da çenesine kadar özenle iliklenmişti. Yüzü çok solgundu. Azıcık titriyordu. Aras'a geldiğinde gri olan saçları şu bir saat içinde bembeyaz olmuştu. Bütün başlar dikleşti. Birden bir anlık bir kararsızlık oldu. Ses çok acıklı çıkmıştı, oysa karşısındaki adam çok sakindi. Önce kimse bir şey anlayamadı. Kimin haykırmış olduğunu kestiremediler. Bu soğukkanlı adamdan böyle iç sızlatıcı bir feryat kopmuş olmasına, ihtimal veremediler.

Bu kararsızlık ancak birkaç dakika sürdü. Başkan ve Savcı bir kelime bile söylemeden henüz M. Madlen adını verdikleri adam tanıklara yaklaştı.

— Beni tanımadınız mı? diye sordu.

Üçü de ağızlarını açmış, sersem sersem bakıyorlardı ona. Birer baş işaretiyle onu tanımadıklarını bildirdiler. Hatta çok heyecanlanan Koşpay elini başlığına götürerek, askeri bir selâm bile çaktı.

M. Madlen, jüriye döndü:

— Ey saygıdeğer beyler, dedi. Saniği serbest bıraktırın, başkan bey beni tutuklayın. Aradığınız adam o değildir. Aradığınız mahkûm benim. Ben Jan Valjan'ım.

Herkes nefesini tutuyordu. Önce şaşkınlığı daha sonra bir mezar sessizliği izlemişti. Bu salonda bir çeşit dinsel dehşet vardı, bu çok yüce bir olayın karşısında dinleyiciler büyük bir sessizlik içinde kıpırdamaktan bile korkuyorlardı.

Oysa, Başkanın yüzünü bir keder ve acıma dalgası sarmıştı, savcı ile işaretleşmişler ve yanındakilere yavaş sesle bir şeyler mırıldandıktan sonra, halka sormuştu:

— Aranızda bir hekim var mı?

Herkes onun ne demek istediğini anlamıştı. M. Madlen'de, Başkan ile savcının üzgün üzgün bakışmalarından kuşkulandığından, hemen söze başladı:

— Çok teşekkür ederim sayın Başkan, ben deli değilim. Keşke deli olsaydım. Az önce büyük ve düzeltilemeyecek kadar önemli bir hata işlemek üzereydiniz. Şu adamı serbest bırakın, ben büyük bir görevi yerine getirmekteyim. Evet o sefil sabıkalı benim. İçinizde olanları olduğu gibi gören ve bilen bir ben varım. Oysa elimden geleni yapmıştım.

Başka bir ad altında gizlenmiş, zengin olmuş, Vali olmuşum, namuslular arasına katılmak istiyordum, ne yazık ki kısmet değilmiş. Tüm hayatımı burada anlatacak değilim, fakat günün birinde öğrenirsiniz. Evet o saygıdeğer Piskoposun gümüşlerini çaldığım doğru, küçük Jerve'nin yolunu kesip parasını aldığım da doğru. Jan Valjan'ın çok kötü ve tehlikeli bir sefil olduğunu söyleyenler yanılmadılar. Ne var ki, belki de tüm suç onda değildi. Dinleyin beni, Başkan bey, sözlerime kulak verin jüri heyeti benim kadar alçalmış bir adamın sosyeteye verecek öğüdü yoktur belki, fakat beni bu denli düşüren sizler oldunuz. Bir ekmek —aç kalan yeğenlerim için tek bir ekmek— çalmak yüzünden tam on dokuz yıl süründüm zindanlarda. Orada daha da kötü oldum. Hapse girmeden önce akılsız ve sersem köylüydüm. Beni hapisane hayatı değiştirdi, budalalıktan sıyrılıp kötü oldum. Daha sonra haksızlığın ve sertliğin böyle kötüleştirdiği adamı, iyilik kurtardı. Evet bugün aralık Meleklerin arasında yerini almış olan "Monsenyör Bienvenü Myriel'in" anlayışı değiştirdi beni.

-Onun sayesinde dürüst bir adam oldum ve yine onun sayesinde bugün, bir masumu kurtarmak için, burada bulunmaktayım. Evimde ocağın külleri arasında küçük Jerve'den çalmış olduğum kırk metelik madenî parayı bulabilirsiniz Fakat hepiniz baş sallıyor M. Madlen aklını oynattı diyorsunuz. Ah Tanrım, hiç kimse beni tanımayacak mı? Ah keşke Javer burada olsaydı, o beni tanımakta gecikmezdi.

Bu sözleri insanın ta içine işleyen, içten ve hüzün dolu bir tondan söylemişti.

Birden kürek mahkûmlarına döndü:

— Ben hepinizi de pek güzel hatırladım. Breve, baksana sen. Hapiste satranç tahtası gibi kareli bir hırka giyerdin, unuttun mu?

Breve birden şaşkınlıktan yerinden sıçradı ve hayret dolu gözlerini çevirdi.

Madlen sözlerine devam etti:

— Şenildiyö. Sağ omzunda dövmeli olan T.F.P. harflerini silmek için birgün mangalın üzerine yatmıştın hatırladın mı? Doğru, yanılıyor muyum?

— Doğru, cevabını verdi Şenildiyö. Madlen en son Koşpay'a döndü:

— Koşpay kolunda dirseğinin tam iç kısmında imparatorun Kan'a ayak bastığının tarihin mavi harflerle dağlatmıştın. Bu tarih 1 Mart 1815 aç kolunu.

Koşpay kol yenini sıyırdı, bütün bakışlar ona çevrilmişti jandarma lâmbayı yaklaştırdı. Dövme oradaydı.

Zavallı adam dinleyicilere döndü yüzünde zaferin fakat en büyük üzüntü ve ıstırapın belirtileri olan çok acıklı bir gülümseyişle:

— Görüyorsunuz ya? Gerçek Jan Valjan olduğumu, diye mırıldandı.

Artık bu salonda yargıç ya da suçlayan jandarma ve kanun adamları yoktu. Yaşlı gözler, üzgün kalpler vardı. Kimse oradaki görevini hatırlamıyordu. Hatta savcı bile suçlamak için bulunduğu unutmuş göründü. Böyle yüce görüntüler, görenleri şaşirtir, herkes hayrete kapılmış, büyük bir nurun karşısında gibi gözlerinin kamaştığını hissediyorlardı.

Karşılarındakinin Jan Valjan olduğundan artık hiçbirinin şüphesi kalmamıştı. Mahkûm ışı ışı yanıyor. Az önceye kadar basit ve adi bir macera olan dava, birden bambaşka bir niteliğe bürünmüştü. Bütün bu kalabalık, yerine bir başkasının ceza giymesine razı olamayacağı için kendisini ele veren bu üstün adamın, etkisinde kalmıştı.

Ne yazık ki, bu izlenimi hepsi az sonra unutacaklardı.

Jan Valjan bu kez, daha tok bir sesle:

— Mahkemeyi daha fazla oyalamak istemem, dedi. Madem ki beni tutuklamadınız, şimdilik gidiyorum. Düzenleyecek önemli işlerim var. Savcı beyefendi beni nereden bulacaklarını bilirler.

Çıkış kapısına yöneldiğinde, ne bir ses yükselmiş, ne de bir jest yapılmıştı.

Kapıya geldiğinde bunu açılmış buldu, kimsenin açtığını görememişti tekrar salona dönerek:

— Sayın savcı daima emrinizdeyim, dedi. Daha sonra dinleyicilere seslendi:

— Siz ki buradasınız içinizden hepiniz bana acıyorsunuz değil mi? Hey Tanrım, oysa ben yapmak üzere olduğum şeyleri düşündükçe kendime imreniyorum, keşke bunların hiçbiri olmasaydı.

Bir saat sonra jüri kararıyla, Şampamatyö serbest bırakıldı. Adamcağız hepsini deli sanıyor ve başına gelenlerden hiçbir şey anlamamakta devam ediyordu.

Kozet

Gün ışımaya yeni başlamıştı. Çok rahatsız bir gece geçiren Fantin, sabaha karşı azıcık daldı. Bütün gece onu beklemiş olan Rahibe Semplisi, Fantin'in uyumasından yararlanarak, ona bir öksürük şurubu hazırlamak için yanından uzaklaşmıştı. Kadıncağız birkaç dakikadan beri revirin laboratuvarında, ilâç şişlerinin üzerine eğilmişti ki, birden bir gürültüye başını çevirdi. Küçük bir çığlık atmaktan kendisini alamadı.

— Ah siz miydiniz Vali bey? Adam kısık bir sesle, sordu:

— Zavallı kadıncağızın durumu nasıl?

— Şu anda iyice sayılır, ama bizi bir hayli korkuttu, dün doktor kendisinden ümidi bayağı kesmişti.

Kadın dilinin döndüğü kadar Valiye durumu anlattı. Birgün önce çok ağırlaşmış olan Fantin'in birden, Valinin kızını getirmeye gittiğini düşünerek sevinçten iyileşmeye yüz tuttuğunu ekledi. Kadıncağız Valiye soru sormadı fakat onda, bir başkalık sezmişti.

— Bütün bunlar güzel, dedi adam. İyi ki onun bu inancını baltalamadınız.

— Fakat uyanıp da kızını göremezse, ona ne diyeceğiz?

— Tanrı bize yardım eder. Hemşire kısık bir sesle:

— Olabilir, dedi. Fakat yine de yalan söyleyemeyiz.

Etraf iyice aydınlanmıştı birden M. Madlen'in yüzüne bakan hemşire Semplisi, haykırdı:

— Aman Yâ Rabbim, size ne oldu böyle? Saçlarınız bembeyaz olmuş.

— Beyaz mı? diye sordu adam.

Hemşire Semplisi'nin aynası yoktu. Doktorun bıraktığı alet çantasından küçük bir ayna çıkartıp Valiye uzattı. M. Madlen ölülerin nefeslerini kontrol için kullanılan bu aynayı aldı, kendisine uzun uzun baktıktan sonra:

— Ya, dedi.

Bu sözü ilgisiz bir sesle sanki başka birşey düşünür gibi söylemişti.

Rahibe bütün bunların ardında bilinmeyen ürkütücü bir şey sezmiş gibi ta iliklerine kadar donduğunu hissetti. Madlen sordu:

— Onu görebilir miyim?

Hemşire soru sormaya korkar gibi, kekeleydi:

— Vali Bey onun kızını getirtmeyecek misiniz?

— Elbette getirmeceğim, fakat bu en azından iki üç gün sürer. Hemşire çekingen bir sesle:

— O halde bu süre içinde sizi görmemesi çok daha iyi olur. Hiç değilse, sizin kızını getireceğinizi düşünerek rahatlar. Oysa sizi yalnız görünce, çocuğuna birşey oldu sanarak çok üzülecek. Kendisini oyalamak için bile olsa yalan da, söyleyemeyiz ya.

M. Madlen bir süre düşünür göründü, sonra çok ciddi bir tondan:

— Hayır hemşire, dedi. Onunla görüşmeliyim, belki vaktim olmayacak.

Hemşire onun bu sözlerindeki acayıplığı farketmemiş göründü. Bakışlarını yere dikerek saygı dolu bir sesle:

— Nasıl isterseniz, dedi. Şu anda hasta uyuyor.

Adam Fantin'in yattığı odaya girdi ve perdeleri araladı. Hasta uykudaydı. Çok zorlukla nefes alıyordu, buna rağmen onun yüzünde sonsuz bir huzur seziliyordu. Solgunluğu beyazlık olmuş, yanakları al aldı. Eski güzelliğinin tek kalıntısı uzun sarı kirpikleri hafifçe titriyordu. Şu anda kanat açmaya ve uçmaya hazır bir kuşu andırıyordu.

M. Madlen bir süre yatağın yanında hareketsiz bekledi. Yere diz çökmüş, duaya başlamıştı.

Hemşire onunla beraber gelmemişti. Kadın gözlerini açtı onu gördü ve sakin bir gülümseyişle sordu:

— Peki ya Kozet?

Ne bir sevinç jesti, ne de bir hayret, yalnızca derin bir sesle sorulan "Ya Kozet?" sorusu. O kadar güvenle sorulan bu soruya M. Madlen bir cevap bulamadı. Fantin devam etti:

— Burada olduğunuzu biliyordum, uyuyordum ancak bu arada sizi gördüm. Sizi uzun zamandan beri görmekteyim bütün gece sizinle beraberdim. Siz nurlara boğulmuşunuz çevrenizi hep melekler sarmıştı.

Adamcağız gözlerini yatağın başucundaki Pufa dikti. Fantin devam etti:

— Fakat Kozet nerede? Neden onu hemencecik yatağımın üzerine bırakmadınız?

Neyse ki tam o anda hemşirenin çağırdığı doktor da gelmişti. Madlen'e yardıma koştu:

— Çocuğum, dedi. Fantin'e, sakın olun, evlâdınız geldi.

Fantin'in gözleri ışıldadı ve bu güzel mavi gözler bütün yüzünü aydınlattı. Ellerini kavuşturarak yalvardı:

— Oh, oh! Ne olur, onu bana getirin.

Tam bir ana kalbinin hayâli. O Kozet'i hâlâ bıraktığı gibi kucakta taşınacak küçük kız olarak düşünüyordu.

Doktor elini hastasının alnına koyarak:

— Hayır, daha olmaz, dedi. Azıcık ateşiniz var, şu anda sizin heyecanlanmanız hiç de işimize gelmez. Kızınızı görünce, heyecanlanırsınız bu da size dokunur. Önce iyileşmelisiniz.

Doktorun sözlerini kesti Fantin:

— Fakat ben iyileştim, size iyi olduğumu söylüyorum" ya. Aman Yâ Rabbi şu doktor da ne salak şey... Ben çocuğumu görmek istiyorum.

Doktor yatıştırıcı bir sesle:

— Bakın, dedi, nasıl hırslandınız? Böyle olduğunuz sürece çocuğunuzu gösteremem size. Onu görmek değil, onun için yaşamanız gerekiyor. Bunun için de iyileşmelisiniz, daha makûl olduğunuzda Kozet'i görürsünüz!

Zavallı ana başını eğdi:

— Doktor bey sizden özür dilerim, dedi. Ah eskiden olsa, böyle terbiyesizce konuşur muydum? Başımdan öyle felâketler geçti ki, arada bir ne yaptığımı bilemiyorum. Anladım heyecanın bana dokunmasından endişeleniyorsunuz, ancak şunu da bilin ki, onu görünce daha da iyileşeceğim. Aslında dün geçeden bu yana, gözlerim onda. Onu bana getirin, yemin ederim, hiçbir şey yapmayacağım yalnızca onunla konuşacağım. Ta Montferney'den getirtilen kızımı neden görmüyorum sanki? Hiç de öfkeli değilim. Çok mutlu olacağımı biliyorum, bütün gece çok güzel rüyalar gördüm. Beyaz, melek yüzlü, bana gülümseyen güzel kızları gördüm. İyileştigiime göre artık ateşim de yok. Doktor bey ne olur Kozet'i getirin, kızımı bana gösterin.

Bu arada yanında oturan M. Madlen'in bir soru yağmuruna tutmak geri kalmıyordu.

— İyi bir yolculuk yaptınız mı Vali bey? Oh onu bana getirmekle ne büyük iyilik ettiğinizi bir bilseniz? Onun nasıl olduğunu söyleyin, kendisi nasıl? Yolda yorulmadı ya? Ah ne yazık ki beni tanımayacak bile, ondan ayrılalı ne çok oldu. Çocuklar kuşlar gibidir, bugün birşey düşünür, ertesi günü unuttur bile. Üstü başı derli toplu mu? Beyaz çamaşır var mı? Şu Tenardiye'ler, ona iyi bakmışlar mı? Vali bey kızımı güzel buldunuz mu? Kızım güzel değil mi? Şu posta arabasında kimbilir, ne kadar üşüdünüz? Onu bir saniye görebilsem.

Madlen onun elini tuttu:

— Kozet güzel bir çocuk, dedi. Sağlığı da yerinde, az sonra onu görürsünüz. Sakın olmalısın yavrum, böyle durmadan konuşursan yine ateşin yükselir hem de kollarını yataktan çıkartma Fantin, üşüyüp yine öksüreceksin.

Aslında Fantin konuştuğu süre içinde, durmadan öksürmüştü. Yine bir öksürük nöbetiyle sarsıldı.

Fantin, Valinin sözlerine cevap vermedi, fazla sızlanarak ona güvensizlik göstermiş olmaktan korkuyordu. Hiç ilgisi olmayan sözler söyledi:

— Montferney güzel yer değil mi? Yazın Paris'ten oraya kır eğlenceleri düzenlemeye gelirler. Şu Tenardiye'lerin işleri yerinde mi? Galiba hanları pek işlemiyor?

M. Madlen, hâlâ onun elini tutuyordu. Söylemek istediklerin açıklamaya çekiniyordu. Bir ara onun kısık sesle:

— Ah şu doktor, sanki kızımı gösterse, bana ne olurdu? dediğini duydu.

Daha sonra yine neşelenerek gülmeye başladı:

— Kozet de geldi, ah bundan böyle, ne denli mutlu olacağız, dedi. Küçük bir bahçemiz olacak, evet M. Madlen, bana bunu söz verdi. Kızım bahçede oynar. Kim bilir artık harfleri bile öğrenmiştir. Otlar arasında koşarak kelebekleri kovalayacak.

M. Madlen, Fantin'in söylediklerini dalgın dalgın dinlerken önüne bakıyordu. Birden kadının sustuğunu görünce başını kaldırdı, Fantin korkunç olmuştu.

Artık ne konuşuyor, ne de nefes alıyordu. Dirseği üzerinde doğrulmuş, sıska omuzu gömleğinin yakasından fırlamıştı, bir an önce ışıldayan yüzü, kül rengini almıştı, odanın bir köşesinde korkunç bir görüntüye dikmişti bakışlarını. Gözleri dehşetten büyümüştü.

M. Madlen haykırdı:

— Tanrım ne oldu Fantin, neyin var?

Kadın cevap vermeden dik dik bakmasına devam etti. Birden eli ile ona dokunarak arkasına bakmasını işaretledi.

Madlen başını çevirdiğinde Javer'i gördü.

Javer'in yüzünde şeytani bir sevinç, gözlerini aradığı mutsuz adama dikmişti. Artık onun ne denli mutlu olduğunu söylemek gereksiz. Nihayet yıllardan beri, şüphelerinin gerçekleştiğini görmek onu çok sevindirmişti. Bu arada tahminlerinde aldanmadığını düşünmesi de ayrıca kendisine gurur veriyordu.

Fantin, Vali'nin kendisini kurtardığı o geceden bu yana Javer'i bir daha görmemişti. Onun korkunç yüzüne bakamadı, ölecek gibi oldu yüzünü ellerinin arasına kapayarak haykırdı:

— Mösyö Madlen kurtarın beni.

Jan Valjan (bundan böyle kendisini hep bu adla çağıracağız) yerinden kalkmıştı.

Sonra Fantin'e döndü ve çok tatlı bir sesle:

— Endişelenme yavrum, dedi. Senin için gelmedi.

Daha sonra Javer'e dönerek:

— Ne istediğini biliyorum, dedi. Javer:

— Çabuk gidelim, dedi.

Şu anda, bir yandan otorite, bir yandan kanunî vicdanına itaat eden Javer, şu anda o sosyetenin öcünü alıyor, kanunu yıldırım gibi kullanarak bir zafer içinde yüzüyordu.

Cinayet, kötülük ve düzensizliği topuğuyla ezmiş, ıslık ıslık parlıyordu.

Korkunç yüzlü Javer, şu anda hiç de tiksindirici değildi. Dürüstlük, içtenlik, inanç, görev ve sorumluluk duygusu aldıklarında korkunç olabilirler, ne var ki yine de yüceliklerinden birşey kaybetmezler.

Bu niteliklerin, bir tek kusuru varsa o da aldanmadır. Yanlış bir davaya inanan bir zalimin, acıma bilmez sevincinde, yine de saygı duygusu uyandıran bir parıltı sezilir.

"Çabuk gidelim," diyerek, öne bir adım bile atmamış, yalnızca Jan Valjan'a korkunç gözlerle bakmakla yetinmişti.

Javer'in bu feryadına Fantin yeniden gözlerini açtı. Vali bey yanındaydı kimden ve neden korkacaktı?

Javer odanın ortasına kadar ilerleyerek haykırdı:

— Hey baksana gelecek misin?

Mutsuz kadın çevresine bakındı, odada Rahibe Semplisi ve Vali beyden başkası yoktu. Javer, "sen" diye kime seslenebilirdi. Ancak kendisine...

Birden rüyasında görse, inanamayacağı kadar korkunç ve şaşırtıcı bir sahne gördü.

Casus Javer'in Vali beyi yakasından yakaladığını gördü. Birden sanki bütün dünyası yıkılmıştı.

— Vali bey, diye haykırdı zavallı adam.

Javer diş etlerine kadar gösteren o korkunç gülüşüyle güldü. Jan Valjan yakasındaki eli itmeye bile yeltenmeden:

— Javer, diye yalvardı. Javer:

— Beni Müfettiş bey diye çağır, emrini verdi.

— Mösyö sizden bir ricam var, yalnız bunu ancak size bildirebilirim. Başkalarının duymalarını istemem.

— Hayır efendim, benimle böyle fiskos edemezsin, benimle yüksek sesle konuşulur. Gizleyecek sırrım yok benim.

Jan Valjan ona yaklaştı ve çok yavaş bir sesle:

— Bana üç gün izin verin, dedi. Üç gün. Gidip şu zavallı kadının çocuğunu getireyim, istediğiniz kefaleti öderim, isterseniz siz de benimle gelebilirsiniz.

Javer ıslık gibi bir sesle haykırdı:

— Alay mı ediyorsun, olur şey değil, senin bu kadar budala olduğunu bilmezdim doğrusu. Benden izin istersin ha, hem de üç gün. Hem de ne için? Şu piçi getirmek için. Ha ha...

Fantin birden titremeye başladı:

— Çocuğum mu? Çocuğuma ne olmuş? Burada değil mi? Rahibe abla, ne olur bana cevap verin, Kozet nerede? Ben kızımı isterim. Mösyö Madlen, Mösyö Madlen.

Javer ayağıyla yere vurdu.

— İşte bir bu eksikti, öteki de başladı. Bana bak, kapa çeneni kaltak. Ne biçim memleket, kürek mahkûmları Vali oluyor, sokak kadınlarına tertemiz yataklarda, prensesler gibi bakılıyor.

Gözlerini Fantin'e dikti ve Jan Valjan'ı tekrar yakasından yakalayarak:

— Bana baksana sen, dedi. Burada M. Madlen, Vali bey diye birisi yok artık. Bunu kalın kafana iyice sok. Burada bir hırsız, bir eşkiya, bir pranga kaçağı var. Jan Valjan adındaki bu sefili yakasından yakaladım, işte bu!

Fantin birden yataktan kalkmak ister gibi, yerinden fırladı. Elleriyile yatağının kenarlarına tutunarak, bir Jan Valjan'a baktı, bir Javer'e baktı, kapıda duran rahibelere baktı, konuşmak için ağzını açtı, bir hırıltıdan başka bir ses çıkmadı. Telâşla kollarını uzattı sanki boğulan birisi gibi, bir yere tutunmak için ellerini açtı kapadı daha sonra başı yastığa düştü, gözleri açık ve sönüktü.

Ölmüştü!

Jan Valjan bir silkinişle kendisini kurtardı, sonra polise dönerek:

— Onu öldürdünüz, dedi. Javer bayağı sinirlenmişti:

— Haydi artık buna bir son verelim, dedi. Burada senin saçmalıklarını dinlemeye gelmedim. Nöbetçiler aşağıda derhal yürü yoksa karışmam.

Odanın bir köşesinde hastayı bekleyen hemşirelerin geceleyin uzanmaları için eskice bir demir karyola vardı. Jan Valjan yatağa yürüdü göz açıp kapayıncaya kadar demir karyolayı parçaladı sonra bir demir çubuk parçasını kaparak Javer'in üzerine yürüdü. Javer kapıya kadar geriledi. Valjan gibi kuvvetli adaleleri olan bir adam için bunu yapmak çok kolay olmuştu.

Jan Valjan elindeki demirle Fantin'in yatağına yaklaştı ve sonra başını çevirerek Javer'e müthiş gözlerle baktı, duyulmayacak kadar kısık bir sesle:

— Şu anda beni rahatsız etmenizi tavsiye etmem, dedi. Aslında Javer korkudan titriyordu.

Bir ara aşağı inip nöbetçileri çağırılmayı düşündü, sonra Jan Valjan'ın bu andan faydalanarak kaçabilme ihtimalini göze alamazdı. Bundan böyle elinde bastonu, sırtını kapıya dayayarak bekledi.

Jan Valjan ölü kadının üzerine eğildi ve onun kulağına bir şeyler mırıldandı. Ne dedi? Dünyanın en çileli adamı olan Jan Valjan az önce ölen bu kadına, neler söyledi? Kimse duymadı.

Belki ölü duymuş olacaktı. Sahnenin tek şahidi Rahibe Semplici, inanılmayacak birşey gördüğünü sonra anlattı. Jan Valjan, Fantin'in kulağına eğilip onunla konuştuğu anda, kadının soluk dudaklarında hafif bir gülümseyişin belirlediğini ve ölümün donuklaştırdığı gözlerde, bir sevinç ifadesi ışıldadığını Rahibe görmüştü.

Jan Valjan, şefkat dolu bir jestle ölü kadını yastığına yatırdı, geceliğinin yakasının kurdelelerini bağladı, saçlarını başlığının içine soktu ve sonra gözlerini eliyle kapattı.

Fantin'in yüzü birden nurlanmıştı.

Fantin'in eli yataktan sarkmıştı. Jan Valjan eğildi bu eli tuttu, yavaşça kaldırdı ve saygıyla öptü.

Sonra birden yerinden kalkarak Javer'e döndü.

— Haydi, bundan böyle artık emrinizdeyim, dedi. Javer, Jan Valjan'i kentin cezaevine teslim etti.

M. Madlen'in tutuklanması, "Möntrey sür Mer"de bir bomba gibi patlamıştı, Ne yazık ki, onun sabıkalı bir kürek mahkûmu olduğunu duyanlar iki saat sonra onu terketmişlerdi.

"O bir mahkûmdu" yıllardan beri kasabayı kalkındırması, yaptığı iyilikler, refaha kavuşturduğu aileler hiç biri, hiç biri, artık onun adını anmayacaktı. Bütün gün kentte şöyle konuşmalar süre gitti:

— Biliyor musunuz? Ayol olur şey değil, süresini tamamlamamış bir kürek mahkûmuymuş. Kim? Kim olacak, Vali. Hem de adı Madlen değilmiş. Şöyle korkunç bir ad, Bejan mı? Bojan? Bajan mı? Aman Tanrım yakalanmış. Tutuklandı mı? Elbette, cezaevinde. Daha sonra onu başka yere gönderirler. Yıllar önce, yol keserek yapmış olduğu bir eşkıyalık için, ağır ceza mahkemesinde yargılanacak. Vallahi kardeş ben kuşkulanıyordum doğrusu, fazla iyi idi. Bu kadar mükemmel adamların geçmişi, daima karışık olur. Kendisine sunulan madalyaları geri çevirmesi, yolda rastladığı her serseri yumurcağa avuç dolusu para vermesi, midemi bulandırmıştı. Bunun altının çapan oğlu çıkacağından emindim, inan olsun.

İşte Madlen, adını taşımış bir hayalet, böylesine kısa bir zaman sonra tamamıyla unutulacaktı. Montrey sür Mer'de, onun anısına üç dört kişi sadık kaldı. Kendisine hizmet eden yaşlı kadın, bunların arasındaydı.

Aynı günün akşamı, aynı zamanda kapıcılık yapan bu iyi kalpli kadın, robot gibi fazla düşünmeden M. Madlen'in evine döndüğü saatte yerinden kalktı, onun anahtarı her zaman aldığı çiviye taktı, sonra mumunu yakarak şamdanı da oracığa koydu. Bu her akşam yaptığı töreni hiç düşünmeden tekrarlamıştı. Sonra birden aklına acı gerçek gelince, kadıncağz gözlerinden yaşlar süzülerek kendi kendine, "Aman Yâ Rabbim ne kadar budalayım M. Madlen dönecek gibi, onun mumunu yaktım," diye söylendi.

Tam o anda kapıcı locasının camı açıldı, bir el uzanarak, anahtarı ve yanan mumu aldı.

Kadın bu kolu, bu eli çok iyi bilirdi. M. Madlen geri dönmüştü.

Bir süre konuşmadı, sanki dili tutulmuştu, nihayet haykırdı:

— Aman Yâ Rabbi Vali Bey, oysa ben sizi...

Birden sustu saygısızlık etmek üzere bulunduğunu anlamıştı, Jan Valjan onun için daima "Vali Bey" olarak kalacaktı. Adam onun düşüncesini tamamladı:

— Cezaevinde olduğumu söylemek isterseniz, evet oradayım. Demir çubuklardan birini kırdım ve damdan atlayarak kaçabildim. Haydi koş, bana Rahibe Semplisi'yi çağır.

Bir kâğıt aldı ve üzerine şu kelimeleri yazdı:

"Az önce mahkemede sözünü ettiğim küçük Jerve'den çalmış olduğum kırk metelik ve budaklı sopamın demirden uçlan."

Bu kâğıdı masanın üzerine bıraktı. Öyle ki odaya girenlerin gözlerine ilk çarpan bu demir parçalarıyla, madenî para olacaktı. Bir dolaptan eski bir gömlek çıkardı, gümüş şamdanları bu gömleğe sardı. Bu arada hiç de acelesi yokmuş gibi, ağır ağır yapıyordu, avucundaki kara ekmekten birkaç lokma ısırıldı. Bu herhalde, kaçarken cezaevinden almış olduğu oranın ekmeği olacaktı.

Kapı tıkırdadı.

Gelen Hemşire Semplisi idi.

Kadın sararmış, gözleri kızarmıştı elinde tuttuğu mumu titrek bir ışık saçıyordu.

Günün heyecanları, kendisine dinine adanmış bu Rahibeye, kadın olduğunu hatırlatmıştı. O ağlamıştı, titriyordu.

Jan Valjan kapıda karaladığı, birkaç kelimeyi rahibeye uzatarak:

— Hemşire, dedi. Lütfen bu kâğıdı Papaz efendiye verin. Şunları yazmıştı:

"Burada bıraktıklarımı size emanet ediyorum Papaz efendi. Paramın bir kısmı, mahkeme masraflarını, diğeri şu zavallı kadının gömülmesine harcansın, geri kalanını yoksullara bırakıyorum."

Rahibe konuşmak istedi fakat ancak şu sözleri kekeleyebildi:

— Vali Bey, şu mutsuz kadını, son bir kez görmek istemezler mi?

— Hayır, dedi. Beni kovalıyorlar, onun odasında yakalanmak istemem, huzurunu kaçırmış olurum.

Henüz sözlerini bitirmişti ki, merdivenlerde bir şamata koptu. Ayak sesleri duyulmuştu, kapıcı kadın, cırtlak cırtlak haykırıyordu.

— İyi kalpli beyim, size yemin ederim ki bütün gün ve gece yukarı odaya kimse girmedi.

Kapı önünden bir saniye bile ayrılmadım.

Bir erkek sesi cevap verdi:

— Şu yukarı odada ışık var. Javer'in sesini tanıdılar.

Oda öylesine yapılmıştı ki, kapı açıldığında duvarın bir açısını gizliyordu. Jan Valjan mumu söndürdü ve bu açığa girdi.

Rahibe Semplisi masanın önüne diz çökerek ellerini kavuşturdu. Kapı açıldı, Javer girdi.

Aşağıdan birçok karışık erkek seslerine kapıcı kadının itirazları karışıyordu.

Rahibe gözlerini kaldırmadı dua ediyordu.

Şamdan şöminenin üzerinde olduğundan, fazla ışık saçmadı.

Javer, Rahibeyi görünce olduğu yerde çivilenmiş gibi kaldı. Polisin karakterinin özünün, otoriteye saygı olduğunu romanımızın başında söylemişti. Dini otorite onun için en başta gelirdi. Aslında Javer her şeyde olduğu gibi dinde de şöyle âdet yerini bulsun diye inançlıydı, fakat örnek olmak gayesiyle, asla dinsel görevlerini ihmal etmezdi. Onun gözünde bir Rahip, bir rahibe asla aldanmayan ve günâh işlemeyen kişilerdi. Onları ruhları, bu dünyaya kapalı ruhlardı, tek bir kapı açıktı ki, ondan da ancak gerçek çıkardı.

Rahibeyi görünce, önce oradan çekilmeyi düşünmüştü. Şu var ki kendisine buraya getiren görevini de unutamazdı bundan böyle basma kalıp bir soru sormaktan çekinmedi.

Karşısında, hayatında asla yalan söylememiş olan Rahibe Semplisi idi, Javer bunu bilir ve özellikle kadına karşı büyük saygı duyardı.

— Hemşire, dedi. Bu odada yalnız mısınız?

Uzun bir sessizlik oldu, bu arada yukarı çıkan kapıcı kadın, baygınlıklar geçiriyordu. Rahibe başını kaldırdı ve renksiz bir sesle cevap verdi.

— Yalnızım.

Javer sözüne devam etti:

— Israrlarımı bağışlayın hemşire bu akşam birisini görmediniz mi? Bir erkek? Kaçtı onu aramaktayız. Şu Jan Valjan adındaki sabıkalıyı, onu kovalıyoruz. Görmediniz mi?

Hemşire yeniden:

— Hayır, dedi.

Yalan söyledi. İki kez üst üste hiç duraksamadan kendisini ateşe atar gibi yalan söyledi.

Javer:

— Beni bağışlayın sayın hemşire, diyerek onu saygılı bir şekilde eğilerek selâmladıktan sonra geri çekildi.

Hemşirenin sözü Javer'e yetmişti öyle ki masanın üzerinde söndürülmüş bir mumun tütmesindeki acayıplığı bile farketmedi.

Bir saat sonra, koşarcasına yürüyen bir adam, Paris istikametine doğru yol alıyordu. Bu adam Jan Valjan'dı.

Kendisine yolda rastlayan arabacılar sorguya çekildiklerinde bu acele giden adamın kolunun altında ağır bir paket ve sırtında rengi atmış mavi bir gömlek olduğunu gördüler.

Kısa bir süre sonra Jan Valjan yine yakalanacaktı. Bu acıklı tutuklanmanın tüm ayrıntılarından vazgeçerek gazetelerde yayınlanan bazı satırları buraya geçirmekle yetineceğiz. 1923 yılının 25 Temmuz tarihli "Ak Bayrak" gazetesi şöyle yazmıştı:

"Pa dö Kale ilinin bir kasabası, korkunç bir olaya sahne oldu. Kasabada M. Madlen adında yabancı birisi, yıllardan beri kendi uyguladığı metotlar sayesinde kentte siyah boncuk ve cam ziynet eşyalarının yapımını kolaylaştırmış ve yepyeni bir endüstrinin gelişmesine sebep olmuştu. Büyük bir servet kazanırken, kasabayı dâ kalkındırmıştı. Hizmetlerine mükâfat olarak onu kente Vali atamışlardı.

Oysa, Madlen adını taşıyan adamın eski bir kürek mahkûmu olduğunu polis keşfetti. Tutuklanmasından az önce Paris'teki Lafit Bankası'nda biriktirdiği yarım milyonu aşan servetini tümüyle geri çektiğini öğrenmiş bulunuyoruz. Tulon zindanına kapatılan Jan Valjan'ın bu serveti nereye gizlediğini öğrenemedik."

Aynı tarihteki "Paris" gazetesi daha ayrıntılara girmişti:

"Yıllardan beri serbest bırakılmış, eski bir sabıkalı Jan Valjan, Var ilinin ağır ceza mahkemesinde yargılanıp hüküm giymiş bulunuyor."

"Bu sinsi adam polisi bile aldatmıştı, adını değiştirmiş ve Kuzey kentlerimizden birinin Valisi olmuştu. Bu kasabada hatırı sayılır bir ticaret kurmuştu. Nihayet yakalanmış ve tutuklanmıştır. Bunu da Milli Emniyetin sistemli çalışmalarına borçluyuz. Genel kadınlardan birisini metres olarak tutuyordu, kadın, dostunun tutuklanacağını öğrenince heyecandan öldü. İnsanüstü bir güce sahip olan bu haydut, bir kez daha kaçmasını başarmıştı, ne var ki kaçmasından üç dört gün sonra polislerimiz onu Paris'te Montferney posta arabasına binerken yakalanmasını başardı. Bu üç dört gün zarfında, biriktirmiş olduğu oldukça yüklü bir serveti bankadan çektiği söyleniyor. Söylentilere göre bunu hiç kimsenin bulamayacağı bir köşeye gömmüş olmalı. Herneyse, "Var Mahkemesi" kendisini sekiz yıl önce küçük bir Savuyah çocuğun yolunu keserek parasını çalmakla yargıladı. Haydut savunmaktan vazgeçerek, suçunu itiraf etti. Jan Valjan'ın güneyi kasıp kavuran eşkıyalarla işbirliği yaptığını da ispat etti. Bundan böyle, suçlu bulunan Jan Valjan ölüm cezasına çarptırıldı. Ancak şu var ki, çok âdil Kralımız onun cezasını müebbet küreğe çevirmiş bulunmaktadır. Jan Valjan, Tulon cezaevine yollandı."

Bu arada Montrey sür Mer'de kurulan siyah boncuk endüstrisi de, gittikçe kötülüyordu. Düşman firmalar birbirleriyle dalaşırken, ustabaşları kendilerini fabrikatör sanmış ve Madlen'in atölyeleri kapatılmıştı. Fabrikalar işletilmedi, işçiler kasabadan ayrıldılar. Meğer ki bütün bu endüstrinin ruhu Madlen imiş. Kısa bir zaman sonra, kasaba eski sefaletine geri dönmüştü.

Bu arada Montferney köyünde çok acayip bir olay görüldü.

Kasabanın acayip bir efsanesi vardı. Çok eski zamanlardan bu yana şeytanın Montferney ormanlarının hazinelerini gizlemek için seçtiğini söylerlerdi. Hatta koca nineler, gün batarken ıssız korularda oduncu kılığına girer esmer bir adamın, çukur kazdığını gördüklerine yemin ederlerdi. Bu adamın başlık yerine başında boynuzlarının olduğunu gözleriyle görmüşlerdi.

Jan Valjan'ın Montferney dolaylarında dolaştığı sıralarda, aynı köyün ihtiyarlarından bir oduncunun ormanda durmadan hendekler kazması dikkati çekti. Köylüler adamı konuşurmak amacıyla bir akşam meyhanede hem de Tenardiye'nin hanında, bol bol içirdiler. Ne var ki "Bulatürel" adındaki bu yol işçisi, gerçekten ketum herifti. Ağzından doğru dürüst laf almanın imkânı yoktu. Fakat onu öylesine zorlamışlardı ki herifin, iyice zom olduktan sonra, anlattıklarından Tenardiye ve okul öğretmeni şu anlamı çıkardılar.

Bir sabah yine yolda taş kırmaya giden Bulatürel, koruda bir ağaç dibinde bir kürekle kazmanın saklanmış olduğunu görerek, bundan kuşkulandı. Sonra bunun köye su getiren saka Sifur Babanın, küreği olduğunu düşünerek üzerinde durmamıştı. Fakat aynı günün akşamı, bir yabancıнын ormana girdiğini görünce, kendisi de kalın bir ağacın ardına gizlenerek onu izlemişti. Adam dört köşe bir kutu ve kolunun altında bir paket taşıyordu. Birkaç dakika sonra Bulatürel, bu yabancıyı izlemişti. Fakat tam vaktinde davranmadığından, adamı gözden kaçırmıştı. O gece ayın ondördü olduğundan, koru başında, nöbet tutup adamın çıkmasını beklemesini akıl etmişti. Gerçekten iki üç saat sonra yabancı ormandan çıkmıştı, bu kez kutusunu ve paketini taşıyor, elinde bir kürekle bir kazma vardı. Bulatürel, adama yanaşmaya cesaret edememişti. Önce onu çok heybetli bulmuş, hem de kazmalı olduğundan ondan uzak durmuştu. Ne var ki, pek de budala olmayan Bulatürel, ertesi sabah o çalının dibine koşmuştu, ne yazık ki kazma ile küreğin yerinde, yeller esiyordu. Bundan böyle yol işçisi, yabancıнын ormanda bir hendek kazıp kasasını oraya gömdüğünü anlamıştı. Fakat adam ne gizlemiş olabilirdi? Kasa bir ceset gizleyemeyecek kadar ufaktı, demek içinde para bulunuyordu.

Bulatürel günlerce koruyu ormanı kazmış, delik deşik etmiş, ne yazık ki hiçbir şey bulamamıştı.

İşçinin bu hikâyesine koca nineler başlarını sallayarak:

"Vah, vah," demişlerdi. "Bunun da şeytanın işi olduğu besbelli. Tanrı bizleri korusun."

Aynı yılın, ekim ayında Tulon halkı limanlarına okul gemisi olarak kullanılacak "Orion" savaş gemisinin onarım için girdiğini gördüler.

Gemi bir hayli zarar görmüş olmasına rağmen, Tulon limanına girdiğinde halkı bir hayli etkilemişti.

Her gün sabahtan akşama kadar rıhtım meraklılarla dolup taşıyordu. Bu işsiz güçsüz insanlar sırf Orion gemisini seyre gelirdi.

Yine bir sabah, geminin onarımını izleyen, halk bir kazaya şahit oldu.

Tayfalar yelkenleri sarmaya çalışıyorlardı ki, flock yelkeninin köşesini tutan gabyacı, birden dengesini kaybetti. Denizcinin sendelediği görüldü, dalgakıran üzerine birikmiş seyircilerin ağızlarından birden tek bir çığlık koştu.

Tayfanın başı ağır gelmişti, adam yuvarlanmak üzereydi, bir de elleriyle yelkenin çevresine tutunmak için çabaladı düşeceği sırada, can havliyle ip merdivenlere yapıştı. Oraya asılı kaldı. Denizle arasında öylesine baş döndürücü bir mesafe vardı ki, buradan yuvarlanmak muhakkak bir ölümdü. Yakalarken halatı iyice sarsmıştı, zavallı adam, bu ipin ucunda asılmış gidip geliyordu.

Onun yardımına koşmak korkunç bir tehlikeye atılmak demektir. Tayfalardan ve kıyıdaki balıkçılardan hiçbiri böyle tehlikeli rizikoya atılmaya cesaret edemiyorlardı. Ne var ki, zavallı gabyacı artık bir hayli yorulmuştu. Kolları gerilmişti, yukarı çıkabilmek için yaptığı her gayret halat merdiveninin daha ziyade sallanmasına yol açıyordu. Gücünü ziyan etmemek için haykırmaya bile korkuyordu. Kıyıdaki halk onun ipi bırakacağı anı bekliyorlardı.

Birden geminin direğine bir adamın tırmandığı görüldü. Yaban kedisi gibi çevir tırmanıyordu. Kırmızılar giyen adamın bir kürek mahkûmu olduğunu gördüler, çanaklığa çıktığında rüzgâr yeşil başlığını uçurunca kar gibi beyaz saçları meydana çıktı. O genç bir adam değildi.

Gemide kullanılan bu mahkûm, olayı görür görmez nöbetçi subaya koşmuş ve izin verildiği takdirde kendisinin adamı kurtarabileceğini söylemişti. Komutanın başını eğdiğini görünce, bir keserle ayağındaki zinciri kırmış ve sonra beline bir ip sararak direk halatlarına koşmuştu. O anda bu zincirin, ne denli kolaylıkla parçalandığını kimse farketmemişti. Çok daha sonraları bunu hatırlayacaklardı.

Bir saniye sonra adam direğin tepesindeydi, bir an için durmuş ve bakışlarıyla mesafeyi ölçmüştü. Aşağıdan bu tüyler ürpertici sahneyi seyredenlere, bu birkaç dakika yüzyıllar kadar uzun geliyordu. Nihayet mahkûm gözlerini göklere kaldırarak, ileri bir adım attı. Kalabalık rahat bir nefes aldı. Uç kısma geldiğinde ipin bir ucunu oraya bağladı ve diğer ucunu sarkıttı sonra elleriyle bu ip boyunca inmeye koyuldu. Bu arada bakanların kalpleri daha da sıkıştı, deniz üzerinde sallananların sayısı birden ikiye çıkmıştı. Sanki bir sineği kapmaya bir örümcek gelmişti. Ne var ki, bu kez örümcek ölümü değil, hayatı getiriyordu.

Herkes nefesini tutmuştu, sanki nefes alırlarsa esinti rüzgâra eklenerek bu zavallıları düşüreceklermiş gibi hareketsiz duruyorlardı.

Bu arada mahkûm tayfanın yanına varmıştı. Tam zamanında yetişmişti, bir dakika daha gecikse bitkin adam ellerini koyuvererek uçuruma yuvarlanacaktı. Mahkûm bir eliyle ipe tutunarak öbür eliyle adamı halata bağladı nihayet onun direğe çıkarak tayfayı oraya çektiğini gördüler. Daha sonra onu kucağına aldı ve aşağıya indirdi.

Sonra, kaza geçiren tayfayı arkadaşlarının uzanan kollarına bıraktı.

Tam o anda, kalabalık onu alkışladı, hatta yaşlı deniz kurtları ağladılar, kadınlar kucaklaştı ve bütün sesler hep bir ağızdan: "Bu adam başı sağ olsun, bu kahraman mahkûm serbest bırakılsın," diye haykırdılar.

Oysa mahkûm, işine geri dönmek için inmeye koyulmuştu, daha çabuk ulaşmak için alçaktaki serenlerden birinin üzerinde koşmaya başladı. Bütün bakışlar onu izliyordu, bir an korktular, adamın yorgunluktan ya da baş dönmesinden sendelediği görüldü. Birden seyirciler acı çığlıklar kopardılar, mahkûm denize düşmüştü.

Bu çok tehlikeli bir düşüş oldu Orion'un yakınında bir zırhlı demirlemişti, zavallı mahkûm iki gemi arasına yuvarlanmıştı.

Dört gemici, bir sandala atladılar, halk onları yüreklendirmek için haykırıyordu. Bütün kalpler yine endişeliydi. Adam yüze çıkmamıştı.

Sanki bir pire zeytinyağına düşmüş gibi denizde bir kırıksık bırakmadan sulara gömülmüştü. Boş yere daldılar, aradılar. Akşama kadar boş yere araştırdılar.

Ertesi gün Tulon gazeteleri şu havadisi yayınlıyorlardı:

"17 Kasım 1823.

Dün Orion savaş gemisinde, onarım işlerinde çalıştırılan bir mahkûm direğe asılı kalan tayfalardan birini, kurtarıken, denize düştü ve boğuldu.
Bütün araştırmalar boşa çıktı. Onun tersane kazıklarından birine saplanmış olmasından korkuluyor. Bu adam 9430 numaralı mahkûm, adı Jan Valjan'dı.

Kimsesiz Çocuk

I

Montferney, Marn kıyılarında bir yamaç tepenin üzerinde kurulu büyükçe bir köydür. Gerçi arada bir on sekizinci yüzyıldan kalmış birkaç güzel şato olmasına rağmen aslında burası yoksul kişilerin barındıkları ıssız bir köydü.

Burada geçim hiç de zor değildi, ne var ki köy bir tepe üzerinde kurulmuş olduğundan, su sağlamak bir sorun halini almıştı.

Suyu aramak için bir hayli yorulmak gerekirdi. "Ganyı" tarafındaki kulübelerde yaşayanlar, su almak için ormanlardaki göllere giderlerdi. Oysa kilisenin çevresi ve Şel kısmındaki evlerde yaşayanlar, Şel yolundaki bir kaynağa koşarlardı. Orası da Montferney'ye en azından bir çeyrek saat çekerdi.

Varlıklı kişiler, köyün soyluları ve Tenardiye hanı günde birkaç metelik karşılığında bir köylüye taşıtırlardı sularını. Ne yazık ki, bu köylü de, ancak akşamın yedisine kadar çalıştığından hele kış akşamları işine erken son verdiğiinden, suyu tükenen kişiler kendileri kaynağa gitmek zorunda kalırlardı.

Küçük Kozet için, bundan büyük işkence olmazdı. Kozet artık Tenardiye'lerin hizmetçisi olmuştu.

Bir yandan anasından para çekerler bir yandan küçük kızı kullanırlardı. Bundan böyle, suları tükendiğinde ormanlardaki kaynağa Kozet yollanırdı. Oralara gecenin karanlığında gitmekten çok korkan küçük kız hergün suyun yeterli olması için bin bir kurnazlığa baş vururdu.

1823 yılının Noel Yortulan, pek parlak geçiyordu. Kış ılıman başladığı gibi havalar hâlâ bozmamıştı. Henüz ne kar yağmış, ne de don olmuştu. Paris'ten gelen gezgin oyuncular, Vali Beyden izin isteyerek köy dışına çadırlarını kurmuşlardı. Bu arada kilise meydanına birkaç işportacı sergilerini kurmuşlardı. Bundan böyle hanlar ve meyhaneler dolmuş bu kasabaya gelen yabancılar, oraya neşeli bir yaşam saçmışlardı.

Noel akşamı Tenardiye'lerin hanı bile, dolup dolup taşmaktaydı. Arabacılar ve gezgin satıcılarla, oyuncular, masa başında kadeh tokuşturarak neşeyle yiyip içiyorlardı. Bu salon diğer meyhane salonlarına benzerdi. Masalarda, çinko maşrapalar, şişeler, sarhoşlar, tütün çekenler. Az ışık, pek çok gürültü. Madam Tenardiye, bir ateşte kızaran etlere bir yandan bakarken, kocası Tenardiye de, müşterilerle gevezelik ederek, maşrapa maşrapa içmekten geri kalmıyordu.

Kozet her zamanki yerinde ocak başındaydı. Üstü başı lime lime, ayakları tahta kunduralar içinde çıplaktı, mum ışığında yün çoraplar örüyordu. Tenardiye kızlarının, giyecekleri yün çoraplardı bunlar. Küçük bir kedi masa altında oynuyordu, bitişik odadan neşeli çocuk sesleri, billûri gülüşler duyuluyordu, bunlar evin sultanları "Eponin ve Azelma"nın sesleriydi.

Ocak başındaki çiviye bir kırbaç asılı duruyordu.

Arada bir evin uzak bir köşesinden ağlayan bir çocuğun sesi duyuluyordu. Bu üç kişi önce Madam Tenardiye'nin doğurduğu bir erkek çocuğun sesi idi. Anası onu emzirmişti, fakat sevmezdi.

Bu arada geçen yıllar Tenardiye'ler üzerinde izlerini bırakmışlardı. Bay Tenardiye ellisine varmıştı, karısı otuzunu bir hayli geride bırakmış olduğundan kocasıyla arasındaki yaş farkı pek göze batmıyordu.

Romanımızın başında bu kızıl saçlı, iri yapılı, kemikli Madam Tenardiye'yi, birkaç kelimeyle tanımlamaya çalışmıştık. Kadın dev anası gibi bir yaratıktı, yorulmak nedir bilmezdi. Evde her işin altından kalkardı. Yatakları, odaları, çamaşırı, yemekleri yapması bir yana, sağa sola emirler dağıtır durmadan bağıırıp çağırırdı. Tek yardımcısı Kozet'di. Bir filin hizmetindeki zavallı bir fare. Kadın bir haykırdığında camlara kadar titretirdi.

Çillerle süslü geniş suratı, bir kevgiri andırırdı. Sakalı bile çıkıyordu. Tıpkı kadın kılığına girmiş bir hamala benziyordu. Okumuş olduğu romanlardan edindiği acayip cilveleri olmasa, kimse onun kadın olduğuna inanmayacaktı. Konuşurken onu dinleyenler ondan bir jandarma diye söz ederler, onun içtiğini görenler, bir arabacı sanar Kozet'i hırpaladığını görenler, onun için cellât derlerdi.

Tenardiye Baba'ya gelince, o kara kuru, cılız, ufacık bir herifti. Solgun ve kemikli yüzünü gören, onu hasta sanır, oysa o bir boğa gibi güçlüydü. Bir âdeti de hiç durmadan gülümsemesiydi, herkese karşı çok terbiyeliydi. Hatta sadaka vermediği dilenciye bile nazik davranırdı. Bir sansar gibi bakar, kültürlü adam tavırları takınırdı. İşi gücü arabacılarla karşılıklı şarap tokuşturmakta. Kalın bir pipo içerdi. Önlüğünün altına, siyah bir kostüm giyerdi. Materyalizm ve edebiyat iddialarında bulunurdu. Durmadan Fransız düşünürlerinden sözler sayar Volter, Didero ve Jan Jak Ruso'nun adlarını dilinden düşürmezdi. Köylü ve kaba saba işçileri böylelikle etkiliyordu. Orduda hizmet ettiğini ağzına doldura doldura anlatır, hatta ateş altında ağır yaralı bir generali sırtında taşıyarak kurtardığını bile söylerdi. Hatta hanına "Vaterlo Çavuşu" adını bundan böyle koymuştu. Liberal, klâsik ve Bonapart taraftarıydı. Köyde onun birkaç yıl seminerde okuyup papazlık öğrenimi yaptığı söylenirdi.

Oysa aslında Hollanda'da birkaç ay bir hancının yanında meyhane işletme bilimi edinmek için, staj görmüştü.

Hana her yeni giren Madam Tenardiye'yi görünce "Kadın bu evin hanımı, kocası kılıbığın biri" diye yanlış bir kaniya varırdı. Oysa budala kan evin hanımı bile değildi. Evin beyi de hanımı da Bay Tenardiye idi. Aslında kadın haddini bilir, özellikle yabancıların yanında hiçbir zaman kocasını küçük düşürmezdi. Hoş yalnızken bile, onun isteklerine boyun eğer, ondan çekinirdi. Esasen kocasına sonsuz hayranlığı vardı. Bu ufacık adamın, bir işaretiyle bu jandarma yapılı koca kadın sinerdi.

Bu kadın çocuklarını sever ve kocasından korkardı. Aslında sırf memeli bir hayvan olduğundan ana idi. Hem de analığı yalnızca kızlarına kadar yayılırdı, oğlunu sevmezdi bile.

Bu canavar ruhlu yaratıkların arasına kaderin fırlattığı Kozet akla gelmeyen cefalar çekerdi. Karı koca, kızı ezmek için yarışlırdı.

Zavallı Kozet, günde yüz kez iner çıkar, yıkar, fırçalar, siler, süpürür, koşardı. Kendisinden ağır eşyaları kaldırır, en güç işleri yapardı. Asla acıma nedir bilmezdi hanımı.

Zavallı Kozet bir örümcek ağına düşmüş gibi çaresizdi. Biçare yavru her şeye boyun eğer, susardı.

Hana yeni dört yolcu gelmişti.

Kozet, kötü kötü düşünüyordu. Henüz sekiz yaşında olmasına rağmen, o kadar acı çekmişti ki, ihtiyar bir kadını andırıyordu. Gözü morarmıştı. Zalim Madam Tenardiye onu yumrukladıktan sonra, durmadan:

— Şu siskaya bakın, morarmış gözüyle ne de çirkin, diye söyleniyordu.

Kozet gece olduğunu görerek, müşterilerin odalarındaki ibrik ve sürahileri doldurduğuna göre, artık çeşmede su kalmadığını düşünerek tasalanıyordu.

Ancak Tenardiye'lerin hanında çok su içilmediğini bildiğinden az çok teselli oluyordu. Gerçi buraya gelenlerin hepsinin bağı yanıktı, ancak onlar şişedeki şarapla yüreklerini serinletmesini tercih ederlerdi. Bu kalabalık içinde, hancıdan bir bardak su isteyecek bir müşteriye herkes yabancı gözüyle bakardı. Bir ara Kozet ürperdi, Madam Tenardiye tenceresinin kapağını kaldırmış ve bardağı çeşmeye tutmuştu.

Musluğu çevirdiğinde bardağı yarı yarıya dolduracak kadar suyun aktığını izleyen Kozet, telâşlanmıştı, ancak keyfi yerinde olan hanımı omuzlarını silkerek:

— Bu gece bununla yetiniriz, demiş küçük kızın yüreği ferahlamıştı.

Kozet elindeki yünü örmekte devam etti ancak tam bir çeyrek saat sonra kalbi çarptı.

Arada bir, müşterilerden biri dışarı bakıyor:

"Aman Yâ Rabbim ne karanlık gece," diyordu. "Böyle bir gecede fenersiz sokağa çıkmak için insan aklını kaçırmış olmalı."

Birden gezgin satıcılardan biri, hana girdi ve haşin bir sesle:

— Atımı sulamamışsınız, dedi.

— Suladık, diye atıldı Tenardiye Ana.

— Oysa ben hayır diyorum hanım anne, dedi adam. Kozet saklandığı masa altından çıkmıştı:

— Aman Mösyö, atınız içti, dedi. Hem de tam bir kova dolusu su içti. Kovayı ben götürmüştüm.

Doğru değildi, Kozet yalan söylüyordu. İşportacı haykırdı:

— Olur şey değil bacak kadar yumurcak, boyundan büyük yalanlan nasıl da kıvırıyor. Ben sana atımın içmediğini söylüyorum küçük piç, o susadığı zaman burnundan solur.

Kozet kısık bir sesle direniyordu:

— Hem de öylesine bol içti ki... Adam:

— Haydi haydi, dedi. Yetti artık, atıma su verin bu komedi bitsin.

Kozet masanın altına sürünerek girdi. Madam Tenardiye:

— Haklısın beyim, dedi. Atın içmediyse içmeli. Sonra çevresine bakınarak:

— Nerelere sıvıştı? diye söylendi.

Başını eğerek masa altına süzölmüş Kozet'i gördü. Kadın hırsla haykırdı:

— Buraya gelecek misin?

Kozet saklandığı delikten göründü.

— Haydi git ata, su taşı.

Kozet duyulmayacak kadar kısık bir sesle:

— Fakat Madam, çeşmenin suyu tükendi. Madam Tenardiye sokak kapısını ardına dek açtı:

— Ne duruyorsun öyle aptal aptal, git kaynaktan getir.

Sonra çekmecelerden birini açarak birkaç metelik bir madenî para çıkardı:

— Al bakalım kurbağa suratlı kız, dönüşte fırından taze bir ekmek de getir.

Kozet'in önlüğünün bir yan cebi vardı, aldı parayı cebine attı sonra ocak başındaki kovayı koluna geçirdi. Aslında bu kova onun boyundaydı, rahatlıkla içine oturabilirdi.

Sonra bir ara kapı önünde, hareketsiz durdu. Sanki birinin imdadına gelmesini bekliyordu.

Madam Tenardiye haykırdı:

— Haydi ne duruyorsun?

Kozet çıktı. Kapı üzerine kapandı.

Tenardiye'lerin kapılarına kadar uzanan en son dükkân bir oyuncakçı dükkânıydı. Hanın kapısının karşısında ışıl ışıl yanıyordu. Çanak çömlek renk renk bardakların önüne, satıcı bir kocaman bebek koymuştu. Bu taş bebeğin yarım metre boyu ve toz pembe bir elbisesi vardı. Başını altın başaklar süslüyordu, sahici saçları ve mavi mineden gözleri vardı. Bütün gün, bu harika bebek, bütün köy çocuklarını oraya çekmişti. Ne var ki, Montferney'de hiçbir ana, bu şahane bebeği kızına alacak kadar zengin değildi. Eponin ve Azelma'da, saatlerce bu bebeği hayran hayran seyretmişlerdi.

Elinde kovası sokağa çıkan Kozet, tüm üzüntüsüne, rağmen bu göz kamaştırıcı görüntüye "bu hanıma" bakışlarını dikti. Zavallı çocuk, sanki taş kesilmişti. Bu bir bebek değil, bir görüntü, mutluluk, servet, lüks idi. Hayatın her türlü cefasına katlanmış, soğuk bir sefaletle gömülü bu yavrucak için, bu bebek sahip olamadığı tüm mutlulukların simgesi idi. Çocukluğun sağ duyulu ve kederli mantığı ile Kozet, kendisini bu bebekten ayıran uçurumun derinliğini ölçtü. Böyle bir bebeğe sahip olmak için, insanın kraliçe ya da hiç değilse prenses olmasının gerektiğini belki yüzünce kez olarak kendi kendisine tekrarladı.

Bu şahane pembe elbiseye, bu lepiska düz saçlara, bakıyor ve içinden "Kim bilir ne mutludur bu bebek" diye düşünüyordu, gözlerini bu nefis oyuncaktan ayıramıyordu, gerçi dükkânda başka bebeklerde vardı, ancak onlar bu harikulade kızın nedimeleri, yavaşmaları olabilirdi. Bu peri padişahının kızı olmalıydı. Barakasının içinde aşağı yukarı dolaşan dükkâncıya gelince, Kozet onu Tanrı gibi yüce görüyordu. Birden Tenardiye Ana'nın, haşin sesi onu yeryüzüne indirdi.

— Sen hâlâ burada ne sürtüyorsun kokmuş, bekle geliyorum yanına, sana haddini gösteririm.

Tenardiye Ana, sokağa bir göz atmış ve zavallı kızı görmüştü. Kozet kovasını kaparak koşup uzaklaştı.

II

Tenardiye Hanı, kilise yönünde olduğundan, Kozet tam "Şel" tarafındaki orman kaynağına gitmek zorundaydı.

Bundan böyle aydınlanmış yollarda hiç oyalanmadan koştu koştu. İşportaların önlerinden geçtiği süre, her şey iyi ve güzeldi, fakat son dükkânı da ardında bıraktıktan sonra birden dehşete kapıldı. Sanki kendisine arkadaşlık etmesi için, durmadan kovanın kulpunu çarparak gürültü yapıyordu.

Yürüdükçe gölgeler koyulaşıyordu. Sokaklarda artık kimse kalmamıştı. Bir ara köylü bir kadın, onu görünce hayretle durdu ve dişlerinin arasından: "Allah Allah, bu çocuğun bu kör karanlıkta, yollarda ne işi var?" diye mırıldandı, sakın bir cin olmasın? Sonra dikkatle bakıp Kozet'i tanıyınca:

— Ha dedi bu bizim Tarla Kuşu (Kozet'i köylüler, Tarla Kuşu diye çağırırlardı) Kozet Montferney köyünün bir mezarı andıran sokaklarından geçti, artık köyün dışına çıkmıştı. Evleri hatta duvarların önünden geçtiği süre içinde, yine az çok dayanabiliyordu. Panjurlar arasından görülen bir mum ışığı aydınlık hayat demektir fakat yolu uzadıkça o da adımlarını yavaşlattı. Son evi aştıktan sonra olduğu yerde durdu. Daha ileri gitmesini, bir türlü gözü yemiyordu. Kovasını yere bıraktı, birden otlar arasında hisirtilar duyarak, gerisin geriye koşmaya başladı.

Tam köye dönmüştü ki, birden Tenardiye Ana'yı gözünün önüne getirerek ne yapacağını şaşırana öz bir jestte bulundu. Kafasını kaşdı.

Bir yandan korkunç Tenardiye Ana karşısına dikilmişti, öbür yandan belki dağdan inen kurtlar ve hortlaklar. Yine de Tenardiye Ana'nın korkusu baskın çıktı, kovasını kaparak yeniden orman istikametine koşmaya başladı. Nefesi kesildiğinde durdu nereye gittiğini bilmez gibi perişan koşuyordu.

Bu arada ağlamamak için kendisini zor tutuyordu.

Ormanın tüyler ürperten karanlığı küçük kızın her yanını sarmıştı. Artık ne düşünebiliyor, ne de görebiliyordu. Uçsuz bucaksız bu orman, küçük çocuğu sanki yutacak gibi karşısına dikilmişti. Bir yandan karanlık ve esrar diğer yandan derin bir sessizlik.

Orman kıyısından kaynağa, ancak sekiz on dakika çekerek. Kozet gündüzleri geçmiş olduğu bu yolu çok iyi bilirdi. İşin tuhafı gece karanlığında bile yolunu kaybetmedi. Ağaçlar ve çalılıklar arasında ürkütücü şeyler görmekten çekindiğinden, hiç etrafına bakmıyordu.

Nihayet su kıyısına geldi.

İki ayak derinliğinde yosunlarla çevrili tabii bir havuzdu burası. Balçık toprakta kendiliğinden kazılmış bir çeşit göl. Kaynağın etrafını yeşil otlar ve kocaman kayalar çevrelemişti.

Kozet nefes almaya bile vakit yitirmeden, hemen kovasını daldırdı. Gerçi her yer zifiri karanlıktı, fakat buraya gelmeye alışkın olduğundan sol eliyle tutunmak için, meşe dalını aradı ve eğilerek kovasını suya daldırdı. Sinirleri öyle fazla gerilmişti ki, bu anda gücü üç katına çıkmıştı. Böyle eğilmiş dururken önlüğün cebindeki madenî paranın suya yuvarlandığını fark bile etmedi. Su dolu kovasını çekerek otlar üzerine bıraktı.

Bundan sonra çok bitkin olduğunu anladı, hemen geri dönmek istedi, fakat kovayı doldurmak için öylesine kendisini zorlamıştı ki bir adım daha atacak hali kalmadı. Oturmaktan başka çaresi yoktu.

Yere, nemli otların üzerine çöktü.

Neden olduğunu bilmeden gözlerini açıp kapadı.

Ovalardan soğuk bir rüzgâr esiyordu, yapraklarda uğuldayan bu rüzgâr yerdeki uzun otları da dalgalandırdı. Çalılar silâhlı kollar gibi kıvrılıyordu, yelin üfürdüğü kuru yapraklar sanki kendilerini kovalayan bir tehlikeden kaçışır gibi hızla kızın önünden uçtular.

İnsanoğluna aydınlık gerekir. Göz görmedikçe, zihin de bulanır. Güneş tutulmalarında, günbatımında en güçlü kişilerin bile morallerinin bozulduğu görülmüştür. Geceleyin korkmadan bir ormandan tek başına geçecek babayiğit az bulunur. Uyumuş çiçeklerin rüyaları gibi, belirsiz ve tutulmayacak şeylerin havalarda uçuştuklarını sezeriz, ufuklar bir esrar perdesine bürünmüştür sanki.

İnsan ardına bakmaktan hem korkar, hem de arkasındakini merak eder.

Neler düşündüğünü incelemeyen Kozet de, doğanın bu sonsuz karanlığında boğulur gibi hissediyordu kendisini. Artık duyduğu korkuyu da aşan bir dehşetti. Ürperiyordu şu anda, duyduklarını kendisine soracak biri olsa, kalbini donduran duygulan tanımlayacak kelimeleri bulamazdı. Birden içgüdüsel bir atılışla, yüksek sesle saymaya başladı. Bir'den yüze kadar saydı kendi sesinden âdeta güçleniyordu.

Ellerinin nemini, buz gibi suyun ıslaklığını duydu, yerinden kalktı yine korkuyordu. Önüne geçemeyeceği sonsuz bir korku. Koşmak, bacaklarının tüm hızıyla koşmak, hana dönmek istedi. Hiç değilse tarlalara vardığında uzaktan köyün ışıklarını görebilirdi. Şu Tenardiye cadısından öylesine korkuyordu ki, su kovasını almadan oradan uzaklaşmaya cesaret edemedi. İki eliyle kovanın kulpuna yapıştı. Kovayı çok zorlukla yerinden kaldıracıktı.

Böylelikle birkaç adım ilerledi, fakat kova öylesine ağırdı ki yere bırakmak zorunda kaldı. Bir saniye nefes aldı, sonra kulpu yeniden yakaladı ve yine birkaç adım attı. Yine durup dinlendi. Tıpkı ihtiyar bir kadın gibi, öne eğilmiş iki büklüm yürüyordu. Kovanın ağırlığı sıksa kollarını germiştir, minicik elleri sanki donmuştu, arada sırada durup dinlenmek zorunda kalıyordu. Her duruşunda kovadan taşan buz gibi su, ayaklarını ve çıplak bacaklarını ıslatıyordu. Bütün bunlar kış ortasında bir ormanın göbeğinde, kimsenin bulunmadığı ıssız bir köşede geçiyor ve bu acıklı olayın kahramanı, henüz sekizine yeni basmış küçücük bir kız çocuğuydu.

Zavallı Kozet, inleyerek yol alıyordu. Hiçkırıklar boğazına tıkalıyor fakat ağlamaya cesaret edemiyordu. Tenardiye cadısı, kendisine öyle bir dehşet aşlamıştı ki ondan uzakta bile olsa, onun yasakladıklarını yapmaya gücü yetmezdi.

Yorgunluktan bitikti yine de ormandan henüz çıkmamıştı. Bir ara dinlenmek için hepsinden uzun süren bir mola verdi. Her zaman altında oturduğu bir kestane ağacının dibinde azıcık soluk aldı, sonra yine kovasını kaparak yürümesine devam etti.

Ancak öylesine bıkkın bir acı ve kedere düşmüştü ki, bir ara "Oh Tanrım, Tanrım," diye haykırdı.

Birden kovanın artık kendisine yük olmadığını farketti. Kocaman bir el sapından tutmuş ve kovayı kaldırmıştı. Kozet başını çevirdi. Uzun bir gölge yanı başında ilerliyordu. Bu arkasından sessizce gelen bir adamdı. Kozet duymamıştı onun gelişini. Bu adam sessizce ona elini uzatmış yardım etmişti.

Hayatın tüm rastlantıları için içgüdülerimiz bize yol gösterir. Kozet bu adamdan hiç ürkmedi. 1823 yılının bu aynı Noel gününün sabahı, yoksul fakat temiz giyimli bir adam Paris'in fukara mahallelerinin birinde, uzun süre dolaşmıştı.

Sarı redingotlu, yuvarlak şapkalı, dizleri aşınmış gri pantolonlu, kaba siyah yün çoraplı ve bakır tokalı ayakkabılar giymiş bu meçhul adamın elinde, budaklı bir sopa bulunuyordu. Bu sopanın üzerinde öylesine ustaca oymalar işlenmişti ki, bunu yapan bir bastona benzetmişti. Nihayet saat dördü geçe adam posta arabalarının buldukları bir çıkmaza girerek Montferney'den önceki durak olan Lanıyı kasabası için bir bilet aldı.

Yola çıkıldı, fakat gün kararmıştı, araba Lanıyı'dan iki kilometre uzaklıktaki Şel'den geçerken meçhul yolcu arabacıya inmek istediğini bildirdi. Hatta arabacı "Lanıyı" kadar para ödeyip daha önceden inen bu adama, şaşkın şaşkın bakakalmıştı. Oysa onun giyiminde öyle zengin bir izlenim uyandırmamıştı.

Adam Şel köyünden acele adımlarla geçtikten sonra, Montferney istikametindeki ormana dalmıştı.

Ormanda azıcık yürüdükten sonra adımlarını yavaşlattı ve sanki kendisinden başka hiç kimsenin inlemediği gizli bir yer arıyor gibi ağaçları dikkatle saymaya koyuldu. Bir ara kaybolmuş gibi şaşkın şaşkın göründü duraksadı ve el yordamıyla ağaçların seyrekleşmiş olduğu bir noktaya geldi. Burada bir yığın beyaz taş kümesi vardı.

Taşlara yaklaşarak, onları dikkatle gözden geçirdi. Mantarlarla gövdesi kaplı bir ağaç bu taşlardan az uzakta yükseliyordu. Yabancı adam ağaca elini dayadı, sanki üzerinde biten mantarları saymak isler gibi.

Bu ağacın tam karşısında bir de kabukları dökülen bir kestane ağacı bulunuyordu.

Buraya işaret olarak bir çinko çivilenmişti. Adam ayaklarının ucunda yükselerek elini bu çinkoya değdirdi.

Bir ara taşlar ile ağaç arasındaki toprak üzerinde tepindi. Sonra buradaki toprağa kimsenin el atmamış olduğunu görerek, rahat bir nefes aldı.

Daha sonra sağına soluna bakınarak, yönünü buldu ve yeniden yürümesine devam etti.

Kozet'e rastlayan işte bu yabancı adamdı.

Korulardan Montferney'e giderken, ağaçlar arasında bu minicik gölgeyi görmüştü. Kızın iniltilerini duymuş ve yaklaştığında kendisinden büyük bir su kovası taşıyan küçük kızı görünce, elini uzatarak kovasının sapını tutmuştu.

Evet, Kozet ondan korkmamıştı. Yolda adam ona sordu. Sesi derin ve içten bir sestti:

— Evlâdım, bu taşıdığın çok ağır bir yük, bırak ta ben alayım.

Kozet kovanın sapını tutan elini çekti. Adam dişlerinin arasından:

— Olur şey değil, dedi. Bu gerçekten ağır, hatta bana bile ağır geldi.

Sonra sordu:

— Kaç yaşındasın küçük?

— Sekiz yaşındayım beyefendi.

— Uzaktan mı geliyorsun?

— Ormandaki kaynaktan.

Adam bir süre konuşmadan durdu sonra sordu:

— Senin annen yok mu? Kozet:

— Bilmem ki, dedi. Sonra yabancıнын soru sormasına vakit bırakmadan.

— Başkalarının anneleri var, ancak benim hiçbir zaman anam olmadı.

Adam durdu kovayı yere bıraktı, ellerini kızın sıksa omuzlarına koydu, karanlıkta onun yüzünü görmek ister gibi ona doğru eğildi.

Göklere süzülen soluk ışıkta Kozet'in zayıf ve yorgun yüzünü görebildi. Adam sordu:

— Senin adın ne?

— Kozet.

Birden yabancı adam, elektrik çarpmış gibi titredi. Kıza bir daha baktı, sonra eline kovayı alarak, onun yanı başında yürümesine devam etti:

— Küçük nerede oturuyorsun?

— Bilmem, bilir misiniz Montferney'de buraya bir çeyrek saat çeker.

— Oraya mı gidiyoruz?

— Evet beyefendi.

Adam kısa bir sessizlikten sonra, yeniden sordu:

— Bu geç saatte seni ormanlardan su getirmeye kim yolladı?

— Madam Tenardiye, o benim hanımımdır. Adam:

— Han mı? diye sordu. Oh oh iyi, bu geceyi orada geçiririm. Beni oraya götür.

— Oraya gidiyoruz, dedi çocuk.

Yabancı hızlı hızlı yürüyordu ancak Kozet onu rahat izledi. Artık yorgunluğunu duymuyordu. Sakin bir kendini bırakışla, arada bir gözlerini bu yeni dostuna kaldırıyordu. Birden kalbinde, umut ve sevince benzeyen duyguların kıpırdandığını duydu.

Birkaç dakika daha geçti, adam yeniden sordu:

— Handa hizmetçiler yok mu?

— Hayır efendim, ben yalnızım.

Kısa bir duraklamadan sonra Kozet, anlattı:

— İki küçük kız daha var, Ponin ve Zelma.

Tenardiye Ana'nın romantik adlarını Kozet böylesine kısaltmıştı.

— Kim bunlar, Ponin ve Zelma?

— Onlar küçük hanımlarım, hanın sahibesi Madam Tenardiye'nin kendi kızları.

— Onlar ne yapar?

— Onların güzel taş bebekleri var, altın yaldızlı oyuncakları, kul uları var, oynar eğlenirler.

— Bütün gün mü?

Evet beyefendi, bütün gün.

— Ya sen?

— Ben çalışırım, iş yaparım.

— Bütün gün mü?

Çocuk geceleyin sezilmeyen yaşlarla dolu gözlerini iri iri açtı ve kısık bir sesle cevap verdi:

— Evet beyefendi.

Sonra kısa bir sessizlikten sonra devam etti:

— Kimi zaman işim erken biterse, ben de eğlenirim, izin verirler.

— Nasıl oynarsın.

— Ne bulursam, ancak benim oyuncağım yok ki. Ponin ve Zelma bebeklerine dokunmama izin vermezler. Benim nah şu kadarlık minik bir kılıcım var.

Çocuk küçük parmağını gösteriyordu.

— Kesiyor mu bari?

— Elbette beyefendi, salatayı ve sinek kafalarını kesiyor.

Köye varmışlardı. Kozet, yabancıya yol gösterdi. Fırının önünden geçerlerken, Kozet ekmek almasını unuttu. Adam artık soru sormaktan vazgeçmiş gibi başı önünde yürüyordu. Kiliseyi arkalarında bıraktıklarında adam işportaları görerek sordu:

— Burada panayır mı var?

— Hayır efendim, Noel yortucu için geldiler.

Hana yaklaşmışlardı. Kozet yavaşça onun koluna dokundu:

— Eve yaklaştık beyefendi, ne olur kovayı bana bırakın, ben taşıyayım.

— Neden?

— Madam bunu başkasına taşıttığımı görürse, beni döver.

Adam tek söz söylemeden kovayı ona bıraktı. Birkaç saniye sonra hanın kapısının önündeydiler.

İşportacının önünden geçerlerken Kozet işportacıdaki güzel bebeğe kaçamak bir bakış fırlattı, sonra han kapısının vurdu. Kapı açıldı Tenardiye Ana, elinde şamdan eşikte görüldü.

— Sen misin kız. Doğrusu çok erken geldin, yollarda bir hayli eğlenmiş olacaksın.

Kozet titreyerek:

— Madam, dedi. Şu beyefendi, handa kalmak ister.

Tenardiye asık suratına iğreti bir gülümseyiş takarak, gözleriyle yeni geleni aradı.

— Siz misiniz beyim?

— Evet madam, dedi adam elini şapkasına götürerek. Zengin müşteriler böylesine nazik olmazlar. Yabancıнын bu saygılı jesti, eski kostümünü ve eşyalarının gözlemi Tenardiye'nin suratındaki gülümseyişin silinmesine sebep oldu.

— Gir bakalım babalık.

"Babalık" girdi. Tenardiye ona bir kez daha baktı, yamalı pantolonları ve aşınmış redingotu gördü, arabacıların masasında onlarla birlikte içen kocasına bir göz attı. Kocası işaret parmağını kıpırdatarak ve dudaklarını sarkıtarak, ona herifte iş olmadığını anlatmaya çalıştı. Bunun üzerine Tenardiye Ana haykırdı:

— Vah vah babalık, inan olsun üzüldüm. Ne yazık ki, yerimiz kalmadı.

Yabancı müşteri:

— Tasalanmayın, dedi. Beni tavan arasında ya da ahırda yatırabilirsiniz, oda kirasını ödeyeceğimden emin olun.

— Kırk metelik.

— Olsun.

— Oldu.

Arabacılarından biri Tenardiye Ana'ya, kısık sesle:

— Olur şey değil, dedi. Adamı iyi kazıkladın hanım anne. Odalar yirmi metelik değil mi?

Madam Tenardiye, aynı ses tonuyla cevap verdi:

— Ondan kırk metelik alacağım yoksulların tarifesi, onları daha ucuza barındıramam.

Kadının kocası:

— Elbette, dedi. Parasız müşteri, hanın kalitesini düşürür.

Bu arada yabancı adam paketini ve sopasını bir sıra üzerine bıraktıktan sonra masa başına geçmişti. Kozet onun önüne bir bardak ve bir şişe şarap getirmişti. Su isteyen işportacı kovayla atına suyu götürmeye gitmişti. Kozet masanın altındaki yerine geçmiş, örgüsünü eline almıştı.

Adam dudaklarını şarapla azıcık ıslatmış, küçük kızı acayip bir dikkatle süzüyordu.

Kozet çirkindi. Mutlu rahat olsa, belki de güzel olabilirdi. Kozet, sıska ve soluktu, sekiz yaşında olmasına rağmen, altısından fazla göstermiyordu. Çukura kaçmış gözleri, ağlamaktan hemen hemen sönmüştü.

Dudakları aşağı sarkıyordu, ölüme mahkûm hastalarda ve tutuklularda görülen bir keder ifadesi yüzünü perdeliyordu.

Elleri şiş, kırmızı ve çatlaktı. Şu anda ocağın ateşiyle aydınlanan vücudunun kemikleri sayılıyordu. Daima üşüdüğünden dizlerini birbirine yapıştırmaya alışmıştı. Üzerinde paçavralardan başka giysi yoktu. Yünlü bir elbise giymemişti. Elbisesi yazın insanın kalbini sızlatacak, kışın ise insanı dehşete düşürecek lime lime pırtıklardı. Deliklerden çürük derisi görünüyordu. Tenardiye'nin elinin damgasını taşıyordu çaresiz çocuğun çıplak bacakları sıska ve kırmızı idi. Bu çocuğun tüm dış görünüşü, ses tonu, çekingen konuşması, bakışı, suskunlukları hepsi tek bir duygulu belirtiyordu: Korku.

Korku bir örtü gibi sarmıştı onu. Korkudan dirseklerini kalçasında birleştiriyor, ayaklarının ucuna basıyor, mümkün olduğu kadar az yer tutmaya gayret ediyordu.

Kozet hanımından öyle çok korkardı ki, hana girdiğinde üzeri ıslak olmasına rağmen, kurutmak için ateş başına sığınmamıştı. Henüz sekiz yaşlarındaki bu kızın bakışlarının anlamı öylesine sönük ve trajik olurdu ki, onun kimi zaman geri zekâlı, kimi zaman bir iblis olmasından kuşkulanılabildi. O dua etmek nedir bilmediği gibi, kiliseye ayak atmamıştı.

Hardal sarısı ceketli yabancı, Kozet'ten gözlerini ayırmıyordu. Birden Tenardiye Ana haykırdı:

— Ha Kozet az kalsın unuttuyordum hani ekmek?

Kozet, her zaman yaptığı gibi korku ile masa altından sürünerek çıktı. Ekmek almak, tamamıyla kafasından silinmişti. Birden ürkek çocukların hilesine baş vurdu, ayak üstü bir yalan kıvırdı:

— Madam, fırın kapalıydı.

— Kapıyı vuraydın.

— Vurdum madam, açmadı. Tenardiye Ana:

— Yarın, yalan söyleyip söylemediğini öğrenirim, beni aldatmaya çalışıyorsan vay haline. İyice pataklanırsın. Haydi sana vermiş olduğum on beş meteliği geri ver.

Kozet elini önlüğünün cebine daldırdı ve birden yüzü yemyeşil kesildi.

— Hadisene, dedi cadı karı. Beni duymadın mı?

Kozet cebini ters çevirdi, para yoktu, düşürmüş olacaktı. Zavallı kız verecek cevap bulamadı.

Korkudan sanki taş kesilmişti. Canavar kadın, boğuk boğuk haykırıyordu:

— Çabuk söyle, paramı kaybettin mi, yoksa beni dolandırmak mı istersin?

Elini şömine başına, asılı kamçıya uzattı.

Onun bu hareketi Kozet'e savunma gücünü verdi:

— Bağışlayın madam, acıyın bir daha yapmam. Tenardiye Ana kamçıyı indirdi. Bu arada sarı redingotlu adam cebini karıştırmıştı, bunu kimseye sezdirmeden yapmıştı. Diğer yolculardan kimi iskambil oynuyor, kimi içerek çene yarıştıyorlardı. Kimse ona önem vermiyordu.

Kozet köşesine büzüldükçe büzülüyordu. Tenardiye kolunu kaldırdı.

Yabancı adam:

— Beni bağışlayın madam, dedi. Demin küçük kızın cebinden bir şeyin masa altına yuvarlandığını görür gibi olmuşum.

Bu sözlerle yere eğildi ve bir şey arar göründü, sonra yerinden doğrularak:

— Tamam, dedi. Bakın buldum. Hancı kadına, gümüş paralı uzattı. Kadın:

— Oldu, dedi.

Bu onun verdiği on beş metelik değildi, ancak bu yirmi meteliklik bir gümüş para olduğundan, çıkarıcı kadın, bunu fırsat bildi, kıza yan yan bakarak:

— Bir daha gözünü dört aç ha, diye azarladı.

Kozet inine büzülmeden güven dolu gözlerini yabancı adama kaldırdı, henüz başına gelenlere pek anlam veremiyordu, ancak tatlı bir güven kalbini ısıtmaktaydı.

Tenardiye Ana, yolcuya:

— Yemek ister miydiniz? diye sordu.

Adam cevap vermedi, dalgın bir düşünceye dalmıştı.

Kadın dişleri arasından mırıldandı: "Bu herif de kimin nesi ki? Herhalde, meteliksiz dilencinin biri, yemek parası yok, ister misin bana gecelik parasını da ödemesin. İyi ki yerdeki parayı çalmayı, akıl etmedi.

Bu arada kapı açılmış ve bitişik odadan Eponin ve Azelma içeri girmişlerdi.

Kızların ikisi de tatlı ve şeker şeylerdi. Köylüden ziyade, kentsoylu kızları gibi giyinmişlerdi. Büyük kızın, açık kumral örgüleri, ötekisinin beline kadar inen pırıl pırıl siyah saçları vardı. Her ikisi de, tertemiz giyimli, tombul, pembe yanaklı, iç açıcı kızlardı.

Kızların ikisi de kalın giyinmişlerdi ancak ana şefkati onları öylesine sarıp sarmalamıştı ki, kumaşların kalınlığı kızların görünüşü hantallaştıramamıştı. Kış mevsimine göre giyimli, bu küçük kızlar bahan hatırlatıyorlardı. Buraya hakim küçük sultanlar olduklarını, her davranışlarıyla belirtiyorlardı. İçeri girdiklerinde Tenardiye Ana onlara sevginin sezildiği, yarı öfkeli bir sesle:

— Maşallah ayol, nerede kaldınız, dedi. Bu kelimelerden onlara ne denli taptığı anlaşılıyordu. Daha sonra, onları bir bir kucığına aldı ve saçlarını okşayarak, kurdelelerini yeniden bağlayarak, tatlı bir sitemle haykırdı:

— Nedir bu perişan kılığınız?

Kızlar şömine başına geçtiler. Ellerinde birbirlerine attıkları bir bebek vardı. Arada bir Kozet örgüsünden başını kaldırıp onlara imrenerek bakıyordu.

Eponin ve Azelma, Kozet'in farkında bile değillerdi. Küçük hizmetçi kız, onlar için köpekten bile aşağı bir yaratıktı.

Tenardiye kardeşlerin, bebeği soluk suratlı, eski ve kırık bir bebektir, ancak bütün hayatında gerçek bir bebek nedir bilmeyen Kozet için bu harika bir bebektir. Bir ara oradan oraya koşuşan Tenardiye Ana, Kozet'in çevresine bakındığını farketti. Kozet öreceği yerde, oynayan küçük kızları seyrediyordu.

— Hıncır piç kurusu, nihayet seni yakaladım, dedi. Ben seni kamçılıyarak çalıştırmasını bilirim.

Yabancı adam yerinden kalkmadan, Tenardiye Ana'ya döndü:

— Madam, dedi ürkek ürkek gülümseyerek. Bırakın oynasın.

Yolcu bir tabak söğüş et yemiş, bir şişe şarap içmiş olsa ve böyle yoksul kılıklı olmasa, bu dileği belki de bir emir yerine geçirebilirdi. Ancak böyle aşınmış bir şapkası olan bir zavallının, bir istekte bulunmasına Tenardiye Ana dayanamadı, ekşi bir sesle:

— Madem ki ekmeğimi yiyor, çalışması gerekir, dedi. Ben onu oynasın diye doyurmuyorum.

— Ne yapıyor? diye sordu adam.

— Kızlarım için yün çoraplar örüyor.

Adam Kozet'in şişmiş ve morarmış çıplak ayaklarına baktı:

— Bu çorabı ne zaman bitirir?

— Tembel bunu ancak dört gün sonra bitirir.

— Çorap sona erdiğinde kaç para eder? Tenardiye Ana, yolcuya hor gören bir bakışla baktı:

— En azından otuz metelik eder. Adam sordu:

— Bu yarım çorabı, beş franga bana satar mısınız? Şişko bir arabacı kaba bir gülüşle:

— Olur şey değil, diye haykırdı. Beş frank ha, elbette verir, anam babam...

Bay Tenardiye:

— Madem ki istediniz, kaprisinize boyun eğeceğiz. Biz yolcuların isteklerine hayır demeyiz, diye gülümsedi.

Tenardiye Ana, hemen atıldı.

— Peşin para vermeden vermem.

Adam cebinden gümüş bir para çıkartarak:

— Ben bu çift çorabı satın alıyorum ve işte ödüyorum. Daha sonra Kozet'e dönerek:

— Haydi artık sen de oyna, dedi. İşinin bedelini verdim, oyna yavrum.

Bay Tenardiye parayı hemen kesesine indirdi. Karısının artık bir diyeceği kalmamıştı, ancak dudaklarını kanatırcasına ısırıp ve yüzünü bir kin dalgası bürüdü.

Ne var ki Kozet, bu olup bitenlerden pek bir şey anlamadığından titremekte devam ediyordu, sordu:

— Madam doğru mu, oynayabilir miyim? Kadın korkunç bir sesle:

— Oyna, diye haykırdı. Kozet:

— Teşekkür ederim madam, dedi.

Dudakları Tenardiye Ana'ya teşekkür ederken, bütün kalbiyle yabancı adama teşekkür ediyordu.

Bay Tenardiye, yeniden içmeye koyulmuştu, karısı kulağına eğildi:

— Baksana kim olabilir, şu sarılı herif? Pek gözüm tutmadı. Tenardiye dudak bükerek:

— Belli olmaz, dedi. Bu kılıkta gezen zenginleri çok gördüm. Kozet örgüsünü bir yana bırakmış, ancak sığınağından dışarı

çıkamamıştı. O mümkün olduğu kadar az ortaya çıkardı, arkasında duran bir kutudan eski paçavraları ve kurşun kılıcını çıkardı.

Eponin ve Azelma onunla ilgilenmiyordu. Küçük kızlar çok önemli bir işlem uygulamaktaydılar. Kediye kapmışlar, onu kundaklıyorlardı.

Bu arada sevgili bebek, yere atılmıştı. Kardeşlerin büyüğü olan güzel Eponin, kırmızı ve mavi paçavralarla kedi yavrusunu sararak kuş civıltısını andıran bir sesle, kardeşine şöyle diyordu:

— Bana bak kardeşim, bu bebek diğerinden daha eğlenceli, bu canlı bebek kıpırıyor, haykırıyor, sıcak bir bebek. Bak kardeşim gel bununla eğlenelim. Bu benim küçük kızım olsun. Ben bir hanım olacağım sen beni görmeye geldiğinde, kızıma bakarsın, yavaş yavaş onun kulaklarını ve bıyıklarını yeni görmüş gibi şaşkın durursun, daha sonra kuyruğunu farkedersin ve bana. "Aman Yâ Rabbim, ne garip kızınız var madam?" dediğinde ben de sana: "Valla madam işte benim küçük kızım böyle. Günümüzün kızları, böyle oluyorlar," derim.

Azelma, ablasını hayranlıkla dinliyordu.

Bu arada arabacı müşteriler müstehcen bir türkü okumaya başlamışlardı, tavanları sarsacak kadar gülüyorlardı. Han sahibi bay Tenardiye, onlarla birlikte el çırpıyordu.

Kuşların bir hiçten yuva yaptıkları gibi, küçük kızlarda bir kaç bezden hemencecik bir bebek yaratırlar. Kozet de kendi minicik kılıcını kundaklamıştı, onu da koluna yatırmış yavaş bir sesle ninni söylüyordu.

Oyuncak bebek, kız çocuklarının en zorlu ihtiyacı olduğu gibi en yakın arkadaşlarından biridir. Bakmak, giydirmek, süslemek, soymak, yeniden giydirmek, öğretmek, azarlamak, kucağında sallamak, uyutmak işte kadının bütün geleceği bu birkaç kelimenin içinde gizlidir. Bebeklerine zıbınlar, etekler diken küçük kız, genç kız olur ve kadınlarsın Birinci çocuk, son bebeğin devamıdır.

Bebeksiz bir küçük kız hemen hemen çocuksuz bir kadın, kadar mutsuz olur.

Bu arada Tenardiye kadın, sarılı adamın yanına yaklaşmıştı. "Kocam haklı, diye düşündü. Kim bilir belki de bu Banker Lafit bile olabilir. Şu zenginler arada bir şakalar yapmasını sever."

Adamın masasına oturdu.

— Beyefendi, dedi.

Beyefendi sözüne, adam başını çevirdi. O ana kadar Tenardiye Ana onu "Babalık" ya da "Efendi" diye çağırıyordu.

Haşin halinden bile, daha ürktücü olan güler yüzlü tavırla, kadın:

— Baksanıza beyefendi, dedi. Bana kalırsa çocuğun oynamasına sırf sizin hatıranız için razı oldum. Aslında o miskin biridir, onun çalışması lâzım.

Adam sordu:

— Yoksa o sizin kızınız değil mi?

— Daha neler efendim, yok beyefendi, yok efendim. O bizim acımdan yanımıza aldığımız bir küçük kız. Galiba geri zekâlı olmalı, baksanıza ne kocaman kafası var, beynine su mu yürüdü, nedir? Onun için elimizden geleni esirgemeyiz, ne var ki, bizler de pek zengin sayılmayız. Altı aydan bu yana, anasından ses seda çıkmadı, herhalde anası ölmüş olmalı.

— Aslında kadın pek iyi mal değildi, diye ekledi Tenardiye Ana. Çocuğunu yabancılara bırakan bir kadın.

— Ya! diyen adam yine dalmış göründü.

Bu arada kendisinden söz edildiğini hisseden Kozet, Tenardiye'den gözlerini ayırmamıştı. Arada bir şurdan burdan, tek tuk laflar duyuyordu. Bu arada iyice sarhoş olan arabacılar, müstehcen türkülerini daha coşkun bir tondan söylüyorlardı, iyice zom olmuşlardı. Kozet gözleri ocağın ışığından kamaşmış gibi kısık bir sesle: "Annem öldü, annem öldü," diye bir ninni tutturmuştu.

Nihayet han sahibesinin ısrarları üzerine, sarı redingotlu yolcu, yemek yemeğe razı oldu.

Kadın sırtarak sordu:

— Beyefendi, ne emrederler?

— Ekmek ve peynir, dedi adam.

Tenardiye Ana içinden: "Herif meteliksizin biri," diye düşündü. Sarhoşlar şarkılarına devam ediyorlardı.

Birden Kozet, oyununu bıraktı başını çevirmiş ve küçük kızların yere bırakmış oldukları bebeği görmüştü.

O zaman artık kendisini oyalamayan kundaklı kılıcını, bir yana attı. Tenardiye Ana, yavaş sesle kocasına birşeyler anlatıyor ve para sayıyordu. Eponin ve Azelma kedileriyle oynuyorlardı. Yolcuların kimi yiyor, kimisi iskambil oynuyordu. Kimsenin gözü, onda değildi. Dizlerinin üzerinden sürünerek, ağır ağır masa altından çıktı bir kez daha kimsenin kendisine dikkat etmediğini gözetledikten sonra, bebeğin yattığı köşeye uzandı. Bir saniye sonra, bebek kollarında eski yerine dönmüştü. Bebekle oynamak onun için öylesine ender bir mutluluktan ki, sanki bir tatlı rüyanın sarhoşluğu içindeydi.

Ekmek, peynirini yiyen yolcudan başka kimse onun yaptığını görmemişti.

Kozet'in sevinci, bir çeyrek saat sürdü. Küçük kız tüm dikkatine rağmen bebeğin ayaklarından birinin gölgeden çıktığını ve ocağın aydınlığında görüldüğünü farketmemişti. Gölgelemlerden çıkan bu pembe ayak Azelma'nın dikkatini çekti, kız kardeşine bir dirsek atarak:

— Hey abla baksana, dedi.

Küçük kızlar şaşkın şaşkın bakiştılar. Olur şey değil, Kozet bebeği almaya cesaret etmişti.

Eponin yerinden kalktı ve kucağındaki kediye bırakmadan anasına yaklaşıp, onu eteğinden çekti.

— Anne, dedi. Baksana. Eliyle Kozet'i işaretledi.

Tutkunun cennetine dalan Kozet, birşey görmüyor, birşey duymuyordu.

Birden Tenardiye Ana'nın yüzü, cadı maskesini takındı. Bu kez yaralanan gururu öfkesini körüklüyordu. Kozet tüm sınırları aşmış şu "küçük hanımların" bebeğine el sürme cüretinde bulunmuştu. Hırstan boğuklaşan bir sesle haykırdı:

— Kozet!

Kızcağız sanki bastığı toprak titremiş gibi irkildi başını çevirdi. Tenardiye Ana tekrarladı:

— Kozet...

Kozet elindeki bebeği, korku karışan bir saygıyla yere bıraktı.

Sonra gözlerini bebekten ayırmadan, ellerini kavuşturdu ve bu yaşta bir çocukta iç sızlatan bir davranışla ellerini burktu. Sonra ağladı, hıçkırıklarla ağladı. Oysa, günün heyecanlarının hiçbiri onun gözünden yaş getirmemişti. Ne karanlıkta ormanlara gitmesi, ne o ağır su kovasını taşımak, ne parasını yitirme korkusu, ne de annesinin ölüm haberini duyması, bu son felâket, onun için en müthişi oluyordu.

Yolcu yerinden kalkmıştı:

— Ne var ki, diye sordu?

Tenardiye Ana işaret parmağını Kozet'e uzatarak:

— Görmüyor musunuz, diye yerdeki bebeği işaret etti.

— Ne olmuş? dedi adam.

— Daha ne olsun, dedi hancı kadın. Bu dilenci kız çocukların bebeğine el uzattı.

— Bütün bu gürültü, bunun için mi? Bebekle oynarsa kıyamet mi kopar.

Tenardiye Ana:

— Kirli ellerini sürdür, diye haykırdı. O iğrenç ellerini. Kozet hıçkırıklarını daha da yükseltti, kadın haykırdı:

— Susacak mısın?

Adam yerinden fırladı, dosdoğru sokak kapısına gitti ve açarak dışarı çıktı.

Onun çıkmasından faydalanan hancı kadın, masa altındaki kıza bir tekme atarak hırsını aldı.

Kapı açıldı, adam görüldü. Kollarında az önce sözünü ettiğimiz o şahane bebeği tutuyordu.

Bebeği Kozet'in önüne koyarak:

— Al, dedi. Bu senin.

Meyhanede geçirdiği bu son saat içinde karşısında ıslık ıslık yanan bu oyuncakçı dükkânını farketmiş olacaktı.

Kozet gözlerini kaldırdı. Elinde bebek kendisine yaklaşan adamı gördüğünde, güneşi görür gibi olmuştu. Onun şu inanılmaz sözlerini "bu senin" demesini duydu, bir bebeğe baktı, bir adama baktı, tekrar bebeğe baktı ve sonra ağır ağır gerileyerek masa altındaki köşesine büzüldü.

Artık ağlamıyor ve haykırmıyordu, sanki nefes almaya bile korkuyordu. Tenardiye'ler, karı koca ve küçük kızlar, heykel olmuşlardı. Müşteriler bile, birden susmuşlardı. Bütün meyhaneyi yoğun bir sessizlik kaplamıştı. Taş kesilmiş gibi yerinden kıpırdamayan Tenardiye Ana, yine tahminlerini kuruyordu: "Allah, Allah, şu ihtiyar kimin nesi? Yoksul bir adam mı? Ya da bir milyoner mi? Belki de bir hırsızdır."

Meyhaneciye gelince, tüm karakterini şu anda yüzünün ifadesinde yansıtmıştı. Bir bebeğe, bir de yabancı yolcuya bakıyordu, adamda para kokusu almıştı. Bu duraksaması, bir an sürdür, birden karısına yaklaştı ve onun kulağına:

— Baksana karı, dedi. Şu oyuncak en azından otuz frank eder. Saçmalama, herifin önünde dize gelelim.

Tenardiye Ana, tatlılaşmaya çalıştığı sinsi bir sesle:

— Hadisene Kozet, dedi. Bebeğini alsana. Kozet deliğinden çıkmaya nihayet cesaret etti. Bay Tenardiye, okşayıcı bir sesle:

— Kozet'ciğim, dedi. Beyefendi sana verdi bu bebeği, alsana artık bu senin.

Kozet bir çeşit kuşkuyla bakıyordu bebeğine. Yüzü hâlâ göz yaşlarıyla ıslaktı, fakat gözleri sabah gökleri gibi sevinç güneşiyle aydınlanmıştı. Şu anda ona: "Küçük kız, siz Fransa Kraliçesiniz," deseler bu denli hayrete düşmezdi.

Sanki bebeğe elini sürse, yer yarılacak sanıyordu. Aslında bu tahminlerinde pek de yanılmıyordu, yani hiç değilse Tenardiye Ana'nın kendisini azarlayacağını ve döveceğini düşünüyordu.

Yine de kendisini tutamadı bebeğe baktı ve Madam Tenardiye'ye yaklaşarak, çekingen bir sesle sordu:

— Alabilir miyim, madam?

Küçük kızın o anda yüzünde beliren acı, korku ve sevinç ifadesini tanımlayacak söz yoktu.

— Allah Allah, dedi kadın. Elbette alırsın. Bebek senin. Beyefendi sana verdiği göre?

Kozet sordu:

— Sahi mi beyefendi? Doğru mu? Bebek benim mi?

Yabancı adamın gözleri yaşlarla dolmuştu, ağlamamak için konuşmadı ve başının bir işaretleriyle Kozet'e bebeği alabileceğini anlattı.

Sonra bebeğin pembe elini, küçük kızın eline uzattı.

Kozet sanki, bebeğin elini yakacakmış gibi geriye çekildi dilini çıkartarak, önüne baktı. Sonra birden yabani bir tutkuyla atılarak hanım bebeği kollarına aldı:

— Onu Katrin diye çağırırım, dedi.

Kozet'in paçavraları bebeğin kurdelelerine ve pembe dantellerine karıştı.

Küçük kız, hanımına dönerek sordu:

— Madam, onu bir iskemle üzerine koyabilir miyim?

— Elbette çocuğum, dedi Mösyö Tenardiye.

Bu arada Eponin ve Azelma, Kozet'e hasetle bakıyorlardı. Kozet, Katrin'i bir iskemleye oturttu ve onun önünde yere oturarak ona hayran hayran bakarak durdu. Yabancı adam:

— Oynaşana, dedi.

— Oynuyorum, cevabını verdi çocuk.

Kozet'in sevgiyle baktığı bu yabancı adam, şu sırada Tenardiye kadının kalbinde sonsuz bir kin uyandırmıştı.

Ne var ki, katlanmak zorundaydı. Gerçi her davranışta kocasını taklit etmesini bilen ikiyüzlülüğü de başarırdı, ancak bu kadarını yapamayacaktı. Kızlarını odalarına yolladı daha sonra sarı ceketli adamdan Kozet'i de yatmaya yollamak iznini istedi, bu arada şefkatli bir tondan:

— Zavallı yavrucak, bugün çok yoruldu, dedi. Kozet, Katrin'i kucağında yatmaya gitti. Tenardiye Ana, arada bir ferahlamak için erkeğinin olduğu köşeye gidiyor ve onunla yeni müşteriyi çekiştiriyordu. Bu adamın beş para etmeyen bir piç kurusuna kırk franklık bebek almasını nasıl sindirebilirdi? O kendi kızlarına böyle bir bebek alamıyordu. Oysa kocası, yaşlı adamın bir insansever olduğunu, sokağa atacak parası olduğuna göre, istediğini yapmakta serbest olduğunu söyleyerek onu susturdu.

Bay Tenardiye tam bir koca ve bir hancı gibi konuşmuştu. Yabancı adam masasına dirseğini dayamış, dalgın düşünmekte devam ediyordu. Diğer müşteriler, arabacılar ve işportacılar, azıcık ondan uzaklaşmış, onu korkuyla karışık bir hayretle seyrediyorlardı. Bu fakir giyimli ve ancak cebinden frankları kolaylıkla çıkararak esrarlı adam paçavralar giymiş dilenci kızlarına, en güzel bebekleri satın alan bu iyi kalpli adam, herhalde çok forslu ve kudretli birisi olmalıydı.

Böylece saatler akıp geçti. Noel gecesi için yapılan gece yarısı ayini, sona ermişti. Meyhane kapanmış, müşteriler bir bir çekilmişlerdi. Hanın konuk salonu, tenhalaşmıştı ocaktaki ateş bile sönmüştü yabancı masaya dayalı dalgın dalgın durmakta devam ediyordu.

Tenardiye'ler ayıp olmasın diye bir süre adamın karşısında oturdular. Kilise saati sabahın ikisini vurduğunda, kadın esneyerek kocasına:

— Baksana ben yatıyorum, dedi.

Tenardiye savaşta çavuş olduğu günleri hatırlayarak bir köşeye oturdu, bir mum yaktı ve Fransız Kuriyeri adındaki gazeteyi okudu.

Bir saatte böyle akıp geçti. Hancı en azından üç kez gazetesini baştan sona kadar okumuştur, fakat yolcu yerinden kıpırdanma emarelerini göstermiyordu.

Nihayet Tenardiye başlığını çıkartarak, bu garip müşteriye yaklaştı.

— Mösyö dinlenmek istemezler mi? diye sordu.

— Ya öyle ya, dedi adam. Ahır nerede? Hancı Tenardiye, tatlı bir gülüşle:

— Peşimden gelin beyefendi, dedi. Sizi odanıza götürüyüm.

Şamdanı masanın üzerinden aldı, yabancı adam sopası ve paketi elinde onu izledi. Tenardiye, birinci katta bir odaya çıktı. Burası hanın hiçbir odasında olmayan bir lüksle döşeliydi. Gemi biçiminde bir karyola, akaşu döşemeler ve kırmızı kadife perdelerle bezenmişti.

Yolcu sordu:

— Bu da nesi?

Hancı, bu fırsattan yararlanarak, romantik bir hava yaratmak amacıyla, ayaküstü bir yalan kıvırdı:

— Bizim düğün odamız beyefendi. Şu sırada eşimle birlikte başka bir odada yatıyoruz. Burasını sizin gibi kaliteli müşterilerimize açarız, o da yılda ya üç ya da dört kez.

Yabancı adam, acı bir gülüşle:

— Ben ahırını tercih ederim, dedi

Hancı onun bu lafını duymamış oldu.

Renkli uzun mumlar yaktı, ocakta neşeli bir ateş çıtırdıyordu. Şömine üzerinde kristal bir yuvarlak içinde gümüş telli bir gelin başlığı vardı. Yabancı sordu:

— Ya bu ne? Tenardiye Baba:

— Beyim, dedi. Bu eşimin gelinlik duvağı, bakın portakal çiçeklerine.

Yolcu hayretle bunlara baktı aşağıdaki cadının, bir zamanlar saf bir gelin olabileceğini düşünemiyordu.

Tenardiye yalan söylüyordu. Bu evi, han olarak işletmek için kiraladığında, bu odayı böyle döşeli olarak satın almıştı. Şömine üzerindeki bu gelin başlığının, evlerine uğur getireceğini umarak bunu da evle birlikte almıştı.

Yolcu başını çevirdiğinde Tenardiye, ortadan kaybolmuştu.

Hancı odasına girdiğinde henüz uyumamış, karısı kendisine:

— Baksana, dedi. Yarın Kozet'i kovuyorum. Hancı, buz gibi bir sesle:

— Amma da yaptın, cevabını verdi.

Başka laf etmediler ve birkaç dakika sonra mumlarını söndürmüş uyumuşlardı.

Yolcu, odanın bir köşesine sopasını ve paketini bırakmıştı. Hancı çekildikten sonra, bir süre ocak başında oturmakta devam etti.

Daha sonra, kunduralarını çıkardı, mumlardan birini söndürdü, öbürünü eline aldı ve birşey arayan biri gibi etrafına bakınarak, aşağıya indi. Merdivenlerde bir çocuk nefesine benzeyen bir ses duydu. Bu arada merdivenin altına varmıştı. Merdivenin tam altındaki köşede bir sürü hırdavatın arasında, toz ve örümcek ağlarının ortasında bir yatak, daha doğrusu döşek yerini tutacak lime lime bir şilte ve yırtık bir örtü vardı. Taşlar üzerindeki bu çarşafsız şiltede yatıyordu Kozet.

Adam yaklaştı, ona dikkatle baktı.

Kozet, daha az üşümek için soyunmamıştı, aslında çaresiz yavru gündüz bile giyinik sayılmazdı ki, bebeğini göğsüne bastırmıştı.

Taş bebeğin kocaman gözleri, karanlıkta ışıldıyordu, arada bir derin derin iç çeken Kozet, kıvranır gibi bebeğine sarılıyordu. Yatağının önünde, tahta kunduralarından, ancak bir teki vardı.

Kozet'in yattığı aralığa, bir kapı açılırdı. Bu kapıdan bakınca oldukça geniş bir oda görülüyordu. Odanın dibinde, camlı kapıdan iki bembeyaz yatak dikkati çekiyordu. Azelma ve Eponin orada uyuyorlardı. Bu karyolanın ardında perdesiz hasır bir beşikte bütün gece ağlayan küçük oğlan yatardı.

Yabancı adam, bu odanın kapısının Tenardiye çiftinin odasına açıldığını gördü. Birden gözü oradaki ocağa takıldı, bu ocakta ateş yanmamıştı. Ancak Noel geleneklerine uymak için biri küçük, birisi azıcık büyük iki çocuk patiği konulmuştu. Küçük kızlar Noel Baba'dan armağan bekledikleri için koymuşlardı pabuçlarını ocağın içine.

Adam eğildi. Noel Baba yani anaları ziyaretini yapmıştı. Her kunduranın içinde, pırlıl pırlıl on metelikler ışıldıyordu.

Adam oradan uzaklaşacağı sırada, birden ocağın ta dibinde acayip birşey gördü. Eğildiğinde bunun şekilsiz yan kırık, kuru ve üzerinde çamurlar kurumuş tahtadan bir takunya olduğunu gördü.

Bu da Kozet'in kundurası olacaktı. Asla umutlarını yitirmeyen çocukların güveniyle bir mucize bekleyen Kozet de, takunyasını şömineye koymuştu.

Adam eğilip baktı tahta kundura bomboştu. Yabancı, yelek cebini karıştırdı ve Kozet'in kundurasına bir altın lira koydu. Daha sonra ayaklarının ucuna bakarak, kendi odasına döndü.

III

Ertesi sabah henüz gün doğmadan bir saat önce Bay Tenardiye mumunu yakmış masa başında yolcunun faturasını hazırlıyordu. Ona tam, yirmi üç franklık bir hesap çıkartmıştı. Bir ara yanı başına gelip omzundan bakan karısı, sevinçli bir hayretle:

- Ne yirmi üç frank mı? diye haykırdığında, kocası bunu umursamaz gibi omuz silkti:
- Elbette bu onun için az bile.

Kızlarına nispet gibi Kozet'e verilen bebeği düşünen kadın hırsıyla dudaklarını büzdü:

- Evet, Mösyö Tenardiye haklısın, o bu parayı vermeli fakat bana kalırsa bu çok para, belki de vermez.

— Verir, dedi adam. Daha sonra ekledi:

- Tam bin beş yüz franklık ödenecek bir bonom var. Sen hesap pusulasını adama ver, diyerek yemek salonundan çıktı.

Henüz kapıdan çıkmıştı ki, merdivenlerde yabancı adam göründü.

Sarılı adam elinde yükü ve sopası ağır ağır basamaklardan iniyordu. Madam Tenardiye tatlılaştırmak istediği, bir sesle:

- Ne kadar da erken kalktınız, dedi. Yoksa bizden ayrılıyor musunuz beyim?

Bu arada elinde kocasının uzattığı kâğıdı evirip çeviriyordu. Yüzünde bir çekingenlik görünmüştü, cevap verdi:

- Evet madam gidiyorum, esasen burada işim yoktu, geçerken şöyle bir uğradım. Borcum ne kadar?

Kadın ona cevap vermeden pusulayı uzattı, adam kâğıdı alıp baktı, fakat önemsemez göründü. Dikkati başka yöneydi, kadına sordu:

- Madam şu Montferney'de işleriniz iyi gidiyor mu?

Tenardiye Ana, adamın neyi sormak istediğini önce anlayamadı:

- Valla beyefendi, şöyle böyle, dedi. Daha sonra acıklı bir sesle yakınmaya başladı:

— Ah beyciğim ortalık öylesine pahalı ki, bizim buralarda paralı müşteriler ne gezer? Sizin gibi eli açık ve zengin konuklara her zaman rastlanmaz, masraflarımız da öylesine çok ki, meselâ şu küçük kız bize pahalıya mal oluyor.

- Hangi küçük kız?

— Hangisi olsun hani şu Kozet canım, kasabada onu "Tarla Kuşu" diye çağırırlar. Aman Allah şu köylülere de ad takmakta hiç de usta değillerdir, aslında Kozet tarla kuşuna değil, yarasaya benzer. Ah beyciğim, bizim için hayır yapmak hiç de kolay olmuyor fazla bir kazancımız yok, oysa vergiler canımıza okur. Beyefendi herhalde hükümetin bizden haraç kestiğini bilirsiniz, hem de benim gibi kendi kızları olan bir kadının başkalarının çocuklarını doyurmasının gereği olur mu?

Adam hiç aldırılmaz gibi sordu:

- Şu Kozet'i sizin başınızdan alsam, buna ne dersiniz?

Meyhaneci kadının, geniş kemikli yüzünde, birden bir gülüş belirdi:

- Hay Tanrı sizden razı olsun, dedi. Alın onu, götürün. Şımartın ne isterseniz yapın. Hayatımın sonuna kadar duacınız olurum. Gerçek mi konuşursunuz, götürmek mi istersiniz?

- Elbette.

— Ya demek götürüyorsunuz?

- Evet götürüyorum.

— Hemen mi?

- Elbette, çocuğu çağırın. Kadın seslendi:

Kozet.

Adam:

- Bu arada, ben de masrafı ödeyeyim, dedi. Hesap ne kadardı?

Elindeki pusulaya bir göz atarak hayretle irkildi:

- Ne! diye yüksek sesle sordu. Yirmi üç frank mı?

Kadın buna hazırlamıştı kendisini, kesin bir tondan cevap verdi:

- Evet mösyö, tam yirmi üç frank.

Yabancı beşer tane beş frangı masanın üzerine bıraktı. Tam o sırada ortaya çıkan Bay Tenardiye, onların yanlarına kadar gelerek:

— Yok canım, dedi. Beyefendinin topu topu yirmi altı metelik borcu var.

Kadın haykırdı:

— Ne dedin, yirmi altı metelik mi? Tenardiye Baba, buz gibi bir sesle:

— Öyle ya, dedi. Oda için yirmi metelik, yemek de altı metelik. Kıza gelince, benim beyle azıcık konuşmam gerekir, bizi baş başa bırak karıcığım.

Tenardiye Ana, kocasının bir vurgun vurmak üzere olduğunu anlamakta gecikmedi, tek söz söylemeden aradan çekildi.

Yalnız kaldıklarında Tenardiye, yolcuya bir iskemle uzattı adam oturdu, hancı ayakta kaldı, birden yüzüne bir saflık ve iyilik maskesi geçirmişti.

— Beyim, dedi. Aslını sorarsanız, ben bu çocuğu taparcasına severim.

Yabancı ona uzun uzun baktı:

— Hangi çocuğu? diye sordu. Tenardiye, sözüne devam etti:

— Bu işler böyle olur, birlikte yasaya yasaya insan bağlanır. Şimdi siz fazladan verdiğiniz şu beşer franklarınızı geri alın, evet ne diyordum, ben küçük kızı çok severim. Onu götürmek istediğinizi duydum, doğrusu buna pek razı olamam. Yıllar yılı, yanımızda, minicik bir kızken elimize geldi, evet bize bir hayli pahalıya mal oluyor, inatçı, sinsî, tembel bir kız fakat biz onu kendi kızlarımızdan ayırmayız.

Zengin olmadığımızı da bilirsiniz, ancak ne var ki, kimsesiz bu yavruyu ben büyüttüm. Bakın işte insan böyle alışıp gidiyor, gerçi bizim hanım azıcık sinirlidir ancak o da sever Kozet'i. O bizim kendi evlâdımız gibidir evde civıdaması bizi neşelendirir.

Yabancı ona dik dik bakmakta devam ediyordu. Tenardiye, yakarmasına devam etti:

— Evet beyim, insan evlâdını tanımadığı birisine böyle ulu orta verir mi? Haydi onu size verdim diyelim, ben de sevdiğim bu kızdaki büsbütün ayrılmak istemem doğrusu, onun nereye gittiğini, ne yaptığını bilmek isterim. Oysa ben sizin adınızı bile bilmiyorum. Onu götürmek istiyorsunuz. Hiç değilse bana pasaportunuzu gösterin.

Yabancı adam gözlerini ondan ayırmadan, durgun bir sesle cevap verdi:

— Buraya bakın Bay Tenardiye. Paris'in beş fersah ötesine gitmek için pasaportla yola çıkılmaz ya. Kozet'i verirsiniz götürürüm, işte hepsi bu kadar. Size ne adımlı veriririm, ne de adresimi, esasen amacım onun bu hayatla tamamıyla ilişkisini kesmesi, işinize gelir mi? Ya evet, ya da hayır?

Hancı, karşısındakinin kişilik sahibi, kudretli birisi olduğunu anlamakta gecikmedi. Aslında bir gece öncesinden onu iyice gözetlemiş ve incelemişti. İhtiyarın durmadan Kozet'e bakmasından, onun kızla çok yakından ilgilendiğini anlamakta gecikmemişti. Onun Kozet'in babası olmadığı göze batıyordu, ancak kim bilir belki de çocuğun dedesi olabilirdi. Peki öyleyse, adam neden kendisini bildirmemişti. İnsan kendini tanıtır, adamın Kozet üzerinde hakkı olmadığına göre, ne olabilirdi? Ne var ki artık hancı, gizli manevralardan fayda çıkmayacağını anladı, doğru hedef üzerine yürüdü birden elini açtı:

— Beyefendi, dedi. Bana bin beş yüz frank gerekiyor.

Yabancı adam, yan ceplerinin birinden aşınmış meşin bir cüzdan çıkardı ve içinden aldığı üç banknotu, masa üzerine koydu, daha sonra elini paralara bastırarak emir verdi:

— Kozet gelsin.

Bütün bu sıralarda, Kozet ne yapıyordu acaba?

Küçük kız uyanır uyanmaz, ocak başındaki tahta takunyasına koşmuş ve içinde ışıltılı parıldayan altını bulmuştu. Kozet'in gözleri kamaştı, demek kaderi değişiyordu. O güne dek Kozet altın para görmediğinden önce bunun ne olduğunu pek anlayamadı.

Sevinçle karışık bir korkuya kapıldı, altını cebine attı, bu armağanın nereden geldiğini bilmemekle birlikte sevinçli, fakat çok da şaşkıncı. Bütün bu harikulade armağanlar onu iyice büyülemişti. Ama yine de inanamıyordu. Bebek onu ürkütüyor, altın para korkutuyordu. Ancak yabancı adama güveniyor, ondan korkmuyordu. Bütün gece rüyasında, yoksul kılıklı, üzgün ve ihtiyar görünen fakat aslında zengin ve iyi kâplî olan bu adamı düşünüp durmuştu. Ormanda ona rastladığı saatten bu yana, tüm yaşantısı değişmişti.

Küçük kız, beş yıldan bu yana, yani kendisini bildi bileli, her an korku içinde yaşamış, titremişti. Bir kanat altına sığınmak istiyordu, bir ananın gölgesinde yaşamının ne olduğunu bilmezdi. Şimdiye dek, ruhu üşürdü, oysa artık içi ısınmıştı. Tenardiye kadından eskisi kadar korkmuyordu, yalnız değildi artık. Yanı başında birisi vardı.

Günlük işlerine koyulmuştu, cebindeki altın parayı düşündükçe zihni başka yerlere takılıyordu. Merdivenleri süpürürken arada bir duralıyor ve süpürgesi elinde, cebinde yıldız gibi ışıldayan bu altını seyretmeye koyuluyordu. Bu arada dilini çıkarmasını da unutmuyordu. Yine böyle daldığı bir sırada, Tenardiye kadın, onun yanına geldi, fakat garip şey, ona ne bir tokat atmış, ne de küfür etmişti. Hatta inanılmayacak kadar tatlı bir sesle:

— Kozet, demişti. Kozet, derhal gel.

Bir saniye sonra Kozet, alçak tavanlı salona giriyordu. Adam getirmiş olduğu paketi açtı. İçinden yünlü bir fistan, bir önlük, bir iç eteği, bir boyun atkısı, yün çoraplar ve kunduralar çıkardı. Bütün bunlar sekiz yaşında bir kız çocuğu için alınmıştı, hepside siyahtı. Yas renginde.

Yabancı adam:

— Evlâdım, dedi. Al bunları ve acele giyin.

Henüz gün ışıırken, Montferney halkı, pencerelerini açarken yoksul kılıklı bir adamın kucağında büyük bir bebek taşıyan küçük bir kızı elinden tutarak, Paris yolunda yürüdüklerini gördüler.

Bunlar bizim adamla, Kozet idi.

Kimse adamı tanımazdı, paçavralarını handa bırakan Kozet'i de köylülerin çoğu tanıyamadı. Kozet nereye gidiyordu böyle? Kiminle gidiyordu o da bilmiyordu. Bütün anladığı artık Tenardiye Hanı'ndan kurtulduğu idi. Hiçbirine veda etmemişti, kimse ona güle güle dememişti. Nefret ettiği ve kendisine eziyet edilen bu evden uzaklaşıyordu.

Kozet gözlerini iri iri açarak koruyucusunun yanında ilerliyordu.

Altınını yeni önlüğünün cebine koymuştu, arada bir ona bir göz atıyordu, daha sonra kendisini götüren iyi kâplili adama bakıyor ve kendisini Tanrı'ya yaklaşmış kadar mutlu buluyordu.

Adam, Kozet'le evden uzaklaştıklarında, Bay Tenardiye karısını bir köşeye çekti ve ona adamdan almış olduğu beşer yüz franklık banknotları gösterdi.

Kadın:

— Bu kadicik mı? diye mırıldandı.

Evlendiklerinden bu yana, ilk olarak kocasının davranışlarını kınar gibi konuşmuştu. Bu sözü etkisini gösterdi.

— Aslında haklısın, dedi adam. Ben sersem herifin biriyim, ver şapkamı bakalım.

Paralan cebine soktu ve acele çıktı dışarı. Önce şaşırıp sağ yöne saptı sonra komşuların yardımıyla Tarla Kuşu'nun izini buldu. Tenardiye bu arada kendi kendisine homurdanmaktan geri kalmıyordu:

"Aslında ben bunağın biriyim, herif para babası, kendisinden istenenleri çabucak veriyor. On beş bin frank istesem onu da alırdım. Ama az sonra yetişirim onlara."

Adamın gelmeden önce Kozet'e giysiler hem de yas giysileri satın almış olması Tenardiye'nin midesini bulandırmıştı. Bu gizlilikten faydalanmayı düşündü. Zenginlerin sırları, altın dolu süngerlere benzer, onları avucunda oynatmak insana servet kazandırır. Bütün bu düşünceler adamın zihnini bulandırmıştı.

Ancak köyden dışarı çıkıp düzlüğe varınca, uzun uzun çevresine bakındı, çevresinde kimseleri göremedi. Kaybedecek vakti yoktu, tam o sırada rastladığı köylüler, bir yaşlı adamla, bir çocuğun ormanlara doğru yürüdüğünü söylediler.

Tenardiye, Kozet'in acele yürüyemeyeceğini, onlara yetişeceğini tahmin etti, bu arada tüfeğini yanına almamış olmasına üzüldü.

Koşar adımlarla yoluna devam etti. Gölleri geçip, koruları aştıktan sonra Şel Manastırı'ndan fişkırان kaynak sularının aktığı tepeye vardığında, ta uzaklarda iki karaltı gördü. Bunlar aradığı yolcuları.

Onların bir ağaç dibine oturup dinlediklerini gördü. Kozet bebeğini kucağında tutuyordu.

Tenardiye, onlara yetişince şapkasını çıkartarak soluk soluğa konuştu:

— Başılayın beni bayım, dedi. İşte size paranızı getirdim. Böyle diyerek adama banknotları uzatmıştı, adam sordu:

— Bu da ne demek oluyor? Tenardiye saygılı bir sesle:

— Mösyö, dedi. Kozet'i geri almaya geldim.

Küçük kız, ürpererek yeni dostuna sokuldu, yabancı adam kelimelerin üzerine basa basa sordu:

— Kozet'i geri almaya mı geldiniz?

— Evet beyim, onu geri götüreceğim, bakın söyleyeyim size iyice düşündüm, onu size vermeye hakkım yok benim. Baksanıza ben namuslu bir adamım. Bu küçük benim değil, annesi onu bana emanet etti. Kozet'i anasından başkasına teslim edemem. Ya da kadından bana imzalı bir kâğıt getirmediğiniz takdirde kızı alamazsınız.

Adam ses etmeden cebine el attı. Tenardiye Baba, aşınmış meşin cüzdanı gördü. İçin için gülümsedi: "Oh oh babalık, yine mangırları sökülecek."

Ancak adam cüzdanını açmadan önce, yalnız olduklarından emin olmak ister gibi çevresine bir bakındı, daha sonra Tenardiye'nin beklediği paraların yerine dörde katlanmış bir kâğıt parçası çıkardı ve bunu hancıya uzatarak:

— Haklısınız bakın, dedi. Tenardiye kâğıtta şunları okudu: "Möntrey sür Mer 25 Mart 1823 Bay Tenardiye,

Bu pusulayı getiren kimseye Kozet'i teslim edin. Ufak masraflarınız ödenecek. Sizi selâmlarım." Fantin. Yabancı adam sordu:

— Bu imzayı tanıdınız mı?

Evet bu Fantin'in imzasıydı. Tenardiye bunu tanımıştı. Buna verecek cevap bulamadı. Bu arada yenilmenin üzüntüsüne, paraları kaçırma üzüntüsü eklenmişti, yabancı kendisine:

— İsterseniz bu kâğıt sizde kalsın, diyordu.

Tenardiye yenilgiye boyun eğmek zorunda kaldı, zoraki bir gülümseyişle:

— Valla bana kalırsa imza taklit edilmiş fakat olsun ne yapalım, dedi.

Daha sonra son bir çareye baş vurdu:

— Bayım, mademki kadının gönderdiği bay sizsiniz, bir diyeceğim kalmadı. Ancak hiç değilse çeşitli masraflar için birşeyler bırakın.

Yabancı adam, birden sırtını dikleştirdi ve gözlerini hancıya dikerek:

— Buraya baksanıza Bay Tenardiye, dedi. Şubat ayında çocuğun anası size borcu olan yüz yirmi franga karşılık gönderdiğiniz beş yüz franklık hesap pusulasını ödedi, ayrıca şubat sonu yüz frank açıktan ve mart ayının ilk günlerinde birkaç yüz frank daha aldınız. Bu aradaki borçlar ancak yüz otuz beş frank eder, buna karşılık az önce size tam bin beş yüz frank verdim.

Tenardiye bir kapana kısırıldığını anlayan kurtun son çabasıyla artık saygıyı elden bırakarak haykırdı:

— Hey kimin nesi isen bana bak, ya bin frank daha uçlarırsın ya da kızı geri alırım, inan olsun.

Yabancı adam sakın bir sesle:

— Benimle gel Kozet, dedi.

Kıza sol elini uzattı ve sağ eline yerdeki sopasını aldı. Hancı o ıssız dağ başında, böyle heybetli bir adamla, başa çıkamayacağını anlamıştı. Onlar ormana doğru gidedursunlar, meyhaneci orada öylece kalakaldı.

Fakat ne de olsa, onları hiç değilse izlemek, gidecekleri yönü öğrenmek istedi, ancak bir süre peşlerinden gidebildi. Yabancı başını çevirip Tenardiye'nin peşlerinden geldiğini görünce, ona öyle ürkütücü gözlerle baktı ki, herif ters yüzü geri dönmekten başka çare bulamadı.

Jan Valjan ölmemişti. Denize düştüğünde, daha doğrusu kendisini denize attığında ayaklarındaki zinciri kestiğini hatırlayalım.

Dipten yüzerek demirli bir gemiye bağlı bir sandala yaklaşmış ve kimselere görünmeden sandala tırmanarak içinde akşama kadar saklanmıştı. Geceleyin yine sulara atlamış ve Balagye dolaylarında kıyıya çıkmıştı.

Orası kaçak mahkûmların barınağı sayılırdı, cebindeki paralarla Jan Valjan kendisine uyacak giysiler almış ve Paris yoluna koyulmuştu. Ancak ne var ki, bu seyahatini tam iki ay sürdürmüş, köylerde dolaşarak, izini belli etmeden, yolunu uzatarak yapmıştı. Başkentte gelir gelmez ilk işi sekiz yaşlarında bir kız çocuğuna uyacak yas giysilerini satın almak olmuştu daha sonra bir oda kiralamıştı. Oradan da Montferney'de onunla karşılaşmış bulunuyoruz.

Aslında herkes onun öldüğüne inanmıştı hatta Jan Valjan kendi ölümünü anlatan gazeteleri Paris'te okumuş ve iyice rahatlamıştı.

Kozet'i cellâtlarından kurtardığı günün akşamında, Paris'e dönüyordu. Çocuğu elinden sürükleyerek, Monso geçidinden giriyorlardı. Oradan kendisini kent içine götürecek bir arabaya bindi. Hastane Bulvarına varınca indi ve önüne bakmadan yürümeye koyuldu.

Seyahat, Kozet için çok yorucu ve heyecanlı geçmişti. Korularda peynir ekmek yemişler, durmadan araba değiştirmişler, bir hayli de yürümüşlerdi. Gerçi küçük kız sızlanmıyordu, ancak yine de yorulmuştu. Jan Valjan onun yürürken ayaklarını sürttüğünü gördü. Kızı sırtına aldı. Kozet ses etmeden ve kucağındaki Katrin'i bırakmadan başını kurtarıcısının omzuna dayadı ve derin bir uykuya daldı.

Paris Yılları

I

Bu hastane bulvarının bulunduğu yer, acayip bir mahalleydi. Sanki yok oluyordu Paris burada. Gerçi ıssız denemezdi, gelip geçenler vardı, kır denmezdi evler ve sokaklar vardı, fakat bu gerçek kent de değildi yol boyunca hendekler açılıyordu ve otlar insan boyunda yükselmişti.

Köy değildi, evler fazla yüksekti. Peki neydi burası? Burası kimsenin bulunmadığı kalabalık bir mahalle, büyük kentin bir bulvarı, geceleyin ormanlardan bile korkunç sokağı olan bir Paris Mahallesi, gündüzün bir mezarlık kadar ıssız bir caddesi miydi?

Burası eski "At Pazarı" idi.

Bir fabrika ve iki duvar arasında, bir kulübeyi andıran bir virane vardı. Aslında burası bir katedral kadar büyüktü. Yoldan bakıldığında, ancak bir kapı ve penceresi görülürdü. Buraya "Gorbo Viraneliği" adını vermişlerdi. Kapıdan içeri girildiğinde bir avluda çeşitli büyüklükte odaları bulunan harap bir ev görünürdü.

İşte bu viranenin önünde durdu Jan Valjan. Vahşi hayvanlar gibi inini, en ıssız bir mahallede seçmişti. Yelek cebinden bir maymuncuk çıkartarak kapıyı açtı, sonra ardından dikkatle kapadı ve kucağında Kozet, merdivenlerden ağır ağır çıktı.

Merdivenin başına gelince, cebinden çıkardığı bir ikinci anahtarla kapıyı açtı. Burası oldukça geniş bir odaydı. Yerde bir şilte, oda ortasında bir masa ve iskemleler bir de köşede gürül gürül yanan bir soba. Sokağın fenerleri bu yoksul yuvayı aydınlatıyordu. Odanın bir köşesine açılan kapıdan minicik bir odaya geçilirdi, burada bir portatif karyola vardı. Jan Valjan uyuyan Kozet'i yatağa yatırdı, çocuk uyanmamıştı.

Adam çakmağını çakarak, bir mum yaktı. Bütün bunları, masa üzerinde hazır bulmuştu. Bir akşam önce yaptığı gibi, küçük kıza şefkat dolu gözlerle baktı. Çocuklara öz bir güvenle, kendisini yeni dostuna teslim eden küçük kız, Kozet nerede olduğunu bilmeden uyumasına devam ediyordu.

Jan Valjan eğildi ve çocuğun elini öptü. Dokuz ay önce, yine böyle uyuyan anasının elini öpmüştü.

Aynı acıma duygularıyla yüklü olarak, kıza baktı, baktı...

Gün ışıdığı halde Kozet hâlâ uyanmamıştı. Solgun bir kış güneşi, odanın penceresinden içeri nazlı nazlı süzülüyordu. Yüklü bir araba kaldırımlardan gürültüyle geçti. Ev yerinden sarsılmış gibi sallandı.

Birden sıçrayarak uyanan Kozet, dehşetle haykırdı:

— Uyandım madam, geliyorum, işte geldim.

Gözleri henüz açılmadan kendisini yere attı, elini duvara uzattı.

— Eyvah süpürgem nerede? diye haykırdı.

Sonra birden gözlerini açarak, karşısında kendisine gülümseyen Jan Valjan'ın yüzünü gördü.

— Ya öyle ya, dedi çocuk. Artık orada değilim. Günaydın beyefendi:

Çocuklar mutluluk ve sevinci hemencecik benimserler.

Yatağın ayak ucundaki Katrin'i gören Kozet, hemen onu kucağına aldı. Bu arada hem oynuyor, hem de Jan Valjan'ı soru yağmuruna tutuyordu. Neredeydi? Paris büyük müydü? Madam Tenardiye uzaklarda mı kalmıştı? Yoksa kadın buraya da gelebilir miydi? Birden sevinçli bir sesle haykırdı:

— Oh, burası ne kadar da güzel.

Aslında burası kasvetli bir barakaydı. Ancak ne var ki kız, kendisini burada serbest buluyordu. Sonra birden sordu:

— Odayı süpüreyim mi?

— Oyna, dedi Jan Valjan.

Gün böylece akşama kavuştu. Hiçbir şeye aldırmayan Kozet, bebeğiyle yeni dostunun arasında sonsuz mutlu oldu.

Ertesi sabah, güneş doğduktan sonra, Jan Valjan yine Kozet'in baş ucunda onun uyanmasını seyrediyordu. Yepyeni duygulara açılmış adamın kalbi. Jan Valjan kimseyi sevmemişti.

Yirmi beş yıldan bu yana tek başına yaşıyordu. Hiçbir zaman ne baba, ne aşık, ne koca, ne de dost olmamıştı.

Cezaevinde bulunduğu yıllar içinde o kabuğuna çekilmiş sessiz, asık suratlı haşın bir adamdı. Aslında bu ihtiyar mahkûmun kalbi tamamıyla bakır bir kalp idi. Ablası ve yeğenlerinden belirsiz anılar saklıyordu. Bir zamanlar onları çok aramış, bulmak için elinden gelenden kaçınmamıştı, ancak ne var ki onları ilelebet yitirdiğini anlayınca ailesini unutmuştu. İnsan kalbi böyledir.

Kozet'i görüp, onu kurtarıp yanına aldığı anda birden kalbinde bir kıpırdanma duydu. Yüreğinde şefkatli ve tutkulu duyguların hepsi birden ayaklandı. Çocuğun yattığı yatağa yaklaştı sevinçten titriyordu, evlâdının uykusunu kollayan bir ananın heyecanına tutulmuştu. Zavallı saf kalp.

Ancak ne var ki, o ellisini geçmiş, Kozet ise henüz sekiz yaşındaydı. Hayatında rastladığı ikinci nur idi bu. Piskopos onun ufkunda fazilet güneşini parlatmış. Kozet ise sevgi güneşini alevlemişti.

Birlikte geçirdikleri ilk günlerini, böyle tatlı bir mutluluk içinde yaşadılar.

Kozet de farkında varmadan değişiyordu. O çaresizin o güne dek sevdiği kimse olmamıştı. Annesinden ayrıldığı anda, öylesine küçüktü ki, onu hatırlamıyordu bile. Büyümek için sarılan bitkiler gibi, birisine dayanmak, birisini sevmek istemişti. Bunu başaramamıştı.

Neye tutunmak istese, itilmişti. Tenardiyeler, onların kızları, herkes uzaklaşmıştı kendisinden. Bir ara handaki köpeği sevmişti küçük kız, ne var ki köpek de az sonra ölmüştü.

Bundan sonra, kimseye bağlanmayan ve kimsenin sevmediği Kozet'in de kalbi bir buz parçası gibi donmuştu. İşte bu nedenle kendisine yakınlık ve şefkat gösteren bu yaşlı adama, Kozet tüm sevgisiyle bağlandı. Birden harikulade bir duyguya kapılmıştı, sanki kalbinde çiçekler açıyordu.

Yabancı dostunun ihtiyar ve yoksul olduğunu bile farketmiyordu.

Küçük kız, Jan Valjan'ı güzel buluyordu. Tıpkı viraneliğin odasını şahane bulduğu gibi.

Kader bu iki yalnızı birleştirmişti. Birbirlerini tamamladılar. Kozet bir baba, Jan Valjan da bir evlât arıyordu. Rastlamakla birbirlerini bulmuş oldular. Elleri birleştiğinde ruhları da kenetlenmişti.

Kelimelere tam anlamlarını vermek istersek bir yığın mezarlarla sevdiklerinden ayrılmış olan Jan Valjan, dul adam, küçük Kozet de yetim kız idi. Bu durumda Jan Valjan, Kozet'in babası oluyordu.

Jan Valjan, oturacağı yeri çok isabetle seçmişti. Kimsenin onu burada bulmak, aramak aklından bile geçmezdi.

Evin ikinci katında Jan Valjan'ın işlerini gören ihtiyar bir kadın oturuyordu.

Bu kadından kiralamıştı Jan Valjan odasını. Ona İspanyol bonolarından parasını yitirdiğini ve buraya torunu ile yerleşmek istediğini söylemişti. Altı aylık peşin ödemiş ve ihtiyar kadına odayı temizleyip, sobayı yakmasını söylemişti.

Haftalar birbirini izledi. Bu sefil sığınakta, bu iki kimsesiz birbirlerine sarılmış, mutlu bir yaşam sürüyorlardı.

Gün doğarken uyanırdı Kozet, kuşlar gibi. Güler, sakar, konuşurdu. Çocuklar da kuşlar gibi sabahleyin öterler.

Arada bir Jan Valjan, küçük kızın kırmızı çatlak küçük ellerini ellerinin arasına alarak okşar öperdi, dayaktan başka şey bilmeyen Kozet ne yapacağını şaşırılmış gibi utanarak baş eğdi.

Arada bir ciddi ciddi yas elbisesini incelerdi. Artık pırtıklar giymeyen Kozet, yas tutuyordu. Sefaletten kurtulmuş, hayata atılmıştı.

Jan Valjan ona okuma öğretiyordu. Çocuğa harfleri gösteren eski mahkûm, cezaevinde sırf öç almak, kötülük etmek için okuma öğrendiğini düşündükçe, kendi kendisinden nefret ederdi. Oysa bugün bu yeteneğini, küçük bir kıza aşılacak için kullanıyordu. İşte o zaman çilekeş adam, meleklerin hazin gülümseyişiyle gülümserdi.

Kozet'i eğitmek, onu oynarken seyretmek, işte Jan Valjan için başka mutluluk yoktu. Daha sonra, ona anasından söz ediyor ve ona dua ettiriyordu.

Kız onu "Baba" diye çağırırdı, onun adını bile bilmezdi.

Kozet'in bebeğiyle oynamasını, onu giydirip soymasını, onun bülbül gibi ötmesini seyretmekle, geçerdi saatleri. Artık Jan Valjan için hayat güzel, insanlar kötü değillerdi. Bundan böyle kimseye kin gütmüyordu. Kendisini seven bu çocuğun yanında ihtiyarlamak en büyük mutluluktuktu. Geleceği nurlanmıştı sanki. Ne var ki en iyi insanlar bile, bencil olurlar, arada bir Jan Valjan, Kozet'in çirkin olmasına seviniyordu. Böylelikle kimse elinden almazdı onu.

Kozet'i sevmeye başladıktan sonra, Jan Valjan insanlara daha çok inanıyordu. Son kez sırf bir suçsuzu kurtarmak için, cezaevine dönmüş, insan ruhunun kötülüğünün bambaşka görüntülerini görmüştü, kadının acıklı kaderini Fantin özetlemişti oluyordu. Sosyetenin sefaleti, Javer gibi dar görüşlü polislerle teslim edilen adalet, bütün bunlar adamın ruhunu kurutmuştu. Hatta kimi zaman, kendisine iyilik etmiş o mübarek Piskoposun, anısının bile solduğu olurdu. Ne var ki, Jan Valjan hemen kendisini toplayarak bu anıyı, daha parlak bir düşünceyle çevrelemesini başarıyordu. Jan Valjan'ın cesaretini yitirmek ve eski hatalarına düşmek üzere bulunduğu bir anda, küçük Kozet hayatına girmişti. Evet o Kozet'i koruyor, Kozet de kendisini güçlendiriyordu. Jan Valjan'ın sayesinde hayatta yürüyebiliyordu küçük kız, Kozet'in sayesinde Jan Valjan iyilik yolundan ayrılmadı. Birbirlerini desteklediler.

Jan Valjan ihtiyarı elden bırakmamak için gündüzleri asla çıkmazdı sokağa. Akşam olduğunda gün batarken bir iki saat gezerdi. Kimi zaman Kozet'le, kimi zaman tek başına. En ıssız yolları seçer ve çok zamanda kiliselere giderdi. Kozet babasıyla gezmeye gitmediğinde evdeki ihtiyar hanımla beraber kalırdı. Ancak Jan Valjan'la birlikte yürüyüşe çıkmak, kızın en büyük zevklerinden biriydi.

Hatta bebeği Katrin'le oynamaktan bile üstün tutardı, bu gezintileri.

İhtiyar kadın yemeklerini pişirir, odalarını temizler ve alışverişe çıkardı.

Jan Valjan ve Kozet yoksul bir yaşam sürüyorlardı. Ancak ocakları daima yanardı. Adam odanın eşyasında, hiçbir değişiklik yaptırmamış, sadece Kozet'in yattığı odanın cam kapısının yerine tahtadan bir kapı koydurmuştu.

Daima sarı ceketini, eski şapkasıyla gezerdi. Sokakta onu dilenci sanarak sadaka verdikleri olurdu. Jan Valjan bu parayı alır ve şapkasını çıkartarak, merhametli kimseleri derin derin selâmlardı. Sonra çok fakara birisini gördüğünde, çevrede kimsenin olmadığına kanaat getirdikten sonra ona birkaç metelik uzatırdı. Fakat bu manevrasını görenler olmuştu. Mahallede ona "sadaka veren dilenci" lâkabını takmışlardı.

İşlerine bakan evdeki ihtiyar kadın, kimsenin mutluluğunu çekemeyen, kıskanç bir yaratıktı. Aynı zamanda çok meraklı olduğundan Jan Valjan'ı göz hapsine almıştı. Azıcık sağırlığı yüzünden, çenesi de düşüktü. Kozet'e sorduğu soruların hiçbirine doğru dürüst cevap alamamıştı. Bir sabah bu gözlemci hanım, Jan Valjan'ı boş odalardan birine girerken gördü. Kapının ardına saklanarak, onu gözetlemeye koyuldu. Adam cebinden çıkardığı bir kutudan makas ve iplik almış sonra ceketinin astarını sökerek, sarı bir kâğıt çıkartıp bunu açıp bakmıştı. İhtiyar kiracı kadın, bunu bin franklık bir banknot olduğunu hayret ve huşu ile gördü. Dünyaya geldiğinden bu yana, ikinci kez görmüştü bu bin franklık banknotlardan birini birden çok korktu.

Az sonra Jan Valjan, ondan bu bin franklık banknotu bozduğunu rica etti. Bir gün önce, aldığı gelirinin üç aylığı olduğunu söylemesini de ihmal etmemişti. Oysa kadın bir gün önce onun akşamın altısında çıktığını, o saatte tüm resmi dairelerin kapalı olduklarını düşündü.

Ertesi gün Jan Valjan, avluda odun kesiyordu. Kozet de kuş gibi cıvıdayarak, ona arkadaşlık ediyordu. İhtiyar kadın, onların odalarını temizlemekle görevliydi. Bir çiviye asılı redingot ceketini aldı, astarı iyice elledi, yeniden dikilmiş olduğunu gördü.

Yaşlı beyin ceplerinde kâğıtlardan başka çeşitli şeylerin örneğinin, renk renk perukları bulunması kadını büsbütün hayretlere düşürmüştü. Şişkin bir cüzdan, kocaman bir bıçak, iğne, iplik. Herhalde yeni kiracı bu ceketini dolap gibi kullanıyordu.

Böylece kışın son günleri yaklaşmıştı.

Kilise yanındaki kör kuyunun yanı başında oturan bir dilenciye sadaka verirdi Jan Valjan. Bu çaresizin önünden her geçişte ona birkaç metelik uzatmadan yapamazdı.

Arada bir, onunla konuşurdu bile. Bu dilenciye kıskananlar onun kılık değiştirmiş bir polis olduğunu bile söylerlerdi. Aslında bu durmadan dualar mırıldanan yetmiş beş yaşlarında, eski bir zangoçtu.

Yine bir akşam oradan geçiyordu Jan Valjan, Kozet yoktu yanında. Dilenciye yeni yanmış sokak fenerinin altında gördü. Adam her zamanki gibi iki büklüm, dua ediyordu. Jan Valjan yaklaştı ve avucuna sadakasını bıraktı. Dilenci birden başını kaldırdı ve Jan Valjan'ın yüzüne dik dik baktı, sonra birden başını eğdi. Bütün bunlar bir şimşek hızıyla sürüp gitmişti. Jan Valjan birden ürperdi. Sokak fenerinin ışığında, tanıdığı zangoğun sersem yüzünün yerine başka birisini, bir hayaleti görmüş gibi olmuştu. Korkunç bir surati. Birden bir kaplanla karşılaşmış gibi, dehşete kapılarak geriledi, nefes almaya bile cesaret edemiyordu. Oysa paçavralara sarılı başını göğsüne eğmişti ihtiyar dilenci. O anda koruma içgüdüsünün sayesinde Jan Valjan tek kelime söylemedi. Dilenci her zamanki günlerdeki kılığındaydı. Adam delirdiğini sandı: "Olur şey değil, diye düşündü sanki bir hortlak görmüş gibi korktum, imkânı var mı?"

Ne var ki, odasına döndüğünde bir hayli sarsılmıştı.

Az önce gördüğü adamı Javer'e benzettiğini, kendi kendisine bile itiraf etmek istemedi.

Bütün gece onu düşündü, onunla konuşmadığına pişman oldu. Ertesi gün akşam bastırıldığında yine oraya döndü. Dilenciye birkaç metelik uzatan Jan Valjan:

— Nasılsınız babalık? dedi.

— Teşekkür ederim iyi kalpli efendim, cevabını verdi adam, gevşek bir sesle.

Bu ihtiyar zangoçtu.

Jan Valjan'ın içi rahatladı. Dilenci her zamanki ihtiyar zangoçtu. Birden ferahlamıştı kendi kendisine gülerken:

"Nasıl da aldandım," dedi. Javer sanmıştı neredeyse, yoksa bundan sonra artık hayâl mi göreceğim?"

Bir daha bunun üzerinde durmadı.

Birkaç gün sonra, Kozet'e harfleri okutuyordu ki, evin sokak kapısının açılıp kapandığını duydu. Gecenin sekizini çalmıştı köşedeki kilisenin saati.

Jan Valjan buna bir mana veremedi. İhtiyar kadın mum yakmamak için gün batımında girerdi yatağına. Jan Valjan, Kozet'e susmasını işaretledi. Merdivenden birisinin çıktığını duymuştu. İhtiyar kadının hastalanıp eczaneye gitmiş olacağını düşündü, şüphelendi, kulak kabarttı. Basamaklardaki ayak sesi, bir erkeğin ayak sesleriydi. Ne var ki, ihtiyar kadının da çivili kunduraları vardı, yaşlı kadınlar da ağır ağır, güm güm basarlar. Ancak yine de Jan Valjan, mumunu söndürdü. Daha önceden Kozet'i yatağına yollamış ve ona, "gürültü etmeden yat," diyerek alnından öpmüştü. Jan Valjan bir süre, sessiz hareketsiz sırtı kapıya dönük nefesini tutarak bekledi. Uzun bir süre sonra birşey duymayınca yerinden kalktı, kapının altından azıcık ışık süzülüyordu. Bu hafif aydınlık kapının gölgesinde uğursuz bir yıldız gibi parlıyordu. Herhalde dışarıda kendilerini gözeten birisi vardı. Birkaç dakika sonra aydınlık yok oldu. Jan Valjan çit duymamıştı. Bundan da kapıda dinlenmeye gelenin kunduralarını çıkarmış olduğunu anladı. Giyinik olarak kendisini yatağının üzerine attı, ancak tüm gece gözünü kırpmadı.

Ertesi sabah gün doğarken azıcık dalmıştı ki, yine aynı ayak seslerini duydu. Jan Valjan gözünü anahtar deliğine dayayarak, dışarı baktı. Bu bir erkekti, Jan Valjan onu sırtından görüyordu. Boylu poslu redingot giymiş, kolunun altında bir sopa taşıyan bir adamdı.

Heybeti Javer'in heybeti idi.

Jan Valjan sokağa açılan pencereden onun geçişini görebilirdi ancak camdan baktığı takdirde, adamın kendisini göreceğini düşünerek buna cesaret edemedi.

Adamın anahtarla kendi evine girer gibi girdiğinden şüphe edilmezdi. Bütün bunlar, ne demek oluyordu? Sabahın yedisinde ihtiyar kadın temizlik yapmak için kapılarını çaldığında Jan Valjan ona keskin bir bakış fırlattı, ancak birşey sormadı. Kadın her zamanki gibi sakindi, bir ara odayı süpürürken sordu:

— Mösyö, dün gece bazı gürültüler duydunuz mu?

Buldukları mahalle için gecenin sekizi ıssız bir saat sayılırdı.

Sakin sakin sordu Jan Valjan:

— Aa öyle ya, dedi. Kimdi, bakalım? İhtiyar kadın:

— Eve alınan yeni bir kiracı, cevabını verdi. Adı da galiba ya Dümon ya da Dimon. O da sizin gibi bir emekli geliriyle geçinir.

Kadın bunları anlatırken, burgu gibi minicik gözlerini Jan Valjan'ın yüzüne dikmişti. Belki hiç de kötü bir niyeti yoktu, ne var ki adam onun kafasında başka düşünceler olmasından kuşkulandı.

Jan Valjan yalnız kaldığında, dolabından çıkardığı yüz frankları, bir paket yaptı, bu arada gürültü etmemek için tüm gayretlerine rağmen madenî bir beş frank yerdeki çiniler üzerine yuvarlanarak, bir hayli şingirdadı.

Gün batarken aşağı indi, sağına soluna dikkatle baktı yollar ıssızdı. Yeniden yukarı çıktı:

— Gel benimle, dedi Kozet'e. Çocuğu elinden tuttu, birlikte çıktılar.

II

Jan Valjan her önüne gelen sokağa sapıyor ve takip edilip edilmediğini anlamak için durmadan arkasına bakıyordu. Ay ışığının yolları aydınlattığı bir geceydi. Jan Valjan gölgelerde yürümeyi tercih ediyordu.

Kozet kendisine hiçbir soru sormadan elini tutarak, yürüyordu. Yıllar yılı, çile çeken kızcağz, nereye sürüklense gitmesini öğrenmişti. Aslında Jan Valjan'ın yanında, kendisini büyük bir güven içersinde hissediyordu.

Jan Valjan da Kozet gibi, nereye gideceğini bilemiyordu. Kozet'in kendisine güvendiği gibi o da Tanrı'ya inanıyordu. Bu arada neden kaçtığını da bilmiyordu.

Yeni kiracının Javier olduğundan emin değildi. Hem Javier olsa bile, bakalım polis kendisini tanıyacak mıydı. Herkes için Jan Valjan ölmüştü.

Ne var ki, birkaç günden beri, garip olaylar olduğundan bundan böyle artık kiraladığı eve dönmemeyi daha uygun bulmuştu. İninden kovulan bir hayvan gibi saklanacak bir delik arıyordu.

Jan Valjan, bir süre bilmediği sokaklara girdi çıktı. Birkaç mahalleden geçti. Sent-Etiyen Kilisesinden gecenin on biri vurduğunda o bir polis komiserliğinin önünden geçiyordu, birden kendisin koruma içgüdüsüne dayanarak ardına baktı. Komiserliğin önünde yanan fenerden süzülen ışıkta sokağın başında üç kişi gördü.

Adamlardan biri karakola girdi. Jan Valjan bundan kuşkulandı. Kozet'i elinden çekerek:

— Gel bakalım, dedi.

Bir sokağa girdi, orada bir hayli yürüdüktan sonra, sağdaki caddeye saptı. "Tahta Kılıç" sokağının yokuşundan inerek Postane Caddesi'ne girdi.

Burada dört yol ağzında bulunuyordu, ay bu kavşağa tüm ışınlarını saçmıştı. Jan Valjan, bir konağın kapısının gölgesine sığındı. Kendisini kovalayan dört kişi karşıdan geçerse saklandığı yerden onları görebilirdi. Gerçekten, henüz beş dakika geçmemişti ki, adamlar göründüler. Hepsi de boylu poslu, heybetli yapılı, ellerinde polis sopalan taşıyan jandarmalardı. Önlerinde giden ve onları yöneten adam bir ara duraksar gibi oldu, başını çevirdiğinde ay ışığı yüzünü aydınlatıyordu.

Jan Valjan onu tanıdı. O Javier'di.

Hiç değilse, artık ne yapacağını biliyordu, henüz Javier ve adamları onun nereye gittiğini bilmediklerinden, kararsızlık içindeydiler. Jan Valjan, bunun kendi lehine olduğunu düşünerek yüreklendi. Hayvanat Bahçesine doğru yürüdü.

Kozet, yorulmaya başlamıştı, çocuğu bir tüy gibi kucağına aldı. Yollarda kimseler olmadığı gibi, ay ışığı olduğundan sokak fenerlerini yakmamışlardı. Adam adımlarını hızlandırdı. Birkaç saniye sonra "Osterlitz Köprüsü"ne varmıştı. Köprüden geçit parasını verirken para toplayan adam, "iki metelik," dedi. "Kucağınızdaki çocuk yürüyebilir onun için de ödeyeceksiniz."

Jan Valjan adamın bu yorumuna sıkıldı, çocuğu farketmiş olması hiç de işine gelmemişti. Bu bir ipucu olabilirdi, oysa kaçarken insan ardından iz bırakmamalı. İsbet tam o sırada, köprüden ağır bir yük arabası geçiyordu. Jan Valjan bundan yararlandı arabanın gölgesinde yürüyerek geçti köprüden. Köprü'nün ortasında Kozet'in ayakları uyuşmuş olduğundan yürümek istediğini söylemişti. Jan Valjan onu yere bıraktı ve elinden tuttu.

Köprüyü geçtikten sonra sağ tarafında şantiyeler gördü, oraya daldı. Karşısına küçük bir sokak açılmıştı. Sent-Antuan sokağı. Dar ve karanlık bir sokaktı, girmeden önce, iyice etrafına bakındı.

Olduğu yerden köprüyü tümüyle görebiliyordu. Köprü üzerinde dört gölge görüldü.

Jan Valjan kovalanan bir hayvan gibi ürperdi. Birden umuda kapıldı. Kim bilir, belki de bu adamlar köprüye henüz girmişler, onun Kozet'le el ele oradan yürüdüğünü görmemişlerdi. Bu takdirde önüne açılan dar ve loş sokağı geçip, bataklık ve tarlalara ulaşırsa kurtulurdu. Bu sessiz sokak kendisine güven verdi, emin adımlarla girdi.

Üç yüz adım yürüdüktan sonra yolun ikiye ayrıldığı bir kavşağa vardı, biri sağa, ötekisi sola gidiyordu. Hangisini seçecekti?

Hiç duraksamadan sağ taraftaki sokağı seçti, çünkü bu yol kırlara doğru uzuyordu.

Ne yazık ki, artık eski süratle ilerleyemiyordu, yorulan Kozet onu da yavaşlatmıştı. Yeniden kızı kucağına aldı. Kozet tek laf etmeden, başını onun omzuna dayadı.

Arada bir dönüp, ardına bakıyordu Jan Valjan. Özellikle yolun karanlık tarafından yürümeye dikkat ediyordu. Bir süre arkasında kimseleri göremedi, ferahlayarak yürümesine devam etti. Fakat az sonra az önce geçmiş olduğu yerde, bir kıpırdanma görür gibi oldu.

Yan bir sokağa sapıp izini kaybettirmek için koşar adımlarla ileri atıldı. O anda önüne bir duvar çıktı. Ancak bu duvar Jan Valjan'ın girdiği sokağın hemen karşısındaki yol boyunca gidiyordu.

Yine bir karar vermek zorunda kalıyordu sağa mı sapacaktı, yoksa sol taraftaki yola mı?

Sağına baktı bu yol bir çıkmazdı, büyük beyaz bir duvarla sıralanmıştı, tam sol tarafındaki sokağa bakmak istedi ki, bu yolun karşısında kara bir heykel gördü. Demek bu oraya postalanan ve yolunu kesmek için bekleyen bir jandarma idi.

Jan Valjan geriledi, ardına baktı, yine bazı gölgeler gördü. Çok zor bir durumdaydı, sola sapmak, kendisini bekleyen adamın kollarına düşmek, geriye dönmek Javer'le arkadaşlarına yakalanmak demektir. Bundan böyle sağ taraftaki çıkmaza girmeyi denedi, ancak bu kez de düz bir duvarla karşılaşmıştı.

Jan Valjan, oradaki bir ağaca tırmandı, ardında bıraktığı yolda eli süngülü birkaç jandarma gördü, adamlar, henüz onun sağa saptığını farketmemişlerdi. Birden acele bir karar almak zorundaydı. Bu dik duvarı aşması gerekiyordu. Jan Valjan'ın düz duvara tırmanmaktaki ustalığını bir maymundan daha çevik olduğunu romanımızın başında uzun uzun anlatmıştık. Ancak ne var ki bu kez yalnız değildi. Kozet'i ne yapacaktı, onu bu adamlara bırakamazdı. Ah bir ip olsa diye düşündü. Elini alnına vurdu, birden beyninde bir şimşek çakmıştı. O çağlarda yol kavşaklarında yanan sokak lâmbalarını birer ip sayesinde indirir yakarlar, sonra yine bu iple yukarı çekerlerdi. Bu nedenle, her lâmbanın yakınında tahtadan bir küçük dolap bulunurdu. O gece ay ışığı olduğundan, fenerler yakılmamıştı.

Jan Valjan bıçağını çekerek ucuyla fenerin tahta dolabının kapağını açtı ve turnikedeki ipi keserek küçük kızın yanına geri döndü.

Küçük kız korkudan titriyordu, adamın ceketinden yakaladı:

— Baba, dedi. Korkuyorum, kimden kaçıyoruz?

— Sus, dedi zavallı adam. Tenardiye Ana, seni almaya geldi. Sonra Kozet'in titreyip, hıçkırıldığını görünce:

— Sus, dedi. Ses etme işleri bana bırak. Haykırır ağlarsan karı seni alır. O seni gözetliyor.

Sonra Javer'le adamlarının her an çıkagelme ihtimallerine rağmen, hiç telâş etmeden boynundaki kravatı çözdü, kızı yaralamamaya dikkat ederek, bunu onun koltuk altlarından geçirdi ve bir düğümle ipini geçirdi bu bağa. İpin öbür ucunu ağzına aldı, çorap ve kunduralarını çıkartarak, duvardan bahçeye aşırıldı ve omuzlarını kollanarak sanki merdivenden çıkar gibi rahatça duvarın tepesine tırmandı.

Kozet tek kelime söylemeden, ona şaşkın şaşkın bakıyordu. Jan Valjan'ın Tenardiye kadından söz etmesi, kızı iliklerine kadar dondurmuştu.

Birden yukarıdan kısık bir ses duyuldu:

— Kozet duvara yanaş.

Kız hemen bu emri yerine getirdi. Jan Valjan konuştu yine:

— Ses çıkarma ve sakın korkma, seni yanıma alıyorum.

Kız neye uğradığını anlamadan, duvarın tepesinde bulmuştu kendisini.

Jan Valjan onu yakaladı, sırtına bindirdi onun küçük ellerini sol eline aldı ve yüzüstü yatarak duvardaki bir gediğin olduğu yere kadar sürtünerek ilerledi. Tahminlerinde yanılmamıştı duvarın öbür yanından gördüğü ıhlamur ağacının çok yakınında harap bir yapıtın meyilli damı görünüyordu. Olduğu yerden ağaca atlamak, oradan bu dama geçmek onun gibi bir adam için basit bir işti.

Kucağında Kozet, damın üzerine henüz atlamıştı ki, sokaktan sesle duyuldu. Javer avaz avaz haykırıyordu:

— Çıkmazı arayın, Pikpas sokağını arayın onun çıkmazda olduğuna yemin ederim.

Jandarmalar çıkmaza atıldılar.

Jan Valjan damdan kayarak ıhlamurun dallarından birini yakaladı.

Kozet korkudan nefes bile alamıyordu, ancak kızın avuçları kan içinde kalmıştı.

Jan Valjan uçsuz bucaksız bir bahçede buldu kendisini. Burası geceleyin ve kışın dolaşılacak nitelikte hüzünlü bir bahçeydi. Söğüt ve kavak ağaçlarıyla dolu bu bahçenin orta yerinde çok kocaman bir çınar ağacı yükseliyordu, daha sonra budanmış meyve ağaçları, bir köşeye sebzeler ekilmişti. Taş sıraların üzerleri yosun tutmuştu. Küçük yollar fidanlarla sınırlanmış, yüksek otlar bitmişti, pek bakımlı bir bahçe sayılmazdı.

Jan Valjan'ın damından atladığı yıkık kulübe, herhalde bahçıvanın aletlerini sakladığı bir viranelikten başka birşey değildi.

Birkaç adım ilerleyen Jan Valjan, pencereleri demir kafesli bir bina gördü. Pencerelerin hiçbirinde ışık görünmüyordu. Bu bina da bu cezaevi kadar kasvetli ve ıssızdı. Adam birden mahkûmiyet yıllarını hatırlayarak ürperdi.

Başka ev görünmüyordu, bahçenin dibi karanlık ve sisli gecede kayboluyordu.

Bu arada bahçenin diğer kısımlarında bir şeyler ekili olduğu anlaşılıyordu.

Bu bahçeden daha ıssız ve kederli bir yer düşünülemezdi. Gerçi gecenin ileri bir saatinde bulunuyorlardı, ancak gündüz bile burada kimse dolaşmazdı herhalde.

Jan Valjan'ın ilk işi, duvardan fırlattığı kunduralarını bulup ayağına giymek oldu, daha sonra sundurmaya girdi. Kaçak ne kadar gizlense kendisini emniyette bulmaz. Tenardiye kadının korkusuyla nefes almaya bile cesaret edemeyen Kozet, ona daha da sokulmuştu.

Bu arada çıkmazı araştıran jandarma kolunun, konuşmalarını duyuyorlardı. Javer, emrindeki jandarmaları küfürlerle yönetiyordu.

Bir çeyrek saat sonra, bu homurtuların uzaklaştıkları duyuldu. Jan Valjan artık nefes bile almıyordu. Elini Kozet'in ağzına bastırmıştı, her yer sessizdi.

Birden bu sonsuz sükûn içinde, yepyeni bir gürültü duyuldu. Tanrısal bir ses deminki cehennemi şamatanın tam tersi cennetten gelen sesleri andıran seslerdi bunlar. Gölgelemlerden yükselen bir ilâhi, dua ve armoni karışımı rahibe seslerinin geceyi delmesiydi. Bu kadın sesleri yeni doğan bebeklerin ve öleceklerin son nefeslerinde kendilerine cenneti müjdeleyen melek sesleriydi. Bu ilâhi, bahçenin ta dibindeki karanlık binadan duyuluyordu. İblislerin şamatasını kovan, meleklerin korosu...

Kozet ve Jan Valjan diz çöktüler. Ne olduğunu, nerede bulduklarını bilmedikleri halde, şu anda dua etmek zorunda kaldıklarını anlamışlardı.

Bu sesleri dinleyen Jan Valjan, artık daha başka şey düşünmedi, o karanlık gecenin yerine, mavi gökleri görüyor, sanki kanatlanıp uçacakmış gibi bir izlenime kapılıyordu.

İlahi sona erdi belki de çok uzun sürmüştü, ancak telâşa kapılan Jan Valjan bunun süresini kestiremezdi.

Yine derin bir sessizlik: Ne sokakta, ne de bahçede çıt çıkmıyordu. Tehdit edici ya da yatıştırıcı gürültülerin her ikisi de yok olmuştu. Rüzgâr kuru yaprakları hışırdattı.

Gece rüzgârı esmeye başlamıştı. Herhalde sabahın ikisi ya da üçü olmalıydı. Zavallı Kozet gık demiyordu yere oturup başını Jan Valjan'ın dizine dayamış olduğundan adam onun uyuduğunu sandı.

Eğilerek ona baktı, kız gözlerini kocaman kocaman açmış düşünceli düşünceli, ona bakıyordu. Hâlâ titriyordu. Adam sordu:

— Uyumak ister misin?

— Çok üşüyorum, cevabını verdi çocuk. Bir saniye sordu:

— Hâlâ burada mı?

— Kim? diye sordu Jan Valjan.

— Madam Tenardiye.

Jan Valjan, Kozet'i rahatlatmak için baş vurduğu yalanı unutmuştu bile.

— Yoo, dedi. Yoo tasalanma o gitti. Artık sana ilişmez.

Çocuk derin derin içini çekti. Buldukları sundurma nemli ve soğuktu, adam ceketini çıkartarak Kozet'in üstünü örttü.

— Böylesi daha mı iyi, dedi.

— Evet, evet baba.

— Beni bir dakika bekle, az sonra gelirim.

Adam harabelerden çıktı ve büyük bina boyunca yürüyerek daha emin bir sığınak aradı. Kapılar önünde durdu fakat hiç birini açamadı. Zemin katının tüm pencerelerinde demirden çubuklar vardı.

Birden pencerelerden birinden loş bir ışığın süzüldüğünü gördü. Alnını cama dayadı burası çinili boş bir salondtu. Kimseleri göremedi fakat uzun uzun baktıktan sonra yerde bir kefene sarılı bir şekil görür gibi oldu. Bu ölü, elleri göğsünde çaprazlaşmış sırtüstü yatıyordu. Hareketsiz şeklin kıpırdanıp kıpırdanmadığını izledi. Uzun bir süre, orada hareketsiz beklemesine rağmen cisim hiç kıpırdamadı. Daha sonra sonsuz bir dehşete kapılarak kaçmaya koyuldu. Ardına bile bakmaya cesaret edemeden kaçıyor, koşuyordu. Sanki başını çevirdiğinde az önce yerdeki kefenli şeklin kendisini kovalayacağını sanmıştı.

Viraneye geldiğinde, nefes nefese kalmıştı. Paris ortasında böyle bir şey göreceğini doğrusu tahmin etmemişti, kendisini bir kâbusta sandı. Kozet'in yanına yaklaştığında, onun uyuduğunu gördü.

Çocuk başını taşa dayamış derin derin uyuyordu.

Jan Valjan, onun yanına oturdu ve ona baktıkça yavaş yavaş yatıştığını daha normal daha sakin düşünebildiğini farketti. Kendisini toparlayabilmişti. Kozet'le birlikte olacağı süre içinde bu mutlulukla yetineceğini kendisi için başka birşey istemeyeceğini düşünüyordu. Hatta kızı ceketine sardığı halde şu anda keskin soğuğu bile duymuyordu.

Birden bu dalgınlığı arasında bambaşka bir gürültü duydu. Bu gittikçe yaklaşan bir çingirak sesine benziyordu. Sanki bir koyun sürüsünün yaklaşmasından kuşkulanan başını çevirdi.

Bahçede bir başkası dolaşıyordu.

Bir erkeğe benzeyen birisi, kavun tarlasına girmiş, kavunları kaplayan cam yuvarlakları kaldırıyor, düzenli hareketlerle eğilip kalkıyordu.

Jan Valjan tüm sefillere öz, bir titremeye sarsıldı. Kaçaklar için hayat sonsuz bir kuşkudur. Daima korku içinde yaşarlar, herşeyden kuşkulanırlar. Az önce bahçenin ıssızlığından ürperen kaçak, şu anda bir başkasının yaklaşmasından korkuyordu. Birden daha başka bir korkuya kapıldı. Belki de Javer ve adamları henüz uzaklaşmamışlardı, belki de bahçede dolaşan bu adam, "polis, imdat" diye haykıracak olsa gelip kendisini yakalayacaklardı.

Uyuyan Kozet'i kucağına aldı ve onu sundurmanın dibine doğru eski eşyaların atılmış olduğu bir köşeye götürdü. Kız uyanmadı.

Birden Kozet'in ellerine elini deşdirdi, bu eller buz kesilmişti.

Alçak sesle haykırdı:

— Kozet, Kozet. Kız gözlerini açmadı.

Jan Valjan onu iyice sarstı. Kız uyanmadı.

— Eyvah, Tanrım yoksa öldü mü, diye söylendi. Zavallı adam ve birden saçları diken diken olarak olduğu yerde doğruldu.

Sevdiklerimiz söz konusu olduğunda, ihtiyat denileni tamamıyla unutturuz. Jan Valjan bu havada uyuyan çocuğun donmuş olmasından korktu.

Kız yüzü soluk, hiç kıpırdanmadan yere serilmişti. Adam kulağını onun kalbine dayadı. Çok hafif bir nefes duydu. Bu sönmeye hazır bir mumu andıran bir soluktu.

Onu nasıl ısıtacak, nasıl uyandıracaktı. Birden her şey kafasından silindi, Harabelerden dışarı fırladı.

Bir yarım saate kadar Kozet'in sıcak bir yatakta, yanan bir ocak karşısında bulunmasını zorunlu buluyordu.

Bahçede gördüğü adama doğru yürüdü elinde bir tomar para vardı. Adam başı yere eğik olduğundan, onun yaklaştığını görmemişti.

Birkaç adımda Jan Valjan, onun yanında oldu.

— Yüz frank diyerek, adama yaklaştı. Bahçedeki adam, birden irkilerek başını kaldırdı. Jan Valjan yeniden söze başladı.

— Bu gecelik beni barındırmanıza karşılık, size tam yüz frank vereceğim, dedi.

Ay ışığı Jan Valjan'ın solgun yüzünü aydınlatıyordu. Adam:

— Siz miydiniz Madlen Baba? dedi.

Bu karanlık ve ıssız bahçede söylenen bu ad, Jan Valjan'ı etkilemişti, birkaç adım geriledi. Bunu beklemiyordu doğrusu. Kendisine bu adı veren ihtiyar iki büküm, topal bir adamdı. Bir köylü gibi giyimli, adamın sol dizindeki deri dizliğe bir çingirak bağlanmıştı. Karanlıkta kalan yüzü iyi seçilmiyordu. Adam başlığını çıkarmış haykırıyordu:

— Aman Tanrım buraya nasıl girdiniz Madlen Baba. Tövbeler olsun gökyüzünden mi düştünüz yoksa? Ancak bu da normal sizin gibi mübarek birisi düşse ancak göklerden düşer. Fakat kılığınız neden böyle perişan? Kravatınız nerede? Ceketiniz de yok.

İnan olsun, sizi tanımasam korkardım. Aman Yâ Rabbim artık bundan böyle ermişlerde çıldırdılar mı? Fakat buraya nasıl girebildiniz?

Adam hiç dinlenmeden ağzına gelenleri sayıp döküyordu. Bütün bu sözleri saf bir içtenlikle söylemekteydi.

Jan Valjan sordu:

— Siz kimsiniz, bulunduğum, bu bahçe neresi? İhtiyar adam haykırdı:

— Al sana bir daha. Valla Madlen Baba, bu kadarı da artık fazla. Olur şey değil, ayol burası Sent-Antuvan manastırı değil mi? Dizim kırıldıktan sonra beni buraya bahçıvan olarak siz yollamadınız mı? Ne yoksa beni de tanımadınız mı?

— Hayır, dedi Jan Valjan. Siz beni nereden tanıyorsunuz? Adam sadece:

— Siz benim hayatımı kurtarmıştınız, dedi.

Başını çevirdi tam o anda üzerine düşen bir ay ışını profilini aydınlattı ve Jan Valjan ihtiyar Foşlövan'ı tanıdı.

— Aa öyle ya, dedi. Evet sizi tanıdım Foşlövan Baba. İhtiyar sitemli bir sesle:

— Hele şükür, dedi. Jan Valjan sordu:

— Burada ne yapıyorsunuz ki?

— Ne yapacağım kavunlarımı örtüyorum, ay ışığını görünce don çekeceğini anladım, bundan böyle kavunlarıma kaputlarını giydirim.

Siz de paltonuzu giyseniz, fena olmazdı, fakat buraya nasıl girdiniz?

Madlen Baba kişiliğiyle tanınan Jan Valjan, şu sırada daha ihtiyatlı olmak zorunluluğunu anlamıştı. Soruları kendi soruyordu.

— Şu dizinizdeki çingirak da nesi? Foşlövan cevap verdi:

— Bu çingirak, benim yaklaştığımı bildirir, benden kaçmaları içindir. Bu evde yalnızca kadınlar var. Bir sürü de genç kız var ya, aslında. Benimle karşılaşmaları tehlikeli olacağından dizime bu çingirağı bağlattılar. Böylece ben geldiğimde onlar kaçar.

— Burası nasıl bir yer?

— Ya, bilmiyor musunuz sanki?

— Bilmiyorum.

— Olur şey değil, beni buraya bahçıvan olarak, siz yollamadınız mı?

— Sanki hiçbir şey bilmezmişim gibi bana cevap verin.

— Burası Pikpas manastırı. Küçük Pikpas rahibeler okulu.

Birden Jan Valjan hatırladı. İhtiyar Foşlövan araba altında dizi ezildikten sonra, sakat kaldığında, onu kendisi bu manastıra bahçıvan olarak yollamıştı. Bu olay üzerinden, tam iki yıl geçmişti. Tanrı kendisini bu ıssız bahçeye yollamakla, bir kurtuluş umudu belirliyordu karanlık ufuklarda.

— Evet Madlen Baba, burası hiçbir erkeğin ayak basmadığı bir manastır buraya nasıl girebildiniz, hâlâ aklım ermedi. Gerçi sizin sıra dışı bir adam olduğunuzu bilirim, ancak ne de olsa erkeksiniz...

Buraya erkek girmez, benden başka erkek bulunmaz.

— Fakat ne var ki, burada kalmak zorundayım.

— Aman Yâ Rabbim, dedi ihtiyar bahçıvan. Jan Valjan adama yaklaştı ve derin bir sesle:

— Foşlövan Baba, vaktiyle sizin hayatınızı kurtarmıştım, dedi.

Bahçıvan cevap verdi:

— Bunu sizden önce ben hatırladım, size karşı olan minnet borcumu hayatımca ödeyemem.

— Bugün siz de beni kurtarabilirsiniz.

Foşlövän buruşuk elleriyle, Jan Valjan'ın güçlü ellerini yakaladı, heyecandan kısılan bir sesle:
— Bak şu Tanrı'nın işine, dedi. Hikmetine kurban olduğum Tanrı'm, yıllardır bu fırsatı bekliyordum. Ben mi sizi kurtaracağım Vali Bey? Benden ne isterseniz emir edin, sizin kulunuz olduğumu unutmayın.

Sonsuz bir sevinç adamın yüzünü parlatmıştı, sanki yüzü nur saçıyordu.

— Ne yapmamı istersiniz? diye sordu.

— Size anlatacağım. Önce bana bir oda bulun.

— Eski manastır harabelerinin ardında bir barakam var. Kimsenin görmediği bir köşedir orası. Üç odası var.

Gerçekten baraka harabeler ardında öylesine gizlenmişti ki bunu Jan Valjan bile görememişti.

Jan Valjan:

— Oldu, dedi. Şimdi sizden iki şey isteyeceğim.

— Emret Vali Bey?

— Önce benden kimseye söz etmeyeceksin, ikincisi bana hiçbir soru sormayacak, birşey öğrenmeye çalışmayacaksın.

— Nasıl isterseniz. Sizin hata işlemeyeceğinizi ve Tanrı'nın sevgili kullarından mübarek bir adam olduğunu bilirim. Hem de beni buraya siz yerleştirdiğinize göre, emrinizdeyim.

— Tamam. Gel benimle çocuğu almaya gidelim. Foşlövän hayretten hayrete düşüyordu:

— Ya, dedi. Bir de çocuk mu var?

Fakat daha başka yorumda bulunmadan Jan Valjan'ı izledi.

Yirmi dakika sonra, ocakta çıtırdayan ateşin alevleriyle yüzü pembeleşen Kozet, ihtiyar bahçıvanın yatağında rahat rahat uyuyordu.

Jan Valjan redingotunu sırtına geçirmiş. Kravatını boynuna bağlamıştı. Duvardan aşırıldığı eski şapkasını da bulmuş başına giymişti.

Bu arada Foşlövän dizindeki çingırağın deriden başını çözmüş duvar çivisine asıyordu. Adamların ikisi de önce şöminede ısındıktan sonra masa başına geçtiler. Foşlövän bir parça peynir, köy ekmeği bir şişe şarap ve iki bardak koymuştu. Elini Jan Valjan'ın elinin üzerine koyarak, ona tatlı tatlı sitem etti:

— Ah Madlen Baba, beni birden tanımadınız? Olur şey değil insanın hayatını kurtarıyor sonra da tanıyamıyorsunuz. Bunu hiç beğenmedim.

Oysa onlar sizi asla unutmuyorlar.

Fantin'in baş ucunda Javer tarafından yakalanan Jan Valjan Möntrey sür Mer cezaevinden kaçıp kurtulduğunda, polis mahkûmun Paris üzerine gittiğini sanmıştı. Paris her kaçağın sığınabileceği gizlenebilecek bir delik bulacağı, bir kenttir. Bunu bilen tüm kaçaklar kendilerini oraya atarlar. Bundan böyle polis de bunu bildiğinden, hiçbir yerde bulamadığını Paris'te arar. Möntrey sür Mer'in eski Valisi bir süre Paris'te arandı.

Javer onun yeniden yakalanmasında, büyük çabalar gösterdiğinden bu başarısına karşılık Paris'e atanmıştı.

Javer artık mutluydu. Jan Valjan'i düşünmüyordu bile. 1823 yılının aralık ayında, gazetelerde gözüne çarpan bir havadiste Jan Valjan'ın kaza sonucu boğulduğunu okumuştur. Javer buna candan sevinerek gazetesini yere attı ve bir daha Jan Valjan'ı düşünmedi bile.

Birkaç zaman sonra, Paris Polis Müdüriyetine gelen bir yazıya göre: Möntferney kasabasında, anası tarafından hancılara bırakılan bir küçük kızın, tanınmayan bir kişi tarafından kaçırıldığı öğrenildi.

Çocuğun adı Kozet idi, anası Fantin adında hastanede ölen bir sokak kadını olduğu söyleniyordu. Bu havadisi öğrenen Javer buna çok meraklanmıştı.

O Fantin adının yabancı değil. Hatta tutuklandığında Jan Valjan'ın kadına, kızını getirmek için kendisinden üç günlük izin istediğini de hatırlıyordu.

Hatta Jan Valjan'ın Paris'te Möntferney'ye gitmek için posta arabasına binerken yakalandığını da hatırladı. Derhal Montferney'e giderek Tenardiye'lerden birşeyler öğrenmek istedi. Ne yazık ki, bu yolculuğu tam bir fiyasko ile sonuçlanacaktı.

Önce Kozet'i elden kaçıran hancı gevezelik etmiş hatta bu yüzden polis havadisi duymuştu daha sonra başının derde girmesinden korkan sinsi Tenardiye bu konuda hiçbir açıklamada bulunmamayı, daha uygun buldu. Aslında herif, polisten kuşkulandı, bundan böyle kendisini soru yağmuruna tutan Javer'i şaşırtmak amacıyla, ona Kozet'i dedesine teslim ettiğini, hatta yolcunun pasaportunu gösterdiğini ve onun "Giyom Lamber" adında varlıklı bir çiftçi olduğunu da ekledi.

"Lamber" adı nedense Javer'in tüm kuşkularını uyutmuştu, içi ferahlayarak Paris'e döndü. Jan Valjan'in öldüğüne bir kez daha inandı ve kendisini enayilikle suçladı.

Bütün bu hikâyeyi tamamıyla unutmuştu ki 1824 yılının mart ayında, Paris kenar mahallelerinin birinde oturan ve sadaka veren bir dilenciden söz edildiğini duydu. Bu adamın varlıklı bir kimse olduğunu ve sekiz yaşındaki küçük bir kızla oturduğunu da duydu. Kimse onun hakkında, fazla birşey bilmiyordu. Kıza gelince, yavrucak Montferney'den geldiğinden başka birşey söylemiyordu, geçmişi hakkında. Eski zangoçlardan birisine, daima sadaka verirdi bu adam, dilenci onun sarı bir ceket giydiğini ve astarının banknotlarla şişkin olduğunu söylemişti. Bu havadisi duyan Javer bu acayip yaratığı yakından görmek hevesiyle bir akşam dilencinin kılığına girmiş, başına onun eski kasketini geçirerek yüzünün yarısını örtmüş ve kendisine sadakayı uzatan meçhul kimseye dikkatle bakmıştı.

İşte o akşam Jan Valjan, Javer'i gördüğünü sanarak kuşkulandı.

Javer de Jan Valjan'ı tanır gibi olmuştu. Sersemlemiş bir halde onun peşinden oturduğu Corbo'nun viraneliğine kadar gitmişti.

Onun işlerine bakan ihtiyar kadını konuşurdu bu da pek zor olmamıştı. İhtiyar kadın redingot astarında milyonların dikili olduğunu bir kez daha ona tekrarlardı. Javer o harap evde, bir oda kiraladı. Aynı akşam oraya taşınmıştı. Kiracının kapısına kulağını yapıştırdı onun sesini duymak istedi fakat anahtar deliğinden mum ışığını gören Jan Valjan, ses etmemiş ve böylelikle polis hiçbir şey öğrenememişti.

Ertesi günü, Jan Valjan kaçıyor. Ne yazık ki, paralarını yanına alırken, yere düşürdüğü beş franklık madenî paranın çinilerde yuvarlanırken çıkardığı gürültü kendisini ele vermişti. Bunu duyan kocakarı hemen koşup Javer'e haber verdi. Gece bastırıldığında Jan Valjan kapıdan çıkarken, ağaçların ardına siper olan Javer, onu bekliyordu, yanına iki de yardımcı almıştı.

Javer, Polis Müdürlüğü'nden yardım istemiş, ancak tutuklamak istediği adamın kimliğini açıklamamıştı. Bu başarısının büyük bir yankı uyandıracağından emindi. Herkesin ölü sandığı ve çok tehlikeli olarak tanımlanan eski bir kürek mahkûmunu, adalete teslim etmenin tüm şerefine kendisine ait olmasını istiyordu.

O gece, beraberinde küçük bir kızla kaçmak zorunda kalan Jan Valjan, üzüntüsünden tüm cesaretini yitirmişti. Duyduğu sonsuz keder yürüyüşünü büyük ölçüde etkilemişti. Bu yürüyüş Jan Valjan'in yürümesine hiç benzemiyordu. Bu nedenle javer, tamamıyla emin olmadan onu yakalamıyordu.

Bir ara, yaklaşmış ondan pasaportunu sormasını düşündü. Daha sonra adam Jan Valjan olmadığı takdirde, bunun gülünç olacağını idrak ederek, bundan da vazgeçti. Javer, beklemesini daha uygun buluyordu. Belki de adam Jan Valjan olmadığı halde, o günlerde Paris'i dolduran haydutlardan ya da hırsız çetesinden birisi olabilirdi.

Adamın suç ortakları bulunabilirdi, bundan böyle acele etmekle altın yumurtlayan tavuğu öldürmüş olacaktı.

Pontuvaz sokağındaki bir meyhanenin önünden geçerken pencerelerden süzülen ışıktan Javer, onun yüzünü iyice gördü ve onun Jan Valjan olduğundan artık kesinlikle emin oldu. Bu takdirde yine aynı sokaktaki, karakola baş vurarak birkaç yardımcı daha istedi, ancak bütün bu gecikmeler Jan Valjan'in yol almasına sebep olmuştu. Tam o çıkmaza girerken Javer adamlardan birini önden yollayarak sokağı tutturdu. Jan Valjan ile küçük kızın çıkmaza girişlerini büyük bir zevkle izledi. Artık zaferlerinden emindi. Ne yazık ki duvarın dibine geldiğinde kimseleri bulamadı, aradığı adam ya uçmuş ya da yerin dibine girmişti. Öbür yoldaki sokağa postaladığı ajanına sordu, adam bu sokağa kimsenin girmediğine yeminler etti. Javer kuduruyordu. Ne var ki yine de yılmadı. Yeni yeni tuzaklar hazırladı. Her sokak başına iki jandarma dikti nasıl olsa, onun görüneceğinden emindi.

Sokak fenerinin tahta dolabının kırılmasını farkedince, bu kez tüm araştırmalarını çıkmaza yöneltti. Ancak bu, Jan Valjan'in girdiği çıkmaz olmayıp, sol yöndeki sokaktaki çıkmazdı. Bu Genro ıkmazında yüksek duvarlar bulunur, bunların ardında bostanlar vardır. Javer bu sebze bahçelerini karış karış taradı. Saman yığınında bir iğne arar gibi, adım adım aradı. Gün ışırken yine sokak başında iki ajanını bırakarak yenilgin bir halde, komiserliğe döndü.

Sent Antuvan Manastırı

I

Kuralları çok sert olan bu manastırın bahçesine düşmüştü Jan Valjan.

Polonso sokağının bir açısını kapatan duvarı aşarak bahçeye atlamıştı. Gecenin ortasında duymuş olduğu o melekler korusu, rahibelerin okudukları ilâhilerdi.

Bir kez Kozet'i yatırdıktan sonra, çıtırdayan bir ateş karşısında Jan Valjan ve yaşlı bahçıvan, birer bardak şarapla ekmek peynir yemişlerdi. Daha sonra barakanın tek yatağında Kozet uyuduğundan, adamların ikisi de samanlar üzerine büzülerek gecenin geri kalan kısmını geçirdiler. Jan Valjan, gözünü kırpmadan önce ev sahibine:

"Bundan böyle burada kalmak zorundayım," demişti.

Jan Valjan, kendisinden başka hiçbir erkeğin ayak basamadığı ve giremeyeceği kutsal bir yerde barınmak zorunda kaldığını biliyordu. Javer izini bulduğuna göre Paris'e döner dönmez yakalanacağı gün gibi açıktı. Onun durumundaki bir kaçak için bu manastırdan daha güvenli yer bulunamazdı.

Bütün gece, onun bu sözlerini yorumlamaya çalışmıştı Foşlövan Baba. Adamcağız acı acı düşünüyordu. Bütün bu işlere hiç anlam verememişti. Bu aşılmaz duvarlara rağmen Bay Madlen nasıl girebilmişti buraya? Bu duvarlardan ancak kuşlar geçebilirdi. Bir de çocuk vardı yanında. Kucakta çocukla düz duvara nasıl tırmandırdı? Kimdi bu çocuk? İkisi de nereden geliyorlardı?

Foşlövan Baba, manastıra yerleştiğinden bu yana, "Montrey sür Mer" kasabasıyla tüm ilişkilerini kesmiş, oradaki olup bitenlerden hiçbir şey duymamıştı. Ne yazık ki Madlen Baba onun sorularını cevaplandırmak şöyle dursun, konuşmak bile istemiyordu.

Ne var ki yaşlı bahçıvan, Madlen Baba gibi mübarek bir kişiye soru sormasını pek uygun görmüyordu. Madlen Baba onun gözünde üstün bir kişiydi. Ancak Jan Valjan'ın ağzından kaçırıklarından, Foşlövan onun iflâs etmiş ve borçlarından kurtulmak için saklanmak istediğini anlar gibi olmuştu. İzini kaybettirmek isteyen Madlen Baba'nın, bu manastırı seçmek istemesi akla yakın geliyordu. Aslında ihtiyar bahçıvan şöyle düşünüyordu: "Bir zamanlar Madlen Baba beni keskin bir ölümden kurtardı bundan böyle ona yardım sırası bende."

Fakat manastırda barınmak, önemli bir sorundur. Ancak bu hayati girişim önünde bile, gerilemedi Foşlövan Baba. Aslında kendisinden başka kimseleri sevmeyen bencil ve huysuz bir ihtiyar köylü olan Foşlövan Baba, son günlerde topal, sakat ve yaşamaktan aşırı bir zevk duymadığı bu hayatın bambaşka yönleri olduğunu anlamaya başlamıştı. Evet, adam minnettarlığını ödeme hevesine kapılmıştı. Şunu da ekleyelim ki, iki yıldan fazla bir zamandan bu yana bir manastırda çalışmak onun kişiliğini değiştirmiş, meleklerin yanında bulunmak onu iyi bir insan yapmıştı.

Bundan böyle kararını verdi, gerekirse kendisini feda edecekti Madlen Baba uğruna.

Sabaha karşı bir hayli kafa yorduktan sonra gözlerini açan Foşlövan Baba, birden yattığı yerden doğruldu ve konuşmaya başladı:

— Burada olduğunuza göre, çıkmak için ne yapacaksınız?

Bu soru tüm durumu özetliyordu. Jan Valjan dalgınlığından sıyrıldı.

İkisi de baş başa verip, duruma bir çare aradılar. Bahçıvan,

— Bakın, dedi. Önce bu odadan dışarı çıkmayacaksınız, ne siz ne de küçük kız. Bahçeye bir adım attığınızda yandık demek.

— Haklısınız.

— Bay Madlen, uygun bir zamanda buraya geldiniz. Rahibeler arasında çok ağır hasta olan bir kadın var. Dakikaları sayılı ha öldü, ha ölecek. Bundan böyle kimsenin bahçeye çıkmaya gönlü yok.

Ölü duaları okunuyor, tüm manastır onun başında beklemekte. Ölmek üzere bulunan kadın, kendisine ceza olsun diye yirmi yıldır bir tabutta yatıyordu geceleri. Onun için ölüm pek farketmez. Yani sizin anlayacağınız, bu günlük rahatız fakat bunun bir de yarını var.

Jan Valjan:

— Fakat, dedi. Baksanıza, bu baraka harabelerin ardında viranelikte koru uzak bulunduğundan burada, bizi bulabileceklerini pek sanmam.

— Rahibeler, buraya ayak basmaz.

— O halde?

Jan Valjan'in bu sorusu, umuttan örülmüş bir soruydu. Demek kimsenin ayak basmadığı bu ıssız köşede aylarca kalabilirdi?

— Ne yazık ki, kızlar var.

— Hangi kızlar?

Foşlövän Baba cevap vermeye hazırlanıyordu ki, birden bir çan sesi yükseldi.

— Rahibe öldü, dedi. Bahçıvan ölüm çanı çalıyor. Çan bir daha çaldı.

— Tamam Bay Madlen, kadıncağız Tanrı'sına kavuştu, tam yirmi dört saat dakikada bir çalacak bu saat. Ta ki, rahibe gömülünceye dek. Ha ne diyordum, bunlar genç, fıkır fıkır oynarlar, teneffüslerde bir topun buraya yuvarlanması bize yeter. Bu yavrular çok yaramazdırlar.

— Hangi yavrular? diye sordu Jan Valjan.

— Küçük kızlar. Onların sizi yakalamaları işten bile değil, hemen koşup öğretmenlerine ihbar ederler, sonra ne oluruz?

— Anlıyorum Foşlövän Baba, demek bu manastırın, bir de okulu var, demek yatılı öğrenciler de var.

Jan Valjan buna sevinmişti. "Oh oh, diye düşündü. Kozet'in öğrenimini sağladım sayılır."

— Elbette, cevabını verdi bahçıvan. Bir sürü kız var, bunlar sizi görünce bütün mahalleyi ayaklandırırlar inan olsun. Burada erkek olmak vebaya yakalanmak gibi bir felâket. Baksanıza yabani bir hayvan gibi dizime çingirak bağlı.

Jan Valjan, "Ancak böyle bir yerde Javer'den tamamıyla kurtulabileceğini düşünüyordu" sesini yükseltti:

— Evet burası bana göre bir yer, ne yazık ki kalmak zor olacak.

— Hayır, dedi Foşlövän Baba. En zoru buradan çıkmak. Jan Valjan'in birden kanı dondu:

— Çıkmak mı? diye sordu.

— Evet Bay Madlen, buraya girebilmek için, önce buradan çıkmanız gerekiyor. Sizi burada böyle bulurlarsa, ne demezler? Bana göre hava hoş sizin göklerden düştüğünüze inanıyorum fakat rahibeler için kapıdan girmeniz gerekir. Geldiğiniz yerden çıkabilir misiniz?

Jan Valjan sapsarı kesildi. Bunun imkânsız olduğunu biliyordu. Jandarmaların kol gezdiği bir sokağa nasıl çıkardı?

— Mümkünü yok Foşlövän Baba, dedi. Farzet ki ben gökten düştüm.

— Ondan ben eminim esasen, dedi ihtiyar bahçıvan. Tanrı'nın sizi eliyle buraya düşürdüğünü biliyorum. Eyvah baksanıza zil çaldı herhalde kapıcıyla belediye doktorunu çağırtaçaklar. İyi kâplı rahibeler belediye doktorunun ziyaretinden hiç hoşlanmazlar, adamın ölüyü görmesini bile istemezler. Buradaki tarikat rahibeleri yüzlerini bile erkek karşısında peçeyle örter. Sizin şu küçük hâlâ uyumakta adı neydi?

— Kozet.

— Kızınız mı? Yoksa torununuz mu?

— Onun dedesiyim.

— Kızı buradan aşırmaq mesele değil. Nasıl olsa sebze bahçesi için alışverişe giderken daima sırtımda küfe çıkarım. Çocuğu küfeye attım mı iş bitti demektir. Siz yavruya ancak ses çıkarmamasını tembih edin hepsi bu kadar. Onu tanıdığım iyi yürekli bir hanım olan bir meyveci kadına emanet ederim. Kadının sağır kulağına haykırırım kız bana yarına kadar saklamasını salık veririm. Fakat sizi nasıl çıkaracağız? Jan Valjan başını salladı:

— Kimse beni görmemeli Foşlövän Baba. Tüm mesele burada. Beni de küfe içinde çıkarabilsen?

İhtiyar bahçıvan düşünceli düşünceli kafasını kaşdı tam o sırada birtakım gürültüler duyuldu. Belediye doktorunun ölüye bakıp gittiği anlaşılıyordu. Bu sırada zil yine acı acı, tam dört kez üst üste çalındı. Bahçıvan yerinden fırladı:

— Baş rahibe beni yanına çağırıyor, dedi. Yerinizden kıpırdamayın Bay Madlen, beni bekleyin sizi buradan çıkartmak için bir çare düşünüyorum. Acıkırsanız şu dolapta ekme peynir var.

Jan Valjan onun topal bacağını sürüyerek, bahçeden koşarak geçtiğini gördü.

İki dakika sonra ihtiyar bahçıvan çingırağı çınlayarak yolu üzerinden tüm rahibelerin kaçmasını sağlayarak, baş rahibenin kapısını çalıyordu, tatlı bir ses cevap verdi:

— Giriniz.

Baş rahibe salonun tek koltuğunda oturmuş, yaşlı bahçıvanı karşıladı.

Yarım saat sonra Foşlövän Baba, tüm gücünü bacaklarına vererek koşa koşa kulübesine dönüyordu. Bu arada Kozet de uyanmıştı. Bahçıvan içeri girdiğinde Jan Valjan, çocuğa duvara asılı küfeyi işaretleyerek:

— Beni iyi dinle Kozet'ciğim, diyordu. Buradan gitmemiz gerekiyor, fakat kısa bir süre sonra yerleşmek için buraya yeniden döneceğiz. Bu iyi kâplı adam, seni küfe içinde sırtında buradan dışarı taşıyacak. Sen beni bir hanımın evinde beklersin. O cadı Tenardiye'nin eline düşmek istemezsen sözlerimi aynen yerine getir.

Kozet, ciddi ciddi başını eğdi.

Foşlövän'in kapıyı itmesiyle çıkan gürültüye Jan Valjan başını çevirdi.

— Ne var?

— Hem her şey oldu, hem de hiçbir şey olmadı sayılır, dedi. Sizi kardeşim olarak tanıttım, yardımcı olarak torununuzla yanıma girmenize izin çıktı. Bu arada küçük kız, okula alınacak. Kızı buradan çıkarmak işten bile değil, ancak sizi nasıl çıkaracağız? Geldiğiniz yoldan çıksanız.

— Bunun mümkün olmadığını söylemiştim Foşlövän Baba.

Bu arada yaşlı adam kafasını kaşıyordu tasalı tasalı mırıldandı:

— Benim de başım dertte aslında, tabutu toprakla dolduracağımı söyledim, ancak ceset yerine toprak olur mu? Mezarçılar taşırken tabuttaki topraktan kuşkulananabilirler

Jan Valjan şaşkın şaşkın ona bakıyordu. Adamın sayıkladığını düşündü.

Foşlövän sözlerine devam etti:

— Buradan nasıl çıkarsınız. Bütün bunlar yarına kadar olup bitmeli.

Sizi yarın baş rahibenin huzuruna çıkarıyorum.

Daha sonra bunun kendisine bir çeşit rüşvet olarak yapıldığını, kendisinin manastıra yapacağı büyük bir hizmete karşılık olarak baş rahibenin ona kardeşini yanına yardımcı olarak almasına izin verdiğini anlattı. Bu sabah ölen rahibenin son vasiyeti, yirmi yıldan beri içinde yatmış olduğu tabutta gömülmek, hem de aynı zamanda manastırın kilisesinde gömülmektir. Oysa manastır kilisesinde ölü gömmek hükümetçe yasaklanmıştı. Baş rahibe ve diğer rahibeler "mübarek ölü"nü bu son isteğini yerine getirmek için çırpındıklarından Foşlövän Babadan kendilerine yardım etmesini rica etmişlerdi. Foşlövän Baba, hükümetin yasağına aldırmadan, kadını yıllardır yatmış olduğu tabuta çivileyerek, manastır kilisesinin mahzenine gömecekti. Bu kolay bir iş değildi. Baş rahibe ona minnetini bildirmek için kardeşini bahçıvan alacak, yeğenini de rahibe okuluna öğrenci kabul edecekti. Ancak bütün bunlardan sonra ancak dışarıdan getirebilirdi M. Madlen'i. Hem de bir sakınca daha vardı. Belediyenin yollayacağı tabut boş mu kalacaktı? Bu tabut da Vojirar mezarlığına gömülecekti. Belediye cenaze adamlarını da yollayacaktı. O tabutun içine kim konacaktı?

Jan Valjan, birden elini alnına vurdu, zekâsı parlamıştı:

— Oldu, dedi. Tabuta beni koyun.

— Aman Madlen Baba, şaka mı edersiniz?

— Hayır çok ciddi konuşmaktayım, bundan emin bir çıkış olur mu benim için?

Daha sonra Jan Valjan sordu:

— Yarın saat kaçta cenaze memuru gelip tabutu alır?

— İkinciye doğru saat üçte. Gömülme Vojirar mezarlığında yapılacak gece yansından az önce. Buraya pek de yakın sayılmaz.

— Ben de bütün gün boyunca, sizin aletlerinizi sakladığınız sundurmada kalırım. Fakat bana yiyecek gerek, acıkırım.

— İsteddiğiniz yiyecek olsun. Ben getiririm.

— Akşama doğru beni tabuta çivilersin Foşlövän Baba.

— Fakat bunun mümkünü yok.

— Nedenmiş, çivi alıp keserle çivilemekte iş mi?

Çaresiz Jan Valjan, öyle dar geçitlerden geçmişti ki, birkaç saat tabutta çivili kalmak kendisine zor görünmüyordu.

Jan Valjan sözüne devam etti:

— Beni korkutan mezarlıkta olacaklar.

— Hiç tasalanmayın Madlen Baba. Siz tabuttan kurtulmayı göze alırsanız, ben de mezardan kurtaracağıma yemin ederim. Tabutu toprağa indirdikten sonra, cenaze levazım memurları beni mezarıcı ile baş başa bırakarak evlerine dönerler. Bu mezarıcı Mestiyeñ Baba, benim iyi dostumdur. Herif içmeye bayılır. Çoğu zaman zil zurna sarhoş gezer. Bu da bizim ekmeğimize yağ sürer. İki şıktan biri ya Mestiyeñ Baba sarhoş gelir ki, o zaman ben kendisine dinlenmesini tavsiye eder, tabutu ben gömeceğimi söyler onu evine yollarım, ya da ayık gelir. Bu daha iyi herifi enselediğim gibi doğru meyhaneye onu iyice zom hale getirdim mi işim iş. Cebinden mezarlık kartını kapar, oraya gelir sizi tabuttan çıkartırım. Oldu mu?

— Oldu Foşlövän Baba, Tanrı bu yaptıklarını karşına çıkarsın. Foşlövän düşündü:

— İnşallah bir terslik olmaz.

II

Aynı gece karanlık bastırdıktan sonra iki erkekle bir çocuk Pikpas sokağının 62 numaralı kapısını çalıyorlardı.

Adamlardan yaşlısı birkaç kez çaldı kapıyı. Bunlar Foşlövän Baba, Jan Valjan ve Kozet idi.

Adamlardan ikisi de gidip Kozet'i manav kadının evinden almışlardı. Kozet bütün günü titremekle geçirmişti. Öylesine korkuyordu ki, ağlayamıyordu bile. Ne yemiş, ne de uyumuştı. İyi kâplü manav kadın, tüm sorularına hiçbir cevap alamamıştı. Kozet büyük bir bunalım geçirdiklerini hissetmiş ve uslu olmasının gerektiğini anlamıştı. "Hiçbir şey söyleme" tembihi onun kulağına küpe olmuştu. Korku insanı dilsiz yapar, hem de hiç kimse çocuk gibi sır saklamaz.

Ne var ki, bu kasvetli yirmi dört saatten sonra yeniden Jan Valjan'a kavuşan çocuk sevinçle haykırarak, onun boynuna atıldı.

İki yıldan bu yana, manastırda görevli olan Foşlövän, tüm parolaları bildiğinden, kapıcının aracılığıyla Bay Madlen ile küçük kızı bekleme salonuna soktu. Baş rahibe elinde tespihi, yanında yardımcısı olan bir rahibe ile birlikte, onları karşıladı. Rahibelerin yüzleri peçeyle örtülüydü.

Baş rahibe, peçesinin altından araştırmacı bakışlarını Jan Valjan'ın üzerine dikti, daha sonra sordu:

- Bahçıvanımızın kardeşi misiniz?
- Evet muhterem ana, cevabını verdi Foşlövän.
- Adınız?

Foşlövän yine onun yerine cevap verdi:

- Ültüm Foşlövän.

Aslında yıllar önce ölen bir kardeşinin adı "Ültüm" idi.

- Hangi ilden gelirsiniz?
- Pikardiye'den, köyümüz Amiyen dolaylarında.
- Kaç yaşlarındasınız?

Foşlövän yine kesin cevabını yapıştırdı:

- Tam elli yaşındayım, mesleğim de ağabeyim ki gibi bahçelere bakmaktır.
- Dini bütün bir Hıristiyan mısınız?
- Ailemizde, herkes dinine bağlıdır muhterem ana.
- Bu küçük neyiniz olur?
- Toruncuğum, muhterem ana.

Yardımcı rahibe, baş rahibenin kulağına fısıldadı:

- Güzel cevap, dedi. Oysa Jan Valjan ağzını bile açmamıştı. Baş rahibe Kozet'i inceledi, daha sonra yanındaki yardımcısına fısıldadı:

- Kız çirkin, dedi.

Her iki rahibe, bir köşeye çekilerek baş başa fısıldaştilar daha sonra baş rahibe, bahçıvana dönerek:

- Foşlövän Baba, bundan sonra size çingiraklı bir ikinci dizlik yollayacağım, kardeşiniz için. Ertesi günü bahçede iki çingirak sesi duyuldu, rahibeler birbirlerinin kulağına:

- Bu Foşlövän Baba'nın kardeşi, diye fısıldaştilar.

Artık Jan Valjan resmen manastırın bahçıvanı olmuştu, yeni adı "Ültüm Foşlövän" idi. Onun bu yere atanmasının en önemli nedenlerinden biri de baş rahibenin Kozet'e yardımı olmuştu. Kadıncağız, onu himayesi altına aldı ve ona öğrencileri arasında bir yer ayırdı. Ne var ki Kozet, soylu ve zengin aile kızları gibi parayla değil, bedava olarak okuyordu.

Manastırda ayna olmamasına rağmen kızlar yüzlerinin güzel olup olmadığını, derhal kestirirler, oysa güzelliklerinden emin kızlar kolay kolay rahibe olmasını istemezler. Çirkin kızlar hocaları için çok daha umut verici olur. Çirkinlerin saltanatı...

Manastırda okuyan Kozet, susmakta devam ediyordu.

Kozet kendisini Jan Valjan'ın kızı biliyordu. Aslında hiçbir şey bilmediğinden fazla bir açıklamada bulunamazdı ya...

Yukarıda belirttiğimiz gibi, felâket çocukları suskunluğa hazırlamakta birebirdir. Kozet öylesine acı çekmişti ki, konuşmak şöyle dursun zavallı yavrucak nefes almaya bile cesaret edemiyordu. Kaç kez, tek bir söz yüzünden dayaklar yediğini unutmamıştı. Jan Valjan'la birlikte yaşamaya başladığından bu yana, azıcık kendisine güven beslemeye başlamıştı. Manastır yaşamına kolay alıştı. Paris'teki odalarında bırakmış olduğu Katrin'i bir hayli özliyordu. Ne var ki, bundan bile sızlanmaya cesaret edemiyordu. Ancak bir kez Jan Valjan'a:

— Ah baba, dedi. Bilseniz Katrin'i ne denli özledim, bilseydim onu da beraberimde getirirdim. Okula yatılı yazılan Kozet, öğrencilerin formalarını da giymek zorunda kalmıştı. Jan Valjan, kızın sırtından çıkartılan yas giysilerinin kendisine verilmelerinde ısrar etti. Tenardiye'lerin hanından kurtardığında, ona bu elbiseleri giydirmişti. Henüz giysiler pek eskimemişti. Jan Valjan bütün bunları naftaline koyarak, eline geçirdiği eski bir valize kapattı. Valizi yatağının ayak ucuna yerleştirdi. Anahtarını daima üzerinde taşırdı.

Rahibeler çok dikkatli olmadıklarından, dışarı alışveriş için daima ihtiyar total Foşlövân'in çıktığını, genç kardeşinin kendisiyle asla gezmeye gitmediğini farketmemişlerdi.

Jan Valjan, ihtiyatlı davranmakta isabet ediyordu, çünkü Javer tam bir ay mahalleyi göz hapsinde bulundurmuştu.

Bu manastır, eski mahkûm için bir nevi cennet sayılırdı. Sanki fırtınalı denizlerle çevrili, sihirli bir ada idi. Burada gökyüzünü, güneşi, çiçek ve ağaçları görüyor, içi ferahlıyor, Kozet'i hergün görüyor bundan da mutlu oluyordu.

Çok tatlı bir yaşam sürüp gidiyordu.

İhtiyar Foşlövân ile bahçedeki barakada yatıyordu. Jan Valjan tüm gününü bahçede çalışmakla geçiriyor ve bostana çok yararlı oluyordu.

Onun köylü olduğunu, gençliğinde rençberlik ettiğini, ağaçları budamakta usta olduğunu unutmamalı. Tarım konusunda gerçekten çok bilgili sayılırdı. Meyveliğin bütün ağaçları yabancı olduğundan hepsini aşıladı, nefis meyveler elde etti.

Hergün öğle tatilinde Kozet'in dedesiyle bir saat çene çalmaya izni vardı. Rahibeler daima kederli ve durgun olduklarından, küçük kız bu iyi kâplı adamın yanında, rahat nefes alıyordu. Barakaya girdiğinde sanki neşe ve gençlik getiriyordu. Teneffüslerde Jan Valjan uzaktan Kozet'in arkadaşlarıyla gülüşerek, oynamasını seyrediyordu.

Artık Kozet de gülüyordu. Kış aylarından sonra bahar güneşinin kara bulutları dağıtması gibi, mutluluk da Kozet'in yüzündeki kederi silmiş, kızın gözlerine neşe gelmişti. Güzel olmayan kız, çok sevimli olmaya başlıyordu.

Manastırın Jan Valjan'ın üzerinde de iyileştirici bir etkisi olmuştu. Büyük felâketler geçiren adamcağızı yeis uçurumlarına düşmekten kurtarmıştı. Tanrı'ya adanmış mübarek kadınların yakınlarında yaşamak, gece gündüz melek seslerini andıran pürüzsüz seslerin, söyledikleri ilâhileri dinlemek, adamın ruhuna huzur veriyordu.

Kendisini çevreleyen bütün bunlar, bu sakin bahçe, güzel kokulu çiçekler, neşeyle oynayan bu saf çocuklar, bu sessiz kilise, ruhuna dolarak onu bambaşka bir insan yapıyordu.

Hayatının iki döneminde Tanrı evlerine sığındığını düşündü. Bir seferinde, bütün kapıların üzerine kapandığı, her yerden vahşi bir hayvan gibi kovulduğunda altın yürekli Piskopos kendisine el uzatmış evine almıştı. İnsan toplumunun ittiği bu çaresizi uçurumlardan çekip çıkarmıştı. Bu kez de aynı toplumun kendisini kovaladığı, cezaevlerinin kapılarının açıldığı bir sırada, buraya sığınmıştı.

Bütün kalbi minnetle eriyordu, artık tüm insanları seviyordu. Böylece yıllar geçti, Kozet büyüyordu.

Marius

Paris kentinin bir çocuğu, ormanın bir kuşu vardır. Kuşun adı serçe, çocuğun adı "Yumurcak"tır.

Bu küçük şey çok neşelidir, gerçi hergün doyasıya ekmek bile yemez, ne var ki isterse her akşam tiyatroya gider. Sirtında gömleği ayağında kundurası bulunmaz, başının üstünde dam bile yoktur çoğu zaman. Yaşı yedi ile on üç arasında değişir. Külhanilerle gezer, kaldırımları arşınlar, babasının yamalı bir pantolonunu giyer kulaklarına kadar inen yırtık bir şapkayı başında taşır. Bir arabacı gibi küfreder, meyhanelerden ayrılmaz. Çeteleri tanır, hırsızların dostudur. Kızlarla senli benli konuşur, dili argo, bildiği şarkılar müstehcendir. Ne var ki, kalbi temizdir. Çünkü onun ruhunu süsleyen inci, masumluk incisidir. İnsanoğlu çocuk kaldığı süre içinde Tanrı'nın en büyük armağanı olan saflığa sahiptir.

Akşamları edindiği birkaç metelik sayesinde, Yumurcak bir tiyatroya atar kapağı. Orada açlığını, sefaletini unuttur, birkaç saat için kendisini cennette sanar.

Hiçbir şeye şaşmaz, korku nedir bilmez, batıl inançlara güler geçer, hortlaklara dil çıkarır.

Yumurcak ilerde külhanbeyi olacaktır. Onun mayasında, azıcık çamur, azıcık nefes vardır. Karşısına bir Tanrı çıkarak onun tüm kaderini değiştirebilir. Çoğu zaman, şans kulağından yakalayan bu tip sokak çocuklarının, kendi kendilerini yetiştirerek adam oldukları görülmemiş değildir. Paris'in tüm fantezisini, tüm espri anlayışını benliğinde toplamış "Yumurcak" cevher kaynağıdır.

Anlattığımız olaylardan sekiz ya da dokuz yıl sonra Tampl bulvarında on bir ya da on iki yaşlarında küçük bir erkek çocuğu dolaşırdı.

Bu yavru az önce tanımladığımız Yumurcağın tipi sayılırdı.

Ne var ki ayağındaki yamalı pantolonu babasından almadığı gibi bedeninin üst kısmını örten kadın bluzunu da anası vermemiştii kendisine.

Kimliği bilinmeyen kimseler ona vermişlerdi bu pırtıları. Aslında o kimsesiz bir çocuk sayılmazdı. Bir babası olduğu gibi anası da vardı. Ancak babası onu benimsemediği gibi anası da sevmezdi. Bu gibi çocuklar kimsesiz yavrulardan çok daha acınmaya lâyıktır.

Ailesi bir tekmeyle, onu sokağa fırlatmıştı.

O da kanatlanarak kendi gücüyle kıt kanaat yaşamaya gayret ediyordu.

Uyanık, cin gibi bir oğlandı. Mariz yüzlü, cingöz bir yumurcaktı. Gider gelir bir hiç için çınlatıcı kahkahalar atar, dudaklarından gülümsemeyi ve şarkıyı eksik etmezdi. Çöplüklerden kendisine yiyecek arar, bulduğunu araklardı. Ne evi vardı, ne de yiyecek ekmeği sevgiden de yoksundu, ne var ki özgür olduğundan mutlu buluyordu kendisini.

Ancak kendi başına buyruk bu çocuğun, iki üç ayda bir: "Gidip anamı göreyim," dediği duyulurdu. Böylece Gorbo viraneliğinin yolunu tutardı.

Evet, okuyucumuzun daha önceden tanımış olduğu bir zamanlar kısa bir süre için Jan Valjan'in Kozet'le oturmuş olduğu harap kulübesinin kapısını çalardı.

Jan Valjan'in zamanındaki ihtiyar kadın, baş kiracı ölmüş, yerini başka bir kadın almıştı. Bu yeni kocakarının adı Madam Burgon'du.

Papağan yetiştirmekten başka özelliği olmayan zararsız bir ihtiyar kadıncağızdı.

Bu viranelikteki kiracıların en sefilleri iki kızları olan bir aile idi. Kızlar yetişmiş sayılırdı.

Bu ailenin sonsuz sefaletinden başka bir özelliği yoktu. Aile reisi odayı kiralarken adının Jondret olduğunu söylemişti. Ancak bu harabeye taşındıktan az sonra, şu dostumuz Jondret kapıcılık ödevini yapan yaşlı kadına şöyle, dedi.

— Hey hanım abla, eğer günün birinde birisi gelir de bir İtalyan ya da bir İspanyol'u soracak olursa, onu benim odaya yollamayı unutma.

Bu aile, bizim dostumuz şen yüzlü çocuğun ailesiydi. Yumurcak buraya döndüğünde sefaletten başka birşey bulmazdı. En acı yönü hiçbir zaman güler yüzle karşılanmazdı.

Geldiğinde anası sorardı:

— Nereden geliyorsun? Çocukcağız cevap verirdi:

— Sokaktan. Anası sorardı:

— Neden geldin, sanki buraya?

Mahzende biten solgun bitkiler gibi sevgisiz büyümüşü bu yavru. Ne var ki, ana baba sevgisini tatmadığı halde, bundan pek şikâyetçi değildi. Anası ancak kızlarını severdi. Tampl Bulvarını arşınlayan bu yumurcağa orada "Gavroş" adını verdiklerini söylemeden geçmeyelim. Neden ona, bu adı hoş görmüşlerdi? Kim bilir belki de Jondret adında bir babanın oğlu olduğundan. Jondrat ailesinin yaşadığı oda, koridorun sonundaki odaydı. Bitişik odada çok yoksul bir delikanlı otururdu. Onun adı "Mösyö Marius" idi. Şu "Mösyö Marius"yi yakından tanıyalım.

Kentsoylu

I

Normandi Bulvarının Buşere sokağındaki konakların birinde o yıllarda yaşayanlar Mösyö Jilnorman adında bir kentsoylu'yu iyi hatırlardı. Ne var ki, kendileri genç oldukları halde, bu Mösyö Jilnorman çok yaşlı bir beydi.

1831 yıllarında Mösyö Jilnorman ilerlemiş yaşına rağmen pek dinç, pek uyanık bir efendi sayılırdı. O başka bir çağın adamıydı. Tam tipik bir kentsoylu olmakla övünürdü. O yıllarda, doksan yaşını aşmış olmasına rağmen dimdik yürür, yüksek sesle konuşur, iyi görür, şarabına katmadan içer yer, uyur ve horlardı. Otuz iki dişi ağzında inci gibi duruyordu. Ancak gazetesini okurken, takardı gözlüklerini.

Onun çok çapkın olduğu söylenir, ancak şöyle bir on yıldan beri kadınlardan vazgeçtiğini eklerlerdi. Artık kimsenin hoşuna gitmeyeceğini söylerdi, bunun için yaşlı olduğunu söylemez parasını yitirdiğinden söz ederdi. "Ah iflâs etmeseydim," derdi.

Tüm geliri on beş bin liralık bir servetti. Bütün amacı bir mirasa konmak ve yılda yüz bin franklık bir gelirle metreslerini ağırlamaktı. Böyle olduğunda yine metres tutacaktı...

Filozof Volter'in sözünü ettiği ve durmadan ölümlerini bekleyen doksanlık ihtiyarlar, kategorisine ait değildi o. Bu güçlü ihtiyar hiçbir zaman hasta olmamıştı. Çabucak hırslanırdı. Söylediğine itiraz eden olduğunda bastonunu kaldırır karşısındakini tehdit ederdi.

Karşılık verenleri dövmekte, bir sakınca görmezdi. Elli yaşını aşmış bekâr kızını, bir hiç için, pataklardı. On sekiz yaşında bir çocuk muamelesi yapardı.

Mare mahallesinde Kalver Kızları sokağında 6 numaralı konakta otururdu. Ev kendisininindi. Birinci kattaki geniş bir daireyi kullanırdı. Bu daire tavanlara kadar değerli Goblin seccadeleri ile süslü ve nefis koltuklarla döşeliydi. Duvarlar ve tavanlarda ünlü ressamın tablolarından panolar resmedilmişti. Pencereelerde ağır kadife perdeler asılıydı. Çok zengin kitaplığına bitişik açık saçık tablolarla süslü minik bir salonu vardı. Bu konak ve bu eşyalar yüz yaşına kadar yaşamış anneannesinden miras kalmıştı. Kendisi iki kez evlenmişti. Bir saraylı ile, bir kanun adamının arasındaki tutumu korumak isterdi. İsteddiği zamanlar da neşeli ve şakacı olurdu. Gençliğinde karıları tarafından aldatılan ancak asla metreslerinin ihanetine uğramayan adamlardan olmuştu.

Resimden çok anlardı. Eski zaman modasından şaşmazdı. Parlak düğmeli kuyruklu yeşil saten bir ceket, kısa bir külot ve gümüş tokalı iskarpinler giyerdi. En çok sevdiği sözler şunlardı: "Fransız İhtilali, bir sürü serserinin başı altından çıktı."

Bay Jilnorman'ın kızlarına gelince onlar on yıl ara ile dün yaya gelmişlerdi. Gençliklerinde bile birbirlerine pek fazla benzememişlerdi. İkinci kız, çok sevimli, canayakın, aydınlık yüzlü, aydınlık ruhlu bir kızdı. Büyük kıza gelince o hayâl aleminde yaşayan bir hanımdı. Ufuklarda çok zengin bir kocayı hayâl eder bir milyonerle evlenmeyi, konağında davetler balolar vermesini kurardı. Kızlar gençliklerinde böyle ayrı dünyalarda yaşamışlardı. Ne var ki, küçük kız kuş gibi havalarda yükselmesine karşılık, ablası kaz gibi kısa kanatlarıyla, yerden pek havalanmamıştı.

Küçük kız hayalindeki erkekle evlenmiş, ancak evlâdını dünyaya getirdikten az sonra ölmüştü. Ablası hiç evlenmemişti.

Hikâyemizin bu bölümünde, o artık ellisini aşmış tipik bir ihtiyar kızdı. Dar görüşlü, dar faziletli bir kadındı. Kimse onun ilk adını bilmez, onu "Büyük Bayan Jilnorman" diye çağırırdı.

Tutuculuk bakımından onun üstüne yoktu. Bu zavallı aşırı namuslu hanımın korkunç bir anısı vardı. Günün birinde bir erkek onun diz bağına görmüştü. Bu kadar çekingen olmasına rağmen küçük yeğeni binici teğmeni olan yakışıklı Teodül'ün kendisini durmadan kucaklamasına ses çıkarmazdı.

Bu aşırı namusluluğuna bir de tutuculuğunu eklerdi. Yortularda başına beyaz duvak takarak, saatlerce mihrap önünde diz çökerek elleri kavuşmuş, dualar ederdi.

Konakta bu yaşlı kızla ihtiyar adamın arasında daima dilini tutmuş gibi nefes almaya çekingen bir erkek çocuğu vardı. Bay Jilnorman ona daima bastonunu kaldırarak sert bir sesle konuşurdu.

Bu onun torunuydu.

Kızı Pontmercy adında, Napolyon'un bir subayıyla evlenmişti. Bay Jilnorman bu evliliğe karşı gelmiş, ancak sonunda boyun eğmek zorunda kalmıştı. Bir erkek evlât doğurduktan sonra güzel kızı ölünce, Bay Jilnorman, torununu yanına almakta ısrar etmişti.

Zavallı Pontmercy için oğlu büyük bir teselli olacaktı, ne var ki huysuz ihtiyar, çocuğu yanına almadığı takdirde, onu mirasından yoksun edeceğini bildirmişti. Oğlunun çıkarını düşünen çaresiz baba, bu emre boyun eğmekten, başka bir şey yapamamıştı.

Aslında Bay Jilnorman'ın damadıyla hiçbir ilişkisi yoktu ona göre Bay Pontmercy bir haydut sayılırdı. Oysa İmparator Napolyon kendisine sadakatle hizmet eden bu subayına, bir baronluk unvanı vermişti.

Marius adındaki yavru bir babası olduğunu bilir daha fazlasını sormazdı. Ne var ki dedesinin dostları arasında dolaşan küçük fısıltılardan ve göz kırpmalardan bir aksaklık olduğunu anlamakta gecikmemişti. Babasını saygı değer bir kimse olmadığını sanar ve onu düşündükçe utanırdı.

Çocuk büyüyedursun, bu arada Binbaşı Pontmercy gizlice Paris'e gelir ve Jilnorman teyzenin yeğenini duaya götürdüğü saati kollayarak, kilisede bir direk ardında evlâdını doya doya seyrederdi.

Savaşlarda büyük hizmetler göstermiş bu kahraman, baldızı olan bu ihtiyar kızdan korkardı. Kilisede beklemeleri arasında bir yaşlı beyle yönetici Maböf le sıkı bir dostluk kurmuştu.

Bu saygıdeğer adamın ağabeyi Sentvernon köyünde papazdı. Birgün kardeşini ziyaret ederken kilisede gördüğü subayı tanımış ve bir bahane uydurarak binbaşığı ziyaret etmişti. Böylelikle onun hikâyesini öğrenmişti, yönetici Maböf. Evlât özlemine gidermek için saatlerce kilisede nöbet bekleyen bu zavallı askere, çok acımış ve ona karşı büyük bir saygı duymuştu. Çocuğunun geleceği için kendi mutluluğunu feda eden bu baba, herkesin hayranlığına lâyık bir adamdı. Bundan böyle M. Maböf le Binbaşı Pontmercy arasında temeli saygı olan derin bir dostluk doğmuştu.

Yılda iki kez, yıl başında ve Jori adındaki babasının isim günü olan Aziz Jory yortusunda, Marius babasına mektup yazardı. Dedesi Bay Jilnorman, daha fazlasına izin vermezdi. Zavallı babanın yolladığı şefkat dolu mektupları, ihtiyar da okumadan cebine sokardı.

"Marius Pontmercy" her soylu çocuk gibi bir öğrenim yapmıştı. Dedesi onu dar görüşlü bir hocaya teslim etmiş, koleji bitiren çocuk daha sonra hukuk okumuştur. Çocuk kralcı, tutucu ve ciddi idi. Aşırı hoppa ve inançsız bulduğu dedesini, pek sevmediği gibi, babasına karşı da hiçbir duygu beslemezdi.

Aslında ateşli ve soğuk, soylu ve cömert, gururlu, dindar, ve heyecanlı bir gençti.

1827 yılında Marius on yedi yaşını bitirirken bir akşam eve döndüğünde dedesi elinde bir mektupla kendisini karşıladı.

Bay Jilnorman:

— Marius, dedi. Yarın Vernon'a hareket edeceksin. Babanı görmeye gideceksin.

Marius birden ürperdi. Her şeyi beklerdi, ancak günün birinde babasıyla karşılaşacağını beklemezdi. Bu onun için bir çok gereksizdi.

Marius politik görüşlerinin ayrılığı bir yana, delikanlı babasının cumhuriyetçi olduğunu bilirdi, ayrıca adamın kendisini hiç sevmediğine inanmıştı. Kendisini sevmeyen o babayı o da hiç sevmemişti. Bundan daha normal, ne olabilirdi?

O kadar şaşırılmıştı ki, dedesine soru bile sormadı. Dedesi sözüne devam etti:

— Baban sözde hastaymış, seni görmek istermiş. Bir suskunluktan sonra ekledi:

— Yarın sabah erkenden yola çık. Posta arabası sabahın altında hareket ediyor, akşama oraya varırsın.

Daha sonra ihtiyar, mektubu buruşturarak cebine soktu. Marius o gece yola çıkarsa ertesi sabah babasının yanında olabilirdi. Ne var ki, ne delikanlı ne de dedesi bunu düşünmediler bile.

Ertesi akşam gün batarken Marius, Vernon'da arabadan iniyordu.

Yolda rastladığı ilk adama Mösyö Pontmercy'nin evini sordu. Çünkü Restorasyondan bu yana ona "Binbaşı" ve "Baron" unvanını vermenin gereksiz olduğunu düşünmüştü.

Kendisine evi gösterdiler, kapıyı çaldı. Elinde mum tutan bir kadıncağız açtı. Marius sordu:

— Mösyö Pontmercy?

Kadın hareketsiz ve sessiz durdu. Marius yeniden sordu:

— Burası değil mi?

Kadın başıyla "evet" işaretini yaptı.

— Onunla konuşabilir miyim?

Kadın "hayır" anlamında başını kaldırdı. Marius:

— Fakat ben onun oğluyum, dedi. O beni bekler. Kadın: ,

— Hayır artık sizi beklemiyor, dedi.

O zaman delikanlı kadının ağladığını farkettiler. Kadının işaret ettiği kapıdan girdi.

Tek bir mumun aydınlattığı bu odada üç kişi vardı. Biri yere serili hareketsiz yatıyordu, ötekisi ayakta, üçüncü yere diz çökmüş dua ediyordu. Yerde yatan Binbaşı Pontmercy idi.

Ötekilerden ikisinden biri doktor, diğeri rahipti.

Binbaşı üç günden beri beyin hummasına tutulmuştu. Hastalığının ilk gününde, bir ön sezgiye kapılarak kayın babasına yazmıştı. Hastalığı her gün daha kötüleşmişti. Marius gelmeden iki saat önce, Binbaşı:

— Oğlum gelmiyor, ben gideyim ona, diye yatağından kalkmış ve aralıktaki çinilerin üzerine serilmişti. Birkaç dakika içinde son nefesini vermişti.

Rahip ve doktor aynı zamanda çağırılmıştı. Her ikisi de çok geç gelmişlerdi. Aslında en geç gelen, oğlu olmuştu.

Mumun titrek ışığında, ölünün gözünden süzülen bir yaş görülüyordu. Göz sönmüş ancak, yaş henüz kurumamıştı. Bu göz yaşı oğlunu ölmeden bir kez kucaklayamayan babanın dinmeyen özlemiydi.

Marius ilk ve son defa, gördüğü bu adama uzun uzun baktı. Bu iyilikle yoğrulmuş erkek yüzüne, bu güçlü bedene, kılıç yaralarının izlerini ve kurşun yaralarını taşıyan bu vücuda baktı. Babasının yanağında bir kılıç yarasının izi vardı. Kahramanlığın damgası olan, bu yüzdeki iyilik bile delikanlıyı etkilemedi. Marius bu adamın babası olduğunu ve şu anda kendisini görmeden kendisine hasret öldüğünü anladığı halde buz gibi kalmıştı.

Evet azıcık etkilenmişti, ancak bu kederi herhangi bir ölünün karşısında da duyardı. Hizmetçi kadın, bir köşede hıçkırıyor rahip dua ediyordu, doktor gözlerini siliyordu, ölünün kendisi bile ağlıyordu.

Doktor, rahip ve hizmetçi kadın bu genci hayretle süzdüler. Ölünün oğlu aralarında tek yabancı idi, babasının ölümüne ağlamayan bir yabancı. Fazla heyecanlanmamış olan Marius, bu durumda ne yapacağını bilmez gibi, elinde şapkasını yere düşürdü. Sanki böylelikle azıcık olsun üzüldüğünü belirtmek istemişti.

Bu arada vicdan azabı da çekmiyor değildi, böyle davrandığı için kendi kendisinden utanıyordu. Fakat bunda suçu yoktu ki, babasını sevmiyordu, hepsi bu kadar.

Binbaşı, kendisine hiçbir şey bırakmamıştı. Döşemelerin satışı ancak cenaze masraflarını karşıladı. Hizmetçi kadın bir köşede bulunduğu buruşuk bir kâğıdı Marius'e uzattı. Binbaşı eliyle şunları yazmıştı:

— Oğlum için. İmparator savaş alanında bana "Baron" unvanını verdi. Kanımla ödediğim, bu unvanı oğlumun benden sonra taşımasını isterim, onun buna lâyık olacağını biliyorum."

Kâğıdın arka tarafına Binbaşı bu satırları eklemiştir:

"Bu aynı savaşta bir çavuş benim hayatını kurtardı. Bu adamın adı "Tenardiye." Son zamanlarda onun Paris dolaylarında, "Şel" ya da "Montferney" kasabasında bir han işlettiğini öğrendim. Oğlum ona rastladığında, elinden gelen iyiliği esirgemesin."

Ölümlerin son dileklerine saygı gösterilmesinin bir ödev olduğunu bilen Marius, bu kâğıdı cebine soktu.

Binbaşından birşeyler kalmamıştı. Mösyö Jilnorman onun kılıcı ve üniformasını da eskiciye sattırdı. Komşuları bahçesini yağma ederek, eski askerin yetiştirdiği nadide çiçekleri aldılar.

Marius, Vernon'da ancak kirlenmiş sekiz saat kalmıştı. Cenaze töreninden sonra Paris'e döndü ve bu yersiz ölüme fazla tasalanmadan hukuk derslerine bıraktığı yerden devam etti. İki günde gömülen Binbaşı üç gün sonra tamamıyla unutulmuştu.

Marius yalnızca şapkasına siyah bir şerit takmıştı, hepsi bu kadar.

Teyzesinin tutucu olarak yetiştirdiği Marius, çocukluk geleneklerine sadık kalmıştı. Her pazar sabahı, dinsel ayine giderdi. Yine o pazar sabahı çocukluğunda teyzesiyle gittiği o Sent Süplis Kilisesine giderek kırmızı kadife bir iskemleye diz çöktü. İskemle üzerinde M. Maböf adının yazılı olduğunu farketmemişti. Henüz duaya başlamamıştı ki, birden bir eli omzunda duydu:

— Beyim, burası benim yerim.

Marius hemen oradan uzaklaştı, yaşlı yabancı iskemlesine diz çöktü.

Ayin sona erdiğinde Marius yerinden kıpırdamamıştı. İhtiyar yabancı, kendisine yaklaştı ve ona:

— Sizden özür dilemek isterim beyim, dedi. Hakkımda kötü düşünmenizi istemem. Bakın bu davranışımın nedenini, size anlatayım. Yıllar yılı, bu aynı sütun ardında bu günkü yerimde, her ay muntazaman buraya gelen bir adamı izledim. Bu çaresiz, oğlunu başka türlü göremiyordu.

Aile nedenleri dolayısıyla, oğlunu görmesini kendisine yasaklamışlardı. Adamcağız oğlunun ayine geleceği saatleri ezberlemişti. Çocuk babasının kendisini gözetlediğinden habersizdi. Oysa baba kendisini göstermemek için şu direk ardına gizlenirdi. Çocuğuna bakar ve ağlardı. Evlâdını taparcasına severdi, bu mutsuz baba. Bunu gördüğüm için bu direği kutsal sayıyorum, ben de artık duayı burada dinlemesini adet edindim.

Oysa kendimde bu kilisede görevli olduğumdan, istesem daha ön sıralarda yer alabilirim. Hatta bu çaresiz adamı az çok tanıdığım da var, onunla dost bile olmuştuk. Kayınpederi, oğlunu yanına aldığı takdirde mirasından yoksun edeceğini söyleyerek, onu tehdit edermiş. Adam oğlunun günün birinde mutlu ve zengin olması için kendisini feda etmişti. Dede torununu babasından sırf politik görüşler yüzünden ayırıyordu. Gerçi politikaya saygım vardır, ancak bir adam Vaterlo'da dövüştüğü için, bir canavar sayılmaz ya. Bunun için bir babayı oğlundan ayırmayı anlamam. Adam Napolyon'un binbaşısı idi. Öldü, galiba Vernon'da oturuyordu. Benim ağabeyim de oradaki kilisenin papazıdır. Hatta adı da Pontmari ya Pontparsy gibi bir şeydir. Yüzünde bir kılıç yarasının izi görülüyordu.

Marius'un yüzü sararmıştı:

— Pontmercy, dedi.

— Aa öyle ya, bir ara dostluk etmemize rağmen unutmuş olacağım, yoksa siz de onu tanıdınız mı?

Mösyö, dedi. Marius, o benim babamdı.

İhtiyar adam, ellerini kavuşturarak haykırdı:

— Ya demek o çocuk sizdiniz. Öyle ya aradan yıllar geçti. Çocuk artık delikanlı olmuştur. Ah zavallı yavrum, sizi çok seven bir babanız olduğunu size söyleyebilirim.

Marius, ihtiyar beyin koluna girerek, onu evine kadar uğurladı.

Ertesi gün dedesine:

— Birkaç arkadaş ava gitmeyi tasarladık. Üç gün kadar uzaklaşmama izin verir misiniz? diye soruyordu.

Dedesi:

— İstersen dört gün kal, dedi. Git ve iyi eğlen.

Daha sonra gözünü kırparak, kızının kulağına fısıldadı:

— Bizim oğlan birisine tutuldu, herhalde.

II

Marius üç gün sonra geri döndüğünde doğru Hukuk Fakültesinin kitaplığına giderek Mönitör'ün kolleksiyonunu istedi.

Monitörü baştan aşağı inceledi. Cumhuriyet ve imparatorluk öykülerini okudu. Büyük savaşta babasının adını okuduğunda bütün bir hafta ateşler içinde yattı. Babası "Jory Pontmery'nin" generallerini görmeye gitti. Vernon'da ziyaret ettiği Rahip Maböf, delikanlıya o ıssız köyde babasının hayatını anlatmıştı. Onun nasıl tek başına yaşadığını, bahçesinde çiçek yetiştirmekten başka bir zevki olmadığını, durmadan oğlunu sayıkladığını anlatmıştı. Marius bu aslan kadar yürekli, bir kuzu kadar sessiz, bu yüce ruhlu yüksek kalpli adamı, tanınmasını başkalarının ağzından öğrendi.

Bu arada artık dedesiyle teyzesini hemen hemen görmez olmuştu. Onları günde birkaç dakika, yemek saatlerinde görüyor, daha sonra ortadan yok oluyordu. Teyzesi homurdanıyor, dedesi gülümsüyordu.

— Amma yaptın, diyordu kızına. Herhalde oğlan, kadınlarla gönül eğlendiriyor. Tam zamanı. Arada bir ihtiyar adam şu sözleri ekliyordu:

— Allah Allah, ben bunu geçici bir macera sanmıştım, oysa aldanmış olacağım galiba bu büyük aşk imiş.

Evet gerçekten de bu büyük bir aşk idi.

Marius babasını taparcasına sevmeye koyulmuştu.

Bu arada siyasal fikirleri değişiyordu. O zamana kadar onun için cumhuriyet, karanlıkta bir giyotin, imparatorluk, karanlık gecede bir hançerlenme anlamına gelirdi. Oysa artık bu karanlık gecede, ülkesinin gururlanacağı vatanseverlerin adlarını okumuştur. Bütün bu yüksek ruhlu asker düşünürler ve politik adamların, hepsini bastıran bir güneşi "Napolyon"u yakından tanınmasını öğrenmişti. Bundan böyle çürümüş krallığın devrilmesindeki amacı anlıyor, ihtilâlin idealini idrak ediyordu. Marius'in yeni öğrendiklerinden gözleri kamaşıyordu adeta. O ana kadar karanlıklarda yaşamış olduğunu seziyordu.

Vicdan azabı ve üzüntü içindeydi. Neden harikulade bir insan olan kendisine düşkün bu babayı bu kadar geç tanımıştı. Ah babasının sağ olması için, şu anda neler feda etmezdi. Onun kollarına atılmak, onun yaralı yüzünden öpmek ona: "Baba, işte bak ben geldim, ben senin oğlun, senin gibi düşünen, seni seven oğlunum demek" için neler vermezdi.

Babasının gerçek kişiliğini anladıktan sonra "Napolyon'un da nasıl mükemmel bir şef ne denli bir vatansever olduğunu, anlamakta gecikmemişti. Oysa kralcı olan büyükbabası, çocukluğundan bu yana ona tamamıyla yanlış fikirler aşılamış, ona Napolyon'u kötülemişti.

Marius tüm bu değişimlerden geçerken, birlikte yaşadığı ailesinin hiçbir şeyden haberi yoktu. Günün birinde bir matbaaya giderek yüz tane kartvizit ısmarladı.

"Baron Marius Pontmery."

Bu arada babasına ruhen yaklaşan delikanlı, o güne dek sevdiği dedesinden uzaklaşıyordu. Aslında Marius, dedesinin karakterinden hiçbir zaman fazla hoşlanmamıştı. Babasının anısına tapan Marius, yavaş yavaş dedesinden nefret etmeye başlamıştı. Gerçi bu duygularından hiçbirini belli etmiyordu, ancak karşılıklı oturduğu dakikalarda hemen hemen hiç konuşmuyordu ve evde mümkün olduğu kadar az kalıyordu. Teyzesinin sitemlerine tatlı bir sesle cevap verir, derslerini bahane ederdi. Oysa dedesi yargısına asla şaşmıyordu: "O aşık" diyordu böyle şeyler gözümden kaçmaz.

Marius arada bir, birkaç günlüğüne Paris'ten uzaklaşırdı.

Teyzesi telâşlanarak:

— Böyle nerelere gidiyor, diye tasalanırdı.

Yine böyle kısa bir seyahati sırasında babasının vasiyetini yerine getirmek amacıyla Mönitferney'ye uğramış ve orada Hancı Çavuş Tenardiye'yi boş yere aramıştı. Kasabalılar adamın iflâs ettiğini ve hanın kapandığını kendisine söylediler. Kimse Tenardiye'nin nereye gittiğini bilmiyordu. Marius dört gün evine dönmedi.

Boynunda siyah bir kurdeleye bağlı birşey taktığını dedesi ve teyzesi farketmemişlerdi.

Bay Jilnorman'in baba tarafından uzak bir akrabası vardı.

Binici subayı olan bu Teodül Jilnorman teyzenin göz bebeği sayılırdı.

Sarı saçları ve kılıcını gösterişli bir taşıyışı vardı. Marius aşağı yukarı, kendisinden birkaç yaş büyük olan bu akrabasını, hemen hemen tanımazdı. Ancak Teodül Jilnorman teyzenin göz bebeği sayılırdı.

Aslında kız kurusu, çok seyrek gördüğü için, belki bu uzak yeğenini birlikte yaşadığı Marius'e tercih ederdi. Akrabalarımızı uzaktan görmek, onlara bir çeşit prestij sağlar. Yine günlerden birgün Marius dedesinden birkaç günlük izin istemişti.

Dedesi rahatlıkla bu izni vermiş ve kızına göz kırpmıştı. Jilnorman teyze, çok tutucu olduğundan yeğenin bu kaçamaklarını zor sindiriyordu. Onun evli bir kadınla bir ilişki kurmuş olmasından kuşkulanıyordu. Kadıncağz kendisini teselli etmek için eline işlemesini almış birkaç saatini, bu uğraşıyla geçirmişti ki, aniden salon kapısı açılarak içeri Teğmen "Teodül Jilnorman" girdi. Kadın sevinçle haykırdı. Her ne kadar yaşlı, tutucu, çekingen olsa da, yine kadın olmaktan vazgeçmiyordu, yakışıklı bir subayı görmek hoşuna giderdi doğrusu. — Hoş geldin Teodül, dedi. Doğrusu gelişine çok sevindim. Umarım birkaç gün kalırsın. Seni bir haftadan evvel bırakmam.

— Ah ne kadar isterdim, ne yazık ki hemen bu akşam yola çıkmam gerekiyor. Kışla değiştiriyoruz. Bu arada Paris'ten geçerken, hiç değilse gidip halamı göreyim dedim.

— Oh ne iyi ettin evlâdım, al bu da zahmetine karşılık. İhtiyar kız, yeğenin avucuna on altın sıkıştırdı.

— Zevkime karşılık demek istersiniz halacığım, dedi genç subay. Sizi ne kadar candan sevdiğimi bilirsiniz. Ha halacığım size birşey sormak isterdim, özel bir izinle geldim, yoluma tek başıma emirerimle devam edeceğim. Yeğenim Pontmercy de seyahat mı ediyor?

Halası birden ilgilenmişti, sordu:

— Bunu da nereden biliyorsun?

— Buraya gelmeden önce posta arabasında yerimi tuttum, listede onun da adını gördüm.

— Ne adı?

— Marius Pontmercy.

— Ah haylaz çocuk, dedi. Kadıncağz tüm geceyi posta arabasında geçirecek desene.

— Benim gibi.

— Evet ancak sen, görevli olarak vatan uğruna gidiyorsun, oysa onun bu kaçamakları artık çok fazla olmaya başladı.

Birden yaşlı kız başını kaşdı, aklına bir fikir gelmişti. Marius'in bu gizli seyahatlerinin nedenini öğrenebilirdi.

— Baksana Teodül, dedi. Marius seni tanımaz, değil mi?

— Hayır ben onu tanırım, şöyle birkaç kez uzaktan görmüştüm ancak buraya geldiğimde kendisine rastlamadığımdan dolayı yıllardan beri görüşmedik. Çocukluğumuzda birlikte oynamıştık. Beni hatırlayacağını pek sanmıyorum.

— Baksana Teodül, sen nereye kadar gidiyorsun.

— Vernon'da arabadan inip Gayon posta arabasına bineceğim.

— Bak evlâdım, bu son zamanlarda Marius işi uzattı, durmadan üç dört günlük kaçamaklar yapıyor, kimi geceler eve gelmiyor, bunun altında güzel bir kız ya da evli bir kadın olmasından kuşkuluyorum. Babamın bu gibi şeyleri ne denli hoş gördüğünü bilirsin?

— Herhalde, bu işlerin altında bir küçük kız olmalı.

Rastlantı olarak Teodül de, Bay Jilnorman'in kullandığı terimi kullanmıştı. Halası sözlerine devam etti:

— Beni sevindirmek istersen Marius'yi izle, nasıl olsa seni tanımaz, bundan böyle bu senin için kolay olur. Kızı görmeye gayret et bana ayrıntıları yazarsın. Babamın hoşuna gider.

Aslında Teodül böyle casusluk yapacak kadar karakersiz bir çocuk değildi, ne var ki halasının eline sıkıştırdığı, on altın etkisini göstermişti. Onu sevindirmenin kendisine faydalı olacağını bildiğinden bu ricasını red edemedi.

— Nasıl isterseniz halacığım, dedi. İçinden de, "Bir de bu eksikti. Artık hafiyelik mi yapacağım?" diye düşünüyordu.

Bayan Jilnorman onu şefkatle kucakladı:

— Ah canım yavrum, dedi. Senin böyle bayağı çapkınlıklarda bulunmayacağını bilirim, sen görevine bağlı tam bir askersin. Senin böyle kadın, kız için aileden uzaklaşmayacağını bilirim.

O gece posta arabasına bindiğinde, Marius bir gözlemcisinin olduğundan habersizdi. Oysa teğmen Teodül Jilnorman yerine oturur oturmaz derin bir uykuya dalmıştı. Ertesi gün, güneş doğarken arabacı haykırıyordu:

— Vernon, geldik. Vernon'da inecekler...

Teğmen Teodül, uyandı ceketinin düğmelerini iliklerken yeğeni Marius'in arabadan indiğini gördü. Delikanlı arabaya yaklaşmış çiçek satan bir köylü kızdan bir demek çiçek satın alıyordu.

Teodül de arabadan yere atlarken bu kadar güzel çiçekleri alacak kızın da en azından bu çiçekler kadar güzel olacağını tahmin etti.

Bundan böyle, ıssız yollarda ilerleyen Marius'in peşinden gitti.

Marius ardından gelen subayın farkında bile değildi, sanki çevresindekileri görmez gibi dalgın dalgın yürüyordu.

Teodül: "Zavallı çocuk sırsıklam âşık," diye düşündü. Marius kiliseye doğru ilerledi.

"Kilisede tam randevu yeridir," diye kendi kendisine söylendi genç teğmen. Tanrının gözlemindeki aşklar daha da kutsal olur ne var ki Marius kiliseye girmemiş, yoluna devam ediyordu.

Teodül: "Randevu açık havada olmalı," diye mırıldandı ve ayaklarının ucuna basarak Marius'in girdiği yola saptı.

Orada şaşkın şaşkın durdu.

Marius başı ellerinde, otlar arasındaki bir mezarın önüne diz çökmüştü. Çiçeklerini bir bir mezarlığın üzerine serpmişti. Kara tahtadan haçın üzerinde beyaz harflerle şu ad yazılmıştı:

"BİNBAŞI BARON PONTMERCY"

Teodül, Marius'un hıçkırıklarla sarsıla sarsıla ağladığını gördü.

Güzel kız, bir mezardan başka bir şey değildi.

Paris'ten her ayrıldığında buraya gelirdi Marius. Dedesi onun çapkınlık yaptığını sanırken o hayatında görmediği babasının mezarında dua ederdi.

Teğmen Teodül, birden duygulanmıştı. Mezarlığın verdiği saygıya bir binbaşıya karşı duyduğu saygı karışmıştı. Geri geri yürüyerek Marius'i mezarlıkta tek başına bıraktı. Onun bu gerilemesinde bile saygı vardı. Mezar sırmalı apoletli bir binbaşı kişiliğinde görünmüştü. Farkında olmadan, elini kasketine götürerek, mezarı askerce selâmladı. Halasına ne yazacağını bilmediğinden hiçbir şey yazmamayı daha uygun buldu. Ne var ki kader Marius'e bir oyun oynayacak ve istemeden kendi kendisini ele verecekti.

Marius üçüncü gün Paris'e döndü. Geceyi arabada geçirmekten öylesine yorulmuştu ki, ancak ceketini ve boynundaki siyah kurdeleyi çıkartıp yatağının üzerine bırakarak banyo odasına geçti.

Sağlıklı ihtiyarlar gibi, erkenden uyanan Bay Jilnorman gürültüyü duymuştu, hemen Marius'in odasına çıkarak onu kucaklamak ve ağzını arayarak nereden geldiğini öğrenmek istedi.

Ne var ki, Marius henüz banyodan çıkmamıştı, ihtiyar dede odasına girdiğinde delikanlı yoktu. Ceket ve siyah kurdele gelişigüzel atılmışlardı.

Birkaç dakika sonra bay Jilnorman, kızının bulunduğu aşağı kat salonuna zaferle giriyordu. Yüzü gülmüştü.

— Oh! oh, diye kendi kendisine söyleniyordu.

Bay Jilnorman bir elinde redingotu, öbür elinde ucunda minik bir deri kutu sallanan siyah kurdeleyi tutuyordu.

— Zafer, diye haykırdı. Nihayet sırrı çözeceğiz. Bak bizim çapkının boynunda asılı şeridi buldum. Herhalde kızın resmi, bu madalyon içinde olacak.

Adamcağız keyifle içini çekti, koltuğuna yerleşti ve kutunun düğmesine bastı. Baba kız hayretle baktılar kutudan dörde katlanmış bir kâğıt çıkmıştı.

Bay Jilnorman mutlu bir gülüşle:

— Bir aşk pusulası olsa gerek, dedi. Bu konularda hiç anlamam.

Kızı:

— Okuyalım babacığım, dedi.

Kadın gözlüklerini taktı, kâğıdı açtılar ve şu kelimeleri okudular:

— Oğluma, "İmparator beni savaş alanında Baron ilân etmişti. Kanımla ödediğim bu unvanı oğlumun taşımasını isterim. Buna lâyük olacağından eminim."

Baba kızın neler hissettiklerini tanımlamak imkânsız. Sanki bir hayalet görmüş gibi, iliklerine kadar donmuşlardı. Tek bir kelime konuşmadılar. Ancak Mösyö Jilnorman kendi kendisiyle konuşur gibi alçak sesle şu kelimeleri mırıldandı:

— Şu kaba askerin yazısı.

Tam bu sırada redingotun iç ceplerinden birinden dört köşe bir mavi kutu yere yuvarlandı. Bunlar Marius'un kartvizitleriydi. Mösyö Jilnorman okudu:

— "Baron Marius Pontmercy."

İhtiyar adam öfkeden çılgına dönmüştü.

Böylece uzun bir saat geçirdi, ihtiyar adamla yaşlı kız, karşılıklı oturmuşlar derin derin düşünüyorlardı. Birden Marius eşikte göründü.

Daha içeri girmeden dedesinin elinde kartvizitlerinden birini gördü. Yaşlı bey hor gören bir kentsoylu edasıyla:

— Ya hele hele, dedi. Demek artık "Baron" oldun kutlu olsun. Bu da nesi?

Marius hafif kızardı:

— Ne olacak? dedi. Babamın oğlu olduğumu nihayet anladım.

Mösyö Jilnorman gülmesine son verdi ve haşin bir sesle:

— Buraya bak, dedi. Senin baban benim. Marius gözlerini yere eğerek haşin bir sesle:

— Benim babam, dedi. Kahraman bir adamdı. Fransa Cumhuriyetine şerefle hizmet etti, yaşınının yirmi beş yılını kar altında, güneş altında, yağmur altında, kurşun altında geçirdi, yirmi kez yaralandı asla sızlanmadı tek başına, yoksulluk içinde öldü. Onun tek hatası ta sonuna kadar iki nankörü sevmesi oldu: Vatanını ve beni.

Bu kadarına Mösyö Jilnorman dayanamazdı. Kral taraftarı adam "Cumhuriyet" sözünü duyunca yerinden fırladı, yüzü aldan mora boyanmıştı:

— Marius diye haykırdı. Nankör çocuk, babanın ne ve kim olduğunu bilmek bile istemem, ancak tek bildiğim, bütün ihtilâlciler gibi onun da bir sefil oluşudur. O devirdekilerin hemen hemen hepsi kızıl başlıklı serseriler, katil ve hırsızlardı. Dinle beni Marius Buonparte'ye hizmet edenlerin hepsi de eşkıya idiler. Onların tümü krallarına ihanet eden vatan hainleri, Prusyalılar ve İngilizlerin önünde geri çekilen alçaklardı. O Vaterlo Savaşı bir kepezelik olmuştur. Baban onlardan ise buna esef ederim, işte beyim, benim bildiklerim bu kadar.

Bu sözler Marius'yi coşturdu henüz tanımaya başladığı ve taparcasına sevdiği ve saydığı babası hakkında, bu söylenenlere nasıl dayanırdı. Ancak bu hakareti eden onun öz dedesiydi.

Ona karşı bir minnet, bir saygı borcu vardı. İki ateş arasında kalmıştı zavallı genç. Bir yandan babasının öcünü almak istiyor, diğer taraftan dedesini kırmak istemiyordu. Bir tarafta kutsal bir mezar, öbür yanda yaşın beyazlattığı, ak saçlı bir ihtiyar vardı. Bir süre şaşkın şaşkın durdu, sonra birden coşarak haykırdı:

— Kahrolsun Bourbon'lar, gebersin On sekizinci Lui.

Gerçi On sekizinci Lui öleli tam dört yıl olmuştu, ancak Marius bu kadarını düşünemedi.

Yaşlı adamın mor yüzü, birden ak saçları kadar bembeyaz kesildi. İki üç kez odada, bir aşağı bir yukarı dolaştı sesini çıkarmadan daha sonra kızının üzerine eğildi ve hemen hemen sakin bir gülümseyişle:

— Beyefendi gibi bir baronla, benim gibi bir kentsoylu aynı çatı altında barınamaz, dedi.

Daha sonra başını dikleştirdi ve elini Marius'e uzatarak hırsla haykırdı:

— Defol. Marius evi terketti.

Ertes günü Mösyö Jilnorman kızına:

— Bundan böyle her altı ayda bir, bu kanlı katile altmış altın yollayın ve bir daha benim yanımda onun adını anmayın.

Hırsını kimden çıkaracağını bilmeyen ihtiyar, tam üç ay kızına "siz" demekle devam etti.

Bu arada Marius, ne yapacağını bilmez bir halde, dedesinin konağını terketmişti.

Efendisinin emriyle küçük beyin redingotunu odasına götüren yaşlı hizmetçi Nikolet merdivenlerde siyah kurdeleyi düşürmüş olacaktı. Bu madalyon bir daha bulunmadı. Marius, dedesinin babasının vasiyetnamesini ateşe atmış olmasından kuşkulandı. Ne yazık ki, babasının el yazısını taşıyan bu kutsal kâğıdı yitirmek genç adamı çok üzmüştü. Marius cebinde topu topu otuz frank, nereye gideceğini bilmeden rasgele evden çıkmıştı. Bir heybeye birkaç giysi atmış, bir araba kiralayarak Kartiye Laten yolunu tutmuştu. Marius ne olacaktı?

Sadık Dostlar

I

O günlerde Paris'te yine bir ihtilâl havası esmekteydi. Birkaç üniversiteli genç kendilerine bir cemiyet kurmuşlar, Yoksulları Kalkındırmak Cemiyeti'nin üyeleri olmuşlardı. Bu henüz gizli bir cemiyet sayılırdı. Bunlar arasında, birkaç işçi de bulunmaktaydı.

Adları sırayla "Enjolras, Kombefer, Jan Pruver, Föyi, Kurfeyrak, Bahorel, Legl, Joly ve Grantery idi.

Ailenin tek evlâdı olan Enjolras çok varlık bir çocuktur, aynı zamanda çok güzel bir yüzü vardı. Erkek olmasına rağmen, henüz çocukluğundan birşeyler saklıyordu. Yirmi iki yaşını göstermiyor, ancak on yedisinde duruyordu. Yolda ona rastlayan dikişçi kızlar, bu uzun sarı kirpikleri, bu tatlı mavi gözleri, rüzgârda uçuşan bu dalgalı saçları, pembe yanakları dolgun dudakları inci gibi düzenli dişleri gördüklerinde onun ruhunda esen fırtınalardan asla kuşkulalmazlardı. Onu yalnızca güzelliğiyle gururlu çapkın bir genç sanırlardı. Oysa Enjolras, inandıklarının uğrunda kan dökmekten çekinmeyecek kadar tutucu, hiçbir fedakârlıktan kaçınmayacak kadar, davasına sadık bir devrimciydi.

Kombefer daha filozof yaratılışlı bir gençti. Ona göre ihtilâl uygarlıkla el ele vermeliydi. Yüksek zirvelere tırmandığında uçsuz bucaksız mavi ufukları görmek isterdi. Kombefer'in devrimi Enjolras'ın devriminden daha yumuşak bir değişim taşırdı.

Jan Pruver'in fikirleri daha da yumuşaktı. O âşık ve şairdi.

Saksıda çiçek yetiştirir, halkı sever, mısralar yazar, kadının kaderine sızlanır, çocuğun geleceğini değiştirmek ister, aynı güvenle geleceğe ve Tanrı'ya inanırdı...

Föyi, kimsesiz bir işçi olduğundan, gündeliğini zar zor çıkararak ve tek gayesi dünyayı kurtarmak isteyen bir çılgın idealist idi. Onu başka bir amacı da bilgili olmaktı. Kendi kendisine okuma yazma öğrenmiş, durmadan okurdu. Föyi, cömert yaratılışlı bir delikanlıydı. Anası olmadığından vatanına bir ana gibi sarılmıştı.

Kurfeyrak, bir kentsoylu idi. Kurfeyrak, romanımızın ilk sayfalarında tanıdığımız Fantin'in dostu küçük Kozet'in babası olan öğrenci Tolomyes'in bir başka kopyasıydı. Esprili, neşeli kimseye metelik vermeyen bir genç... Ne var ki Kurfeyrak, Tolomyes'den birkaç derece daha üstündü. O dürüst, iyiliğe inanan, şövalye ruhlu bir gençti.

Aslında grubun ele başları bunlardı. Adlarını saydığımız öbür gençler onların çevresinde dönen pervanelerdi. Tüm bu delikanlıların inandıkları tek din: 'İlerleyiş'di.

Günlerden birgün ikindi vakti, Lesgl adındaki delikanlı, Müzen kahvesinin önünde oturmuş, meydanlığı seyrediyordu. Tam o sıralarda karşısından geçen iki tekerlekli bir araba delikanlının dikkatini çekti. Bu arabanın bu denli yavaş gitmesi Lesgl'i meraklandırmıştı.

Baktı arabada bir delikanlı, delikanlının yanında kocaman bir heybe bulunuyordu. Heybenin üzerinde kocaman harflerle delikanlının adı işlenmişti: "MARIUS PONTMERCY."

Bu adı gören Lesgl hemen tutumunu değiştirdi, doğruldu ve arabadaki genç adama seslendi:

— Hey Mösyö, Mösyö Marius Pontmercy!

Araba durdu, dalgın görünen öteki genç başını kaldırmıştı.

— Bana mı seslendiniz?

— Siz Mösyö Marius Pontmercy misiniz?

— Elbette.

— Ben de sizi arıyordum.

— Nasıl olur, dedi Marius. Ben sizi tanımam.

Marius dedesinin evinden kovulmuş pılı pırtısını, iki tekerlekli bir arabaya yüklemiş, nereye gideceğini bilmeden, karşısında bu tanımadığı yüze hayretle baktı.

— Aslında ben de sizi tanımıyorum, dedi Lesgl.

Marius karşısındakinin tam bir kaçık olduğuna inanmak üzereydi ki tam o sırada kılı kıpırdamayan Lesgl söze başladı:

— Dün okulda yoktunuz?

— Olabilir.

— Hayır yokluğunuz kesindir. Marius sordu:

— Siz de öğrenci misiniz?

— Evet beyim tıpkı sizin gibi. Evvelki gün bir rastlantı olarak okula girecek oldum. Hocanın aklına yoklama yapmak gelmişti. Hoş arada bir böyle heveslere kapılırlar. Sizin de adınız okundu, dikkat edin üçüncü yoklamada çağrıya cevap vermediğiniz takdirde kayıtlardan silerler adınızı. Bu konularda profesörlerin ne denli ciddi olduklarını bilirsiniz. Altmış frankınız yok olur.

Marius, delikanlıyı can kulağıyla dinliyordu. Lesgl devam etti:

— Yoklamayı yapan Blondo idi. Bilmem Blondo'u tanır mısınız? Sivri burunlu, meraklı bir çocuktur. Yoklama iyi gidiyordu. Rastlantı olarak öğrencilerden hemen hemen hepsi gelmişlerdi. Ben de kendi kendime, "Blondo dostum-, bugün, kimseye kazık atmayacaksın," diye söyleniyordum ki, sıra sizin adınıza geldi. Blondo, "Marius Pontmercy" diye haykırdı, kimse cevap vermedi, umutlanan Blondo tekrarladı "Marius Pontmercy" yine cevap yok, hemen hınzır oğlan, eline kalemını aldı, adınızı kayıtlardan silecekti. Altmış frankınız yanacaktı. Birden kararımı verdim, bir arkadaşına yardım etmek gerekir, içimden sizin belki de hovardalık ettiğinizi, güzel kızlarla tarlalarda çiçek toplayarak gönül eğlendirdiğinizi düşündüm, birden nasıl oldu bilemeyeceğim Blondo'nun üçüncü kez adınızı haykırışında "Burada" diye cevaplandırdım. Bundan böyle kaydınız silinmedi.

Marius:

— Mösyö, diye mırıldandı, çok duygulanmıştı. Lesgl cevap verdi:

— Evet, durun daha sözümü bitirmedim, sizin adınız listeden silinmedi, ne var ki benimkisi silindi.

— Fakat nasıl olur? Lesgl anlattı:

— Çok basit, kürsüye yakın oturuyordum. Profesör dik dik bana bakmaktaydı. Birden hiç de budala olmayan Blondo, benim adıma okudu. Ben de "Burada" diye cevap verdim. O zaman sinisi bir tatlılıkla bana gülümseyen Blondo: "Pontmercy olduğunuza göre Lesgl olamazsınız," dedi. Adım böylelikle kayıtlardan silindi.

Marius haykırdı:

— Çok üzgünüm Mösyö, inanın bana... Üzüntümü anlatacak kelime bulamıyorum.

Lesgl:

— Delikanlı, dedi. Bu size ders olsun bir daha kursları kaçırmayın. Bana gelince inan olsun buna sevindim, baro zaferlerinden vazgeçiyorum. Avukat olacaktım ki, kurtuldum. Bundan böyle dudu savunup, yetime saldırmaktan Tanrı beni kurtardı. Ne cübbe, ne de staj. Kayıtlardan silinmemi size borçluyum Mösyö Pontmercy, sizi bir ziyaret edip teşekkür etmeliyim. Nerede oturuyorsunuz?

— Şu gördüğünüz arabada, dedi Marius. Lesgl sakın bir sesle:

— Oldukça lüks bir durum, dedi. Demek ayda dokuz bin franklık kira vermektесiniz.

Tam o sırada Kurfeyrak kahveden dışarı çıkıyordu. Marius'yi görünce gülümsedi:

— İki saatten beri bu arabadayım, dedi. Ve buradan indikten sonra nereye gideceğimi de bilmiyorum.

Kurfeyrak atıldı:

Bana gelin, beyim.

Lesgl:

— Aslında bu çağrıyı, benim yapmam gerekirdi, dedi. Ne yazık ki benim evim yok.

Kurfeyrak:

— Sus bakalım Lesgl, dedi.

Kurfeyrak arabaya atladı, arabacıya seslendi:

— Arabacı, Senjak kapısına çek bakalım.

O günün akşamı Marius Kurfeyrak'in odasına bitişik bir odada yatıyordu.

Birkaç gün sonra Marius'le Kurfeyrak canciğer dost olmuşlardı.

Gençlik, hızlı dostlukların mevsimidir. Marius Kurfeyrak'in yanında rahat nefes alıyordu, bu da onun için yepyeni bir duygu sayılırdı. Kurfeyrak kendisine hiç soru sormadı, hatta bunu düşünmedi bile. O yaşta gözler konuşur, söz gereksiz kalır. Ancak bir sabah Kurfeyrak damdan düşercesine sordu:

— Ha dostum, sizin siyasi görüşleriniz ne merkezde? Marius şaşırmişti. Önce bocaladı daha sonra:

— Ben Bonapart taraftan, bir demokratım, dedi. Kurfeyrak:

— Oldukça güvenilir bir görüş, dedi.

Ertesi gün Kurfeyrak, Marius'i Müzen kahvesine götürüp arkadaşlarına tanıştıyordu. Arkadaşlarına onun tanıştırdığı Marius'in anlayamadığı bir söz sarfetti: "Bir öğrenci," dedi.

Marius bir espri kovani yakalamıştı aslında sessiz dinleyen genç adam öbürkülerden daha az heyecanlı değildi.

O akşamki konuşmalar Marius'in ruhunu sarsmış, zihnini bulandırmıştı.

Tam kendisine bir inanç bulduğu sırada bu inançtan vazgeçmek ona çok ağır geldi, kendiliğinden buna hayır, dedi. Şüpheye düşmeyeceğine yeminler etti. Bu günbatımları Marius'ye göre değildi o tam aydınlık bir ruhtu ona gerçek bir nur gerekirdi. Yarı karanlıklardan hoşlanmazdı. Seçtiği yolun kendisini nereye götüreceğini bilemiyordu. Yine de bu yokuşlara sapmaktan geri kalmıyordu. Ne dedesinin fikirlerini beğeniyor, ne de yeni dostlarının düşüncelerini benimsiyordu. Bundan böyle Müzen kahvesine gitmekten vazgeçti.

Ne yazık ki hayatın gerçekleri ona yol gösterecekti. Bir sabah otel müdürü odasına girdi:

— Mösyö Kurfeyrak sizin için kefil oldu, dedi.

— Evet.

— Ancak bana para gerekiyor. Marius:

— Lütfen Mösyö Kurfeyrak gelsin benimle konuşsun, dedi.

Kurfeyrak odaya girdiğinde otel sahibi çıktı. Marius o zaman yeni arkadaşına açıldı, hayatta kimsesi olmadığını söyledi. Ne olacağını, ne yapacağını bilemediğini de ekledi.

Kurfeyrak sordu:

— Paranız var mı?

— On beş frank.

— Size ödünç vermeme izin verin.

— Asla.

— Giysileriniz var mı?

— İşte.

— Mücevherleriniz.

— Altın bir saatim var.

— Tanıdığım bir eskici, redingotunuzla yeni pantolonunuzu sizden satın alır. Ancak bundan böyle tek bir kılığınız kalır.

— Bir de çizmelerim.

— Saatinizi satın alacak, bir saatçi tanırım.

— Oldu.

— Hayır olmadı, daha sonra ne yapacaksınız?

— Namusumla çalışmaya gayret edeceğim.

— Almanca ya da İngilizce'yi bilir misiniz?

— Hayır.

— Yazık, bilseniz pek iyi olurdu. Tanıdığım bir kitapçı çeviriler yaptırır bu dillerden. Gerçi fazla para vermez, yine de açlıktan ölünmez.

— İngilizce ve Almanca öğreneceğim. Bu arada satacağım giysilerimin ve saatimin parasıyla yaşamaya çalışırım.

Eskici çağrıldı, giysileri yirmi frank verdi, saatçiye gidildi, adam altın saat için tam kırk beş frank saydı. Marius, Kurfeyrak'a:

— Ya otel masrafı, dedi.

— Doğru, bak bunu unutmuştum.

Bu arada pek de kötü kalpli olmayan Jilnorman Teyze, Marius'in adresini bulmuştu, okuldan döndüğü bir sabah genç adam teyzesinden bir mektup ve balmumuyla mühürlü bir kutuda altmış altını buldu. Marius sevimli bir mektupla altınları teyzesine yolladı. Bu sırada geçim yolunu sağladığını ve kendisi için endişelenmemesini de ekliyordu. O sırada cebinde tam üç frankı kalmıştı. Marius borçlanmaktan korktuğu için Senjak otelini de terketti.

II

Hayat zor olmuştu Marius için. Giysilerinin ve saatinin parasını yedikten sonra çok çetin aşamalardan geçti. Ekmeksiz günler, uykusuz geceler, mumsuz akşamlar, ateşsiz ocak, işsiz haftalar birbirlerini izledi. Geleceği için umutlarını yitirmiş, ceketinin dirsekleri delinmiş, kızları güldüren eski şapkası başında, kirasını veremediği için akşamları kilitli bulunduğu kapısı, kapıcının ve aşçının küstahlıkları, komşuların alaylı gülüşleri, bir lokma ekmek karşılığında kabul edilen en aşağılık işler, üzüntü, Marius bütün bunları yutmasını öğrenecekti. Erkeğin sevgi ihtiyacıyla kıvrandığı ve kurtuluş olarak gururuna sarıldığı, o safhalarda kılıksız olduğundan kendisiyle alay ettiklerini sanıyordu. Yoksul olduğundan gülünç olduğuna inanıyordu.

Gençliğinin en parlak günlerinde, delik çizmelerle gezmekten utanarak başını yere eğerek yürüyordu.

Marius hayatında kendi odasının önünü kendisinin süpürdüğü günler de oldu. Bakkaldan satın aldığı bayat peynire, gece bastırıldığından fırıncıdan aldığı ekmeğe ekleyerek karnını doyuruyordu. Kimi zaman altı ya da yedi meteliğe satın aldığı, tek bir pizolayı tam üç gün dayandırırdu. Kendi pişirdiği bu pizolanın birinci günü etini, ikinci günü yağını, üçüncü günü de kemiğini kemirerek yedi.

Birkaç kez Jilnorman Teyze, kendisine altmış altını tekrar tekrar yolladı. Her seferinde Marius parasının bol olduğunu söyleyerek, bu parayı iade etti.

Fikirlerinde ve hayatında bu değişim olduğunda babasının yasını tuttuğundan siyah giyiyordu. O günden sonra giysilerini değiştirmede. Günün birinde üzerinde elbise kalmadı. Pantolon yine şöyle böyle dayanmaktaydı, ancak ceket lime lime dökülüyordu. Kurfeyrak'a bazı hizmetlerde bulunmuştu, delikanlı ona eski bir kostümünü verdi. Otuz meteliğe Darius'e bunu ters yüz ettirdi ve yeni bir giysi sahibi oldu. Ne var ki, bu da yeşil bir kostümdü. Bundan böyle, gülünç olmamak için Marius gününü içeride geçirip, ancak gece bastırıldığında sokağa çıkardı.

Bu arada hukuk sınavlarını vermiş avukat olmuştu. Kurfeyrak'ın odasının adresini vermişti. Avukat çıktığında soğuk fakat nazik bir mektupla dedesine bunu haber verdi. Mösyö Jilnorman mektubu aldı titreyerek okudu ve parçalayarak kâğıt sepetine attı. İki üç gün sonra, babasının tek başına konuştuğunu duyan Bayan Jilnorman kulak kabarttı. İhtiyar adam şöyle söyleniyordu:

— Şen bir budala olmasan, aynı zamanda avukat ve baron olunmayacağını bilirdin?

Sefalet de bir alışkanlık olur. Günün birinde onu da şekillendirmek insan oğlunun elindedir. Marius Pontmercy hayatına şöyle bir yön vermişti. Dar boğazdan kurtulmuş sayılırdı, ufukları azıcık genişliyordu, sabır ve çalışma sonunda yılda yedi yüz frank kazanmasını başarabilmişti. Bu arada Almanca ve İngilizce'yi öğrenmiş Kurfeyrak'ın tanıdığı yayıncıyla ilişki kurmuştu. Prospektüsleri, gazeteleri, Fransızca'ya çeviriyor, bununla yılda yedi yüz frank kazanıyordu.

Bu açlıktan ölmeyecek kadar bir paraydı.

Yılda otuz frank karşılığında Gorb viranesinde karanlık bir oda kiralamıştı. Kapıcı kadına ayda üç frank karşılığında odasını süpürtüyor ve her sabah sıcak su, taze bir yumurta ve azıcık ekme getirtiyordu. Bununla kahvaltısını ederd. Akşamın altısında dışarı çıkar ve Senjak sokağındaki ucuz bir lokantada, akşam yemeğini yedi. Altı meteliğe bir porsiyon et, üç meteliğe yarım tabak sebze ve üç metelikle bir meyve alırdı. Şarap yerine su içerdi. Kendisine servis yapan garsona bir metelik bahşiş verirdi, kasada oturan lokantacının tombul ve güler yüzlü karısı genç adamı gülümseyerek uğurlardı. Marius de bir kaç metelik karşılığında, hem karnını doyurur, hem de üstelik bu güzel gülümseyişle ruhunu doyurmuş olurdu.

Dört metelik, sabah kahvaltısı, akşam yemeği ekmekle birlikte on altı metelik tuttuğundan delikanlı yirmi meteliğe günde karnını doyuruyordu, bu da yılda üç yüz altmış beş frank eder, buna otuz franklık kirayı, ihtiyar hizmetçi kadının otuz altı frankını da ekleyecek olunca, yılda dört yüz franka geçinip gidiyordu.

Giysileri yüz frank, çamaşırlarının yıkanması ve bakımı yüz elli frankı geçmezdi. Marius'in fazladan bir elli frankı olurdu ki bununla kendisini zengin bulurdu. Hatta bir seferinde, Kurfeyrak, ondan tam altmış frank borç istemişti.

Isınma sorununa gelince, Marius bunu da basitleştirmişti. Ocakta ateş yakmazdı asla. İki takım giysisi vardı. Biri günlük eski giysileri, diğeri büyük fırsatlarda kullandığı şık bir kostümdü. Her ikisi de siyah kumaşlardan diktirmişti. Üç tane gömleği vardı. Birini giyer diğerini çekmecesinde saklardı. Üçüncüye gelince o da çamaşırcı kadında olurdu. Bunlar eskidikçe Marius yenilerdi. Çoğu zaman gömleklerinin yırtığını göstermemek için, ceketini ta çenesine kadar iliklerdi.

Marius'in bu refaha ulaşması için yıllar geçmişti. Çetin zor yıllar... Marius bir gün bile yılmamıştı, her şeye dayanmış, bütün engelleri aşmıştı. Her şey yapmış, her zillete katlanmış, asla borç etmemişti. Kimseye bir metelik bile borcu olmadığını düşünerek, kendi kendisine gururlanırdı. Marius için borçlanmak, esaretin başlangıcı sayılırdı. Ona göre, bir alacaklı bir esir tacirinden bile daha zalimdir. Çünkü esirci insanın vücuduna sahiptir oysa alacaklı, gururumuzu çiğner. Borçlanmaktansa aç kalmayı tercih ederdi. Aç kaldığı günleri saymakla bitiremezdi. Marius her şeyinden feda etmiş, gururundan birşey eksiltmemişti. Onu da ayakta tutan bu kendisine güveni ve gururu olmuştu. Bütün bu aşamalarında ruhuna güç veren, kendisini kanatlandıran bir ideali vardı. Babasına lââyık bir evlât onun bıraktığı adın şerefini lekelemeyen bir oğul olduğunu düşünerek güçleniyordu. Ruh bedenın kanatlanmasına, uçmasına yardım eder.

Marius kalbinde babasının adının yanına bir ad daha kazılmıştı.

Bu ad babasını kurtaran kahraman çavuşun Tenardiye'nin adı idi.

İdealist bir genç olan Marius, Hayalinde bu Tenardiye'yi bir sevgiyle kuşatıyordu. Saygısında bu iki adı birleştirirdi. İki taptığından biri babası, ötekisi de henüz tanımadığı şu Tenardiye idi. Bu arada zavallı çavuşun iflâs etmiş olması, genç adamı büsbütün kahrediyordu. Onun izini bulmak için neler vermezdi? Tam üç yıl Marius, bu adamı aramış Mönferney'den Şel hatta Nojan'a kadar tüm dolayları karış karış taramıştı. Kimse kendisine Tenardiye'den haber verememişti. Onun yabancı bir ülkeye gittiğini sananlar bile vardı. Marius bu araştırmalardan olumlu bir sonuç çıkaramadığından bayağı üzüntü duyuyor, kendi kendisini suçluyordu. Babasından kalan bu tek borcu ödeyememek delikanlılığı çok üzüyordu. Tenardiye'yi bulmak için Marius kolunu feda eder, onu sefaletten kurtarmak için tüm kanını seve seve verirdi. Onu gördüğünde:

"Siz beni tanımazsınız ancak ben sizi tanıyorum, emrinizdeyim benden dilediğinizi dileyin," demek için can atıyordu.

O sıralarda Marius yirmi yaşını sürüyordu. Tam üç yıl önce ayrılmıştı dedesinin konağından.

O zamandan beri her iki taraftan yakınlaşma için hiçbir çaba yapılmamıştı. Aslında şunu da söylemek gerekir ki, Marius, dedesi hakkında aldanmıştı. Bağırın, çağırın çocukluğunda kendisini bastonuyla tehdit eden bu ihtiyarın, kendisini sevmediğini sanırdı genç adam. Oysa bu inancında da yanılıyordu. Belki evlâtlarını sevmeyen babalar bulunur, fakat torunlarını sevmeyen dedeler olmaz.

Doğrusu Mösyö Jilnörman torununu taparcasına severdi. Onu azarlardı, tokatlardı, fakat onu gerçekten severdi. Bu çocuk hayatından çekildiğinde, hayat ihtiyar adam için karanlık bir uçurumdan farksız oldu. Gerçi onun adının anılmamasında ısrar ediyordu. İlk günlerde bu ihtilâlcı, bu Napolyon taraftarının geri dönmeyeceğinden hemen hemen emindi. Ne var ki haftalar ayları, aylar yılları izlemiş ve kaba askerin oğlu yuvaya dönmemişti. Çaresiz ihtiyar tek başına şömine karşısında kendi kendisine acı acı şu soruları sorardı: "Onu kovmakla iyi ettim, başka ne yapabilirdim? Bugün yine karşımda bana kafa tutsa, aynı şeyi yapardım." Ancak kalbi bambaşka bir cevap veriyordu, ihtiyarların da sevgiye ihtiyaçları olur. Güneş gibi sevgi de gereklidir onlara. Marius'un yokluğu bu dinç ihtiyarı çok değiştirmişti, gerçi kendiliğinden ona yaklaşmak için bir adım bile atmazdı, ancak durmadan onu düşünüyor ve kimseleri görmeden konağına kapanmış onu düşünerek günlerini geçiriyordu.

Jilnörman Teyzeye gelince, o düşünmesini bilmediği için, sevmesini de bilmezdi. Marius onun için belirsiz bir gölge olmuştu.

Şu sırada papağanı kendisini yeğeninden daha fazla oyalıyordu.

İhtiyar dede, torununu araya dursun, Marius mutluydu. İyi kalpli genç, kin nedir bilmezdi, dedesini düşündüğünde onu iyilikle anardı.

Ancak ne var ki, babasının aleyhinde konuşan birisinden tek bir metelik bile kabul etmemeye yeminliydi. Bu arada acı çektiğinden mutluydu. Böylece babasına daha da yakınlaşmış oluyordu. Hayatında sevmesini bilmediği babasının uğrunda çektiği acılar, kendisine tatlı geliyordu. Bu yüzden içindeki vicdan azabı azalmıştı, çilesini doldurarak babasının ruhunun ferahlayacağını umuyordu. Babasının "Oğlumun lâıyk olacağını bilirim," diye karaladığı sözlerden ne demek istediğini anlamış bulunuyordu. Babasının yazdığı pusulayı yitiren Marius, bu sözleri boynunda değil ancak kalbinde kazılmış olarak taşıyordu.

Dedesini tarafından kovulduğunda henüz çocuk olan Marius artık tam bir erkekti. Sefalet onun için hayırlı olmuştu. Zengin delikanlının bin türlü eğlencesi olur, at koşuları, av köpekleri besleme, tütün, kumar, ziyafetler, kadınlar... Oysa yoksul genç, ekmeğini kazanmak için kendisinden çok şeyler verir, bu ekmeği yedikten sonra hayâle dalar. Tanrı'nın verdiği bedava eğlenceleri görür. Göklere, yıldızlara, çiçeklere bakarak oyalanır. İnsanlığa baka baka, ruhu görür, yaratılışı göre göre Tanrı'ya yaklaşır. Kendisini yüce bulur, hayâl eder ve kendisinde şefkat bulur. Acı çeken erkeğin, bencilliğinden sıyrılarak, düşünen erkeğin merhametine ulaşır. Kendisini unutarak insanlığı düşünür. Ruh zenginliğini kazanır. Kalbine doğan nur, tüm kin, kötü duygulan yok eder. Kendisini mutlu hisseder...

Aslında genç bir delikanlının sefaleti, sefalet değildir. Sağlığı gücü, çevik yürüyüşü, ışıldayan gözleri, siyah saçları, pembe yanakları biçimli dudakları ve beyaz dişleriyle, o ihtiyar bir imparatorundan çok daha mutludur.

Marius bir yayıncı için çalışıyordu. Ondan çok memnun kalan adam ona yanında kalmayı önermiş ve yılda bin beş yüz franklık bir kazanç da vaad etmişti. Ancak Marius, bu parlak teklifi geri çevirmek zorunda kalmıştı. Bol para için bile olsa o özgürlüğünü satmak istemezdi. Red etti.

Marius yalnız yaşardı. İki yakın dostu vardı. Birisi genç Kurfeyrak öbürü ihtiyar Maböf. Delikanlı Enjolras'ın devrimci grubuna girmemişti. Marius bu iki dostunun arasında yaşlı Maböf'ü tercih ederdi. "Gözlerimin açılmasını o sağladı, babamı bana o tanıttı," derdi.

Oysa ihtiyar adamın farkında olmadan söylemiş olduğu bir kaç söz Marius'un hayatını alt üst etmişti.

M. Maböf, ihtiyar hizmetçisiyle otururdu. Renkli resimlerle "Bitkiler" adında bir kitap yazmıştı bu kitaptan kendisi satardı.

Günde birkaç kez kapısını çalarlar ve kitabından isterlerdi. Adamcağız bu işten yılda iki bin frank kazanır buna kilisenin mallarını yönetmeden aldığı ufacak aylığı da, ekleyerek kıt kanaat geçinirdi.

1830 yıllarında ağabeyisi Vernon Papazı öldüğünde M. Maböf'in dünyası karardı. Bu arada emanet etmiş olduğu bir noterin iflasıyla on bin frankını birden yitiriyordu. Ufukları iyice daralmıştı. Adamcağızın Botanik kitabı da artık eskisi gibi satmaz olmuştu. Temmuz ayının devrimi, yayında bir kriz oluşturacaktı. Artık kapısı çalındığında umutlanan adamcağıza, ihtiyar hizmetçisi esefle başını sallayarak:

— Hayır Mösyö suçu geldi, derdi.

M. Maböf kirası yüksek gelen evinden çıkmak zorunda kalarak, Paris dışında Österlitz köyünde, üç odalı şirin bir kır evine taşındı. Bu yeni evine girdiğinde adamcağız kendi eliyle duvara gravürlerini ve bitki koleksiyonunu çiviledi. Akşama doğru bahçesinde çalıştı.

M. Maböf'in ucuz ve saf eğlenceleri vardı. En ufak birşeyden zevk alırdı.

Marius bu çocuk gibi temiz kalmış ihtiyar adamı severdi. Bundan böyle genç adam ihtiyar dostunu sık sık arardı.

Marius'un büyük bir zevki yaya olarak uzun gezintiler yapmaktı. Özellikle Lüksemburg parkının patikalarında dolaşmasını çok severdi. Kimi zaman, bütün bir gününü bir bostanı gezmekle geçinirdi.

Böyle yürüyüşlerinin esnasında Gorbo viranesini bulmuş ve kesesine uygun olarak oraya taşımıştı. Onu orada ancak "Mösyö Marius" adıyla tanırlardı.

Babasının dostlarından emekli generaller, onu evlerine çağırılmışlardı. Babasından söz etme olanağını kaçırmak istemeyen delikanlı, bundan böyle arada bir Kont Pajol ya da general Friyon'un konağına giderdi. Böyle akşamlarda bu konaklarda müzik olur, dans edilirdi. Marius yeni kostümünü giyerek, giderdi oraya. Ancak yollar buz tuttuğu gecelerde giderdi bu balolara, çünkü arabaya verecek parası olmadığından tozlu çizmelerle gidemeyeceği bu zengin evlerine, ayna gibi ışıldayan potinlerle girmek isterdi.

1831 yılının ortalarına doğru Marius'in işini gören yaşlı kapıcı kadın, bitişik odada oturan sefil ailenin kapı dışarı edileceğini kendisine bildirmişti. Bütün gününü dışarıda geçiren Marius, bu komşularını tanımazdı bile, sordu:

- Onları neden kovuyorlar?
- Kirayı vermemişler. Kaç aylık kiralari birikmiş.
- Borçları ne kadar?
- Yirmi frank, dedi. İhtiyar kadın.

Marius'in zor durumlar için biriktirdiği fazladan bir otuz frankı vardı kadına, yirmi beş frank verdi:

- Şunu alın, dedi. Şu zavallıların kiralalarını ödedikten sonra beş frankı da ellerine verin, ancak benden olduğunu sakın söylemeyin ha...

İki Yıldızın Karşılaşması

I

Marius gerçekten yakışıklı bir delikanlı olmuştu. Gür siyah saçları, geniş ıslıl ıslıl bir alını, içten ve huzurlu yüzü vardı. Profilinde Cermen ırkının yumuşaklığı göze çarpıyordu. Alsaz Loren illerinden Fransa'ya aşılana Cermen ırkının yumuşak çizgilerini onun profilinde görmek mümkündü. Nazik ve sakin tavırları, sevimli ağzı, kırmızı dudakları ve bembeyaz dişleri yüzünün ciddiliğiyle tam bir denge kuruyordu. Bakışları derindi.

En sefil günlerinde bile, kızların kendisine baktıklarını farkedirdi, o zaman onların bakışlarında acımalı ışınlar göreceğini sanarak kızlardan kaçır uzaklaşırdı. Giysilerinin eskiliği yüzünden kendisiyle alay edeceklerini düşünürdü, oysa kızlar Marius'u yakışıklı buldukları için, ona hayran hayran bakıyorlardı.

Bu anlaşmazlık yüzünden, o da yabancı kalmakta devam ediyordu, kızlara kadınlara yüz vermedi. Kurfeyrak, onun bu aşırı çekingenliğini alaya alırdı. Kaç kez dostu ona:

— Dostum sana benden bir öğüt, bu denli saygıdeğer olma, kitaplara gömüleceğin yerde, azıcık çevrene bak. Aşıfteler tatlı olur. Onlardan kaçır kaçır sersemliyorsun.

Kimi zaman da Kurfeyrak, onu kışkırtmak için: "Merhaba rahip efendi," derdi.

Böyle konuşmalar sonunda Marius, arkadaşından birkaç gün uzaklaştığı gibi kadınlardan daha da kaçardı.

Ancak dar dünyada Marius kaçmadığı ve aldırış bile etmediği iki kadın vardı ki bunlardan ikisini de dişi olarak tanımlamadığından, onlara önem vermiyordu.

Birincisi sabahları odasını süpüren yüzü kıllı kocakarı, ötekisi de çok zaman rastladığı ancak hiç aldırmadığı bir küçük kızdı.

Aşağı yukarı bir yıldan bu yana, Marius, Lüksemburg parkının ıssız bir yolunda, bir adamla çok genç bir kız görürdü. Bunlar yan yana tahta bir sıra üzerinde otururlardı. Marius bu yola her girdiğinde, bu çifti görürdü. Adam şöyle bir altmış yaşlarında kadar gösteriyordu. Kederli ve ciddi dururdu, dış görünüşünde emekliye ayrılmış savaşçıların güçlü ve yorgun görüntüsü vardı.

Önce hakkında bir fikri yoktu. Onu emekli bir subay zannemişti, ancak adamın yakasında nişan falan yoktu. Yüzünden iyilik akan bu adamda, kimseyi kendisine yaklaştırmak istemeyen bir anlam seziliyordu. O kimseye bakmıyordu.

Ayağında mavi pantolon, sırtında mavi ceket, başında geniş kenarlı yepyeni bir şapka vardı. Üzerindeki gömleği kar gibi beyazdı. Bir gün yanlarından geçen bir dikişçi kız, şöyle bir laf atmıştı:

"İşte bak, tertemiz giyimli bir dul adam."

Adamın saçları pamuk gibi bembeyazdı.

Yanındaki kız on üç on dört yaşlarında, çirkin denecek kadar zayıf, kollarını, ellerini kullanmasını henüz bilmeyen, beceriksizin biriydi. Belki gözleri güzel olabilirdi, ancak geçenlere öyle küstah küstah bakardı ki, bu bakışları hiç de hoş olmuyordu. Manastır öğrencilerinin giydikleri kaba siyah yünlüden hantal bir rob giymişti. Bunlar baba ile kızı olabiliirdi.

Marius iki üç gün, çok ihtiyar sayılmayan bu yaşlı adamla, henüz genç bir kız olmamış bu sıksa kızını inceledi. Oysa onlar kendisine aldırılmamışlardı bile. Kendi aralarında sakin sakin konuşuyorlardı. Kız cıvılcıvılcı birşeyler anlatıyor, yaşlı adam ona kesik cevaplar vermekle yetiniyordu. Arada bir şefkat dolu gözlerini kıza dikerdi.

Marius parkın bu kısmında dolaşmayı âdet edinmişti, hemen hergün onları görüyordu.

Marius karşı ki yolda onların bulunduğu yola giriyor ve geldiği yere dönüyordu. Bu aşağı yukarı yürümelerini, onların önünde yaptığından, oturdukları sıranın önünden geçiyordu. Haftada beş altı kez buraya gelip, önlerinden geçtiği halde hâlâ selâmlaşmamışlardı bile. Birkaç üniversiteli genç de, Mariu gibi burada dolaşmışlardı, hatta Kufeyrak da, bunların arasındaydı. Kufeyrak kızını çirkin bulduğundan, bundan vazgeçmişti. Ancak esprili delikanlı adamın saçlarının beyazlığından ve kızın fistanından renginden onlara birer lakap takmıştı. Mösyö Löblan, Matmazel Lanuvar.

Öğrenci gençler, bunu aralarında bir parola haline sokmuşlardı.

— Bak, derlerdi. Mösyö Löblan, sırasına yerleşmiş.

Marius de gerçek adını bilmediği bu beyi "Löbnan" adıyla çağırmayı rahat bulmuştu.

Bizler de onlar gibi yapalım ve okuyucumuzu şaşırtmamak için bu tanımadığımız beye "Löblan" adını verelim.

Böylece tam bir yıl, hemen hergün Marius onları gördü. Adamı beğeniyor ancak kızı somurtkan buluyordu.

İkinci yıl nedenini bilmeden Marius bu âdetinden bir süre için vazgeçmiş ve tam altı ay, parka ayak basmamıştı. Nihayet bir gün aklına esti ve parka döndü. Tatlı bir yaz sabahı idi, hava güzel olduğundan Marius da kendisini mutlu buluyordu. Göklerin mavisi ve kuşların ötüşleri sanki kalbine dolmuştu.

Her zamanki ağaçlıklı yola girdi ve aynı tahta sıra üzerinde o çifti gördü. Ancak yaklaştığında hayretle durakladı. Adam aynı adamdı, ancak kız o kız değildi. Bu kez gördüğü, uzun boylu ve güzel bir genç kızdı. Kadın güzelliğinin çocuk saflığıyla karıştığı bir görünümdeydi. On beş yaşlarında bir kızdı bu. Altın tellerinin süslediği nefis açık kestane renkli saçlar, sanki mermerden yontulmuş gibi lekesez bir alın, gül yapraklarını kışkıracak yanaklar, tatlı bir gülüşle kıvrılan pembe dudaklar. Bu yüze daha şirin bir hava vermek istercesine hoş ve sevimli bir burun, ucu yukarı kalkık tam bir Parisli burnu. Ressamları heyecana düşüren, şairlere ilham veren esprili, zarif bir burun.

Marius kızın önünden geçtiğinde, onun yere eğik gözlerini göremedi, ancak yanaklarını gölgeleyen koyu sarı kirpiklerini gördü.

Yaşlı adamın anlattıklarını gülümseyerek dinliyordu genç kız, gözlerini yere indirmiş, bu tatlı kızın gülüşü kadar nefis birşey olamazdı.

Önce Marius, bunu başka bir kız olduğunu sandı. Herhalde, öteki kızın ablası olacaktı, ancak bir ikinci kez kızın önünden geçtiğinde dikkatle baktı ve aynı kız olduğuna karar verdi. Altı ayda küçük kız büyümüş, genç kız oluvermişti. Kızların da serpildikleri çiçek gibi açıldıkları bir zaman gelir. Gonca, gül olur.

Bu kız yalnızca büyümekle yetinmemiş aynı zamanda güzelleşmişti. Nisan ayında üç gün, bir ağacın yapraklarla donanmasına yeter, bu kız da altı ayda güzellikle bürünmüştü. Onun içinde nisan ayı gelmişti.

Bu arada giyinişi de değişmişti. Kadife şapkalı, siyah hantal fistanlı kız, güzellikle birlikte zevkini de inceltmiş olacaktı.

Siyah damasko'dan güzel dikilmiş bir rob, aynı kumaştan bir pelerin ve beyaz krepten zarif bir şapka giymişti. Beyaz deri eldivenleri, ellerinin narinliğini meydana koyuyordu, güzel kız fildişi saçlı şemsiyesiyle kumda çizgiler çiziyordu. Küçük ayaklarına ipekli potinler giymişti.

Marius önünden geçerken ondan yükselen gençlik kokusunu içine çekti.

Yaşlı adama gelince, o hiç değişmemişti.

Marius önünden ikinci kez geçerken kız, başını kaldırdı ve gözlerini ona dikti. Bu gözler gökler gibi koyu mavi ve parlak gözlerdi, ancak bakışlarında henüz çocuk saflığı vardı. Marius'e ilgisiz ilgisiz bakmıştı. Marius de bambaşka şeyler düşünerek yürümesine devam etti.

Bunu izleyen günlerde, yine eskisi gibi Lüksemburg parkına geldi, yine aynı sıra üzerinde, baba kızı gördü. Kızı düşünmedi bile, çirkin olduğunda ilgilenmediği bu kız, güzelliğiyle onu etkilememişti. Ancak sırf âdet yerini bulsun diye, onun oturduğu sıranın önünden geçiyordu.

Yine birgün hava ılıktı. Lüksemburg Bahçesi gölge ve güneş dolu, gökyüzü sanki melekler tarafından yıkanmış gibi pürüzsüzdü.

Çiçeklenmiş kestane dallarında kuşlar uçuşarak ötüşüyorlardı.

Marius ruhunu doğanın bu güzelliğine açmış hiçbir şey düşünmüyor, yalnızca yaşıyor, nefes alıyordu. Sıranın önünden geçerken genç kız gözlerini kaldırdı, bakışları karşılaştı.

Kızın bakışlarında ne vardı, bu kez? Marius bunu bilemedi, hiçbir şey yok, her şey vardı. Birden sanki bir şimşek çakmıştı aralarında.

Kız, gözlerini yere eğdi, delikanlı yolundan gitti. Gördüğü bir çocuğun saf bakışı değildi, sanki önünde, esrarlı bir uçurum açılıp kapanmıştı birden.

Günün birinde her genç kız bu gözlerle bakar birisine, karşısına çıkanın, vay haline? Henüz daha kendini tanımayan bir ruhun, bu ilk bakışı göklerdeki şafağı andırır. Nurlu bir niteliğin uyanışıdır. Bu günün saflığı ve yarının tutkusunda birleşen gölgeleri aydınlatan bu beklenmedik ışınların çekiciliğini tanımlayamaz. Bir rastlantı sonucu açıklanan, bu şafak sırasını bekler. Masumiyetin farkında olmadan kurduğu bu tuzak, bilmeden kalpleri çeler. Bir kadın gibi bakan bu bakirenin zaferidir bu.

Bu bakış, düştüğü yeri yakar, ruhun ta derinliklerinde güzel kokulu ve zehirli aşk goncasının çiçeklenmesinin sihirli gücüne sahiptir.

Aynı akşam sefil odasına dönen Marius, giysilerine bir göz attı ve dirsekleri aşınmış, ütüden parlemiş pantolonuna, delinmiş çizmelerine âdeta iğrenerek baktı. Lüksemburg Bahçesi'ne böyle kılıksız gittiği için kendi kendisini ayıpladı.

Ertesi sabah, Marius dolabından yeni giysilerini, yeni şapkasını ve yeni çizmelerini çıkardı. Bu nefis kostümüne ek olarak yeni deri eldivenlerini eline geçirdi, Lüksemburg Bahçesi'nin yolunu tuttu.

Bahçe kapısında Kurfeyrak'a rastladı onu görmemezlikten geldi.

Parka girdiğinde, Marius bir süre göl kıyısında dolaşarak kuğuların ayna gibi durgun su üzerinde ahenkli yüzüşlerini seyretti sonra sanki ayakları geri geri gider gibi, zoraki bir yürüyüşle her zamanki ağaçlı yola girdi.

Yolda ilerlediğinde, her zamanki sıranın üzerinde Mösyö Löblan'la kızını gördü. Redingotunu ta çenesine kadar ilikledi, ceketin buruşmaması için dimdik, sıranın üzerine saldırır gibi yürüdü. Bu ilerleyişinde bir fetih havası vardı. Bu arada zihni kendi dersleriyle meşgulken, gözlerini kızdan ayırmıyordu, Genç kız sanki yolun tümünü doldurmuştu.

Marius ona yaklaştıkça adımlarını yavaşlatıyordu, birden yarı yoldan nedenini bilmeden geri döndü. Hergünkü gibi onların oturdukları sıranın önünden geçmemesinin nedenini kendisi bile açıklayamıyordu.

Genç kızın kendisini uzaktan göreceğini ve yeni giysilerinin içinde çok şık durduğunu biliyordu. Ancak sanki arkasında duran birisine kendisini beğendirmek ister gibi, dimdik duruyordu.

Bir kez daha geri döndü ve sıraya daha da yaklaştı, ama ileri gitmeye, bir türlü cesaret edemiyordu. Sanki kızın yüzünün kendisine eğildiğini farkederek gibi oldu. Ancak duraksamasını yenerek kendisini zorladı ve yürümekte devam etti. Birkaç saniye sonra kulaklarına kadar kızarmış, baba. kızın oturduğu tahta sıranın önünden geçiyordu.

Sağa sola bakmıyordu, elini ceketinin içine sokmuştu, tıpkı Napolyon gibi. Tam kızın önünden geçerken kalbinin kopacakmış gibi çarptığını duydu. O bir gün önceki damaskolu robunu ve beyaz krepten şapkasını giymişti, babası ile çene çalıyordu. Marius ahenkli bir ses duydu ve onun bugün de dünkü kadar güzel olduğunu yüzüne bakmadığı halde tahmin etti.

Sıranın önünden geçerek yolun sonuna kadar yürüdü, daha sonra geri dönerek kızın önünden yine geçti. Bu kez Marius'in yüzünde renk kalmamıştı, sapsarı kesilmişti. Aslında içinde bir sıkıntı duyuyordu. Kıza sırtını çevirerek sıradan uzaklaştı.

Bir daha onların önlerinden geçmeyi denemedi az uzaktaki bir tahta sıranın üzerine oturdu. Fistanını ve şapkasını beğendiği kızın kendi nefis redingotunun ve ütülü pantolonunun etkisinde kalmak zorunda olduğunu düşünüyordu.

Bir çeyrek saat sonra, yerinden kalktı, sanki sıranın önünden yine geçmek istermiş gibi bir süre ayakta bekledi. On beş aydan bu yana ilk kez olarak kızın babasının kendisini artık tanımış olacağını ve onların önünden yürümesini tuhaf bulacağını düşündü.

Bir süre elindeki bastonuyla kum üzerinde şekiller çizdi.

Daha sonra Mösyö Löblan'la kızının tarafına bakmadan ters yüzü parktan çıktı.

O gün akşam yemeğine çıkmayı unuttu. Saat sekiz buçukta aç olduğunu farkettiler ancak ne var ki, Senjak sokağına gitmek için gecikmişti. Dolapta bulunduğu bir kuru ekmekle karnını doyurdu. Kostümünü iyice fırçaladıktan sonra yattı.

Ertesi sabah Madam Burgon, Marius'in kapıcısı kadın, delikanlının yine bayramlıklarını giyerek sokağa çıktığını hayretle gördü.

Delikanlı yine Lüksemburg Bahçesi'ne gitti, ancak bu kez onların önlerinden geçmedi, yolun ortasındaki bir sıraya oturdu. Ta uzaklardan siyah fistanlı beyaz şapkayı görüyordu. Marius saatlerce yerinden kıpırdamadı ancak akşamleyin parkın kapılan kapanırken evine döndü. M. Löblan'la kızının gittiklerini bile görmemişti. Onları batı kapısından çıkmış olacaklarını, tahmin etti.

Ertesi gün, -bu üçüncü gündü- Madam Burgon beyninden vurulmuşa döndü. Marius yine yeni giysileri sırtında çıkmıştı. Kadın haykırdı: "Olur şey değil, üç gün üst üste... Kim için sıklaşıyor?"

Kadın delikanlının peşinden gitmek istedi, ancak bunu başaramadı. Genç adamın uzun bacaklarıyla nasıl yarıştı, şişko ve kısa bacaklı kadın.

Bir dağ keçisiyle bir su aygırının yarışmasını andıran bu yarışmadan hemen vazgeçti yaşlı kadın, iki dakika sonra, nefes nefese evine döndü.

Marius yine parka gitmişti.

Genç kız babası ile oradaydı. Marius elindeki kitabı okuyarak yürüdü, ancak yine önlerinden geçmeye cesaret edemedi. Bir gün önceki oturduğu sıra üzerinde dört saat geçirdi. Serçelerin uçuşlarını seyrediyordu, sanki minik kuşların bile kendisiyle alay ettiklerini sandı.

Böylece on beş gün daha geçti. Artık Marius parka yürümek için değil sıranın üzerinde oturmak için gidiyordu sanki. Oraya vardktan sonra, saatlerce kıpırdamadan sırasında oturuyordu. Her gün yeni kostümünü giyiyor, ne yazık ki güzel kız onu yakından göremiyordu.

Kız harikulade bir güzellikteydi. Onun tek kusuru, kederli bakışına karşılık gülüşünün çok neşeli oluşuydu. Bu karşıtlık kimi zaman onun yüzüne azıcık çılgın bir ifade verirdi.

İkinci haftanın son günlerinden birinde, Marius yine her zamanki sırasında oturmuş, elinde okumadığı bir kitap öyle beklerken birden irkildi. Şimdiye kadar olmadık bir olayla karşılaşılıyordu. M. Löblan ve kızı yerlerinden kalkmışlar, genç kız babasının koluna girmişti, her ikisi de Marius'un oturduğu yolun ortasına doğru yürüyorlardı, yavaş yavaş. Marius kitabını kapadı, yeniden açtı, okumak istedi. Tir tir titriyordu, şafak kendisine doğru geliyordu.

"Aman Yâ Rabbim," dedi. "Bari şöyle yakışıklı bir şekilde otursam."

Nasıl davranacağını bilemiyordu, kendi kendine:

"Acaba neden önümden geçiyorlar, yoksa bu bey, benimle konuşacak mı? Yoksa bana kızdı mı?" diye düşündü. Küçük, güzel ayaklar bu kumlarda ilerleyecek ve tam önünden geçecekti. Kendisine bir yüz yıl kadar uzun gelen birkaç saniye geçti, Marius daha da yakışıklı olmasını, göğsü şeref madalyalarıyla süslü bir subay olmasını isterdi.

Eğik başını kaldırdığında, baba kız kendisine çok yaklaşmışlardı. Genç kız tam önünden geçerken ona, üzgün ve tatlı bir bakışla baktı. Marius tepeden tırnağa ürperdi.

Sanki güzel kız, günlerden beri önünden geçmediği için kendisine sitem ediyor ve "Bak sen gelmedin, ben geldim," diyordu.

Marius ışınlar ve uçurumlar dolu bu gözbebeklerin karşısında gözleri kamaşmış gibi kaldı.

Birden sanki beyninde bir ateş yanmıştı. Kız ona gelmişti, ne mutluluk, hem de ona nasıl bakmıştı? Marius onu her zamankinden daha bile güzel buldu. Dişi bir güzellik, bir meleğin güzelliğini andıran, saf bir güzellik, italyan şairleri Petrark ile Dante'yi coşturacak bir güzellikteydi. Marius kendisini Cennet'te sandı, bu arada birden çok üzüldü, çünkü çizmeleri tozlanmıştı.

Genç kız çizmelerindeki tozu görmüş olmasından âdeta emindi.

Gözden kayboluncaya kadar onu izledi, daha sonra parkta bir çılgın gibi yürümeye başladı. Hatta zaman zaman, kendi kendisine gülüyor ve konuşuyordu. Öylesine dalgın yürüyordu ki genç dadılardan her biri onu kendisine tutkun sandı.

Parktan çıktı, genç kıza sokaklardan birinde rastlayacağını umuyordu.

Odeon kemerlerinin altında Kurfeyrak'la karşılaştı, ona birlikte yemek yemeği teklif etti.

Marius arkadaşını lokantaya götürdü ve tam altı frank harcadı, delikanlı bir dev gibi yutuyordu.

Çılgınlar gibi âşıkı.

Yemekten sonra Kurfeyrak'a:

— Haydi gel, seni tiyatroya götüreyim, dedi.

Sen-Marten kapısı tiyatrosunda "Andre Hanı" oyununu gördüler. Marius çok eğleniyordu.

Bu arada daha da çekingen olmuştu, tiyatro dönüşünde bir hendekten atlarken eteklerini kaldıran bir dikişçi kızın bacaklarına bakmamak için başını çevirdi. Kurfeyrak terzi kız için: "Onunla bir gece geçirmek isterdim," deyince Marius, onu çok ayıpladı.

Ertesi günü Kurfeyrak'ın çağrısını kabul ederek, birlikte öğle yemeğine gittiler. Delikanlı yine tıka basa yedi. Öylesine coşkundu ki, yeni tanıştığı bir taşralıyı iki yanağından öptü.

Arkadaşları konuşurken, birden Marius hepsini susturarak:

— Bir madalya sahibi olmak ne güzel olurdu, dedi. Kurfeyrak, Jan Pruver'in kulağına eğilerek:

— Marius gittikçe gülünç oluyor, dedi. Jan Pruver:

— Hayır bence, bu çok ciddi, dedi.

Gerçekten durum ciddi sayılırdı. Marius bütün tutkuların başlangıcı olan o hoş saatlerden birinin arifesindeydi.

Bir bakış sebep olmuştu bu değişime.

Olan olmuştu. Marius bir kıızı seviyordu. Kaderi sonsuzluğa girmişti.

Kadınların bakışları böyledir, günlerce bunların yanından sakın sakın geçersiniz. Hatta kimi zaman, bu bakışların var olduğunu bile unutursunuz, ancak günün birinde bir mekanizmanın dişleri gibi sizi yakalar, bu gözler. Artık her şey bitmiştir. Makine sıkı sıkı yakalamış, o bakış sizi esir etmiştir. Artık bundan kurtuluş yoktur. Boş yere çırpınırsınız. Kimse yardım edemez size. Esrarlı kuvvetlerin etkisinde, bocalarsınız, üzüntüden kedere, kederden işkenceye düşersiniz. Ruhunuz, beyniniz her şeyinizle artık bir başka yaratığın esiri olursunuz. Bu şansınıza göre değişir, ya kötü bir kadına oyuncak ya da yüksek ruhlu birisine âşık olursunuz. Bu korkunç mekanizmadan utançtan değişmiş, ya da tutkudan asilleşmiş olarak kurtulabilirsiniz ancak.

Uzun bir ay daha gelip geçti. Artık Marius hergün parka gidiyordu. Vakit saat geldiğinde kimse onu bundan engelleyemezdi. Marius bir masal âleminde yaşıyordu. Şu var ki, genç kız da ona bakıyordu.

Artık genç adam daha cüretkardı, onun oturduğu sıraya yaklaşıyor, yine de iç güdüsüne uyarak, bundan böyle onun önünden geçmiyordu. Boş yere "babanın dikkatini" çekmek istemezdi. Ağaçların altında ve heykellerin önünde duraklayarak kendisini göstermek için hileler düşünüyordu. Çoğu zaman, tam yarım saat Romalı bir gladyatör heykelinin gölgesinde, beklerdi. Elinde okumadığı bir kitap, gözlerini güzel kıza dikerdi. Genç kıza gelince, o da ak saçlı yaşlı beye, sakın sakın konuşadursun, tatlı bakışlı gözlerini Marius'dan yana çevirerek ona durmadan bakardı. Ağzıyla babasını cevaplandırırken, gözleriyle Marius'le konuşurdu.

Ancak ne var ki, M. Löblan birşeylerden kuşkulananmaya başlamış olacaktı ki son günlerde Marius'i görünce yerinden kalkıp kızını da sürükleyerek yürümeye başladı. Hatta her zamanki yerinden vazgeçmiş. Romalı gladyatör heykelinin karşısındaki sırada oturmayı âdet edinmişti. Ancak bu değişiklik, delikanlının dikkatini çekmişti. "Baba" her gün gelmemeye, kimi zaman kızını getirmeden, yalnız gelmeye başladı, o günlerde Marius parkta durmaz giderdi.

Ne var ki, Marius de tam bir körlüğe geçmişti. Aşkı şiddetlendikçe daha dalgın oluyordu. Her gece rüyasında görürdü güzel kıızı. Sonra günlerden birgün büyük bir şans, onların oturdukları sıranın altında bir mendil buldu. Bu işlemez, düpedüz, kar gibi beyaz bir keten mendildi.

Marius için en güzel kokulara bürünmüştü bu keten parçası. Bunu bir hazine gibi kaptı, mendilin köşesinde marka işlenmişti. Bir U. F., Marius güzel kız hakkında hiçbir bilgiye sahip değildi. Onun ne ailesini tanırdı, ne de adını bilirdi, hatta nerede oturduğunu bile bilmiyordu. Bu iki harf, ondan öğrendiği tek bilgi olacaktı.

Bunun üzerine hayâller kurdu, faraziyeler yürüttü. "U" kızın adının ilk harfi olacaktı. "Ursula" diye düşündü, ne harika bir ad. Mendili öptü, kokladı, kalbinin üzerine koydu. Geceleyin mendili yastığın altında sakladı. "Onun ruhunu kokluyorum bu mendilde," diyordu kendi kendine.

Oysa mendil, ihtiyar beyin düşürdüğü bir mendildi.

Ertesi günleri, mendili öperek ve kalbine bastırarak parkta dolaştı. Güzel kız, onun bu mimiklerinden birşey anlamadığını, biçimli kaşlarını kaldırarak ifade etmek istedi. Oysa Marius bunu onun utangaçlığına veriyordu.

Yine birkaç gün sonra Ursula yüzünden çok acı çekecekti Marius.

Genç kızın babasının koluna girip birlikte ağaçlıklı yolda yürüdükleri rüzgârlı bir günde baba kız, Marius'un oturduğu sıranın önünden geçmişlerdi ki delikanlı da hemen yerinden kalkarak onların peşlerinden gitti.

Birden cilveli bir rüzgâr, ağaçların yapraklarını hışırdatmakla yetinmeyerek yürüyen çifte sarıldı ve güzel kızın etekliğiyle oynaşarak onları uçurdu. Nefis ve yuvarlak bir bacak görüldü. Marius bir periye lâyık bu bacağı görünce, kederden ölecek gibi oldu.

Genç kız çekingen bir jestle hemen eteğini indirmişti ancak, bu delikanlının öfkesini yatıştırmazdı. Ya birisi, başka birisi bu harika bacağı görseydi. Fakat olur şey değil, bunu nasıl yaptı? diye söylendi kıskanç âşık. Oysa zavallı kızcağızın ne suçu vardı? O birşey yapmamıştı ki. Bu konuda tek suçlu, rüzgâr idi. Oysa gölgesinden bile çekinen Marius, herkesi kıskanıyordu.

"Ursula" yoldan dönerek, yeniden genç adamın önünden geçtiğinde Marius yerine oturmuştu, ona vahşi bir bakış fırlattı. Genç kız birden irkildi ve belirsiz bir tavırla omuzlarını kaldırdı, "ne yaptım?" diye sormak istemişti.

Bu ilk kavgaları oldu.

Nihayet zamanla bu da geçti, ancak tüm üç gün Marius uzaktan genç kıza kafa tuttu. Bu arada ona beslediği aşk tam bir tutku olmuştu.

Marius sevgilisinin adının Ursula olmasından, emin görünüyordu. Bu mutlulukla birkaç hafta yetinen Marius, onun hakkında başka şeyler öğrenmek hevesine kapıldı ve adresini de öğrenmek istedi.

Böylelikle, "Ursula"yı izledi.

Genç kız, Batı sokağındaki üç katlı taş bir evde oturuyordu. O günden sonra, Marius onu parkta görmek mutluluğuna onu evine kadar izlemek mutluluğunu ekledi.

Ona karşı beslediği açlık gittikçe şiddetleniyordu. Onun adını öğrendiğini sanıyordu, bu tam kadınca bir ad, çok tatlı bir ad idi, nerede oturduğunu da biliyordu, bu kez onun kim olduğunu öğrenmek istedi.

Bir akşam yine baba kızın peşinden gittikten ve onların içeri girmelerini bekledikten sonra, kapıcının zilini çalarak sordu:

— Az önce giren bey, birinci katta mı oturur?

— Hayır efendim, o üçüncü katta oturur.

— Bu bey, ne iş yapar?

— Geliriyle yaşayan varlıklı bir beydir kendisi. Çok iyi bir insandır, fazla zengin olmamasına rağmen, çevresinde hayır yapmaktan zevk alır.

Marius sordu:

— Adı ne?

Kapıcı kuşkulandı, birden başını kaldırarak sordu:

— Beyim yoksa polisten misiniz?

Marius süklüm püklüm oradan uzaklaştı, ancak için için seviniyordu. Düşündü "Oh oh çok şey öğrenmiş sayılırım, adı "Ursula" bir varlıklı adamın kızı, Batı sokağındaki bir apartmanın üçüncü katında oturuyor.

Ertesi gün M. Löblan ve kızı parkta çok az kaldılar, henüz gün batmadan çekip gittiler. Marius âdet edindiği gibi onları izledi.

Yaşlı adam, Batı sokağındaki evinin kapısında önce kızını içeri soktu ve eşikte dönerek bakışlarını genç adama dikti.

Geceleyin Marius evin önüne gitti, üçüncü katta ışık gördü. Işık sönünceye dek kaldırımlarda dolaştı durdu.

Ertesi gün Bay Löblan ve kızı parkta görünmediler. Marius bütün gün onları bekledi ve geceleyin pencerelerinin önünde nöbet tutmaya gitti. Gecenin onunu kadar bekledi.

Aç olarak yattı.

Tam sekiz gün böyle geçti. Adam ve kızı parka geliniyorlardı.

Marius endişe içinde düşünüyordu, gündüzün evlerinin önünden geçmeye cesaret edemiyor, geceyi bekliyordu. Arada bir aydınlanmış pencerelerin ardında gölgeler görüyordu.

Dokuzuncu gece evin önüne geldiğinde, pencereleri karanlık buldu. Saatlerce bekledi, gece yarışına kadar bekledi, sabahın ikisine kadar bekledi, pencereler karanlıktı. Sokağa çıkmış olamazlardı. Kimse eve dönmemişti. Sabaha karşı bitik bir halde, oradan ayrıldı.

Ertesi günü, -aslında ertesi günler için yaşıyordu- yine Lüksemburg Bahçesi'ne gitti, kimseleri göremedi, evin önünde nöbetini tuttu, pencereler karanlık, panjurlar kapalıydı. Üçüncü kat boş görünüyordu.

Marius kapıya vurdu, kapıcıya sordu:

— Üçüncü kattaki kiracılar?

— Taşındılar, cevabını verdi kapıcı.

Marius bayılacaktı, düşmemek için duvara dayandı:

— Ne zaman? diye sordu.

— Dünden beri.

— Nerede oturduklarını biliyor musunuz?

— Hayır.

— Adres bırakmadılar mı?

— Hayır.

Kapıcı kuşkulandı, dikkatle baktı ve Marius'u tanıdı:

— Olur şey değil, dedi. Yine mi siz? İnan olsun siz bir aynasızsınız.

Dört eşkiya; Klaksu, Gölemer, Babet ve Montparnas 1830 ile 1835 yılları arasında Paris'in aşağı mahallelerini haraca keserlerdi.

Bunlardan Gölemer insan azmanı, bir çeşit Herkül'dü, ancak heybetine pazularına, karşılık kuş beyinli bir herifti.

Yunanistan'da yaşasa, canavarları adam eden Herkül olurdu, ne yazık ki, birkaç yüz yıl sonra dünyaya gelmekle geç kalmış ve kendisi bir canavar olmuştu. Adaleleri çalışmayı ister, tembelliğinden yerinden kıpırdamazdı, bu yüzden katil olmuştu. Onun melez olduğu söylenirdi.

1815 yıllarında hamallık etmiş daha sonraları haydut rütbesine yükselmişti. Onu arayanlar Paris lâğımlarında bulurlardı.

Oysa Babet, tam tersine sıska ve işlek zekâlı bir cani idi.

Zeki olmasına rağmen, içine kapanık sayılırdı. Kimyager olduğunu iddia eder, palyaçoluk yaptığına yemin ederdi. Hatta komik oyunlarda yer almıştı. Güzel konuşan, bir adamdı. Onun işi işportada Devlet Büyüklerinin alçıdan büstlerini satmaktı. Buna ek olarak diş çekmesini de bilirdi. Panayırlarda gösteriler yapmış, evlenmiş, çocukları bile olmuştu. Şu sıralarda eşinin ve çocuklarının nerede olduğunu bilmiyordu bile. Mendil yitirir gibi, yitirmişti onları. Karanlık cemiyetin en kültürlü üyesiydi, Babet gazete okurdu.

Klaksu kimdi? Klaksu geceydi. O ortaya çıkmak için zifiri karanlık olmasını beklerdi. Geceleyin çıktığı deliğe, sabah olmadan girerdi.

İş ortaklarıyla bile konuşurken sırtını çevirir, onlara yüzünü göstermezdi. Bir mum yandığında Klaksu, hemen suratına maskeyi geçirirdi.

Aynı zamanda önemli bir marifeti vardı. Klaksu karnından konuşurdu. Onun gerçek adını kimse bilmezdi. Hatta bir adı olduğundan bile kuşkulananlar vardı. Kimse onun ne gerçek sesini duymuş, ne de yüzünü görmüştü, suratına maske geçirdiği gibi, ağızından değil, karnından konuşurdu. Yer yarılır sanki içine girer gibi, ortadan yok olur, yerden biter gibi birden ortaya çıkardı.

Montparnas iç karartıcı bir yaratıktı. O henüz çocuk sayılacak yaşta ve aslında yakışıklı bir delikanlı da sayılırdı. Güzel bir yüzü, kirazı andıran dudakları, nefis siyah saçları vardı. Gözlerinde baharın ışıklarını saçardı. Ancak bütün kötü huylan kendisinde toplanmıştı, en korkunç cinayetlere heves ederdi. Kötülük ve zulüm onun gıdası idi. Serseri ruhlu bir yumurcak, serserilikten cani olmuştu.

Sevimli, çevik, narin yapılı, güçlü, yumuşak ve zalimdi. Şapkasını yandan bıçkınvari giyer, 1829 modasına uymak için alnına bir bukule düşürürdü. Amacı durmadan çalmak, her bulduğunu araklamaktı. Bunda bir hayli hüner kazanmıştı. Redingotu en iyi bir terzi makasından çıkmış, lâkin aşınmıştı. Montparnas bir moda gravürü, ancak sefil ve katil bir gravürdü. Esasen onun kötü yola düşmesine bu süs hevesi sebep olmuştu. Günün birinde ona: "Yakışıklı çocuk" diye laf atan bir dikişçi kız, onun böyle haydut olmasında büyük rol oynamıştı.

Kendisini yakışıklı bulan delikanlı, sık giyinmek istemişti. Çalışmasını sevmediğinden nasıl kazanırdı giyim masrafını? Çalmakla, o da hırsızlığı seçmişti. Ancak yalnız çalmakla yetinmez, öldürmesini de severdi, henüz on sekiz yaşında olmasına rağmen, peşinen bir hayli ceset sürükledi. Karanlık sokak köşelerinde altın saatini çaldığı kaç zavallıyı kanlar içinde yere sermişti.

Saçları kıvrılmış, ince belli, kadın gibi geniş kalçalı, Prusyalı bir subay gibi dimdik yürüyen bu delikanlı, mahalle kızlarının gözbebeği, kötülük ve cinayet simgesi idi.

Bu dört haydut, aslında dört hırsız değil, dört başlı esrarlı tek bir hırsız gibi Paris'te çalışırlardı. Polis henüz onları yakalayamamıştı. Bu topluluk sistemli çalışırdı. Bir sürü suç ortakları da vardı. Çeteleri gölgede gizlenen, bir ekibi andırırdı. Çok zaman geceleyin buluşurlar, güneş doğana kadar plânlarını kurarlardı.

Bu yeraltı çetesinin adı: Patron - Minet idi. Halk dilinde Patron - Minet, sabah anlamına gelir. Geceleyin toplanıp işleyen ve sabahleyin dağılan bu eşkıyalar da kendilerine bu adı seçmişlerdi.

Emirlerinde çalışan korkunç suratlı yirmi kadar cani vardı, bunlar sokakta görülen tiplerden değildi. Gündüzün yorgun uyurlar, ancak geceleyin ava çıkarlardı. İleri ya ıssız şantiyeler, ya kireç kuyuları ya da Paris'in lâğimleri idi.

Çalışma metotlarında hiç şaşmazlardı. Kimisi yankesicilik eder, kimi gırtlak keserdi. Aslında taşradan gelen paralı tacirleri tuzağa düşürmekte ustaydılar.

Geceleyin kaldırırda rastlandığında bu adamlar korkunç birer görüntü olur. Sanki gölgelerden doğmuş, karanlıklardan başka ruhları olmayan hortlaklar. Bu hortlakları kaçırmak için aydınlık gerekir. Hiçbir yarasa güneşe dayanamaz.

Sahte Yoksul

I

Yaz geçmiş, güz gelip gitmiş, yeniden kış gelmişti. Mösyö Löblan ve kızı Lüksemburg parkına ayak atmamışlardı. Marius için bu taptığı yüzü yeniden görmek, bir saplantı olmuştu. Hâlâ arıyordu, daima arıyordu, ne yazık ki, hiçbir şey bulamıyordu. Artık Marius tamamıyla değişmişti, o heyecanlı idealist genç, o karakter sahibi enerjik adam, kaderine meydan okuyan, o güçlü delikanlı, geleceğini tasarlayan, o kudretli beyin, plân, hayâl ve proje dolu o soylu ruh, yok olmuştu.

Her şey bitmişti onun için, çalışmaktan sıkılıyor, gezmek istemiyordu, yalnızlıktan yoruluyordu. Eskiden, kendisini oyalayan güzelliklerin hiçbirinin anlamı kalmamıştı artık. Güzel şekiller, ahenkli sesler, öğretici öğütlerde dolu doğa bile, artık bomboş uçsuz bucaksız bir sonsuzluk olmuştu. Hayatında her güzellik yok olmuştu.

Yine düşünüyordu, düşünmekten başka ne yapabiliirdi? Ancak düşüncelerine hep aynı cevabı veriyordu: "Neye yarar?"

Durmadan kendi kendini yiyordu. Neden sanki genç kızın peşinden gitmişti. Onu görmek mutluluğuyla neden sanki yetinmemişti? Kızın kendisinden hoşlandığını biliyordu, bu yeter bir mutluluk değil miydi?

Masallarda olduğu gibi fazla merak yüzünden sevgilisini elden kaçırmıştı. Her şeyi öğrenmek, doğru değildir...

Gerçi arkadaşlarına açılmıyordu, ancak Kurfeyrak onun halinden birşeyler sezmiş olacaktı ki, günün birinde onu zorla bir baloya götürdü.

Marius bir iki saat sonra, dostlarını baloda bırakarak yaya döndü Paris'e. Kalbi ağrıyordu.

Odasından çıkmıyor, kimseyi görmüyordu.

Yine günlerden bir gün, bir rastlantı onu hayli şaşırtmıştı.

Şanzeline Bulvarına açılan daracık sokaklardan birinde bir adam görmüştü. Bir işçi kılığında, mavi önlük ve başında gözlerine kadar inen bir kasket giymiş bu adamın, kar gibi saçları Marius'un dikkatini çekti.

Ağır ağır sanki bir derdi varmış gibi yürüyen bu adamı izledi delikanlı. Garip değil mi, bu işçiyi, tıpkı Mösyö Löblan'a benzetmişti. Aynı saçlar, aynı profil, aynı kederli gözlerdi. Kasketin altından bu kadarını görmüştü. Hatta adamın yürüyüşü bile parktaki meçhul ihtiyarın yürüyüşünün eşiydi. Neden sanki o bu kılığa girmişti? Marius buna şaşıp kalmıştı. Kendisine geldiğinde ilk düşüncesi adamın peşinden gitmek oldu, ne yazık ki vakit kaybetmişti, adam herhalde yan sokaklardan birine sapmış olacaktı ki, Marius onu bulamadı. Bu rastlantı birkaç gün onu oyaladı, daha sonra bunun bir benzerlik olacağını düşünerek, boş verdi.

Marius, Gorbo viraneliğindeki yoksul odasında oturuyordu. Komşulardan hiçbirini tanımazdı.

Aslında o günlerde koca evde kendisinden ve bitişik komşuları Jondret'lerden başka kiracı yoktu. Marius bu adamların kirasını kapıcı kadınla yolladıktan sonra, onları düşünmemişti bile. O ne ana babayı, ne de kızları tanımazdı, hiçbirisiyle konuşmamıştı.

Bir gün, güneşli bir şubat günü, akşama doğru Marius yemek için evden çıkmıştı.

Bulvar yokuşundan Senjak geçidine doğru ilerliyordu ki, birden alaca karanlıkta birilerinin kendisine sürünerek geçtiklerini hissetti. Hemen başını çevirdi ve paçavralar içinde iki genç kız gördü. Bunlar sanki kovalanmış gibi nefes nefese kaçıyorlardı. Hatta geçerlerken, kendisine dirsek vurmuşlardı görmeden. Marius gün batımından onların perişan kılıklarını, yırtık başlıktan dökülen yağlı saçlarını ve çıplak ayaklarını gördü. Kızlar koşarken konuşuyorlardı. Büyük kız yanındakine:

— Aynasızlar geldi, neredeyse enselenecektim, dedi. Öteki cevap verdi:

— Gördüm, ben de cartayı ondan çektim ya. Tabanları iyice yağladım.

Marius onların bu korkunç argo konuşmalarından, polislerden kaçmak zorunda olduklarını anlamıştı.

Genç adam birden durmuştu. Yerde ayaklarının dibinde bir paket gördü, bu sanki kâğıtları kapsayan şişkin bir zarftı.

— Ya, dedi şu zavallı kızların düşürmüş oldukları bir paket.

Geri döndü, seslendi, onları bulamadı. Herhalde onların uzaklaşmış olacaklarını tahmin etti. Paketi cebine atarak lokantaya yemeğe gitti.

Az önce gördüğü o sefil kızlar, içini karartmıştı, daha sonra bu gölgeler de dağıldı, her zamanki derdini düşündü. Altı aylık aşk hayatını, Lüksemburg parkının gölgeli ağaçlarını, güneşli yollarını andı. "Uf hayatım ne denli karardı," dedi. Eskiden de kızları görürdüm, ancak eskiden onlar bana melek gibi görünürlerdi, artık onları hortlak gibi görüyorum.

Akşam soyunurken ceketinin cebindeki paketi çıkardı. Onu unutmuştu. Bunu açıp sahibinin adresini öğrenebileceğini düşündü.

Zarf mühürlü değildi, içinden tam dört tane açık mektup döküldü. Üzerlerinde adresleri vardı. Kâğıtların hepsine iğrenç bir tütün kokusu sinmişti.

Birinci mektup:

"Madam Markiz dö Güşery, Meclisi karşısı" adresine yazılmıştı.

Marius, bu mektupların sahiplerini bulmak için yazılanı okumayı uygun buldu, şu satırları okudu:

"Madam La Markiz;

İyilik ve merhamet, toplumu birbirine bağlayan en soylu bir duygudur. Dindar bir hanımefendi olduğunuzu bildiğimden, size baş vurmaktan çekinmedim. Ben yüksek bir dava uğruna İspanya'da kanını dökmüş bir vatanseverim. Soylu bir İspanyol ailesinin evlâdı olduğumu, eklememe izin verin. Markiz Hazretleri sizin ulusumuza ilgi duyduğunuzu bildiğimden, vatanına dönecek, parası olmayan bir İspanyol'a, bir kral taraftarına elinizi uzatacağınızı biliyorum.

Kulunuzunum Hanımefendi

Don Alvarez — Piyade yüzbaşısı"

Adam, kendi adresini yazmamıştı. Marius ikinci mektupta aradığı adresi bulacağını sanarak, onu eline aldı. Bu da şöyle başlıyordu:

Madam la Kontes dö Montervan, Çekmece sokağı No: 9 "Madam La Kontes,

En sonuncusu sekiz aylık olan altı çocuğun, mutsuz anasıyım. Soğuk aldığımından bu yana, hasta yatağımdan kalkamıyorum. Kocam altı aydan beri beni bıraktı. Beş param yok, en korkuncu bir sefalet içinde yüzüyorum. Son umudum sizde hanımefendi. Sonsuz saygılarımla.

Belizar Ana,

Bu mektuplar korkunç imlâ yanlışlarıyla yazılmışlardı.

Marius, hayretten hayrete düşüyordu, üçüncü mektubu eline aldı. Bu da bir sadaka mektubu idi.

"Genfolt" yazar, imzasını taşıyan bu mektupta, meçhul adam bir piyes yazdığını ve bunu oynatamadığını açıkladıktan sonra, mektubu açtı, bunun acayip bir adresi vardı: Sen-Jak kilisesinin iyi kalpli beyefendisine, şunlar yazılmıştı:

"Velinimetim;

Kızım ile birlikte gelmek zahmetinde bulunursanız, ne denli bir sefalette süründüğümüzü ve diplomalarımı size gösteririm.

Bana acıyacağınızdan eminim, sizin gibi kültürlü kimselerin kalplerinin acıma ve iyilik dolu olduklarından esasen eminim. Kader bana karşı çok zalim davrandı. Beni ihya etmenizi bekleyerek kulunuz olduğumu, bir kez daha tekrarlamama izin vermenizi rica ederim.

P. Fabantu — Tiyatro yazarı

Bu dört mektubu okuyan Marius, fazla birşey öğrenememişti. Değişik imzalara rağmen, belirli bir adres yoktu. Hem de mektuplar sanki dört değişik kişi tarafından yazılmışlardı. Don Alvares, Balizar Ana, şair Genflo ve tiyatro yazarı Fabantu. Ancak tüm bu mektuplar aynı imlâ hatalarıyla dolu ve aynı el yazısıyla yazılmışlardı.

Aynı kâğıtlara yazılan bu sadaka mektuplarının hepsine aynı keskin tütün kokusu sinmişti.

Dertli delikanlının bu acayip esrarı çözmeye vakti yoktu. Belki de bu mektupları o yanından geçen kızlar düşürmemişlerdi. Marius bu önemsiz kâğıtları, zarflarına koydu ve bir köşeye fırlattı.

Ertesi günü sabahın yedisinde henüz uyanmış, çalışmaya oturmuştu ki birden kapısını bir el tıkırdattı. Oysa Marius anahtarını daima kapının dışında bırakırdı. Bir ikinci kez, yine kapı vuruldu.

— Giriniz, diye seslendi Marius. Kapı açıldı.

Marius başını önündeki çevirilerden kaldırmadan sordu:

— Birşey mi istediniz Madam Burgon? Madam Burgon'un sesi olmayan bir ses duyuldu:

— Affedersiniz Mösyö.

Bu kısık, çatlak bir sestir. Alkolden bozulmuş, boşuk bir yaşlı erkek sesine benziyordu.

Marius başını çevirdi ve eşikte genç bir kız gördü.

Aralık kapının önünde, çok genç bir kız duruyordu. Tavandaki pencere, bu kızın üzerine donuk bir aydınlık serpmişti. Bu soluk, sıska, kavruk bir yaratıktı. Zayıf vücudunu bir eteklik ve yırtık bir gömlek örtüyordu. Belinde kuşak yerine, bir sicim olduğu gibi, saçlarını da ensesinde yine bir sicimle bağlamıştı. Kemikli omuzlan gömlekten görünüyordu, soluk bir sarışınlık, kırmızı eller, kırık dişleri gösteren çatlak dudaklar, küstah gözleri sönüktü. Onda genç bir kız yapısı ve sefih bir kocakarının bakışı görülüyordu. Elli yaşın on beş yaşa karışması gibi bir hali vardı.

Marius yerinden kalkmış ve bir hayalet gibi solgun bu kıza şaşkın şaşkın bakıyordu.

İlk görüşte bu kızın dünyaya çirkin olarak gelmediği anlaşılıyordu. Bu da insanın kalbini sızlatıyordu. Evet bu kız, çocukluğunda tombul ve güzel bir bebek olmuştu. Yaşın şirinliği sefaletin yıpratmasına âdeta karşı koyuyordu. Marius onu, kış yağmurlarında boğulan, soluk bir güneşe benzetti.

Bu yüz Marius'e tamamıyla yabancı gelmedi, onu bir yerlerden tanıyordu, sordu:

— Bir şey mi istediniz, matmazel?

Genç kız boşuk sesiyle anlattı:

— Size bir mektup getirdim, Mösyö Marius.

Marius kendisini adıyla çağırın bu kızın, kendisini nereden tanıdığına şaşıtı.

Kız içeri girme, iznini almadan, sallanarak odanın ortasına dek yürüdü. Ayakları çıplaktı, etekliğinin yırtıklarından uzun bacakları ve sıska dizleri görülüyordu. Kızcağız soğuktan titriyordu.

Marius zarfı açarken, henüz balmumunun kurumamış olduğunu gördü. Mektup pek uzaklardan gelmemişti, şu satırları okudu:

Sevimli komşum, soylu beyefendi;

Bana yaptığınız iyiliği öğrendim. Altı ay önce, birikmiş aylıklarımı ödediğinizi duydum. Büyük kızım, size iki gündür bir lokma ekmek bile bulamadığımızı anlatır. Tam dört kişilik zavallı bir aileyiz. Hasta eşim, günlerdir yatağından çıkamıyor, bana el uzatacağınızı bildiğimden, başınızı ağrıtmak cüretinde bulundum.

Sizin gibi yüce ruhlu soylu beylere, gösterilen saygılarımı kabullenmenizi rica ederim efendim.

Hizmetkârınız Jondret."

Birden Marius mahzende bir mum yanmış gibi esrarı çözdü. Bu mektup bir akşam önce, okuduğu dört mektubu yazanın kaleminden çıkmıştı, aynı yazış tarzı, aynı imlâ hataları, aynı el yazısı, aynı kâğıt, aynı tütün kokusu.

Bu dört ayrı kişi "İspanyol yüzbaşı Alvarez", "Sefil Balizar Ana", şair "Genflot" ve "piyes yazan Fabantu". Dördü de aynı adam, komşusu Jondret'ten başka biri değildi. Ancak bakalım Jondret, adamın gerçek adımıydı?

Uzun zamandan beri burada oturmasına rağmen Marius, komşuları hakkında bir bilgi edinmemişti. Kafası ve kalbi bambaşka hayâllerle dolu olduğundan, aylar önce onlara sırf bir sadaka vermekle yetinmişti.

Ancak artık gerçeği olanca çıplaklığıyla görüyordu. Sefil Jondret, çalışmasını sevmeyen, iyi kalpli kimselerin acımasını kışkırtarak para kazanmaktan başka iş yapmasını bilmeyen bir dolandırıcıdan başka birşey değildi. Merhametli ve varlıklı kimselerin adreslerini öğrenip, onları mektuplarla rahatsız ediyor ve kopardığı sadakalarla geçinip gidiyordu. Bu arada sefil adamın kızlarını, bu yolda harcadığı da inkâr edilmeyecek bir gerçektir.

Marius bir gün önce kızların ağızlarından kaçırdıkları laflardan onların da doğru yoldan sapmış olduklarını ve polisten kaçtıklarını öğrenmiş bulunuyordu. Sefaletin mahvettiği zavallı yaratıklar.

Marius acıma dolu gözlerle kıza bakadursun, o sanki kendi evinde dolaşır gibi, küstahçasına delikanlının odasını incelemekteydi. Bu arada iskemleleri elliyor, genç adamın tuvalet masası üzerindeki takımlarının yerlerini değiştiriyordu.

— Vay vay, dedi. Bir de aynanız var.

Sanki yalnızmış gibi, son moda şarkıları yavaş sesle mırıldanıyordu. Küstahlığın altında onun endişeli ve çekingen olduğu anlaşılıyordu.

Kanatları kırık bir kuş gibi kız, oradan oraya koşuyor, herşeye hayran hayran bakıyordu. Başka şartlar altında, bu kızın sevimli ve canlı bir kız olacağından Marius şüphe etmedi. Delikanlı düşünceli düşünceli gözlerle, onu izliyor ve sesini çıkarmıyordu.

Kız, masaya yaklaştı:

— Ah kitaplar, dedi.

Birden sönük gözlerinde ışınlar yanıp söndü:

— Ben de okumak bilirim, diye haykırdı.

Bunu gururla söylemişti, sanki övülmesini istiyordu.

Masa üzerindeki kitabı kaptı ve akıcı olarak şu cümleleri okudu: "General Boduven, Vaterlo ovasındaki Hugmon şatosunu kuşatmak emrini almıştı..."

Birden haykırdı:

— Vaterlo, ben bunu iyi bilirim, bir zamanlar orada savaşımlar. Babam da dövüşmüş, babam orduda görevliymiş. Bizler Bonapart taraftarıyız.

Vaterlo, İngilizlere karşı bir savaştı...

Daha sonra kitabı bir yana atarak oradaki kalemlerden birini aldı:

— Ben yazı da yazarım.

Kalemi mürekkebe batırarak Marius'e döndü:

— Bakın görmek ister misiniz, yazayım da görün.

Genç adamın cevap vermesine meydan bırakmadan, masa üzerindeki beyaz kâğıda şunları yazdı: "Aynasızla geldi."

Daha sonra, kalemini atarak:

— Hiç imlâ yanlış yapmam, dedi. Kız kardeşimle beraber iyi bir öğrenim gördük. Bir zamanlar böyle yoksul değildik.

Birden sustu, sönük gözlerini, genç adama dikti, sonra acı bir sesle tüm sorunlarına aldırılmaz gibi:

— Adam sende, dedi.

Sonra neşeli bir sesle, bir türkü mırıldandı. Şarkısını henüz bitirmişti ki ev sahibine sordu:

— Tiyatroya gider misiniz Mösyö Marius? Ben giderim. Küçük erkek kardeşim artistlerle dost olduğundan bana beleşten bilet bulur. Ancak en tepede oturmasını sevmem, üstleri kötü kokan kimseler bulunur.

Daha sonra Marius'i süzerek, yüzünde değişik bir anlam:

— İnan olsun yakışıklı çocuksunuz Mösyö Marius, dedi. Bunu biliyor musunuz?

Bu sözler delikanlının kıpkırmızı kesilmesine sebep oldu. Kız ona yaklaştı ve elini onun omzuna koyarak:

— Siz beni farketmediniz Mösyö Marius, ancak ben sizi uzun zamandan beri tanıyorum. Size kaç kez merdivenlerde rastladım. Birkaç kez sizi Österliz köyünde oturan Maböf Baba'nın evine giderken gördüm Kimi zaman, ben de oralarda gezmeye giderim. Şu kabarık saçlarınız size çok yakışıyor.

Tatlılaştırmaya çalıştığı sesi, daha da kısılmıştı. Maruis geriye çekildi, ciddi sesiyle:

— Matmazel, dedi. Galiba bir mektubunuz bende, bunu size vereyim.

Mektupların bulunduğu şişkin zarfı uzattı. Kız sevinçle el çırpıtı:

— Her yerde aramıştık. Paketi hemen kaptı:

— Hey büyük Tanrı'm, kız kardeşimle az mı aradık? Demek siz buldunuz. Bulvarda düşürmüşüz değil mi? Herhalde koşarken düşürmüş olacağız.

Küçük kız kardeşimin budalalığı, eve döndüğümüzde baktık paket yok olmuş. Dayak yemek istemediğimizden ve esasen bütün bunların faydasız olduğunu bildiğimizden adreslere götürdüğümüzü söyledik babamıza. Bunların benim olduğunu nereden anladınız, ha yazıdan değil mi? Demek dün koşarken, size çarpmış olacağız?

Bu arada mektuplardan birisini ayırmıştı. Bu "Sen-Jak Kilisesi'nin iyi kalpli efendisine" adresini taşıyan mektuptu.

— Ha, dedi. Bu da sabahlan erken duaya giden şu moruk için. Oh oh, tam vakti gidip bunu onun eline sıkıştırıyım. Belki de bize azıcık yiyecek verir.

Daha sonra gülerek ekledi:

— Biliyor musunuz bugün, bir öğle yemeği yesek, ne kadar güzel olurdu. Tam üç gündür ağzımıza bir lokma atmadık.

Marius elini cebine attı. Önce birşey bulamadı.

Marius araştıra araştıra sonunda beş frank ve on altın metelik buldu. Şu anda başka parası yoktu. On altı meteliği o günlük yemeğine ayırdı, beş frangı kıza verdi.

Kız parayı kaptı, sevinçle:

— Oh, güneş parlıyor, dedi. Yaşadık. Beş frank, bu bir servet, bununla neler yapılmaz. Siz ne iyi çocuksunuz. İki gün et yenir, bu servetle ulan.

Gömleğinin yakasını örttü, Marius'i saygıyla selâmladı ve kapıya koşarak:

— İyi günler Mösyö, dedi. Ancak gidip şu moruğu da bir tırtıklayayım.

Beş yıldan beri yoksulluk çeken Marius, gerçek sefaleti şu anda görüyordu. Erkeğin sefaletini gören, birşey görmüş sayılmaz, kadının sefaletini görmeli, ancak bunu da bastıran bir çocuğun açlığıdır.

Genç adam yalnızca kendi dertlerine düşerek komşularıyla ilgilenmediği için kendi kendisini kınadı. Onların sadece kiralalarını ödemekle birşey yapmış sayılmazdı, doğrusu onlara daha başka yardımlarda bulunabilirdi. En korkunç bir sefalet içinde yaşayan bu zavallılarla arasında yalnızca bir duvar olduğu halde, o güne kadar. Marius hiç birini tanımamıştı bile. Kız evine gelmese, onu bile tanımayacaktı.

Bu düşüncelere dalan Marius, gözlerini sınır duvara dikmişti. Birden tavana yakın bir delik gördü. Oradaki alçı dökülmüş olacaktı. Marius bir iskemlenin üzerine çıkarak gözünü bu deliğe dayadı. Şu bitişikteki aileyi daha yakından tanımak istemişti.

Marius ta iliklerine kadar ürperdi. Gördüğü korkunç bir sefalet yuvası idi.

Gerçi Marius de parasızdı. Ancak ne var ki, onun yoksulluğunda bile bir soyluluk vardı. Odası daima temiz, yatağı derli topluydu. Oysa şu anda gördüğü görüntü onun midesini kaldırmıştı. Burada eşya olarak delik bir hasır iskemle, üç ayak üzerinde duran sarsak bir masa, birkaç kırık şişe. Bir köşede bir köpeğin bile yatmayacağı pırtık iki şilte, bu iğrenç oda gün ışığını tavandaki bir pencereden alıyordu. Bu loşlukta hortlak suratını andıran bir yüz görebildi Marius. Tıpkı korkunç bir hastalığın izlerini taşıyan bir insan yüzü gibi. İnsanın ta iliklerine kadar işliyordu nem, duvarlara açık-seçik resimler çizilmişti.

Marius'in odası, malta taşlarıyla döşeliydi, oysa bu odanın zemini çimento idi. Âdeta kaldırım kadar pisti, aylardan beri bir süpürge yüzü görmemiş bu zemin, çamurlarla kaplanmıştı. Bu odanın tek lüksü köşedeki şömine idi. Bundan böyle yılda kırk frank gibi oldukça yüklü bir kirayla verilmişti. Bu odanın içinde neler yoktu neler, bir gaz ocağı, bir tencere, birkaç parça tahta, çivilerden sarkan paçavralar, boş bir kuş kafesi hatta azıcık ateş bile. İki ıslak odun, tüterek ağır ağır yanıyordu.

Bu korkunç yerin dehşetini artıran, odanın bir hayli geniş olmasıydı. Şiltelerin biri kapı dibinde, diğeri pencerenin önündeydi.

Duvarlardan birinde siyah tahta bir çerçeve içinde bir tablo görünüyordu. Altına "Rüya" kelimesi yazılmıştı. Kucağında çocuğu, uyuyan bir kadını gösteriyordu, bu resim. Bulutların arasında gagasında bir çelenkle bir kartal görünüyordu. Kadın elini uzatmış, kartalın getirdiği tacı çocuğun başından itiyordu. Ta dipte Napolyon, mavi bir sütuna yaslanmıştı. Sütun üzerinde yaldızlı harflerle, onun kazandığı zaferlerin adları sıralanıyordu.

Yine bu tablonun hemen altında, resim kısmı duvara dönük başka bir çerçeve duruyordu. Bu ters çevrilmiş bir resim, belki de bir pano olabilirdi.

Marius masa üzerinde kırık bir hokka, kâğıt kalem gördü, masa başında, altmış yaşlarında ufak tefek, sıska bir herif oturmuştu.

Bu adamın yüzünü gri bir sakal örtüyordu, göğsünün kollarını açıkta bırakan bir kadın gömleği giymişti. Paçaları çamurlu pantolonun altında delik potinden ayak parmakları gözüktüyordu.

Herif ağzındaki bir pipodan tütün içiyordu. Bu harabede ekmek bulunmaz ancak tütün eksik olmazdı.

Herif, herhalde Marius'in okumuş olduğu mektuplardan bir başkasını yazmakla meşgul görünüyordu.

Kırk yaşlarında görünen şişko bir kadın, şömine önünde yere çömelmiş oturuyordu.

O da aşınmış bir yünlü gömlek, yamalı bir eteklik giymişti. Kaba kumaştan bir önlük, etekliğini gizliyordu. Kadın iki büklüm durmasına rağmen, fazla uzun boylu olduğu anlaşılıyordu. Kocasının yanında bir dev anası gibi görünüyordu. Kırışan çalı gibi kızıl saçları, yüzünün üzerine düşüyor, kadın sabırsız bir elle, bu saçları ardına atıyordu. Önünde kalın bir roman açılmıştı, kadın okumaya dalmıştı.

Döşeklerden birinin üzerinde, Marius, sıska bir küçük kız gördü yarı çıplak çocuk, ayaklarını sallandırıyor ve hiçbir şeyin farkında değil gibi öylesine oturuyordu.

Herhalde bu odasına gelen kızın küçük kardeşi olacaktı. On bir ya da on iki yaşında kadar görünüyordu küçük kız, ancak ona dikkatle bakıldığında, onun on beş yaşlarında kadar olduğu anlaşılıyordu. Bu bulvarda koşan ve kendisine çarpan kız olmalıydı.

Bu sefil odada hiçbir çalışma aleti görünmüyordu. Ne bir dokuma tezgâhı, ne bir çukruk, ne de bir alet. Herhalde tembelliğin doğurmuş olduğu bir sefalette çürüyordu bu aile.

Adam konuşmuyor, kadın kitabına dalmış ve kız da sanki nefes bile almıyordu. Birden kaleminin cızırtısına son vererek herif haykırdı:

— Lanet olsun, lanet...

Kocasının bu küfürleri kadının içini çekmesine sebep oldu:

— Sevgili dost, dedi. Sakin ol. Kendini üzme canım, bütün bu adamlara yazmak seni yoruyor.

Sefalette ısınmak için yoksullar birbirlerine sokulurlar, ancak kalpler birbirinden uzaklaşır. Belki bir zamanlar, bu çam yarması karı da kocasını sevmişti fakat artık onda kocası için sevgiden eser kalmamıştı sırf âdet yerini bulsun diye ona "canım", "sevgili dost" gibi okşayıcı sözler söylemekteydi. Ancak kalbi susuyordu.

Adam yeniden yazmaya koyulmuştu.

Marius iskemlesinden inerken birden bir gürültü oldu. Sefil odanın kapısı ardına kadar açılmıştı. Büyük kız eşikte görüldü. Ayaklarına erkek kunduraları giymiş, morarmış bacaklarına kadar çamura saplanmıştı, sırtına lime lime bir manto atmıştı. Kapıyı bir tekmeyle kapadı ve nefes almak için bir an bekledikten sonra sevinçle haykırdı:

— Oldu, geliyor.

— Kim? diye sordu babası.

— Kim olacak? Hani şu kilisedeki iyi kalpli moruk.

— Geliyor mu dedin, emin misin?

— Elbette, o arabayla geliyor.

— Ne dedin arabayla mı gelecek?

— Elbette, herif zengin be! Baba heyecanla yerinden kalktı:

— Hiç değilse, adresi ona iyice anlattın mı? Ya bulamazsa, koridorun dibindeki son kapı olduğunu söyledin mi? İster misin şaşırınsın? Demek onu kilisede buldun? Mektubumu okudu mu? Sana ne dedi?

Kızı:

— Hey babalık, dedi. Azıcık sakin ol. Bak anlatayım. Kiliseye girdim, o her zamanki yerindeydi, onu diz kırarak selâmladıktan sonra mektubu verdim, okudu. Sordu; "nerede oturuyorsunuz kızım?" —Sizi götürüyüm dedim.— "Hayır olmaz, bana adresinizi verin kızımın alış verişleri var, bir arabayla gelirim," dedi. Adresi söylediğimde adam birden sarardı, bir an duraksadı sonra: "Zararı yok, yine de gelirim," dedi.

Dua bittiğinde, onun kızıyla bir arabaya bindiklerini gördüm. Ona koridor dibinde son kapı olduğunu birkaç kez tekrarladım.

— Aferin kızım, dedi babası. Çok akıllısın doğrusu. Kız terslendi:

— Akıllı olduğumu ben de biliyorum, ancak bana bak babalık bir daha bu pis ayakkabılara ayağımı sokmam. Çıplak ayak yürümesini tercih ederim.

Baba kızını haşin tonuna zıt, çok yumuşak bir sesle:

— Haklısın yavrum, dedi. Ne yazık ki, yoksulların bir kiliseye çıplak ayakla girmeleri yasak olduğundan, kiliseye giremezdin. Bana bak yavrum adamın geldiğinden emin misin?

— Yolda arabasının köşeyi döndüğünü gördüm, birkaç saniye sonra burada.

Adam hemen yerinden fırladı, birden yüzü aydınlanmıştı:

— Hey canım, dedi. Duydun mu bak, "Hayırsever adam" geliyormuş hemen ateşi söndür.

Daha sonra büyük kızına emir verdi:

— Sen de şu iskemleyi kır.

Kıza yardım olsun diye, adam iskemleye bir tekme atarak ortasından kırdı.

Daha sona kızına sordu:

— Dışarı çok mu soğuk?

— Çok soğuk, kar geliyor.

Baba döşek üzerinde kıpırdamadan duran küçük kızına döndü:

— Haydi miskin, dedi. Sabahtan beri kalıp dinleniyorsun, sen de iş başına. Hemen camı kır.

Kız ürpererek, yere indi.

— Camı kır, diye tekrarladı babası.

Çocuk şaşkın şaşkın bakmıyordu. Herif haykırdı:

— Camı kır, dedim. Anlamadın mı?

Yavrucak neye uğradığını bilmeden, körü körüne itaat etmek için cama yumruğunu indirdi, cam kırıldı, kızın bileği kesilmişti.

Adam savaştan önce ordusunu gözden geçiren bir general gibi çevresini gözleriyle taradı.

Henüz birşey söylemeyen kadın titreyerek sordu:

— Sevgilim ne yapmak istiyorsun? Adam ona da emir verdi:

— Hemen döşeğe gir.

Adamın ses tonu itiraz götürmez cinstendi. Kadın inleyerek şiltenin üzerine uzandı.

Bu arada bir köşeden hıçkırıklar yükselmışti. Baba haykırdı:

— Bu da nesi?

Küçük kız gizlendiği köşeden çıktı, kanlı bileğini gösterdi. Anasının yattığı yere gitmiş, sessiz sessiz ağlıyordu. Birden kadın yattığı yerden doğruldu, kocasına çıktı:

— Gördün mü yaptığını, camı kırarken yavrucak elini kesti.

— Daha iyi, dedi adam. Ben bunu hesaba katmıştım.

— Ne dedin?

Herif üzerindeki gömleğin bir parçasını yırtarak kızın kanlı bileğine sardı.

Bundan sonra yırtık gömleğine memnun memnun baktı:

— Oh, dedi. Sahne çok acıklı doğrusu.

Kırık camdan, dondurucu rüzgâr içeri giriyor, dışarıda karın lapa lapa yağdığı görülüyordu.

Adam birşey unutup unutmadığını denetlemek için etrafına bir daha baktı:

— Oh oh, dedi. Artık "Hayırsever Beyi" kabul edebiliriz.

II

Büyük kız babasına yaklaştı ve elini uzatarak:

- Bak ne kadar üşüyorum, dedi. Babası:
- Adam sende, dedi. Ben senden daha fazla üşüyorum. Karısı hırslanmıştı, haykırdı:
- Sen her şeyi başkalarından daha iyi yaparsın, kötülüğü bile.
- Kes çeneni, dedi kocası.

Uzun süren bir sessizlik oldu, büyük kız eteğindeki çamurları eliyle siliyor, küçük kardeşi hıçkırmasına devam ediyordu. Anası onun başını ellerinin arasına aldı ve yüzünü öpücüklere boğarak:

- Canım yavrum, dedi. Rica ederim ağlama, babanı kızdıracaksın, bak birazdan geçer.
- Hayır, bırak ağlasın, tam tersine ağlamasını istiyorum. Hıçkır kız, hıçkır daha iyi, dedi babası.

Tam o sırada kapı tıkırdadı, adam koşarak açtı ve geleni eğilerek selâmladı:

- Buyurunuz efendimiz, içeri girin velinimetim, güzel kızınızla birlikte bana şeref verdiniz.

Orta yaşlı bir adamla genç bir kız kapıda göründüler.

Marius yerinden ayrılmamıştı, o anda duyduğunu hiçbir lisan ifade edemez.

Kapıda duran o idi. O gelmişti.

Seven bir kalp bu tek harfin içine ne mutluluklar sığdığını bilir.

Evet o idi, genç kız, parktaki sevgili, Marius'in Ursula'sı idi. Yokluğu ufuklarını karartan güneş karşısında yeniden ışıldıyordu. Onun güzel gözleri, onun alnı, onun dudakları ve onun tatlı yüzü idi. Yitirdiği görüntü yine gecesini aydınlatıyordu.

Bu karanlık, bu izbe, bu sefil odaya ışık saçmıştı.

Marius kalbinin çarpmasından gözlerinin bulandığını duydu, bir hayli aradıktan sonra bulmuştu onu nihayet. Sanki yitirdiği ruhunu tekrar bulmuş gibi sevindi.

Güzel kız pek değişmemişti. Ancak azıcık solgundu, nazlı yüzünü menekşe renkli kadife bir şapka gölgeliyordu, siyah saten bir manto bedenini örtmüştü. Uzun eteklerinden saten potinli minik ayağı görünüyordu.

Yanında M. Löblan vardı.

Genç kız odanın ortasına kadar gelmiş ve elindeki ağır paketi masa üzerine bırakmıştı.

Büyük kız kapının ardına çekilmiş ve kıskanç gözlerini bu kadife şapkaya, bu ipekli mantoya ve bu güzel yüze dikmişti.

İçerisi öylesine loştu ki, yeni gelenlerin bir süre gözleri alışmadığından, içeridekileri seçemediler. Oysa bu sefil yuva sakinleri onları pek belirli görüyordu.

İyi yüzlü M. Löblan, eve sahibine yaklaştı:

- Beyim, dedi. Bu pakette yeni giysiler, yün çoraplar ve battaniyeler bulacaksınız.
- İyi kalpli velinimetimiz, bizi ihya ediyor, diyerek ta yerlere kadar eğildi Jondret, bu arada konukların çevrelerine bakmalarından faydalanarak büyük kızına yaklaştı ve onun kulağına:
- Sana demedim mi? Hep giysi, para yok, ha söyle bana şu molozun mektubunu hangi adla imzalamıştım.

Kız mırıldandı:

- Fabantu.

Jondret tam zamanında davranmıştı çünkü tam o sırada M. Löblan kendisine dönerek, onun adını unutmuş gibi soruyordu.

- Çok acınacak bir durumdasınız Mösyö...
- Fabantu, diye acele cevap verdi herif.
- Aa evet, Fabantu.

— Ah bir zamanlar sahnelerde ne alkışlar toplamıştım. Oysa artık ne yazık ki şansım ters döndü, zavallı yavrularım ısınacak ateş bulamıyorlar. Tek iskemlem de dün parçalandı, camımız kırıldı, hem de bu havada, eşim yataklara düştü.

- Zavallı kadın, diye mırıldandı Mösyö Löblan.

- Kızım yaralı, diye ekledi Jondret.

Küçük kız yeni gelen güzel hanıma bakarak, ağlamasını kesmişti, babası kulağına:

— Ağlasana, haykırsana, diye söylendi. Bu arada kızın yaralı eline bir çimdik attı. Kız avaz avaz haykırdı.

Marius'in kalbinde "Ursula!" diye isimlendirdiği tapılacak güzel kız çocuğuna yaklaştı:

— Vah zavallı yavrucak, diye mırıldandı. Jondret sızlandı:

— Ah güzel hanımcığım, bakın bileciği ne oldu. Günde altı metelik kazanmak için tezgâhta çalışırken elini makineyi kaptırdı. Kim bilir belki de kolunu kesmek zorunda kalacağız.

Yaşlı adam telâşlanmıştı:

— Ne diyorsunuz? diye haykırdı.

Küçük kız bu sözlere inanarak daha yüksek sesle hıçkırmaya başladı. Babası:

— Çok acı, ne yapalım efendim, diyerek boynunu büktü. Birkaç saniyeden beri Jondret bu "hayırsever" beyi acayip gözlerle süzüyordu. Sanki eski anılarını toplamak ister gibi, alnını kırıştırmıştı. Birden yeni gelenlerin yaralı kızıyla ilgilenmelerini fırsat bilerek, karısının kulağına eğildi:

— Şu herifi iyice izle, dedi.

Daha sonra, konuğuna dönerek sızlanmalarına devam etti:

— Ah beyim, ne feci bir sefalet uçurumuna düştüğümüzü anlatamam. Bu kara kışta, sırtımda karımın bir gömleği o da yırtık. Ceketim bile yok. Üzerime giyecek bir çulum olsa, gider sahne arkadaşım Matmazel Mars'ı görürdüm. Ünlü oyuncu beni çok severdi, onun bana yardım edeceğinden kuşku yok, ancak ne var ki meteliksiz kaldık. Karım hasta, kızım tehlikeli şekilde yaralandı. Hekim getirebilir miyim, eczacı para ister. Ah bir metelik önünde diz çökecek kadar düştüm beyim. Evet işte bir sanatçının sonu... Oysa parlak günlerimde sırf beni alkışlamak için, tiyatroyu doldurduklarını düşündükçe, buna bir türlü anlam veremiyorum. Ah iyi kalpli velinimetim, büyük kızım hergün sabah kiliseye duaya geldiğinde, sizi ve güzel hanım kızınızı görüyor...

Evet, kızlarımı dini bütün olarak yetiştirdim. Onların sahneye çıkmalarına asla izin veremem. Namus ve doğru yoldan bir ayrılışınlar onlara gösteririm. Onların namuslu birer aile anası olmaları için hiçbir fedakârlıktan kaçınmadım. Evet beyim, evlâtlarım Tanrı'ya şükürler olsun iyi kalpli, dindar çocuklardır... Ah beyim yarın başıma gelecek felâketi düşündükçe, tüylerim ürperiyor bugün mühletin son günü, 4 Şubat günü, akşama dek, altmış frangı ödemezsem ev sahibi bizi kapı dışarı edecek. Evet beyefendi, tam bir yıllık kira borcum var.

Jondret yine yalan söylüyordu, ancak iki aylık borcu vardı esasen odanın yıllık kirası kırk frank idi. Marius de iki aylığını ödemişti.

Mösyö Löblan cebinden çıkardığı bir beş frangı masa üzerine bıraktı.

Jondret'in yüzü dönmüştü, kızının kulağına:

— Sersem, dedi. Beş frank için mi camı kırıp, iskemlemi parçaladım.

Pek cimri herifmiş kahrolası...

Bu anıda Mösyö Löblan sırtındaki ceket paltosunu çıkarmış ve bir iskemle üzerine bırakmıştı.

— Bay Fabantu, dedi. Şu sırada üzerimde bundan fazlası yok, ancak kızımı eve götürdükten sonra akşama doğru gelir size altmış frank getiririm.

Jondrat'ın yüzü aydınlandı:

— Evet saygıdeğer beyim, dedi. Saat sekizde ev sahibine parayı götürmem gerekiyor.

— Saat altıda ben burada olurum, size altmış frangınızı getiririm.

— Ah velinimetim, diye haykırdı sinsi herif. Bu arada karısına, fısıldadı:

— Onun yüzüne dikkatle bak, karıcığım.

Mösyö Löblan, güzel kızın koluna girmişti ve kapıya yöneliyordu. Tam o anda büyük kız, iskemle üzerindeki paltoyu gördü.

— Mösyö, dedi. Redingotunuzu unuttunuz.

Jondret, öfkeli gözlerini kızına dikti. M. Löblan geri döndü ve gülümseyerek cevap verdi:

— Hayır unutmadım yavrum, dedi. Babanıza bıraktım. Jondret:

— Ey yüksek ruhlu mübarek adam, diye haykırdı. Tanrı sizden razı olsun. İzin verin, sizi arabanıza kadar götüreyim.

M. Löblan:

— Çıkarken şu paltoyu sırtınıza alın, dışarısı dondurucu soğuk.

Jondret bunu tekrarlatmadı hemen sırtına kahverengi redingotunu geçirdi.

Üçü birden çıktılar. Jondret, yabancıların önünden yürüyordu.

Bütün bu sahneyi izleyen Marius, aslında hiçbir şey görmemişti. Gözleri ve kalbi güzel kızda kalmıştı. Onu gördüğü süre içinde kendisinden geçmişti. O kıızı değil, ipekli mantolu ve kadife şapkalı bir Nur'u seyrediyordu sanki. Odanın ortasına bir yıldız düşse, Marius'u bu kadar etkilemezdi.

Genç kız, hasta kadına, yaralı çocuğa tatlı tatlı bakar, onlarla konuşur, getirdiklerini onlara dağıtırken, Marius gözlerini ondan ayıramamış, onun tüm hareketlerini kafasına âdeta kazımıştı. Onun gözlerini, alnını, güzelliğini, boynunu, yürüyüşünü daha önceden bilirdi, ancak sesini böylesine yakından duymamıştı. Lüksemburg Parkı'nda uzaktan kulak kabartmış duyar gibi olmuştu. Bu tatlı, bu ahenkli sesi duyabilmek için seve seve hayatının on yılını verirdi. Ne yazık ki Jondret'i haykırmaları odayı dolduruyordu, Marius hırsından adamı boğmak istedi.

Onlar çıkar çıkmaz Marius de dışarı fırladı, koridorda kimseyi göremedi, acele merdivenlerden indi sokağa çıktığında arabalarının köşeyi döndüğünü, üzüntüyle seyretti. Marius peşlerinden koştu, tam o sırada karşısına çıkan bir arabayı durdurdu.

Ancak Marius, kravatını bile takmamış, yanında ancak on altı metelikten başka parası yoktu. Arabacı bu üstü perişan genci süzdükten sonra eliyle para işareti yaptı. Delikanlı sordu:

— Ne kadar?

— Sana kırk metelik.

— Dönüşte veririm.

Arabacı bir ıslıkla kamçısını şaklatarak oradan uzaklaştı. Zavallı Marius yirmi dört metelik daha bulamadığı için sevgilisinin adresini öğrenmekten yoksun kalmıştı. Yine ufukları kararmıştı, yine kör gibi, karanlıklarda sendeleyecekti. Birden o sabah kıza verdiği beş frangı acı acı düşündü. Şu anda bu para yanında olsa kurtulmuştu, üzgün ve bitkin odasına döndü. Tam içeri girerken sokak köşesinde, iyi kalpli beyin paltosu sırtında Jondret'in kötü suratlı bir herifle, sıkı fıkı konuştuğunu gördü ancak öylesine dertliydi ki, buna fazla önem vermedi. Bu iki adamın fısıldamalarını bir jandarma görse, şüphesiz onları enseleyerek götürürdü, ne var ki Marius böyle ayrıntıları düşünecek durumda değildi.

III

Delikanlı evinin basamaklarını ağır ağır çıktı. Tam odasına gireceği anda arkasında Jondret'in büyük kızını gördü. Şu sırada onu görmek genç adama çok sıkıcı geldi. Beş frank verdiği ve bu yüzden sevgilisinin peşinden gidemediğini düşündükçe, kıza düşman kesilmişti. Artık ne yapabilirdi, istese bile kız parayı vermeyeceği gibi öndeki arabayı başka bir arabayla izlemek için çok gecikmişti.

Marius odasına girdi, birden ardından birisinin kapıyı ittiğini gördü.

— Kim o? dedi. Ne istiyorsunuz? Gelen, Jondret'lerin büyük kızı idi. Marius sert bir sesle,

— Yine mi sen? dedi. Ne istiyorsun?

Kız düşünceli duruyor ona cevap vermiyordu. Henüz içeri girmemiş eşikte bekliyordu. Sabahki gibi kendisinden emin görünmüyordu, koridorun gölgesinde duruyor, Marius onu kapının aralığından görebiliyordu.

— Ee artık cevap versenize, diye haykırdı genç adam. Benden ne istersiniz?

Kızın sönük gözlerinde, bir kıvılcım yanarak, ona baktı.

— Mösyö Marius, dedi. Çok üzgün duruyorsunuz neyiniz var?

— Benim mi?

— Evet sizin.

— Birşeyim yok.

— Evet.

— Beni rahat bırak.

Marius kapıyı kapatmak istedi, kız onun elini tuttu.

— Baksanıza, dedi. Böyle inat etmeyin. Aslında çok iyi bir çocuksunuz. Zengin olmadığınız halde, bu sabah bana beş frank verdiniz bol bol karnımı doyurdum, oysa derdinizi bana söylemek istemiyorsunuz. Ben sizin üzüntülü olduğunuzu görüyorum. Sizin dertlenmenizi istemem.

Bunun için ne yapayım? Size bir faydam dokunabilir mi? Benden ne istersiniz, isteyin. Sırlarınızı sormak bile istemiyorum, bana hiçbir şey söylemezseniz de size faydalı olmaya çalışırım. Mektup götürmesini, evlere girip çıkmasını, adres bulmasını, birisinin peşinden gitmesini çok iyi bilirim. İsterseniz sizin için gidip konuşayım. Böylelikle her şeyi düzeltiriz. Beni istediğiniz gibi kullanabilirsiniz?

Birden Marius'in aklına bir fikir gelmişti, denize düşen yılanı sarılır.

Kıza sokuldu:

— Dinle, dedi.

Kız yüzünde bir sevinç ifadesi, onun sözünü yanda kesti:

— Oh oh, dedi. Bana sen demeniz, daha da hoşuma gitti.

— Baksana, dedi Marius, Yaşlı bir beyle kızını buraya sen getirdin değil mi?

— Evet.

— Adreslerini biliyor musun?

— Hayır.

— Bul bana.

Kızın sönük yüzü parlamışken birden karardı.

— Ya demek istediğiniz bu? dedi.

— Evet.

— Onları tanır mısınız?

— Hayır.

— Yani siz o matmazeli tanımadığınız halde tanımak istiyorsunuz?

Kızın sesinde, birden acı titreşimler seziliyordu. Marius'in sabrı tükenmişti, sordu:

— Bana yardım edecek misin? Evet mi hayır mı?

— Güzel hanımın adresini mi istersiniz? Buna karşılık bana ne vereceksiniz?

— Ne istersen?

— Oldu, adresi öğrenirim.

Başını eğdi ve birden sıçrayarak uzaklaştı.

Marius başını elinin arasına alarak iskemlenin üzerine yığılmıştı.

Birden duyduğu bir ses onu dalgınlığından ayıktı. Jondret karısına yüksek sesle anlatıyordu:

— Onu tanıdım, adamın o herif olduğundan eminim diyorum, sana.

Jondret kimden ve neden söz ediyordu? Kimi tanımişti? Ursula'nın babasını mı? Nereden tanıyordu bu Jondret, onu? Marius böylelikle belki sevgilisi hakkında bilgi edinecekti? Nihayet kimi sevdiğini öğrenecekti? Bu genç kız kimdi? Babası kimdi? Bu esrarı örten perde nihayet yırtılacak mıydı?

Genç adam hemen iskemlenin üzerine çıkarak gözünü yine o deliğe dayadı.

Jondret'lerin yaşadıkları odanın içini iyice görüyordu.

Ailede fazla bir değişiklik olmamıştı. Ancak, ana ve kızları yünlü eteklikleri ve çorapları giymişlerdi. Yatakların üzerini battaniyelerle örtmüşlerdi.

Jondret Baba, dışarıdan henüz dönmüştü, soluk soluğa idi.

Kızları oca başında oturmuşlar büyük kız, kardeşinin eline pansuman yapıyordu. Karısı döşeklerden birinin üzerine yığılmış gibi oturmuştu. Jondret çok heyecanlı görünüyordu, gözleri ışıl ışıl, odada bir aşağı bir yukarı dolaşıyordu.

Kocasının önünde ürkek duran kadın, nihayet ona sormak cesaretinde bulundu:

— Ne diyorsun, emin misin?

— Elbette. Gerçi bütün bunlar olalı bir sekiz yıl geçti, ancak onu hemen tanıdım. Sen nasıl farketmedin, oysa sana dikkat etmeni öğütlemiştim. Herif hemen hemen yaşlanmamış bile, sesinden tanıdım.

Ne var ki kılığı düzelmiş, hepsi bu kadar.

Birden sustu ve kızlarına emir verdi:

— Haydi bakalım marş dışarı. Kızlar hemen yerlerinden fırladılar. Kadın yalvardı:

— Kızın eli yaralı, nereye gider bu soğukta?

— Açık hava ona iyi gelir, haydi defolun.

Bu adam söz dinletmeye alışkın babalardan olduğunu belli etmek istiyordu. Kızlar hemen kapıya koşular. Birden adam büyük kızı kolundan yakaladı ve ona değişik bir sesteni:

— Bana bak, dedi. Saat tam beşte buraya dönmüş olacaksınız. Sana bir iş yaptıracağım.

Marius dikkatini adamın üzerinde topladı.

Kansıyla yalnız kalan Jondret, odanın içinde aşağı yukarı yürümesine başladı. Birden karısına döndü ve kollarını göğsünde kavuşturarak:

— Sana bir havadis daha vereyim mi? Güzel hanım?

— Eh ne olmuş? diye sordu kadın.

Marius artık sevgilisinden söz edildiğini anlamıştı, kulak kabarttı.

Fakat herif eğilmiş karısının kulağına birşeyler fısıldamıştı, doğrulduğunda yüksek sesle:

— Güzel kız o, dedi.

— Ne? diye haykırdı karısı.

— Ben ne söylediğimi bilirim, dedi adam.

Kadının "Ne?" diye haykırmasında, tüm anlamlar vardı.

Hayret, öfke, kin. Kocasının kulağına mırıldanmış olduğu bu birkaç kelime kadını çileden çıkarmıştı, o artık bir kadın, bir ana olmaktan çıkmış, bir canavar kesilmişti.

— Olamaz, diye haykırdı. Benim kızlarım yalın ayak koşar, sırtlarına giyecek bir fistanları bile yokken, bu karının ipekli manto, kadife şapka ve saten potinler giymesine, nasıl dayanırım? Üzerindekileri sokağa atsan, en azından iki yüz frank eder. Hayır, hayır olamaz yanlışın var. Hem de baksana, o çirkin, miskin sıska idi. Oysa bu genç bayan hiç de fena değil. Hayır bu güzel kız, o olamaz.

— Budala gibi konuşma sana o, diyorum. Ben aldanmam. Kocasının bu kesin ifadesine Jondret Ana, öfkeden morarmış suratını kaldırdı tavana korkunç gözlerle baktı. Şu anda Marius onu yırtıcı bir kaplanın bakışı olan bir dişi domuza benzetti.

— Ne bu güzel bayan, kızlarıma acıyarak bakan bu yaratık o sersem kız mı? İnan olsun tekmeleyerek onun karnını deşmek isterdim.

Yattığı yerden fırladı, saç baş perişan odanın ortasına ağız açık, kolları havada durdu. Yumruklarını sıkmış sanki hayâli düşmanına saldırmaya hazırlanmıştı.

Herif dişisine aldırış etmeden, odada dolaşmasına devam ediyordu.

Bu uzun süren suskunluktan sonra, yine karısının önünde durdu ve korkunç bir sesle ona:

— Baksana, dedi. Ben altın daman buldum sayılır. Bundan böyle işim iş.

— Ne demek istiyorsun? diye sordu karısı.

Adam başını salladı ve iğrenç bir göz kırpışla karısına yaklaştı.

— Bak dinle. Kadın telâşlandı:

— Yavaş konuş, dedi. Yerin kulağı vardır.

— Yok canım komşunun az önce çıktığını gördüm. Hem de o koca sersem ne anlar ki...

Fakat yine de Jondret, sesini alçaltmış. Marius, birkaç kelime duydu.

— Bak, diyordu adam. Şu kalantor herif, enselendi sayılır. Ben bizimkileri gördüm, her şeyi hazırlattım. Sersem herif, saat altıda gelip bana kira parasını getirecek. Ne de enayi, hemen senaryoyu yuttu, saat altıda komşumuz daima akşam yemeği için çıkar. Burgon Ana, dışarı bulaşıklarını yıkamaya çıkar. Kızlara kapıda nöbet bekletirim. Sen de bize yardım edersin herif yola gelir.

Kadın sordu:

— Peki ya yola gelmezse?

— O zaman da ben onu yola getirmesini bilirim. Jondret eliyle korkunç bir harekette bulunmuştu. Birden ürpertici bir şekilde güldü.

Marius ilk olarak onun kahkahasını duyuyordu, sanki kalbi dondu.

Jondret şömüne yanındaki, bir dolabı açtı içinden çıkardığı eski bir kasketi, kafasına geçirdi:

— Şimdi çıkıyorum, dedi. Göreceğim kimseler var, bak görürsün, işimi nasıl ayarladım. Az sonra dönerim, sen evi bekle.

Sonra birden ekledi:

— Moruğun beni tanımaması büyük şans. Aksi halde, tekrar dönmezdi.

Şu benim romantik sakalım, beni kurtardı.

Pencereden baktı dışarıda kar yağmakta devam ediyordu.

Ceketini ilikleyerek:

— Doğrusu bu redingot, bana göreymiş, dedi. Ancak bu da olmasa dışarı çıkamazdım, dışarı da çıkmayınca işi ayarlamak imkânsız olurdu. Ha bak unutuyordum, kendine azıcık kömür al. Kansının önüne yabancı adamın verdiği beş frangı fırlattı.

— Geri kalanla yemek alayım deme, bugün yemeğin sırası değil, daha sonra bunu düşünürüz.

Bu sözlerle Jondret dışarı çıktı.

Marius çok derin düşünen bir çocuk olmasına rağmen enerjik bir yaratılışı vardı. Haksızlığa dayanamazdı. Çok merhametli olmasına karşılık kötülükten tiksiniyordu. Bir kaplumbağaya acır, fakat bir yılanı kolay ezerdi. Şu anda, komşularının yılan olduklarını anlamakta gecikmemişti. Onları ezmeye karar verdi.

Yavaşça gözetleme yerinden indi, eski giysilerini sırtına geçirdi, boynuna bir atkı bağladı ve hiç gürültü etmeye çalışarak, dışarı çıktı.

Evin arkasındaki sokaktan geçiyordu ki, iki korkunç kılıklı adamın baş başa birşeyler fısıldadıklarını duydu. Duvara dayanarak kulak kabarttı. Bu heriflerin hırsız olduklarını konuşmalarından anladı. Patron - Minet çetesine ait olduklarını laf arasında söylemişlerdi.

Bu arada bu işi kaçırmamanın budalalık olacağını enselenirlerse eninde sonunda beş yıla kurtulacaklarını da, söylemişlerdi.

Marius bu eşkıya kılıklı adamların, Jondret'in entrikalarına alet olacaklarından kuşkulandı.

Yolda ilk rastladığı adama, karakolu sordu. Pontuvar sokağındaki 14 numara olduğunu söyledi. Marius oraya gitti.

Yolda bir yandan Tanrı'sına şükürler ediyordu. Cömertliğinin mükâfatını görüyordu. Sabahleyin Jondret'lerin büyük kızına beş frank vermemiş olsaydı, Löblan'ların arabasını izleyecek ve bu arada Jondret'lerin korkunç tuzaklardan haberi bile olmayacaktı. Her şeyde bir hayır vardır, atasözünün doğruluğuna bir kez daha inandı.

IV

Karakola geldiğinde, birinci kata çıkarak komiserle görüşmek istediğini bildirdi. Kendisine komiser beyin bulunmadığını ancak polis şefinin burada olduğunu haber verdiler.

Marius'u bir odaya soktular, uzun boylu birisi, sobaya dayanmış kapıya sırtını çevirmiş, duruyordu. Marius adam başını çevirdiğinde dört köşe, kaba bir surat, ince dudaklı bir ağız, korkunç bir bakış gördü.

Aslında bu adam da, Jondret'ten daha bile korkunçtu. Kimi zaman çoban köpeği, kurttan daha bile tehlikeli olur.

— Ne istersiniz? diye Marius'e sordu.

— Komiser beyle görüşmek isterim.

— Kendisi yok.

— Özel bir iş.

— Hemen anlatın.

Marius bu adamın hem korku, hem de aynı zamanda güven saçmasına hayret etti. Ona bütün bildiklerini ve duyduklarını bir bir anlattı.

Daha sonra oturduğu evin adresini verdi. Bu adresi duyan polis şefi birden irkildi.

— Koridorun dibindeki oda mı?

— Evet, dedi Marius. Yoksa siz orasını biliyor musunuz? Adam bir süre sustu daha sonra ellerini sobaya uzattı.

— Bilirim. Galiba bu iş Patron - Minet çetesinin başı altından çıkıyor.

Birden Marius anlamıştı, haykırdı:

— Elbette bu Patron - Minet lafını duydum.

Genç adam, kendisinin avukat olduğunu ekledikten sonra sokakta sakallı bir adamla uzun saçlı bir herifin duvar dibinde şüpheli şüpheli dolaşmalarını anlattı.

Polis onları tanımıştı:

— Uzun saçlısı Brüjon ve sakallı da Dömi-Lyar olmalı hatta ona Dö-Milyar (iki milyar) derler. Bu iki heriften başka ufacık bir adam görmediniz mi? Bir de hayvanat bahçesindeki fili andıran insan azmanı bir herif var mıydı?

— Hayır, dedi Marius. Yalnızca Pañoşo adında birini andıklarını duydum, nedir kuzum bu şebeke?

Polis cevap verdi:

— Dördüncüyü görmüş olamazsınız, kimse onu göremez, hem de saatleri değil. Şu 50 - 55 numaralı barakayı iyi bilirim eskiden oraya Gorbo viraneliği adı verilirdi.

Daha sonra Marius'e dönerek sordu:

— Korkak mısınız?

Marius'un tepesi attı, dakikalardan beni kendisine "Mösyö" bile demeden, adam yerine koymaz gibi konuşan bu herif, sinirine dokunuyordu.

— Neden korkacakmışım? diye sordu.

— Canım neden olsun, şu heriflerden?

— Herhalde, sizin kadar yürekliyim.

Polis, Marius'in gözlerinin içine baktı, birden onun kıymetini anlamıştı:

— Aferin doğrusu, dedi. Tam yürekli ve dürüst bir adam olduğunuzu belirttiniz. Cesaret kötülükten korkmadığı gibi, namuslu adam da polisten yılmaz.

Marius onun sözünü kesti:

— Ne yapmayı tasarlıyorsunuz? diye sordu.

— Evin anahtarları sizde var mı?

— Evet.

— Bana verin.

Marius cebindeki anahtarı adama uzatarak:

— Valla bilmem ama, şöyle yanınıza birkaç kişi alsanız hiç de fena olmaz, dedi.

Polis, Marius'e alaylı alaylı baktı ve cebinden çıkardığı iki çelik tabancayı, genç adama uzattı:

— Baksanıza, dedi. Evinize dönün, yavaşça girin, odanıza gizlenin, sizi sokakta sansınlar. Şu tabancaların her ikisi de kurşun dolu. Duvardaki delikten bitişik odayı gözlersiniz, adamlar gelsin bırakın kendilerini meydana koysunlar, herifler kızışınca, hemen bir el ateş edersiniz, ancak acele etmeyin, işler tam kıvamına gelince. Siz avukatsınız bilirsiniz.

Marius tabancaları alıp ceplerine soktu. Polis:

— Haydi, dedi. Kaybedecek vaktimiz kalmadı, saat yedide mi olacaktı, bu iş.

— Altıda, dedi Marius.

— Saat iki buçuk, vakit var ancak vakit dar, size söylediklerimi asla unutmayın, bir el ateş.

— Meraklanmayın, dedi Marius.

Genç adam elini kapı tokmağına değdirdiğinde polis şefi:

— Bana ihtiyacınız olursa gelin, ya da bir haber salın. Beni Javer diye aratın.

Birkaç dakika sonra Lesgl ve Kurfeyrak kol kola yürüyorlardı. Lesgl:

— Ah baksana Marius, dedi. Kurfeyrak:

— Evet, dedi. Ben de gördüm onu, fakat onu rahatsız etmeyelim.

— Neden?

— Neden olacak baksana kardeş, Marius bir adamın peşinde onu izliyor.

— Hayret, diye haykırdı arkadaşı. Tam bizim Marius'e yaraşacak bir tutum, ortada kadın, kız yok o bir erkeği izliyor. Haydi bizde peşlerinden gidelim.

Kurfeyrak arkadaşını çekip çevirdi:

— Bana bak dostum, dedi. İşte bu olmadı bir erkeği izleyen adam izlenmez.

Marius gerçekten alış veriş yapan Jondret'in peşindeydi. Bir ara herif bir hırdavatçıya girip çıktı.

Jondret peşinde birisi olduğundan habersiz, yoluna devam ediyordu, hatta bir ara kentin en kötü mahallelerinden birine yaklaştı, yıkık bir duvar dibinde, etrafına bakındı ve kimsenin kendisini görmediğinden emin olunca, duvardan atlayarak, harabelerin içinde kayboldu.

Marius herifin bu yokluğundan faydalanarak, yavaş yavaş evine dönmeye karar verdi. Hergün ikindide, Madam Burgon kentte birkaç eve bulaşık yıkamaya giderdi, kapıyı da kilitlediğinden kadın çıkmadan önce Marius'in odasına dönmesi kaçınılmaz bir zorunluluktuk, çünkü kendi anahtarını, Polis Javer'e vermişti.

Marius evine döndüğünde kapıyı ardına kadar açık buldu. Ayaklarının ucuna basa basa merdivenlerden çıktı ve koridor boyunca odasına sessizce süzüldü.

Koridorun her iki yanında, kiralık odalar bulunurdu, kapılardan birinin önünden geçerken, Marius boş odaların birinde dört saç sakalına karışmış kafa görür gibi oldu ancak kendisini göstermek istemediğinden oradan yavaşça sıvıştı.

Tam zamanında davranmıştı, birkaç dakika sonra Madam Burgon'un ardından sokak kapısını kapatarak çıktığı duyuldu.

Marius yatağının üzerine oturdu, aşağı yukarı saat beş buçuk olmuştu.

Yarım saat sonra dananın kuyruğu kopacaktı. Gerçi korkmuyordu yürekli çocuk ancak az sonra olup bitenleri düşündükçe tüylerinin ürpermesine engel olamıyordu. Kendisini bir rüyada sanıyor ancak cebindeki tabancalara dokunarak bir rüyada olmadığına inanıyordu.

Artık kar durmuştu, ay bulutlardan sıyrılarak göklerde yükseliyordu.

Jondret'in odasından hiçbir ışık sızılmıyordu, ancak Marius duvardaki delikten, kanlı bir aydınlığın süzüldüğünü gördü.

Herhalde bu bir mum aydınlığı olamazdı. Bundan başka Jondret'lerden çit çıkmıyordu, bu kızıl ışık da görünmese insan bitişik odayı bir mezar sanırdı.

Marius çizmelerini çıkardı ve yatağın altına itti.

Birkaç dakika daha geçti, sonra ağır bir ayak sesi duyuldu kapının tokmağı açıldı Jondret Baba içeri girmişti.

Birden sesler yükseldi bütün aile ininde bekliyordu ancak kurt babanın gelmesini bekleyen kurt yavrulan gibi susmuşlardı.

— Ben geldim, dedi adam. İşler tıklarında, ancak ayaklarım dondu.

— Oh hanım, maşallah giyinmişsin iyi iyi, böylelikle daha güven sağlayacak hale geldin.

— Sokağa çıkmaya hazır beklemekteyim.

— Söylediklerimi unutmadın ya, her şeyi harfi harfine yerine getireceksin.
— Tasalanma.
— Burada yemekler yenmiş galiba.
— Evet, dedi ana. Üç tane kocaman patates aldırılmış olan tuzla pişirdim bu ateşin yanmasından faydalanarak hiç değilse birer lokma bir şeyler tikindik.
— Aldırma, diye haykırdı herif. Yarın size ziyafet çekeceğim lokantada, ördek kızartması ve daha neler. Krallar gibi yaşatacağım.
Daha sonra sesini kısarak ekledi:
— Kapan kuruldu. Şunu da ateşe sok.
Marius sanki ateşin maşayla karıştırıldığını duyar gibi oldu.
— Kapıyı yağladın mı gıcırdamaması için.
— Evet, dedi kadın.
— Saat kaç?
— Neredeyse altıyı çalar az önce kilise çanı, beş buçuğu vurmuştu.
— Kızlar gözetlemeye gitsinler, hey kızlar dinleyin beni. Baksanıza komşuda kimse yok mu?
— Zannetmem, çıktı.
— Yine de bir bakmaktan zarar gelmez. Haydi kızım al şu şamdani, git herifin odasını bir dikizle.
Marius bunu duyar duymaz hemen karyolasının altına girdi.
Henüz saklanmıştı ki, kapının ardından ışığın süzülmesini gördü.
— Baba, kimse yok.
— İçeri gidin mi? diye sordu herif.
— Hayır, dedi kız. Ancak anahtarını kapının dışında bıraktığına göre çıkmış olmalı.
Babası haykırdı:
— Olsun sen yine de gir.
Kapı açıldı. Marius ailenin büyük kızını elinde şamdan içeri girerken gördü. Bu loş aydınlıkta sabahkinden daha korkunç görünüyordu.
Kız yatağa yanaşmıştı, genç adam ürperdi, ancak kız duvardaki ayna önünde durdu, elinin tersiyle saçlarını sıvazladı ve aynadaki aksine bakarak gülümsedi, bu arada çatlak sesiyle son moda bir romansı mırıldanıyordu:
"Aşkımız ancak bir tek hafta sürdü, Mutluluk anları, ne denli kısa olur, Sekiz gün sevişmek, neye yarar? Aşk mevsimi hiç bitmemeli, Sevişmenin sonu gelmesin, sonu gelmesin." Bu arada Marius titriyordu, kızın nefesini duymasından korkuyordu.
Kız pencereye yaklaştı ve yüksek sesle:
— Şu beyaz kefenin içinde Paris ne denli çirkin oluyor, dedi. Bu arada babasının sesi duyuldu:
— Hey niye bu kadar eğlendin? Ne yapıyorsun orada?
— Yatağın altına bakıyorum.
Kız saçlarını düzeltmek ve kendisini seyretmekle meşguldü.
— İnek, diye bağırdı herif. Çabuk dön kemiklerini kırarım, kaybedecek vaktimiz yok.
— Geliyorum, geliyorum, diye haykırdı kız. Bu barakada insanın niye vakti olur ki?
Son bir defa aynaya baktı ve kapıyı çekerek çıktı.
Bir saniye sonra Marius, kızların yalın ayak koridorda koştuğunu duyuyordu, Jondret onlara haykırdı:
— Gözünüzü dört açın ha, biriniz parmaklık yanında beklesin ufaklık sen de, Küçük Banker sokağının başını tut. Evin kapısından gözünü ayırmayın ha. Birşey görürseniz dört nala buraya koşun. Anahtarınız var değil mi?
Kızların büyüğü homurdandı:
— Bu soğukta yine yalın ayak karda nöbet beklemek.
— Yarın her ikinizin de kürkle bezenmiş satenden potinleriniz olacak, dedi babalan.
Kızlar merdiveni koşarak indiler ve bir saniye sonra Marius sokak kapısının kapandığını duyarak onların dışarı çıktıklarını anladı.
Marius gözetleme yerine geçmenin vaktinin geldiğini düşündü.

Bir saniyede iki sıçrayışta oraya çıktı.

Jondret'in odasının acayip bir görüntüsü vardı, bir köşede yanan mum odaya bir aydınlığı veremezdi. Tüm oda ocağın içine konmuş demir bir mangalda yanan ateşlerden kızıl bir ışığa boyanmıştı. Kapının yanında iki yığın görülüyordu bunlardan biri, demir hurdaları, diğeri de bir ip yığını idi.

Jondret piposunu yakmış, delik hasır iskemleye oturmuş keyif çatıyordu.

Marius kadına bakınca, gülmemek için kendisini zor tuttu. Kadın gülünç bir kılığa girmişti, başında omuzlarına kadar sarkan tüylerle süslü bir şapka, kralların taç giyme törenlerinde muhafızların giydikleri şapkalardan biri vardı, yün örgü etekliğinin üzerine, renkli bir atkı atmış ayaklarına kızının beğenmediği, erkek pabuçlarını geçirmişti.

Jondret'e gelince, o yaşlı beyin, kendisine bıraktığı paltoyu sırtından çıkarmamıştı.

Birden herifin sesi duyuldu:

— Baksana, aklıma gelmişken söyleyeyim, bu havada o arabayla gelir, feneri yak ve in, kapının ardında bekle arabanın durduğunu duyar duymaz aç kapıyı, fenerle ona merdivende yol gösterirsin, herif buraya girerken sen hemen aşağı koşar arabacının parasını vererek, arabayı geri gönderirsin. Anlaşıldı mı?

— Hangi parayla öderim, dedi kadın. Jondret öfkeyle cevap verdi:

— Al şunu.

Kadının eline birkaç frank sıkıştırdı. Sonra ekledi:

— Buraya iki iskemle gerekiyor.

Birden Marius kadının donduğunu hissetti, kadın sakın sakın:

— Gidip komşu delikanlıdan alayım, demişti.

Marius ancak yere atlayıp karyolanın altına sürünerek girdi.

Kocasının mumu vermesine rağmen, kadın iskemleleri rahat taşıyamayacağını söyleyerek, ışısız gelmeyi tercih etmesi genç adamı ferahlattı. Kadın el yordamıyla anahtarı kilitte çevirerek, içeri girmiş ve pencereden süzülen ay ışığından faydalanarak, iki iskemleyi omuzlayıp, ardından kapıyı çarparak çekip gitmişti.

Delikanlı rahat bir nefes aldı.

Kocası:

— Al feneri hemen in, dedi. Jondret Baba, yalnız kalmıştı.

İskemleleri masanın çevresine dizdi, ateşteki makası oynattı. Şömine önüne eski bir paravan koyarak, mangalı maskeledi ve ip yığınının giderek sanki birşey incelemek istercesine eğildi.

Marius bu ip yığını sandığı şeyin, aslında ipten bir merdiven olduğunu gördü.

Bu ip merdiven ve daha başka birkaç alet, demir hurdalarla birlikte üst üste konmuştu. Herhalde herif, bunları Marius yokken almış olacaktı. Genç adamın bunların bıçakçı aletleri olacağını düşündü. Eğer Marius cinayet bakımından daha bilgili olsa bunların hırsızlara özel aletler olduklarını anlamakta gecikmezdi.

Bu arada sessizce tek başına piposunu tüttüren Jondret, masanın çekmecelerinden birini açarak, içinden çıkardığı bir mutfak bıçağını uzun uzun inceledi.

Marius de cebinden tabancayı çıkardı.

Birden uzaklardan bir çan sesi duyuldu. Kilisenin kulesindeki saat altıyı vuruyordu. Jondret keyifle kafasını salladı ve saatin çalması sona erdiğinde eliyle mumu söndürdü. Daha sonra, odada bir aşağı bir yukarı yürüdükten sonra kulak kabartarak dinledi:

— Bir de gelmeyeceği tutarsa, diye homurdandı. Henüz yerine oturmuştu ki birden kapısı açıldı.

Jondret Ana kapıyı açmış, ağzını kulaklarına kadar genişleten bir saygıyla konuğu buyur ediyordu.

Jondret hemen yerinden fırlayarak:

— Buyurun velinimetim, dedi.

Bay Löblan göründü. Adamın yüzündeki iyi anlamdan onun mübarek bir kişi olduğu okunuyordu.

Girer girmez masa üzerine, dört altın bıraktı, bu Jondret'in istediği altmış franktan bile fazla, tam seksen frank ediyordu.

— Mösyö Fabantu, dedi. Bununla acil, ihtiyaçlarınızı giderin daha sonra sizin için birşeyler düşünmekteyim.

Jondret:

— Tanrı bu iyiliklerinizi karşınıza çıkarsın, dedi. Ve karısının kulağına eğilerek mırıldandı:

— Arabayı geri gönder.

— Oldu bile.

Bu ara konuk oturmuştu.

Jondret, Bay Löblan'ın karşısındaki diğer iskemleye oturdu.

Birden adamcağız sordu:

— Zavallı küçük yaralı, nasıl? Jondret Baba üzgün bir gülümseyişle:

— Çok kötü durumda, dedi. Ablası kolunu pansuman yaptırmak için onu dispansere götürdü. Birazdan dönerler.

Bay Löblan ev sahibesinin acayip kılığına bir göz atarak:

— Hele şükür Madam Fabantu'yu, daha iyi gördüm, dedi. Jondret:

— Çaresiz ölüm halinde, dedi. Ne var ki çok yüreklidir beyim. O bir kadın değil bir öküzdür. Jondret Ana bu övgüden çok duygulanmış gibi, cilveli bir sesle haykırdı:

— Ah sen beni daima kayırırsın, Mösyö Jondret.

— Jondret mi? diye haykırdı Bay Löblan. Oysa ben adınızın Fabantu olduğunu zannetmiştim.

— Beyim, dedi. Fabantu benim tiyatro adım. Bilirsiniz ya sahneye kendi adımızla çıkmayız. Ah bilseniz, eşimle ne mutlu yıllar geçirdik, aslında bizi kurtaran da bu ya. Yoksa felâket her şeyden bize yetişti. İşsizlik, çalışmak isteğimize rağmen, iş bulamamak, yoksulluk. Ah bilseniz, varlıklı günlerimizden elimize kalan tek bir tablo, bu benim için paha biçilmez bir hazine, göz bebeğim, ne var ki, parasına bunu bile satmaya hazırım.

Jondret böyle ağzına gelenleri sıralaya dursun, Marius birden odanın karanlık bir köşesinde o zamana kadar görmediği bir adamı gördü.

Sırtında mor lime lime bir örgü gömlek, yamalı bir pantolon giymiş suratı isten kararmıştı. Adam Jondret Ananın tam ardında oturuyordu.

Bu arada sanki birden kuşkulanmış gibi Bay Löblan, başını çevirdi ve adamı gördü.

— Kim bu adam? diye sordu.

— Bu mu? Evet ya, o bir komşu, aldırmanın beyim.

Gerçi bu komşunun suratında hiç meymenet yoktu, ancak Bay Löblan çok iyi yürekli birisi olduğundan, buna fazla önem vermeden, sordu:

— Ne anlatıyordunuz Mösyö Fabantu?

— Evet velinimetim, size bir tablomdan söz ediyordum.

Bu arada yılan gözlerini andıran sinsi gözlerini konuğuna dikmiş âdeta onu büyülemeye çalışıyordu.

Kapıda hafif bir gürültü daha duyuldu, bir ikinci adam daha girdi.

Ev sahibi:

— Hiç rahatsız olmayın beyim, dedi. Bunlar bu evde oturan komşular, odamızın sıcak olduğunu duydular, azıcık ısınmaya geldiler. Malûm, komşu arasında birbirine yardım gerekir. Durun size güzel tabloyu göstereyim.

Duvara dayalı tabloyu ters çevirdi. Ancak olduğu yerden mumla gerekince aydınlanmayan bu resimden, hiçbir şey seçememişti Marius.

Bay Löblan sordu:

— Bu da nesi?

— Bu değerli bir ressam fırçasından çıkma bir şaheser. Ben bunu evlâtlarım kadar severim, ah yoksulluk belimi bükmeseydi, bundan hiç ayrılır mıydım?

Bay Löblan tabloyu incelerken, odada kapı dibinde, dört kişi gördü, dört yabancı. Bunlardan ikisi oturmuş, ikisi ayakta duruyorlardı hepsinin de suratları kömür tozuna bulanmış gibi kapkara idi.

Jondret, Bay Löblan'ın oraya baktığını görerek:

— Komşularımız kömür işlerinde çalışırlar, onlarla oyalanmayın beyciğim ne olur benim şu tablomu satın alın.

Halime acıyın, çok darda olmasam, hiç satar mıydım? Buna ne değer biçersiniz?

Birden Bay Löblan'ın akli başına gelmişti, Jondret'in yüzüne dik dik bakarak:

— Baksanıza dostum, bu bir meyhane levhası, bence bu etsin etsin üç franktan fazla etmez.

Jondret yumuşak bir sesle:

— Cüzdanınız yanınızda mı? dedi. Ben bin ekü ile yetinirim. Bay Löblan, yerinden kalktı bu acayip sahnenin dekoruna gözlerini gezdirdi, bu arada kapı dibinde ve köşelerdeki acayip kıllıklı adamlara da bakıyordu. Jondret, sanki sefaletten delirmiş gibi, abuk sabuk konuşmaya başlamıştı:

— İyi kâpli velinimet, bu tabloyu satın almazsanız inan olsun kendimi Sen nehrine atarım. Başka kurtuluş çarem kalmadı. Oysa düşünün bir kez, kızlarıma bir meslek öğretmek niyetindeyim, onlara mukavva kutu yapmasını öğretmek istemişim. Ancak buna gereken aletler ateş pahasına hem de ne için topu topu günde dört metelik kazanmak için? Bununla nasıl yaşanır?

Bu arada Jondret'in gözü, artık zengin konuşunda değildi, adam bakışlarını kapıya dikmişti. Oysa Bay Löblan, pirenlenmiş olduğundan gözünü Jondret'ten ayırmıyordu. Marius dikkatini ikisinin üzerinde topladı. Jondret birkaç kez aynı dilenci sesiyle:

— Kendimi karanlık sulara atmaktan başka kurtuluş yolu kalmadı, diye tekrarladı. Birden sönük gözlerinde ışınlar yanıp söndü, bu cüce kıllıklı adam aniden doğruldu ve konuşunun karşısına dikilerek:

— Buraya baksanıza, bütün bunlar palavra, beni hâlâ tanımadın mı? diye sordu.

Odanın kapısı birden açılmış ve yüzlerinde kara kâğıt maskeli mavi önlüklü üç izbandut gibi adam görünmüştü. Herhalde Jondret'in beklediği bu hergelelerin gelmesiydi, birden uzun boylusuna sordu:

— Her şey hazır mı? Montparnaz nerede?

— Yakışıklı delikanlı, büyük kızınla cilveleşmek için arkada kaldı.

— Araba bekliyor mu?

— Evet, dediklerini harfi harfine yaptık.

Bay Löblan birden sararmıştı, artık düştüğü tuzağı anlamış olacaktı ki birden ani bir değişiklik görüldü onda. Az önceki mübarek yaşlı adam gitmiş, yerini bir atlet almıştı. Masanın ardına siper olmuş yumruğunu iskemlesinin arkasına dayamıştı, heybetli bir görüntüsü vardı.

Birden aslan kesilen bu iyi kâpli ihtiyar adamla gururlandı Marius. Sevdiği kızın babasını bayağı benimsemişti.

Daha önceden odaya giren suratları kömür tozuna bulanmış adamlardan biri eline bir çekiç ötekisi bir pense üçüncüsü de bir bıçak almıştı. Marius artık araya girme zamanının geldiğini anlayarak tabancasını havaya kaldırdı, ateş etmeye hazır bekledi. Bu arada Jondret sorusunu tekrarlıyordu:

— Beni tanımadın mı?

Bay Löblan ona dik dik bakarak:

— Hayır, dedi.

Jondret yaşlı konuğuna yaklaştı ve avını ısırmaya hazırlanan vahşi bir hayvan pozunda suratını onun yüzüne yaklaştırarak, haykırdı:

— Benim adım Fabantu değil, Jondret değil, benim gerçek adım "Tenardiye," anladın mı? Şu Möntferney'deki hancıyım ben. Haydi artık tanıdın mı?

Bay Löblan'ın alnı hafifçe kızardı, fakat aynı sakin sesle:

— Hayır yine tanıyamadım, cevabını verdi.

Ancak ne var ki Marius onun cevabını duyamadı. Birden sanki beyninden vurulmuştu. Herifin "Adım Tenardiye" dediğinde tabanca tutan eli yanına düştü. O anda bir kurşun yese, bir damla kanı akmazdı.

Dünyalar başına yıkılmıştı. Dört yıldan beri durmadan aradığı babasının kurtarıcısı, o kahraman Tenardiye demek karşısındaki şu sefil hayduttu ha... Kaderin bu acı darbesi Marius için korkunç bir yıkıntı olmuştu. Babası mezarın dibinden ona kurtarıcısına el uzatmasını haykırıyor, minnet borcunu ödemesini sesleniyor, oysa yıllardır aradığı adamı Marius bulduğunda polise teslim etmek zorunda kalıyordu. Kendi babasını hayatı pahasına kurtaran bu aynı adam sevdiği kadının babasını öldürtmeye hazırlanan bir sefil, bir haydut idi.

Marius ne yapacağını bilmiyordu, sanki iki ateş arasında kalmış gibi bocalıyordu. Böyle korkunç bir hayduta karşı nasıl minnet beslenirdi? Öbür yandan ölmüş babasının vasiyetini nasıl çiğneyecekti? Bir el ateş ettiğinde, Bay Löblan kurtulacak fakat Tenardiye mahvolacaktı. Birinden birini feda etmek zorunda kalmıştı.

Bayılmak üzereydi. Tam o anda Tenardiye çılgın gibi odada bir aşağı bir yukarı dolaşarak, kendi kendisine konuşur gibi söylüyordu:

— Oh oh, hele şükür seni buldum ikiyezlü sinsi herif, para babası, öksüz kızlara bebek dağıtıcısı, sekiz yıl önce Möntferney'deki Noel gecesini ne çabuk unuttun? Aynı yüz, hiç değişmemişsin, ne var ki o zaman sırtında hardal rengi aşınmış sarı bir palton vardı, hepsi bu kadar. Kızı benden alıp götürdün, bunu senin burnundan getirmeye and içtim inan olsun. O zaman ormanda karşı karşıya kalmıştık, korktum sen daha güçlüydün, ancak artık tüm kozlar benim elinde, artık hapyutun babalık. Gülmek sırası bende... Seni tongaya bastırmak işten bile değilmiş. Ben sana iyi aktör olduğumu söylemiştim, numaramı güzel oynadım doğrusu. Ne de avanakmışsın, anlattığım palavraların hepsini yuttun. Ancak cimriliğin, budalalığını geçiyor getire getire seksen frank getirmiş sersem, yüz franka bile çıkamamış.

Tenardiye sustu, nefes nefese gelmişti. Semiz bir boğayı parçalayan bir çakalın zevkini duyuyordu, tam onun gibi alçak ruhlu bir adama yakışacak bir ruh hali.

Bay Löblan, onu sonuna kadar dinledikten sonra nihayet:

— Neler söylemek istediğinizi hâlâ anlayamadım, fakat aldanıyorsunuz ben de yoksul bir adamım, sandığınız gibi zengin değilim yoksa beni bir başkasıyla mı karıştırdınız?

— Başkalarına yuttur bu martavalları babalık, hâlâ benim kim olduğumu anlayamadın mı?

Böyle bir anda daha da garip ve kudretli görünen bir nezaketle cevap verdi Bay Löblan:

— Bağışlayın Mösyö. Sizin bir haydut olduğunuzu anladım.

En aşağılık kişilerin bile alınganlıkları vardı. Bu haydut kelimesi Tenardiye ailesine pek dokunmuştu. Karı iskemleyi konuğun üzerine fırlatmaya hazırlanmıştı ki, kocasının bir işaretiyle olduğu yerde durdu Tenardiye haykırdı:

— Haydut ha... İşte tam sizlere yakışacak bir söz, sizin gibi parasını nereye harcadığını bilmeyen zenginlerin ağzına lâıyk bir söz. Bana iyi bak andavallı. Tam üç günden beri, kursağıma bir lokma girmediği için mi haydut oluyorum? Sizler ayaklarınızı ısıtıyor, avuç dolusu paraya aldığınız içi kürklü potinleri giyiyor, piskoposların cübbelerini andıran kalın paltoları sırtınıza geçiriyorsunuz. Baklava, börek yer, kapıcısı olan apartmanlarda oturursunuz. Havanın soğuk olup olmadığını anlamak için, gazeteden hava raporuna bakarsınız değil mi? Oysa bizler termometreyiz, biz yan çıplak geziyor, açıklıktan kırılıyoruz. Oturduğumuz mahzenlere gelip bir de utanmadan bize haydut diyorsun ha... Bana bak babalık, ben de bir zamanlar böyle değildim, ben de bir kentsoyluydum. Belki senden daha fazla hem de senin neyin nesi olduğunu, kim biliyor? Belki de gerçek bir haydut, sensin. Hem de bana iyi bak avanak, ben bir kahramanım. Vatanım için savaştım.

-Vaterlo Savaşı'nda bir generalin hayatını kurtardım. Herif kont mu, baron mu, birşeylerdi. Bana teşekkür ederken adını söylemişti, fakat sersemim sesi öylesine kısık ki iyice duyamadım. Bu jestim için, en azından bir madalya hak etmiştim ben...

Ah budala herif, bana teşekkür edeceğine adını doğru dürüst söylese şu sıralarda daha fazla işime yarardı. Şu gördüğün tablo ki, en ünlü ressamımız David tarafından yapılmıştır, işte bu sahneyi canlandırıyor. Bak kurşun yağmuru altında sırtımda yaralı generali taşıyorum. Evet ben Vaterlo kahramanıyım. Haydi artık yetti fazla bile konuştum. Bana para lâzım sökül metelikleri babalık, yoksa canını cehenneme yollarım.

Marius kendisini toparlamıştı, herifin bu korkunç açıklamalarını beyni zonklayarak dinledi. Bu korkunç adamın alçaklığı karşısında mert delikanlı ürperiyordu. Hele nankör herifin, babası hakkındaki yargılarını tüyleri diken diken olarak dinlemişti. Birden iyice gördüğü bu tablo sanki ona babasını canlandırmıştı bir mezar açılmıştı karşısında, Vaterlo savaşının top gümbürtülerini kulaklarında duyuyor, kanlar içinde babasını karşısında görüyordu.

Tenardiye soluk alınca yine haykırdı:

— Haydi babalık canını yakmadan sökül paracıklarını yoksa işin iştir.

Bu arada maskeli heriflerden biri, elinde baltayı havada sallayarak:

— Beni unutmayın ha, odun yarmakta birebirim, dedi.

Bay Löblan önündeki masayı birden tekmeleyerek heriflere doğru itti ve bir kaplan çevikliğiyle pencereye sızdı dışarı atlamaya hazırlanmıştı ki, altı güçlü kol birden uzanarak onu zorla içeri çektiler. Bu arada Tenardiye'nin karısı adamı saçlarından yakalamıştı.

Bu gürültüye koridorda bekleyen haydutlar da koşuştular. Marius içinden bir dua mırıldandı. "Babacığım beni başışla," diyerek elini tabancasına götürdü. Tam ateş edecekti ki, Tenardiye'nin yüksek sesi yükseldi:

— Herifin canını cehenneme yollamayın, henüz o altın yumurtlayan tavuk, bana onun ölüsü değil dirisi gerek.

Kurbanının kaçma çabası Tenardiye'nin aklına başına getirmişti, onun benliğinde iki kişilik yaşardı. Biri zalim adam, öbürü kurnaz adam. Birden hileye baş vurdu. Bu arada Marius'de ateş etmekten vazgeçti, olayların gelişmesini bekledi. Belki de babasının kurtarıcısını ele vermeden Ursula'yı kurtarmayı başarabilirdi? Odada korkunç bir dövüş başlamıştı, çok güçlü olan Bay Löblan bir yumrukta haydutlardan birini yere sermiş, tekmesiyle ikisini kapıya yapıştırmıştı. Yakaladığı iki eşkiyayı dizlerinin altında tutuyordu. Kadın adamı yeniden saçlarından yakaladı, kocası ona emir verdi:

— Sen rahat dur, atkını yırtacaksın. Daha sonra emrindeki haydutlara seslendi:

— Ceplerini araştırın.

Bay Löblan'ın üzerinde meşin bir kesede altı frank ve temiz bir mendilden başka birşey bulamadılar. Tenardiye, cüzdan ya da saat bulamadığından hayâl kırıklığına uğramıştı. İpi kaparak adamlarına fırlattı.

— Şunu yatağın demirine sıkı sıkı bağlayın, dedi.

Bay Löblan'ı karyolanın paslı demirlerine bağlamışlardı, adam hiç zorluk çıkarmadı. Bu işte sona erdikten sonra, Tenardiye gelip onun karşısına geçti birden suratı tamamıyla değişmişti, sinsi kurnaz güler yüzlü oluvermişti.

— Beyim, dedi. Pencereden atlamak istemenize şaştım doğrusu bir yerinizi kırabilirdiniz, olur mu? Tatlı tatlı konuşalım anlaşacağımızdan eminim. Birşey dikkatimi çekti, "imdat hırsız var,", "can kurtaran yok mu?", "Beni öldürüyorlar," diye haykırabilir, yardım isteyebilirdiniz? Bunu yapmadınız neden? Yoksa sizin de polisten bir korkunuz mu var? Hoş bağırsanız bile kimse sizi duymazdı, ancak sizin de polisten hoşlanmadığınızı anlamış oldum.

Demek gizleyecek bir suçunuz var ki polisten yardım istemiyorsunuz, çoktan beri bundan kuşkulandıyım, gelin kardeşçe anlaşalım.

Marius, hiç kilini kıpırdatmadan Tenardiye'nin karşısında sakın sakın duran Bay Löblan'ın yürekliliğine bir kez daha hayran oldu.

Tenardiye yerinden kalkarak paravani çekmiş ve ocaktaki mangalı ve ateşte kızan pençe ve makasları gözler önüne sermişti. Yine yerine oturarak sözlerine devam etti:

— Evet anlaşabiliriz, demin azıcık sinirlenmiş olacağım, kendinize göre masraflarınız vardır, sizin paranızdan bana ne? Size fazla zarar vermek istemem doğrusu. Bana yalnızca iki yüz frank yeter.

Bay Löblan tek cevap vermemiştir. Tenardiye sözlerine devam etti:

— Elbette bu kadar parayı üzerinizde taşımayacağınızı ben de biliyorum, sizden tek isteğim, söyleyeceklerimi yapmanız.

Kâğıt kalem adamın önüne sürdü. Bay Löblan sordu:

— Elim kolum bağlı, nasıl yazabilirim? Tenardiye:

— Pardon, dedi. Bak bunu unutmuştum.

Daha sonra haydutlardan birine emir verdi: Beyin kolunu, sağ kolunu çözün.

Tenardiye kalem mürekkebe batırarak, adama uzattı:

— Size şunu da haber vereyim beyim, dedi. Mektubu götüren kişi geri dönünceye kadar, burada bağlı ve bizim tutsağımız olarak kalacaksınız anlaşıldı mı? Yazın bakalım: Kızım...

Tutsak titreyerek başını kaldırıp eski hancıya baktı. Tenardiye diye devam etti: "Sevgili kızım, derhal gel, sana ihtiyacım var. Bu pusulayı getiren kimse, seni buraya getirecek, seni bekliyorum güvenle gel."

Löblan söylenenlerin hepsini yazmıştı. Tenardiye ekledi:

— Şu güvenle gel kelimelerini silelim, kızın aklına kötü şeyler gelebilir. Haydi artık imzanızı atın, adınız neydi?

Tutsak kalem masa üzerine bırakarak sordu:

— Bu mektup kime yazıldı?

— Biliyorsunuz ya kızınıza, az önce söylemedim mi? Aslında Tenardiye yine kurnazlıktan şaşmıyor, küçük diyor, kızın adını söylemiyordu, bu da onun plânlarının bir ayrıntısı olmalıydı.

— Haydi imzanızı atın, adınız neydi?

— Ürben Fabr, dedi adam.

Tenardiye adamın cebinden çıkan mendildeki markalara baktı. Bir U bir de F gördü.

— Haydi artık adresinizi de yazın, dedi.

Adam bir süre düşünceli durduktan sonra: "Bayan Fabr Sen Dominik Danfer sokağı, numara 17," dedi.

Tenardiye mektubu hemen kaparak karısına verdi:

— Al mektubu, ne yapacağını biliyorsun, dedi. Hemen git ve çabuk geri dön. Daha sonra baltalı adama döndü ve ona emir verdi. Sen de arabanın arkasına binersin.

Bir dakika geçmemiştir ki, dışarıdan bir kamçı sesi duyuldu. Tenardiye ellerini ovuşturdu:

— Oh oh bu süratle giderlerse, üç çeyreğe kadar dönerler.

Daha sonra şömine karşısına kurularak, ayaklarını ateşe uzattı. Odada tutsak, Tenardiye ve beş hayduttan başka kimse kalmamıştı.

Marius büyük bir heyecanla bekliyordu. Sevdiği kızın üzerine bir esrar perdesi gerilmişti. Tenardiye'nin az önce "Tarla Kuşu" ya da küçük kız diye sözünü ettiği bu genç kız kimdi? Artık mendildeki markanın da gizliliği çözülmüştü. U ve F harfleri adamın adıydı, kızın adı Ursula değildi. Bu arada bir karara vardı: Şu "Tarla Kuşu" lakabını verdiği güzel kız, buraya gelirse onu kurtarmak için harekete geçerim, onu bu haydutlara bırakmaktansa kanımın son damlasına kadar veririm. Kimse bana engel olamaz."

Böylece bir yarım saat daha geçti, Tenardiye'nin çenesi açılmıştı.

— Bakın Bay Urben, diyordu. Karım az sonra gelir, sabırsızlanmayın "Tarla Kuşunun" sizin kızınız olduğundan asla kuşum yok. Kızınızı rehine olarak kendi bildiğimiz bir yerde gizleyeceğiz, bize istediğimiz iki yüz bini verdiğinizde onu serbest bırakırız. Bu arada beni yakalamak istediğiniz takdirde arkadaşım "Tarla Kuşunun" hesabını görür.

Marius çıldırarak gibi olmuştu, artık yalnızca adamın değil, sevdiği kızın hayatında tehlikede olduğunu anladı. Bir el ateş etse, haydutlar kızı yakalamış olacaklar, ona zarar vereceklerdi. Bu korkunç durumdan sevdiğini nasıl kurtaracağını düşündü. Daha önceden polis şefi Javer'e iki el ateş ederek haber vermediğine pişman olmuştu. Kendi kendisine lanetler yağdırdı, babasının vasiyetini yerine getirmek uğruna, sevgilisini feda etmişti, bilmeyerek...

Korkunç sessizlik bir süre gitti, birden merdivende ayak sesleri duyuldu, kapı açıldı ve Tenardiye Ana, yüzü gözü mor mor, saç baş perişan, bir cadı gibi içeri girdi.

Elleriyle kalçalarına vurarak:

— Yanlış adres verdi, diye haykırdı. Gittiğimiz sokakta, bu adla oturan birini bulamadık. Moruk bize madik etti.

Marius rahat bir nefes aldı. O, "Ursula," "Tarla Kuşu," adını bilmediği güzel kız kurtulmuştu.

Tenardiye adamın karşısına dikildi ve sakin bir sesle sordu:

— Yanlış adres vermekle, ne kazandın sanki? Tutsak gür bir sesle haykırdı:

— Vakit kazandım, dedi. Bu da yetmez mi?

Yedi haydut yerlerinden kıpırdanmaya meydan bulamadan o eğilmiş ve ateşte kızan kocaman makası kapmış, elinde savuruyordu. Şu anda haydutlar Tenardiye ve eşi adamın önünde gerilemek zorunda kalmışlardı. Daha sonra kulübede düşürdüğü ve içinde bıçak bulunan kocaman bir metelik sayesinde, tutsak sol elinin bağlarını kesmeye sezdirmeden çözmüştü. Polisin odada sonradan bulduğu bu kocaman ortasında gizli bir bıçağı bulunan metelik, mahkûmların kullandıkları bir alettir. Ancak adam sol ayağının bağlarını çözememişti. Haydutlar kendilerine geldiklerinde Tenardiye'nin karısıyla giden haydut, haykırdı:

— Meraklanma ahbab, herifin bir bacağı karyolaya bağlı kaçamaz.

Tutsak sesini yükseltti:

— Hepiniz acınacak kadar sefil yaratıklarsınız, ancak benim hayatımın öyle sandığınız kadar değeri yok. Hiçbir şeyle beni korkutamazsınız bakın.

Elinde tuttuğu kızgın demir makası, koluna değdirerek etlerini yaktı. Bir yanık kokusu, bir ateş cızırtısı, oysa bu acayip yaşlı adamın yüzünde en ufak bir acı ifadesi bile belirmemişti. Kinsiz güzel gözlerini Tenardiye'nin üzerine dikmiş acısını bile sonsuz bir yücelikle unutmuştu.

— Sefiller, dedi. Sizden nasıl korkmuyorsam sizin de benden korkmanız gereksiz, size asla kötülük etmeyeceğim.

Daha sonra makası yanık kolundan çıkartarak, açık pencereden dışarıya karların üzerine fırlattı. Bu sırada, karı koca başbaşa vermiş kendilerine bir plân çiziyorlardı. Cadıkarı, kocasına fısıldadı:

— Herifin girtlağını keselim, başka çaremiz kalmadı. Marius, Tenardiye sefilinin çekmecedan bir ekmek bıçağı aldığını gördü. Artık daha fazla bekleyemezdi.

Bu yürekli, bu yüce adamın, gözünün önünde kurbanlık koyun gibi boğazlanmasını seyredecek değildi. Birden aklına çok parlak bir fikir geldi. O aynı sabah Tenardiye'lerin büyük kızlarının bir kâğıt üzerine "Aynasızlar geldi," diye yazıp bıraktığını hatırladı. Böylelikle hem babasının hatırasına ihanet etmeyecek, hem de o zavallı ihtiyarı kurtarmış olacaktı. Hemen duvardan bir sıva kopardı, kâğıda sararak, bunu yukarıdaki delikten bitişik odaya fırlattı.

Zamanında davranmıştı. Tenardiye Ana haykırdı:

— Birşey düştü.

Karı, kâğıdı kapıp kocasına uzattı. Tenardiye sordu:

— Bu nereden geldi? "Aynasızlar geldi," Haydutlardan biri:

— Nereden olacak, pencereden, dedi.

Birden hepsini bir telâş almıştı. Tenardiye kâğıdı karısına gösterdi:

— Baksana bu Eponin'in el yazısı, hemen tüyelim. Karı sordu:

— Herifi gebertmeden mi?

— Saçmalama vaktimiz yok.

— Nereden kaçalım?

Kimisi pencereden, kimisi kapıdan kaçmayı öneriyordu. Bu arada Tenardiye haykırdı:

— Çıldırдың mı? Ulan vaktimiz dar, diyorum size. Haydi yaylanın daha ne bekliyorsunuz.

Birden kapıda bir ses duyuldu:

— Buyurun, işte şapkam...

Hep birden kapıya döndüler. Javer elinde şapkası gülümseyerek haydutlara bakıyordu.

VI

Haydutlar kaçmak için, oraya buraya fırlatmış oldukları silâhların üzerine atıldılar. Birkaç saniye sonra, bu azılı yedi eşkıya, korkunç durumlarda kendilerini savunmaya hazır bekliyorlardı. Tenardiye eline bıçağını, cadı karı kocaman bir taş almıştı.

Javer şapkasını kafasına geçirdi ve kılıcı belinde, sopası kolunun altında kollarını kavuşturarak, sakın sakın odanın ortasına yürüdü:

— Meraklanmayın, dedi. Pencereden kaçamazsınız kapıdan buyurun. Daha kolay çıkarsınız. Siz tam yedi kişi, biz ise on beş kişiyiz. Rahat olun.

Haydutlardan biri elindeki tabancasını Tenardiye'ye uzatarak:

— Baksana, dedi. Bu Javer, ben ona ateş etmeye cesaret edemem. Senin gözün pek mi?

— Elbette, diyerek Tenardiye tabancayı kaptı. Javer seslendi:

— Zahmet etme dostum bana isabet ettiremezsin. Tenardiye tetiği çekti kurşun duvara saplandı.

Az önce konuşan haydut elindeki baltasını polis şefinin ayaklarının dibine atarak:

— Sen şeytanın tekisin, sana teslim oluyorum, dedi.

Javer diğerlerine sordu:

— Ya siz?

Hep bir ağızdan:

— Bizde bizde, diye haykırdılar... İçlerinden Babek:

— Tek bir isteğim var, dedi. Kodeste olduğum süre içinde, benim tütünümü eksik etmeyin.

Javer:

— Bu isteğin yerine getirildi bile, cevabını verdi. Daha sonra arkasına dönerek seslendi: Haydi çocuklar girin, hepsini bilezikleyin.

Birden erkek sesi olmayan, fakat kadın sesine de benzemeyen bir ses gürlledi:

— Azıcık yaklaşın bakalım... Korkunç kadının atkısı düşmüş başında o acayip tüylü şapkası, bir devanası gibi kocasına siper olmuş, elinde az önce kaptığı kaya parçası, polislere yaklaştı.

Javer hiç korkmadan ilerledi:

— Yaman karısın ana be, ancak bunlar bana sökmez.

Tenardiye Ana, bacaklarını açarak olanca gücüyle taşı fırlattı. Javer'in başına nişan almıştı, adam başını eğdi, kaya karşiki duvara çarparak sıvalan döktü ve yere yuvarlandı. Tam o anda Javer, Tenardiye çiftine yaklaşıyordu, kocaman ellerinden biriyle kocayı diğeriyle karyı yakaladı.

— Haydi kelepçeler, diye haykırdı. Jandarmalar hemen bu emre itaat ettiler.

Tenardiye Ana ellerine kelepçeler geçince ağlayarak, yere yığıldı:

— Kızlarım, diye sızlandı.

— Tasalanma, dedi. Javer, onları koruyoruz.

Haydutların hepsine kelepçeleri takılmıştı. Javer maskelilerin yüzlerini açmadan hepsine kendi adlarıyla hitap etti.

Tam o sırada tutsağı gördü adamlarına emir verdi:

— Beyin iplerini çözün.

Daha sonra başına geçerek cebinden çıkardığı bir kâğıda zabıt dilekçesini yazmaya koyuldu.

Daima aynı olan ilk satırları henüz yazmıştı ki, jandarma erlerine emir verdi:

— Şu haydutların bağladıkları beyi karşıma getirin.

Oysa eşkıyaların tutsağı Bay Löblan, Mösyö Urben Fabr, Tarla Kuşunun babası, yok olmuştu.

Kapının önünde jandarmalar nöbet bekliyordu, ancak adam kargaşalık ve karanlıktan faydalanarak pencereden kaçmış olacaktı. Jandarmalardan biri pencereye koşup baktı kimseleri göremedi. İp merdiven dışarı sarkıyordu. Javer dişlerinin arasından mırıldandı:

— Vay anasına! İyi malmış...

Bu olayların ertesi günü, sıska solgun bir erkek çocuğu ayağında delik deşik bir pantolon, neşeli bir türkü mırıldanarak Gorbo viranesinin önüne geldi. Kapıyı kapalı bularak, tekmelemeye başladı. Bu gürültüye saç başı perişan bir ihtiyar kadın koşarak çıka geldi, "Hey ne oluyor, kapı mı kırılıyor?"

Daha sonra oğlanı tanıyarak sordu:

— Ha sen miydin, haylaz?

— Evet benim, günaydın Burgon Nine, bizimkileri görmeye geldim.

İhtiyar kadın, yüzünde korkunç bir kin ve sevinç ifadesi cevap verdi:

— Kimseler yok haydutun piçi...

— Babam nerede?

— Anan, baban ablaların hepsi de enselendiler. Hele şükür, şu anda hepsi de hükümetin hesabına yiyip içip, keyif sürmekteler. Onları cezaevinde ara, yavrum.

Çocuk başını kaşdı ve ihtiyara dalgın gözlerle bakarak:

— Ya öyle mi, diyerek türküsüne devam etti. Bu arada ayaz altında, omuzlarını kaldırarak karanlıklarda yok olmuştu.

İlk Aşk

I

Temmuz ihtilâline bağlanan 1831 -1832 yılları, Fransa tarihinin en hareketli ve renkli bir zamanıdır. Bu olaylara Marius'un dostları da karışmışlardı. Enjolras, hepsini yöneten başkanlardı. Arkadaşlarını Müzen Kahvesine toplamış, hepsine birer görev vermiş, ancak Marius onlara katılmamıştı. Genç adam, Javer'in başarısından sonra, geceleyin evden çıkmış Kurfeyrak'ın yanına koşmuştu. Ona geceyi yanında geçireceğini söylemişti. Bir süreden beri Kurfeyrak, Kartiye Latne'den ayrılmış Camcila sokağında oturuyordu. Genç adam, sırf politik nedenler yüzünden seçmişti bu mahalleyi. Burası o devrin genç ihtilâlcilerinin toplandıkları bir çeşit karargâh yeriydi.

Ertesi günü, sabahın yedisinde, Marius Garbo viranesine gitmiş, bir arabaya bir kaç kalem eşyasını yükledikten sonra Burgon Anaya borcunu da verip oradan temelli ayrılmıştı. Bu arada Burgon Ana, Marius'in buradan taşınmak için, iki nedeni vardı. Önce artık nefret ettiği, bu mahallede daha fazla kalmak istememiş, ikincisi de açılacak davada bulunmak ve Tenardiye'ye karşı tanıklık etmek istememişti. Bundan böyle adresini bile bırakmadan gidiyordu.

Her aybaşı Marius, Tenardiye'nin bulunduğu cezaevi kapıcısına, Tenardiye'ye verilmek için beş frank bırakıyordu. Parası olmadığından, ilk defa olarak borç etmiş beş frankı Kurfeyrak'tan istemişti. Arkadaşının prensiplerini bilen delikanlı buna şaşırdığı gibi, bu dünyalığın nereden geldiğini bilmeyen Tenardiye de başına konan bu devlet kuşuna çok şaşırılmıştı. Bir ay geçmiş ikincisi başlamıştı.

Bu arada gölgeler arasında sevdiği kızı ve babasını görmüş, daha sonra onları yine birdenbire kaybetmiş Hatta artık kızı takmış olduğu adın bile doğru olmadığını biliyordu. Bu esrarlı kişilerin adlarını öğrenmişti. Tarla Kuşu bir takma ad olmalıydı, onun adı da Ursula olduğuna göre. Hele yaşlı adama gelince, neden polisten saklanıyordu?

Javer girince, adam neden birden yok oluvermişti? Marius haftalar önce ıssız bir mahallede rastlamış olduğu yoksul kılıklı işçiyi düşündü.

Demek Bay Löblan arada bir kılık değiştiriyordu? Kızın babası değil miydi yoksa?

Kahraman ve yüce yönleri olan bu adamın da karanlık bir tarafı mı vardı? Tenardiye'nin tanıdığı adam o değil miydi? Bütün bunlara rağmen Marius parkta görüp sevdiği kızı aklından ve kalbinden çıkaramıyordu. En büyük amacı o güzel kızı yeniden görmektir ancak artık bunu düşünmeye bile cesareti kalmamıştı. Bütün bu karanlıklar arasında, tek bir umut ışığı vardı. Kızında kendisine ilgisiz kalmamış olmasıydı. Marius onun güzel gözlerinde kendisine beslediği aşkı okumuştur. Bu arada günler birbirlerini izliyor ve hiçbir yenilik olmuyordu. Paris dolaylarında ıssız bir tarla vardır.

Bir yamacın altında, bir ırmağın suladığı bu tarlada dolaşmasını severdi genç adam. Bir seferinde buradan geçerken rastladığı bir köylüye buranın adını sormuştu ve adamın: Buralara "Tarla Kuşunun" tarlası derler demesi üzerine, sevdiği kızla bir ad bağlantısı kuran Marius bundan böyle her akşam üzeri buraya gelmesini âdet edinmişti.

Gorbo viranesinde Javer'in zaferi tam bir başarıyla sonuçlanmamıştı. Haydutlardan en tehlikelisi olan Montparnas'ı yakalayamamıştı. Genç adam bu arada Eponin'le dalga geçtiğinden yakayı sıyrabilmişti. Ancak Javer ne yapıp yapmış, yine de kızı yakalatıp küçük kardeşi Azelma gibi islahaneye tıktırmıştı. Javer'in tasası birde haydutların en güçlülerinden olan Klaksu'yu kaçırmış olmasıydı. Tüm araştırmalarına rağmen haydutu bir türlü ele geçirememişti. Kendisine komplo haber veren o züppe avukat "Marius Pontmercy'ye" gelince, o da adres bırakmadan, evden çekip gitmişti.

Ne var ki, istese Javer onu bulurdu, bir avukatı bulmak her zaman kolay olur. Ancak polis şefi, onun avukat olup olmamasından da kuşkulanıyordu.

Bu arada hiçbir yere gitmeyen Marius, arada bir eski dostu Maböf babayla karşılaşıyordu. Marius, mutsuzluk basamaklarını inedursun, Maböf babanın da durumu bozulmuştu. Onun hazırlamış olduğu o bitki koleksiyon kitabı, artık hemen hemen hiç satılmaz olmuştu.

Österliz evciğinin, bahçesinde yaşlı adam, istediği bitkileri yetiştiremediğinden bazı deneylerde bulanamıyordu. Ne var ki cesaretini yitirmeyen adama, "Bitkiler Bahçesinde" bir köşe ayırtmış kendisine ve orada araştırmalarını sürdürüyordu.

Arada bir Bitkiler Bahçesine giderken yolda Marius'le karşılaşılardı. Her ikisi de, konuşmadan birbirlerini başlarıyla selâmlıyorlardı. Yoksulluğun çözdüğü bağlardan biri dostluk bağı olur, iki dost kısa bir süre sonra, birbirlerini tanımaz olurlar.

Maböf Baba'nın kitaplarını satan yayıncı, ölmüştü. Yaşlı adam, bundan böyle ancak kitapları, bahçesi ve çivit bitkisi için yaşıyordu. Şöyle düşünüyordu, "deneylerimde başarır şu çivit bitkiden imal edersem zengin olurum, o zaman kitabımı da daha başka bir şekilde bastırarak idealime ulaşırım." En büyük gayesi bahçesindeki çivit çıkarmak istediği indigo bitkisiydi, akşamleyin evine geldiğinde çiçeklerini sular ve kitaplarına gömülürdü. O günlerde Maböf Baba, seksen yaşına yaklaşmıştı. Bir akşam adamcağız garip bir görüntü gördü.

Henüz gün batmadan önce, evine dönmüştü, aşçısı Plütark nine hasta olduğundan adamcağız masa üzerinde bulduklarını yemekle yetinmişti. Bahçesindeki taş sıranın üzerine oturmuş, bir elinde kitabı, bir yandan kurumaya yüz tutmuş çiçeklerine, üzgün üzgün bakıyordu. Bahçesinde bir elma ağacı meyve yüklü dallarını eğmişti. Maböf Baba, "Cinler ve Periler" adlı kitabının sayfalarını çeviriyordu. Bulunduğu bahçenin bir zamanlar cinlerin arazisi üzerine yapıldığı söylenirdi. Gün batımı, gökleri beyazlatıyor ve yeryüzündeki şekilleri kararmaya başlıyordu ki, adamcağız üzgün üzgün çevresine bakındı. Dört günlük bir kuraklık olmuştu, lodos rüzgârları esmiş, tozu dumana katmış ve bir damla yağmur yağmamıştı. İhtiyar adam için çiçeklerin âdeta ruhları vardı, onların suya ihtiyacı olduğunu bilirdi. Birden kuyuya kadar yürüdü ve kovaya çekmek istedi, ne yazık ki buna gücü yetmedi. O zaman dertli dertli bakışlarını göklerde ışıldayan yıldızlara kaldırdı. Gece de, gün gibi kurak geçecekti. Yağmur yoktu. Bir damla su diye içinden dua etti, adamcağız. Tam o sırada yanı başında, bir ses duydu:

— Maböf Baba isterseniz bahçenizi sulayayım.

Birden çalılar hışırdadı ve adamcağız karşısında perişan kılıklı, sıska uzun boylu, bir kız gördü. Onu bir kadından ziyade gün batımından yararlanarak gözüken bir cine benzetmişti. Henüz Maböf Baba cevap verme fırsatını bulmadan, kız kuyunun kovasını sarkıtmış, çekmiş ve süzgeçli kovalan doldurmuştu. Kız, birkaç kova su çekerek bütün küçük bahçeyi göz açıp kapatıncaya kadar sulamıştı. Maböf Baba'nın içi ferahladı sanki çiçeklerin sapları dikleşmişti, kıza yaklaştı ve elini onun omzuna koyarak:

— Evlâdım, dedi. Çiçekleri sevdiğine göre, sen bir meleksin, ne yazık ki sana hiçbir yardımda bulunamayacağım, hiç param yok.

— Tanrı senden razı olsun.

Kız cırtlak bir gülüşle, karşılık verdi.

— Ben' melek değil, şeytanım ancak bu da bana vız gelir. Hem de bana büyük bir iyilik edebilirsiniz?

— Ne gibi? diye sordu adam.

— Bana Mösyö Marius'in adresini verin.

Adamcağız birden anlayamamıştı, bulanık gözlerini ufuklara dikerek düşündü, sonra birden:

— Ha evet, dedi. Yani şu Baron Marius Pontmercy değil mi? Valla, onun nerede oturduğunu bilemeyeceğim, uzun bir zamandan beri artık bana gelmiyor, ancak onu çoğu zaman Tarla Kuşu tarlasında dolanırken görmüştüm. Kendisini oralarda bulursunuz...

Adamcağız başını kaldırdığında genç kız yok olmuştu. "Bahçem ıslak olmasa bir hayâl gördüğüme inanacaktım. Aslında bu benim kitapta okuduğum cinlere benzeyen bir yaratıktı, sakın bir cin olmasın?"

II

Marius o pazartesi günü azıcık dolaşmaya çıkmıştı. Dönüşte çalışacağını umuyordu. Oysa uzun bir süreden bu yana çevirilerini de ihmal etmekteydi. Almanca'dan yaptığı çevirilere artık ara vermiş, sayılırdı, canı çalışmak istemiyor, günlerini sonsuz bir dalgınlık bir avarelik içinde geçiyordu. Yine o on, "Tarla Kuşu"nun tarlasına doğru yollandı. O sabah ağaç altında oturduktan sonra yerinden kalkarak, ırmak kıyısında cinlerin çitine yaklaşmıştı ki, birden kulağına bir ses geldi:

— Oh, hele şükür, buldum onu.

Başını kaldıran delikanlı, evine gelen Tenardiye'lerin büyük kızını tanıdı. Artık, onun adının Eponin olduğunu öğrenmişti. Garip bir şey bu geçen aylar içinde, kız daha yoksullaşmış ancak güzelleşmişti. Üstü başı daha pırtık, giysileri lime lime daha solmuş, siskalaşmıştı ancak ne var ki, gençlik denen büyücü damgasını, bu alına bastığında, kızda bir ışıltı bir gençlik pırıltısı onu âdeta güzelleştirmişti. Bir süre kız dili tutulmuş gibi durdu, daha sonra söze başladı.

— Nihayet sizi buldum, evet Maböf Baba haklıymış, sizi nasıl aradım bilerseniz, evet beni islahaneye tıktılar ancak on beş gün sonra, azat ettiler, çünkü yaşıma küçükmüş. İki aydan bu yana sizi aramaktayım, artık orada oturmuyorsunuz değil mi?

— Hayır, dedi Marius.

— Haklısınız neden sanki, bu eski şapkaları giyiyorsunuz? Sizin gibi bir delikanlının yepyeni giysileri olmalı. Baksanıza Mösyö Marius, ihtiyar sizin baron olduğunuzu söyledi. Hoş inanmadım ya, ben baronların hepsini moruk sanırdım. Bir zamanlar, babam bir barona bir mektup yollatmıştı, herif en azından yüz yaşında vardı. Kuzum artık nerede oturuyorsunuz? Marius cevap vermedi.

— Baksanıza gömleğiniz delinmiş, bunu size dikeyim, dedi kız.

Marius yine susmakta devam ediyordu, kız söze başladı:

— Ah bir istesem, sizi nasıl güldürürüm. Marius birden haykırdı:

— Ne dediniz, ne dediniz?

Oysa, bana sen diyordunuz?

Ne dedin?

Kız dudağını ısırды, sanki duraksar gibi bir tavır takınmıştı, sonra birden kararını vermiş gibi:

— Baksanıza, dedi. Ben sizi mutlu görmek isterim, ne var ki sevineceğinize söz verin bana oldu mu ya? Zavallı Mösyö Marius bana ne istersem vereceğinize söz vermiştiniz hatırladınız mı?

— Evet, evet fakat konuşsana artık. Kız, Marius'in ta gözlerinin içine baktı:

— Adresi biliyorum, dedi. Genç adam sapsarı kesildi, bütün kanı kalbine çekilmişti.

— Hangi adres? diye sordu.

— Benden istediğiniz adres, o güzel küçük hanımın adresi. Bu sözleri söyledikten sonra, kız acıklı acıklı içini çekti. Marius oturduğu çitin üzerinden yere atlayarak, kızın elini yakaladı:

— Haydi götür beni oraya, sana ne istersen vereceğim, inan bana.

— Benimle gelin, dedi kız. Sokağı ve numarayı bilmiyorum, ancak sizi götürebilirim, buradan bir hayli uzakta, sadece evi biliyorum. Daha sonra elini çekti ve bir başkasının farkedeceği ancak Marius'in anlamadığı acı bir sesle ekledi.

— Oh ne kadar sevindiniz.

Birden Marius'in yüzü bulutlandı, kızı kolundan yakaladı:

— Bana bak Eponin, senden birşey daha isteyeceğim, bana en kutsal şeyin üzerine yemin etmelisin, bu adresi sakın babana söyleme. Ona asla söylemeyeceksin anladın mı?

Kız güldü:

— Oh bana Eponin dediniz, demek adımı biliyorsunuz, unutmamışsınız?

— Haydi yemin et, bana babana güzel hanımın adresini söylemeyeceğine.

Kız şaşırılmıştı:

— Meraklanmayın, babamdan bana ne, hem de aslında o kodeste, bir süre çıkmaz tasalanmayın. Fakat neden beni, böyle silkiyorsunuz, bırakın kollarımı.

Gerçekten Marius, kızın kolundan yakalamış sarsıyordu. Marius yine tekrarladı:

— Bu adresi, başka kimseye söylemeyeceksin.

— Oldu, kimseye söylemeyeceğim, haydi artık kollarımı bırakın da gidelim.

Birkaç adım sonra durdu:

— Ben önden gideyim, Mösyö Marius, siz birkaç adım peşimden gelin, sizin gibi soylu bir beyin, benim gibi bir kızla dolaşması uygun düşmez.

Bu zavallı çocuğun, bu sözlerindeki acıyı hiçbir dil tanımlayamaz.

Marius birkaç adım sonra, ona yetişti ve elini tuttu, genç kız:

— Baksanıza, dedi. Bana olan vaadinizi unutmayın. Marius ceplerini karıştırdı, o sabah Kurfeyrak'tan borç aldığı,

beş franktan başka meteliği yoktu, parayı kızın avucuna sıkıştırdı. Eponin avucunu açarak parayı yere düşürdü, hırslı bir sesle:

— Ben sizin paranızı almam...

Gizli Ev

I

Onsekizinci yüzyıl sonlarında, sevgilisi olan evli bir kentsoylu, Plüme sokağında metresine bir ev yaptırmıştı. Bu ev, tek katlı bir yapıydı. Ön sokaktan geçenler, ancak bu kadarını görebilirdi, ancak bu köşkün arkasında dar bir iç avlusu vardı ve bu avluda bir ikinci yapı bulunuyordu, bu da bir çocuklu, dadısının oturacağı bir çeşit ilâveten yapılmış bir yerdi.

Bu ikinci bina arkadaki sokağa açılırdı, ancak gizli bir koridor ve gizli bir kapıdan o aka sokağa ulaşırdı. Bundan böyle, bu zengin kentsoyluyu izleyenler, onun hangi eve gittiğini bilmezlerdi. Babil sokağındaki bu yere giren adam, gizli koridor sayesinde Plüme sokağına açılan köşkteki metresini ziyaret ederdi. Aslında bu köşk güzel bir kadının kaprisine göre yaptırılmıştı.

1829 yılının son günlerinde, yaşlıca bir bey, kiralık levhasını görerek kapıyı çalmış ve bu evi kiralamıştı. Ev döşeli olarak, kiraya verilmişti. Kentsoylunun güzel metresine seçtiği nefis eşyalarla süslüydü. Yeni kiracı bazı onarımlarda bulunmuş, gizli geçidin kapılarının kilitlerini yaptırmış, daha sonra küçük bir kız ve yaşlı bir hizmetçiyle buraya taşınmıştı.

Bu kiracı Jan Valjan, genç kız Kozet, ihtiyar hizmetçi ise Jan Valjan'ın hastanede sefaletten kurtardığı yaşlı ve yarı budala bir kızdı.

Jan Valjan, evi Bay Foşlövän adıyla kiralamıştı. Adam mutlu olduğu manastırdan neden ayrılmıştı?

Jan Valjan'ın manastırda çok mutlu olduğunu hatırlıyoruz, hatta öylesine memnundu ki, çoğu zaman bu mutluluktan korktuğu bile oluyordu. Ancak daha sonraları bazı endişelere düştü. Orada ihtiyarlamak, ölmek, en büyük amacıydı.

Ancak böyle yaptığında bir başkasının mutluluğu ve hayatıyla oynamış oluyordu. Rahibelerin Kozet'i de aralarına almak istediklerini biliyoruz. Belki kız tüm yaşamını manastırda geçirmek istemezdi. Jan Valjan'ın, bu genç hayatı, daha gencasında söndürmeye hakkı var mıydı? Ya günün birinde, zorla rahibe olan Kozet, kendisinden hesap sorarsa? Bundan böyle adam, oradan kurtulmayı tasarladı ve bunun yolunu aramaya koyuldu. Aslında geçen yıllar, kendisini çok değiştirmişti, artık Javer'in kendisini arayacağını sanmıyordu. Birden beklediği fırsat çıkageldi. İhtiyar "Foşlövän Baba" öldü. Kozet de öğrenimini tamamlamıştı. Jan Valjan başrahibenin huzuruna çıktı ve ağabeyinin ölümünden sonra ondan kendisine kalan mirasla bundan böyle çalışmak istemediğini bildirerek, rahibeliğe eğilimi olmayan Kozet'in, bedavadan beş yılını orada geçirmesine gönlünün razı olmadığını ekleyerek kızın masrafları için bir beş bin frank verdi.

Manastırdan çıkarken, kimseye emanet etmeye cesaret edemediği küçük naftalin kokan valizini kendi koluna almıştı. Kozet babası ile şakalaşıyor ve bu valizi kışkırdığını söylüyordu. O günlerde, bahçesi Plüme sokağına, cephesi Babil sokağına açılan evi keşfederek oraya sığındı. Aynı zamanda, Paris'te iki minik apartman daha kiralamıştı. Böylelikle peşine düşenlerin izini bulmalarını imkânsız kılacağını düşünmüştü. Bu dairelerden biri, Batı sokağında, diğeri ise "Silâhlı Adam" sokağında bulunuyordu. Yoksul görünümlü binalar, ikişer odadan ibaret, gayet basit dairelerdi. Arada bir, bir - iki ay geçirmek için Batı sokağındaki evine giden Jan Valjan yine bir süre Plüme sokağındaki köşkte kaldıktan sonra, yine ortadan kaybolur "Silâhlı Adam" sokağındaki daireciğine sığınır. Kozet'i beraberinde götürür, fakat Tusen kadını daima Plüme sokağındaki köşkte bırakırdı.

Esasen geri zekâlı ve kekeme olan zavallı Tusen, efendisiyle genç hanımının ortadan kaybolmalarının esrarını merak bile ezmezdi.

Ancak yine de Jan Valjan genellikle Plüme sokağında oturuyor sayılırdı. Hayatını şöyle düzenlemişti. Kozet hizmetçi kadınla, o güzelim köşkte kalıyordu. Jan Valjan eski bir çağın şahane döşemelerine genç kızlara hoş görünecek birkaç süslü eşya da eklemişti. Kızın odasında üç renkli perdelerle süslü, direkli bir karyola, etajerler, tuvalet masası, kadife koltuklar koydurtmuştu.

Kozet'in, sedeflerle süslü bir dikiş kutusu, nefes bir Acem halısı, Japon porseleninden bir tuvalet takımı da vardı. Bütün kış Kozet'in küçük köşkü yukarıdan aşağı ısıtılırdı.

Oysa Jan Valjan kendisine, avlu dibindeki ayırdığı yerde oturur, odasında bir portatif karyola, bir tahta masa ve iki iskemleden başka eşya bulunmazdı. Bir köşede birkaç kitabı ve değerli valizi... Hiçbir zaman, onun odasında ateş yanmazdı. Yemeklerini Kozet'le yiyen adamın önünde daima siyah ekmeğin bulunurdu. Eve taşındıklarında hizmetçi kadına, "Evin hanımı, küçük bayandır," demişti.

Buna şaşan kadın:

— Peki ya siz? diye sorunca, Jan Valjan:

— Ben daha iyi bir rol seçtim, ben babayım, cevabını veriyordu.

Manastırda ev işlerine alışan Kozet, idareyi üzerine almış, ev masrafları yapardı. Aslında geçimleri çok az bir parayla dönüyordu. Hergün Jan Valjan, Kozet'i koluna takarak gezmeye çıkarırdı. Onu Lüksemburg parkında, bahçenin en tenha köşesine götürürdü. Her pazar sabahı, erken duaya giderlerdi. En uzaktaki bir kilise olan Sen-Jak kilisesini seçmişti Jan Valjan.

Aslında yoksul bir mahalle olduğundan orada sadaka dağıtmanın daha olumlu olacağını düşünmüştü. Fakirler kilisede çevresine toplanırdı. Esasen Tenardiye de onu burada görmüştü ya. Yoksulları ziyaret ettiğinde Kozet'i de beraberinde götürürdü. Plüme sokağındaki eve, hiçbir yabancı ayak atmazdı. Tusen kadın mutfak alışverişlerini yapar ve yakınlarda bir çeşmeden suyu Jan Valjan taşırdı.

Bu arada Jan Valjan'ın bir görevi daha vardı. "Ültim Foşlövän" adıyla Ulusal Muhafız Alayı'na yazılmıştı. 1831 yoklamasından bundan kaçınmamıştı. Adam hakkındaki bilgiyi, muhtar Pikpas manastırından edinmişti. Yıllarca orada bahçıvanlık görevini yerine getiren Ültim Foşlövän, saygıdeğer bir adamdı.

Jan Valjan yılda üç ya da dört kez formasını sırtına geçirir ve işinin başına koşardı. Aslında bu kılık değiştirme sayesinde diğer insanların arasına karışabiliyordu. Altmış yaşını bitirmiş Jan Valjan, elli yaşından fazlasını göstermezdi. Kişilik cüzdanına sahip olmadığından adını, yaşını her şeyini saklıyordu. Bu muhafızlık görevini canı gönülden yapardı. Bir ayrıntıya daha değinelim. Kozet'le birlikte gezmeye çıkan Jan Valjan daima emekli bir subay gibi giyinirdi, oysa arada bir akşamleyin tek başına yürümeye çıkarken, sırtına bir işçi önlüğü ve başına soluk bir kasket geçirirdi. Kozet, kaderinin bu esrarlı yönüne alışmış, kendisini el üstünde tutan ve babası sandığı bu adama hiç soru sormazdı. Tusen kadına gelince, o Jan Valjan'a âdeta tapardı. Hatta günün birinde:

— Sizin şu patron amma matrak herif, diyen kasaba:

— O bir evliyadır, cevabını vermişti.

Jan Valjan, Kozet ve Tusen kadın, hiçbir zaman bahçe kapısından Plüme sokağına açılan kapıyı kullanmazlar, daima Babil sokağından işlerlerdi.

Onların Plüme sokağındaki bahçenin dibindeki köşkte oturduklarını kimse bilmezdi. Parmaklıklı kapı, daima kilitli ve bahçe de bakımsızdı. Jan Valjan sırf dikkati çekmemek için bahçeyi özellikle bakımsız bırakmıştı.

II

Aşağı yukarı bir yarım yüzyıldan bu yana kendi haline bırakılan bu bahçe nefis bir yer olmuştu. Parmaklıkların ardındaki esrarı bilmeyen yayalar durur, hayran gözlerle bu şahane bahçeye bakarlardı. Bir zamanlar gizli aşkları barındırmak için yapılan bu bahçe sanki artık bu kez temiz sevgilere yuva olmaya hazırlanmıştı. Artık eski günlerdeki çardaklar, tüneller ve mağaraların yerini sarmaşıklar ve çalılar almıştı.

Bu cilveli bahçe, bir cennet bahçesi görüntüsünü almıştı. Bu yeşil otlarla kaplı patikalarda dolaşan ve kendisini vermeye hazır bir kalp vardı.

Aşk bir görünmeye görsün, burada onu karşılamaya hazır bir mabet bekliyordu. Yeşillik, otlar, yosunlardan yapılmış bir tapınak ve tatlı, saf tertemiz bir ruh.

Manastırdan çıktığında Kozet, henüz çocuk yaştaydı. On dördünü sürüyordu. Gözlerinden başka bir güzelliği yoktu, gerçi hiçbir çirkin hat olmamasına rağmen zayıf, beceriksiz ve aynı zamanda küstah tavırlı idi. Sözün kısası, o büyümüş bir küçük kızdı. Öğrenimini tamamlamıştı, yani kendisine dini, daha doğrusu tapınmayı, sonra tarih ve coğrafyayı, grameri azıcık müzik öğretilmişti. Ancak kadınlık sanatından tamamıyla habersizdi. Bir genç kız için, tehlikeli olacak şeylerin hiçbirini bilmezdi. Aslında bir kızın ruhunu, bu denli karanlık bırakmak çok tehlikeli olabilir. Genç kızları aşk ve tutkuya hazırlamak için, manastır birebirdir. Manastırda yaşamış insan, düşüncesini bilinmeze sürükler. Manastırdan ayrılan Kozet için, Plüme sokağındaki ev ve bahçe çok çekici, ancak aynı zamanda çok da tehlikeli olmuştu. Yalnızlığın devamı, özgürlüğün başlangıcıyla birleşiyordu.

Ne var ki, henüz oraya taşındığında, böcekler arıyor, yaban çiçeklerinden demetler hazırlıyor ve henüz düş kurma yaşına gelmediği için, burada oynuyordu.

Küçük kız, babasını da çok severdi. Okuma hevesini yitirmemişti Jan Valjan. Bundan böyle güzel konuşurdu. Lüksemburg parkında baş başa geçirdikleri saatlerde yaşlı adam, her gördüklerini zengin bir dil ve esprili bir görüşle yorumlamasını bilmişti. Bakımsız bahçe, oyunlarına yettiği gibi, bu babacan adamda Kozet'in kalbini doldurmaya yetiyordu. Kelebekleri kovalayıp, nefes nefese Jan Valjan'ın yanına döndüğünde "Oh ne güzel koştum" derken yaşlı adam onu alnından öperdi. Evet Kozet babasını taparcasına seviyor, daima onun peşinden koşuyordu. Hatta çoğu zaman Jan Valjan gülerken ona, "Kendi evine dön, beni azıcık yalnız bırak" derdi. Kozet tatlı bir sertlikle babasına çıkışır onu üşümesini istemediğini bundan böyle kendi evinde sıcakta oturmaktansa, onun yanında soğukta üşümesini tercih ettiğini söylemiş ve adamın odasına zorla bir soba kurdurmuştu. Hatta sofrada babasının kara ekmek yediğinden Kozet'in francala yemesi için Jan Valjan de francala yemek zorunda kalmıştı. Artık eskisi gibi ona annesinden söz etmiyordu. Kozet küçükken, durmadan ona Fantin'yi anlatan Jan Valjan garip bir çekingenliğe tutularak, ona zavallı anasından hiç söz açmamaya karar vermişti. Kozet ısrar ettiğinden Jan Valjan susar, sorusunu tekrarladığında gülümserdi. Yine bir gün, yanaklarından süzülen yaşlarla genç kıza cevap vermişti. Bir sabah Kozet,

— Baba, demişti. Bu gece rüyamda annemi gördüm, iki kanat takmıştı. Annem herhalde cennette bir melek olmalı.

— Olabilir, çektiği çilelerden Tanrı, onu ödüllendirmiştir, cevabını vermişti yaşlı adam.

Kozet Güzelleşiyor

Bir sabah aynaya bakan Kozet kendisini güzel buldu ve buna çok şaştı. Manastırda rahibeler ve arkadaşları kendisine çirkin olduğunu durmadan tekrarlamışlardı. Yalnız çirkin olup olmadığını sorduğunda, Jan Valjan gülümseyerek başını sallıyor ve "Hayır" diyordu. Oysa şimdi önünde durduğu ayna da babası gibi konuşmuştu. Ertesi günü, yine kendisini inceledi ve bu kez kendisini çirkin buldu, eskisi gibi, gece iyi uyumamıştı, gözleri kızarmıştı. Akşamleyin salonda iş işlerken babasının kendisine endişeyle baktığını görerek tasalandı. Başka bir gün, sokakta birisinin kendisine şöyle bir laf attığını duydu: "Güzel kız, ancak pek biçimsiz giyinmiş, kılıksız." Kozet buna hiç inanmadı, "Olmaz," diye düşündü. "Benim giyimimde bir kusur yok, sadece çirkinim!" Yine bir gün bahçede, Tusen kadının Jan Valjan'a, "Mösyö farkettiler mi, küçük bayan bu son haftalarda pek güzelleşti," dediğini duydu. Kız hemen odasına koştu, aynaya dikkatle baktı, üç aydan bu yana aynaya bakmamıştı ve birden sevinçle haykırdı, kendi güzelliğiyle gözleri kamaşmıştı.

Evet artık güzeldi, bundan şüphe edilmezdi. Beli incelmış, boyu uzamış, cildi beyazlamıştı. Saçları ipek gibi, mavi gözlerinde parıltılar belirmişti. Genç kız büyük bir mutluluk içinde yüzüyordu. Oysa Kozet'in böyle bir çiçek gibi açılıp güzelleşmesi babasını büyük bir endişeye düşürmüştü. Günün birinde, onu bir yabancıya kaptıracağını, Kozet'in evleneceğini düşünmek bile adamı alt üst ediyordu.

Kendisini güzel bulduğunun ertesi gününden itibaren, Kozet hemen kılığına dikkat etti. Sırtındaki o siyah yünlü elbiseyi ve kaba kadife şapkasını bir dolaba attı, babası onun her istediğini yerine getirmişti. Genç kız sanki bir moda evinde çalışmış gibi, kendisine yakışacak giysileri seçti.

Siyah damaskodan robu ve pelerini, beyaz krep şapkasıyla ilk sokağa hazırlandığında Kozet, yüzünde tatlı bir gülüşle Jan Valjan'ın koluna girerek sormuştu:

— Baba nasıl oldum?

Jan Valjan, kıskanç bir nişanlıya yaraşacak bir sesle:

— Çok güzelsin, demişti.

Ancak akşam parktan döndüklerinde heyecanla sormuştu:

— Kozet o siyah giysini, bir daha giymez misin?

Kız billur üzerine incilerin yuvarlanışını andıran bir gülüşle:

— Daha neler baba, bir daha o rüküş elbiseyi, o hantal şapkeyi giyer miyim? cevabını verdi.

Jan Valjan, üzgün üzgün iç çekmişti. Bu arada artık Kozet'in arka avluda kendisiyle birlikte oturmaktan zevk almadığını, vaktinin çoğunu bahçede parmaklık önünde geçirdiğine dikkat etmişti. Oysa yaşlı adam, bahçeye ayak atmazdı o bekçi köpeği gibi avlusunda kalırdı.

Güzelliğini keşfeden Kozet kendisinden daha da emin olmuştu. İşte tam o sıralarda, altı aylık bir süreden sonra, Marius ona Lüksemburg'da rastlayacaktı.

Kozet'de de Marius gibi büyük bir aşkın alevlerine hazır, kendi gölgesinde beklemekteydi. Esrarlı ve gizemli sabırla, kader bu birbiri için yaratılan iki ruhu karşılaştırmıştı. Kozet'in bakışıyla, birden heyecanlanmıştı. Marius, oysa genç adamın tek bir bakışı da, kızı yakıp tutuşturmuştu.

Uzun bir süreden beri Kozet, Marius'i görüyor ve inceliyordu. O daha kızı çirkin bulurken, kız onun yakışıklı olduğunu farketmişti. Ancak o delikanlının kendisine aldırmadığını görerek, bunun fazla üzerinde durmamıştı.

Ne var ki Marius'un saçlarının ve gözlerinin güzel olduğunu arkadaşları ile konuşurken, ses tonunun ahenkli çıktığını çok daha önceden keşfetmişti.

Gözlerinin karşılaştığı o günden sonra, Kozet Batı sokağındaki dairelerine çok dalgın döndü. Geleneklerine sadık Jan Valjan, iki ay geçirmek için Batı sokağındaki daireye taşınmıştı. Ancak Marius'un bakışı Kozet'de beklenmedik bir tepki yaratmıştı. Aylardan bu yana, kendisine bakmayan sırf güzelleştiği için dikkat eden bu delikanlıya karşı kız azıcık öfke duyuyordu. Onu üzme karar vermişti. Güzelliğinin farkında olan Kozet artık güçlü bir silâhının olduğunu da anlamıştı. Ne var ki kadınlar güzelliklerini bir silâh gibi kullandıklarında, önce kendileri yaralanırlar.

Kıza abayı yakan Marius, artık ona yaklaşmaya cesaret edemiyor, geride bir sırada oturmak, onu uzaktan seyretmekle yetiniyordu. Oysa buna hırslanan Kozet, bir gün babasına, "Baba biraz yürüyelim," demiş ve onun koluna girerek Marius'in oturduğu sıranın önüne kadar ilerlemişti. Genç adamın kendisine yaklaşmadığını görerek, kendisi ona gitmişti. Aşkın ilk belirtisi genç erkekte çekingenlik olurken, genç kızlarda cüret olur. Bu şaşırtıcı semptom her iki cinsiyetin birbirlerinin niteliklerini edinmeleridir. Kız erkeğin cesaretine bürünür, erkek kadının çekingenliğini alır.

O gün Kozet'in bakışıyla aşktan çıldırmıştı. Marius, oysa Kozet titreyerek dönmüştü evine. O günden sonra, bu iki genç birbirlerini taparcasına sevmeye başladılar. Nedense Kozet, birden sonsuz bir acıya düştü. Sanki ruhu kararmıştı. Aşkın ne olduğunu bilmezdi, Kozet. Manastırda aşk kelimesi yasaktı.

Bilmeden sevdiği için, aşkı daha güçlenmişti. Bunun iyi ya da kötü olduğundan haberi yoktu, aşkın tehlikelerini de bilmiyor, yalnızca seviyordu.

Hemen her gün parka gidiş saatinin sabırsızlıkla bekliyordu Marius'i uzaktan görüyor, kendisini çok mutlu buluyor ve babasına: "Şu park cennet bahçesi sanki" demekle bütün düşüncesini ifade ettiğine inanıyordu.

Marius ve Kozet sanki gecede bocalıyorlardı, birbirleriyle konuşmuyor, selâmlaşmıyor, birbirlerini tanımıyorlardı. Gökteki yıldızlar gibi, birbirlerini seyretmekle yetiniyorlardı.

Bu arada garip bir içgüdü'nün etkisinde Jan Valjan, bir tehlikenin yaklaştığını duyuyordu. Bundan böyle, artık hayatında değer verdiği güzel şeyin Kozet'in sevgisinin sanki tehlikeye girdiğini hissediyordu. Jan Valjan'da Marius'i farketmişti, aşkın verdiği çekingenlikle genç adam, kendisini ele vermişti.

Artık eskisi gibi onları oturdukları sıranın önünden geçmiyor, her günkü eski kostümüyle gelmiyor. Sirtında bayramlık giysileri, elinde eldivenler hatta Jan Valjan onun saçlarını kıvırttığından bile şüpheleniyordu. Sözün kısası, yaşlı adam bu delikanlıdan nefret ediyordu.

Kozet duygularını açığa vurmuyordu, bunun yasak olup olmadığından haberi olmamasına rağmen, yine de bu hissettiklerini gizlemesinin daha olumlu olacağını düşünüyordu. Kozet'in süse düşmesiyle, yabancı gencin her gün bayramlıklarını giymesi arasında bir denklem kurmuştu Jan Valjan. Belki bu bir rastlantı olabilirdi, ancak yine de tehdit edici bir rastlantı idi.

Bu arada Marius, başışlanmaz bir pot kırmış, bir akşam onları Batı sokağındaki evlerine kadar izlemişti. Başka bir akşam kapıcıyla konuşmuştu. Kapıcı Jan Valjan'a yakışıklı bir gencin kendileri hakkında bazı sorular sorduğunu tekrarlamıştı. Ertesi gün Jan Valjan, Marius'e düşman gözlerle bakmış ve bir hafta sonra yaşlı adam, kızıyla Plüme sokağındaki ıssız evine taşınmıştı. Uzun bir süre, ne Lüksemburg bahçesine ne de Batı sokağına ayak atmayacağına yemin etmişti.

Kozet sızlanmamış, birşey dememiş, parka gitmeyi kesmelerinin nedenini bile sormamıştı babasına. Duygularını belirtmekten korkuyordu. O günden sonra genç kız, birden neşesi yok olmuş gibi gülmesini unutmuştu. Bir gün Jan Valjan sormuştu:

— Kozet, Lüksemburg parkına gidelim mi? Kızın yüzünde sanki güneş parlamış gibi gülerken:

— Evet, demişti.

Gitmişler, fakat Marius'i görmemişlerdi. Son gidişlerinden sonra tam üç ay geçmiş olduğunda Marius, parka gitmekten vazgeçmişti. Ertesi gün Jan Valjan, Kozet'e:

— Lüksemburg bahçesine gidelim mi? diye sorduğunda, genç kız acı bir gülüşle:

— Hayır, cevabını veriyordu.

Jan Valjan, genç kızın kederli duruşundan, ancak asla sızlanmamasından çok üzülüyordu.

Diğer yandan Kozet de çok mutsuzdu. Marius'in yokluğu onu kalbinden yaralamıştı. Jan Valjan, onu Lüksemburg bahçesine götürmekten vazgeçtiğinde, önce aşkını belli etmemek için sesini çıkarmamıştı.

Kayıtsız görünürse, babasının günün birinde yine oraya döneceğini sanıyordu. Ancak günler, haftaları, haftalar aylan izlemiş. Jan Valjan, Kozet'in boyun eğişini kabullendiğinden, kız bu uysallığa çok üzülmüştü. Yeniden parka döndüklerinde, artık aradan aylar geçmişti. Marius'yi göremedi.

Küçücük kalbinde bir sızı duyuyordu, artık onun için her şey kararmıştı. Kış ve yazın bile önemi yoktu, güneş parlasın ya da yağmur yağsın Kozet'e vız geliyordu. Kuşların cıvıltılarına bile aldırıyor kolacının çamaşırları nasıl ütölediğine önem vermiyor, Tusen kadının çarşı masraflarını kayıtsız gözlerle denetliyordu. Üzgün, bitkin, mutsuzdu. Dalgın ve görmeyen gözlerle önüne bakıyordu. Fakat derdini Jan Valjan'dan saklamaya çalışıyordu. Adam onun her gün daha sararıp solduğunu görerek endişeleniyordu. Kimi zaman Jan Valjan:

— Neyin var? diye sorduğunda, Kozet tatlı gülüşüyle:

— Birşeyciğim yok, cevabını verirdi.

Bir suskunluktan sonra adamın da üzgün olduğunu hissederek:

— Peki baba, senin ne derdin var? diye sorduğunda, adam da üzgün üzgün:

— Benim de birşeyim yok, cevabını verirdi.

Birbirine bağlı ve yakın bu iki yaratık, yan yana acı çekmekte devam ediyorlardı.

Bahar Kalpleri Aydınlatır

Hayatları böyle ağır ağır kararıyordu. Tek bir teselli ve eğlenceleri, yoksullara para, ya da ekmek götürmek olmuştu. Fakirlere yaptığı bu ziyarette Kozet babasıyla daima beraber giderdi. Çoğu zaman, yoksulların sevinmesinden yansıyan bir mutlulukla Kozet de neşelenirdi. İşte aşağı yukarı o günlerde Jondret'leri ziyaret etmişlerdi. Bu ziyaretin ertesi günü Jan Valjan kolunda bir sargı ile görüldüğünde Kozet, çok telâşlanmıştı. Bu yanık yüzünden, adam aşağı yukarı bir ay kadar evden dışarı çıkamadı, akşamları ateşleniyordu. Hekim görmek istemiyor, Kozet'in ısrarlarını reddediyordu. Oysa genç kız, sabah akşam yaralı koluna öyle şefkatli bir gülümseyişle pansuman yapardı ki, Jan Valjan, genç kızın kendisine yeniden yaklaştığını görerek sevinir ve yaralandığına âdeta memnun olurdu. Manastırda güzel sesli bir rahibe, Kozet'e çalgı çalmasını ve şarkı okumasını öğretmişti. Kozet'in çok dokunaklı bir sesi vardı. Akşamları yaralı adamı avutmak için, ona içli türküler okurdu.

İlkbahar gelmişti. Bahçe öylesine güzelleşmişti ki, kızın solgun yüzüne üzülen Jan Valjan, ona:

— Bahçede dolaşmanı istiyorum, diye diretti.

— Nasıl isterseniz baba, cevabını verdi Kozet.

Babasının sözünü yerine getirmek için bahçede dolaşmasına başladı. Ancak bu gezintilerine daima yalnız çıkardı, parmaklığın ardında görünmek istemeyen Jan Valjan, bahçenin o kısmına ayak basmazdı.

Jan Valjan'ın yarasının, yavaş yavaş iyileştiğini gören genç kız, birden içinde bir sevinç duydu. Bu arada bahar gelmiş, günler uzamıştı, mart ayı geçmiş nisan çiçek kokulan kuş sesleriyle onu izlemişti. Henüz çok genç olan Kozet, kendisini bu nisan sevincine kaptırdı. İlkbahar karanlık suları bile aydınlatır. Kozet artık eskisi kadar kederli değildi, sabahları saat ona doğru babasını bahçeye sürükleyerek, onunla kol kola birkaç dakika dolaştıktan sonra, yine eskisi gibi gülmeye başlamıştı. Onun yüzüne renk geldiğini, gözlerinin ışıldadığını farkedene Jan Valjan, kolunun yaralanmasına sebep olan Tenardiye'lere neredeyse şükran duyuyordu.

Yarası iyileştikten sonra yaşlı adam, akşam gezintilerine başlamıştı.

Oysa Paris'in ıssız mahallelerinde tek başına gün batımında dolaşanlar, daima bir macera ile karşılaşır.

Bir akşam küçük Gavroş, kendisini çok aç buldu. İki gündür bir lokma ekmek bulamamıştı. Birden kendisine bir ziyafet çekmesini düşündü. Paris'in ıssız mahallelerinde bazı bazı umulmadık şanslara rastlanır. Österlitz köyüne doğru yollandı. Bundan önceki gezilerinden birinde, orada ihtiyar bir adamla yaşlı bir kadının oturdukları bir evin bahçesini görmüştü. Bu bahçede duvar dibinde nefis elmalarla yüklü bir ağaç vardı. Bir elma, aç bir mide için umulmaz bir ziyafet olur. Adem Baba'nın felâketine sebep olan elma, Gavroş'u ölümden kurtarırdı. Gavroş bahçeyi buldu ve tam duvarın arkasında durmuş üzerine tırmanmaya hazırlanıyordu ki, bahçedeki ihtiyar adamla yaşlı kadın arasında şöyle bir konuşmaya kulak misafiri oldu.

— Mösyö Maböf, diyordu yaşlı kadın. Ev sahibi memnun değil, kendisine üç aylık kira borçluyuz.

— Ne yapalım bir ay sonra, dört aylığını birden öderiz.

— Manav kadın da memnun değil. O da bundan böyle kasaları vermeyeceğini söylüyor, bu kış ne ile ısınacağız. Odun bulamayacağız.

— Güneş yok mu?

— Kasap artık veresiye vermeyeceğini kesinlikle söyledi.

— Aman ne iyi esasen et, bana yaramıyordu.

— Bu arada fırıncı da borçlarınızı vermenizi istedi, para vermezsek ekmek vermeyeceğini söyledi.

— Ne yapalım? Biz de ekmek yerine bahçedeki elmalarla karnımızı doyururuz.

— Fakat Mösyö, böyle parasız yaşayamayız.

— Ne yapalım Plütark nine, param yok.

Kadın homurdanarak uzaklaşmış, adam tek başına kalmıştı, üzgün üzgün düşünüyordu. Bu arada Gavroş'ta öte yandan düşünmeye koyuldu.

Adama acımişti, elmalarını çalmaya içi elvermedi, bundan böyle duvara yaslanarak uyumaya çalıştı. Hiç değilse, açlığını unutturdu. Ancak Gavroş'un uykusu tavşan uykusuna benzerdi. En ufak bir hisirtide uyanırdı. Birden karşiki yoldan iki gölge belirdi, ikincisi, sessizcesine birinciyi izliyordu.

Gavroş, bu yaklaşan gölgeleri seçebilmek için, gözünü dört açtı. Bunlardan biri ihtiyar bir adamcağızdı. İkinciyi tanımakta hiç güçlük çekmedi. Bu, haydut Montparnas'dı. Azılı hırsız sokak çocuğu Gavroş'la iyi dosttu.

Ancak şu var ki Gavroş, Montparnas'in bu saatte burada bulunmasını hiç de hayra yormadı, o ihtiyara içi sızladı. Montparnas'in kötü niyetle adamın peşinden geldiğini düşünmek işten değildi. Gavroş ne yapacağını düşündü.

O böyle düşünme dursun, saldırı ani ve şaşırtıcı oldu. Montparnas elinde kokladığı gülü fırlatarak, iki sıçrayışta kaplan gibi ihtiyarın üzerine çullandı, yakasına yapışarak, onu devirmeye çalıştı. Çocuğun kalbi burkuldu, yaşlı adamcağızın ezileceğini anlamıştı. Bir kaplana karşı koyabilir mi bir yaban eşeği?

Bir saniye sonra adamlardan biri yerde, inim inim inliyordu, ancak Gavroş gözlerine inanamadı, yerdeki yaşlı adam değil, Montparnas idi. İhtiyar yumruğa öyle bir şiddetle karşılık vermişti ki saldıran yerde kıvranıyordu.

Gavroş'un yüreği sevinçle doldu:

— Yaşasın babalık, dedi ve kendisini tutamadan el çırpı, ancak kimse bunu duymadı, çünkü çalıların ardına saklı olduğu gibi, dövüşenler birbirlerini alt etmeye uğraşıyorlardı.

Birden Montparnas, kıpırdamaktan bile vazgeçti, Gavroş endişelendi, "Sakin bizim ahbap gebermiş olmasın?" diye düşündü. Oysa babalık, tek bir kelime söylememişti, ancak doğrularak üzerindeki tozları silkti çocuk, onun hayduta: "Kalk ayağa" dediğini duydu. Montparnas zorlukla doğruldu, ancak ihtiyar onu yakasından yakalamış tutuyordu, genç eşkıya, bir koyuna yenilen bir kurt gibi, süklüm püklüm sinmişti. Gavroş safi göz ve kulak kesilmişti. Bakıyor ve dinliyordu. Adamın haydutu sorguya çektiğini duydu, Montparnas cevap veriyordu:

— Kaç yaşındasın?

— On dokuz.

— Genç ve güçlüsün, neden sanki çalışmazsın?

— Çalışmak bana göre değil, ben doğuştan tembelim.

— Açık konuş, senin için birşeyler yapabilir miyim? Ne olmak isterdin?

— Hırsız.

Bir suskunluk oldu. İhtiyar düşünceli görünüyordu, hareketsiz duruyor ancak yakasından yakaladığı Montparnas'ı bırakmıyordu. Bu arada güçlü ve çevik haydut kurtulmak için, vahşi bir hayvan gibi geriniyor çabalıyordu.

Oysa ihtiyar, tek eliyle onu yakasından yakalamıştı. Birden yaşlı adam hüzün dolu bir sesle şunları söyledi. Gavroş bu sözlerden tekini kaçırmadı.

— Evlâdım sırf tembellik yüzünden kendini en zor, en yorucu bir mesleğe hazırlamışsın. Bundan böyle, durmadan çalışmaya hazırlan bakalım, sana uyku durak yok artık. Henüz vaktin varken, gel dinle beni yakarı kurtar, kendini topla yoksa nasıl cehennem bir hayat seçtiğini sen kendin anlayacaksın.

Namuslu işçinin yorularak kazandığı ekmeği, sen çalarken rahat yiyemeyeceksin. Her geçen dakika kaslarını gelecek, adalelerini sızlatacak koparacak. Bundan böyle nefes alabilmek için duvarını delmek, sokağa çıkmak için çarşafalarını parçalayarak yapacağın ipten merdivenden uçurumlara asılmak zorunda kalacaksın. Ah, asalak olarak yaşamak isteyen, vay haline!

Su içecek, kuru ekmeğe yiyeceksin. Tahta üzerinde ayağın zincirli olarak yatacağısın. Bu zinciri kırıp kaçtığını farzet, günlerce çalılar içinde sürünecek, orman hayvanları gibi ot yiyecek ve nihayet yine günün birinde yakalanarak birkaç yıl daha fazla ekleteceksin cezana. Hem de zincire vurulmak için. Yol yakinken, gel vazgeç, bu sevdadan.

Köle olmaksansa dürüst işçi olmak, bin kat hayırlıdır, hırsızlık sandığın kadar kolay değil gel sen rahat yolu, çalışmayı seç... Haydi git bu söylediklerimi iyice bir düşün. Benden bunu mu istemiştin?

İhtiyar cebinden çıkardığı yüklü bir meşin keseyi hayduta uzattı. Montparnas ağzı açık, arkasından bakakalmıştı. Ne var ki, onun bu dalgınlığı kendisine uğur getirmeyecekti çünkü Gavroş sessizce yaklaşmış ve dostu Montparnas'ın arka cebine attığı keseyi, usulca çekip alivermişti. Hayatında ilk kez olarak derin bir düşünceye dalan Montparnas çalılarının ardında saklı Gavroş'u görmemiş ve cebinden kesenin alındığını farketmemişti. Gavroş ağır ağır duvar dibine dönmüş ve Maböf Baba'yı ağaç altında görünce, keseyi duvardan aşırarak adamın ayaklarının dibine fırlatmıştı.

Birden havadan gelen bu keseyle, dalgınlığından sıyrılan ihtiyar adam, keseyi alıp açtı. İki bölüm vardı, birinde ufak para, diğerinde tam on altın.

M. Maböf bu keseyi hizmetçisi Plütar nineye götürdü. İhtiyar kadın:

— Şükürler olsun, bu para bize gökyüzünden düştü, diyerek keseyi önlüğünün cebine indirdi.

Gizli Defter

Dört beş ay önce kızın kalbini sızlatan acı kederi, artık yavaş yavaş kabuklanmaya yüz tutmuştu. Evet Kozet iyileşiyordu.

Doğa, ilkbahar, gençlik, babasına beslediği sevgi, kuşların ve çiçeklerin cümbüşü bu henüz bakir ruha unutmaya damla damla sunmuştu. Hatta günün birinde Marius'ü düşünen Kozet:

— Hayret, dedi. Artık onu düşünmüyorum bile.

Bu aynı hafta içinde, parmaklığın önünden geçen yakışıklı bir binici teğmeninin, kendisine bakarak bıyık burması dikkatini çekmişti. Bu patlak mavi gözlü, sarı kıvrıkcık saçlı, güzel subay daha önceden tanıştığımız teğmen Teodül Jilnorman idi. Ertesi günü aynı saat subayın geçtiğini yine gördü, saatine dikkat etti. Düşündü, "Allah Allah herhalde Babil sokağındaki kışlada kalan, subaylardan olacak"

—Bu arada teğmenin arkadaşları bakımsız bahçenin oymalı parmaklığı ardındaki, güzel kıızı farketmişlerdi.

Teodül'e:

— Baksana, güzel bir kız sana göz süzüyor, dediler. Kendini beğenmiş subay:

— Bana ne, her bakan kıza ilgi duysam, ne olurum, cevabını verdi. Vaktim yok.

Oysa o günlerde Marius acı uçurumlarının en derinine inmiş, ölmeyi düşünüyordu. "Ölmeden önce, birkez olsun onu görebilsem" diye kendi kendisini yiyordu. Kozet'in bir subayla ilgilendiğini görse, tek bir sitem etmeden ölürdü. Değişik yaratılıştta, iki ruhtu. Marius kederden kendisini kurtaramayan bir tip, oysa Kozet acı ve kederin en derinliklerinden gücü sayesinde çıkabilecek bir yaratılıştaydı. Aslında Marius'in anısı, Kozet'in ruhunun ta derinliklerinde uyumaktaydı.

Nisan ayının ilk günlerinde Jan Valjan, yine bir yolculuk yaptı. Arada bir iki üç gün süren yolculuklara çıkardı. Nereye gittiğini kimse hatta Kozet bile bilmezdi. Genellikle evde para azaldığından adamcağız birkaç günlüğüne böyle kaybolurdu. Babasının yine böyle gittiği bir akşam, Kozet salonunda yalnızdı, piyanosunu açtı ve "Koruda Yitik Avcılar" şarkısını söylemeye başladı. Şarkısını bitirdiğinde bir süre düşünceli göründü.

Birden bahçede ayak sesleri duyar gibi oldu. Salonun kapalı panjuruna kulağını dayadı, sanki bir erkek yürüyor gibi geldi. Hemen yukarıdaki odasına koştu ay ışığı bahçeyi gün gibi aydınlatmıştı, kimsecikler yoktu.

Kozet aldandığını düşündü, belki de bir korkuya kapılmıştı herhalde, az önce Weber'in sinirli operasından okuduğu parça zihnini bulandırmış olacaktı. Gün batımında, ormanda yollarını yitiren avcıların korusu, ayak altında çıtırdayan kuru dallar, kendisini böyle bir hayâl âlemine sürüklemiş olacaktı. Ancak ertesi gece karanlıklar bastığında, bahçede dolaşıyordu. Yine bir gün önceki gürültünün eşini duydu, tam o sırada çalılarının ardından çıkan Kozet, ay ışığında kendi gölgesini gördü. Birden genç kız dehşetle olduğu yerde kaldı, gölgesinin hemen ardında başka bir gölge belirmişti hem de bu başında yuvarlak bir şapkası olan bir gölgeydi. Nihayet tüm cesaretini toplayarak başını çevirdi, kimseyi göremedi. Fakat bir hayli endişelenmişti, iki gün üst üste, aynı hayâli göremezdi. Ertesi sabah babası geri dönmüştü, Kozet ona korkusunu anlattı, adam önce birşey olmadığını söyledi ancak yüzünün anlamından Kozet, onun da endişelendiğini anlamıştı.

Gece yeniden uyandı, bu kez birisinin ayak seslerini çok net olarak duyuyordu, hemen penceresine koştu, camı açtı bahçede tam odasının altına gelen kısmı da elinde kalın bir sopa tutan birisi dolaşıyordu, tam imdat istemek için haykıracağı anda, buluttan sıyrılan ayın ışığında, adamın aydınlanan profilinden tanıdı. Bu babasıydı. Kız yatağına yatarken onun da bir hayli endişelenmiş olduğunu düşündü. Jan Valjan, o geceyi bahçede geçirmişti gecenin geç bir saatinde genç kız, bir kahkaha ile uyandı, babası kendisini aşağı çağırıyordu. Hemen yatağından atladı, üzerine sahanlığını geçirerek, penceresini açtı babası aşağıda çimlerin yanında duruyordu:

— Kozet, diye seslendi, seni yüreklendirmek için uyandırdım, bak yuvarlak şapkalı gölgeye.

— Çimlerin üzerinde, uzayan bir gölgeyi işaretledi bu sanki başında yuvarlak bir şapka giymiş birisinin gölgesiydi. Bitişik damda yükselen bir başlıklı bacanın gölgesiydi.

Ertesi gün kahvaltı masasında Kozet, babasıyla şakalaşarak endişeleriyle alay ediyordu, ancak arkaya bakıldığında, kaçan bir baca henüz görülmemiştir, fakat kızcağzın kafasını daha fazla yormadı ve bu olanları unuttu. Ancak birkaç gün sonra yeni bir olay olacaktı.

Bahçede sokak yanındaki demir parmaklıkta sarmaşıkların kapladığı taştan bir sıra vardı. Sokaktan geçenlerin kolay göremeyecekleri bu sıraya bir yaya, elini uzatarak değebilirdi. Bu olaylardan bir kaç gün sonra Jan Valjan'ın gezmeye çıktığı bir akşam, güneş battıktan sonra Kozet bu sıraya oturmuş, derin derin düşünüyordu. Rüzgâr serinlemiş genç kızın kalbini bir gariplik doldurmuştu. Akşamın verdiği bir hüznün içini kaplıyordu.

Belki de aralanan mezarların esrarından gelen bu hüznün, belki de anası Fantin bu bölgede onu koruyordu. Kozet yerinden ağır ağır kalktı ve birkaç adım yürüdü, otlar nemlenmişti, ayakları ıslanmıştı, yeniden taş sıranın üzerine döndü, tam oturacağı anda, az önce bulunmayan kocaman bir taşın durduğunu hayretle gördü. Kozet bu taşın manasını bir türlü anlayamamıştı, birden bu taşın buraya yalnız başına gelmeyeceğini bir kolun uzanmış olacağını düşünerek ürperdi. Birden korkmuştu, elini sürmeden ve koşarak girdi. Tusen kadına, babasının gelip gelmediğini sorduktan sonra, ona akşamları kapı ve pencere panjurlarını sıkı sıkı kapamasını, bir kez daha tembih etti.

Ertesi sabah, gün doğarken uyanan Kozet, bir akşam önceki korkularına gülerek kendi kendisiyle alay etti.

Renkli perdelerden süzülerek, odasına altın bir göl gibi giren güneş onun tüm endişelerini dağıtmıştı. Taş sıra üzerinde taş olmadığına kendi kendisini inandırmaya çalıştı. Hemencecik giyinerek, bahçeye koştu sıranın üzerinde birşey bulmayı isterdi, fakat birden buz gibi bir ter döktü.

Taş sıranın üzerinde duruyordu. Ancak geceki korkusu gündüz dağılmış olduğundan Kozet taşın esrarını çözmek için yerinden kaldırdı. Oldukça ağır küçük bir kaya parçasıydı altında mektuba benzeyen bir kâğıt bulunuyordu. Bu beyaz bir zarftı. Kozet hemen kaptı üzerinde ne adres vardı ne de mühür. Kocaman zarfı açtı içinden bir ince defter çıktı. Artık Kozet'in kalbini meraktan üstün bir duygu sarmıştı, endişelenmişti.

Defterin sayfalarını açtı, çok güzel bir yazıyla doldurulmuştu bu sayfalar. Kozet bir imza, bir ad aradı, bulamadı. Herhalde gizli elin bunu sıra altına bıraktığı defter, kendisine yazılmıştı. İçindekileri okumasının gerektiğini düşünerek sayfaları çevirdi.

Şu satırları okudu:

Aşk, meleklerin yıldızlara selâmıdır.

◆◆◆

Aşk yok olduğunda Ruh derin bir kedere düşer.

◆◆◆

Beyaz Krep şapka altından gülen gözleri görmek, ruhumun rüyalar sarayına girmesini sağladı.

◆◆◆

Neden artık Lüksemburg Bahçesine gelmiyor sanki? Nerede oturuyor? Ruhunun adresini bilememek, ne korkunç...

◆◆◆

Ey aşktan acı çekenler, sevmekten vazgeçmeyin. Durmadan sevin, aşktan ölmek aşkla yaşamaktır.

Sevenler olmasa güneş solardı.

Bu tip düşüncelerle defterin yirmi beş sayfasını doldurmuştu bu güzel kelimeleri yazan, esrarlı el. Okumasını bitirdiğinde Kozet kendisini bambaşka bir dünyada buldu. Tam gözlerini kaldırdığında, yakışıklı subay başını dikleştirmiş parmaklığın önünden geçiyordu. Kozet onu iğrenç buldu. Bu güzel düşünceleri kim yazmış olabilirdi? Bir bir, kâğıda geçirilen bu satırlar, sanki ruh damlalarıydı. Kozet bir an bile kuşkulandı. Bir tek erkek yazabilirdi bunları. O. Evet, O.

Birden genç kızın kalbine güneş doğmuştu sanki, içinde sonsuz bir mutluluğa karışan adsız bir hüznü duydu. Evet o bu sayfaları doldurmuştu ve defteri taşın altına bırakmıştı. Kozet onu unuta dursun, o yakışıklı genç kendisini aramış bulmuştu. Fakat Kozet, onu nasıl unutmuş olabilirdi?

Bunu düşünmesinin bile, bir çılgınlık olacağını anladı. Evet ateş küllenmiş ve bir süre gizli gizli yanmış, fakat artık eskisinden daha şiddetle alevlenmişti aşkı. Kozet üçüncü kez defteri, baştan okuyordu ki, Teğmen Teodül yeniden bahçe önünden geçti ve bu kez mahmuzlarını şaklatarak yürüdü. Bakışlarını kaldırıp, onu gören Kozet onu budala, küstah ve çok çirkin buldu. Teğmenin kendisine gülümsediğini görünce, hırsla başını çevirdi, salak herifin kafasına bir taş atabilirdi o anda.

Kozet içeri koştu odasına kapandı, defteri yeniden okumak ve ezberlemek için. Defalarca okuduktan sonra, onu öperek koynuna soktu.

Bütün gün Kozet, bir rüyada gibi yaşadı. Düşünemiyordu bile. Gülüyor konuşuyor, fakat ne yaptığını bilemiyordu. Zaman zaman bütün bunları, rüyada gördüğünü sanıyor, ancak elini göğsüne götürüp kâğıdı elledikten sonra, güzel gerçeğe inanıyordu. Genç kız, sevgilisinin meleklerin aracılığı sayesinde kendisini bulduğuna inanıyordu.

Akşam olduğunda Jan Valjan, yine yürümelerinden birine çıkınca Kozet aynasının önünde süslendi. Saçlarını kendisine en yakışacak bir tarzda düzeltti, yakası açık bir robu giydi nedenini bilmeden böyle giyinmişti. Bir yere mi çıkmaya hazırlanıyordu? Hayır. Birisini mi bekliyordu? Hayır.

Gün batarken bahçeye indi. Tusen kadın arka avluya açılan mutfakta bulaşıklarını yıkamakla meşguldü. Genç kız, eliyle çalılar iterek ağaçlar altında yürümeye başladı. Böyle böyle, taş sıraya geldi. Taş orada duruyordu. Kozet oturdu ve sanki bu uğurlu

taşı okşamak ister gibi beyaz elini üzerine koydu. Birden garip bir izlenime kapıldı, sanki yanı başında birisi duruyordu. Başını çevirerek yerinden kalktı. O idi. Başy açıldı, zayıflamış ve solgundu. Alacakaranlıkta siyah kostümünü ancak seçebildi Kozet. Şapkasını yere çalılar üzerine fırlatmıştı.

Bayılmak üzere bulunan Kozet ses etmedi, nasıl olduğunu anlamadan birkaç adım gerilemişti. Oysa ona sokulmak isterdi, göremediği üzgün gözlerin cazibesine kapılmıştı. Adım adım gerileyen Kozet, birden bir ağaca sırtını dayadı, yoksa düşebilirdi. İşte o zaman tanımadığı sevgilisinin sesini duydu:

— Bağışlayın beni, evet ben geldim, kalbim dolu, artık siz olmadan yaşayamayacağımı anlamıştım. Sıra üzerine bıraktıklarımı okudunuz mu? Beni tanıyabildiniz mi? Benden korkmayın. Bana baktığınız o mutlu gün üzerinden, hemen hemen bir yıl geçti, hatırlıyor musunuz? 16 Haziran günü iğdi. Bir de babanızla birlikte oturduğum sıranın önünden geçmiştiniz, o da 2 Temmuz gününde olmuştu. Ne kadar zamandan beri, sizi göremiyordum. Günlerim gece olmuştu. Parktaki iskemleleri kiralayan kadına sordum, artık gelmediğinizi söyledi. Batı sokağında oturuyordunuz, oradan da başka yere taşınmışsınız. Bakın sizinle ilgili çok şey biliyorum. Daima sizi izliyordum, başka işim yoktu ki. Sonra birden ufuklarım karardı, sizin yok olduğunuz günler ve haftalar boyu çılgınlar gibi dolaştım. Bir gün yine Odeon meydanında gazete okuyordum, sizi görür gibi oldum, hemen kadının peşine takıldım, siz değildiniz, şapkasını sizinkine benzetmiştim. Geçen akşam tam arkanızda duruyordum, siz başınızı çevirince hemen kaçtım. Bir akşam da sizin şarkı okuduğunuzu dinledim.

Ne denli mutlu olmuştum. Panjurlar ardından sesinizi, dinlememe izin verir misiniz? Bunun size bir ziyanı olmaz ki. Galiba aşkımdan öleceğim, ne olur arada bir bu bahçeye gelmeme izin verin, ah! bilseniz size tapıyorum ben. Sizinle böyle konuştuğum için beni bağışlayın. Neler söylediğimi bilemiyorum. Kim bilir belki de bana kızılıyorsunuzdur.

— Oh anneciğim, diye fısıldadı Kozet ve birden ölüyormuş gibi olduğu yere yığıldı.

Marius onu düşerken yakaladı. Kollarından tuttu bağına bastı. Dinsel bir davranışta bulunduğunu sanıyor, başı dönüyor, gözlerinin önünde şimşekler çakıyordu. Aslında bu harika kıza karşı hiçbir istek duymuyor, yalnızca onu ölesiye seviyordu. Kozet onun elini yakaladı ve korsajına götürdü. Genç adam kâğıda dokunmuştu titreyerek sordu:

— Yoksa, siz de beni seviyor musunuz?

Kozet, soluk gibi bir sesle cevap verdi:

— Sus! Bilmiyor musun?

Daha sonra başını mutluluktan sarhoş olan gencin omzuna dayadı. Marius, kız kollarında onunla sıranın üzerine düşercesine oturmuştu. Artık söyleyecek söz bulamıyordu bu arada, göklerde yıldızlar bir bir yanıyordu. Dudakları nasıl birleşti, bunu kendileri de bilemedi. Bu öpüşme, kuşların ötüşü, karların erimesi, güllerin açması, doğan günün gölgeli ufukları aydınlatması gibi kendiliğinden oluvermişti.

Bir öpücük, hepsi bu kadar. Her ikisi de ürperdiler ve karanlıkta ışıl ışıl gözlerle bakiştılar. Gecenin serinliğini duymuyorlardı. Kozet, ona bu bahçeye nasıl girdiğini de sormadı, onun yanında olmasını o kadar tabii buluyordu ki. Daha sonra tek tük konuştular. Ruhlar kadar temiz bu iki genç, içlerini birbirlerin döktüler. Kalplerini boşalttılar, öyle ki bir saat sonra, delikanlı kızın ruhunu almış, genç kız sevdiği adamın ruhuna sahip olmuştu. Ruhları birbirine girdiğinde, bu zevkten sanki sarhoş oldular.

Gereken her şeyi söyledikten sonra, kız başını onun göğsünde saklayarak sordu:

— Adınız ne?

— Marius, ya sizin adınız?

— Beni Kozet diye çağırırlar.

Gizli Aşk

I

Tenardiye ve suç ortakları, bu olaylardan az önce cezaevinden kaçmıştı. Yine bir haydutun emriyle, Plüme sokağındaki evi gözetlemek için oraya yollamışlardı Eponin'i. Genç kız, bahçede Marius'in sevdiği kızı görünce, bu evde iş olmadığını babasına ve haydutlara bildirmiş, hatta buraya girip soymak istediklerinden onları polise haber vermekle tehdit etmişti. Bütün bunlardan sonra delikanlıya verdiği vaadi hatırlayan zavallı kız, istemeye istemeye onu bu evin kapısına kadar götürmüştü.

Bundan sonra bu sihirli bahçeye girmek, Marius için kolay olacaktı. Aşınmış parmaklıklardan birini törpüleyen genç adam, gizlice bahçeye girebilmişti. Aslında ıssız olan Plüme sokağından, görülmek tehlikesi yoktu. Delikanlı bahçeye geceleyin el ayak çekildikten sonra girerdi.

Bir öpüşmenin nişanladığı bu iki ruh, o uğurlu saatten sonra her gece aksatmadan buluşmaya başladılar. Marius geceleri geliyordu. Hayatının bu döneminde Kozet vicdansız ve çıkarıcı bir erkeğin kollarına düşse, mahvolmuş sayılırdı. Cömert gönüller kendilerini teslim etmekten çekinmezler, çok saf ve aşk konusunda bilgisiz olan Kozet'in, kendisini bırakmasından normal birşey olmazdı. Tanrı Kozet'e acımış, yoluna çok soylu, çok erdemli bir delikanlı çıkarmıştı.

1832 yılının bu güzel mayıs ayında, bakımsız ve yabancı bahçe, dünya zevklerinin en güzelini tattı. Masum ve temiz iki ruh, birbirine tapınmakla yetiniyordu. Marius, Kozet'in eteğinin ucunu tutmaya cesaret edemezdi. Hatta yine bir gece ay ışığında Kozet, düşürdüğü bir mendili almak için eğildiğinde yakası açılmış ve gerdanı görünmüştü. Marius kıpkırmızı kesilerek başını çevirdi. Marius'in o ilk akşam verdiği öpücük son öpücük olmuştu. Marius, Kozet'in elini öpmek, ya da saçlarını okşamakla yetinirdi. Kozet için Marius taçlı bir kral, Marius'e göre Kozet başında aylası olan bir melekti. Birbirlerinin ellerini tutuyor, ancak daha fazlasını düşünemiyorlardı. Marius, Kozet'in saflığının bir sınır olduğunu anlamıştı. Kozet, Marius'in dürüstlüğüne güvenerek ondan çekinmiyordu. Geceleyin buluştukları bu bahçe, sanki canlı ve kutsal bir yerdi. Çevrelerinde tüm çiçekler açıyor ve nefis kokularını onlara saçıyor. Mırıldandıkları aşk sözlerinden, ağaçlar ürperirdi.

Günün birinde Kozet, Marius'e:

— Baksana, demişti. Biliyor musun benim gerçek adım Öfrazi.

— Daha neler, senin adın Kozet değil mi?

— Yok canım, bana küçükken taktıkları çirkin bir ad. Benim gerçek adıma beğenmedin mi?

Doğru söyle Öfrazi adını nasıl buldun?

— Beğendim, fakat ben Kozet adını da çok seviyorum.

— Sahi baksana Kozet adı hiç de fena değilmiş, sen beğendikten sonra ben de beğenirim.

Beni Kozet diye çağır.

Bu sözlere eşlik eden gülümseyişi meleklerin gülüşünü andırırdı, yine bir gün sevgilisine:

— Mösyö, demişti. Yakışıklısınız, güzelsiniz, esprili bir gençsiniz, çok bilgilisiniz, her bakımdan benden kat kat üstsünüz ancak sizden çok daha iyi yaptığım birşey var. Sizi sevdiğim kadar sevemezsiniz beni.

Marius göklerde uçtuğuna inanıyor, yıldızların şarkısını duymuş gibi kendisinden geçiyordu ya da Kozet onun öksürmesine üzülerek şakadan eline vurdu:

— Öksürmeyin beyefendi, benim yanımda iznim olmadan öksürülmesini hiç istemem. Böyle öksürüp beni meraklandırmanız çok acayip doğrusu. Sağlıklı olmanızı isterim, çünkü hasta olursan, ben çok çok üzülür perişan olurum.

Ancak bir melek konuşabilirdi, böyle.

Yine bir gün Marius, Kozet'e:

— Düşün, dedi. Bir zamanlar senin adının "Ursula" olduğunu sanmıştım.

— Sus, ne korkunç ad.

Saatlerce güldüler. Marius için hayat çok basitti.

Parmaklıktaki demir çubuğu yerinden oynatarak geceleyin sessizce bahçeye girmek, yan yana bu taş sıra üzerinde oturup fısıldaşarak birbirlerine günlerini anlatmak. Bu arada Marius, sevdiği kıza güzelliğini tekrarlamaktan geri kalmazdı:

— Ne kadar güzelsin Kozet'im, sana bakmaya bile kıyamıyorum, seni ancak seyredebilirim. Bir melek, bir perisin. Ne olduğumu anlamıyorum. Eteğinin ucu pabucuma değdiğinde, alt üst oluyorum. Hele konuşman, o güzel dudaklar arasından sanki cevherler çıkıyor. Kimi zaman, seni bir rüya sanıyorum.

Konuş seni dinlediğimde, hayran oluyorum. Oh, Kozet, sen ne harika kızsın senin için çıldırıyorum. Siz tapılacak bir meleksiniz, küçük hanım.

Kozet, ona şu cevabı verirdi:

— Her geçen gün, seni bir öncekinden daha çok sevmekteyim.

Kozet'in ruhu da dış görünüşü kadar aydınlıktı. O nisan ayının simgesiymiş sanki. Gözlerinde çiğdem vardı, o tüm ışıkları kendisinde toplamış nurdan yapılmış bir kadındı. Ona tapan Marius'in ona hayran kalması aslında çok olağan sayılırdı, ancak şu var ki, manastırdan henüz çıkmış bu gencecik kızın çoğu zaman olgun bir kadın gibi konuştuğu, hiç aldırılmaz gibi, derin ve ince düşünceler açıkladığı olurdu. Kozet'in çok şeylerde doğru bir görüşü vardı, asla aldanmazdı. Gevezeliklerinde bile, bir espri anlayışı sezilirdi. İç güdüsüne uyararak, tatlı ve derin konuşurdu. Bütün bunlara ek, bir hiç onları güldürürdü, otlar üzerinde tırmanan bir uç böceği, bir yuvadan düşen bir kuş tüyüne üzülükleri de olurdu. Aşkın tanımlanması, yok yere gülmek, bir hiçe duygulanmaktır.

Aşklarına öylesine dalmışlardı ki, o yaz Paris'i kırıp geçiren kolera hastalığının bile farkında değillerdi, sanki Marius, Kozet'e yaşamının bir kısmını anlatmış, adının "Pontmercy" olduğunu, öksüz olduğunu, avukatlık öğrenimi yaptığını, şu sırada çeviri işleriyle geçindiğini anlattıktan sonra babasının kahramanca dövülmüş bir "Binbaşı" olduğunu da gururla sözlerine eklemişti. Bu arada, bir Baron unvanına sahip olduğunu da söylemişti. Ne var ki Kozet için, bu fazla birşey ifade etmemişti. Baron da ne demekti, onun için Marius'in yalnızca, Marius olması yeterdi.

Genç kız da, bazı açıklamalarda bulunmuş bir manastırda yıllarca öğrenim yaptığını, annesinin olmadığını babasının adını Mösyo Foşlövan olduğunu söylemişti. Babasının çok iyi kâpli olduğunu, yoksullara sadaka dağıttığını, ancak kendisine asla para harcamadığını bu arada kızından hiçbir şey esirgemediğini de söylemişti.

Bundan böyle Kozet, onun da aslında yoksul olduğunu sanıyordu.

Garip değil mi gecelerden beri, buluşmalarına rağmen Marius, kıza Gorbo varineliğindeki maceradan, tek söz etmemiş, kendisini duvardaki delikten izlediğini onu Tenardiye'lerin izbesinde bir nur gibi hayran hayran seyrettiğinden hiç söz etmemişti. Aslında Marius, kendisini cennette sandığından, yeryüzünü tümüyle unutmuş bulunuyordu. Sanki bir rüyada açık gözlerle uyuyorlardı. Kozet'in bu denli güzel olmasına rağmen arada bir, Marius onun karşısında gözlerini yumardı. Kapalı gözlerle ruha daha derinden bakılır. Marius ve Kozet, bu aşkın kendilerini nereye sürükleyeceğini düşünmüyorlardı bile. Aşkın belirli bir hedefe götüreceğini düşünmek insan oğlunun garip bir yargısıdır.

Bu arada Jan Valjan, hiçbir şeyden kuşkulandırmıyor, Kozet'in mutluluğuyla seviniyordu. Genç kız, bu bulutsuz mutluluğunun arasında babasını asla ihmal etmiyor, onun her dediğine boyun eğiyordu. Jan Valjan gezmek istediğinde Kozet'in hazır koluna asılmış buluyor, kendisine kitap okumasını rica etse, genç kız elindeki işlemlerini ya da dantelini bırakıp babasına istediği hikâyeyi okuyordu. Bütün gün, evde ve mutfakta didinen ihtiyar Tusen kadın, akşamleyin, yatağına girdiğinde, uyumaktan başka birşey düşünmezdi. Marius eve henüz ayağını atmamıştı. Kozet'le birlikte olduklarında, taş sıranın dibine sarmaşıkların arasına saklanarak otururlardı.

Sokakta bir geçenin bile, onları görmesi imkânsızdı. Çoğu zaman geç saatlere kadar sevgilisiyle birlikte kalan Marius, o saatten sonra Kurfeyrak'la paylaştığı odaya döndüğünde, arkadaşı onu alaylı gülüşlerle karşılardı. Hatta bir gün Kurfeyrak, arkadaşı Bahorel'e:

— Düşün, demişti. Artık Marius her gece sevgilisinden, sabahlara karşı eve dönüyor.

Arada bir Kurfeyrak kollarını kavuşturarak yüzünde sahte bir öfkeyle Marius'ye:

— Olur şey değil delikanlı işi azıttınız, derdi. Sanki artık başka bir dünyada yaşıyormuş gibi dalgın dalgın bir halin var. Haydi aksilik etme, anlat bana, adı ne?

Ne var ki Marius'yi hiç bir güç, hiç kimse konuşturamazdı. Kozet'in adını vermektense işkence çekmeye razıydı.

Bu tatlı mayıs ayı Marius ve Kozet için sonsuz mutluluklar içinde geçti. Marius için en büyük zevk. Kozet'in giysi ve süsten söz etmesi. Kozet'in zevki, Marius'in politikadan konuşması oluyordu.

Arada bir konuşmaktan yorulmuş gibi, birlikte susuyorlardı, bu da apayrı bir tatlılık oluyordu. Bir akşam Marius başı önünde, Kozet'le buluşmaya koşarken Plüme sokağının köşesinde birden bir ses duydu:

— İyi akşamlar Mösyö Marius.

Genç adam, başını kaldırdı ve Eponin'yi tanıdı. Birden acayip bir duyguya kapıldı, kendisine bu mutluluğu veren kızı, bir kez bile düşünmemişti. Ona karşı minnet duyması, mutluluğunu ona borçlu olduğunu bilmesi gerekirdi ancak nedenini bilmeden ona rastladığına sinirlendi.

Mutlu bir aşkın insanı, daha iyi daha yumuşak yaptığı söylenir. Aslında bu yanlış bir teoridir. Aşkta mutlu olan bir kişi, belki kötü olmasını unuttur, ancak ne var ki iyi olmasını da unuttur. Minnet duymasını gereksiz bulur. Başka bir zaman olsa, belki Marius, Eponin'le daha başka konuşurdu. Hatta, hatta kızın Tenardiye'nin kızı olduğunu, onun babasına minneti borcu duyduğunu bile unutmamıştı. Kendi babasını bile az çok unutmamıştı. Kekeleyerek sordu:

— Ah, siz miydiniz Eponin?

— Neden bana siz diyorsunuz, size birşey mi yaptım?

— Hayır, cevabını verdi Marius. Tam tersine kız, ona büyük iyilikte bulunmuştu, ne var ki Kozet'e sen dediğinden bugünlerde başka bir kıza ancak siz diyerek konuşabilirdi. Genç adam susmakta devam ediyordu. Zavallı kız haykırdı:

— Hey baksanıza...

Daha sonra birden sustu, aslında bu küstah kız sanki utanıyor gibi önüne bakmaktaydı gülümsemek istedi beceremedi, sonra gözleri yerde:

— İyi akşamlar Mösyö Marius, diyerek oradan hızla uzaklaştı. Aslında Eponin, bambaşka bir görev için gelmişti o akşam

oraya, babası ve suç ortakları Gölas, Babet ve Montparnas, Kozet'in oturduğu evi soymaya kararlıydılar. Eponin'in tüm tehditlerine rağmen o akşam kapı önünde toplanmışlar, ancak kızın hepsine dişi bir kaplan gibi avaz avaz haykırarak jandarmaları ayaklandıracağını, bağırması onları azıcık etkilemişti. Bu arada genç ve yakışıklı Montparnas'ın da pek keyfi yoktu. O sabah erken erken karşısına bir kara kedi çıkmış, dövüşen iki serçe kuşuna rastlamıştı. Genç haydut için bunlar uğursuz alâmetlerdi, o da Eponin'yi desteklemiş ve hırsızlar hep birden oradan uzaklaşmışlardı. Tek başına kalan Eponin, sokakta aşağı yukarı dolaşırken ve sevdiği adamın sevgilisini korumaktan duyduğu acı zevki tadarken Marius'le karşılaşmıştı.

Birkaç dakika sonra Marius sevgilisinin yanındaydı. Gökler yıldızlarla dolu, ağaçlar yapraklarını tatlı tatlı hışırdatmakta, çiçeklerin kokusu iç bayıltıcıydı. Çok güzel bir geceydi. Hiç bir zaman yıldızlar göklerde böyle altın çiviler gibi ışıdamamış, ağaç yaprakları, esrarlı hışırtılarla fısıldaşmamış, çiçekler böylesine iç bayıltıcı kokularını yaymamışlardı. Marius bile, bu sihirli gecenin büyüüne kapılmış gibi, kendisini her zamankinden daha âşık, daha mutlu buluyordu. Ne var ki, Kozet'i üzgün bulmuştu. Kozet ağlamıştı, Kozet'in gözleri kızarmıştı. Delikanlının ilk sözü:

— Neyin var? diye sormak oldu. Kozet titreyerek, cevap verdi:

— Babam, bana hazırlanmamı söyledi, acele işlerinin olduğunu, belki buradan gideceğimizi bildirdi.

Marius birden, buzdan bir el kalbini sarmış gibi tepeden tırnağa ürperdi. Hayatının sonuna yaklaşanlar için, ölmek gitmektir, hayatın henüz başlangıcında olanlara gitmek ölümdür.

Aşağı yukarı bir buçuk aydan beri, Marius her gece buluştuğu Kozet'in ruhuna sahip olmuştu. İlk aşkta sevgili vücuttan önce ruhu alır.

Başını döndüren bu mutluluk, sarhoşluğunun arasında bu gitme lafı onu beyninden vurmuştu, ilk olarak acı gerçeği idrak etti: "Kozet onun değildi." Marius rüyasından uyanmıştı, altı haftadan bu yana, o hayat dışında bir hayâl ve masal dünyasında yaşıyordu, sevgilisinin bu sözleriyle gerçek hayata döndü. Buna verecek tek bir cevap bulamadı. Kozet, ancak elini tutan elin, birden buz gibi kesildiğini farketmişti. Sordu:

— Neyin var?

Genç adam öylesine kısık bir sesle cevap vermişti ki, Kozet onu zor duydu.

— Ne söylediğini anlayamadım. Genç kız, yeniden anlattı:

— Bu sabah babam bana giysilerimi toplamamı ve hazır beklememi tembih etti, kendisi için de bir sandık hazırlamamı söyledi.

Belki İngiltere'ye gidecekmışiz!

— Fakat bu korkunç, diye haykırdı delikanlı.

Şu anda Marius için, kızını beraberinde İngiltere'ye götürün Mösyö Foşlövan, tarih öncesi ve tarih sonrası zalim hükümdarların en zalimi idi. Onu âdeta bir zorba, bir Firavun, bir Neron gibi görüyordu.

Sönük bir sesle sordu:

— Ne zaman gidiyorsun?

— Bilemeyeceğim, ne zaman döneceğimizi de babam söylemedi.

Marius yerinden kalktı ve buz gibi bir sesle sordu:

— Kozet gidecek misiniz?

Genç kız yaşlarla dolu güzel gözlerini, ona kaldırdı ve üzgün bir sesle:

— Neden bana birdenbire siz diyorsun? dedi.

— Size gidip gitmeyeceğinizi soruyorum. Kızcağız ellerini kavuşturarak yalvarırcasına sordu:

— Ne yapabilirim ki? dedi. Söyle bana, nasıl karşı koyarım?

— Ya demek babanız giderse, siz de gideceksiniz.

Kozet bu sözün anlamını anlamadan önce hissetmişti, birden öylesine sarardı ki yüzü karanlıkta bembeyaz kesildi. Fısıldadı:

— Ne demek istedin?

Marius gözlerini göklere kaldırarak, cevap verdi:

— Hiç.

Bakışını ona çevirdiğinde, Kozet'in gülümsediğini gördü, sevilen kadının gülümsediğini geceleyin bile görebiliriz. Öylesine bir aydınlık saçar.

— Of ne budalayız Marius, dedi kız. Bak aklıma bir şey geldi. Sen de bizimle birlikte gelersin, sana gideceğimiz yerin adresini bırakırım.

Ancak artık Marius tamamıyla uyanmıştı, gerçek dünyaya geri dönmüş bir adam gibi haykırdı:

— Sizinle gitmek mi? Çıldırın mı? Bunun için para lâzım, oysa meteliğim yok. İngiltere'ye geçmek. Fakat yalnız şu son günlerde Kurfeyrak'a tanımadığım bir dostuma, on altın borçluyum. Basımdaki eski şapka bit pazarına götürürsem, üç frank etmez, ceketimin dirsekleri aşındı, gömleğimin düğmeleri kopuk, çizmelerim su alıyor sana bunlardan söz etmedim, ben sefil herifin biriyim Kozet. Gece beni iyice görmediğinden aşkını verdiğin gündüz görsen dilenci sanarak beş metelik uzatırdın. İngiltere'ye gitmek ha, pasaport çıkartmaya yetecek kadar param bile yok.

Birden kendisini bir ağaca çarptı, ağacın kabukları alnını çizmişti. Şakakları zonkluyordu şu anda delikanlı üzüntüsünün canlı bir heykeli olmuştu.

Bir süre böyle durdu, sonra birden bir hıçkırık sesi duyarak başını çevirdi. Kozet ağlıyordu. İki saatten beri genç kız ağlıyor ve delikanlı düşünüyordu. Birden Marius onun önüne diz çöktü ve eteğinden gözükken minik ayağını elleri arasına alarak öptü. Kız hiç ses etmeden onun bunu yapmasını kabullendi. Marius ona yalvardı:

— Ağlama. Kız mırıldandı:

— Nasıl ağlamayayım ben gidiyorum ve sen gelmiyorsun. Delikanlı sordu:

— Beni seviyor musun?

Kozet hıçkırıklarının arasında cennette söylenen şu sözleri fısıldadı:

— Sana tapıyorum, söyle bana, sen de beni seviyor musun?

— Bana bak Kozet, inan olsun, ilk olarak şerefim üzerine and içerim ki sen gidersen, ben de ölürüm.

Kozet onun bu sözlerinden öylesine etkilenmişti ki, dehşetten ağlamasını bile unuttu. Marius, birden derin bir sesle konuştu:

— Dinle beni Kozet, dedi. Yarın beni bekleme.

— Fakat bir gün seni görmeden nasıl yaparım?

— Bütün hayatımızı birlikte geçirebilmek için tek bir günümüzü feda edebiliriz. Ona geceleyin gitmeye mecburum, geleneklerine daima sadık kalmış bir adamdır, ancak ziyaretlerini akşamleyin kabul eder.

Kozet şaşırılmıştı, sordu:

— Hangi adamdan söz ediyorsun, Marius?

— Yarına kadar bekle, belli olmaz belki güzel haberlerle dönerim. Bir şey daha var Kozet, adresimi sana vermeliyim, belki bana bir haber salmak istersin. Camcılar sokağı, numara 16, Mösyö Kurfeyrak'in evi. Az önce adını andığım arkadaşın evinde oturuyorum.

Kozet meraklanmış:

— Bütün gece uyanık kalmamı istersen bana neler yapmak istediğini söyle Marius, diye yalvardı.

— Bak dinle Kozet. Tanrı'nın bizi ayırmak istemeyeceğinden eminim. Beni öbür gün bekle. Bu arada cebinden çıkardığı bir çakıyla çardağın duvarına, "Camcılar sokağı No. 16" diye yazıyordu.

— Ah kadın olmak daima evde kalıp beklemek ne denli zor. Fakat istediğini yapacağım Marius, sana daha fazla soru sormuyorum. Yarın akşam senin sevdiğin o "Avcılar Operası"ndan şarkıyı okuyarak oyalanmaya çalışacağım. Fakat diğer gün akşamleyin, daha erken gel, seni tam saat dokuzda bahçede bekleyeceğim, ne olur gecikme. Ah sensiz bir gün ne denli uzun olacak?

— Bana da öyle gelecek!

Üzüntülerin en büyüğüne kendilerini kaptıran gençler, birbirlerinin kollarına düştüler, bir kez daha dudakları birleşmişti, bu arada gözlerini göklerdeki yıldızlara dikmişlerdi. Marius çıktığında, yol ıssızdı. Eponin haydutları izleyerek, Bulvara kadar uzaklaşmıştı. Marius başını ağaca dayamış düşünürken, birden bir çare aklına gelmişti. Gerçi bunda pek umudu yoktu ancak bir kez denemek istedi.

II

O günlerde Jilnorman dede, tam doksan bir yaşını, sürüyordu, yine sağlıklı ve bir meşe gibi dimdik olmasına rağmen, kızı onun şu son günlerde bir hayli çöktüğünü farketmişti. Artık Mösyö Jilnorman uşağı Bask ve hizmetçisi Nikolet'yi bastonuyla tehdit etmiyor, kapıyı kendisine geç açan uşağını tokatlamıyordu. Hatta Temmuz ihtilâline gerektiği kadar sinirlenmemişti bile. O tam dört yıldan bu yana, hiç yılmadan Marius'yi bekliyordu. Aslında o ölümden bile korkmazdı, ne var ki torununu dünya gözüyle görmeden öleceğini düşünmesini bile istemiyordu. Odasına Marius'in annesinin on sekiz yaşındaki bir portresini koydurmuş, sabahleyin gözlerini açar açmaz, torununa benzeyen kızını görmek istemişti. Fakat ne var ki, yine de Marius'in adını andırmıyordu, hatta günün birinde ondan söz eden kızını bir güzel haşlamıştı ancak Jilnorman teyze, babasının gizlice gözünden süzülen bir yaşı sildiğini de görmüştü.

4 Haziran günü Mösyö Jilnorman, odasında neşeli bir ateş yaktırmış elinde okumadığı bir kitap, dalgın dalgın düşünürken birden ihtiyar uşağı Bask, içeri girdi ve sordu:

— Mösyö, Bay Marius'yi kabul edebilir mi?

İhtiyar adam birden yaylanmış gibi yerinden fırladı, yüzünün bütün kanı kalbine çekilmişti, titrek bir sesle sordu:

— Kim dedin?

— Valla bilemiyorum, dedi uşak. Ben geleni görmedim, ancak Nikolet bana Mösyö Marius'in geldiğini haber vermişti.

İhtiyar boğuk bir sesle:

— Gelsin, dedi.

Titreyerek gözlerini kapıya dikti. Birden eşikte Marius göründü. Yarı karanlıkta, kılığının yoksulluğu göze batmıyordu, ancak ciddi ve çok üzgün yüzü görünüyordu. Jilnorman dedenin sanki gözleri kamaşmıştı. Dört yıllık bir özlemden sonra bu taptığı çocuğu yine karşısında görüyordu. Bir bakışta onu kavradı, onu daha da güzelleşmiş, olgunlaşmış erkek olmuş buldu. Kollarını açmak onu bağrına basmak istedi ne var ki kalbini dolduran tüm şefkati ancak şu kelimelerle belirtti:

— Buraya ne istemeye geldiniz? Marius çekingen bir sesle:

— Efendim, diye mırıldandı. Dedesi onun kollarına atılmasını bekliyordu, birden Marius'e kızdı. Kalbi sevgi ve şefkatle taşarken torununa, böyle haşin davrandığı için kendine duyduğu öfkeyi ondan almak istedi, tekrarladı:

— Neden geldiniz? Yoksa benden özür dilemeye mi geldiniz? Hatanızı nihayet anladınız mı?

Marius'ye yol gösterdiğini ummuyordu, oysa delikanlı üzgün bir sesle:

— Hayır Mösyö, dedi.

— Peki öyleyse ne halt etmeye beni rahatsız ediyorsunuz, diye haykırdı.

Marius ellerini kavuşturdu, öne doğru iki adım attı ve titrek bir sesle:

— Mösyö, acıyın bana, dedi.

Bu söz Mösyö Jilnorman'ı duygulandırdı, ancak duygularını dışarı vurmasını sevmeyen bir adam olduğundan, yerinden ağır ağır kalktı, iki eliyle bastonuna dayanıyordu:

— Olur şey değil Mösyö, dedi. Size acımak ha... Demek bundan böyle ihtiyarlar gençlere acıyacak. Siz hayatın basındasınız henüz, oysa benim iki ayağım çukurda, siz tiyatroya, baloya, kahvelere eğlencelere gidiyor, yakışıklı genç olduğundan kadınların kalplerini çeliporsunuz, oysa ben yaz gününde bile, sızlayan kuru kemiklerimi ısıtmak için ocak başında pinekleme zorundayım. İhtiyarlığın tüm sefaleti omuzlarıma yüklü, sizin otuz iki dişiniz ağzınızda, mideniz sağlam, gözünüz ıslık ıslık, gücünüz, iştahınız, neşeniz var. Saçlarınız orman gibi gür, ben ise ak saçlarımı bile döktüm, ağızımda dişim kalmadı, bacaklarım yürümüyor, hafızam zayıfladı... Siz güneşte ilerlerken, ben karanlıklarda bocalıyorum ve siz benden merhamet dileniyorsunuz. Eğer adliyede, böyle savunuyorsanız çok başarılı bir avukat olduğunuzdan sizi kutlarım doğrusu. Çok komiksiniz.

Doksanlık ihtiyar, hırslı bir sesle yeniden sordu:

— Benden ne istersiniz?

— Mösyö, varlığımın sizin hoşunuza gitmediğini biliyorum ancak tek bir izin istemeye gelmiştim, sonra yine geldiğim gibi gideceğim.

— Siz bir budalasınız Mösyö, size gitmenizi kim emretti? "Haydi benden özür dile, boynuma atıl, ne duruyorsun?" Marius'in bu duygularını anlamadığını görerek, daha da sinirlendi, öfkesi daha da arttı:

— Bana saygısızlık ettiniz, yıllardan beri ölüp kaldığımı sormadan, benden uzak keyif ettiniz. Bekâr hayatı yaşadınız, gece yarılara kadar kadınlarla, kumarla, gönül eğlendirdiniz. Kim bilir belki borca da girmişsinizdir, benden borçlarınızı ödememi bile istemediniz, tam dört yıl sonra dönüyor ve size acımamı istiyorsunuz ha...

— Mösyö, dedi Marius. Sizden evlenmek için izin istemeye geldim.

— Ya öyle mi? Demek servetinizi doğrulttunuz, avukatlık size kaç para kazandırıyor?

Marius vahşi bir ses tonuyla, hiçbir şey kazanmadığını söyledi.

— Ya demek size yolladığım aylıktan başka paranız yok?

Marius bu paraya elini sürmediğini daima geri yolladığını açıklamadan susup önüne baktı. Dedesi sözlerine devam etti:

— Ya demek, kız zengin?

— Hayır, o da benim gibi meteliksiz.

— Olur şey değil, yirmi beş yaşını doldurmadığından, benden izin almak zorunda olduğunu düşünerek, bana geldin ha. Haydi oğlum başkalarına anlat, evlen o sefil kızla, sefalette çürüyün birlikte, ancak şunu da bil ki, sana asla istediğin izni vermeyeceğim.

— Babacığım!

— Asla.

Marius umudunu yitirmiş kapıya yürüdü, ancak tam eşikten çıkıyordu ki, ihtiyar onun peşinden sendeleyerek koştu ve onu yakasından yakalayarak zorla içeri çekti:

— Haydi, dedi. Anlat onu bakalım.

Marius'in ağzından kaçırıldığı "Babacığım" sözü adamda bu değişimi meydana getirmişti. Marius ona baktı, birden ihtiyarın yüzünde bir yumuşama gördü, Mösyö Jilnorman seven dede olmuştu.

— Haydi haylaz, dedi. Bana şu sevgilinden söz et, aman Yâ Rabbim günümüzün delikanlıları ne kadar salak.

— Babacığım, dedi Marius.

İhtiyar adamın yüzü birden nurlanmıştı:

— Oldu, dedi. Bana "baba" de, bak görürsün her istediğine peki derim. Hem de bu kılığın ne, bir hırsız gibi giyinmişsin, al şu yüz altını, üstüne başına doğru dürüst birşeyler satın al. Bir çekmecedan çıkardığı şişkin bir keseyi genç adamın önüne koymuştu.

— Babacığım, diye söze başladı Marius. İyi kâplü babam, bilseniz onu nasıl seviyorum. Ona bir yıl önce parkta rastlamıştım, her gece evinin bahçesinde buluşuyoruz, ruhlarımız konuştu, babası seviştığımızı bilmiyor, babacığım görseniz o melekler kadar güzel, babası onu İngiltere'ye götürmek istermiş, o giderse ben önce çıldırır, daha sonra ölürüm. Onsuz yaşayamam, o bana aldığı temiz hava, kadar gerekli, işte hepsi bu kadar, o parmaklık bir bahçede Plüme sokağında oturuyor adı da Matmazel Foşlövan.

"Jilnorman dede" yüzü sevinçle aydınlanmış, torununun yanına oturmuş onu dinlerken içi açılıyordu, bu arada enfiye kutusundan aldığı bol bir tütünü burnuna götürdü. Plüme sokağı lafını duyunca, tütünün bir kısmını üzerine döktü.

— Plüme mi dedin? Plüme sokağı mı? Ha galiba oralarda bir kışla olacak. Evet senin yeğenin "Teodül" bana ondan söz etti. Canım hani şu benim yeğenimin oğlu binici teğmeni "Teodül" evet, sen onu pek hatırlamazsın.

Evet kızdan söz edildiğini duydum, bir bahçede nefis bir parçaymış, doğrusu zevkin varmış: Teodül onun hanım hanımcık olduğunu da ekledi.

Bana kalırsa bu salak teğmen, ona azıcı kur bile yapmış. Aferin Marius, doğrusu senin yaşındaki bir gencin âşık olması hoşuma gitti, yaşa be oğul, gözüme girdin. Benim de vaktiyle böyle nice maceralarım oldu.

Ancak senin gibi işi ciddiye almadım, ölümden söz etmenin ne gereği var, kızı sevdim mi, helâl olsun, yavrum al sana, iki yüz altın daha eğlendir gönlünü, ancak böyle kızlarla evlenilmez, onu kendine metres diye tut.

Marius birden sarardı, dedesinin sözlerine hiçbir anlam verememişti. Bu Plüme sokağı, kışla, uzak bir akraba olan, teğmen Teodül bahçede dolaşan güzel kız, bütün bunlar zambaklardan daha temiz olan Kozet'le ilgili olamazdı. Fakat dedesinin son lafı birden içine işledi bu ruhunun nişanlısına müthiş bir hakaretti. Bu "onu kendine metres tut" sözleri kalbini dağlamıştı. Birden yerinden fırladı, düşürdüğü şapkasını aldı dedesinin önüne koyduğu altınları, elinin tersiyle itti, kapıya doğru yürüdü dedesinin önünde, derin derin eğilerek onu selâmladı ve titremeyen bir sesle:

— Beş yıl önce babama hakaret etmişsiniz Mösyö, dedi. Oysa bugün karıma hakaret ediyorsunuz. Bundan böyle artık birşey istemiyorum sizden, elveda efendim.

Jilnorman dede, biden neye uğradığını şaşırmişti ağzını açtı ses çıkmadı, kollarını uzattı yerinden kalkmak istedi, henüz kelime söyleme fırsatını bulamadan kapı suratına çarpılmıştı. İhtiyar adam bir süre yıldırım çarpmış gibi öyle kaldı, sonra, boğazlanır gibi haykırdı:

— İmdat... İmdat... Sesine kızı ve uşakları koştular, adam inleyerek yalvardı:

— Koşun peşinden, onu geri getirin, yakalayın gidiyor, gitti her istediğini yapacağım bu kez. Artık bir daha geri dönmez. Aman Tanrım, onu bana geri getirin.

Zorlukla emekleyerek pencereye koştu, camı açtı ve yarı beline kadar sarkarak haykırmaya başladı:

— Marius! Marius!..

Bu arada uşağı Bask ve hizmetçi kadın Nikolet, düşmemesi için onu ceketinden yakalamışlardı. Marius, onun bu acıklı çağrısını duymadı, çünkü köşeyi dönmüştü bile.

Doksanlık dede, ellerini şakaklarına götürdü sendeleyerek geriledi ve koltuğa yığıldı. Gözleri ve kalbi bomboştu, geceye ve ölüme benzeyen bir karanlığa gömülmüştü.

Elem Yolcuları

Aynı gün içinde, saat dört sularında, Jan Valjan, sırtında bir işçi kılığı, tek başına Şamdömars yamacının bir köşesinde oturmuş dalgın dalgın düşünüyordu. Nedense şu son günlerde, artık Kozet'le gezmiyor uzun yürüyüşlerine tek başına çıkıyordu. Herhalde yalnız kalmasını istiyordu. Şu son günlerde, birden yine endişeleri artmıştı. Bulvarda dolaşırken Tenardiye'ye rastlamış, ancak kılık değiştirmiş olduğundan sefil hancı kendisini tanımamıştı, o günden sonra Jan Valjan onu defalarca görmüştü. Bundan böyle, yine bir tehlikenin çevresinde dolaştığını anlayan adam, birden ev değiştirmek, hatta gerekirse başka bir ülkeye geçme fikrini düşünmüştü. Tüm bu endişelerine, yeni bir kaygı ekleniyordu, o sabah bahçede dolaştığında çardağın duvarında "Camcılar sokağı No. 16" diye çiviyle kazılmış bir yazı dikkatini çekmişti. Bu da ne demektir?

Bu arada bu yazıdan Kozet'e bahsetmemeyi, daha uygun buldu, kızı korkutmak istemedi. Jan Valjan, Paris'ten hatta Fransa'dan uzaklaşmaya İngiltere'ye yerleşmeyi kararlaştırmıştı.

Hatta Kozet'e bir gün önceden haber vermişti. Bir haftaya kadar Fransa'yı terk etmeyi düşünüyordu. Tam bu sırada, birden ayaklarının dibine düşen bir kâğıdı görünce, hemen eğilerek aldı, kâğıdı açtı içinde kurşun kalem ve acemi bir yazıyla yazılı şu kelimeleri gördü: "Evinizden çıkıp başka yere taşının."

Jan Valjan, hemen başını ardına çevirdi, ta uzaklarda bir çocuk çok genç narin yapılı bir delikanlı gördü. Tarçın renginde kaba kadife pantolon giymiş, bu genç koşarak uzaklaşıyordu. Jan Valjan, düşünceli düşünceli evine döndü.

Marius bitkin bir halde dedesinin evinden ayrıldı. Esasen pek umutlu değildi, ancak artık kendisini tamamıyla hüzne kaptırmıştı. Aslında dedesinin zirvalarından bahçedeki güzel kız, binici teğmeni Teodül, bütün bu sözler kafasında hiçbir iz bırakmamıştı. Marius henüz kötülüğe inanılan yaşta değildi, birkaç yıl sonra olsa, belki ancak kötülüğe inanacak bu kez iyiliğe inanmayacaktı. Bütün acı çekenlerin yaptıklarını yaptı. Nereye gittiğini bilmeden, sokaklarda serseri serseri yürümeye başladı.

Sabahın ikisinde evine döndü, giyimli olarak kendisini şiltesinin üzerine attı. Uyandıığında odasında Kurfeyrak, Enjolras Föyü ve Konfer'yi gördü, hepsi de başlarında şapkaları sokağa çıkmaya hazır bekliyorlardı. Kurfeyrak kendisine sordu:

— General Lamark'ın cenaze törenine geliyor musun?

Marius bu sözlerden birşey anlamadı, sanki arkadaşı Çin'ce konuşmuştu. Ne var ki, onlardan az sonra kendisi de sokağa çıktı, odasını terketmeden aylar önce Javer'in kendisine vermiş olduğu tabancaları cebine yerleştirdi, bunu neden yaptığını bilemiyordu. Bütün gün, ne yaptığını bilmeden sokaklarda avare avare dolaştı, arada bir yağmur yağıyor, Marius ıslandığını da farketmiyordu. Bir ara fırıncıdan aldığı bir francalayı ceketinin arka cebine koydu, yemesini unuttu. Yirmi dört saatten beri ağzına bir lokma koymamıştı. Farkında olmadan, Sen ırmağının ıssız bir köşesinde soyunarak suya dalıp çıktı, sanki beyni yanıyor, Marius böyle bir ruh halinde bulunuyordu. Hiçbir şey umut etmiyor, hiçbir şey beklemiyordu. Akşamı sabırsızlıkla bekliyordu tek belirli düşüncesi Kozet'i görmektir.

Bu son mutluluk onun artık tüm geleceği sayılırdı. Bir ara garip gürültüler duydu. Sanki Paris'te dövüşülüyordu. Gece bastırıldığında, saat tam dokuzda Kozet'e söz verdiği gibi, onun evine gitti. Parmaklığa yaklaştığında tüm dertlerini unutmuştu. Kırk sekiz saatten beri, görmediği sevgilisini görecekti, bundan sonsuz bir sevinç duydu. Yüz yıllar kadar uzun gelen bu dakikaları yaşayan insan, artık olgunluğa ermiş sayılırdı.

Marius demir çubuğu yerinden oynattı ve sessizce bahçeye süzüldü. Kozet onu beklediği yerde değildi. Genç adam çalılar arasından sürünerek geçti, kapı önüne vardı, belki kızı orada bulacağını ummuştu. Kozet orada da yoktu. Başını kaldırdığında tüm panjurların kapalı olduğunu ve hiçbir ışık yanmadığını dehşetle gördü. Bahçeyi dolaştı bahçe ıssızdı.

İşte o zaman kederden sarhoş olmuşçasına çılgın gibi panjurları yumrukladı, sanki panjurun açılmasını ve Kozet'in babasını görmeyi istemişti.

Kimseler yoktu, daha sonra Marius, avaz avaz "Kozet, Kozet" diye seslendi.

Hiçbir cevap alamadı, bahçede kimse olmadığı gibi evde sessizdi.

İşte o zaman, taş basamakların üzerine çöktü ve Kozet gitmiş olduğuna göre artık ölümden başka çaresinin kalmadığını düşündü. Birden sokaktan gelen bir ses ağaçların altından yansıdı:

— Mösyö Marius, Mösyö Marius! Hemen doğruldu, ses tekrarlandı:

— Mösyö Marius orada mısınız?

— Evet.'

— Mösyö Marius dostlarınız sizi Şanvröri sokağındaki barikatta beklerler.

Genç adam birden Eponin'in çatlak ve basık sesini tanımıştı, hemen parmaklığı koştuğunda genç bir delikanlının gün batımında koşarak uzaklaştığını gördü.

İsyan

1832 yılının yaza giriş aylarında bir süreden beri kolera Paris'i kırıp geçirmekteydi. Başkent bir ihtilâle hazır bekliyordu. Büyük Paris patlamak üzere olan bir topa benziyordu, güllerle doldurulan top patlamak için bir kıvılcımı beklemekteydi. Haziran 1832 yılının kıvılcımı General Lamark'ın ölümü olacaktı.

Lamark adını duyurmuş ve hareketli bir adamdı. İmparatorluk ve restorasyon devrinde, her iki çağa yakışacak kahramanlıklarda bulunmuş savaş alanında olduğu kadar, kürsüde de sesini duyurmasını bilmişti. Yürekli olduğu kadar güzel konuşmasını da bilirdi, sözleri bir kılıç gibi deler geçerdi. O özgürlük tarafını tutardı, geleceğe inandığı için halk tarafından sevilmiş, imparatora güzel hizmet ettiği için, millete kendisini saydırmıştı. Paris halkı, La mark'ın Pantheon'a gömülmesini istemişti, bütün kentte bir haykırış yükseliyordu: "Lamark Pantheon'a aynı zamanda ölen general için şahane bir ağıtta bulunan Lafayet'yi de alkışlıyorlardı. Birden nasıl olduğunu bilinmeden sanki bir ölüm rüzgârı esmiş gibi haykırışlar yükseldi:

— Dragonlar, dragonlar!..

Dragonların nal seslerini duyan kadınlar korkarak kaçıyorlardı. Ayaklanmanın nasıl başladığını, sonraları kimse hatırlamayacaktı. Daha sonra söylenenlere göre, bir çocuğun bir Dragon'u hançerlemesi dövüğe yol açmış olacaktı. İşin aslı şu: birden üç el ateş edildi, birincisi bir süvari yüzbaşısını öldürmüştü, ikincisi tam o anda penceresini kapatan sağır bir ihtiyar kadını öldürmüştü, üçüncüsü de bir subayın apoletlerini sıyrarak geçmişti. Bir kadın: "Henüz çok erken başladı," diye haykırıyordu.

Artık fırtınanın kopmasına, kimse engel olamazdı halk ve askerler dövüşmeye başlamışlardı. Ateş ediliyor taşlar yağdırılıyordu. Hırs, ihtilâli rüzgârın yangını alevlendirdiği gibi alevlendirmişti.

Bir saatten daha az bir zamanda sanki yerden bitme gibi yirmi yedi barikat birden kurulmuştu.

Evlerin kapılarını sürgülüyorlar, önlerine barikatlar yükseltiyorlardı. Kadınlar ve analar, endişeyle etraflarına bakmıyor, kimi oğlunu, kimisi eşini merakla bekliyordu. Birçokları, ihtilâl sona erinceye dek dışarı çıkmamıştı. Kimse bunun nasıl sona ereceğini bilemiyordu. İhtilâlin kızıl boyasına boyanmıştı Paris.

Gavroş bir kafilenin arkasına takılmış ilerliyordu. Bu çetenin başında dostumuz Enjolras, Kurfeyrak, Komfer ve Föyi bulunuyorlardı.

Hepsi de tepeden tırnağa kadar silâhlanmışlardı. Bahorel ve Jan Pruver'de yolda onlara katılmıştı. Enjolras bir av tüfeği, Komfer bir muhafız karabinası ve kemerinde iki tabanca taşıyordu. Gavroşanlara yaklaşarak nereye gittiklerini sormuştu. Kurfeyrak, ona yalnız tek bir sözle cevap vermişti: "Bizimle gel."

Peşlerinden öğrenci, artist, işçi ve liman gemicilerinden kurulmuş bir çete daha ilerledi. Birçoklarının bellerinde tabancalar vardı.

Aralarında zorlukla ilerleyen çok yaşlı birisi vardı, o silâhsızdı.

Arkada kalmamak, onlara yetişmek için çok güçlük çekiyordu. Gavroş birden onu tanıdı. Bu "Maböf Baba" idi.

Yaşlı adamı, Marius aracılığıyla tanıyan Kurfeyrak, ona yaklaşmış ve evine dönmesini söylemişti. Adamcağız, bu gençlerin hükümeti devirmek için yürüdüklerini duyunca, her ne pahasına olursa olsun onlara katılmakta, ısrar etmişti. Tek kelime söylemeden, onları izlemişti. Birden adımları daha da güçlenmişti sanki, genç işçilerden birinin kendisine uzattığı kolu bir baş işaretiyle reddetmişti. Öğrenciler ona hayran hayran bakarak: "Babalık amma da zorlu," diyorlardı. Herhalde eski bir ihtilâlcı olmalı. Küçük Gavroş kafilenin en başında yürüyor ve avaz avaz bir isyan marşını haykırarak söylüyordu. Hep birden Sen-Mery'ye doğru gidiyorlardı.

Kafile her adımda daha da kalabalıklaşıyordu. Bir ara Biyet sokağında saçları kırılmış haşin ve küstah suratlı bir adam onlara katıldı, önden ıslık çalıp, şarkı söyleyerek yürüyen Gavroş, bu adama dikkat etmedi. Diğerleri aslında onu tanımazlardı.

Tam Camcılar sokağından geçerlerken Kurfeyrak, unuttuğu kesesini ve şapkasını almaya evine çıktı. Kapıcı kadın, genç bir işçinin kendisini beklediğini söyledi. Tam o anda yüzü çilli, ufacak bir genç işçi, karşısında belirdi ve kendisine Marius'yi sordu. Kurfeyrak, Marius'in nerede olduğunu bilmediğini söyledi, oysa genç işçi, Marius'un akşamleyin dönüp dönmeyeceğini soruyordu. Kurfeyrak bunu bilmediğini ancak kendisinin gece evine dönmeyeceğini ekledi.

Genç işçi onun gözlerinin ta içine bakarak, sordu:

- Neden?
- Çünkü?
- Nereye gidiyorsunuz böyle?
- Sana ne?
- Çantanızı taşıyayım mı?
- Barikata gidiyorum.
- Sizinle geleyim mi?
- İstersen, cevabını verdi Kurfeyrak. Sokak herkesin malıdır.

Bu sözlerden sonra bir hayli ilerlemiş olan, arkadaşlarına yetişmek için koşarak çıktı. Bir çeyrek saat sonra o cılız işçinin peşlerinden geldiğini farketti.

Bu arada Lesgl ve Joly de, bir meyhaneye girmişler ve orada arkadaşları Granter'le karşılaşmışlardı. Granter durmadan şarap şişelerini devirmekteydi. Lesgl kendisine sordu:

- Dostum midende bir delik mi var? Granter:

Neden olmasın, cevabını verdi. Senin dirseğin delik ya...

Joly:

- Baksanıza dostlar, dedi. Duyduğuma göre bizim Marius âşık olmuş.
- Kime?

— Kim bilir kime? Güzel bir Maria ya da Marlyon'a tutulmuş olmalı. Bizim Marius şairler türündendir. Onun ne çeşit âşık olduğunu hayâlimde görüyorum, inan olsun, kızı öpmesini bile unuttur. Duyulan olmayan ruhtar olacaklar bu ikisi, kim bilir belki de birlikte yıldızlarda yatıyorlardır.

Granter belki dördüncü şişesine başlamıştı ki birden merdivende ayak sesleri duyuldu. Bir sokak çocuğu Enjolras'dan bir pusula getirmişti.

Lesgl sordu:

- Gidelim mi? Joly:
- Hayır, dedi. Yağmur yağıyor, ateş yağmuruna seve seve giderdim, ancak yağmurda yürüyüp, nezle olmaya hiç de niyetim yok.

Tam o sırada pencerenin önünde duruyordu ki Sen Döny sokağından elinde tüfeği Enjolras'ı gördü, peşinden tabancalı Gavroş geliyordu. Föyü kılıcını oynatıyor, Kurfeyrak hançerini sallıyordu. Jan Pruver ve Komfer de dostlarını izliyorlardı. Bu kafiye yiğit kadiri ve erkek izlemekteydi. Şanvröri sokağı, pek geniş sayılmazdı, birden Lesgl elini ağzına siper ederek haykırdı:

- Kurfeyrak, Kurfeyrak!

Çağırılı duyan Kurfeyrak, arkadaşlarını pencerede görünce durdu ve onlara barikat yapmak istediğini haykırdı. Joly ve Granter ona burada yerin uygun olduğunu seslendiler.

Kurfeyrak:

- Haklısınız dostlar, dedi.

Kurfeyrak'ın bir işareti üzerine peşindekilerin hepsi Şanvröri sokağına girdi.

Bir saniye için yol boşalmış kimse geçmez olmuştu, burası barikat için biçilmiş kaftan sayılırdı. Pencereden sarkan Joly:

- Hey Kurfeyrak doğrusu bir şemsiye almalıydın, nezle olacaksın, diye haykırdı.

Birkaç dakika içinde meyhanenin yirmi demir çubuğu kopartılmış kaldırımlardan bir kısmının taşları sökülüştü. Gavroş ve Bahorel, geçici bir satıcının arabasını yakalayarak ters çevirmişler, Enjolres mahzenin demir kapağını sökmüş, meyhaneci kadının tüm fiçilerini kaldırma yığmışlardı. Kurfeyrak ve Lesgl'e başlarını çevirdiklerinde yolun yarısında adam boyunda bir barikat yükseliyordu.

Bu arada meyhanede çalışan çirkin hizmetçi kızlarda erkeklere yardım ediyorlardı. Tam o sırada, iki beyaz atın çektiği bir omnibüs sokaktan geçiyordu. Lesgl koşmuş arabayı durdurmuş yolcuları indirmiş, elini uzatarak hanımlara yardım etmiş ve arabacıyı savdıktan sonra serbest bıraktığı atları, birer kamçı vurarak uzaklaştırdı, omnibüs'ü de yere yatırarak barikatı daha da yükseltmişti. Meyhane sahibi kadın, Madam Hüşlu, şaşkına dönmüş yukarı kata sığınmıştı. Kadın artık kıyamet gününün geldiğine inanarak sızlanıyordu. Joly kadını yatıştırmak için, şişko ve kırmızı ensesine bir buse kondurarak Granter'e:

— Dostum, dedi. Benim için bir hanımın ensesi çok nazik bir şeydir.

Oysa iyice sarhoş olan Granter, şişko hizmetçiyi belinden yakalamış, pencereden sarkarak, aklına gelen saçmalan sıralıyordu.

Barikatta elinde tüfek bekleyen Enjolras, ciddi ve güzel yüzünde tikslenme ifadesi olan arkadaşına çıktı:

— Granter git, başka yerde sız. Burada sarhoş olarak devamıza hakaret etme.

Onun bu çıkışı Granter'in üzerinde beklenmedik bir etki yapmıştı.

— Sana inandığımı bilirsin Enjolras, dedi. Bırak da burada uyuyayım daha sonra sizlerle ölmeye hazır olurum.

Enjolras ona küçük gören gözlerle baktı:

— Bana bak dostum, dedi. Sen inanmasını, düşünmesini, istemesini, yaşamasını ve ölmesini bilmezsin.

Granter ciddi bir sesle:

— Görürsün, cevabını verdi.

Enjolras meyhanenin aşağı salonunda fişekler yapan Gavroş'un yanına yaklaştı. Sokak çocuğu yalnızca fişekleriyle ilgilenmiyordu. Tam o sırada Biyet sokağında, kendilerine katılan küstah suratlı adam içeri girmişti, birden Gavroş, Enjolras'a yaklaştı ve eliyle adamı işaretleyerek onun polisten olduğunu söyledi kulağına. Enjolras hiç vakit yitirmeden adamın karşısına dikildi ve ona damdan düşercesine sordu:

— Kimsin?

Adam hor gören ve kesin bir gülüşle güldü ve gururla onu cevaplandırdı:

— Kimliğimi öğrendiğinizi sanıyorum, evet ben hükümet memuruyum, polisim.

— Adınız?

— Javer.

Enjolras dört adamına işaret etti göz açıp kapatıncaya kadar Javer yakalanmış ve sıkı sıkı bağlanmıştı. Cebinde kimlik kartını buldular. "Javer. Polis Şefi, elli iki yaşlarında," kesesinde birkaç altın vardı. Saatini ve kesesini almadılar. Adamın kollarını arkasından bağlayarak, salonun tam ortasındaki direğe bağladılar. Gavroş keyiflenmişti:

— Sıçanın yakaladığı kedi, diye gülmekten kırılıyordu.

Javer gık dememişti. Kurfeyrak, Lesgl Joly ve Komfer koşuştular, direğe bağlı, yüzünde görevlerine bağlı kişilerin huzurlarıyla, kaderine razı bekliyordu. Enjolras arkadaşlarına dönerek:

— Bu bir casus, dedi. Polisten. Javer'e seslendi:

— Barikat alınmadan iki dakika önce, sizi kurşuna dizeceğiz. Javer en otoriter sesiyle, karşılık verdi:

— Neden sanki daha önceden yapmıyorsunuz?

— Fişeklerimizi boşuna ziyan etmek niyetinde değiliz.

— Tamam, bıçakla işinizi görün.

Yakışıklı Enjolras, şu an bir yargı meleğini andırıyordu, kollarını kavuşturarak haykırdı:

— Aynasız, bizler katil değiliz, bir yargıcız. Daha sonra Gavroş'yu çağırarak:

— Haydi, dedi. Senin boyun uygun, kimseye görünmeden şöyle çevreyi bir kolağan et, gelir bana haber verirsin.

Ateş Yağmuru I

Günbatımında kendisini Şanvröri sokağındaki barikata çağırın seste Marius, kaderin sesini tanımıştı. Tam ölmek istediği bir anda talih ona el uzatıyordu.

Kederden çılgına dönen genç adam, nereye bastığını bilmeden, gelişigüzel yürümeye başladı. Gençlik ve aşkın iki aydan beri sarhoş ettiği delikanlı, artık ölümden başka birşey istemiyordu. Tesadüfen üzerinde silâh da vardı, aylar önce Javer'in verdiği tabancalar.

Az önce kendisine bu haberi haykıran sıkı delikanlı, gölgeler arasında yok olmuştu. Marius, sokaklardan ve mahallelerden geçtikten sonra dövüülen yere vardı. Artık askerlerin olduğu yeri geçmişti, burası kanlı bir dövüşün olacağı alandı. Sokaklarda kimseler yoktu, bu boşluk genç adamı dehşete düşürdü. Böyle bir sokağa girmek, bir zindana girmeye benziyordu.

Yine de ilerlemekte devam etti. Birkaç adım attı. Koşarak birisi geçti yanından, bir erkek mi? bir kadın mı? Genç adam bilemedi.

Birden karşısında barikatı gördü, daha ötede beyaz şekiller. Bunlar sabahleyin Lesgl'in arabadan çözdüğü beyaz atlardı. Hayvanlar bütün gün başıboş dolaştıktan sonra, yine omnibüsün bulunduğu yere geri dönmüşlerdi. Marius atların yanından bir ok gibi koşarak geçti tam o esnada bir tüfek sesi duydu. Karanlığı delen bu bir el ateş, ona hayat gibi geldi.

Daha sonra hiç kimseye rastlayamayacaktı. Bütün bu aşama karanlık bir merdiveni inmeye benziyordu. Marius daha öteye gitmedi.

O sıralarda Paris'in üzerinde bir kuş uça çok acayip bir görüntü görürdü. Kentin tam merkezinde sonsuz bir ıssızlık hüküm sürüyordu. Barikatların yükseltildiği yerler karanlık deliklere benziyorlardı. Savaş için tasarlanan yerde, hükümet ile ihtilâlciler el yordamıyla dövüşmeye hazır bekliyorlardı. Her iki taraf için tek bir şık vardı, yenmek ya da ölmek. Birçokları için ilerlemek ölüm demek olmasına rağmen hiçbiri gerilemeyi düşünemiyordu. Ertesi güne kadar tüm bunların sona ermesi gerekiyordu. Hükümet de bu zorunluluğu nihayet kabul etmişti. Bundan böyle binlerce kişinin kaderini yönetecek bu mahallenin çevresinden bir azap havası yükseliyordu. Kiliselerden birinin ölüm çanından başka gürültü duyulmuyordu. Sessizliği yırtan bu acı çan sesi duyanları ta iliklerine kadar ürpertiyordu. Doğa da sanki bu yasa katılmıştı. Gökler karanlık olmuş yıldızlar bir bir bulutların ardına gizlenmişlerdi. Bu ölü sokakların üzerini ölü ve ıssız gökler kaplamaktaydı.

Marius, Hal çarşısına varmıştı. Orası daha da karanlık, daha sakindi. Sanki mezarların dondurucu sessizliği yerden fırlayarak sokaklara kefenini germişti. Ancak Şanvröri sokağı tarafında göklerde biraz kızılı görölüyordu. Bu da barikatlardan birinde yanan meşalenin aleviydi. Marius bu ışığa doğru ilerledi. Tam Şanvröri sokağının köşesinde bir meyhane önünde hafif bir aydınlığın sızdığını gördü, ellerinde tüfekler yere çömelmiş adamlar bekliyorlardı. Sokağın sağ cephesinde sıralanan evler ona meyhanenin geri kalan tarafını gizlemekteydi. Yüksek barikatla bayrağı gördü. Marius için artık tek bir adım atması yeterdi. Tam o anda mutsuz genç bir taş üzerine oturdu ve kollarını göğsünde kavuşturarak babasını andı.

Cesur ve büyük bir asker olan Binbaşı Pontmercy'i saygı ve içi yanarak andı.

Yıllar yılı vatanını savunmak için sayısız savaşlarda bulunan imparatorun yanı başında kahramanca dövüşen o aslan yürekli askeri düşündü.

Artık sıra kendisindeydi. O da üzerine düşeni yapacak vatanına faydalı olacaktı. O da göğsünü kurşun ve süngüleri siper edecek kanını dökecek düşmanı püskürtecekti ve şerefiyle savaş alanında davası uğruna ölecekti.

Ancak bu iç savaşının çok kanlı bir dövüşme olduğunu düşünerek ürperdi. Kardeş kardeşi boğazlıyordu, bu sırada. Birden ürperdi. Babasının kılıcını ve üniformasını eskicilere satan dedesine ta kalbinden teşekkür etti. Aslında aksi ihtiyar sevmediği damadının şerefini korumuş sayılırdı. Marius babasının kılıcını kardeş kanına bulayarak onun şerefini bin paralık edecekti. Birden acı acı ağlamaya koyuldu. İnanmadığı bir dava için, kardeşlerinin kanını dökmek istemiyordu, ne var ki, artık Kozet'siz yaşamın da hiçbir anlamı kalmamıştı. O gitmiş olduğuna göre, Marius'in de ölmesi gerekirdi. Kozet onun öleceğini bilerek, onu terketmişti, kim bilir belki de Marius'in ölmesine aldırıyordu.

Bundan böyle, artık hayatın ne tadı kalmıştı?

Hem de kendisini bekleyen dostlarını bu arada yüzüstü bırakamazdı, vatanseverlik bahanesiyle, alçaklık etmek istemiyordu. Buraya kadar geldikten sonra gerilemeyi akıl almazdı, gölgede babasının hayaletini görür gibi oldu o yürekli kahramanın kendisini tekmeleyerek, "İleri alçak," diye haykırdığını duyar gibi oluyordu.

Sonra birden zihninde bir şimşek yanıp söndü, neden babası onun bu dövüğe katılmasını hor görecekti? Olabilir, belki iç savaşı vatana karşı bir ihanet sayılırdı, ancak tüm insanlık yararlanacaktı bundan. Marius dostlarının kutsal bir davaya, kendilerini adadıklarını biliyordu. Belki Fransa'da kan dökülecek, ancak özgürlük kurtulacaktı. Özgürlüğün gülüşünün karşısında, belki Fransa da yaralarını unutturdu.

Aslında Marius iç savaşının anlamını geniş olarak görüyordu. İnsanların tüm savaşları iç savaşı sayılırdı, tüm savaşlarda insan insana, kardeş kardeşe dövüşüyordu. Yok neymiş, bu kardeşlerin değişik adları bulunur kiminin adı Fransız, kimisinin İtalyan, İngiliz ya da Rus imiş. Aslında yabancı savaş ya da iç savaş diye savaşları tanımlamak yanlış olur, sırf haksız savaşlar ve yerinde savaşlar vardır. Hak, kalkınma, uygarlık ve gerçek katledildiğinde, ancak savaş ve kılıç utanç saçar.

Marius bu derin düşüncelerine dalmış gözlerindeki boş bakışlarla karşısında yükselen barikata bakıyordu, içerde hiç kıpırdamayan asiler konuşuyordu, beklemenin son safhasında oldukları her hareketlerinden belliydi.

Hiç ses seda yoktu, kilisenin saati gecenin onunu çalmıştı birden Sendönü sokağından genç ve neşeli bir sesin bir türkü okuduğu duyuldu.

Enjolras:

— Bu gelen Gavroş olmalı, dedi. Komber:

— Herhalde çocuk bize bir haber getirdi, cevabını verdi.

Aslında Gavroş türküsünde jandarmalardan söz etmişti, bir saniye sonra bir maymun gibi barikatın tepesine tırmanan çocuk, onların yanlarına atladı.

Çocuk nefes nefese, bir tüfek istedi. Enjolras çocuğa karabinasını vermek istemişti, oysa sokak çocuğu büyük tüfeği, Javer'in silâhını istiyordu. Yine bir sessizlik olmuştu birden Senlô dolaylarında düzenli ayak sesleri duyuldu, sokağın öbür yanından yüzlerce insanın soluklan duyuluyordu. Yine bir sessizlik oldu, sanki her iki tarafta bekliyordu. Birden bu gölge içinde, bir ses yükseldi:

— Kim var orada?

Bu sırada tüfeklerin tıkırtısı duyuldu.

— Fransız Cumhuriyetinin askerleri. Ses haykırdı:

— Ateş!

Sanki bir şimşek çakmış gibi, sokağın cephesi bir anda aydınlandı. Barikata isabet eden kurşunlardan isyancıların çoğu yaralanmıştı.

Enjolras ayaklarının dibine düşen bayrağı kaparak, haykırdı:

— Arkadaşlar içinizde bu bayrağı barikat tepesine dikecek bir gönüllü var mı?

Kimse kıpırdamamıştı. Enjolras çağrısını tekrarladığında, ak saçlı, nur yüzlü bir ihtiyarın ilerlediği görüldü. Az önce barikata giren M. Maböf, sıradan çıkmıştı. Sanki cesaretinden boyu da uzamış gibi başını dimdik tutarak Enjolras'a yaklaştı. Bayrağı kaptı ve barikatın uydurma basamaklarından tırmanmaya başladı. Birden etrafı sonsuz bir sessizlik kaplamıştı. Mucizeleri müjdeleyen bir suskunluk. İhtiyar adamın tepede kırmızı bayrağı salladığını gördüler, bir yandan haykırıyordu:

— Yaşasın Cumhuriyet, yaşasın eşitlik ve ölüm. Kralın ordusundan bir ses yansıdı:

— Geri çekilin!

Yürekli ihtiyar, sanki buna karşılık verircesine yeniden:

— Yaşasın Cumhuriyet, diye haykırdı.

Ses ateş emrini vermişti. İhtiyar adam dizleri üzerine yere çöktü ve elindeki bayrağı düşürerek, sırtüstü yuvarlandı.

Enjolras çok duygulanmıştı:

- Arkadaşlar, diye seslendi. Bakın ihtiyarların bize verdiği örneğe, bundan böyle, her birimiz bu ulu ihtiyarın cesedini, babamızı korur gibi koruyalım.
- Daha sonra, eğilerek ölünün alnına bir buse kondurdu ve sanki canını acıtmaktan korkar gibi, şefkatli hareketlerle kurşun delikleriyle ve kanla dolu ceketini çıkardı:
- Bundan böyle bayrağımız bu kahramanın ceketidir, diye haykırdı.

II

Cesedinin üzerine meyhaneci kadının siyah atkısını örttüler, altı adam tüfekleriyle yaptıkları bir sedye üzerinde kahraman ölüyü bir masa üzerine yatırdılar. Birden Gavroş, gençlere:

— Aman dikkat edin, diye haykırdı.

Gençlerin hepsi birden meyhaneden fırladılar, barikatın ardından süngülerin ışıldaması görünüyordu karanlık gecede, muhafızlar barikatı aşmak için tepeye tırmanıyorlardı, durum çok nazikti. Bahorel, içeri ilk giren muhafızı karabinasıyla vurdu, ikinci muhafız zavallı Bahorel'i öldürüyordu.

Bir üçüncüsü imdat diye haykıran Kurfeyrak'ı alt etmişti, dev cüsseli bir asker Gavroş'un üzerine yürürken, çocuk Javer'in tüfeğini kaparak, tetiği çekti. Ne yazık ki, hiçbir patlama duyulmadı, Javer'in tüfeğinde kurşun kalmamıştı. Muhafız gülmekten katılarak, süngüsüyle çocuğa saldırdı. Tam o anda süngü askerin elinden yere yuvarlandı, alnının ortasından vurulan adam yere serilmişti. Bir ikinci kurşun Kurfeyrak'ı tepeleyen askerin ta kalbine isabet ediyordu.

Marius, barikata girmiş ve arkadaşlarını muhakkak bir ölümden kurtarmıştı.

Hep birden genç adamı kuşattılar, Kurfeyrak onun boynuna atılarak:

— Hoş geldin dostum, dedi.

Arkadaşlarının tezahüratına sevinçle karşılık verdi Marius, artık bütün gayesi onlara yardım etmek, kutsal davası uğruna yenmek ya da ölmektir.

Bu karmaşa arasında direğe bağlı Javer'i görmedi ya da farketmedi bile. Bir ara yoklama yapmak istediler isyancıların en değerlisi Jan Pruver, yoklamaya cevap vermedi.

Enjolras:

— Eyvah, dedi. Gerçi onların ajanlarını rehine olarak aldık, ancak onlarda en sadık en yürekli dostumu ellerinde tutmaktalar.

Birden bir ses duyuldu: "Yaşasın Fransa, yaşasın Cumhuriyet." Pruver'in güçlü sesini duydu dostları, bir şimşek çaktı, bir patlama duyuldu. Uzun bir sessizlik.

Komfer haykırdı:

— Eyvah onu öldürdüler.

Enjolras, Javer'in önüne dikildi ve bakışlarını onun yüzüne dikerek:

— Dostların Pruver'i kurşuna dizdiler, diye haykırdı.

Çoğu zaman saldırılar barikatın daima önünde yapılır bundan böyle isyancılar tüm dikkatlerini, en tehlikede olan büyük barikata çevirmişlerdi. Ne var ki Marius bir ara küçük barikatı düşünerek oraya bir göz atmaya gitti.

İncelemeyi yapıp geri çekileceği sırada, yerden biten bir sesle başını çevirdi. Birisi Mösyö Marius diye seslenmişti. Genç adam bu soluk gibi cılız sesi tanıır gibi oldu. Çevresine bakındı kimseleri göremedi. Aldandığını, yanlış duyduğunu sandı, ses tekrarladı:

— Mösyö Marius... Mösyö Marius.

Bu kez artık emindi iyice etrafına bakındı yine birşey göremedi, ses:

— Ayaklarınızın dibine bakın, dedi.

Marius yere bakınca kaldırımlarda sürünen bir gölge gördü, sönük sokak fenerinde bir pantolonlu şekil gördü, çıplak ayaklar ve yerde bir kan birikintisi. Delikanlı solgun bir yüz gördü.

— Beni tanımadınız mı? diye sordu ses.

— Hayır!

— Ben Eponin'im.

Marius yere eğildi, gerçekten yerdeki bu çaresiz çocuktaki, erkek gibi giyinmişti:

— Burada ne işin var Eponin, diye sordu. Cevap kesildi:

— Ölüyorum!

Birden bir uykudan uyanır gibi, kendine geldi Marius, haykırdı:

— Fakat siz yaralısınız, durun sizi götürüyüm pansuman yaptırır, sizi kurtarırım. Kızı kaldırmak istedi, kız çok canı yanmış gibi haykırdı. Birden kızın elinde kocaman bir delik gördü:

— Elinize ne oldu?

— Az önce size bir kurşun atmak istemişlerdi farkında mısınız? Benim elim bu tüfeğin namlusunu tıkadı.

— Vah zavallı yavrum, fakat Tanrı'ya şükür, delik bir elden ölünmez, bir pansuman yaptırır sizi kurtarırım.

— Delinen yalnızca elim olmadı, kurşun elimi delerek sırtımdan çıktı. Bana çok iyilik yaptınız Mösyö Marius, ölmeden önce bana yaklaşırı bakayım. Oturun şu taşın üzerine, başımı koyun dizlerinize. Oh oh, bakın ne denli rahat ettim artık sanki acım bile dindi.

Birden yüzünü buruşturdu ve sanki kendisini zorlar gibi genç adama başını çevirdi:

— Tuhaf değil mi Mösyö Marius, oraya sizi götürdüğüm halde, o bahçeye gitmeniz beni kahrediyordu. Oysa siz beni çirkin buluyordunuz değil mi? Bakın artık kimse sizi bu barikattan kurtaramaz ve sizi buraya ben sürükledim. Siz de benim gibi öleceksiniz. Bunu biliyorum ne var ki size ateş ettiklerini görünce, dayanamadım yine de size siper olmak istedim. Nedense sizden önce ölmek istemiştım. Uf kan beni boğuyor, nefes alamıyorum.

Birden Gavroş'un türkü söyleyen sesi duyuldu. Eponin haykırdı:

— Oh bu benim küçük kardeşim, beni görmesin buraya geldiğim için beni azarlar belki. Sonra Marius'in hayreti karşısında sordu:

— Siz Gavroş'la kardeş olduğumuzu bilmiyor muydunuz? Baksanıza Mösyö Marius, az sonra öbür dünyada karşılaşacağız, siz de buna inanıyorsunuz değil mi? Bir yalanla ölmek istemem, bana size verilmek için bir mektup vermişlerdi, o güzel hanım vermişti, alın kâğıt koynumda. Marius mektubu aldı. Kız sevinmiş gibi içini çekti, birden fısıltı gibi bir sesle:

— Bu zahmetim için sizden birşey isteyeceğim. Mösyö Marius, ne olur yapacağınıza söz verin.

— Söz veriyorum, dedi Marius.

— Ben ölüyorum, öldükten sonra ne olur, beni anlımdan öpün, ruhum duyar bunu.

Başı düştü, gözleri kapandı. Marius bu zavallı ruhun uçtuğunu sanmıştı ki, birden genç kız ağır ağır göz kapaklarını kaldırdı ve başka bir evrenden gelen tatlılıkla seslendi:

— Baksanıza Mösyö Marius, galiba size azıcık âşıktım. Gülümsemek istedi ve öldü.

Marius sözünü yerine getirdi, buz gibi terle ıslanmış bu alna bir öpücük kondurdu. Bu Kozet'e bir ihanet sayılmazdı. Mutsuz kıza son bir veda oluyordu. Daha sonra Kozet'in mektubunu acele okudu, kız şunları yazmıştı:

— Sevgilim ne yazık ki babam derhal gitmemizi istiyor bu akşam. Silâhlı Adam sokağındaki 7 Numaralı evde — 4 Haziran.

3 Haziran akşamından sonra Kozet, babasına kafa tutmak, burada kalmak için direnmek istemişti bunun imkânsızlığı karşısında Marius'e bir pusula yazmış ve parmaklık önünde dolaşan kılıksız tüysüz bir genç işçiye beş frank uzatarak pusulayı vermişti. Bu pusulayı alan erkek giysileri giymiş Eponin'den başkası değildi. "Başka yere taşının" yazısını da yine Eponin yazmıştı, haydutlardan kurtarmak istemişti Bay Foşlövân'ı.

Daha sonra genç kız, Marius'i bulmak için Kurfeyrak'ın evine koşmuştu hepsinin barikatlara gideceklerini öğrendiğinde, aklına parlak bir fikir gelmişti, Marius ile beraber olmak, onu Kozet'ten ayırmak için onu da kendisini de bu ölüme sürüklemişti.

Marius son bir vazifesinin kaldığını biliyordu. Kozet'e öleceğini bildirmek ve kızın kendisini sevdiğini ancak babasının sözünden çıkamadığını öğrenmek genç adamı mutlu kılmıştı. Kozet'in mektubuna buselere boğdu, dernek seviliyordu bir an için ölmekten vazgeçecek gibi oldu. Daha sonra babası onu İngiltere'ye götürüyor, dedem evlenmemize engel oluyor, kaderimde bir değişme olmadı diye düşündü. O zaman iki görevi olduğunu hatırladı. Birincisi Kozet'e yazmak, ona öleceğini bildirmek, ikincisi barikatta onlarla omuz omuza dövüşen yürekli Gavroş'u, Tenardiye'nin oğlunu ölümden kurtarmak. Eponin'in kardeşini kurtarmakla, babasının vasiyetinin bir kısmını yerine getirmiş olacaktı. Cüzdanından bir kâğıt kopardı ve şu satırları karaladı:

— Kozet, güzel sevgilim evlenmemiz imkânsız, dedem buna razı olmadı servetim yok sen de parasızsın. Bahçeye geldim, seni bulamadım, sana verdiğim sözü biliyorsun, andımı yerine getiriyorum, sensiz yaşamaktansa ölüyorum. Bu kelimeleri okuduğunda ruhum yanında olacak.

Kâğıdının ters yönüne yeni öğrendiği adresi yazdı. Daha sonra yine kâğıdın öbür yarısına şu sözleri yazdı:

— Adım Maius Pontmercy, cesedimi Kalver Kızları Sokak No. 6'da oturan dedem Mösyö Jilnorman'ın evine götürün.

Gavroş'u çağırdı, sokak-çocuğu Marius'un çağrısına koştu, genç adam ona:

— Evlât, dedi. Bana bir iş yapmanı istiyorum al şu pusulayı ve derhal barikattan çık, yarın sabah gün doğunca bunu üzerindeki adrese verirsin.

Kahraman çocuk:

— Fakat bu arada barikatı düşürürlerse, ben burada olmayacağım, diye sızlandı.

— Barikatın yarın güneş doğarken kuşatılır ve ancak yine yarın akşama doğru alınır.

Gavroş birden bir karara vardı, daha henüz gece yansı olmuştu, adresin pek uzaklarda olmadığını biliyordu. Mektubu bırakıp, vaktinde döneceğini umarak hemen oradan uzaklaştı.

Mutsuz Baba

I

Endişeler içerisinde bocalayan Jan Valjan, alelacele "Silâhlı Adam" sokağındaki ufak dairesine taşındıktan sonra, keyfi yerine gelmişti. Hatta bu kez adeti dışında, Tusen kadını da beraberinde götürmüştü. Gerçi Kozet azıcık direnmiş Plüme sokağındaki bahçeyi bırakmak istemediğini, burasını sevdiğini ileri sürmüştü, ancak Jan Valjan, buna pek aldırmamıştı. "Taşının buradan" diye aldığı pusulaya ek, bir akşam çardak duvarında "Camcılar Sokağı" yazısını görmek adamı, daha da kuşkulandırmıştı. Ancak ne var ki, "Silâhlı Adam" sokağında geçirdiği ilk gecenin sabahında Jan Valjan pek neşeli uyanmıştı. Kozet birkaç giysi, bir de yazı takımını ve sumeninden başka, bir eşya almamıştı.

Bir ara Tusen kadın, efendisine:

— Mösyö, birçok sesler duyuluyor galiba dolaylarda dövüşülüyor, demiş.

Ancak adam buna bile bir değer vermemişti. Onu endişelendiren Kozet'in geleceği idi. Bir süre için, İngiltere'ye geçmesini düşünüyordu, kahvaltı masasından kalkmış ve odada bir aşağı bir yukarı dolaşmaya başlamıştı, ancak birden olduğu yerde taş kesilmiş gibi kaldı. Büfenin aynasında yansıyan şu kelimeleri görmüştü:

— Sevgilim, babam derhal yola çıkmamızı istiyor. Bu akşam "Silâhlı Adam" sokağındaki daireye geçiyoruz. Bir hafta sonra Londra'da oluruz. — Kozet.

Eve girdiğinde Kozet dalgınlıkla kurutma kâğıdını ayna önüne bırakmış ve yansıyan yazılar Jan Valjan'ın gözüne çarpmıştı. Adam birden beynine bir yumruk yemiş gibi sersemledi. O güne dek, felâketlerin çeşitlisini görmüştü, biçare ancak kader kendisine en korkunç felâketi hazırlamaktaydı. Gerçi ihtiyar Jan Valjan, Kozet'i bir evlât gibi severdi, ancak her baba sevgisinde, kızını bir yabancıya kaptırmak kıskançlığı bulunur, artık bundan böyle, o taptığı çocuğun, bir başkasına ait olacağını düşünmek, adamı çileden çıkarıyordu. Jan Valjan, kelimelerin tamamlayamayacağı acı düşüncelerle akşamı etmişti ki, gece bastırıldığında, evinin önündeki bir iskemleye oturdu ve yakınlardan gelen tüfek seslerini dinleyerek, karamsar düşüncelerine daldı.

Adamcağız böyle başı önünde ne kadar zaman kaldığını bilemeyecekti, ancak yakın kiliselerden birinin saati gecenin on birini vurmuştu, birden Jan Valjan kulak kabarttı, ayak sesleri duymuştu. Karşısında bir çocuk belirmişti.

Çocuğun yorgun ve sefil görüntüsü, iyi kâlp adamı etkilediğinden, onu çağırıp eline bir beş frank tutuşturdu. Gavroş hayretle bu paraya baktı daha sonra sordu:

— Bana şu 7 numaralı binayı gösterir misiniz?

Sokak çocuğunun elinde bir zarf gören Jan Valjan durumu kavramışa. Hemen saldırıya geçti:

— Demek bana mektup getirdin?

— Evet, ama siz kadın değilsiniz?

— Biliyorum evlât, mektup Matmazel Kozet adına gelmedi mi?

Gavroş artık bu adamın o genç hanımla ilgisi olduğunu anlamıştı, adamın ısrarı üzerine hiç direnmeden mektubu ona uzattı ve şu sözleri ekledi:

— Oh, mektubu genç bayana vereceğiniz için teşekkürler, ben Şanvröri sokağındaki barikattan getirdim bu pusulayı ve hemen oraya dönüyorum.

Jan Valjan eline geçen mektubu ta sonuna kadar okudu. Önce kendisine hiç de yakışmayacak bir düşünceye kapıldı. Kozet'in sevdiği adamın ölüme mahkûm olması onu bayağı mutlu etmişti. Sonra zihninden neler geçtiğini bilemeyeceğiz, ancak pusulayı iç cebine yerleştirdikten sonra Tusen kadına muhafız formasını hazırlatmasını söyledi ve giyinip kuşandıktan sonra da, karanlıklara karıştı.

Barikattaki gençlerin yiyecekleri azalmıştı, barikat şefi Enjolras, içki içilmesini de yasakladı, sabahın ikisine doğru sağ kalanları saydı henüz otuz yedi kişi kalmışlardı. Birden Enjolras, içlerinde evli, çoluk çocuk babası olanların çekilip evlerine dönmelerini istedi. Gerçi barikat kapanmıştı, ancak Haller tarafından, bir çıkış imkânı vardı. Boş yere, aile sahibi olanları, ölüme atmak istemiyordu. Ne var ki, o zaman bir kahramanlık yarışması görüldü, hiçbiri bu şerefli görevden ayrılmak istemiyordu.

Enjolras tüm otoritesini kullanarak, yuvalarına yollamak istediklerinin adlarını saydı. Birden muhafız kılıklı, orta yaşlı bir adam aralarında göründü, evine gitmek istemeyen bir isyancıyı zorlayan bu meçhul adam, onunla kılığım değiştirmektedir. Enjolras ve Kurfeyrak bu tanımadıkları adama hayretle bakıyorlardı, onun bir casus olmasından kuşkulunmalardı. Ancak Marius, Kozet'in babasını tanıdı. Arkadaşlarına adamı tanıdığını, onun kendilerine ihanet etmeyeceğini söyledi.

Jan Valjan, Kozet'in sevgilisinin bulunduğu yere gelmişti. Enjolras yeni geleni şu sözlerle karşıladı:

— Vatandaş, hoş geldiniz. Daha sonra şu sözleri ekledi:

— Buraya girenlerin öleceklerini biliyor musunuz?

Jan Valjan buna cevap vermeden, yerini aldığı isyancıya formasının ceketini giydirdi.

Bu arada saldırganların ateş etmeleri devam ediyordu. İsyancılar fişeklerini ziyan etmemek için karşılık vermediler. Bir ara Enjolras, yakın damların birinde ışıldayan bir miğferi işaretleyerek:

— Bu gözlemciyi hiç beğenmedim, dedi.

Jan Valjan tek söz söylemeden, tüfeğini ateşledi ve gözcü askerin başlığını düşürdü. Telâşlanan asker, hemen yere atlamıştı. İkinci bir gözlemci onun yerini aldı, bu bir subaydı. Jan Valjan ona da ateş ederek kasketini yere yuvarladı. Karşı taraf yılmıştı, barikatı gözetlemekten vazgeçtiler.

Komfer sordu:

— Neden öldürmediniz herifleri?

Jan Valjan cevap vermedi. Komfer, Kurfeyrak'ın kulağına eğilerek:

— Baksana adam ateş ederek, iyilik yapan birisi, diye mırıldandı.

Mahallenin muhafız alayı, isyancılara karşı iyi savaşıyordu. Aslında meyhaneci ve esnaflar bile birara aslan kesilmişler işlerine engel olan bu isyanı sona erdirmek için muhafızlara katılarak kendilerini öldürtmekten çekinmemişlerdi. Bu arada gün doğmuş uyanan Paris'in her yönünde dövüş başlamıştı.

Yine de bu ciddi bir isyan sayılmazdı, bir dengeye ulaşacakları günü bekleyene kadar sosyal elementler savaşa girmişlerdi. Atak bir kentsoylu olan yüzbaşı Faniko, tek başına barikatı zaptetmek hevesine kapılmıştı. Onun saldırısı Enjolras'ı çileden çıkardı:

— Budala, diye haykırdı. Emrindeki kahraman askerlerini hiçe sayarak öldürttüğü gibi bizim cephanemizi de boş yere tüketiyor.

Bir süreden beri susmakta olan barikat, nihayet ateşe başladı. Ancak ne var ki, cephanelikleri kitti, fişekleri fazla harcamamaya çalıştılar.

Birden Enjolras bir ilham almış gibi arkadaşlarına:

— Ateş, diye haykırdı.

Bir süreden beri susmaktan olan barikat, nihayet ateş püskürtmeye başladı. Sokak karanlık bir dumanla dolmuştu, ne var ki Enjolras umutsuzcasına başını salladı:

— Gerçi başardık ancak bir çeyrek daha böyle ateş edersek, barikatta on fişek bile kalmayacak, dedi.

Kurfeyrak birden barikatın dışında birini gördü. Bu eline meyhaneden bir sepet almış Gavroş'dı. Çocuğa seslendi:

— Ne yapıyorsun oralarda?

— Görmüyor musun vatandaş, sepetimi dolduruyorum. Genç adam telâşla haykırdı:

— Ateş yağmurunu görmüyor musun? Çabuk geri dön.

Az sonra vatandaş diye cevap veren Gavroş, birkaç sığırayışta sokağın ortasına ilerledi. Yirmi kadar ölü kaldırımlarda serilmişti, onların çantalarından fişekleri toplayan Gavroş, sepetini dolduracağını düşünerek neşeli bir türkü tutturu. Ölü bir çavuşun fişek çantasını sepetine boşaltırken serseri bir kurşun yağmurunun altında eğilip kalkıyor, barikatı korumak için çantasını dolduruyordu. Beşinci kurşun da sepetini devirince Gavroş irkildi ve saçlarını rüzgârda uçurarak, elleri kalçasında, gözlerini millî muhafızlara dikerek türküsüne daha küstah bir tondan devam etti. Daha sonra, sepetini yerden aldı, dökülen fişeklerden birini bile ziyan etmeden, hepsini içine doldurdu ve başka bir ölünün çantasına yanaştı.

Kurşunlar çocuğun üzerine yağmakta devam ediyordu, bu korkunç ve aynı zamanda görülmemiş bir görüntüydü. Gavroş kendisine ateş edenlerle alay ediyor ve sanki çok eğleniyordu, tıpkı avcılarını şaşırtan bir serçeyi andırıyordu. Durmadan kendisine nişan aldıkları halde, bir türlü ona isabet ettiremiyorlardı. Ne yazık ki sonunda zalim bir kurşun, bu cin gibi çocuğu vurdu. Gavroş'un sendelediğini ve düştüğünü barikattaki dostları gördü. Hep birden acı bir çığlık kopardılar, ancak Gavroş öyle kolay kolay yenilgiyi kabullenenlerden değildi, yine kalktı, yüzünden kanlar akıyor, çocuk türkünün son mısralarını okurken ikinci bir kurşun cansız olarak yere serildi.

Bu küçük bedenden büyük ruh uçuvermişti.

II

Marius dışarı fırlamış, Komfer'de onu izlemişti, ne yazık ki geç kalmışlar artık zavallı Gavroş yaşamıyordu. Komfer, fişek sepetini taşıdı, Marius ölü yavruyu yüklenerek barikata getirdi. Kahraman çocuğun babasının yıllar önce kendi babasına yaptığını bugün Marius onun oğluna iade ediyordu, ne yazık ki bu kez bir ölüyü taşıyordu. Eğildiği anda, bir kurşun alnını sıyrarak geçmiş ancak Marius bunu bile farketmemişti. Komfer kravatını çözerek arkadaşının başını bağladı. Gavroş'u da Maböf'in yattığı masa üzerine uzattılar. Siyah atkı ihtiyarla çocuğun cesetlerini örtmeye yetti. Komfer getirdiği fişekleri içeridekilere dağıttı. Jan Valjan hep aynı yerde dikilmiş duruyordu. Komfer'in uzattığı fişekleri bir el işaretiyle reddetti. Komfer, alçak sesle Enjolras'a:

— Ne numaracı herif, dedi. Kimseyi öldürmek istemiyor.

— Yine de buna rağmen, barikatı savunmasını ve bize yardım etmesini başarıyor ya. Onun bize çok yaran oldu.

Onları duyan Kurfeyrak da kendi fikrini açıkladı:

— Bu da Maböf Baba gibi kendisine öz garip bir kahraman. Barikat kahramanları, hiçbir şeye aldırmandan konuşmalarını

sürdürüyordu. Komfer beline bir önlük takmış, yaralılara pansuman yapıyor, Föyi bir başka arkadaşıyla Gavroş'un ölü bir çavuştan aldığı barut kabından fişekler yapıyorlardı. Kurfeyrak tüfeğini hançer ve kılıcını yanına düzenli bir şekilde yerleştirmişti.

Henüz saat on ikiyi çalıştı ki Enjolras barikatın tepesinden arkadaşlarına şöyle bir emir savurdu:

— Yukarı taşlar çıkartın, pencere kenarlarını döşeyin, adamların yansı tüfek başına, diğer yarısı taşları taşısın bir dakika bile yitiremeyiz.

Enjolras'ın emirleri derhal yerine getirildi. Kale tamamlanmıştı barikat sur, meyhane de kalesi olmuştu. Bir barikatın savunucuları cephanelerini kollamak, fazla sarfiyat yapmamak zorunda olduklarında bu hazırlıklar daima yavaş gider. Enjolras, bir bakışta tüm durumu kavramıştı, Marius'e seslendi:

— Şefler, sen ve benim, ben içeriden emir vereceğim sen dışarıda dur ve gözet.

Marius, barikatın tepesine gözcü olarak dikildi. Enjolras son talimatlarını veriyordu, Föyi dinliyor ve hepsinin adına cevaplandırıyordu.

— Birinci kat basamakları yıkmak için, baltalan hazır beklettin. Yirmi altı savaşçı kaldık, kaç tane tüfeğimiz var?

— Otuz dört.

— Sekizi fazla. Bu tüfekler de dolu dolu beklesin elimiz altında olsun, kılıç ve hançerlerinizi belinizde saklayın, yirmi kişi barikatta, altı kişi çatı katı pencerelerini gözlesin, herkes iş başına, az sonra davul sesiyle yeni bir saldırı başladığında yirminiz birden, onlara ateş açacaksınız.

Daha sonra Javer'e dönerek:

— Seni de unutmuyorum, dedi. Barikat alınmadan iki dakika önce, canını cehenneme yollayacağım.

Birden Jan Valjan görüldü, isyancılar arasındaydı, birkaç adım attı:

— Kumandan siz misiniz?

Bu soruyu Enjolras'a soruyordu:

— Evet.

— Az önce yardımlarımdan dolayı bana teşekkür etmişsiniz. Enjolras ciddi ciddi cevap verdi:

— Cumhuriyet adına sizi kutladım. Barikatın iki kurtarıcısı vardı, Marius Pontmercy ve siz.

— Bir ödül hak ettim mi, dersiniz?

— Elbette.

— Güzel, hakkımı istiyorum bu adamı bana verin, onun beynini patlatmak zevkini ben tatmak isterim.

Javer başını kaldırdı ve Jan Valjan'ı görünce, yüzü kıpırdamadan sakin sakin:

— Doğru, dedi.

Enjolras karabinasını dolduruyordu. Jan Valjan'a:

— Aynasız sizin olsun, dedi.

Jan Valjan, Javer'i yakasından yakaladı. Tam o sırada bir borazan sesi duyuldu. Barikat tepesinden çevreyi gözleyen Marius seslendi:

— Dikkat.

Javer o sinsî gülüşüyle gülerek isyancılara döndü:

— Durumunuz benimkisinden daha parlak değil, dedi. Enjolras haykırdı:

— Hepiniz dışarı.

Javer'le yalnız kalan Jan Valjan, tutsağı bağlayan ipi çözdü ve ona kalkmasını işaretledi. Zincirlenen otoritenin üstünlüğünü belirten acı bir gülümseyişle Javer, ona itaat etti. Jan Valjan, onu yakasından sürükleyerek meyhaneden çıkardı. Eski mahkûmun tabancası elindeydi. Böylece barikatın iç bölümünden geçtiler. Marius onların geçişlerini görmüştü. Jan Valjan, Javer'le birlikte, Daraş Montedur sokağına girdi. Burası bomboştu, kimse kendilerini görmezdi. Kaldırıma ölümler yığılmıştı, bu cesetler arasında çözülmüş saçlar, genç ve soluk bir yüz, delik bir el ve kanlara bulanmış bir kadın göğsünü gördüklerinde Javer kendi kendisine konuşurcasına:

— Allah Allah, dedi. Ben galiba bu kızı tanıyorum. Bu ölü Eponin'di.

Jan Valjan bakışlarını polis şefine dikmişti, Javer haşin bakışlarını ona çevirerek:

— Haydi, diye haykırdı. Ne bekliyorsun, al öcünü. Jan Valjan cebinden bir sustalı çıkartarak açtı.

— Bir bıçak ha, tam senin gibilerine yakışır, dedi Javer. Haklısın bu tam sana göre bir silâh.

Jan Valjan, Javer'in boynundaki ve kollarındaki ipleri kesti daha sonra eğilerek adamın ayaklarını bağlayan sicimi de kesti. Daha sonra güzel bakışını adamın gözlerine dikerek:

— Serbestsiniz, dedi.

Javer hiçbir şeye şaşmazdı, ancak kendine hakim olmasına rağmen birden afallamış gibi ağzı açık durdu.

Jan Valjan sözüne devam etti:

— Buradan sağ çıkacağımı sanmıyorum, ancak bir rastlantı sonucu, ölmezsem bilin ki Foşlövân adıyla "Silâhlı Adam sokağında yedi numaralı" evde oturuyorum.

Javer bir kaplan gülüşünü andıran bir sırıtışla:

— Kendini kolla, dedi. Jan Valjan:

— Haydi, dedi. Ne bekliyorsunuz, özgürsünüz, gidin. Javer sordu:

— Silâhlı Adam sokağı mı demiştin?

— Evet, numara yedi.

Polis şefi hiçbir şey olmamış gibi redingotunun düğmelerini ilikledi, omuzlarını dikleştirdi ve çarşı istikametinde ilerlemeye başladı. Jan Valjan onu gözleriyle izliyordu, Javer başını çevirdi:

— Uf artık işi uzattınız, diye haykırdı. Haydi öldürsenize beni. Javer farkında olmadan Jan Valjan'a siz diye hitap etmişti. Jan Valjan:

— Haydi gidin, dedi. Vakit yitirmenin sırası değil.

Javer gözden kaybolduktan sonra Jan Valjan, bir el ateş etti. Daha sonra barikatın içine dönerek:

— Oldu, dedi.

Marius, Jan Valjan'in sürüklediği tutsağı gözü ısırılmıştı, birden kendi kendisine bir soru sordu, şu adam polis şefi Javer olmasın? Bir ara adamın hayatını kurtarmasını düşündü, fakat pek emin değildi. Tam o sıra yanına gelen Enjolras'a sordu:

— Bu adamı tanıyor musun?

— Evet bir polis ajanı, Javer adında bir casus.

Marius birden başını kaldırdı, tam o anda Jan Valjan'in tabancasının sesi duyulmuştu. Yaşlı adam içeri girerek, "Oldu" demişti. Birden Marius'in kalbini buz gibi bir pençe kavradı.

III

Barikat son anlarını yaşıyordu, birden davul saldırıyı müjdeledi.

Saldırı bir kasırga gibi oldu. Bir akşam önce gecenin karanlığında barikata saldırmak kolay olmamıştı, ancak artık güneşli günde bu bir oyun kadar kolay oldu. Top gürüyor, ordu barikatı indirmeye çalışıyordu.

İsyancılar ateş ettiler. Barikat birkaç adımda aşıldı. Hücum öylesine âni olmuştu ki bir an içinde barikatın tepesi askerlerle dolmuş, ancak kahraman gençler tarafından bir kısmı püskürtülmüştü. Her iki taraf karşılıklı ateş açmışlardı. Meyhanenin camları kırılmış, dış duvarlar kurşunlardan delik deşik olmuştu, Lesgal öldürülmüş, cansız yere serilmiş, Föyi vurulmuş, Kurfeyrak şehit düşmüştü. Joly de ölmüştü.

Yaralı bir askere yardım eden Komfer, bir süngü darbesiyle gözlerini göklere kaldırarak, son nefesini verdi.

Ancak Enjolras yaralanmamıştı. Barikatın iki ucunda iki canlı şef kalmıştı. Enjolras ve Marius. diğer yiğit gençlerin korudukları merkez kısmı düşmüştü. Birden barikatı koruyan isyancılar gerile diler. Hepsinde bir yaşama hırsı uyanmıştı, boşu boşuna ölmek istemiyorlardı. Bir ev vardı, çıkmazın dibinde, bu ev kendilerini koruyabilirdi, kapıya koştular, tekme yumruk ve tüfeklerin dipçikleriyle vurdular ancak ne yazık ki kimse kendilerine kapıyı açmadı.

Ancak Enjolras, Marius ve yedi arkadaşları daha bu isyancıları koruyordu. Enjolras, askerlere ilerlemeyin diye haykırmış bir subay bu emri dinlemediğinden genç şef onu öldürmüştü.

Marius dışarıda kalmıştı, bir kurşunun köprücük kemiğini kırdığını hissetti. Bayılıyordu, kendisini kaybetmeden önce güçlü bir el tarafından yakalanarak geri çekildiğini farkettiler. Bayılmadan önce son düşüncesi şu oldu: "Beni esir aldılar, kurşuna dizilirim, bir daha Kozet'i göremeyeceğim."

Enjolras da Marius'yi göremeyince aynı şeyi düşünmüştü fakat öyle feci bir an yaşanıyor ki, herkes kendi canını kurtarmaya çalışıyordu. Genç adam meyhanenin salonuna girmiş kapıyı üzerine sürgülemişti. Askerler baltalarıyla kapıyı kırmaya uğraşıyorlardı, artık meyhanenin kuşatılması başlamıştı. Bu arada bir gece öncesi şarap şişelerini deviren Garnter hâlâ sızmış uyumaktaydı, o bu dövüşmelerin hiçbirine katılmamıştı.

Hükümetin yolladığı askerler çok hırslanmışlardı. Topçu subayının ölümü onları çıldırtmıştı bir de isyancıların arasında kafası kopmuş bir askerin cesedinin olduğu söylentisini duymaları, onları büsbütün deli etmişti. Kapıyı barikat yaptıktan sonra Enjolras arkada sağ kalan arkadaşlarına:

— Kendimizi pahalıya satalım, dedi. Daha sonra Maböf ile Gavroş'un serili oldukları masaya yaklaştı. Kefenin altından yaşlı adamın eli sarkmıştı. Enjolras eğilip bu eli saygıyla öptü. Bir gün önce kahraman ihtiyarı alınından öpmüştü.

Hayatında verdiği iki buseydi bu onun.

Bu kahramanlık destanını kısa keselim. Meyhanenin içinde bir ana baba günü başlamıştı. İsyancılar son fişeklerine kadar kullandılar, salonda göz gözü görmüyordu. Nihayet hiç kurşunları kalmayınca, bu yiğit gençler ispirto şişelerini kaparak, birer silâh gibi kullandılar. Fakat artık ne yapsalar faydasızdı, birbirlerinin üzerlerine binerek, yirmi kadar asker ya da muhafız bu cehennem odanın ortasına atıldılar. İçeride ayakta kalan tek kişi Enjolras idi.

Askerlerden biri haykırdı:

— Bu şefleri, topçu subayını o öldürdü, onu da biz öldürelim.

— Beni kurşuna dizin, cevabını verdi Enjolras.

Kollarını göğsünde kavuşturmuş, başını arkaya atmış altın saçları yele gibi dalgalanarak, bir intikam meleğini andırıyordu. Muhafızlardan biri tüfeğini omzundan indirerek:

— Yapamayacağım, bu bir çiçeği öldürmeye benzeyecek, demişti.

Fakat on iki asker Enjolras'ı karşısındaki duvara dayamışlardı, subayları sordu:

— Gözleriniz bağlayalım mı?

— Hayır.

— Topçu subayını öldüren siz miydiniz?

— Evet, bendim.

Fakat ellerinde tüfek, askerler subaylarının bir türlü veremediği ateş emrini bekliyorlardı. Dakikalar geçiyordu, birden bir köşeden bir ses duyuldu:

— Yaşasın Cumhuriyet, ben de onlardanım.

Bu nihayet sarhoşluğundan ayılan Granter'in haykırışı idi. Son anda kendisine gelen delikanlı gerçi dövüşmesini bilememiş ancak ölmesini bildiğini son arkadaşına kanıtlamıştı. Genç adam, bir kez daha gür bir sesle:

— Yaşasın Cumhuriyet, diye haykırdıktan sonra, emin adımlarla yürüyerek dostu Enjolras'ın yanı başında durdu ve ona yumuşak bir sesle sordu:

— Seninle birlikte ölmek istiyorum, izin verir misin?

Enjolras gülümseyerek ona elini uzattı. Henüz gülümsemesi dudaklarından silinmemişti ki bir patlama duyuldu. Sekiz kurşunla vurulan Enjolras yine düşmedi duvara çivilenmiş gibi dimdik ayakta kalmış, ancak azıcık başını eğmişti.

Askerler kaçakların peşlerine takıldılar.

Marius gerçekten esir düşmüştü, şu anda o Jan Valjan'ın tutsağı idi. Genç adamın bir kurşunla sendelediğini gören Jan Valjan, bir kaplan çevikliğiyle atılmış ve onu saçlarından kavrayarak bir av gibi götürmüştü.

Köşedeki evlerden birinin bir çıkıntısından kaçmayı tasarlamıştı adam. Bir süre Marius'yi duvara dayayan Jan Valjan gözlerini çevresinde dolaştırdı durum çok nazikti. Birkaç dakika için bu duvar kendilerini koruyabilirdi fakat sonra ne olacaktı? Birkaç yıl önce, Kozet'le birlikte Javer'den kaçarken duvar dibinde çektiklerini hatırladı. Şu sırada durum daha da berbattı. Bir çıkmazda bulunuyordu. Tam karşısında altı katlı bir ev yükseliyor, sağ yönde Küçük Trüyandöri sokağını kapatan basık barikat bulunuyordu. Buradan kurtulmak için bir kuş olmak, kanatlanmak gerekirdi. Jan Valjan çok âni bir karar almak zorunda olduğunu biliyordu. Bir karşındaki ev, bir yan tarafındaki barikata baktı, daha sonra sanki gözleriyle bir delik açıp yeri yarıp toprak altına girmek istercesine gözlerini yere indirdi.

Birden zihninde bir şimşek çaktı. Eski mahkûm Jan Valjan daima en zor durumlardan sıyrılmasını başarmıştı. Kaçmak, onun için bir hünerdi artık.

Yerdeki mazgal onun dikkatini çekmişti. Bir ara yaralıyı yere bıraktı tüm gücüyle mazgalı kaldırdıktan sonra bu yer altı yoluna girip onu da yanına çekti. Baygın Marius kucağında Jan Valjan bir yeraltı tüneline ilerliyordu artık. Burada sonsuz bir sessizlik hüküm sürüyordu. Geceler alemine dalmıştı. Az sonra gözleri karanlığa alıştı ve daha rahat ilerlemeye başladı.

Ancak şu var ki bu kez kaçırdığı Kozet değil, onun sevdiği erkek Marius idi.

Birden adam başını kaldırdı, korkunç bir şamata duyulmuştu, meyhanenin askerler tarafından ele geçirildiğini anladı.

Yer Altında

I

Jan Valjan Paris lağımının tam içine dalmıştı. Burası bir okyanus gibidir, dalan boğulup kaybolabilir.

Evet çok ilgi çekici bir durum, Jan Valjan kentin tam göbeğinde olmasına rağmen kent dışı sayılırdı. Bir kapağı açıp kapatınca-ya kadar gündüzden geceye, savaş şamatasından mezar sessizliğine geçmişti.

Bir mahzene düşüş, Paris'in bir zindanında yok olmak sayılırdı. Ölümün kendisini adım adım izlediği bu sokaktan, henüz hayatın olduğu mezara girmek ancak birkaç saniye sürmüştü. Birkaç saniye şaşkın şaşkın durdu. Tanrı kendisine bir el uzatmıştı. Ancak ne var ki, yaralı kıpırdamıyordu. Jan Valjan sırtında taşıdığı ölüm ya da diri olup olmadığından emin değildi.

Birden sanki kendini kör olmuş sandı. Bir an içinde hiçbir şey göremedi. Sanki aynı anda sağır dâ olmuştu, çünkü bir şey duymuyordu artık. Ancak ayağının altında, sağlam bir zemin olduğunu biliyor, ilerleyebiliyordu. Bir süre bununla yetindi. Birkaç saniye sonra artık kör olmadığını anladı, girdiği mazgallardan azıcık ışık sızıyordu, bir şeylerin şeklini seçer gibi oldu. Önünde bir duvar daha bulunuyordu, elini uzattı ve duvarın ıslak olduğunu hissetti. Burnuna gelen tiksindirici kokudan nerede olduğunu anlamıştı.

Birden yine bir mazgal altında yürüdüğünü anladı ve yukarıdaki askerlere görünmemek için oradan acele adımlarla geçti. Kaybedecek bir dakikası bile yoktu, karşısındaki zifiri karanlığa daldı.

Tehlikeler çeşit çeşitti. Savaşın baş döndürücü karmaşasından sonra daha başka nitelikte bir tehlike bekliyordu kendisini. Jan Valjan bir felâketten bir ikincisine sürüklenmişti. Şöyle bir elli adım ilerledikten sonra yine durdu. Bir labirent içinde olduğunu anlamıştı, hangi yolu seçecekti, bu zifiri karanlıklar arasında yönünü nasıl bulacaktı?

Çarşı lağımında olduğunu düşünerek, daima sollamayı uygun buldu.

Kendisini kadere bırakmaktan başka kurtuluş çaresi yoktu. Omuzlarında baygın ya da ölü Marius olduğu halde, yürümesine devam etti. Ne var ki bu karanlıklarda yönünü bulmak hiç de kolay değildi. Bir ara kendisini Sen Döni sokağındaki lağımda sandı, oysa birden aklına geldi ki, girmiş olduğu mazgaldan Sen Döni sokağının altına inmek imkânsızdı, herhalde Mortmart lağımında olacaktı ki, oradaki karışık yollarda kaybolmak işten bile değildi. Bu lağım tipik bir labirenttir. Adamcağız kendisini Tanrı'ya bırakmış gelişi güzel ilerlemekte devam ediyordu. Arada bir dehşete düştüğü de olmuyor değildi. Ne de olsa karanlıkta bir bilinmeyene doğru gidiyordu, yeryüzüne nereden çıkabilecekti? Paris'te kendisini kaptırmak korkunç bir deneydi, Jan Valjan göremediği yolu bulmak zorunda kalıyordu. Bu bilinmeyende attığı her adım sonucusu olabilirdi. Buradan çıkıncaya kadar Marius kan kaybından, kendisi de açlıktan ölebilirdi. Nereden bir çıkış deliği bulacaktı?

Birden şaşaladı, su ayak bileklerine kadar çıkmıştı, demek artık yürüdüğü yol yokuş değil, azıcık aşağı meyilliydi. Yoksa Sen ırmağına mı çıkacaktı? Bu büyük bir tehlikeydi. Ancak gerilemek de aynı şekilde sakıncalıydı. Her kavşağa geldiğinde eliyle duvarları yokluyor, bulunduğu koridordan daha dar bir deliğe girmekten kaçınıyordu. Böylelikle birçok tuzaklardan kendisini kurtarmış oldu.

Bir ara ihtilâlin olduğu kısımların altından uzaklaştığını daha sakin mahallelerin altına girdiğini fark etti. Başının üzerinden arabaların geçtiklerini duyuyordu. Aşağı yukarı yarım saatten bu yana ilerliyordu. Marius'yi öbür kolunun üzerine yüklemişti, karanlık daha da yoğunlaşmıştı, ne var ki Jan Valjan, bu karanlıkta bir güven duyuyordu. Birden önünde gölgesini gördü, şaşkın şaşkın başını çevirdi. Arkasındaki tünelde sanki kendisini dikizleyen korkunç bir ışık ışıldıyordu. Bu lağımlardan doğan polisin gölgeli yıldızıydı. Bu yıldızın ardında sekiz ya da on kişinin gölgelerinin kıpırdadığını seçti.

Altı haziran gecesini, kanalizasyonların polis tarafından taranması emredilmişti. Lağımların yenilen isyancılar tarafından sığınak olarak kullanılmasından kuşkulanan polis devriyesi lağımları kol geziyordu. Jan Valjan'ın gördüğü aydınlık, jandarmaların el feneriydi. Kaçak için bu anlatılmaz bir an oldu.

İsabet kendisi ışığı görüyor, ancak ışıktakiler kendisini seçemiyorlardı. Hemen duvarın bir çıkıntısına yapıştı ve bekledi. Aslında neler gördüğünden kendisi de pek emin değildi. Uykusuzluk, açlık, yorgunluk ve heyecan onda görüntüler yaratabilirdi. Bir ışıltı ve bu ışıltının çevresinde kıpırdayan gölgeler gördü.

Jan Valjan olduğu yerde durdu, gürültü hemen kesildi.

İsyancı arayan polisler, kulak kabartmış dinliyorlardı, ancak bir şey duymadılar, bakıyorlar ve göremiyorlardı. Jan Valjan gizlendiği yerden adamların baş başa vererek bir karara vardıklarını gördü ve az sonra hepsinin sol taraftaki tünele saptıklarını görerek rahat bir nefes aldı. Baş çavuş burada kuşku verecek bir şey görmediğinden araştırmalarını başka bir yöne götürmeyi arkadaşlarına önermişti. Ne var ki henüz uzaklaşmadan önce çavuş, Jan Valjan'ın bulunduğu yere doğru karabinasını çevirerek bir el ateş etmişti, tavandan bir sıvı kırıntısı suya düştü. Kıpırdamaya cesaret edemeyen Jan Valjan, bir süre daha kulak kesilerek saklandığı yerde bekledi.

Aslında polis görevini ihmal etmiyordu. Paris'teki dövüslere rağmen gündelik görevlerini yerine getirmişlerdi.

Bu arada Sen ırmağının kıyısında Envalidler Köprüsü dolaylarında garip bir sahne sürüyordu. İki adam birbirlerini izliyorlardı. Birisi kaçmak, diğeri kovalamak pozunda iki kişi. Onların davranışlarını tıpkı bir satranç oyununu hatırlatıyordu. Hiçbiri acele etmiyor ve sanki arkadaki kendisini göstermek istercesine çok ağırdan ilerliyor, öndeki ise kovalayanı koşturmaktan çekinir gibi yavaş yavaş yürüyordu. Kıyı çok ıssızdı, görünürlerde kimseler yoktu.

Okuyucumuz yakından görse, bu adamların her ikisini de kolaylıkla tanırdı.

İçlerinden biri devlet üniforması giyimli, diğeri paçavralar içindeydi. Üniformalının amacı pejmürde kılıklı adamı yakalayıp hükümet hesabına giydirmektir. Ne var ki bu arada bir renk ayrımı vardı. Kendisi gibi maviler giydirmeyecekti bu yakalayacağı adama, mavi şeref rengi, kırmızı ise utanç rengidir. Ona kırmızı bir kazak giydirip, cezaevine yollayacaktı. Birden arkadaki adam sırf dikkat kesildi, kovaladığı serserinin açgözlüğü yokuşu tırmanarak Şanzelize meydanında kaybolmaktan başka kurtuluş yokuşu yoktu.

Oysa adam o tarafa sapmamıştı. Peki ne yapacaktı? Rıhtımda kısıtılıp yakalanacaktı. Birden çok şaşırtıcı bir olay oldu, azıcık ardına bakan üniformalı yeniden önüne döndüğünde, izlediği adamın birden yok olduğunu görerek derin bir hayrete düştü. Herif, ya Sen ırmağına atlamış ya da kuş gibi havalara uçmuştu... Ancak üçüncü bir ihtimal yerin yarılıp onu içine almasıydı...

Redingotu da çenesine kadar ilikli haşin yüzlü adam birden bakışlarını kaldırıma indirince eliyle alnına vurdu. Sırrı çözmüştü. Ayaklarının dibinde bir mazgal vardı, kanalizasyonun Sen ırmağına aktığı nokta, kovaladığı kaçağın bu mazgalı oynatarak karanlık tünele indiğini nihayet anlayabilmişti. Kendisi de aynı yolu tutmak istedi. Ama ne yazık ki tüm gayretlerine rağmen mazgalı bir türlü yerinden oynatamadı, o zaman bu mazgalın bir süngüyle değil bir anahtarla kilitlemiş olduğunu anladı. Bir av köpeği sabırla oradaki duvar dibine çömelerek beklemeye koyuldu.

Jan Valjan yeniden yürümeye koyulmuş ve artık bir daha dinlenmek için durmamıştı. Birden sanki bir yer altı meydanını andıran geniş bir yere vardı. Burası Montmart lağıminın büyük lağımla birleştiği noktaydı. Jan Valjan bu kavşakta azıcık duraksadı, ne yapacağını bilemiyordu, birden her ne olursa olsun Sen ırmağının kıyılarına ulaşmasının gerektiğini uygun bulduktan sonra sola döndü. İsabet etmişti, eğer aksi istikametteki galeriye sapsaydı, mahvolurdu. İç güdüsüne itaat etmekle isabetli davranmıştı, yokuşu indi. Bir ara tavandaki bir delikten içeri süzülen bir ışıktan çevresini görebildi, sırtında taşıdığı yaralıyı bir kenara bıraktı ve ona sonsuz bir kinle baktı. Marius'in ceplerini karıştırarak, kendisine gerekecek iki şeyi bulmuştu. Genç adam bir gün öncesinden unutmuş olduğu francalayı ve bir kâğıda yazdığı şu sözleri: "Adım Marius Pontmercy, cesedimi Kalver Kızları sokağı, 6 numarada oturan dedem Bay Jilnorman'ın konağına götürün."

Tavandan süzülen yarı aydınlıkta, bu kelimeleri okuyan Jan Valjan sanki ezberlemek istercesine adresi kendi kendisine tekrarlardı, sonra cüzdanı yine delikanlının cebine yerleştirdi.

Ekmeği yediğinden g¼çlenmiřti, onu yine omzuna alarak galeriden inmeye koyuldu. Y¼r¼d¼kçe karanlıklara saplanıyordu, el yordamıyla ilerlemesine devam ediyordu. Birden artık bu zifiri karanlığa dayanamayacağını anladı.

Aslında artık ayaklarının yeniden ıslandığını fark etmişti, bastığı sağlam bir zemin değildi. Cıvık kumlar ¼zerinde y¼r¼yordu. İşte o zaman ilk olarak Jan Valjan gerçekten dehşete kapıldı, bataklıklara saplanarak ¼lenlerin korkunç sonlarını duymuş ya da okumuştu. Paris kanalizasyonlarında b¼yle bir bataklık olduğunu da hatırladı, hatta yıllar ¼nce, metresinin kocasından kaçmak için lağıma giren yakışıklı d'Esk¼bo d¼k¼n¼n, b¼yle korkunç bir lağım bataklığa saplanarak ¼ld¼đ¼n¼ gazetelerde okuduğunu hatırlayarak ¼rperdi.

Ne yazık ki, Jan Valjan b¼yle feci bir akıbetle karşı karşıya kalmıştı. Bir g¼n ¼nceki sağanak yağmur, bir duvarın yıkılmasına sebep olmuş ve adamcağız balık içinde kalmıştı. Bu amurlara dalmak zorunda kalan y¼rekli adam, Tanrı'nın yardımıyla buradan da kurtulabileceğini d¼ř¼nd¼. Geri d¼nmeyi d¼ř¼nemezdi, sırtında taşıdığı Marius ¼lmek ¼zereydi. Kendisini kaderine bırakarak ilerledi. İlk derin g¼r¼nmeyen hendek gittikçe daha da derinleşiyordu, amur Jan Valjan'ın dizlerine kadar çıkmıştı. Birkaç adım sonra beline kadar suda y¼r¼yen adam, nihayet ta boğazına kadar battığını hissetti ve sırtında taşıdığı yaralıyı korumak için, onu başının ¼zerine kaldırdı. Artık her adım bir işkence oluyordu. ocuğunu koruyan bir ana gibi Marius'yi havaya kaldırarak çenesine kadar y¼kselen pis suda birkaç adım daha attı. Tam artık her şeyden umudunu kestiği bir anda birden ayağının altında sağlam bir nokta hissetti, bir taş. Tam zamanıydı, lağım suyunu yutmamak için çenesini yukarı kaldırarak nefes alıyordu. Kaderin bu yardımı karşısında birden g¼çlenen adam birkaç adım sonra omuzlarına kadar sudan çıkabildi.

Artık sağlam bir yere bastığını ve hafif meyilli bir kaldırıma geldiğini anladı, son g¼c¼n¼ kullanarak y¼r¼d¼ ve nihayet bataklığın ¼b¼r kıyısında sudan çıkarak bir taş ¼zerine yığıldı. Ama v¼cudu leş gibi kokan adamcağızın ruhuna sonsuz bir nur dolmuştu.

II

Birkaç dakika dinlendikten sonra bir daha yola koyuldu. Gerçi bataklıkta hayatını bırakmamış, ancak gücünü tamamıyla yitirmişti. Öylesine halsizdi ki, her üç dört adımda bir nefes alabilmek için duruyordu.

Hatta bir keresinde Marius'yi sağ omzuna yüklemek için duvara dayanmak zorunda kaldı. Artık adım atamayacağını hissediyordu, ne var ki gücü tükenmiş olmasına rağmen, henüz iradesini yitirmemişti. Bir yüz adım daha yürüdükten sonra, karşısında bir yarı aydınlık gördü, bu kez gördüğü, güneşin bu yer altı cehennemine inen solgun ışıklarıydı, artık Jan Valjan yeryüzüne çıkacak bir çıkış kapısı karşısında olduğunu anlayarak rahat bir nefes aldı. Son gücünü kullanarak, birkaç adım daha atarak mazgalın tam altında geldi. Ama birden beyninden vurulmuş gibi olduğu yerde kaldı. Tam kurtulacağı anda Jan Valjan, buradan çıkamayacağını anlamıştı.

Mazgal kilitliydi. Gün batıyordu, Jan Valjan saatin akşamın sekizi olduğunu tahmin etti. Marius'yi yere bırakarak tüm gücünü kullandı, omuzlarını bir kaldıraç gibi kullanarak mazgalı yerinden oynatmak istedi, ancak demir çubuklardan hiçbiri kıpırdamamıştı. Bu son engeli aşamayacağını anladı. Buraya kadar boşuna didinmiş olduğunu düşündü, bu pislik yuvasında can verecekti. Ancak bu son anında bile fedakâr adam kendisini düşünmeyerek, Kozet'in sevgilisi için üzülmüyor, büyüttüğü kızın onun ölümü karşısında duyacağı kederi düşünerek tasalanıyordu.

Bütün yaptıkları boşa çıkmıştı. Tanrı, Jan Valjan'ın kurtulmasını istemiyordu. Olduğu yere yığıldı, artık burada kalıp ölümü beklemekten başka çaresi kalmamıştı.

Birden bu çaresizliğinin ortasında, omzuna birinin dokunduğunu hissetti, kulağında bir ses duydu:

— Paylaşalım.

Birden başını kaldırdı. Karşısında sırtında lime lime bir işçi önlüğü, ayakları çıplak biri vardı. Adam kunduraların elinde tutuyordu. Herhalde, yanına gelmek için çıkardığından, Jan Valjan onun ayak seslerini duyamamıştı.

Jan Valjan, onu görür görmez tanıdı, burada karşılaşmasının garabetine rağmen, bir an için bile olsun, onun Tenardiye olduğundan şüphe etmedi.

Hemen kendisini toparlayan Jan Valjan, durumunun esasen çok kötü olduğunu daha da korkunç olamayacağını düşündü.

Tenardiye eliyle gözlerini siper ederek, karşındakini tanımak istedi, ama bunu başaramadı. Jan Valjan, vaktinde davranmış sırtını aydınlığa dönmüştü. Aydınlıkta olan eski hancıyı derhal tanıyan Jan Valjan, öyle ustalıkla durmuştu ki, yüzünü belirli bir şekilde adama göstermiyor, gölgede kalıyordu. Herifin kendisini tanımadığına sevindi. Suskunluğu ilk bozan Tenardiye oldu:

— Buradan çıkmak için ne yapacaksın?

Jan Valjan ona cevap vermedi. Tenardiye sözlerine cevap verdi:

— Mazgalı açman imkânsız, oysa burada kalıp çürüyemezsin.

— Haklısın, dedi Jan Valjan.

— Haydi gel, bir iş birliği yapalım. Sen herifi öldürdün bende anahtar var. Gerçi seni tanımıyorum ama, aynı yolun yolcusu olduğumuzu görür görmez anladım, sen bir dostsun. Dinle beni arkadaş, herhalde parasına göz koyduğun için bu herifi öldürmüş olmalısın, bana yarısını ver sana mazgalı açayım. Bak cennetin anahtarının nasıl olduğunu görmek ister misin?

Yırtık önlüğünün cebinden çıkardığı paslı kocaman anahtarı Jan Valjan'a uzattı. Jan Valjan gözlerine inanamıyordu. Bu cehennemde karşısına çıkan Tenardiye'ye şu anda bir melek olarak gördü.

Tenardiye cebinden bir de ip çıkartarak onu da uzattı:

— Bak sana bir yardım daha, bu iple cesedi bağlar sonra ucuna bir taş bağlayarak ırmağa atarsın, böylece seni bir delilden de kurtarmış oluyorum, ama söyle bana, dostum şu bataklıktan nasıl geçtin, doğrusu ben orasını aşmayı gözüme yediremedim. Pöh, çok kötü kokuyorsun.

Haydi arkadaş, ne bekliyorsun, evet şu yanında yığılı ahababı birazcık hırpalamış olacaksın, herhalde bir bildiği vardı, şimdi de şu cesedi yok etmek istersin, işte bak bunun için de sana yardım ediyorum. Ha baksana, bataklıktan geçerken herifi neden oraya sarkıtmadın, en güzel bir saklama yeri orasıydı. Kimse onu oralardan bulup çıkaramazdı.

Jan Valjan, Tenardiye'nin kendisini konuşturmak istediğini anlıyor ve hiç sesini çıkarmıyordu.

— Haydi artık işimizi bitirelim, sana anahtarı gösterdim, sen de paranın rengini bana göster.

Jan Valjan, Tenardiye'nin halinden kuşkulanmıştı, onun pek rahat olmadığını anlıyordu, adam elini dudaklarına götürüyor ve arada bir sus diye mırıldanıyordu. Jan Valjan, belki dolaylarda başka haydutların gizlenmekte olabileceğini tahmin etti.

Tenardiye yeniden sordu:

— Haydi dostum sököl paracıkları, şu merhumun ceplerinde ne kadar vardı?

Jan Valjan elini cebine götürdü. O, her dışarı çıktığında, yanına para alırdı. Daima en beklenmedik olaylarla karşılaşan adam, çoğu zaman kaçmak zorunda kaldığından parasız çıkmamayı bir kanun bilirdi. Ne yazık ki, bir akşam önce muhafız üniformasını giyerken cüzdanını cebine koymayı unutmuştu. Yeleğindeki kesede birkaç parası vardı. Hepsi aşağı yukarı otuz frank kadar tutardı. Jan Valjan ceplerini boşalttı, bütün parasını Tenardiye'nin önüne serdi. Bir altın, iki beşer franklık madeni para, bir de beş on metelik kadar bozuk parası bulunuyordu.

Eski hancı paralara dudak bükerek baktı:

— Doğrusu herifceğiz pek ucuza gitmiş, dedi. Bunun için mi onun canına kıydın?

Jan Valjan'ın ceplerini yokladı, aynı zamanda Marius'ın ceplerini yoklamayı da ihmal etmedi ve sinsi Tenardiye, Jan Valjan'a sezdirmeden delikanlının ceketinin ucundan bir parça kumaş keserek bunu da cebine indirdi.

Belki günün birinde maktul ve katiyi bu kumaş parçasıyla ispatlayabilirdi. Tenardiye, önüne çıkan fırsatların hiçbirini yabana atmayan çok kurnaz bir herifti.

— Evet, dedi. Yalan söylememişsin, üzerinizde başka para yok.

Az önce paylaşalım dediğini unutarak paranın tümünü avuçladı. Bir ara metelikleri alıp almamakta duraksamıştı, az sonra onları da cebine indirdi.

Daha sonra önlüğünün cebinden kocaman anahtarı çıkartarak:

— Haydi arkadaş, dedi. Marş dışarı, burası panayır gibidir, parayı veren dışarı çıkar.

Tenardiye anahtarı mazgalın deliğine soktu ve parmaklığı aralayarak Jan Valjan'yı dışarı itti, daha sonra anahtarla mazgalı iki kez kilitledikten sonra yine gölgelere daldı.

Jan Valjan kendisini dışarıda buldu.

Marius'yı Sen kıyısında toprak üzerine yatırdı. Hele şükür kurtulmuşlardı. Pislik, lağım, karanlık artık ardında kalmıştı. Çevresinde derin bir sessizlik vardı, güzel bir gün batanının insanı etkileyen sessizliğiydi bu. Güneş çoktan ufuklardan kaybolmuştu, gece bastırıyordu. Gece acı çekenlerin, mutsuzların dostu, kurtarıcısı olan dost ve iyileştirici gece. Jan Valjan ırmağın akışını bir öpüş sesine benzetti. Derin bir nefes alarak akşamın nemli havasını ta ciğerlerine kadar çekti. Sonra elini suya batırarak birkaç damlayı Marius'ın yüzüne serpti. Genç adam gözlerini açmamıştı, ancak Jan Valjan'ın onun çok belirsiz şekilde nefes aldığını gördü.

Bir kez daha elini ırmağa batıracaktı ki, birden sanki ardında birisinin durup kendisine baktığının izlenimine kapıldı.

Başını çevirince, gerçekten onu gördü. Boylu poslu bir adam duruyordu hemen arkasında. Bu heybetli yapılı adamın sırtında ta çenesine kadar ilikli bir ceket vardı, kollarını kavuşturmuş sağ elinde bir polis sopası tutuyordu. Gün batımında bambaşka dünyalardan gelen bir görüntüyü andıran bu kimseyi görür görmez tanıdı Jan Valjan. Bu, onun ezeli düşmanı olan Javer'di.

Birden Tenardiye'nin mazgalı aralayıp kendisini dışarı çıkardıktan sonra hemen üzerine kapıyı kapamasının nedenini anlamakta gecikmedi. Sinsi herif onu dışarıda pusu kuran polise bir av atmıştı. Jan Valjan bir felâketten kurtulduğuna sevinme vaktini bulamadan, başka bir felâkete sürüklenmişti.

Ne var ki bu yarı karanlıkta Javer, onu tanımamıştı, sordu:

— Kimsiniz?

— Ben mi? Jan Valjan'ım.

Javer birden sopasını dişlerinin arasına aldı ve ellerini adamın omuzlarına koyarak ona yakından baktı. Tanımıştı. Yüzleri birbirlerine yapıştıyordu âdeta. Javer'in suratında korkunç bir ifade belirmişti.

— Javer, dedi. Beni tutukluyorsunuz. Esasen sabahtan beri kendimi sizin tutsağınız olarak bilmekteyim. Sizden kaçmak isteseydim size adresimi vermezdim. Ancak son bir ricamı kabul edin.

Javer sanki onu duymamış gibi korkunç bakışını ona dikmişti, nihayet elini adamdan çekti ve sanki bir rüyada konuşur gibi şu sözleri mırıldandı:

— Ne yapıyorsunuz? Bu yanınızdaki adam kimin nesi?

Jan Valjan, polis şefinin kendisine siz demekte devam ettiğini fark etmişti.

Jan Valjan cevap verdi:

— İşte ben de size onun adına rica ediyorum, bana ne isterseniz yapın, ancak şu çaresizi evine götürmeme yardım edin. Daha sonra size teslim olurum.

Javer, bütün bu duyduklarından hiçbir şey anlayamamış gibi yüzünü buruşturdu, ama cevap vermedi. Eğildi, mendilini suya batırdı ve yaralının yüzündeki kanları sildikten sonra kendi kendine konuşur gibi:

— Bu adamın adı Marius idi, dedi. Barikatta idi.

Bir numaralı bir casus olan Javer, bağlı olduğu direktte bile çevresinde olup bitenleri kaçırmamıştı. Eliyle delikanlının nabzını aradı.

Jan Valjan mırıldandı:

— O ağır yaralı.

— Hayır o bir ölü, dedi Javer. Jan Valjan itiraz etti:

— Henüz ölmedi o. Kalver Kızları sokağı altı numarada oturuyor, onu dedesinin evine götüreceğim. Adamın adını unuttum.

Jan Valjan cebinden çıkardığı pusulayı gözlerine yaklaştırarak alaca karanlıkta okumaya çalıştı. Kedi gibi karanlıkta görebilen Javer kâğıdı onun elinden kaparak adresi ve adı okudu ve oradan geçen bir arabaya seslendi:

— Hey arabacı...

Javer, Marius'in cüzdanını cebine indirdi. Bir dakika sonra yanaşan arabanın arkasına Marius'u yatırmışlardı. Jan Valjan, Javer'le birlikte ön taraftaki sıraya oturmuştu.

Arabacı kamçısını şaklattı ve araba hızla oradan uzaklaştı. Rıhtımları arkalarında bırakarak mahalleye girdiler. Arabacı sıksa atlarını durmadan kamçılıyordu. Yolda tek söz konuşmadılar.

Jan Valjan gölgeden yapılmış ve Javer taştan oyulmuş gibi sessiz yan yana oturmaktaydılar.

Arabanın her sarsıntısında Marius'in saçlarından bir damla kan dökülüyordu.

Altı numaralı evin önünde durduklarında karanlık iyice bastırmıştı. Javer ilkin yere atlamış ve kapının demir tokmağını birkaç kez vurmıştı.

Kapı aralanmış ve esneyen kapıcı başında, gece külahı şaşkın suratını göstermişti. Evde çık yoktu, buradakiler erken yatarlardı, özellikle böyle şamatalı isyan günlerinde. Bu arada Jan Valjan, arabacının yardımıyla Marius'u indirip sürüklüyorlardı. Jan Valjan elini yaralının kalbine götürerek henüz kalbin durmadığını hissetmiş ve rahat bir nefes almıştı.

Javer kendisine yakışan bir tondan kapıcıya seslendi:

— Burada Jilnorman adında biri oturur mu?

— Evet, burası onun konağı, ondan ne istersiniz?

— Ona ölü oğlunu getirdik.

Javer'in arkasında beliren perişan kılıklı Jan Valjan kapıcıya başıyla hayır işareti yapıyordu.

Ancak sersemleyen adam öylesine dehşete düşmüştü ki, ne Javer'in söylediklerini, ne de Jan Valjan'in işaretlerine bir mana vermemişti. Javer anlatmasına devam etti:

— Barikatta dövüşüyordu, öldürüldü, haydi babasını uyandırsanıza. Yarın burada bir cenaze töreni yaparsınız.

Kapıcı şaşalamıştı, hemen uşağı uyandırdı, uşak Bask Nikolet'yi kaldırdı. Nikolet, Jilnorman teyzenin odasına koştu. Bu arada dedeye acımış olduklarından, onun bu felâketi ne kadar geç duysa o kadar iyi olacağını düşünerek, onu rahatsız etmemişlerdi.

Marius'u birinci kata taşıdılar ve onu Bay Jilnorman'ın küçük salonundaki bir kanepenin üzerine yatırdılar. Bask bir hekim getirmeye koşarken Nikolet dolaplarda bulduğu çarşafın üzerine çıktı. Jan Valjan birden Javer'in omzuna dokunduğunu hissetti, başını çevirdi, anlamıştı. Kapıcı onların gelişlerini nasıl şaşkın şaşkın izlemişse, hiç laf etmeden gidişlerini de aynı sersemlikle seyretti. Arabaya bindiler Jan Valjan konuştu.

Javer, bir dileğim daha var bu lütfü da benden esirgemeyin.

— Ne istiyorsunuz?

— Bir saniye evime gireyim, daha sonra bana istediğinizi yapın.

Javer bir süre düşünceli durdu, sonra arabacıya haykırdı:

— Silahlı Adam sokağı numara yedi.

Yol boyunca tek kelime konuşmadılar. Silahlı adam sokağının kavşağında araba durdu. Sokak çok dar olduğundan, buradan arabalar geçemezdi. Arabacı müşterilerinden arabasının kadifesinin yaralının kanıyla lekelenmiş olduğunu söyleyerek, tam seksen frank istedi. Javer herifin istediği parayı kesesinden çıkartarak onu uzattı ve onu savdı. Jan Valjan, polis şefinin kendisini çok yakınlarda olan karakola yaya götürmek istediğini düşündü.

Sokağa girdiler, her zamanki gibi ıssızdı. Javer Jan Valjan'ı izliyordu. Yedi numaralı evin önünde durdular. Jan Valjan kapının tokmağını vurdu, kapı açıldı. Javer:

— Haydi, dedi. Çıkın sizi burada bekliyorum.

Jan Valjan şaşkın şaşkın polise baktı. Javer'in böyle davranacağını hiç ummazdı, ama daha fazla vakit kaybetmemek için kendisine kapıyı açan kapıcıya:

— Ben geldim, diye haykırdıktan sonra merdivenlere koştu. Birinci kata vardığında bir durakladı, sahanlığın penceresi açıktı, buradan sokak görülüyordu, Jan Valjan, nedenini bilmeden herhalde nefes almak için olacak başını pencereden dışarı çıkardı. Birden derin bir hayretle sarsıldı. Sokaklar boştu. Javer sanki yok olmuştu.

III

Bask'ın çağırdığı doktor gelmişti, Jilnorman teyze, ellerini kavuşturmuş derin bir dehşet içinde ne yaptığını bilmezcesine oradan odaya koşuyordu. Kendi kendisine şöyle söyleniyordu: "Aman Yâ Rabbim nasıl olur? Her taraf kana bulanacak?" Daha sonra aklı başına gelince Marius'in böyle çılgın bir şekilde hayatına son vereceğini daima bildiğini düşünerek haklı çıktığını görmekten, acı bir zevk duydu.

Hekimin emriyle, acele uydurma bir yatak yapmışlardı kanepenin üzerine. Doktor yaralıyı muayeneden sonra göğsünde derin bir yara olmadığı ve yüzünü kaplayan kanın burnundan geldiğini söylemişti. Daha sonra yaralının başını daha aşağı indirerek, delikanlının nefes almasını kolaylaştırdı. Perişan olan yaşlı teyze, elinde tespahi, bitişik odaya çekilmişti.

Genç adamın kaburga kemikleri kırılmış ve kolları hançer yaralarından delik deşik olmuştu. Ancak başında da yaralar vardı. Doktor bunun ne kadar ciddi olacağını kestiremiyordu. Bu arada fazla kan kaybı yaralıyı bitkin düşürmüştü. Belden aşağısı sağlam kalmıştı. Bask ve Nikolte çarşafı parçalayıp sargı bezi hazırlıyorlardı. Gaz bezi bulunmadığından doktor kanı pamuklarla durdurmaya çalışıyordu.

Cerrahın aletlerinin serili olduğu alçak masa üzerinde, üç mum yanmıştı, doktor Marius'in yüzünü ve saçlarını soğuk suyla yıkadı, kova bir anda kırmızıya boyandı, kapıcı elinde şamdan, doktorun görmesine yardım ediyordu. Doktor pek memnun görünmüyordu, yaralı gencin göz kapaklarına elini değdirdiğinde birden salon kapısı açıldı ve solgun uzun bir yüz görüldü. Bu gelen dedeydi.

İki günden beri isyan yüzünden adam telâşlanmış, geceleri uyuyamamış, bir gün önce akşama kadar ateşler içinde yanmıştı. Akşamleyin dinlenmek için erkenden yatmış, kapısının kilitlenmesini ve kimsenin kendisini rahatsız etmemesini sıkı sıkı tembihlemişti. Ne yazık ki ihtiyarların uykusu hafif olur. Bay Jilnorman'ın yatak odası salona bitişikti, gürültüden uyanmış kapı altından sızan ışıktan telâşlanmıştı. Masa üzerinde balmumu gibi solgun yüzlü ve kanlar içinde Marius'yi görünce, adamın birden gözleri büyüdü ve boğuk bir sesle acı acı haykırdı:

— Marius.

— Mösyö, diye anlattı Bask. Az önce küçük beyi getirdiler, barikata gitmiş ve...

İhtiyar korkunç bir sesle:

— Ve öldü değil mi? diye haykırdı. Ah eşkıya...

Birden anlaşılmayan bir canlılıkla, bu yüz yaşına yakın ihtiyar, sanki gençleşmiş gibi doktorun yakasına yapıştı:

— Doktor, dedi. Bana gerçeği söyleyin, öldü değil mi? Zaten endişeli olan doktor, hiç cevap vermedi. Bay Jilnorman

ellerini burkarak, tüyler ürpertici bir kahkaha kopardı:

— Öldü, öldü, ah kendisini o uğursuz barikatlarda öldürttü ve bunu sırf bana nispet olsun diye yaptı. Ah o bana böyle mi dönecekti, ah o öldü.

Pencereye koştu, sanki boğuluyormuş gibi sonuna kadar açtı ve kendi kendisine söylenmeye devam etti:

— Hançerlenmiş, kurşunlarla delik deşik, parça parça olmuş, ah bu günleri de mi görecektim? Ah hain çocuk, oysa seni nasıl dört gözle beklediğimi biliyordun. Odanı düzelttiğimi, baş uçuna çocukluk portreni astırdığımı biliyordun. Her istediğini seve seve yapacağımı, artık ihtiyar dedeni parmağında oynatacağımı da biliyordun. Ah yıllar yılı bu günü, senin dönmeni beklediğimi, elim kolum boş, budala gibi seni özlemle beklediğimi bilmiyor muydun zalim? Her emrini yerine getireceğimi, bundan böyle evin gerçek efendisi sen olduğun da biliyordun. Oysa bana güvenmedin, dedem Kral taraftan dedin ve yalnızca bana kötülük etmek, oç almak için gidip o eşkıyalara katıldın. İşte bunu bir türlü bağışlayamam, rahat uyuyun beyefendi. Ah öldü ve ben hâlâ yaşıyorum.

Doktor yaşlı adam içinde endişelenmeye başlamıştı, onun kolunu yakaladı. Bay Jilnorman başını çevirdi ve kanlı gözlerini ona dikerek:

— Bana bakın beyim, dedi. Ben bir erkeğim, her şeyi karşılamaya hazırım. On altıncı Lui'nin katledildiğini gördüm, ama o lanetli gazetelerin günümüzün gençlerini nasıl zehirlediklerini düşündükçe çıldıracak gibi oluyorum.

Ne var ki çocuklar babalarının günahlarını çekmemelidir, evet gerçi Marius'da o eşkıyalardan birinin oğluydu, ama o ne kadar masumdu. Hiç unutmam küçüklüğünde, tıpkı bir kuş gibi cıvıldardı, öylesine güzel bir çocuktaki, onu parka gezmeye götürdüğümde herkes onu seyretmeye yanımıza koşardı. Onu korkutmak için haykırır, bastonumu ona sallardım, ama Marius bütün bunların şaka olduğunu, kendisine taptığımı bilirdi. Sabahleyin odama girip beni uyandırdığında homurdanırdım, ama yine de içim açılırdı, sanki odama güneş girmiş gibi ferahlardım.

Hâlâ kıpırdamayan Marius'un yanına yaklaştı ve birden ölüyü azarlamaya başladı:

— Ah hain, ah zalim, bana bunu nasıl yaparsın? Daha sonra bir karara varmış gibi, şu sözleri ekledi:

— Bana göre hava hoş, neredeyse iki ayağım çukurda, bende seni yakında izlerim olur biter. İki cenaze birden kalkar. Ah hain torun, gezip eğlenmeye, kızlarla sevişeceğin yerde barikatlara gitmenin ne gereği vardı? Bunu şu geçen gün ölen General Lamark uğruna mı yaptın? Sana neydi, o kaba asker senin neyin oluyordu sanki? Oh böylesi daha hayırlı, ben de bayağı yaşlanmıştım, artık ölürüm olur biter. Aslında çoktan kalbimi dinlendirmem gerekirdi. Bu dünyada çok bile kaldım. Bu acıyı da görmek varmış hesapta. Hey budala doktor, çocuğa boş yere amonyak koklatmanızın ne faydası olur? Onu rahat bırakın. Evet öldü, katil evlât, sana acımayacağım, anladın mı?

Tam o sırada Marius ağır ağır göz kapaklarını kaldırdı ve hâlâ buğulu gözlerini Bay Jilnorman'ın üzerine dikti.

İhtiyar dede:

— Marius, diye haykırdı. Marius, sevgili yavrum, evlâdım benim, canım gözünü açtın bana baktın, demek hâlâ yaşıyorsun. Hele şükür.

Adamcağız olduğu yere yığıldı, bayılmıştı.

İntihar

Javer ağır ağır Silahlı Adam sokağından uzaklaşmıştı. Hayatında ilk olarak başı eğik kollan arkasında yürüyordu. O güne kadar Napoleon'yu taklit eden Javer iradesini belirtmek için yalnızca kollarım göğsünde kavuşturmuştu, ellerini arkasında sallamak bir çaresizlik ifadesi olduğundan bu hareketi şimdiye kadar yapmamıştı. Sessiz sokaklara doğru yürüdü.

Sen ırmağının en akıntılı köşesine kadar gitti, dirseklerini köprü korkuluklarına dayayarak akıntılı suya dalgın gözlerle bakmaya başladı.

Birden allak bullak olmuş tüm dünyası yıkılmıştı. Javer anlatılmaz bir şekilde acı çekiyordu. Birkaç saatten bu yana Javer'in benliğinde hatırı sayılır bir değişme olmuştu. O güne kadar yalnızca doğru yoldan ilerleyen adam birden bir kavşak karşısında bulmuştu kendisini. Ne yazık ki bu yolların biri diğerine taban tabana zıttı, Javer acaba hangisini seçecekti? O güne kadar inandığı ilkelerin hemen hemen hepsinin yanlış olduğunu görüyordu. Tüm yaptıklarını yıkmak zorundaydı. Gerçek neredeydi?

Javer'in tutumu gerçekten çok nazikti. Hayatını bir pranga mahkûmuna borçlu olmak, buna karşılık onu serbest bırakmak bütün bunlar Javer'in aklının alamayacağı işlerdi. Jan Valjan'ı ele geçirmemekle yasalara ihanet ettiğini otoriteye karşı suçlu olduğunu idrak ediyordu.

Jan Valjan'ın onu bağışlamasına ne kadar şaşıtıysa, kendisinin de eski kaçağı serbest bırakmasına o denli hayret etmişti.

Javer artık nerelerde olduğunu bilemeyecek kadar bocalamıştı. Ne yapmalıydı artık? Jan Valjan'ı tutuklamak olmazdı, ancak Jan Valjan'ı serbest bırakması da aynı derecede hatalı olurdu. Her iki şık karşısında Javer şerefının lekeleneyeceğini anlıyordu.

Düşündükçe daha da bocalıyordu. Nihayet bir karara vardı yeniden "Silahlı Adam" sokağına dönerek, Jan Valjan'ın bileklerine kelepçeleri geçirmesinin görevi olduğuna inandı.

Ancak bir şey ona engel oluyor, onun yolunu tıkıyordu.

Demek dünyada yargı ve mahkemelerin daha başka şeyler de bulunuyormuş, Javer bu yeni öğrendiği şeylerin varlığına hâlâ inanamıyordu.

Bir mahkûmu ele geçirememek Javer'i çıldırtıyordu. Jan Valjan o tüm ağırlığıyla onun üzerine abanmıştı sanki. Jan Valjan'ın kendisine yaptığı iyiliğin altında eziliyordu. Yıllar yılı yalan ve sahtekârlık saydığı niteliklerin gerçekliğine boyun eğmek zorunda olduğunu artık anlıyordu.

Jan Valjan'ın ardından Madlen Babanın kişiliği beliriyor, sonra bu iki hayal birleşip Jan Valjan'da bir kişi oluyordu. Javer'in beyni zonklamaya başlamıştı, bir eski mahkûma saygı duymaktan ona hayran olmaktan kendisini alamıyordu. Bu da ona inanılmaz ve müthiş görünüyordu. Her ne kadar dirense, bu sefil adamın üstünlüğünü kabul etmek zorunda kalıyordu.

İyi kalpli bir suçlu, merhametli bir pranga mahkûmu, kötülüğe karşı iyilik eden bir ceza evi kaçkını, öç almaktansa acımayı yeğ tutan yüce ruhlu bir insan, düşmanını öldürmektense kendisini feda eden bir adam.

Javer, bu düşünceler içinde ağır bir bunalım geçiriyordu.

Hayır, hayır bu böyle devam edemezdi.

Şunu da belirtelim ki, Javer bu düşüncelere varıncaya kadar kendi kendisiyle çok savaşmıştı. Arabada gelirlerken, yirmi kez, Jan Valjan'ın üzerine atılmak istemiş, yine bilemediği anlayamadığı bir neden ona engel olmuştu. Kendisini kurtaran hayatını bağışlayan adamı nasıl karakola götürebilirdi?

Durmadan düşünüyor, düşündükçe asabı bozuluyordu. Hayalinde Jan Valjan büyüdükçe kendisi küçülüyor, neredeyse minik bir nokta kadar ufalıyordu.

Bir mahkûm, onun velinimetini almıştı.

Javer, kendisine lanetler yağdırdı. Ah neden sanki, Jan Valjan onun iplerini kestiğinde avaz avaz haykırmamış neden diğer asileri çağırıp kendisini zorla kurşuna dizdirmemişti? Hiç değilse, bu zor durumda kalmazdı.

Javer sanki kökünden kopmuş gibi perişan hissediyordu kendisini. En fazla buna üzülmüyordu ya, o güne kadar inandığı değerlerin yıkılmasına nasıl dayanacaktı?

Demek bir çok kurulların istisnaları olabiliyordu? Kanunun bile erişemeyeceği noktalar bulunuyor? Otorite de zik zak yapabiliyordu?

İyilik denen bir niteliğin varlığına, artık inanmak zorunda kalmıştı. Bu mahkûm iyi olduğunu ispat etmişti, işin kötüsü kendisi de Javer'de iyi olmuştu, demek o da bozuluyor, o da baştan çıkıyordu?

Javer kendisini bir alçak, bir korkak olarak gördü ve kendi kendisinden öğrendi. Javer'in amacı iyi insan olmak değildi, yüce olmak, cömert olmak değildi, o yalnızca kusursuz olmak isterdi. Oysa bir hata işlemiş, görevini yerine getirememişti.

Jan Valjan'ı neden serbest bıraktığını bilemiyordu, ancak artık onu tutuklayamayacağını da iyice anlıyordu.

Nasıl böyle bir duruma düşmüştü? Zavallı Javer hayatının en acı anlarını yaşıyordu, başını elleri arasına almış, ne yapacağını bilemiyordu?

Kendisine sorular soruyor, verdiği cevaplardan memnun kalmıyordu. Yıllar yılı kovaladığı bu mahkûmun kendisine yardım etmesini bir türlü anlayamıyordu. O güne kadar, tek dini, inancı polis kuruluymdu, polis olmak bir rahip olmak kadar kutsal gelirdi kendisine. O güne kadar, onun tek amiri, polis müdürüydü, o ana kadar en yüksek varlığı, Tanrı'yı hiç düşünmemişti.

Şu anda Tanrı'nın varlığını duyuyor ve bundan heyecanlanıyordu. Birden kendisine öğretilen bu yeniliklerden bayağı rahatsız oldu.

Ne kadar düşünürse düşünsün, hep aynı noktaya takılıyordu, mesleğine sadık kalmamış, kendi kendisine ihanet etmiş, kanunun suçladığı bir mahkûmu serbest bırakmıştı.

O güne kadar, kendisini bir ceza heykeli gibi tunçtan dayanıklı bulan Javer birden sol memesinin altında yaşayan bir organının varlığını, bir kalbinin olduğunu hissederek, deliye dönüyordu.

Javer tamamıyla bozguna uğramış bir adamın, bocalayan bir vicdanın azabını çekmekteydi.

Artık daha fazla düşünerek çıldırmaktansa, yapacağı iki ihtimal üzerinde durdu. Birincisi yeniden "Silahlı Adam" sokağındaki yedi numaralı apartman dairesinden Jan Valjan'ı yaka paça sürükleyerek, karakola teslim etmek ya da?..

Javer artık ne yapacağını kararlaştırmıştı. Dayandığı köprü korkuluğundan ayrıldı. Başını dimdik tutuyordu. Doğru yürüdü. Birden bir karakol önünden geçti. İçeride bir polis çavuşu görmüştü, kapıyı iterek içeri girdi. Çavuş Javer'in yürüyüşünden onun bir amir olduğunu anlamıştı, hemen selâma durdu. Javer, bir masa başına geçti ve önüne bir kâğıt çekerek, kalemi hokkaya batırarak yazmaya koyuldu...

Gecenin birine kadar yazdı, yazdı. Daha sonra kâğıdı katladı, bal mumuyla mühürledi, üzerine Polis Müdüriyetine kelimelerini yazdıktan sonra, karakoldan çıktı. Yeniden Şatöle alanından geçti ve rıhtıma indi, bir çeyrek önce ayrılmış olduğu korkuluğa yaklaştı ve yine dirseklerini korkuluğa dayayarak ırmağın akıntısına, karanlık sularına bakışlarını dikti. Sanki hiç kıpırdamamıştı.

Javer başı eğik akan ırmağa baktı. Zifiri karanlıkta hiçbir şey seçilmiyordu, arada bir dalgaların uğultusu duyuluyor ancak fazla bir şey görülmüyordu. Bir süre kıpırdamadan duran Javer, önünde açılan bu gölgeler uçurumuna baktı, baktı, su hisirdiyordu. Sonra birden şapkasını çıkardı ve korkuluğun üzerine bırakıyordu. Birden bir cismin suya düşerken çıkardığı hisirdi duyuldu ve sonra bu da dindi.

Karanlık sular Javer'in azabına nihayet son vermişti.

Marius haftalarca hayatla ölüm arasında bocaladı. Başındaki yaralardan bir beyin hummasına tutulmuştu. Günlerce yüksek ateşle sayıkladı durdu. Geceler boyunca hiç bıkip usanmadan, Kozet'in adını tekrarladı.

Hemen hemen her gün, hatta kimi zaman günde iki kez, ak saçlı, iyi giyimli bir bey yaralıdan haber sormaya gelir ve pansumanlar için kalın bir paket bırakırdı. Nihayet yaralandığının tam dördüncü ayında doktor Marius'un tehlikeyi atlattığını bildirdi. İyileşme devresi başlıyordu, ancak yine de Marius, tam iki ay devamlı yatacakti. Aslında uzun süre hasta yatmasının yararları olmuş, böylece bir sürü soruşturmalardan yakayı sıyırılmıştı.

Fransa'da altı ay kadar uzun bir süre, tüm öfkeleri söndürür, bu arada Polis Genel Müdürünün doktorlara yaralıları bile bile vermelerini zorlayan bildirisi kamu oyununda öylesine bir hırs oluşturmuştu ki, Kral bile, bu öfkeye katılmış ve böylece yaralılar kurtulmuşlardı.

Mösyö Jilnorman, en büyük üzüntülerden en büyük sevinçlere geçti. Yaralının baş ucunda sabahlara kadar onun beklemesini önlemek için evdekilerin canı çıkıyordu. Pansumanlarda bulunuyor, ölü derileri makasla kestiklerinde torununun acısını paylaşarak ay ay, diye haykırıyordu. Titrek gülüşüyle hastaya fincan uzatışını görmek insanın yüreğini parçalardı. Doktora durmadan aynı sorulan soruyor ve henüz cevap almadan, yeniden aynı sorulara başlıyordu.

Doktorun kendisine Marius'un tehlikeyi atlattığını haber verdiği günü adamcağız sevinçten delirmiş gibi, gösterilerde bulundu. Kapıcısına tam üç altın bahşiş verdikten sonra, parmaklarını zil gibi kullanarak salon ortasında bir gavot oynadı.

Daha sonra gençliğinde kalma açık saçık bir şarkı söyledi ve geceleyin kendi yatak odasına girdiğinde yatağının ayak ucunda diz çöktü, aralık kapıdan kendisini izleyen uşağı Bask, onun dua ettiğini gördü. O güne kadar Mösyö Jilnorman, Tanrı'ya inanmamıştı. Torunu iyileştikçe, dede sevinçten ne yapacağını şaşırıyordu. Durmadan merdivenlerden inip çıkıyor, bir sürü anlamsız davranışlarda bulunuyordu. Komşularından güzel bir genç kadın, bir sabah nedenini bilmeden nefis bir çiçek demeti aldı, Mösyö Jilnorman yollamıştı. Kadının kocası ona bir kıskançlık sahnesi yaptı. Mösyö Jilnorman ihtiyar hizmetçisi Nikolet'yi kucağına almaya çalışıyor, Marius'e "Mösyö lâ Baron" diye hitap ediyor, zaman zaman "Yaşasın Cumhuriyet" diye haykırıyordu.

Her saniye doktora tehlikenin tamamıyla geçip geçmediğini soruyor, Marius'e sevinç dolu gözlerle bakıyordu, torunu yemek yemeye başladığında baş ucundan ayrılmıyordu. Artık kendisini tamamıyla unutmuştu. Marius evin efendisi olarak görülüyordu. Mösyö Jilnorman bu aşırı sevincinin arasında çok saygılı bir çocuktur. Yaralıyı yormaktan korktuğundan ona gülümsemek için onun arkasına geçiyordu. Memnun neşeli, sevimli ve genç olmuştu. Yüzünde sevinçle çevresine nur saçıyordu...

Marius'e gelince, o bütün, bu şımartmalar, sevgiler arasında, tek birisi için yaşıyor, yalnızca onu düşünüyordu: "Kozet." Ateşi düştüğünden bu yana artık sevdiği kızın adını söylemiyordu. Onu gören birisi artık Kozet'i unuttuğunu sanırdı, oysa Marius, ruhunun onunla aşırı şekilde dolu olmasından onun adını anmıyordu.

Kozet'in ne olduğunu pek bilemiyordu. Sanvrörü sokağındaki barikat olayını sisler ardında hatırlıyordu. Bazı gölgeler kafasında belirsiz bir halde şekilleniyordu. Eponni, Gavroş, Maböf, Mösyö Foşlövan. Kozet'in babasının o garip davranışlarına bir mana veremiyor, adam onun için bir sır olarak kalıyordu. Nasıl kurtulduğunu ve kimin kendisini kurtardığını da bilemiyordu. Bütün bildiği o haziran gecesinde, bir kiralık arabayla dedesinin konağına getirildiği olmuştu.

Ne var ki canlandıkça, eski kinleri de uyanıyordu. Kendisine bu kadar iyi davranan dedesinin Kozet'in adını andığında bambaşka bir tepkide bulunacağını düşünüyor, babası "Baron Pontmercy" dedesi Mösyö Jilnorman ile kendi arasına giriyordu. Babasına karşı hainlik eden bir dededen aşın şefkat beklemesinin gereksiz olacağını düşünüyor.

Bu arada Mösyö Jilnorman'da Marius'un evine getirildiği günden bu yana kendisine bir kez bile olsun "Baba" demediğini düşünüyor ve buna kahroluyordu. Bir kriz baş göstermişti. Böyle anlarda olduğu gibi Marius savaş açmadan bir çevreyi kollamayı uygun buldu. Kendisine uygun anı sinsi bir sabırla bekledi. Bir gün laf arasında dedesinin tepkisini anlamak için Kral aleyhinde bir küfünde bulundu ve onun susmasını öfkesine verdi.

Yine bir başka gün Mösyö Jilnorman torununun başı ucunda oturmuş ona azıcık et yemesi için yalvarıyordu. Artık tamamıyla güçlenen delikanlı saldırı zamanının geldiğini anladı ve yatağında doğrularak dedesine döndü:

— Uzun zamandan beri, size bir şey söylemek istiyordum, evlenmek istiyorum.

— Oldu.

Marius sevinçten bayılacak gibi olmuştu, titremeye başladı, dedesi sözlerine devam etti:

— O güzel kızı sana alacağım, tasalanma yavrum, aslında hemen hemen her gün bir yaşlı bey gelerek, sana pansuman için sargılar bırakıyor. Evet her şeyi öğrendim, o "Silahlı Adam" sokağında 7 numaralı apartmanda oturuyor. İyi yakalandın değil mi, sana itiraz edeceğimi mi sanıyordun. Baksana deden de, artık senden bile aptal oldu. Bak bana bazı araştırmalarda bulundum, onun çok cici, güzel hanım hanımcık bir aile kızı olduğunu öğrendim. Binici teğmeni övünmek için, onun hakkında iftiralarda bulunmuş, kız aylardan bu yana sana sargılar yapmaktan başka bir şey düşünmüyor, sen ölseydin o da ardından fazla yaşamazdı, sana tapıyor. Sen iyileşir iyileşmez, onu çağırmak isterdim ne var ki teyzen bunu pek hoş görmedi, ne de olsa, yarı çıplak yatıyorsun, genç kızların erkeklerin yatak odasına girmelerinin henüz âdet olmadığını söyler, kafamı şişirirdi. İstedğin gün, onu sana çağdırtırım, hadi yavrum onunla mutlu ol...

Bu sözlerden sonra ihtiyar adam, hıçkırıklarla ağlamaya başladı, Marius'un başını kollarının arasına aldı ona sarıldı, her ikisi de ağlamaya başladılar, mutluluklarını böyle belirtiyorlardı. Marius haykırdı:

— Babam, babacığım benim.

— Ya demek kocamış dedeni azıcık olsun, seviyorsun? Anlatılmayacak kadar tatlı bir an oldu, sanki her ikisi de boşuluyormuş gibi bir süre konuşmadılar, adam, kendi kendisine tekrarlıyordu:

— Yaşasın, bana baba diyor artık...

Marius dedesinin kollarından sıyrıldı ve yavaş bir sesle sordu:

— Artık iyileştığime göre onu görebilir miyim?

— Elbette yavrum, yarın gelir.

— Babacığım.

— Ne var?

— Onu bugün görmek istiyorum.

— Oldu, bugün görürsün, üç kez beni baba diye çağdırdın hemen koşup Bask'a ona haber götürmesini emir vereyim.

Kozet ve Marius

I

Kozet ve Marius kavuşuyor. Kozet geldiğinde, bütün aile uşak Bask ve hizmetçi Nikolet'yi de sayarsak, Marius'un iş odasında bekliyorlardı. Genç kız eşikte görüldüğünde, sanki güneş doğmuş gibi çevresini aydınlattı. Tam o anda başını kaldıran Mösyö Jilnorman, şaşkınlıkla elindeki mendili yere düşürdü:

— Harika, tapılmaya değer, diye haykırdı.

Kozet memnun, mutlu, sevinçten uçuyor, ama aynı zamanda azıcık da korkuyordu. Kozet'in ardından beyaz saçlı saygı değer yaşlı bir bey de girmişti, adamcağız hüzünlü bir şekilde gülümsüyordu. Bu Mösyö Foşlövan, yani Jan Valjan'dı.

Çok iyi giyinmişti, üstünde siyah bir elbise boynunda enli beyaz bir kravat bulunuyordu. Kapıcı, bu şık kostümlü beyin aylar önce gelen perişan kılıklı adam olduğunu, asla tanıyamazdı. Mösyö Foşlövan koltuğunun altında oldukça kalın bir paket tutuyordu. Şunu da açıklayalım ki, birkaç gün öncesi, yine esrarlı yolculuklarından birine çıkmıştı. Montferney köylüleri, geceleyin korularda dolaşsalar siyahlar giymiş bir yabancıнын ağaç dibini kazdığını görürlerdi.

Mösyö Foşlövan'ın koltuğunun altındaki tuttuğu paketin kâğıdı, sanki nemden küflenmiş gibi, yeşilimsi bir renk almıştı. Kitapları sevmeyen Jilnorman teyze, alçak sesle Nikolet'e sordu:

— Bu bey neden sanki kitaplarını da getirmiş?

Kızının sorusunu duyan Bey Jilnorman, aynı yavaş sesle cevap verdi:

— Kim bilir belki de bir bilgindir, benim zamanımda "Mösyö Bular" vardı, o da elinde kitap olmadan adım atmazdı. Daha sonra yüksek sesle yeni geleni selâmladı:

— Mösyö Traşlövan.

Jilnorman dede, bunu kasten yapmamıştı, ancak özel adlara dikkat etmemek onun züppeliklerinden biriydi:

— Mösyö Traşlövan, torunum "Mösyö lö baron Marius Pontmercy" adına kızınız matmazeli istemek şerefini benden esirgemeyin.

Mösyö Traşlövan saygıyla eğildi. İhtiyar dede:

— Oldu, diye haykırdı.

Daha sonra kollarını açarak gençlere döndü:

— Haydi evlâtlarım çifte kumrular gibi kokuşabilirsiniz.

Gençler bu izni bir daha tekrar ettirmediler. Yavaş sesle konuşuyorlardı. Marius hâlâ kanepeye uzanmış, Kozet onun yanı başında bir kuş gibi cıvıldıyordu:

— Aman Yâ Rabbim, seni yeniden görüyorum sensin ha Marius. Neden sanki gidip böyle dövuştün, sana çok kızdım doğrusu, ya ölseydin, ne yapardım ben? Bu savaşa katılmanın ne gereği vardı, ben sana ne yapmıştım, haydi artık seni bağışladım, ancak bir daha yapma. Az önce, beni çağırıldığını haber verdiklerinde öleceğimi sandım, ama bu kez sevinçtendi. Oysa öylesine üzgündüm ki, baksana giyinemedim bile, kim bilir ne kadar kılıksızımdır. Konuşsana hep beni konuşturuyorsun, biz hâlâ Silahlı Adam sokağında oturmaktayız. Duyduğuma göre omzunda yumruk sığacak kadar derin bir yara varmış, sonra derilerini, ölü etleri, makasla kestiklerini anlattılar o kadar çok ağladım ki, gözlerim şişti. Deden çok iyi birisine benziyor. Dikkat et dirseğinin üzerinde doğrulma yine canın acıyacak, biz hâlâ Silahlı Adam sokağında oturuyoruz. Orada bahçe yok, sabahtan akşama kadar senin yaralarını sarmaları için sargı bezleri yaptım, bakın beyefendi sizin yüzünüzden parmaklarım nasır tuttu. Uf ne budalayım, söyleyecek o kadar çok şey olduğu halde, hep aynı şeyleri tekrarlıyorum.

Marius ona tek bir kelimeyle cevap veriyordu:

— Meleğim.

Jilnorman teyze, eskimiş konaklarını kaplayan bu mutluluğu şaşkın gözlerle seyrediyordu. Birden babası ona takıldı:

— Hey Matmazel Jilnorman, bak hiç değilse başkalarının mutluluğunu izle.

Daha sonra yaşlı adam, yeni gelinine dönerek ekledi:

— Ne kadar güzel, Gröz'in bir tablosu sanki. Seni gidi şanslı Marius, bütün bunlar yalnızca senin mi olacak, bana baksana Tanrı'na dua et ki yirmi beş yaş daha genç değilim. Yoksa bu güzel kıızı senden kapmak için seninle dövüşürdüm. Size bin bir gece düşünleri gibi bir düşün hazırlıyorum, en şahane kilisede kıydıracağım nikâhınızı. Güzel bayan sizin gibi nefis kızlar evlenmelidir, kız kalmak fena değil belki, ancak evli bir hanım olmak çok daha iyi. Hey güzel çocuklarım evlenin, evlenin. Bir yıl sonra tombul sarışın bir bebek isterim. Torunumun oğlunu, dizlerimde zıplatmadan Tanrı canımı almasın...

Doksanlık dede, birden bir delikanlı gibi topuklarının üzerinde döndü ve Marius'e sordu:

— Ha evlât sırası gelmişken sorayım, senin bir arkadaşın vardı. Korteyrak mı neydi adı?

— Kurfeyrak.

— Ne oldu?

— Öldü.

— İyi olmuş.

Çocukların yanlarına oturan Mösyö Jilnorman, buruşuk ellerine onların ellerini aldı.

— Şu Kozet çok nefis kız, aynı zamanda soylu bir hanım edası var onda. Ne yazık ki, yalnızca bir barones oluyor, oysa o en azından bir markiz olmaya lâyıktı. Hey yavrularım birbirinizi sevin, hayatta aşktan gerçek ve güzel başka şey yoktur. Ama ne felâket, servetim tükenmek üzere, bundan aşağı yukarı yirmi yıl sonraya meteliksiz kalacaksınız evlâtlarım, evet güzel barones, bu minik beyaz eller meteliğe kurşun atacak.

Birden salonun ta dibinden bir ses yükseldi:

— Matmazel "Ofrazi Foşlövan"ın, altı yüz bin franklık bir drahoması var.

Konuşan Jan Valjan'dı. Mösyö Jilnorman şaşırmişti, sordu:

— Öfrazi da, kimin nesi? Kozet cevap verdi:

— Öfrazi benim adım, gerçek adım. Mösyö Jilnorman sersem sersem söylendi:

— Ne, altı yüz bin frank mı?

— Belki on beş frank noksandır, cevabını verdi Jan Valjan.

Okuyucuya durumu uzun uzun anlatmanın gereği yok. Sampmatiyö davasından sonra polise teslim olan Jan Valjan, henüz teslim olmadan önce, Madlen adı altında, Banker Lafit'te yatırdığı servetini bankadan çekmiş ve bunu Montferney köyündeki, ormanın kuytu bir yerine, bir ağaç dibine gömmüştü.

Arada bir paraya ihtiyacı olduğunda gider, oradan azar azar alırdı, ancak kâğıt paralan nemden korumak için, içi kuru yapraklarla dolu meşe bir çekmeceye yerleştirmişti, bu çekmecenin içine en değerli hazinesi olan gümüş şamdanlarını da koymuştu. En son gelişinde, gümüş şamdanlarını da almış ve evinde şöminesinin üstüne yerleştirmişti. Tusen kadın, bu ıslıl ıslıl yanan şamdanların tozunu almak için onlara elini değdirmeye korkardı.

Bu arada Jan Valjan artık, Javer'den tamamıyla kurtulduğunu da öğrenmişti. Monitör gazetesinde, polis Javer'in cesedinin Sen ırmağında bulunduğunu ve kusursuz bir memur olan Javer'in, ani bir cinnet krizi sonunda canına kıydığını okumuştü. Javer kendisini suya atmadan önce, Polis Müdüriyetine yazmış olduğu bir belgede polis kurulunda yapılmasının gerektiği reformları açıkladıktan sonra, kendisini öldüreceğini de yazmıştı. Jan Valjan, bu habere hiç şaşırmadı. "Esasen beni bıraktığına göre o zaten çıldırmıştı, ben bunu anlamıştım," diye düşündü.

II

Düğün hazırlıklarına başlandı. Doktora danışıldığında Şubat ayında hastasının evlenebileceğini bildirdi. Oysa, henüz aralık ayında bulunuyorlardı. İçlerinde en mutlularından biri, dede Jilnorman'dı. İhtiyar saatlerce Kozet'in karşısında, ona hayran hayran bakardı. Marius ve Kozet birden karanlıktan nura, kederden mutluluğa geçmişlerdi. Marius kıza:

— Sevgilim, bütün bunlara bir anlam verebiliyor musun? diye sorduğunda Kozet:

— Hayır, ama artık Tanrı'nın bizi gördüğüne inanıyorum, demekle yetiniyordu.

Jan Valjan tüm zorlukları kolaylaştırdı, yıllar önce valilik yapmış olduğundan bir sürü formaliteleri hemencecik halletti. Kozet'in doğru dürüst bir kimlik kartı yoktu, becerikli adam bunu da başardı. Hiç kimsesi olmayan bir ailenin kızı olarak gösterdi Kozet'i. Kendi kızı olmadığını, ancak kardeşinin kızı olduğunu açıkladı. Yapılan araştırmada bu konuda sorguya çekilen Manastır Baş Rahibesi, gereken cevapları verdi. Mübarek kadıncağız, aslında Kozet'in hangi Foşlövan kardeşinin kızı olduğunu bile bilmezdi.

Kozet yıllar yılı, baba bildiği Jan Valjan'ı gerçek kızı olmadığını öğrendiğinde aşırı bir tepki göstermedi. Şu son günlerde öylesine mutluydu ki, aşkından başka şeyi gözü görmüyordu.

Yine de alıştığı gibi Jan Valjan'ı "Baba" diye çağırmakta devam etti. Toz pembe bulutlar arasında uçuşan Kozet, nişanlısının dedesine hayrandı. Doğrusu Mösyö Jilnorman'da, torununun nişanlısını nasıl şımartacağını bilemiyordu. Onu durmadan armağanlara boğuyor, çekmecelerini boşaltıyor, bulduğu en değerli, en güzel şeyleri, onun nişan sepetine dolduruyordu. Ninelerinden, eşinden ve metreslerinden kalma ziynetleri, antika dantelleri, fil dişi yelpazeleri, inci kolyeleri, elmas yüzükleri hepsini Kozet'in önüne yığıyordu. Her geçen gün, Kozet yeni bir sürprizle karşılaşırdı. Bu arada Çin'den gelmiş, nadide ipekliler, Hint kumaşları, Lyon satenleri, Şam brokerları da, çeyizine ekleniyordu.

Jilnorman Teyze, bütün bu hazırlıkları, her zamanki sessizliğiyle karşılamıştı. Şu son beş altı ay içinde, kendisine yetecek kadar heyecanlı olanlardan payını almış sayılırdı. Marius'in geri dönmesi, Marius'in kanlar içinde kucakta salona taşınması, ölü sandıkların Marius'in yeniden canlanması, dedesiyle barışması, Marius'in güzel bir kızla nişanlanması, yoksul sanılan nişanlısının birden milyoner çıkması, bütün bunlar onu fazlasıyla oyalamıştı. Kızın drahoması olan şu altı yüz bin frank onu büsbütün şaşırtmıştı. Daha sonra, günlük yaşamına devam etmeye başlamıştı. Her sabah düzenli saatlerde kilisesine gidiyor, kutsal kitaplarını okuyor ve salonun bir köşesinde gençler birbirlerine aşk sözleri fısıldaşırken o da tespihini çekiyordu.

Bu arada onu hiçe sayan babası, yeğenin evlenmesi konusunda da onun fikrini almamıştı. Babası servetini dört yana savura dursun, ihtiyar kız, Jilnorman teyze, bir hayli zengindi. Marius'in yoksul bir kızla evleneceğini öğrendiğinde kendi kendisine şöyle düşündü: "Madem bu evlilikle benim fikrim sorulmadı ve yeğenim meteliksiz bir kız alıyor, bana ne, bende tüm mirasımı favorim olan Teodül Jilnorman'a bırakırım."

İhtiyar kızın binici teğmenine karşı bir zaafı olduğunu unutmamalı. Ancak şu var ki, yeni gelinin altı yüz bin franklık bir drahoması olduğunu duyan Jilnorman teyzenin, tüm aklı karışmıştı. Mademki bu gençlerin bol paralan olacak, hiçbir şeye ihtiyaçları olmayacaktı, o da bundan böyle mirasını olduğu gibi kız kardeşinin oğlu olan Marius Pontmercy'e bırakacaktı.

Bu işler böyledir, boş yere para parayı çeker dememişler.

Yeni evlilerin, dedenin konağında oturmaları kararlaştırıldı. Mösyö Jilnorman, onlara en güzel daireyi, kendi dairesini vermekte ısrar etti:

— Bu beni gençleştirecek, diyordu. Odamda sevişen bir çiftin yaşaması, beni sağlığımda mutlu kılacağı gibi, ölümümden sonra ruhumu şad eder.

Güzel yatak odasını, bir sürü açık saçık tablolar ve biblolarla döşedi. Altın zemin üzerine yeşil kadife çiçeklerle süslü nefis bir kumaşla duvarları ve tavanı kaplattı. Şömene üzerine çıplak karnında bir kürk manşon tutan güzel bir kadın heykeli koydurttu.

Mösyö Jilnorman'ın kitaplığı Marius'in, avukat yazıhanesi oldu.

Sevgililer aşağı yukarı hemen hemen her gün görüşüyorlardı. Kozet babasıyla birlikte geliyordu. Bu tersine iş oluyordu.

Âdetlere uymak için erkeğin kızı ziyaret etmesi gerekir, ne var ki doktor henüz Marius'e sokak iznini vermediğinden, genç kızın nişanlısını görmeye gelmesini herkes normal karşılamıştı. Marius Kozet'in amcası bildiği Mösyö Foşlövan hakkında ne düşüneceğini pek bilemiyordu. Gerçi adam kültürlü birisi gibi güzel konuşuyordu, ama Marius. yine onda bir aksaklık olduğunu anlıyordu. Mösyö Foşlövan'ın kendi çevrelerinden olan erkeklerden noksan bir yönü olmasına karşılık, bu salon adamlarından çok da üstün taraflarının olduğunu inkâr edemezdi.

Kendisine karşı nazik, ancak soğuk davranan, uzak duran Mösyö Foşlövan, Marius için bir esrar perdesi altında yaşıyordu sanki.

Arada bir Marius başını ellerinin arasına alıyor ve o, ana baba gününü Barikatın düştüğü günü yeniden yaşamak istiyordu. Bir karmaşa arasında M. Maböf'in kanlı cesedini, Gavroşun kurşunlardan delik deşik oluşunu, arkadaşlarının öldürülmelerini, Eponin'in kollarında can vermesini hatırlıyordu. O eski dostları şu anda neredeydiler? Hepsinin ölmüş olmalarına inanmak istemiyordu. O günü bir kâbus olarak hatırlamayı tercih ediyordu. Yakında uyanacağı bir korkulu rüya.

Ya kendisi, kendisi de aynı adam değildi. Yıllarca yoksul yaşayan Marius birden yine servete kavuşmuştu. Acı içinde sevgilisinden ayrı düştüğünü düşünen delikanlı, Kozet'le evlenmek üzereydi. Sanki karanlık bir mezara girmiş ve oradan yeniden aydınlığa çıkmıştı.

Oysa bu mezarda en sevdiği arkadaşları kalmışlardı. Bunu düşünmek Marius'i kahrediyordu, ancak o zamanlarda yanında oturan Kozet'e bakmak onun neşesini yerine getirdi.

Marius o korkunç günde Mösyö Foşlövan'yı barikatta gördüğünden emindi. Hatta adamın, bir hayli yararlıklarına tanık olmuştu, ancak o günün kahramanı, salonun bir köşesinde oturan bu soğuk ve ciddi yüzlü adama hiç de benzemiyordu. Marius, bu ağır başlı adama, soru soramayacağını bilirdi bir kez laf arasında onun ağzını aramak amacıyla sözü Şanvröri sokağına döktü:

— Şu isyanda barikatın yükseltildiği Şanvröri sokağını bilir misiniz?

Mösyö Foşlövan, hayretle kaşlarını kaldırdı:

— Ne dediniz? Şanvröri sokağı mı? Hayır, böyle bir sokağın varlığından bile haberim yoktu.

Marius artık tamamıyla inanmıştı. Kendi kendisine tüm bunların yorgunluk ve acının doğurduğu birer hayal olduklarına inandı. Evet hayatının en uzun günü olan, o kederli gününde, açlık, üzüntü ve yorgunluktan bazı hayaller görmüş olacaktı. Herhalde tüfeğiyle askerlerin başlıklarını düşürmekle yetinen, kimsenin canına kıymayan o yabancı, Mösyö Foşlövan değildi, belki ona azıcık benzeyen bir başkası olabilirdi.

Marius Kurtarıcısını Arıyor

Bu arada Marius tüm mutluluğuna rağmen bazı vazifelerini ihmal etmiyordu. İlk amacı babasının kurtarıcısı Tenardiye'yi bulmaktı. Herifin cezaevinden kaçtığını öğrenmiş, ancak daha sonra onun izini kaybetmişti.

Bu eski minnet borcuna, bir yenisi daha eklenmişti. Marius kendisini bir arabada, dedesinin konağına getiren yabancıнын kimliğini çok merak ediyordu.

Onu da bulmak, ona teşekkür etmek isterdi. Tenardiye'nin, serseri bir dolandırıcı olması Marius'in ona olan minnetinde bir değişme yapamazdı.

Genç adam babasının vasiyetine itaat etmek amacıyla, onu aratıyordu. Bu araştırmaların sonunda, o gün Gorbo olayında yakalanan haydutların, aşağı yukarı hemen hemen hepsinin kaçtıklarını, Tenardiye'nin en önce kaçanlardan olduğunu öğrenmişti.

Tenardiye'nin karısı kapatıldığı, kadınlar ceza evinde ölmüş ve bu davada böylesine kapatılmıştı.

Marius'i kurtaran bilinmeyen adamı bulmaya gelince, genç adam bu hususta da hiç şanslı çıkmamıştı. Marius'in kullandığı ajanlardan biri, ilkin birkaç sonuç elde edecek gibi olduysa da, sonra o da daha fazla bir şey öğrenemediğini bildirmişti. Büyük lağım yakınlarında, Şanzelize dolaylarında bekleyen kiralık araba, bunu polisin emriyle yaptığını, gecenin saat dokuzunda lağım mazgalının açıldığını ve sırtında baygın birisini taşıyan bir adamın oradan çıktığını, lağım kapısında nöbette bekleyen polis ajanının bu yaralıyı taşıyan adamı tutuklayıp, her ikisin de arabaya atarak "Kalver Kızları Sokağına" götürdüğünü, daha sonra adamlardan biriyle polisin yeniden arabaya bindiğini ve bir mahalle önünde Arşivler kavşağında durduklarını, polis memurunun istenilen ücreti vererek, arabayı savdığını bildirmişti. Hepsi bu kadardı, daha fazlasını kimse bilmiyordu.

Marius, o kâbuslu saatlerden çok az şey hatırlıyordu. Yaralanıp tam yere düşeceği sırada, bir güçlü elin kendisini saçlarından yakalayıp, arkaya çektiğini ve götürüldüğünü biliyordu. Daha sonrasını asla hatırlamıyordu.

Marius, yapılan tüm araştırmalara rağmen, meçhul kurtarıcısını bulamadığından derin bir kedere kapılmıştı. Bir ip ucu edinmek için, o gün sırtında bulunan kanlı elbiselerini inceledi. Ceketinin eteğinde bir kumaş parçası kesilmiş olduğunu görerek buna çok şaşıtı.

Bir akşam Marius, Kozet'le Jan Valjan'in önünde, bu garip macerasından heyecanla söz ediyorlardı. Bu macerasını dinleyen Mösyö Foşlövän'in durgun ifadesiz yüzünde, hiç bir heyecan görememek genç adamı sinirlendirdi:

— Bu adam ne olursa, kim olursa olsun, ona sonsuz bir minnet borcum var, bunu nasıl anlamazsınız Mösyö? diye haykırdı. Onun neler yaptığını biliyor musunuz. Savaşın en kanlı anında kurşunlarla delik deşik olmak pahasına araya atılarak, beni geriye çekti, beni sürükleyerek oradan uzaklaştırdı. O pis kokulu kanalizasyon galerilerinde beni sırtında taşıyarak, saatlerce yürüdü, yürüdü. Benim canlı olduğumu bile belki bilmiyordu, sırf bir cesedi kurtarmak için kendini bir cehenneme attı. Her adımıyla, kendi yaşamını tehlikeye atan bu kahraman adam, bunu karşılıksız yaptı. Hiçbir ödül beklemeden.

Benden ne bekleyebilirdi? Ben yenilmiş bir isyancı, polisin aradığı bir anarşist sayılırdım. Oh, şu Kozet'in altı yüz bin frankı benim olsaydı.

Jan Valjan, onun lafını yarıda kesti:

— Bu para sizindir, Mösyö. Marius haykırdı:

— Tüm bu parayı, o adamı bulmak için seve seve verirdim, diye haykırdı.

Jan Valjan sesini çıkarmadı.

Cennetin Eşiğinde

1833 yılının on altı şubat gecesini on yedinci şubat gününe bağlayan gece büyük bir gece olmuştu. Beyaz bir gece, Tanrı'nın takdis edeceği bu gece Marius'le Kozet'in zifaf gecesini oldu. Bütün gün çok güzel geçmişti. İşin en hoş tarafı o günün Karnaval eğlencelerinden bir gün olmasıydı.

Düğün şubatin on altıncı gününde yapıldı. Gerçi bütün gün yağmur yağmıştı, ama ne var ki sevişen aşıklar için gökyüzünde daima masmavi bir parça bulunur.

Jan Valjan, Tusen kadını Kozet'in hizmetine vermişti, genç kız onu yeni evine götürüyordu. Jilnorman konağında, güzel bir oda hazırlanmıştı. Jan Valjan için, Kozet ona öylesine tatlı gözlerle bakmış, en yumuşak sesiyle babacığım bizimle kal diyerek boynuna sarılmıştı ki, adam hemen oraya yerleşeceğini kızı söz vermişti.

Düğünden birkaç gün önce Jan Valjan, hafif bir kaza geçiriyordu. Sağ elinin baş parmağını ezmişti. Bu nedenle çok acı çektiğinden kolunu askıya almış ve parmağına kalın bir pansuman yaptırmıştı. Nikâhta imzasını atamayacaktı. Damadın dedesi olan Mösyö Jilnorman, bundan böyle Kozet'in de büyük kayın babası olacağından tanıklık görevini üzerine aldı.

İki şahane araba yola çıkmıştı. Birincisinde Kozet, Jilnorman Teyze, Mösyö Jilnorman ve Jan Valjan bulunuyordu. Nişanlısından ayrı gitmesi uygun olduğundan, Marius, ikinci arabada onları izliyordu. "Kalver Kızları" sokağından çıkınca düğün korteji trafik tıkanıklığından dolayı, kuyruk olan arabaların ardında, sıra beklemeye koyuldu. Sokaklar neşe, eğlence içindeydi. Karnaval eğlencelerinden en civcivli bu gününde, maskeliler birbirlerine konfetler atıyor, çiseleyen yağmura rağmen, halk gülüp eğlenmesine devam ediyordu.

Birden maskelilerin doldurduğu bir araba karşı yönden gelerek düğün arabasıyla aynı hizada durmak zorunda kaldı. Arabadaki maskelilerden biri:

— Hele hele bakın, bir düğün.

Öbür maskeli, fesat bir kahkahayla karşılık verdi:

— O sahte düğün asıl gerçek düğün, biziz...

Ancak bu aynı arabada bulunan diğer iki maskeli de, düğün arabasındakileri görmüşlerdi. İçlerinden biri kocaman burunlu, pala bıyıklı bir İspanyol soylu maskesi, yüzüne kadife bir maske takmış gencecik bir kıza:

— Bana bakma Azelma, dedi. Şu düğün arabasındaki yaşlı adamı gördün mü?

— Hangisi babalık?

— Hangisi olacak, kolu sargılı, siyah redingotlu şu herifi. Onu tanıdığımdan eminim.

— Bugün Paris maskeli, kimse kimseyi tanımaz babalık, cevabını verdi kız.

— Kız beni dinle, damada baksana?

— Damat bu arabada değil, öteki ihtiyar en azından doksanlık o evlenecek değil ya?

— Azelma pestilini çıkartırım, bana karşılık verme, eğil de geline bak, ben göremiyorum.

— Ben de göremiyorum.

— İn arabadan güzelim, inde peşlerinden git, şu düğünün adresini istiyorum bir bildiğim var.

— Bana bak babalık, benim inemeyeceğimi biliyorsun, belediyeye kiralandım.

— Evet ne var ki ben inersen, bana rastlayan ilk jandarma beni enseler. Baksana, ben bugün maskeli olduğumdan çıkabildim, yarın yine inimde saklanacağım, sen yarın kuş gibi hürsün, yarın bana bu düğünün nereye gittiğini bildireceksin.

— Uf baba, amma yaptın, Karnaval günü yapılan bir düğünün hangi kilisede olacağını, ertesi günü nereden öğrenirim? Bu saman yığnında bir iğne aramaya benzer.

— Azelma bunu öğreneceksin, bu benim işime yarar. İtiraz istemem.

Az sonra arabalar harekete geçtiğinde maskelilerin arabayı ters yöne giderek düğün arabasını gözden kaybediyordu.

Hayalini gerçekleştirmek, her kişiye nasip olmaz. Marius ve Kozet'in Tann'nın sevgili kullarından olduklarından, bu mutluluğu tadıyorlardı.

Nikolet ve Tusen kadının giydirdikleri "Kozet" bir melek gibi güzeldi.

Beyaz tafta bir jüpon üzerine, ağır dantel gelinliğini giyen Kozet'in Brüksel dantelinden bir duvağı, boynunda bir sıra incisi, portakal çiçeklerinden bir gelin tacı vardı. Bütün bunların hepsi beyazdı o da tüm bu beyazlar içinde bir zambak gibi nur saçıyordu.

Marius'un kıvrıkcık saçları briyantınle düzeltilmişti, arada bir saçlarının arasında soluk çizgiler görülüyordu ki, bu da aldığı yaraların izleriydi.

Jilnorman dede, kılığında on sekizinci yüzyılın ihtişamını yansıtan giysileriyle Kozet'in koluna girmiş, onu mihrap önüne götürüyordu.

Siyahlar giyinmiş Jan Valjan, hüzünlü gülümseyişle onları izlemekteydi.

Törenler bitmiş, vali beyin daha sonra Rahibin önünde gençler "evet" demişler, gereken tüm imzalan vermişlerdi, daha sonra birbirlerinin parmaklarına halkalarını taktıktan sonra, el ele kilise kapısına doğru yürüdüklerinde herkes hayran hayran onları izlemişti. Gelin beyazlar, damat siyahlar içinde genç ve güzel... Kozet mutluluğuna inanamıyor, Marius'e bakıyor, gökyüzüne bakıyor, bu tatlı rüyadan uyanacağını sanarak bayağı korkuyordu. Onun şaşkın ve endişeli hali çekiciliğine, daha başka bir renk katmıştı. Dönüşte gelin ve damat aynı arabaya bindiler, Jilnorman dede ve Jan Valjan onların karşısında oturmuşlardı. Bu arada Jilnorman teyze, az önce Marius'i getiren ikinci arabada dönüyordu.

Yeni evliler, mutluluktan her tarafa ışık saçıyorlardı sanki. Gençlik ve sevincinin âdeta simgesi olmuşlardı. Her ikisinin yaşları eklense kırkı bulmazdı henüz, ikisi de çocuk, zambaklar kadar saf ve temizdiler. Kozet, Marius'i bir nur içinde, Marius'de Kozet'i bir aynanın ardından görüyordu.

Sanki tüm çektikleri uykusuz geceler, kederli saatler, gözyaşları, hepsi geçmişte kalmıştı. Acı çektiklerinden şu anda mutluydular, çektikleri acı ölçüsünde mutluluklarını değerlendirebiliyorlardı. Bir ara Kozet, Marius'in kulağına eğilerek:

— Plüme sokağındaki bahçemizi görmeye gideriz, değil mi? diye sordu.

Yolda karşılaştıkları arabalar duruyor, içindekiler gelini seyretmek için başlarını uzatıyorlardı. Subay "Teodül Jilnorman" akrabası Marius Pontmercy'nin düğününde bulunmak için gelmişti. Kozet onu tanımadı bile. Jilnorman dede, kendi kendisine:

— Şu kendini beğenmiş züppenin övündüğünden emindim, diye düşündü, Kozet'in onu tanımadığı kızın bakışından belli.

Mutluluğunu çevresindekilerle paylaşmak isteyen Kozet, Jan Valjan'la en tatlı sesiyle konuşuyordu.

Konağa girdiler. Yemek salonunda bir ziyafet sofrası hazırlanmıştı. Bitişik salonda, üç kemancı ve bir flüt yavaş yavaş neşeli parçalar çalıyorlardı.

Jan Valjan salonda kapının arkasındaki bir iskemleye oturmuştu. Henüz sofraya oturmadan az önce Kozet onun yanına yaklaşarak sormuştu:

— Baba, memnun musunuz?

— Elbette memnunum.

— Öyleyse neden gülmüyorsunuz?

Jan Valjan, gülmeye başlamıştı. Birkaç dakika sonra Bask yemeğin hazır olduğunu haber veriyordu. Yaşlı Bay Jilnorman, Kozet'i koluna takmış yemek salonuna yönelmişti, konuklarda onları izlediler. Masanın başına iki rahat koltuk konmuştu. Bunlardan biri, Jilnorman dede, diğeri ise Jan Valjan içindi. Marius'in dedesi oturdu, öteki koltuk boş kaldı.

Herkesin gözü Mösyö Foşlövan'ı aradı. O burada değildi. Marius'in dedesi uşağı Bask'a sordu:

— Mösyö Foşlövan'ın nerede olduğunu biliyor musun?

— Evet beyefendi, ben de zaten size bunu söylemek istiyordum. Az önce Mösyö Foşlövan size vermem için bir mesaj bıraktı. Elinin fazlaca ağrıdığını ve çok acı çektiklerinden, sizlerle yemek yiyemeyeceğini kendisini başışlamanızı rica etti. Yarın sabah gelecektmiş.

Bu boş koltuk bir süre düğünün neşesini bozmuştu. Ama birkaç dakika sonra, bu da unutuldu. M. Foşlövan olmasa bile, büyük baba buradaydı, onun neşesi herkesi coşturuyordu. Birden Mösyö Jilnorman'ın aklına bir şey geldi:

— Baksana Marius dedi, şu yanımdaki koltuk boş kaldı, gel otur, böylelikle karının yanına oturmuş olursun.

Böylece Marius Kozet'in sol yönüne Jan Valjan'ın yerine geçti.

İlkin kendisine babalık etmiş adamın bulunmamasından üzülen genç kadın, kocasını yanında bulunca her şeyi unuttu. Beyaz saten iskarpinli minik ayağını Marius'in ayağına dayadı. Boş koltuk da dolunca bütün masa M. Foşlövân'ı unuttu, az sonra yemek salonu neşeli kahkahalarla çınlıyordu.

Yemek sonunda Mösyö Jilnorman yerinden kalkarak yeni evlilerin şerefine kadeh kaldırdı ve onların mutluluğuna değin birkaç söz söyledi.

Akşam neşeli ve hareketli geçiyordu. Dedenin taşkın neşesi havayı değiştirmişti. Bir hayli içildi, azıcık dans edildi ve pek çok gülündü.

Az sonra yeni evliler ortadan yok oldular. Gece yarısından sonra konak bir mabet olmuştu, bir aşk mabedi...

Sevmek ya da sevmiş olmak bir hayatı aydınlatmaya yeter, daha fazlasını istemeyin. Bütün bir ömür boyunca, bir daha böyle bir inci bulamazsınız.

Sevmek bir tamamlamadır.

Jan Valjan Ne Olmuştur?

I

Kozet'in tatlı uyarması üzerine onu sevindirmek için, zorla güldükten sonra, kimsenin kendisiyle ilgilenmemesinden faydalanan adam, yerinden kalkmış ve dış antreye geçmişti. Sekiz ay önce, çamur ve kanla bulanmış yüzü kurşun isinden kapkara Jan Valjan, sırtında Marius'i buraya taşıdığını düşündü. Oysa artık bu dış salon, çiçeklerle süslenmiş bir kürsüde müzisyenler aletlerini akort ediyorlardı. Siyahlar giyinmiş Bask, elinde beyaz eldivenler ziyafet sofrasını güllerle süslemekteydi. Jan Valjan ona elinin ağrıdığını mırıldanmış, daha sonra hemen oradan uzaklaşmıştı.

Yemek salonunun pencereleri sokağa açıktı, bir süre karanlıkta bekleyen yaşlı adam, düğün evinden yansıyan neşeli gülüşlere ve seslere kulak verdi. Jilnorman dedenin kalın sesine kansan Kozet'in civiltisini duyar gibi oluyordu.

Nihayet hüzünlü bir gülüşle başı önünde oradan ayrıldı. Sokakları ve mahalleleri aştı, yaya olarak "Silahlı Adam" sokağındaki dairesine döndü.

Jan Valjan artık tek başına kalmıştı. Tusen kadın da Kozet'le birlikte gitmiş olduğundan, adam bu geceyi yalnız geçirecekti. Bir mum yaktı ve tüm odaları dolaştı. Kozet'in gidişiyle ev sanki ruhunu yitirmişti.

Dolaplar boşalmış ve yataklar bozulmuştu. Karyolalar tam takır kalmıştı. Evde ancak tek yapılı yatak Jan Valjan'ın yatağıydı. Kolundaki sargıyı koparıp atmış, sağ elini pek güzel kullanıyordu. Sanki hiç acısı, sızısı yoktu.

Yatağına yaklaştı birden gözleri daima yanında taşıdığı ve Kozet'in kıskandığı naftalinli valize takıldı. Cebinden çıkardığı küçük bir anahtarla valizi açtı. Kozet'i Montferney'den götürürken ona giydirdiği minik siyah yünlü robu, önlüğü, örgü atkıyı ve genç kadının hâlâ giyebileceği kalın kunduraları ve yün çorapları çıkardı. Bunları yatağının üzerine dizdi. Zavallı Fantin'in mezarda, kızının yasını tuttuğunu düşünerek ruhunun şad olacağını biliyordu. Jan Valjan küçük kızla el ele geceleyin geçtikleri karanlık ormanı düşündü, kaynak kıyısında ona rastladığını bir türlü unutamıyordu. Birlikte geçirdikleri bu uzun yıllar. Birbirlerine baba kız gibi dayanmışlardı. Kozet'in hayatından çıkışıyla dünya kararmıştı Jan Valjan için.

Montferney'den ayrıldıkları sabahı düşündü, küçük kız kendi boynunda bebeği Kater'in kucağında, minik elini Jan Valjan'ın eline bırakmış dar dünyada ondan başka kimsesi olmadığını bilmekten doğan bir güvenle ona yaslanmıştı.

Kızın arada bir Noel gecesi kundurasında bulup önlüğünün cebine attığı altın paraya gülerek baktığını görür gibi oluyordu, eski kürek mahkûmu.

Birden Jan Valjan'ın ak saçlı başı yatağın üzerine düştü, onun yılmaz kalbi bile artık bu kadar acıya dayanamazdı. Yüzünü küçük kızın giysilerine gömerek, yürek parçalayıcı hıçkırıklarla sarsıldı, durdu.

II

O gece Jan Valjan kaderiyle son savaşını yapıyordu. İki yol ağızına geldiğinin farkındaydı. Bunlardan birisinin sonunda mutluluk, neşe, diğeri ucunda karanlık bir uçurum belirliyordu. Hangisini seçecekti?

Kozet'in mutluluğunu kendi eliyle kurmuştu. Ancak bundan böyle sevdiği çocuk, artık kocasına aitti. O, Jan Valjan bu mutluluktan payını almaya hakkı var mıydı? Zavallı adam bu sorunu tüm açılardan inceledi. Garip değil mi ruhunu bile değiştirebilen insanoğlu, kaderim değiştiremiyordu... Jan Valjan ağlamakla açılmıştı, gözyaşları ona ileride tutacağı yolu aydınlattı.

Duruma her yönden baktığında bir aksaklık görüyordu. Sabaha kadar acı acı düşündü durdu. Nasıl bir sonuca vardığını daha sonra öğreneceğiz.

Arada bir dua ediyordu. Birden ürperdi, sanki görünmeyen birisinden bir mesaj almış gibi irkildi. Odada kimseler yoktu, şömine üzerinde mum ışığında titreyen kalın gümüş şamdanların çevresini, sanki bir nur sarmıştı.

Jan Valjan, o gece yıllardan beri görmediği birisini görmüş gibi duygulanmıştı. Sabaha karşı uyuyakaldı, onu görenler, yüzündeki gülümseyişe bakarak aldanabilirlerdi. O mutlu birinin görüntüsünü almıştı. Aslında Jan Valjan çok muyluydu.

Acı Yudum

I

Düğünlerden sonraki günler geç başlar. Ertesi gün henüz öğleye doğru uşak Bask, salonları temizlemeye koyulmuştu ki, birden zil sesini duyarak kapıya koştu. Gelen, gelin hanımın babası M. Foşlövân'dı.

— Efendinizle görüşebilir miyim? diye sordu.

— Hangisiyle efendim, M. Jilnorman mı? Yoksa Mösyö lö baron Pontmercy mi?

Genç efendisine "baron" unvanını veren uşağın ağzı kulaklarına varıyordu. Aslında birçok soylular, uşaklarının gözünde, olduklarından daha da soyludurlar.

— Mösyö Pontmercy'i görmek istiyorum. Ancak sakın kendisine benim adımı söylemeyin. Kendisine bir sürpriz yapmak istiyorum.

Bask saygıyla eğilerek yukarı çıktı.

Jan Valjan yalnız kaldı. Az sonra kapıda bir gürültü duyarak başını çevirdi, Marius neşeli bir yüzle içeri giriyordu.

— Baba siz misiniz? diye gülerken yaşlı adamı karşıladı. Olur şey değil, şu bizim budala Bask; bana sizin olduğunuzu söylemedi, öylesine esrarlı bir hal takınmıştı ki. Ama ne yazık ki, çok erken geldiniz, daha Kozet uyanmadı. Ama sizi gördüğüme çok sevindim. Dün gece aniden gitmeniz hepimizi üzdü. Eliniz nasıl?

Sorusuna cevap beklemeden, sözlerine devam etti:

— Sizden Kozet'le birlikte konuştuk. Kozet sizi öylesine seviyor ki. Burada odanız olduğunu unutmayın, bundan böyle şu "Silahlı Adam" sokağındaki dairenizi artık boşaltın. İki evin ne gereği var? Bugünden tezi yok buraya taşınacaksınız, yoksa karışmam vallahi, Kozet'in ne kadar otoriter olduğunu bilirsiniz, kıyameti kopartır. Odanızı gördünüz mü bilmem, bizim daireye bitişik, bahçelere bakıyor, güneşli güzel bir odadır, yatağınız bile yapıldı. Hatta Kozet, karyolanızın yanı başına rahat bir koltuk bile koydurttu. Pencerenizin tam önündeki çalılığa her bahar, bir bülbül yuvasını yapar. İki ay sonra sabahlara kadar bülbül sesinden uyuyamazsınız. Geceleyin bülbül sizi mest eder, gündüz Kozet'in tatlı sesini dinlersiniz. İskambil oynamasını bilir misiniz? Dedemle oynarsınız. Hem de az sonra, öğle yemeğine oturacağız, dünyada bırakmam sizi, bizimle birlikte yersiniz.

Jan Valjan birden konuştu:

— Mösyö, dedi. Size bir şey bildirmeyi kendime borç bilirim, ben bir eski mahkûmum.

Ne var ki Marius bunu sanki duymamıştı. Jan Valjan'ın ağzından çıkan sözler, gerçi kulağına çarpmıştı, ancak anlamını anlayamamıştı.

Ağzı açık olarak bakakaldı.

Birden karşısında kendisiyle konuşan adamın korkunç derecede solgun olduğunu fark etti, kendi mutluluğundan başka bir şey düşünmeyen Marius ancak o anda bunu gördü.

Jan Valjan kolunun askısını çıkararak, elini gösterdi:

— Bakın, dedi. Elim yaralı falan değildi. Marius, adamın eline baktı, Jan Valjan devam etti:

— Hiçbir zaman da elim yaralanmadı.

Bu da gerçektir, adamın elinde hiçbir yara izi görülüyordu. Jan Valjan, anlatmasına devam etti:

— Sizin nikâhınıza bir sahtekârın imzasını atmamak için, bu yara işini uydurdum.

Marius, nihayet kekeleydi:

— Bütün bunların anlamı ne?

— Ne olacak, dedi Jan Valjan. Suç üzeri yakalanarak küreğe mahkûm edilip yıllarca orada çalıştım.

Marius:

— Beni çıldırtacaksınız, diye haykırdı.

— Mösyö Pontmercy, tam on dokuz yıl Tulon cezaevinde suçumu ödedim, oraya bir ekmek çalmak suçundan gönderilmiştim, şu sırada karşınızda eski bir kaçağı görüyorsunuz.

Marius birden her şeyi anlamıştı, heyecanla sordu:

— Anlatın bana, her şeyi anlatın bana, ne de olsa Kozet'in babasıdır.

Jan Valjan birden başım arkaya attı ve sırtını dikleştirdi, sanki tavana kadar erişecekti, öylesine büyümüşü:

— Bizim gibi eski kürek mahkûmlarına ant içme hakkı tanınmaz, yine de bana inanacaksınız Mösyö, Kozet'le benim hiçbir akrabalığım yok. Hayır, ben Kozet'in babası değilim. Ben ancak Faverollu bir köylüyüm, gençliğimde köyümde rençperlik yapar, ağaç budardım, adım da Foşlövän değil, Jan Valjan, Kozet'le hiçbir ilişkim yok, içinizi ferah tutun.

Marius kekeledi:

— Bunu bana kim ispat edecek?

— Ben size gerçeği olduğu gibi söylediğime göre. Ben itiraf etmeseydim, eski bir mahkûm olduğumu Jan Valjan olduğunu nasıl öğrenecektiniz?

Marius adama baktı, duruşunda öyle bir yücelik, solgun yüzünde öylesine bir nur ışıldıyordu ki, birden sarsıldı:

— Evet, dedi. Size inanıyorum.

Jan Valjan, birden boynunu bükerek anlatmaya başladı:

— Ben Kozet için bir yabancından başka biri değilim. On yıl önce, onun varlığından bile haberdar değildim. İnsan kendisi yaşlandığında gördüğü küçük bir çocuğa bağlanır, kendimi onun dedesi olarak gördüm, o da kimsesiz bir kızdı, ne anası vardı ne de babası. Onun bana ihtiyacı vardı.

Bundan ötürü onu sevmeye başladım, benim de kimsem olmadığından birisine bağlanmanın gereğini duyuyordum. Eğer yaptığım bir iyilik ise, ben de Kozet'e karşı bu iyiliği yaptım, onun hayatını neşelendirmek, her istediğini vermek İstedim. Şu anda onun mutluluğunu sağlamış bulunmaktayım, belki de bu lehime bir puan sayılır, ne dersiniz? Bugün artık Kozet benim hayatımdan çıktı, yollarımız ayrılıyor, artık ona yapacak bir şeyim kalmadı. O bir barones, Madam Pontmercy oldu. Hayatından çekilmem gerekiyor.

Marius yükseklerden yuvarlanmış gibi sersemlemişti, ne düşüneceğini, bir türlü bilemiyordu, birden hırsıyla haykırdı:

— Hey Yâ Rabbim, neden sanki tüm bunları bana anlatıyorsunuz? Geçmişinizi size soran oldu mu? Bu sırrı saklayamaz mıydınız? Kimse sizi ele vermedi, herhalde böyle bir anda, bunu kendiliğinizden yapmanız için çok önemli bir nedeniniz olmalı. Neden bunu yapıyorsunuz? Neden tüm bunları bana söylediniz?

Jan Valjan, kendi kendisine konuşur gibi boğuk bir sesle söylendi:

— Neden, gerçekten ben de bu soruyu kendi kendime sormaktayım. Evet çok garip bir neden yüzünden, size bu itirafı yaptım, bu eski mahkûm aslında namuslu ve dürüst bir adamdı, sırf mızıkçılık etmemek için, size geçmişimi açıkladım. Evet, size hiçbir şey söylemeyebilirdim, siz bana evinizde bir oda, masanızda şeref yerini verdiniz, ben bunları seve seve kabullenirdim. Ama böyle yaptığımda, kendi kendime olan saygıyı yitirmekten korktuğumdan böyle davrandım. Oysa susmak ne kadar rahattı. Bana mutlu bir aile hayatı önermiştiniz, ne yazık ki benim gibilerin ailesi olmaz. Benim hiçbir zaman bir sevenim, bir ailem olmadı. Ancak Kozet'le beraber geçirdiğim yıllarda, azıcık mutlu oldum, hepsi o kadar. Her kapıdan kovuldum, her ev bana kapandı, ben daima fazla olan, mutsuz yabancı oldum. Kozet için yalan söylemek, sahte bir ad altında dolaşmak zorunda kaldım yıllarca, ama artık ona da mutlu bir evlilik yaptırdığıma göre kendi kişiliğime kavuşmamın eski adım almamın, hiçbir sakıncası kalmadı. Oysa susmak, bu karanlık geçmişimi hortlatmamak, ne kadar kolay olurdu. Dün gece sabahlara kadar vicdanımla savaştım sonunda yenilen ben oldum, vicdanım savaşı kazandı. Mutlu olmak insana yetmez, Mösyö, memnun olmak da gerekir. Evet aranızda neşenizi paylaşır, görünerek yaşayabilirdim, ama ne var ki, ruhumun bir yönü daima karanlık kalacaktı. Dedeniz gibi saygı değer bir yaşlı bey elimi tutacak, beni kendisine eşit sanarak benimle bir dost gibi konuşacaktı, siz namuslu, dürüst bir genç eski bir pranga mahkûmuyla, aynı sofrada oturacaktınız. Yoo hayır, yapamazdım bunu, bu bir cinayet olurdu, hem de her gün işlenen bir cinayet, ne yazık ki, bu cinayet için hiç de cezalanmayacaktım. Yıllar önce yeğenleri aklıktan ölürlen, bir kış gecesi bir tek ekmek çaldığı için on dokuz yıl yatan Jan Valjan, her gün sahte bir ad altında cinayet işleyecek ve bunun cezasını görmeyecekti ha...

-Susmak yalan değil diyeceksiniz, hayır haksızsınız, yalan söyleyen suskunluklar vardır. Ben de her gün yalan söylemek istemedim. Benim mutluluğa hakkım yok Mösyö, ben bir sefilim. Benim kaderim kara harflerle alnıma yazılı... Kimse bunu değiştiremez... Beni kimsenin ele vermediğini söylediniz beyim, bunda aldanıyorsunuz, ben daima en mutlu olduğumu sandığım anlarda, kendimi ele vererek, eski bir borcu ödemeye çalıştım. Vicdanım asla huzura kavuşmazdı sussaydım. Vicdanlı bir pranga mahkûmu, belki bu size gülünç gelebilir, ancak ne yazık ki, acı gerçek bu. Şu son yıllarda çok okudum, çok düşündüm, cezaevine atıldığımda, harfleri bile tanımayan cahil bir köylüydüm. Bir zamanlar yaşamak için bir ekmek çalmıştım, bugün yaşamak için bir ad çalmak istemem.

Marius çok duygulanmıştı:

— Dedemin birçok dostları vardır mösyö, dedi. Sizi başışlatabilir. Onun tek bir sözü, size büyük yararlar sağlar.

— Gereği yok, aslında beni ölü sanıyorlar. Ölüm de bir çeşit başışlanma sayılmaz mı?

Daha sonra Jan Valjan, Marius'in yakaladığı eli çekerek:

— Sadece, ben ancak vicdanıma hesap veririm, dedi.

Birden salonun kapısı aralandı ve Kozet'in başı görüldü. Dağınık saçları, güzel yüzünü çevreliyordu, göz kapakları uykudan şişmişti. Başını yuvasından dışarı uzatan bir yavru kuşu andırıyordu. İlk kocasına daha sonra Jan Valjan'a baktı ve gülerek seslendi:

— Olur şey değil, yine politika konuşması mı, ne ayıp benim yanıma geleceğiniz yerde.

Jan Valjan ürperdi. Marius:

— Kozet, diye kekeledi. Sanki iki suç ortağı gibi bakıştılar.

Kozet, muzip muzip onlara bakıyordu, bir gülün yüreğindeki gülümseyişini andırıyordu pembe dudaklarının kıvrımları.

— Evet, diye devam etti, yeni gelin. Babam Foşlövan'ın "vicdan", "görev yapmak," gibi sözler sarf ettiğini duydum, bayağı canım sıkıldı doğrusu. Bu politik bir konuşma, düğünlerin hemen ertesi gününde, bu gibi konuşmalara başlanmaz.

Marius, genç kadının koluna girdi:

— İnan olsun, önemli bir işten söz ediyorduk, bizi azıcık daha baş başa bırak, güzelim. Senin canını sıkmak istemiyoruz.

— Bu sabah yeni bir kravat takmışsın Marius, bu da size pek yakışmış Mösyö, süsünüze düşkün olduğunuzu görüyorum. Hayır sevgilim, senin yanında olduğum sürece asla sıkılmam. Hem ben rakamlardan anlamam ki, yalnızca sevdiğimim yanında kalmak sevdiğimim sesini duymak istiyorum. Sizin yanınızda kalacağım.

— Olmaz, benim canım Kozet'im, olmaz.

— Ya! diye çıktı. Kozet, sevimli bir öfkeyle: Ya demek böyle ha? Oysa benim de size verilecek yığınla haberlerim vardı. Size dedenin henüz uyanmadığını, teyzenin kiliseye gittiğini, Foşlövan babam için hazırlanan odanın, ocağının tütüğünü, Nikolet'in ocak temizleyicisini çağırdığını, Tusen kadınla Nikolet'in daha şimdiden kavgaya başladıklarını, Nikolet'in Tusen kadının kekemeliğiyle alay ettiğini bir bir anlatacaktım. Oysa artık hiçbir şey öğrenemeyeceksiniz beyefendi. Ben de sırası gelince "olmaz, olmaz" derim. Oh, bu işten kazançlı çıkan yine ben olurum.

— Yemin ederim sana, yalnız kalmamız gerekiyor.

Jan Valjan tek kelime söylemiyordu, birden Kozet ona döndü:

— Baba neden beni daha henüz öpmediniz? Olur şey değil, neden öyle put gibi kıpırdamadan duruyorsunuz? Aslında size de dargınım, benim evlilikte ne kadar mutsuz olduğumu görmüyor musunuz? Kocam beni dövüyor.

Jan Valjan yaklaştı. Kozet kocasına döndü:

— Siz, size dilimi çıkartırım.

Daha sonra alnını babasına uzatarak:

— Haydi, dedi. Öpün beni bakalım.

Jan Valjan bir adım attı, ona doğru. Kozet endişeyle haykırdı:

— Baba, neden yüzünüz bu kadar solgun, yoksa kolunuz çok mu ağrıyor?

— Hayır, elim iyileşti.

— İyi uyamadınız mı? Bir üzüntünüz mü var?

— Hayır.

— Öpün beni, sağlığınız yerinde ve memnunsanız sizi azarlamam. Haydi artık, beni kocama karşı savunun, burada kalmamın bir sakıncası olmadığını söyleyin bakalım. Aman Yâ Rabbim konuştuklarınız, para, banka lafları olmalı, beni çok mu budala sanıyorsunuz? Marius bak bana, bu sabah çok güzelim.

Birden tatlı bir dudak büküş ve omuzlarını silkerek kocasına baktı. Bu iki sevişen çiftin arasından biri elektrik akımı geçmişti sanki, Jan Valjan'ın varlığını bile unutarak birbirlerinin kollarına düştüler. Seni seviyorum Kozet diye haykırdı Marius. Kozet de ona, "Sana tapıyorum," diye karşılık verdi. Kozet sabahlığının eteklerini düzelterek:

— Artık kalabilirim değil mi sevgilim? diye sordu.

— Hayır Kozet, çok rica ederim beni babanla baş başa bırak, çok önemli bir konuyu kapatmak üzereyiz.

— Ne, yine mi hayır?

— Yine hayır.

— Ya demek şimdiden kocalık haklarınızı kullanmaya başladınız Mösyö, aferin size. Peder beye gelince, size de çok darıldım doğrusu. Oh olsun baş başa kalın bakalım, ben de Jilnorman dedeye gidip ikinizi şikâyet ederim, ne kadar zalim olduğunuzu anlatırım.

Kapıyı kapattı, iki saniye sonra tekrar kapıda başı göründü:

— Çok, çok hırslandım.

Kapı kapanınca, oda sanki kararmıştı. Kozet görüldüğünde geceleyin güneş bir an için doğmuş gibi çevresini aydınlatmıştı.

Marius, kapının iyice kapandığından emin olduktan sonra, mırıldandı!

— Zavallı Kozet öğrendiğinde kim bilir ne kadar dertlenecek. Jan Valjan birden titredi:

— Eyvah, dedi. Bakın bunu hiç düşünmemiştim. Doğrusu bu aklımın köşesinden geçmedi, insanın bir şeye gücü olur, diğerine olmaz. Mösyö size yalvarırım, ne olur bunu Kozet'e duyurmayın. Onun benden nefret etmesini benden tiksınmesini istemem. O bir şey anlayamaz, yıllar yılı baba dediği adamın eski bir pranga kaçağı olduğunu öğrenmesin. Yalvarırım size, son bir lütf olarak bunu istiyorum.

Koltuğa yığıldı, elleriyle yüzünü örtmüştü, sessiz hıçkırıklarla sarsılıyordu. Marius onun kısık bir sesle:

— Ah keşke öleseydim, diye mırıldandığını duydu.

— Tasalanmayın, dedi genç adam. Sırrınızı gizleyeceğim, Kozet hiçbir şey bilmeyecek.

Jan Valjan, gözleri ıslık ıslık Marius'un karşısına dikildi:

— Son bir şey öğrenmek isterim, dedi. Buna sizin karar vereceğinizi de söylemek isterim.

Artık bundan böyle Kozet'i görmeme izin vermez misiniz?

Bütün bu konuşmalar Marius'in üzerinde, çok değişik bir tepki yaratmıştı. Elinde olmadığı halde, fazlasıyla duygulanmış, Jan Valjan'ın güçlü kişiliğinin etkisinde kalmıştı. Ne diyeceğini bilemiyordu, bu arada taparcasına sevdiği karısının, bir eski kürek mahkûmuyla görüşmesine nasıl izin verebilirdi?

— Bence artık onu görmesiniz, daha iyi olur, dedi.

— Ne, diye haykırdı Jan Valjan. Onu göremeyecek miyim? Yüzü yeşilimsi bir renk almıştı, çok sakın bir sesle konuştu:

— Dinleyin beni, eğer büyük bir sakınca görmezseniz, arada bir onu görmeme izin verirsiniz.

Birden ortadan yok olursam, Kozet bu durumdan kuşkulabilir. Yıllardan bu yana, ona öylesine alıştım ki. Tam dokuz yıldır birlikteyiz. O beni baba bildi. İlk Gorbo viranesinde bir odada, daha sonra Sen Antuvan mahallesindeki manastırda, daha sonra Lüksemburg parkına yakın oturduk. Hatta onu ilk gördüğünüzde okuldan henüz çıkmıştı, bilmem hatırlar mısınız, mavi kadife bir şapka giyerdi. Daha sonra Plüme sokağında, geniş bahçeli bir evde oturduk. Ben dış avludaki kısımda yatardım, her akşam onun geç saatlere kadar piyano çalmasını dinlerdim. İzin verin geleyim, zemin katındaki kapı yanındaki küçük odada onu beş dakika görür giderim. Geldiğimi kimse görmez, ortalık kararırken gelirim.

— Her akşam geleceksiniz, dedi Marius. Kozet sizi bekleyecek.

II

Marius alt üst olmuştu. Esasen genç adam Mösyö Foşlövan'dan daima irkildiğini düşündü. Bunun nedenini artık iyice anlıyordu. Kozet'in baba bildiği adamın eski bir mahkûm oluşu, bilmeden ondan tiksinesine sebep olmuştu. Genç adam mutlu olduğu bu günlerde, saadetine gölge saçan bu gerçeği öğrendiğine çok üzülmüştü. Bu arada kendi kendisini de suçlu buldu. Aşkına kendisini kaptırmış, Kozet'i sevdiğinden gözü hiçbir şey görmeden acele evlenmişti. Ancak kendisi de bir kürek mahkûmuyla evlenmiş değildi ya. Hem de acayip bir karışıklık vardı bu işte, bir kürek mahkûmu olan Foşlövan yani daha doğrusu Jan Valjan arada bir insan üstü yücelikler ve nitelikler sahibi olduğunu belirtiyordu. Sonra adamın harikulade bir davranışı daha vardı, hayatının ta sonuna kadar kendisini lüks ve ihtişam içinde yaşatacak tam altı yüz bin frangi büyüttüğü kıza bağışlamıştı. Birden Marius'un beyninde bir şimşek çaktı. Artık geçmişi mükemmel olarak hatırlıyordu. Bu adamın, bu Jan Valjan'ın barikata geldiğini hatırladı. Böyle bir adamın ideal sahibi gençler arasında ne işi vardı? Neden Cumhuriyet, devrim uğruna çarpışmaya gelmişti. Genç adam bunun cevabını bulmakta gecikmedi. Javer... Evet, Jan Valjan, sırf Javer'i ortadan kaldırmak için barikata girmişti. Evet Korsikalıların kan davası gibi bu da bir öç alma meselesinden başka bir şey değildi, Jan Valjan kendi eliyle Javer'i öldürmek için barikata gelmişti.

Marius çeşitli sorulara zihninde cevap verirken, kendisini en fazla ilgilendiren sorunun çözümünü bir türlü bulamıyordu. Jan Valjan gibi kanun dışı bir adamla Kozet gibi saf bir kızın yollar nasıl birleşirdi? Kader nasıl ve hangi yoldan, küçük kıızı onun karşısına çıkarmıştı?

Bu melek gibi saf kız, feleğin çemberinden geçmiş bir günahkâr adamla nasıl birlikte yıllarca yaşamıştı? Kuzu kurdu sevmiş olduğu gibi, kurt da bembeyaz küçük kuzuyu taparcasına sevmiş, onu korumuştur. Marius bir türlü bu işlerin içinden çıkamıyordu. Yufka yürekli bu cani, Tanrı'nın lanetlediği bu iyi kalpli adam, kimdi? Adam Kozet'le hiç bir kan ilişkisi olmadığını ant içmişti. İşin ne garip tarafı, Marius de ona inanmıştı. Hayret doğrusu. Bu Jan Valjan'dan tiksirmek istemesine rağmen, onun yüceliği karşısında, ona karşı saygı duymasına engel olamıyordu. Susabileceği yerde, eski bir suçlu itiraf eden, kimsenin kendisinden kuşkanmadığı halde, yıllar önceki tutumunu açıklayan bu adam kuşkusuz hiç kimseye benzemeyen değişik bir tipti.

Ne var ki Marius, böyle bir adamın Kozet'le ilişkisini kesmemesine üzülüyordu. Böyle bir adamın evine gelmesini bile istemezdi. Ama Marius ona söz vermişti, bir pranga mahkûmuna bile verilen sözü tutmak gerekir.

Marius ne yapacağını şaşırılmış, hem duygulanmış hem üzülmüştü, ancak tüm bu dertlerini Kozet'ten sakladı. Aşk bir hünerdir, Marius de çok aşık bir eş olduğundan, usta bir aktör gibi davrandı, karısına hiçbir şey belli etmedi.

Ancak delikanlı hiç hissettirmeden Kozet'in ağzını aradı ve genç kadının saf gevezeliklerinden kendisini etkileyen pek çok şey öğrendi. Evet Jan Valjan yalan söylememişti. Tam dokuz yıl, bir nine gibi titremişti Kozet'in üstüne. Kızın bir dediğini iki etmemiş, onu en şefkatli bir ana gibi sevmiş korumuştur. Evet Marius tahminlerinde yanılmamıştı. Bu diken, bu beyaz zambağı sevmiş, onu korumuştur.

Zemin Kattaki Oda

Ertesi günü, akşamleyin Jan Valjan Jilnorman konağının kapısını çalıyordu. Bask kapı önünde, sanki onu bekliyormuş gibi karşıladı. Herhalde bunun için özel emirler almış olacaktı. Jan Valjan'ı görünce, ona sordu:

— Mösyö lö baron, yukarı çıkmak isteyip istemediğinizi soruyor?

— Aşağıda kalacağım, dedi Jan Valjan.

Çok saygılı bir jestle Bask, zemin katındaki oda kapısını açtı:

— Madama haber vereyim, diyerek oradan uzaklaştı.

Burası nemli ve loş, kemerli bir mahzen odasıydı. Yerler kırmızı malta taşlarıyla döşeliydi. Demir çubuklu pencerelerden içeri fazla aydınlık girmiyordu. Jan Valjan, kendisini bitkin buluyordu, kaç gündür az yemiş, az uyumuştur, kendini bir koltuğa bıraktı. Bask gelmiş, şömine üzerine bir şamdan bıraktıktan sonra ayaklarının ucuna bakarak çekilmişti. Valjan onun girip çıktığını bile fark etmedi. Birden billur gibi bir ses duyarak başını çevirdi:

— Olur şey değil baba, bir bu eksikti. Marius beni burada görmek istediğiniz söyledi. Haydi öpün beni bakayım.

Genç kadın yanağını uzatmıştı, adamın kıpırdamadığını görerek öbür yanağını uzattı, gülerek:

— Öbür yanağını uzat demiş, dedi. Ama Jan Valjan yere çakılmış gibi kıpırdamıyordu. Kozet çıkışmaya başladı:

— Neyiniz var baba? Valla dedeye söyler, sizi bir güzel azarlatırım, aslında dedelerin rolü babaları azarlamak. İnşallah yemeği bizimle yemeği reddetmezsiniz.

— Ben akşam yemeğini çoktan yedim.

— İnanmam, hemen benimle yemek salonuna çıkın bakalım. Neden hayır diye başınızı sallıyorsunuz? Hem de neden sanki, beni görmek için konağın en çirkin odasını seçtiniz?

Jan Valjan:

— Bilirsin dedi -daha doğrusu bilirsiniz ki,- ben öyle başkalarına pek benzemem Madam...

Kozet minik ellerini birbirine vurdu:

— Ne bu da nereden çıktı, şimdi bir de üstelik Madam mı olduk?

Jan Valjan acıklı bir gülümseyişle:

— Siz istediniz madam olmasını, dedi. Evlenen kızlar "Madam" diye çağrılır.

— Evet ama, sizin için Madam değilim baba.

— Beni baba diye çağırmayın. Bundan sonra Mösyö Jan dersiniz ya da sadece Jan.

— Ne siz artık "Baba" değilsiniz, ben sizin Kozet'iniz değilim. Mösyö Jan da kimin nesi? Aman Yâ Rabbim, neredeyse aklımı kaçıracam, bütün bunlara nasıl alışırım. Bir değişiklik mi oldu? Hem de sizin için hazırlanan o canım odada kalmıyor, bizimle yaşamak istemiyorsunuz? Ben size ne yaptım ki?

— Siz Madam Pontmercy olduğunuza göre, ben neden sanki Mösyö Jan olmayayım?

— Hiçbir şey anlamıyorum sizin gibi dünyanın en iyi kalpli bir babası birden nasıl böyle küçük kızını üzer. Aniden yaşlı adamın ellerini yakalayarak yüzüne bastırdı: Ne otur baba, eskisi gibi olun, tüm bu bilmecelerden bir şey anlamıyorum. Bizimle aynı masada yemek yiyin, bizimle birlikte oturun, beni Kozet diye çağırın. Yine benim babam olun.

— Sizin artık eşiniz var, babanın gereği kalmadı.

— Ama böyle şey olur mu? Size yaşadığım kadar ihtiyacım olur, yıllar yılı bana babalık ettiniz. Sevgisiz yaşanır mı, sizi ne kadar sevdiğimi bilmez misiniz? Hem de burası loş, tek bir mum burasını iyi aydınlatmıyor, ocaktaki ateş sönmek üzere, burası nemli ve soğuk. Bir de şu Mösyö Jan olmak istemeniz çıktı, bütün bunlar beni kahrediyor... Yoksa, yoksa, mutlu olduğum için bana darıldınız mı baba?

Jan Valjan birden daha da sarardı. Saf kızcağız, farkına varmadan adamı derinden yaralamıştı. Yaramaz bir kedi yavrusu gibi tirmalamak istemiş, iyice yırtmıştı. Kendi kendine konuşur gibi söylendi:

— Onu mutlu görmek hayatımın amacıydı. Evet Kozet artık mutlu olduğuna göre ben de rahat ölebilirim.

Kozet sevinçle haykırdı:

— Bana yine "sen" dediniz diyerek adamın kollarına atıldı. Jan Valjan ne yaptığını bilmez gibi, genç kadını bağrına bastırdı. Kozet sevinç gözyaşları dökerek: Teşekkür ederim baba, diye mırıldanıyordu.

Birden adamcağız kendisini toparladı ve Kozet'in kollarından yavaşça sıyrılarak:

— Sizden ayrılıyorum Madam. Sizi yukarıda beklerler dedi. Kapı eşiğinde başını çevirerek:

— Beni bağışlayın, dedi. Kocanıza söyleyin, bir daha kendimi böyle koyuvermem.

Kozet'i şaşkın şaşkın bırakarak dışarı fırladı.

Akşam Ziyaretleri

I

Ertesi günü Jan Valjan aynı saatte geldi. Kozet artık hiçbir tepki göstermedi, hiçbir şeye şaşmıyordu. Kendisine "siz ve madam" denmesine itiraz etmedi. Odanın loşluğundan ve neminden şikâyet etmedi. Ancak sanki kızın neşesi sönmüş gibiydi. Eğer böyle bir mutluluk arasında kederli olabilse ona üzgün denirdi. Herhalde Marius bu hususta kendisine bazı uyarılarda bulunmuş olacaktı. Bu gibi konuşmalarda sevilen erkek istediğini söyler ve çok fazla bir açıklamada bulunmadan sevdiği kadının merakını doyurur. Zemin katındaki oda, azıcık temizlenmişti, Bask örümcek ağlarını süpürmüş, Nikolet şişeleri atmıştı. Marius bu akşam ziyaretlerinde, sokakta olmayı tercih ediyordu. Az bir zaman bütün konak bu acayip tutuma alışmıştı. Tusen kadının bu konuda çok yardımı olmuştu. Efendisi için, "Mösyö daima başkalarına benzemeyen şeyler yapardı," demiş. Bay Jilnorman, Kozet'in babalığının kimseye benzemeyen içgüdüye sahip bir bey olduğunu söylemişti. Yaşlı adam aslında gelinin babasının kendilerini fazla rahatsız etmemesinden memnundu. Marius'le konuşurken şöyle demişti: "Bazı kimselerin garip düşünceleri vardır, hiç unutmam gençliğimde tanıdığım bir soylu vardı "Kanaplı markisi" bir saray satın almış olmasına rağmen, kendisi ancak çatı kadında yatardı. Böyle garip yaşantıları olanlar, sandığımızdan çoktur."

Böylelikle birçok haftalar gelip geçti.

Kozet için yepyeni bir hayat başlamıştı. Evini yönetmek, sabahleyin alışverişleri kontrol etmek ve geri kalan zamanında eğlenmekti. Kozet'in eğlenceleri aslında çok ucuz eğlencelerdi. Onun için Marius'le birlikte olmak, cennette yaşamak demekti.

Ancak Kozet'i üzen bir şey olmuştu. Tusen kadın Nikolet ile geçinemediğinden konaktan ayrılmıştı. Dedenin sağlığı yerindeydi, Marius arada bir birkaç davaya bakıyordu. Jilnorman teyze, yeni evlilerin yanında eski düzenli yaşamını sürdürüyordu. Jan Valjan her akşam geliyordu. Kozet bu yeni tutuma da alışmıştı, artık eskisi gibi neşeli fakat eskisi kadar şefkatli değildi. Jan Valjan'la bir yabancı tanıdıkla konuşur gibi konuşuyordu. Bir gün ona şöyle dedi: — Sizi baba biliyordum, az önce babam olmadığınızı yalnızca amcam olduğunuzu öğrendim, daha sonra benimle hiçbir akrabalığınız olmadığını, sadece bir Mösyö Jan olduğunuzu söylediniz, kimsiniz? Sizin ne kadar iyi olduğunuzu bilmesem, sizden korkardım, inan olsun.

Jan Valjan günlerin uzamasıyla ziyaretlerini de uzatmıştı, gün batarken geliyor geceye kadar kalıyordu. Günün birinde Kozet ona "Baba" dedi.

Bu lafı ağzından kaçırmıştı, birden Jan Valjan'ın yüzü bir sevinç gülümsemesi aydınlattı. Ama ciddi bir sesle:

— Bana "Jan" diyecektiniz, dedi. Kozet neşeli bir gülüşle:

— Ya öyle ya, Mösyö Jan, dedi.

Jan Valjan gözyaşını sildiğini göstermemek için başını çevirdi.

II

Bu son olmuştu. O günden sonra bir daha birbirlerine hiç yakınlaşmadılar. Göz karanlıklara da alışır bundan böyle günde birkaç dakika Kozet'yi görmek onun tatlı sesini, neşeli gülüşünü duymakla yetinecekti zavallı ihtiyar adam.

Yine birkaç hafta sonraydı, Jan Valjan, iki gün üst üste Kozet'yi görmeye gitmemişti. Nihayet üçüncü günü genç kadın, onu merak ettiğinden Nikolet'yı yolladı. Kadın, adamı görünce hanımının mesajını tekrarladı. Bir gün önce gelmediğinin nedenini sordu, ona sağlığını merak ettiklerini ekledi. Jan Valjan iki günden bu yana gitmediğini, kadına hatırlattı. Ama pek akıllı olmayan Nikolet'yi bundan fazla bir şey anlamamıştı. Kozet'e hiçbir şey söylemedi, ama Mösyö'nün hasta olmadığını bildirmekle yetindi.

1833 yılının bahar günlerinde, Mare mahallesinin halkı aşağı yukarı her akşam üzeri, günbatımına yakın saatlerde temiz kılıklı bir ihtiyar adamın "Silahlı Adam" sokağında çıktığını "Beyaz Mantolar" sokağını geçtiğini ve daha sonra sola kıvrılarak Sen Lui caddesine girdiğini görüyorlardı.

Orada başı yukarıda ağır adımlarla sanki bir şey görmez, bir şey duymaz gibi ağır ağır ilerlemesine devam ediyordu. Gözü "Kalver Kızları" sokağına dikili ilerliyordu.

Sokağa yaklaştıkça adamı bir telâş kaplıyordu, sanki yaklaşmasını hem istiyor hem de bu anın gelmesinden korkuyordu, arasında sokakla birkaç ev kaldığında, adımlarını daha yavaşlatır ve sokağın köşesini döndüğünde bakışlarını konaklardan birine dikerdi. Böylece taş kesilmiş gibi birkaç dakika kalır, daha sonra başı önünde üzgün ve bitkin adımlarla geri dönerdi.

Yavaş yavaş bu zavallı ihtiyar "Kalver Kızı" sokağının köşesini dönmekten vazgeçti, sokak başında durarak, sokağa baktı, birkaç gün sonra "Sen Lui" sokağına kadar geldi, uzaktan baktıktan sonra, kederli kederli başını sallayarak geri döndü. Daha sonraları, bu Sen Lui sokağına kadar bile gelmedi ancak "Beyaz Mantolar" sokağına girerek orada birkaç dakika oyalandıktan sonra geri döndü.

Her gün, aynı saatte evinden çıkıyor, sokağını geçtikten sonra yarı yoldan geri dönüyordu. Bütün yüzünde ve davranışlarında bir acı, bir bitkinlik bir neye yarar ifadesi okunuyordu. Artık gözlerinden yaş bile gelmiyordu. Bu düşünceli, bu üzgün gözler kupkuru kalmıştı.

Yağışlı havalarda koltuğunun altında açmadığı bir şemsiyeyi taşırdı. Mahalle kadınları onun için Bunamış diyor, çocuklar ise alay ederek peşinden koşuyorlardı.

Karanlık Günler

Mutlu olmak korkunç bir durumdur. Mutlu kişi bu tutumunla yetinir, hayatın gerçek amacını ve görevini unuttur. Aslında belki de Marius'i suçlamakta haksız davranıyoruz. Evlenmeden nce M. Foşlövan'a hiçbir soru sormayan Marius evlendiğinden bu yana, Jan Valjan'a soru sormaktan çekinmişti. Jan Valjan'a Kozet'yi görme iznini verdiğine pişman olmuş ve yavaş yavaş karısını ondan uzaklaştırmasını başarmıştı. Bunu çok ustalıkla yapmış, Kozet'le babalığının arasına girerek, Kozet'in onu düşünmesini, aramasını önlemişti. Marius, bunu yapmak zorunda olduğunu sanıyordu. Bir rastlantı sonucu, son zamanlar Latif bankasının bir memurunun davasına baktığından, ondan bazı bilgiler edinmiş, birkaç yıl önce bir yabancı adamın M. Madlen, adına konan hesabını, altı yüz bin frangı geri çektiğini öğrenmişti. Marius bu adamın Jan Valjan olduğundan emindi, böylelikle Kozet'in drahoması olan altı yüz bin frangın M. Madlen adında Möntrey sr Mer valisinin parası olduğunu ve bunun da Jan Valjan tarafından alındığını öğrenmişti. Bu paraya artık elini süremezdi, ama bu parayı kime geri vereceğini bilemiyordu. Kozet'e gelince o bütün bunlardan habersiz, tasasız yaşamına devam ediyordu. Ancak onu da fazla ayıplamayalım, genç kadın mutluluğunun bu ilk sarhoşluğu içinde canından çok sevdiği kocasından, başka kimseyi gözü görmüyordu. İçgüdüsel bir sezisle kocasının Mösyö Jan'dan hoşlanmadığını hissetmişti, bundan böyle Marius'yi sevindirmek için o da yıllarca kendisine babalık eden adamı unutmış görünüyordu. Aslında Kozet, şu anda şaşkın bir durumdaydı, belki hâlâ kendisin sefaletten kurtaran yetiştiren adamı seviyordu. Arada bir Kozet ondan söz ediyor, son zamanlarda akşamları hiç uğramadığından Marius'e yakınıyordu. Marius, böyle zamanlarda belki M. Foşlövan'ın bir seyahate çıkmış olabileceğini söyleyerek onu yatıştırıyordu. Marius'den başka bir dayanağı, bir isteği olmayan Kozet, bu açıklamayla yetinmiş görünüyordu.

Aslında evltların nankörlüğü, o derece kınanacak bir durum değildir. Bu bir doğa yasaıdır. Doğa hiçbir zaman geri bakmaz, daima ileri bakar.

Gençler, geleceğe, aydınlığa bakarlar, yaşlılar gölgelerde geçmişte yaşarlar.

Kökten tamamıyla ayrılmamakla beraber, yeni yetişen taze dallar ağaçtan uzaklaşır. Gençlik, eğlenceye şenliklere aşk ve neşeye doğru ilerleye dursun, yaşlılar, sonunu düşünerek mezarın soğuk dokunmasına doğru adım adım gider. Bu zavallı çocukları suçlamayalım.

Jan Valjan Hastalanıyor

Bir akşam aynı saatte merdivenlerinden inen Jan Valjan, kapı önünde yürüyemeyeceğini anlayarak, bir taş sıranın üzerine yığıldı. Bu onun sonu canlılık belirtisi olacaktı. Ertesi günü daha ertesi günü odasından bile çıkamadı. Kendisine birkaç patates haşlaması götürən kapıcı kadın onun hastalığını fark etti:

— Dün yemeğinize el sürmemişsiniz, yoksa hasta mısınız?

— Hayır, ancak canım yemek çekmedi, yalnızca su içtim. Galiba azıcık ateşim vardı. Geçer...

Bir hafta daha böyle geçti, kapıcı kadın, kocasına:

— Şu yukarıdaki bey, günlerden bu yana, bir lokma bir şey yemiyor, yatağından da kalkmıyor, galiba üzgün. Kızını evlendirdiğinden bu yana kendisini bıraktı. Bana kalırsa kızı kötü bir evlilik yapmış olacak, adamcağız dertlenmekten bu hale düştü.

Aynı günün akşamı kapıcı kadar sokaktan geçen mahalle doktoruna, Jan Valjan'in odasına çıkmasını rica etti. Birkaç dakika sonra, merdivenlerden inen doktora soruyordu:

— Nesi var doktor?

— Hastanız çok ağır, bana kalırsa artık onun benimle pek işi yok. Onun beklediği bir başkası.

Kozet'e Mektup

Bir akşam üzeri Jan Valjan, artık dirseğinin üzerine bile doğrulamadığını fark etti. Eliyle nabzını yokladı, bulamadı. Sandığından daha zayıf ve bitkin düştüğünü anladı. Sürünerek yatağından îndi, Kozet'in çocukluk giysilerini sakladığı bavulu açtı. İçindeki giysileri yatağının üzerine serdi, tüm ruhunu gözlerinde toplamış gibi derin derin baktı. Daha sonra şamdanındaki mumu yakarak masasının önüne kadar sürüklendi. Hokkaya kalemını batırdı. Ancak bu kalemi bile zor tutuyordu, bir zamanlar Foşlövân babanın arabasını omzunda kaldıran adam, artık kalemi tutamıyordu...

Kâğıdı önüne çekti, elinin tersiyle alınından boşanan terleri silerek, şu satırları karalamak için son gücünü kullandı:

"Kozet, Tanrı senden razı olsun, dinle beni yavrum, kocan bana uzaklaşmamın gerekli olduğunu anlatmakta haklıydı. Aslında o gerçeği olduğu gibi bilmiyor, ancak bunda suçlu değil. O dünyanın en mert çocuğu, onu çok sev evlâdım, özellikle ben öldükten sonra onu daha da çok sev. Mutlu olun... Evlâtlarım. Mösyö Pontmercy, benim sevgili Kozet'imi, daima sevin... Kozet ben öldükten sonra bu kâğıdı bulacaksın, sana bazı şeyleri anlatmak isterim. Bak iyi bil, sana bıraktığım para alın teriyle kazanılmış helâl paradır.

Bu para senin hakkındır. Bak dinle kızım benim. Beyaz boncuk Norveç'ten gelir, kara boncuk İngiltere'den gelir, yeşil boncuklar Almanya'dan gelir. Ancak Fransa'da Almanya'dan gelen boncukların tıpkısını yapmak mümkün. Eskiden bal mumu, reçine ve duman isiyile yapıyor ve kilosu 4 franga mal olurdu, oysa benim bir buluşum sayesinde bunu gomlak ve terebentinle yaparak ancak otuz meteliğe mal etmesini başarmıştım. İspanya bu çeşit boncukları bizden tonla satın alır. Orası bir boncuk ülkesidir..."

Birden kalemi elinden düşürdü, artık titrek elleriyle, kelimeleri bile çizecek gücü kalmamıştı, zavallı adam başını ellerinin arasına alarak, acıklı acıklı "Artık mahvoldum," diye düşündü. "Onu, Kozet'imi görmeden öleceğim. Hayatımı yıllar yılı aydınlatan onun gülüşünü, görmeden sonsuz geceme dalacağım.

Oh Yâ Rabbim, bir an için onu görebilsem, sesini duysam, eline dokunabilsem, mutlu ölürdüm. Ölüm bir şey değil, onsuz ölmek müthiş. Bana güler, bana birkaç söz söylerdi. Ah ne olurdu, onu görseydim... Ah Tanrı'm, onu göremeyeceğim."

Tam o sırada kapısı vuruldu.

Marius Bir Sürprizle Karşılaşıyor

Aynı akşam, bir iki saat önce sofradan kalkan Marius, bir davanın dosyasını incelemek için çalışma odasına girmişti ki, Bask, gümüş tepsi üzerinde bir mektupla yanına girdi.

— Bu pusulayı yollayan efendi sizinle görüşmek ister Mösyö lö baron, dedi.

Marius için kader rüzgârları esmeye başlamıştı. Yıllardan bu yana, aradığı iki ip ucunu, bu pusulayı açarak elde edeceğini bilmeden zarfı açtı. Şu satırları okudu:

"Mösyö, size bir minnet borcum olduğundan, bunu şöyle ödemeyi uygun buldum.

Aileniz üyelerinden olan bir Bey hakkında bazı sırlar bilmekteyim, bu serseriye kapı dışarı etmeniz için, size yardımcı olacağımdan asla kuşkunuz olmasın. Aslında saygı değer eşiniz Madam Barones, çok soylu bir ailenin kızıdır. Faziletin daha ziyade cinayetle bağdaşmasına yüreğim razı değil.

Emirlerinizi beklerim Mösyö." Kulunuz
Tenard.

Bu imza sahte değildi, ancak azıcık kısaltılmıştı. Marius, bunun Tenardiye olduğunu anlamış, ilgilenmişti, uşağına adamı yazı odasına getirmesini emretti. Birden Marius bir sürprizle daha karşılaştı, karşısında dikilen yabancıyı asla tanıyamadı. Herif gözlerinde kalın gözlükler, başına bir peruka geçirmiş, çenesine kadar çıkan bir kravatı boynuna bağlamıştı. Marius el yazısını tanıdığından karısında eski komşusu Tenardiye'yi göreceğinden emin bulunuyordu. Hayal kırıklığına uğramıştı:

— Benden ne istersiniz? diye sordu.

— Möslö lö baron, beni tanımadılar. Oysa aylar önce kendilerine Prens Bağrasiyon'un salonlarında rastlamıştım.

— Ben bu adı taşıyan bir prensesi tanımam bile, kısa kesin, ne istersiniz?

— Möslö lö baron, şu anda evinizde bir hırsız ve bir katil yaşamakta.

— Ne dediniz?

— Evet Mösyö lö baron, sözlerime iyice kulak verin, ben size onun gerçek adını bildireceğim, o Jan Valjan'dır. Eski bir pranga kaçağıdır.

— Biliyorum, ben bunu aylardan bu yana biliyorum.

— Hayır Mösyö lö baron, bu sır aslında eşiniz Baronesle ilgili, bunu size en son yirmi bin franga satarım.

— Buraya baksana sahtekâr herif, ben Jan Valjan'ın kimliğini bildiğim kadar sizin de gerçek adınızı biliyorum. Siz Tenard değilsiniz, sırası gelince işsiz işçi Jondret, oyuncu Fabu, şair Jenflö, İspanyol Don Alvarez ve Balizar anasınız. Yani tek bir kelimeyle siz Tenardiye'siniz...

Cebinden bir banknot çıkartarak herifin suratına fırlattı:

— Al bunu sahtekâr, dolandırıcı serseri, cezaevi kaçkını.

Birden Tenardiye, yüzündeki gözlükleri sahte perukasını çenesini örten kravatını çekip attı. Şimdi gerçek yüzüyle Marius'in karşısında dikilmişti. Herif bu tüysüz, ancak kendisine hakim ve herkesin adını sanını bilen delikanlıya, bir çeşit hayranlıkla bakıyordu. Onu tanımıştı gerçi, ne yazık ki, yıllar önce ceplerini soyarken, kurtarma davranışlarıyla aldattığı yaralı binbaşı, kendisine adını söylerken sesi zayıf çıktığından Tenardiye onun adının Pontmercy olduğunu pek kavrayamamıştı. Oysa şu anda sözde kurtardığı adamın oğluyla karşı karşıya olduğunu bilse, bu durumdan yararlanmasını da düşünürdü. 16 Şubat günü, düğün alayının peşine takmış olduğu kızı Azelma sayesinde pek faydalı bilgiler edinmişti. Gerçi Kozet'in gerçek kimliğini bilmiyordu, ancak Fantin'in kızının piç olduğundan asla kuşkusu yoktu. Bu arada kendisine tamamıyla hakim olan Marius, buz gibi bir sesle anlattı:

— Baksanıza Tenardiye adınızı bildiğim gibi, bana satmak istediğiniz sırrı sizden çok daha iyi bilmekteyim. Evet Jan Valjan bir hırsız ve bir katil. Zengin bir sanayicinin iflâsına ve ölümüne, bir de M. Madlen'in paralarını çaldığından hırsız olduğunu ve polis memuru Javer'i öldürdüğünden katil kişiliğini...

— Mösyö lö baron tamamıyla aldanmaktasınız, diye haykırdı Tenardiye. Jan Valjan, çok kötü bir adam olabilir, ancak sizin söylediğiniz suçların ikisini de işlemedi. İlk o Madlen'in servetini nasıl çalabilirdi? Çünkü M. Madlen adı altında fabrika kuran ve Mötrey sür Mer kasabasında vali olan Jan Valjan'ın ta kendisiydi. Evet yıllarca bu Madlen adını kullanarak yaşadı. Bana inanın beyim, Jan Valjan ve Madlen aynı adamdır. Javer konusuna gelince, burada da suçsuzdur. O Javer'i öldürmedi. Javer intihar etmiştir. Bunun gerçekliğini ispat eden yazıyı ben Monitör gazetesinde okuduğum gibi, polis kendisini suya atmadan önce Polis Müdüriyetine bıraktığı mektupta canına kıydığına dair elimde dosyalarım var.

Bu sözlerle Tenardiye cebinden oldukça kalın bir zarf çıkartarak Marius'e uzattı. Marius bir rüyada yaşar gibi şaşkındı, neye uğradığını bilmiyordu. Bir haksızlık etmiş Jan Valjan'yi boş yere kınamıştı. Marius herifin uzattığı zarftan iki gazete çıkarmış, bunları heyecanla okuyordu. Bu gazeteleri okuyucularımız bilir. Bunlardan biri Jan Valjan'la, M. Madlen'in aynı kimse olduğunu, diğeri ise 1832 tarihli Monitör gazetesi Sen nehrinde cesedi bulunan polis Javer'in canına kıydığını yazıyordu.

Tenardiye anlatmasına devam etti:

— Ancak bütün bu açıklamalar Jan Valjan'ın suçsuzluğunu ispat etmez, Jan Valjan, aşağı yukarı bir yıl önce, büyük isyan günü olan 1832 yılının 6 haziran akşam saatlerinde sırtında bir ceset taşıyarak, büyük lağım kapısından çıkıyordu. Parasına tenezzül ederek zengin bir delikanlıyı öldürmüştü, bakın bunun da delili bende. Bunu bana bir adam anlattı. Onu gözlükleriyle görmüş, hatta ölünün cebindeki parayı Jan Valjan ona vermiş.

Tenardiye böyle diyerek Marius'in ceketinden kesmiş olduğu kanlı kumaş parçasını masanın üzerine fırlattı.

— Bu adam siyasal nedenler yüzünden bir lağıma sığınmış ve lağımın anahtarını ele geçirmişti. Akşamleyin bir gürültü duymuş ve kilitli mazgalı sökmek isteyen perişan kılıklı Jan Valjan'la karşılaşmış. Jan Valjan bu lağımdan çıkabilmek için öldürdüğü gencin cebinden çaldıklarının bir kısmını kendisine vermiş. Cesedi herhalde ırmağa atmışlar. Ancak bana bunları anlatan adam, bir şeye şaşmış, bu pranga mahkûmunu çok bitkin bir durumda gördüğünü ve lağım kapısına varmadan önce onun sağanak sularından taşan bir bataklıktan geçtiğini de ekledi, adam sırtındaki cesedi o lağım batağında bırakabilirmiş, ama bilinmeyen bir nedenden belki de lağım işçilerinin cesedi bulmalarından korktuğundan onu da dışarı kadar sürüklemiş...

Marius sanki taş kesilmişti, nefes almaya bile korkarak, bakışlarını o kanlı kumaş parçasına dikmiş bakıyordu. Sonra birden rüyada yürür gibi duvarda bir dolaba yaklaştı, titreyen elleriyle anahtarı çevirdi, kanlı ve çamurlu bir ceket çıkardı. Bu arada Tenardiye anlatmasına devam ediyordu:

— Mösyö lö baron bana kalırsa Jan Valjan'ın öldürdüğü genç çok zengin bir ecnebi olmalıydı. Adamı tuzağa düşürüp, parasına sahiplenerek öldürdü.

Marius kanlı ceketini yere fırlatarak:

— O delikanlı bendim dedi, işte giysim. Jan Valjan'ın kurtardığı nankör sefil bendim. Nasıl bunu bilemedim? Yanı basımdaki gerçeği neden uzaklarda aradım.

Tenardiye'den aldığı kesik kumaş parçasını, eteğine yapıştırdı. Tıpatıp uymuştu.

Bu kez şaşırma sırası Tenardiye'ye gelmişti, herif kafasını kaşıyarak: "Bu kadarı beni bile aştı," diye düşündü.

Marius birden başını kaldırdı, gözleri sevinçle parlıyordu, ceplerini karıştırdı, beş yüz ve bin franklık banknotları herifin kafasına atarak:

— Defol serseri, hırsız, haydut, yalancı herif, defol sır satıcısı, iftiracı, defol ama şunu da bil ki, Vaterlo savaşları seni koruyor, yoksa seni kodese tiktirmek, benim için işten bile değildi.

Tenardiye şaşkın şaşkın sordu:

— Vaterlo mı?

— Evet, unutmaya savaş alanında bir binbaşy kurtarmıştın.

— Bir generali kurtardım, diye böbürlendi Tenardiye.

— Hayır generalde bana ne, binbaşığı kurtardın, o kahraman asker benim babamdı, defol, yıkıl karşımdan, yarından tezi yok kızınla Amerika'ya gideceksin yalancı herif, kadın da öldü. Senin ülkeyi terk etmeni izleteceğim ve gemiyle Fransa'dan ayrıldığında, sana yirmi bin frank daha vereceğim, hadi bas git, eşkiya...

Tenardiye şansının böyle dönmesi karşısında sevincinden ne yapacağını şaşırılmış bir halde, Marius'in önünde yerlere kadar eğilerek onu selâmladı ve para yağmurundan kaptıklarını ceplerine doldurarak oradan çıktı. Okuyucuyu merakta bırakmamak için Tenardiye hikâyesini şurada kısa keselim. Bu olaylardan tam iki gün sonra Tenardiye kızı Azelma ile Amerika'ya hareket edecekti. Ama ne var ki, bu sefil herif şansın bu yardımdan da yararlanmayacak kötülüğünü .daima sürdürecekti, Marius'dan aldığı parayla esir ticaretine başlayacaktı. Tenardiye'yi savar savmaz, Marius hemen Kozet'yi aramaya koştu. Henüz gün battığından, Kozet bahçede dolaşıyordu.

— Kozet, Kozet, diye haykırdı. Çabuk gel bir saniye bile kaybetmeyelim, koş üzerine bir atkı al, hemen bir arabaya atlayalım. Beni kurtaranı buldum, o beni kurtardı, anlıyor musun koş, onu görmeye gidiyoruz.

Kozet birden onu çıldırdı sanarak isteklerini yaptı. Marius sanki nefes alamıyordu, kalbinin atışlarını düzeltmek için elini göğsüne bastırıyor, çılgınlar gibi oradan oraya koşuyordu. Birden aylardan bu yana kararttığı tabla aydınlanmış, temize çıkan Jan Valjan, bir aziz gibi kendisini çevreleyen yaldızlı bir ayla ortasında ışıdamaya başlamıştı.

— Ah Kozet, ne kadar mutsuz, aynı zamanda ne kadar sevinçliyim, diyordu.

Kozet kocasının çıldırdığıyla artık iyice inanmıştı, ancak onun arabaya atlarken arabacıya:

— Silahlı Adam sokağı, demesi üzerine sevindi, gülerek:

— Oh oh, dedi. Demek Mösyö Jan'ı görmeye gidiyoruz. Oh Marius onu çok özlemiştim, sana söylemeye cesaret edemiyordum.

— Baban Kozet, hatta benim de babam. Onun neler yaptığını biliyor musun? Benim hayatımı kurtardı. Hatırlar mısın, geçen yıl barikattan sana yolladığım mektubu bir türlü almamıştın. Gavroş, pusulayı babana vermiş olacak, o sırf beni kurtarmak için barikata girdi. Ancak fedakârlık ona öz bir nitelik olduğundan bu arada başkalarının hayatlarını da kurtardı. Javer'i de muhakkak bir ölümden kurtardı. Beni bu cehennemden kurtardı, beni sana verdi. Beni saatlerce karanlık bataklıklarda sırtında taşıdı.

Ah ben ne nankör domuzum. Ah Kozet, .boğulma tehlikesini göze alarak beni o balıkta sırtında taşıdı. Evet Kozet, onu zorla eve götüreceğiz, bundan böyle onu başımızda taşıyacağız. Ah Yâ Rabbim, ne olur onu bulalım. Hayatımın sonuna kadar ona tapacağım, onun dizinin dibinde oturarak ayaklarını öpsem bana yaptıklarını ödeyemem. Anlıyor musun Kozet? Gavroş sana yazdığım mektubu ona vermiş olmalı, anladın mı?

— Anlıyorum, diyordu Kozet, oysa tek kelime anlamamıştı.

Kozet Gerçeği Öğreniyor

Jan Valjan kapısının fıkırdadığını duyunca birden başını çevirerek:

— Giriniz, diye söylendi.

Kapı açıldı, Kozet ve Marius gönündüler.

Marius içeri girmeye utanıyor gibi eşikte bekliyordu.

— Kozet, diye haykırarak Jan Valjan doğruldu, sönük gözlerini sonsuz bir sevincin ışığı parlatmıştı. Kozet kendisini Jan Valjan'ın kollarına attı:

— Baba! diye haykırdı.

Jan Valjan sevinçten şaşalamıştı, kekeledi:

— Kozet, o siz, madam, sen, ah Tanrı'm. Kozet ona sarılmıştı, Jan Valjan haykırdı:

— Sensin, sen demek beni bağışladın? Marius, gözyaşlarını tutamıyordu, hiçkırkı:

— Baba, diyebildi. Jan Valjan:

— Siz de siz de mi beni bağışladınız? diye sordu.

Marius buna verecek cevap bulamadı, heyecan onu tıkamıştı, konuşamadı.

Jan Valjan:

— Teşekkür ederim, diye mırıldandı.

Kozet şapkasıyla atkısının, bir iskemle üzerine fırlattı ve ihtiyar adamın dizlerine oturarak narin ellerini onun beyaz saçlarında gezdirdi, onu alnından öptü. Jan Valjan mutluluktan sersemlemiş bir halde, bunlara izin veriyordu. Kozet sanki kocasının borcunu ödemek ister gibi, onu öpücüklere, okşamalara boğmuştu. Jan Valjan mırıldandı:

— Ne kadar budalalık ettim. Onu görmeden öleceğimi sandım. Düşünün Mösyö Pontmercy, siz içeri girmeden az önce Kozet'yi görmeden öleceğimi düşünerek kahroluyordum. Oysa Tanrı'nın bana son anda yardım edeceğini hesaba katmamıştım. Tanrı benim gibi bir zavallının sonsuz uykusuna dalmadan önce meleğini görmesine izin verdi. Melek geldi ve Kozet'ime kavuştum, artık rahat ölebilirim. Kozet'i arada bir görmem gerekiyordu, onusuz yapamıyordum. O benim için içtiğim su, aldığım hava kadar gerekiyordu. Ah Kozet, kocan çok yakışıklı çocuk, bunun böyle olduğunu biliyor musun? Yakandaki işlemeyi çok beğendim, bu robu sana eşin mi seçti? Bak beni iyi dinle, bundan böyle Kaşmir atkılar satın alacaksın, en güzel ropları giyecek, boynuna minik kulaklarına pırlantalar takacaksın. Mösyö Pontmercy izin verin de ona sen diyeyim, artık fazla vaktim kalmadı.

Kozet onu azarlıyordu:

— Neden bu kadar zaman bizi görmeye gelmediniz? Sizi öylesine özlemiştim ki, bir daha böyle hainlikler istemem. Eskiden üç dört gün gider, sonra hemen yanıma dönerdiniz. Kaç kez sizden haber almak için Nikolet'yi yolladım, hep sizi bulamadığım tekrarlıyordu. Ah baba, sizi çok zayıflamış buldum. Ne kadar solgunsunuz. Eyvah babam hastalanmış ve biz bundan habersiz yaşadık. Bak Marius, eli ne kadar sıcak.

— Demek beni bağışladınız, Mösyö Pontmercy.

Jan Valjan'in bu sözüne artık dayanamazdı Marius, sanki kalbi çatlayacak gibi taşıp boşaldı:

— Kozet duydun mu ne dediğini, benden af diliyor. Benden, benim gibi bir nankör, bir unutkan, bir zalimden af diliyor. Onun neler yaptığını biliyor musun Kozet? Beni kurtardı, saatlerce pis lağımlarda beni sırtında taşıyarak kaçınılmaz bir ölümden kurtardı, daha fazlasını yaptı, seni bana verdi.

Bu da yetmez gibi kendisini feda ederek aramızdan çekildi ve böyle bir insan üstü varlık, böyle Mübarek bir adam, bir Tanrı'nın meleği benden af diliyor, duyuyor musun? Bütün hayatımı, onun ayaklarının dibinde geçirsem, ona olan minnet borcumu ödeyemem. Bütün faziletler, yüreklilik, iyilik, cömertlik, kahramanlık, hepsine sahip bu adam bir insan değil, bir melek.

Jan Valjan kısık bir sesle:

— Susun, susun, dedi. Bunları karıştırmanın ne gereği var?

Marius saygıyla karışık bir hırsıyla haykırdı:

— Ya siz, ya siz, neden bana bunları anlatmadınız, neden bana minnet borcunu ödememe imkân vermediniz. Doğrusu, bu kadarı fazla, insanın hayatını kurtarıyor ve bunu ondan saklıyorsunuz. Bu da yetmez gibi yaptığınız iyilikleri gizlemek için bir de kendinize iftira ediyorsunuz.

Jan Valjan:

— Ben yalnızca gerçeği bildirdim size, dedi. Marius haykırdı:

— Hayır, susmakta bazı zaman yalan söylemek sayılır. Bana yalan söylediniz M. Madlen sizden başkası değildi, bunu neden benden gizlediniz? Javer'yi kurşuna dizilmekten kurtardınız, bunu neden açıklamadınız? Size hayatımı borçluydum, neden bunu benim yüzüme vurmadınız?

— Çünkü bende sizin gibi düşünüyordum, gitmemin gerekli olduğunu düşünüyordum, size her şeyi söylesem, beni asla bırakmazdınız. Konuşsaydım her şeyi berbat etmiş olurum.

Marius, Jan Valjan'ın ellerine sarılarak:

— Ne? diye haykırdı. Sizi burada bırakacağımızı sanıyorsanız, çok aldaniyorsunuz. Hayır efendim, sizi hemen götürüyoruz. Aman Yâ Rabbim, Tenardiye gibi bir serseri, bir hırsızın bana bunları bildirmesi kaderin bir cilvesi. Hayır, baba artık siz yalnızca Kozet'in değil, aynı zamanda benim de babamsınız. Bu loş evde sizi bir dakika bile bırakmam, hemen sizi kaçırmayız. Yarın burada olmayacaksınız.

— Yarın burada olmayabilirim, dedi Jan Valjan. Ama ne yazık ki sizin evinizde de olacak değilim.

Marius haykırdı:

— Ne demek istiyorsunuz, yoksa yine bir yolculuğa mı çıkacaksınız? Dünyada bırakmayız. Sizin yeriniz bizim evimizin baş köşesi.

Kozet ekledi:

— Baba, araba aşağıda bekliyor, haydi izin verin de eşyalarınızı bir saniyede toparlayıp sizi hemen götürürelim. Odanız hazır, sizi bekliyor. Bilseniz bahçe ne kadar güzel oldu. Bütün çiçekler açtı, bahçe bir renk ve koku cümbüşü. Çiçekli yollar, ırmağın kumuyla döşeli, minicik mor çakıl taşları var. Kendi elimle topladığım çilekleri size yedireceğim. Bir daha artık Madam, Mösyö Jan diye soğuk sözler yok. Artık Cumhuriyet devrindeyiz, herkes birbirine sen der değil mi Marius? Program değişti. Ah baba bilsen ne kadar tasalandım dün. Bahçemde yuva yapmış bir saka kuşu vardı, korkunç bir kedi onu yakalayıp yedi, ah ele geçirseydim, pis kediyi öldürebilirdim. Bilseniz ne kadar ağladım, fakat artık ağlamak bitti, herkes gülecek, hep birlikte ne güzel mutlu olacağız. Baba sizin yokluğunuz, mutluluğumun tek gölgesiydi. Bizimle geleceksiniz, dede buna çok sevinecek. Bahçede size bir yer ayırırım, oraya çiçekler ekersiniz, bakalım sizin çiçekleriniz benimkiler kadar güzel olacak mı?

Jan Valjan, onun söylediklerini yan anlıyor, yarı anlamıyor, sesinin müziğiyle âdeta sarhoş olmuş gibi, yüzünde mutlu bir gülüş onu dinliyordu.

Birden mınıldandı:

—Yüce Tanrı'm, senin büyüklüğüne bir kere daha inandım, onu bana yolladığın için sana şükürler olsun.

Kozet:

— Babacığım, dedi.

Jan Valjan konuşmasını sürdürdü:

— Çok haklısın yavrum, kim bilir belki de kuşların cıvıladığı o çiçekli bahçede senin yanında yaşamak, çok tatlı olurdu. Ah yaşamak, sabahleyin seni alnından öperek, sana günaydın demek, güllerin kokularını duyup, çiçeklerini toplamak, elinden yemek, bütün bunlar çok güzel olurdu, ne yazık ki bu da çok geç geldi...

Sustu. Bir süre sonra gözlerinde yaşlarla mırıldandı:

— Çok yazık...

Jan Valjan'ın gözyaşları yanaklarından süzülürken dudakları gülümsüyordu.

Kozet, yaşlı adamın ellerini avuçlarının arasına aldı:

— Baba! diye haykırdı. Ellerinizi daha da soğumuş, bir ağrınız mı var? Nereniz ağrıyor, çok mu acı çekiyorsunuz?

Jan Valjan:

— Yok canım, dedi. Bir şeyim yok, yalnız...

Birden susmuştu. Kozet heyecanla sordu:

— Yalnız ne?

— Birazdan öleceğim...

Kozet ve Marius ürperdiler. Marius haykırdı:

— Ne, ölecek misiniz?

Jan Valjan:

— Evet öleceğim, fakat bir şey değil, dedi.

Nefes aldı, gülümsedi ve sordu:

— Benimle konuş Kozet... Anlat bakalım, demek sevdiğin kuş öldü ha! Konuş sesini duymak istiyorum...

Adeta taş kesilen Marius, dehşetten irileşen gözlerini, ihtiyar adama dikmişti. Kozet acı acı ağladı:

— Baba, babacığım, hayır ölmeyeceksiniz, yaşayacaksınız... Dinle beni, senin ölmeni istemiyorum, yaşayacaksın benim için yaşayacaksın, beni duyuyor musun?

Jan Valjan başını kaldırdı, yıllarını vererek büyütüp yetiştirdiği kızın gözlerine baktı:

— Ne demek bu kızım? Ölmeyi yasakla Kozet. Kimbilir belki de yaşarım, belki sana itaat ederim. Siz gelmeden önce ölmek üzereydim, birden iyileşir gibi oldum, sanki yeniden canlandım.

Marius da sesini yükseltti:

— Henüz çok güçlüsünüz baba... Böyle kolay ölünmez. Birazcık üzüldünüz. Bundan sonra sizi mutlu etmek için Kozet'le birlikte var gücümüzle çalışacağız. Ben sizden af diliyorum babacığım, önünüzde diz çöküyorum ve beni başışlamanızı diliyorum. Yaşayacaksınız, hem de uzun zaman bizimle birlikte yaşayacaksınız. Sizi buradan götürüyoruz. Bundan böyle ancak sizin mutluluğunuz için yaşayacak iki evlâdınız olduğunu unutmayın...

Kozet gözyaşlarını silerek:

— Bak baba, Marius da ölmeyeceğini söylüyor, yaşayacaksın değil mi? diye yalvardı.

Jan Valjan gülümsemesine devam ediyordu:

— Ah Mösyö Pontmercy, beni yanınıza almakla kimliğimi değiştirebilir misiniz? Hayır yavrum en güzel çare bu. Tanrı herkesten iyi bilir, Tanrı'nın yolu, hakkın yoludur, o benim için en uygun çözüm yolunu buldu. Ölüm en güzel bir son benim için. Evet Mösyö Pontmercy, Kozet'imi mutlu kılın, hayatınız sonsuz bir neşe kaynağı olsun, çevreniz güller bülbüllerle dolsun. Hayatınızda daima güneşli günler görün, her gününüz bir öncesinden daha renkli, daha mutlu olsun. Dünyada hiçbir işi kalmayan benim de ölmem gerekiyor. Artık sonum geldi, bir saat önce uzun bir baygınlık geçirdim. Bak Kozet, dün gece yanı basımdaki bu testinin tüm suyunu içip bitirdim. Ah Kozet ne altın kalpli bir kocan var, o benden daha bile iyi...

Kapıda bir gürültü duyuldu, hastasını sormaya gelen doktordu:

— Hoş geldiniz ve elveda doktor, dedi Jan Valjan. Bakın çocuklarım beni görmeye geldiler.

Marius doktora yaklaştı, ona tek bir söz söyledi:

— Mösyö, dedi. Ancak bu soruda bir sürü cevap gizliydi. Doktor onun bu sorusuna çok anlamlı bir bakışla cevap verdi.

Jan Valjan:

— Her isteğimiz olmadı diye isyankarlık yapamayız.

Uzun süren bir suskunluk oldu, kimseden çit çıkmadı. Sanki nefes almaya korkuyorlardı.

Jan Valjan, Kozet'e döndü. Tüm sevgisini gözlerinde toplayarak sanki onun hayalini mezarda saklamak istermiş gibi ona baktı. Doktor hastasının nabzını yoklarken mırıldandı:

— Ah, demek hastamın beklediği sizsiniz Madam, ne yazık ki çok geç kaldınız.

Jan Valjan bakışlarını Marius'e çevirdi, birden dudaklarından şu sözlerin döküldüğünü duydular:

— Ölmek bir şey değil, yaşamamak korkunç.

Birden yerinden kalktı. Ölümünden önce, yine sanki eski gücüne kavuşmuş gibi davrandı. Kararlı adımlarla duvara yaklaştı, orada asılı olan bir gümüş salibi aldı ve bu salibi masanın üzerine koyarak:

— İşte en büyük kurtarıcı, dedi.

Sonra can çekişmeye başladı. Kozet onu omuzlarından tutmuş, hıçkırıklarla ona destek olmaya çalışıyordu. Arada bir:

— Baba, babacığım, ne olur beni bırakmayın... Bizi yalnız bırakmayın. Sizi tamamen yitirmek için mi, yeniden bulduk?

Jan Valjan, bu yarım baygınlıktan da sıyrıldı, Kozet'in elini yakalayarak öptü. Marius haykırdı:

— Doktor kendine geldi, ne dersiniz yaşayacak değil mi? Jan Valjan:

— Her ikinizde iyi çocuklarsınız. Evlâtlarım beni en çok üzen ne oldu, bilir misiniz? Mösyö Pontmercy, Kozet'in parasına el sürmemenize çok kırdım, bu beni kahretti. Bu para tamamıyla eşinizin, bundan emin olabilirsiniz, helâl paradır. Siyah boncuk İngiltere'den gelir, beyaz boncuk Norveç'ten gelir. Bütün bunları, şu kâğıda yazdım. Bakın bu benim buluşumla çok para kazanmak imkânı var. Evet Marius, Kozet'in parasını bundan böyle gönül ferahlığıyla kullanabilirsiniz, alın teriyle kazanılmıştır. Bunları huzura kavuşmanız için anlatıyorum.

Bu arada kapıcı kadın gürültü duyarak yukarı çıkmıştı, doktor ona uzaklaşması için bir işarette bulundu, ancak koyu tutucu kadın inmeden önce hastaya sordu:

— Bir rahip görmek ister miydiniz?

— Benim rahibim yanımda, dedi.

Eliyle sanki tavandan kendisini bir izleyen varmış gibi bir işarette bulundu. Herhalde Piskopos Bienvenü dostunun can çekişmesinde bulunuyordu. Kozet, ihtiyar adamın arkasına, bir yastık yerleştirmişti.

Bu arada Jan Valjan, Marius'e anlatmasını bitirmemişti:

— Evet yavrum, bu para Kozet'indir, onu rahat rahat kullanın. Bir zamanlar kurduğum fabrikada Almanya'dan gelen boncuklarla yarışıyoruz, rekabeti bir hayli ilerletmiştik. Ne var ki Almanların yaptıkları cam işi boncuklan taklit edemedik.

Sevdiğimiz birisinin ölmek üzere olduğunu bildiğimizde, onu kendi aramızda tutmak için bütün iyi niyetlerimizi bakışlarımızda toplayarak ona bakarız. Marius ve Kozet el ele dehşetten donakalmış, sanki taş kesilmişlerdi. Karşılarında can çekişen adama bakıyorlardı.

Jan Valjan, daha da sararmıştı, bir ara çocukları yanına çağırdı:

— Yaklaşın, yaklaşın bana, dedi. Böyle öldüğüm için çok mutluyum, oh yalnız ölmek ne güzel... Sen de beni seviyorsun Kozet'ciğim, değil mi? Ah şu yastığı arkama dayamakla ne iyi ettin. Ben öldükten sonra, azıcık benim için ağla, ama bana bak, sakın aşırı üzülme, senin kederlenmeni istemem. Evet Kozet arada bir Opera'ya gidin, kocana söyle sana en güzel ropları alsın, arada bir araba tutun, şöyle kırlarda dolaşın, dostlarınıza ziyafetler verin, rahat yaşayın, güzel eğlenin, birbirinizi sevin. Az önce sana yazıyordum Kozet, mektubumu bulursun... Şu şöinenin üzerinde, ağır gümüş şamdanlar da senin Kozet'im. Bunlar sadece gümüş şamdanlardır, ancak benim için altından bile daha değerlidir. Bunlar elmas şamdanlardır, bunlar Mübarek bir adamın bana armağanıdır. Bunlar pırlantadan bile kıymetlidir benim için, içine konan mumlan değiştirecek bir güçleri vardır, bunlar kutsal şamdanlardır. Bilmem, bunları bana veren benden memnun kaldı mı, ona olan borcumu ödemek için, elimden geleni yaptım. Evlâtlarım benim yoksul bir adam olduğumu unutmayın, beni yoksulların mezarlığına gömdürün. Taşın üzerine, adım bile yazılmasın, ancak arada bir Kozet'in gelip bir dua etmesini isterim, bu benim ruhumu sevindirir. Mösyö Pontmercy size bir itirafta bulunmak isterdim, sizi her zaman pek sevmedim, galiba sizi kıskanıyordum. Oysa artık şu anda, siz de Kozet kadar benim evlâdımsınız. Oh, bunu anlamaya çalışın, hayatta ondan başka kimsem olmadı benim, onun pembe yanakları, benim tüm ufuklarımda. Onu solgun gördüğümde ben de kederlenirdim.

-Çekmece içinde bir beş yüz franklık banknot var, onu yoksul dullara dağıtın. Kozet, yatağın üzerinde serili siyah robunu tanıdın mı? On yıl oldu, ne mutluyduk değil mi? Zaman ne de çabuk geçiyor. Haydi yavrularım artık ağlamayın, çok mutluyum. Çok uzaklara gidecek değilim, olduğum yerden sizi daima izleyeceğim. Geceleyin göklere baktığınızda benim size gülümsediğimizi görürsünüz. Kozet, Mörfterney'i unuttun mu? O gece karanlık ormanda nasıl titriyordun? Kovanın kulpunu yakaladığımda ilk olarak senin minik elini tutmuştum. Elin ne kadar soğuktu? Ya küçük Madam, o zaman elleriniz şiş ve kırmızıydı, çatlak elleriniz vardı, oysa artık elleriniz bembeyaz. Büyük bebeği hatırladın mı, ona Katerin adını takmıştın. Onu manastıra götüremediğine üzülüyordun. Ah sevgili melek, beni ne çok mutlu ettin. Ne neşeli kızdın, hemen gülerdin. Hatırlar mısın, yağmur yağdığını da bahçenin sellerinde çiçekleri yüzdürürdün, bir seferinde sana renkli bir küçük raket almıştım, topunla oynar dururdun. Kiraz mevsimi kulaklarına kirazları takardın. Bütün bunlar geçmişte kaldı... Çocuğumla aştığım ormanlar, manastırın bahçesi, birlikte oyunlarımız. Bütün bunlara sürekli sahip olacağımı sanmakla ne kadar aldandım. Şu Tenardiye'ler, sana ne kötü bir şey yaparlar, seni ne kadar hırpalarlardı. Onları da başışla, Kozet'im. Kozet artık sana annenden söz etmenin zamanı geldi, onun adı Fantin'di. Ah Kozet, onun adını söylerken daima diz çok, onun dualarından eksik etme. O çok acı çekti, bütün hayatı, sonsuz bir çile oldu... Kiminin kaderi böyle kara harflerle yazılır... Tanrı işini bilir, senin mutluluğuna karşılık, anan felâketten başka şey görmedi. O yıldızların arasından bizi gözetiyor, evet çocuklarım, Tanrı beni yanına çağırıyor, ona gitmeliyim. Birbirinizi daima sevin, hayatta sevgiden başka yüce şey yoktur. Arada bir şuracıkta, sizin yanınızda ölen bu dertli ve garip yaşlı adamı anmayı unutmayın. Ah Kozet'im, şu son zamanlarda seni görmeye gelemediğim için sakın beni kınama. Ancak sokağın başına kadar gelebiliyordum. Evlâtlarım, gözlerim karardı, artık sizleri de iyi görmüyorum. Fakat size anlatacağım şeyler var. Herhalde her şeyi söyleyemeyeceğim çünkü zamanımın geldiğini hissediyorum. Gittiğim yerden ikiniz için de dua edeceğimi bilmenizi istiyorum çocuklarım. Yüce Tanrım! İşte görüyorum... Bir nur halesi görüyorum başımda... Bana yaklaşın, daha yaklaşın çocuklar... Şükür ki, mutlu ölüyorum. Çok mutluyum. Kendimi hiç bu kadar hafif hissetmemiştim. Uzatın o güzel başlarınızı da son kez okşayayım. Kozet ve Marius, hıçkırıklardan boğulacak gibiydi. Yaşlı adamın yatağının yanında diz çöktüler. Jan Valjan, ellerini onların başına koydu. Bir süre parmaklarını oynattı ama artık kıpırdamıyordu. Başı arkaya kaymıştı. Gümüş şamdanlardan yansıyan mum ışığı yüzüne farklı bir görüntü sunmuştu. Marius, cansız halde yatan adamın ellerini öptü. Kozet ise şaşkındı ve ne yapacağını bilmeden boğulurcasına ağlıyordu. Hava iyice kararmaya başlamıştı. Gök çok açıldı; neredeyse hiç yıldız yoktu. Herhalde ıssız ve karanlık ufuklarda kanat çırpın bir Melek, kendisine ulaşacak bu yüce ruhlu yaşlı adamı bekliyordu.

***

Perlaşez mezarlığının yoksullara ayrılan bölümünde, yıkık bir duvarın dibinde üzeri sarmaşıklarla örtülü bir mezar taşı vardır. Suyun yeşile döndürdüğü, havanın karattığı taş, ıssız bir köşede olduğu için kimsenin dikkatini çekmez. Kimse o köşeye gitmek de istemez. Çünkü burası dikenler ve otlarla kaplıdır. Mezarlığı ziyarete gelenler, ayaklarını ıslatmak istedikleri için oraya yaklaşmazlar bile. Mezarlığın otları arasında kertenkeleler oynar, ilkbaharda kuşlar yosun tutmuş taşın üzerine tüneyerek, en güzel şarkılarını mırıldanırlardı. Yıllar önce bugün hiç kimsenin bilmediği bir el bu yeşile dönmüş taşın üzerine şu dizeleri yazmıştı:

Bir zamanlar zalim kaderine rağmen yaşıyordu
Şimdi uyuyor,
Meleği terk edince onu,
Dayanamadı ve o da öldü,
Gün nasıl dönüşüyorsa geceye,
Onun ölümü de kendiliğinden oldu